

223

ਸੈਕੰਡਰੀ ਕੋਰਸ
ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸਾ

ਕੋਰਸ ਕਆਰਡੀਨੇਟਰ
ਆਰ ਐਨ ਮੀਨਾ

ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਓਪਨ ਸਕੂਲਿੰਗ
ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਐਮਐਚਆਰਡੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਇੱਕ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਸੰਸਥਾ
ਏ-24-25, ਇੰਸਟੀਚਿਊਸ਼ਨਲ ਏਰੀਆ, ਸੈਕਟਰ-62, ਨੌਇਡਾ-201309 (ਯੂ.ਪੀ.)
Website: www.nios.ac.in, Toll Free No.18001809393

ਆਈ ਐਸ ਬੀ ਐਨ 978-93-85808-30-2

ਪ੍ਰਿੰਟਿਡ ਆਨ 80 ਜੀ ਐਸ ਐਮ ਐਨ ਆਈ ਓ ਐਸ ਵਾਟਰ ਮਾਰਕ ਪੇਪਰ

(ਸੀ) ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਓਪਨ ਸਕੂਲਿੰਗ

ਰੀਪ੍ਰਿੰਟ : ਜੂਨ, 2017 (6,000 ਕਾਪੀਜ਼)

ਸੈਕਟਰੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਓਪਨ ਸਕੂਲਿੰਗ ਏ-24-25 ਇੰਸਟੀਚਿਊਸ਼ਨਲ ਏਰੀਆ, ਸੈਕਟਰ -62 ਨੌਇਡਾ-201309 ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਮੈਸਰਜ਼ ਸਰਸਵਤੀ ਆਫਸੈਟ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਲਿਮਿਟਡ, ਏ-5, ਨਰਾਇਣਾ ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਏਰੀਆ ਫੇਜ਼-2, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-110028 ਵਲੋਂ ਛਪਾਈ ਗਈ।

ਅਡਵਾਇਜ਼ਰੀ ਕਮੇਟੀ

ਚੇਅਰਮੈਨ

ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ
ਆਫ਼ ਓਪਨ ਸਕੂਲਿੰਗ
ਓਪਨ ਸਕੂਲਿੰਗ, ਨੌਇਡਾ

ਡਾਇਰੈਕਟਰ (ਅਕਾਦਮਿਕ)
ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼
ਓਪਨ ਸਕੂਲਿੰਗ, ਨੌਇਡਾ

ਜ਼ਾਇੰਟ ਡਾਇਰੈਕਟਰ (ਅਕਾਦਮਿਕ)
ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਨੌਇਡਾ

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਕਮੇਟੀ			
ਡਾ. ਸ਼ਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਹੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਡਵੀਜ਼ਨ (MIB) ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ	ਪ੍ਰੋ. ਆਰ ਪੀ ਸ਼ਰਮਾ ਸਾਬਕਾ ਮੁਖੀ ਤੇ ਡੀਨ ਸਿਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਦਿਲੀ ਯੂਨਿਵਰਸਿਟੀ	ਪ੍ਰੋ. ਭਿਕਸ਼ੂ ਸਤਿਆਪਾਲ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਆਫ਼ ਬੁਧਿਸਟ ਸਟਡੀਜ਼, ਦਿਲੀ ਯੂਨਿਵਰਸਿਟੀ ਨਵੀਂ ਦਿਲੀ	ਸ਼੍ਰੀ ਆਈ ਐਸ ਅਸਥਾਨਾ ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਭਾਰਤੀ ਡਿਗਰੀ ਕਾਲਜ ਫਰੁਖਾਬਾਦ, ਯੂ. ਪੀ.
ਪ੍ਰੋ. ਐਮ ਕੇ ਦਾਸ ਡੀਨ ਫੈਕਲਟੀ ਆਫ਼ ਐਜੂ. ਐਮ ਜੀ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਦਿਆਪੀਠ ਵਾਰਾਣਸੀ, ਯੂ.ਪੀ.	ਡਾ. ਹੁਮਾ ਮਸੂਦ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਫਸਰ (ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ) ਯੂਨੇਸਕੋ	ਡਾ. ਪ੍ਰਤਿਊਸ਼ ਕੇ. ਮੰਡਲ ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ (ਇਤਿਹਾਸ) ਡੀ ਈ ਐਸ ਐਚ, ਐਨ ਸੀ ਈ ਆਰ ਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿਲੀ	ਡਾ. ਇੰਦੂ ਵਿਰੋਂਦਰ ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜਾਮੀਆ ਮਿਲਿਆ ਇਮਲਾਮੀਆ ਯੂਨੀ. ਨਵੀਂ ਦਿਲੀ
ਮਿਸ ਅਨੀਤਾ ਦੇਵਰਾਜ ਪਿੰਸੀਪਲ ਡੀ.ਏ.ਵੀ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ, ਬਹਾਦਰਗੜ੍ਹ, ਹਰਿਆਣਾ	ਡਾ. ਐਸ ਐਸ ਹਸਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਨਵੀਂ ਦਿਲੀ	ਡਾ. ਰਮੇਸ਼ ਚੰਦਰ ਸਾਬਕਾ ਰੀਡਰ (ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ) ਡੀ ਈ ਐਸ ਐਸ ਐਚ, ਐਨ ਸੀ ਆਰ ਟੀ, ਅਤੇ ਐਸ ਈ ਓ, ਐਨ ਆਈ ਓ ਐਸ, ਨਵੀਂ ਦਿਲੀ	ਰਾਮ ਨਾਰਾਇਣ ਮੀਨਾ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਫਸਰ (ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ) ਅਤੇ ਕੌਰਸ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰ (ਆਈ ਸੀ ਐਚ) ਅਕਾਦਮਿਕ ਵਿਭਾਗ ਐਨ ਆਈ ਓ ਐਸ
ਡਾ. ਸੀ ਐਸ ਖੰਨਾ ਚੇਅਰਮੈਨ, ਐਮ ਡੀ ਪੀ ਪੀ ਅਤੇ ਐਸ ਕੇ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ			
ਪਾਠ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਸਮੀਖਕ			
ਡਾ.ਆਈ ਐਸ ਅਸਥਾਨਾ ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਭਾਰਤੀ ਡਿਗਰੀ ਕਾਲਜ ਫਰੁਖਾਬਾਦ, ਯੂ. ਪੀ.	ਮਿਸ ਅਨੀਤਾ ਦੇਵਰਾਜ ਪਿੰਸੀਪਲ ਡੀ.ਏ.ਵੀ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ, ਬਹਾਦਰਗੜ੍ਹ, ਹਰਿਆਣਾ	ਡਾ. ਰਮੇਸ਼ ਚੰਦਰ ਸਾਬਕਾ ਰੀਡਰ (ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ) ਡੀ ਈ ਐਸ ਐਸ ਐਚ, ਐਨ ਸੀ ਆਰ ਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿਲੀ ਅਤੇ ਐਸ ਈ ਓ, ਐਨ ਆਈ ਓ ਐਸ	ਹਿਤੋਂਦਰ ਸ੍ਰੀਵਾਸਤਵ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਸਪੇਸ ਇੰਡੀਆ ਸਕੂਲ, ਕਾਂਝਾਵਾਲਾ, ਦਿੱਲੀ - 81

<p>ਡਾ. ਸੀ ਐਸ ਖੰਨਾ ਚੇਅਰਮੈਨ, ਐਮ ਡੀ ਪੀ ਪੀ ਅਤੇ ਐਸ ਕੇ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ</p> <p>ਰਾਮ ਨਾਰਾਇਣ ਮੀਨਾ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਫਸਰ (ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ) ਅਤੇ ਕੋਰਸ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰ (ਆਈ ਸੀ ਐਚ) ਅਕਾਦਮਿਕ ਵਿਭਾਗ ਐਨ ਆਈ ਓ ਐਸ</p>	<p>ਡਾ. ਇੰਦੂ ਵਿਰੋਂਦਰ ਐਸੋਸਿਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜਾਮੀਆ ਮਿਲਿਆ ਇਮਲਾਮੀਆ ਯੂਨੀ. ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ</p>	<p>ਡਾ. ਪ੍ਰਤਿਊਸ਼ ਕੇ. ਮੰਡਲ ਐਸੋਸਿਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ (ਇਤਿਹਾਸ) ਡੀ ਈ ਐਸ ਐਸ ਐਚ, ਐਨ ਸੀ ਈ ਆਰ ਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ</p>	<p>ਡਾ. ਸਰਵਦਮਨ ਮਿਸ਼ਰਾ, ਲੈਕਚਰਾਰ ਇਨ ਹਿਸਟਰੀ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਅਜਮੇਰ (ਰਾ.)</p>
ਸੰਪਾਦਕ			
<p>ਡਾ.ਆਈ ਐਸ ਅਸਥਾਨਾ ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਭਾਰਤੀ ਡਿਗਰੀ ਕਾਲਜ ਫਰੁਖਾਬਾਦ, ਯੂ. ਪੀ.</p>	<p>ਮਿਸ ਅਨੀਤਾ ਦੇਵਰਾਜ ਪਿੰਸੀਪਲ ਡੀ.ਏ.ਵੀ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ, ਬਹਾਦਰਗੜ੍ਹ, ਹਰਿਆਣਾ</p>	<p>ਡਾ. ਰਮੇਸ਼ ਚੰਦਰ ਸਾਬਕਾ ਰੀਡਰ (ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ) ਡੀ ਈ ਐਸ ਐਸ ਐਚ, ਐਨ ਸੀ ਆਰ ਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਐਸ ਈ ਓ, ਐਨ ਆਈ ਓ ਐਸ</p>	<p>ਰਾਮ ਨਾਰਾਇਣ ਮੀਨਾ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਫਸਰ (ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ) ਅਤੇ ਕੋਰਸ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰ (ਆਈ ਸੀ ਐਚ) ਅਕਾਦਮਿਕ ਵਿਭਾਗ ਐਨ ਆਈ ਓ ਐਸ</p>
ਕੋਰਸ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰ			
<p>ਰਾਮ ਨਾਰਾਇਣ ਮੀਨਾ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਫਸਰ (ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ) ਅਕਾਦਮਿਕ ਵਿਭਾਗ ਐਨ ਆਈ ਓ ਐਸ</p>			
ਗ੍ਰਾਫਿਕ ਆਰਟਿਸਟ			
<p>ਮਹੇਸ਼ ਸ਼ਰਮਾ ਗ੍ਰਾਫਿਕ ਆਰਟਿਸਟ ਐਨ ਆਈ ਓ ਐਸ ਨੌਇਡਾ</p>			
ਲੇਜਰ ਟਾਈਪ ਸੈਟਿੰਗ : ਗ੍ਰਾਫਿਕ ਐਂਡ ਡਾਟਾ ਸਿਸਟਮ			

ਚੇਅਰਮੈਨ ਵਲੋਂ ਸੰਦੇਸ਼

ਆਮ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬਦਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਅਕਾਂਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦਾ ਉਸ ਮੁਤਾਬਕ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਣ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਇਕ ਯੰਤਰ ਹੈ। ਸਹੀ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਸਹੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਅਕਾਂਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਨਾਲ ਹੀ ਨਵੀਆਂ/ਤਾਜ਼ੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਔਖੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਿੰਮਦ ਦੀ ਵੀ। ਇਹ ਸਭ ਨਿਯਮਤ ਪੜ੍ਹਾਅਵਾਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਨਵੀਨੀਕਰਣ ਦੁਆਰਾ ਬੇਹੱਦ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਦੁਆਰਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸਥਿਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਕਿਸੇ ਮੰਤਵ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨਿਯਮਤ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ 'ਤੇ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਵਾਸਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਚਰਚਾਵਾਂ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ (ਐਨ ਸੀ ਐਫ 2005) ਦਾ ਉਗਮਣ ਹੋਇਆ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ- ਪ੍ਰਾਈਮਰੀ, ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਜਾਂ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ 'ਤੇ ਇੱਛਤ/ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਕਿਸਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਫਰੇਮਵਰਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੌਮੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਰੱਖਕੇ ਅਸੀਂ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੁਹਰਾਇਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਤੇ ਲੋੜ ਮੁਤਾਬਕ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਓਪਨ ਅਤੇ ਡਿਸਟੈਂਸ ਲਰਨਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਐਨ ਆਈ ਓ ਐਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੇ ਲਈ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਸਮਗਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਅਨਿਖੜਵਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਭਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਗਰੀ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਦਿਲਚਸਪ, ਦੋਸਤਾਨਾ ਅਤੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਰਖਿਆ ਹੈ।

ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਅਹਿਮ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹਾਂਗਾ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਸਬੰਧਿਤ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਓਪਨ ਸਕੂਲਿੰਗ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਉਜਵਲ ਅਤੇ ਕਾਮਯਾਬ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਵਲੋਂ ਨੋਟ

ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਓਪਨ ਸਕੂਲਿੰਗ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਹਰ ਸਮੇਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲਿਆਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚਲਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੁਹਰਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਨਵਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਬੋਰਡਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇ, ਅਸੀਂ ਸੀ ਬੀ ਐਸ ਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਾਜ ਬੋਰਡਾਂ ਦਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਚਾਰਿਆ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੌਂਸਲ ਫਾਰ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਾਸਤ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਨੂੰ ਹਵਾਲਾ ਬਿੰਦੂ ਵਜੋਂ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰਖਿਆ। ਮੁਕੰਮਲ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਸੀ, ਜੀਵਾ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਅਤੇ ਸਾਧਾਰਣ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮੌਹਰੀ ਸਿਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਅਸੀਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾ ਅਤੇ ਨਵਿਆ ਸਕੇ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਸੀਂ ਸਿਖਿਆ ਸਮੱਗਰੀ ਉਪਰ ਵੀ ਝਾਤ ਮਾਰੀ। ਅਸੀਂ ਪੁਰਾਣੇ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਲੰਘੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਟਾ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਨਵੀਂ, ਸਬੰਧਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜੋੜੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਆਕਰਸ਼ਕ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸਾ ਇਕ ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਆਨੰਦ ਮਾਣਨ ਵਾਲਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹੋ।

ਮੈਨੂੰ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਵੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ਜਿਹੜੀ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਹੈ, ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਰੋਮਾਂਚਿਕ ਹੋਵੇਗੀ। ਹੋਰ ਸੁਧਾਰਾਂ ਲਈ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਅਤੇ ਕਾਮਯਾਬ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ (ਅਕਾਦਮਿਕ)

ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਓਪਨ ਸਕੂਲਜ਼ ਦੀ ਲਿੰਗ ਸਬੰਧੀ ਨੀਤੀ

ਓਪਨ ਸਕੂਲਜ਼ ਸਮੇਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਤਸੱਲੀ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਵਿਦਿਅਕ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਸਰਵਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਮਨੁੱਖ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਮਾਜ। ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗੀ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਪੱਖੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਲਈ ਵਰਜਿਤ ਲਿੰਗ ਸਮੂਹਾਂ (ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਰਜਿਤ ਵਰਗ) ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਇੱਕ ਸਕਾਰਤਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋਣ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਚੰਗੇ ਮਿਲਣਗੇ।

ਭਾਰਤ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਕੱਲ ਮਾਨਵ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਾਰੇ ਲਿੰਗਦ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵਧੀ ਹੈ। ਖੋਜ ਕੰਮ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਲਿੰਗਕ ਸਥਿਤੀ ਪਰ ਗੜ੍ਹਾ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸੈਕਸ ਅਨੁਪਾਤ ਸੈਕਸ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਅੰਕੜੇ, ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਦਾ ਰੇਟ, ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਰੇਟ, ਲਿਟਰੇਸੀ ਰੇਟ, ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਅਲਪ ਸਿੱਖਿਆ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਲੋਕ, ਕਿਸ਼ੋਰ, ਸਿਹਤ ਦੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਲਿੰਗ ਅਧਾਰਿਤ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦਾ ਜਲਦ ਨਿਰੀਖਣ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸੰਸਾਰਿਕ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੀਓ ਅਤੇ ਜੀਣ ਦਿਓ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਮਿਲ ਜਾਵੇ। ਸੰਨ 1979 ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਜਨਰਲ ਸਭਾ ਵੱਲੋਂ “ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਸਮਾਪਤ ਕਰੋ ” ਵਾਲੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਅਪਣਾਏ ਜਾਣ ਲਈ ਭਾਰਤ ਮੋਹਰੀ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਕਤ ਵਿਦਿਆਲਿਆ ਸਿੱਖਿਆ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਲਿੰਗ ਸਬੰਧੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ: “**ਵਿਆਪਕ ਲਿੰਗ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰਿਕ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਪਹੁੰਚਣੇ ਵਾਲੀ ਮੁਕਤ ਵਿਦਿਆਲਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿੰਗ ਬਰਾਬਰੀ, ਨਿਆਂ, ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਦਾ ਟੀਚਾ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।**”

GENDER POLICY OF NATION INSTITUTE OF OPEN SCHOOLING (NIOS)

The success of education, including open schooling, largely depends on satisfaction of its learners, not only in terms of the quality of academic support they receive but also the extent to which they are empowered during the learning process.

The endeavor is to ensure all round development of the students, making them good human being and useful members of the society/nation, who believe in gender equity, equality and justice, which should be evident from their actions and behavior. In order to ensure equitable gender outcomes, a positive discrimination for the disadvantaged genders (women and other disadvantaged groups) has to be put in place.

India is committed to work towards gender equality and women's empowerment along with other nations who have consented to fulfil these goals. Today, there is a greater awareness towards all genders as a human rights issue. Research clearly indicates that our socio-cultural milieu has dominantly impacted the gender status in the country-the sex ratio, the figures on gender violence, dropout rates, work participation rates, literacy rates, socio-cultural impediments, problems of disadvantaged and minority groups, humans with special needs, adolescent and health issue and other gender related issues need to be examined for immediate action. It is now time to change the mindset of the globalized society so that every human being has the right to live and let live. India is one of the signatories to The Convention of the Elimination of all forms of Discrimination amongst Women (CEDAW), adopted in 1979 by the UN General Assembly.

The gender vision of NIOS is **“Comprehensive gender inclusive learning environment with universal and flexible access leading to gender equity, equality, justice and empowerment in open schooling.”**

ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ

ਪਿਆਰੇ ਸਿਖਿਆਰਥੀਓ—

ਇਸ ਦਿਲਚਸਪ ਮਜ਼ਮੂਨ (ਵਿਸ਼ਾ) ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸੇ ਚੁਣ ਲਈ ਮੁਬਾਰਕਾਂ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸੇ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹੋਗੇ। ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਪੁਰਾਤਣ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਸੱਭਿਅਤਾ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੋਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਅਚੰਭੇ ਭਰੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਵੇਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਖੇਤਰ, ਮਹਾਨ ਸਾਹਿਤ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਹੈ ਜਾਂ ਕਲਾਂ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਟ, ਸੰਗੀਤ, ਡਾਂਸ ਅਤੇ ਡਰਾਮਾ, ਵਿਗਿਆਨ, ਸਿੱਖਿਆ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਹੋਵੇ। ਸਾਡਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸਾ ਇੰਨਾ ਆਕਰਸ਼ਕ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਅਪਨਾਇਆ। ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਇਸ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੋਗੇ। ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਸਮੇਂ ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੁਸ਼ੀ, ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋਗੇ।

ਇਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸੇ ਬਾਰੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਹੋਰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰੇਗਾ। ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਸਾਧਨ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇੰਟਰਨੈਟ ਤੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਇੰਨੇ ਭਾਗਸ਼ਾਲੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਆਪ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਦੂਜਾ ਸਾਧਨ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਅਤੇ ਦਸਤਕਲਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰਗ੍ਰਹਿ ਹਨ ਅਤੇ ਬੇਹਦ ਅੰਤਰਮਨੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਲਈ ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਤੁਹਾਡਾ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ, ਦਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਗਾਈਡ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਐਨ.ਆਈ.ਓ.ਐਸ. ਵਿਖੇ, ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਾਂਗੇ ਕੀ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਵਿਰਸੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ 'ਚ ਸਫਲ ਹੋਏ ਹਾਂ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਵਿਰਾਸਤ 'ਚ ਮਿਲੀ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਸਲਾਹ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅਧਿਐਨ, ਭਵਿੱਖ ਅਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਲਈ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

N.I.O.S ਕੋਰਸ ਟੀਮ

ਅਧਿਐਨ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਣਾ ਹੈ।

ਮੁਬਾਰਕਾਂ! ਤੁਸੀਂ ਸਿਖਾਂਦਰੂ ਬਣਨ ਦਾ ਚੈਲੰਜ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਐਨ.ਆਈ.ਓ.ਐਸ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ, ਮਾਹਰਾਂ ਟੀਮ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਖੁਦ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਮਦਦਗਾਰ ਬਣਨ ਲਈ ਇੱਕ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਅੱਛਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਸਬੰਧਤ ਨੁਕਤੇ ਜੋ ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਤੁਹਾਡੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨਗੇ।

ਮੁੱਖ ਪੰਨਾ (ਸਿਰਲੇਖ)- ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ, ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੰਦਰਲੀ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਬਾਰੇ ਸੰਕੇਤ ਦੇਵੇਗਾ।

ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ -ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਾਠ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਬਾਰੇ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਦੇਵੇਗਾ।

ਉਦੇਸ਼- ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਖਿਆਨ ਹਨ।

ਸਮੱਗਰੀ- ਕੁੱਲ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਹਿੱਸਿਆ ਅਤੇ ਉਪ-ਹਿੱਸਿਆ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਹਿੱਸੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਇੱਕ ਤੱਤ ਤੋਂ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ।

ਨੋਟ- ਹਰ ਸਫ਼ੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਕੁੱਝ ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਛੱਡੀ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਖਾਸ ਨੁਕਤੇ ਜਾਂ ਨੋਟ ਲਿਖ ਸਕੋ।

ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ- ਸਕੱਲਪ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕੁੱਝ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਸੁਝਾਅ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ- ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁੱਝ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਉੱਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਚੈਕ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛੇ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪਾਠ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਚੈਕ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਹੋਣਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰੋ ਅਤੇ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਪੂਰੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਅਗੇ ਚਲਨਾ ਹੈ ਜਾਂ ਪਿਛੇ ਜਾ ਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਸਿੱਖਣਾ ਹੈ।

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ- ਇਹ ਪਾਠ ਦੇ ਮੁੱਖ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੂਚੀ ਹੈ। ਇਹ ਯਾਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੁਹਰਾਈ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੇ ਆਪਣੇ ਨੁਕਤੇ ਜੋੜਨ ਲਈ ਸਵਾਗਤ ਹੈ।

ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ - ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ- ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਠੀਕ ਉੱਤਰ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗੀ।

ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਨੁਕਤੇ- ਸਹੀ ਉੱਤਰ ਲੱਭਣ ਲਈ ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ।

ਵਿਸ਼ਾ ਸੂਚੀ

	ਪੰਨਾ
ਮੋਡਿਊਲ -1 ਸੱਭਿਆਚਾਰ	
ਪਾਠ 1 - ਸੱਭਿਆਚਾਰ -ਇੱਕ ਜਾਣਕਾਰੀ	1-10
ਪਾਠ 2 - ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ	11-20
ਮੋਡਿਊਲ -2 ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ	
ਪਾਠ 3 - ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ	21-54
ਪਾਠ 4 - ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ	55-78
ਪਾਠ 5 - ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ	79-102
ਮੋਡਿਊਲ -3 ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ	
ਪਾਠ 6 - ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ -1	103-122
ਪਾਠ 7 - ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ -2	123-140
ਮੋਡਿਊਲ -4 ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ	
ਪਾਠ 8 - ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ	141-158
ਪਾਠ 9 - ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ	159-172
ਪਾਠ 10 - ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਸੁਧਾਰ ਅੰਦੋਲਨ	173-190
ਮੋਡਿਊਲ -5 ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ	
ਪਾਠ 11 - ਭਾਰਤੀ ਪੇਂਟਿੰਗ	191-208
ਪਾਠ 12 - ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ : ਸੰਗੀਤ, ਡਾਂਸ ਅਤੇ ਡਰਾਮਾ	209-230
ਪਾਠ 13 - ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ	231-264
ਮੋਡਿਊਲ -6 ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ	
ਪਾਠ 14 -ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ	265-284
ਪਾਠ 15 -ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨੀ	285-296
ਪਾਠ 16 -ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨੀ	297-306
ਪਾਠ 17 -ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ	307-318
ਮੋਡਿਊਲ -7 ਸਿੱਖਿਆ	
ਪਾਠ 18 -ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ	319-340

ਮੋਡਿਊਲ-8 ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਪਾਠ 19 -ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚਾ 341-362

ਪਾਠ 20 -ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ - ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੁਦੇ 363-376

ਮੋਡਿਊਲ-9 ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਓ

ਪਾਠ 21 -ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ 377-400

ਕਾਰਜਵਿਧੀ

ਸੈਂਪਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੱਤਰ

1

ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਇੱਕ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ 'ਕਲਚਰ' ਲੈਤਿਨ ਸ਼ਬਦ 'ਕਲਟ ਜਾਂ ਕਲਟਸ' ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਵਾਹੁਣਾ ਜਾਂ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਪੂਜਾ ਕਰਨਾ। ਕੁੱਲ ਨਿਚੋੜ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਉਣਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਆਖਰੀ ਬਣਤਰ ਸਾਡੀ ਸਿਫਤ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਪਾਤਰ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਜੜ੍ਹ "ਕਰੀ" ਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ "ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ"। ਇਸ "ਕਰੀ" ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ; (ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤ ਅਤੇ ਹਾਲਤ), ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ (ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਇਆ ਤੱਤ ਜਾਂ ਹਾਲਤ) ਅਤੇ ਵਿਕ੍ਰਿਤੀ (ਨਵਘੜਤ) ਜਾਂ ਘੜਿਆ ਤੱਤ ਜਾਂ ਹਾਲਤ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀ ਜਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤ ਨੂੰ ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ 'ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ' (ਸਭਿਆਚਾਰ) ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਤੋੜਿਆ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ (ਵਿਕ੍ਰਿਤੀ) ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਦੇਸ਼ -

ਇਹ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋ ਜਾਓਗੇ-

- ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਮਕਸਦ ਅਤੇ ਅਰਥ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ
- ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ
- ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸੇ ਵਿੱਚ ਸੰਪਰਕ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ
- ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਰਨਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ

1.1 ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਮਕਸਦ-

ਸਭਿਆਚਾਰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਰਾਹ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਜਿਹੜਾ ਭੋਜਨ ਖਾਂਦੇ ਹੋ, ਜਿਹੜੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਣਦੇ ਹੋ, ਭਾਸ਼ਾ ਜੋ ਬੋਲਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਜਿਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਸਭ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ

ਮੈਡਿਊਲ: 1

ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਰੂਪ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਧਾਰਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ਉਸਦੀ ਬੁਨਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਵਿਰਸੇ ਲਈ ਲਈਆਂ ਹਨ। ਸਮਾਜਿਕ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀਆਂ ਸਭ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਰਟ, ਸੰਗੀਤ, ਸਾਹਿਤ, ਆਰਕੀਟੈਕਟ, ਖੁੱਤਘੜ, ਫਿਲੋਸਫੀ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਾਇੰਸ ਨੂੰ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਵੀ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਗੀਤੀ ਰਿਵਾਜ, ਰਸਮਾਂ, ਤਿਉਹਾਰ, ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸੋਚ ਨੂੰ, ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਵਾਤਾਵਰਣ ਜਿਸ ਵਿੱਚ, ਵਸਤਾਂ ਅਤੇ ਗੈਰ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਇੱਕ ਪੀੜੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਪੀੜੀ ਨੂੰ ਤਬਾਦਲਾ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਸਾਂਝੀ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਏ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਅਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ੈਲੀ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਕਰਕੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਕੱਲ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਬੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਰਵਈਏ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸਾਡੇ ਸੁਭਾਅ, ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਸੋਚਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਲਿਟਰੇਚਰ, ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮਾਂ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਮਦ ਹਨ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਪਦਾਰਥ ਹਨ। ਪਦਾਰਥ ਮਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕੱਪੜੇ, ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਵਸਤਾਂ ਨਾਲ ਪਦਾਰਥ, ਵਿਚਾਰਾਂ, ਸੋਚਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਪਜਣਾ, ਸਥਾਨਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨ, ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਣ, ਖਾਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਵਿਚਰਦੇ ਹਾਂ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਰਸਮਾਂ ਕਰਕੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ 1.1

1. ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਇਕ ਹੀ ਭਾਵ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ ?

2. ਖਾਲੀ ਸਥਾਨ ਭਰੋ:-

(੧) ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਾਂ ਅਤੇ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ.....ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(੨) ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਦ ਹਨ, ਪਦਾਰਥੀ ਅਤੇ

1.2 ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਅਤਾ :-

ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਅਤਾ ਅਕਸਰ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੀ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਪਰਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਵੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਸੱਭਿਅਤਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬਿਹਤਰ ਤਰੀਕੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲ ਝੁਕਾਓ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਭੋਜਨ, ਪਹਿਰਾਵੇ, ਸੰਚਾਰ, ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਬਿਹਤਰ ਸਥਿਤੀਆਂ ਲਈ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ @ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਭਾਸ਼ਿਤ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁੱਝ ਸਮੂਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੱਭਿਅਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਦੇ ਇਸ ਸੁਭਾਅ ਨੇ ਯੁੱਧਾਂ ਅਤੇ ਸਰਬਨਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਤਬਾਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਅੰਦਰੂਨੀ ਜੀਵ, ਸਿਰ ਅਤੇ ਦਿਲ ਦੀ ਇੱਕ ਸੁਧਾਰ ਕਲਾ ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਗਿਆਨ, ਸੰਗੀਤ, ਨ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਚ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਗਰੀਬ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਘਟੀਆ ਕਪੜੇ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਸਭਿਅਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਭਿਅਕ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸ ਕੋਲ ਅਥਾਹ ਪੈਸਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਸਭਿਅਕ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਸਭਿਅਕ ਨਹੀਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਸੱਭਿਅਤਾ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਹਮਾਸ ਸਿਰਫ਼ ਭੌਤਿਕ ਜੀਵ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹ ਤਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ: ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਜਿਊਣ ਦੇ ਬਿਹਤਰ ਤਰੀਕੇ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਸੱਭਿਅਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹੋਣ ਲਈ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਚੇਨਤਾ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਵਿੱਚ ਲਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ 'ਸੱਭਿਆਚਾਰ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1.2 ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ

1. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ।
2. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦਿਓ।

1.3 ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸਾ :-

ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਉਨਤੀ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਘਟਨਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਬੜਾ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਾਭਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ। ਸਿਟੇ ਵਜੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਂ ਚਲਦਾ ਗਿਆ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਨਵੀਂ ਸੋਚ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਲਾਭਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ ਉਸਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਇਕ ਪੀੜੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਪੀੜੀ ਤੱਕ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵਿਰਸਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਰਸਾ ਕਈ-ਕਈ ਪੱਧਰਾਂ ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੇ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਰਸਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਰਸਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਕੌਮ ਵੀ ਵਿਰਸਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇੱਕ ਪੀੜੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਪੀੜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਚਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸੰਭਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਅੱਗੇ ਤੋਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁੱਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਾਜ ਮਹੱਲ, ਸੁਆਮੀ ਨਰਾਇਣ ਮੰਦਿਰ ਗਾਂਧੀ ਨਗਰ ਦਾ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਲਾਲ ਕਿਲਾ, ਆਗਰੇ ਦਾ ਕਿਲਾ, ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਕੁਤਬ ਮੀਨਾਰ, ਮੈਸੂਰ ਦਾ ਮਹਿਲ, ਦਿਲਵਾਰਾ (ਰਾਜਸਥਾਨ) ਦਾ ਜੈਨ ਮੰਦਿਰ, ਨਿਜਾਮੂਦੀਨ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮੰਦਿਰ, ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਸੀਸ ਗੰਜ ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਸਾਂਚੀ ਸਤੂਪ, ਗੋਆ ਦੀ ਇਸਾਈ ਚਰਚ, ਇੰਡੀਆ ਗੇਟ ਆਦਿ ਸਾਡੇ ਵਿਰਸੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਥਾਵਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਬਚਾਈ ਰੱਖੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਮਾਰਤੀ ਬਣਤਰਾਂ, ਸਮਾਰਕ, ਧਾਤੂ ਕਲਾ ਕਿਰਤਾਂ, ਗਿਆਨ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਫਿਲੋਸਫੀ, ਗਿਆਨ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਖੋਜਾਂ ਅਤੇ ਉਪਲਬੱਧੀਆਂ ਵਿਰਸਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਬੌਧਾਯਨ, ਆਰੀਆ ਭੱਟ, ਭਾਸਕਰਾਚਾਰੀਆ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਗਣਿਤ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਜੋਤਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕਨਦ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਗਰ, ਕਮਿਸਟਰੀ ਵਿੱਚ ਨਾਗਅਰੁਜਨ, ਮੈਡੀਕਲ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਸਰੁਤਾ ਅਤੇ ਚਰਕ, ਯੋਗਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਤਾਂਜਲੀ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅਨਮੋਲ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਸੱਭਿਅਤਾ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ। ਅਸੀਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਮਾਜ ਜਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਬਾਰੇ ਬੜਾ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਾਡੇ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਰਸੇ ਦੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਬਦਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ। ਸਾਡਾ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸਾ ਸਾਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਜੋੜੇ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ -ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ, ਸ਼ਾਸਤਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੇਦ, ਉਪਨਿਸ਼ਾਦ ਅਤੇ ਯੋਗਾ ਸਿਸਟਮ ਆਦਿ ਗਿਆਨ, ਚੰਗੇ ਕਰਮ, ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਵਰਤਾਓ ਸਾਡੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਉਨਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ 1.3

1. ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸਾ ਕੀ ਹੈ ?

2. ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸੇ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿਓ-

1.4 ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਆਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ :-

ਆਓ ਹੁਣ ਕੁੱਝ ਹੁਣ ਆਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੀਏ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੀਆਂ ਹਨ।

1. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ-

ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਭਾਵ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਰਤਾਓ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਪਰਿਵਾਰਵਾਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਅਕਤੀ ਕੁੱਝ ਗੁਣ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਮਾਜਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੁਕਤੇ ਪਰਿਵਾਰਵਾਦ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ, ਕੁੱਝ ਸਮੂਹਾਂ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ

ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

2. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ-

ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰ ਜਾਂ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵੱਲੋਂ ਵਿਸਵਾਸ ਅਤੇ ਅਪਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

3. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸੰਚਿਤ ਹੈ-

ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸੰਮਿਲਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਿਆਨ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਹੈ ਇਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵੱਲ ਤੋਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਹੈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਗਿਆਨ ਜੁੜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

4. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ-

ਗਿਆਨ, ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਰਿਵਾਜ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਬਦਲਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਜਾਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕੁੱਝ ਨਵੇਂ ਤੱਥ ਜੋੜ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਓ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਨਾਵਾਂ ਬਣੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

5. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ-

ਕੋਈ ਵੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸਦਾ ਇਕੋ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਲਗਾਤਾਰ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਬਦਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਸੰਚਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

6. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸਾਨੂੰ ਵਰਤਾਓ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਰੋਜ਼ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦਾ ਹੈ-

ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਕਾਰਜ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

7. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਾਲਾ ਹੈ-

ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਿਸਟਮ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਰਸਪਰ ਮਿਲਾਪ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਹਿੱਸੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਹਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਨ।

8. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਹੈ-

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ੈਲੀ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਰਤਾਓ ਲਈ ਅਪਣਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਉਸੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਸਵੀਕਾਰ ਹੋ ਸਕੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ 1.4

1. ਸੰਭਵ ਵਰਤਾਓ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ?

2. ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ ?

1.5 ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ :-

ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਨੇੜੇ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਸੰਭਾਲ ਜਾਂ ਗਹਿਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਵਰਤ ਸਕੀਏ। ਇਹ ਕੋਈ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਗੁਲਦਸਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ, ਭਰੋਸਿਆਂ, ਜੀਵਨ ਦਾ ਰਸਤਾ ਜੋ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਤੋਂ ਵਸਤੂ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਦੇਣ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਰਚਨਾਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਤੱਥ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਅਵੱਸ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਪਹਿਚਾਣ ਦੀ ਕੀਮਤ ਪਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਵਿਚਾਰ ਬਾਰੇ ਮੌਜੂਦ ਯਤਨਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਵਿਸ਼ਵ- ਵਿਆਪੀ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਵੱਧ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਲਈ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਕਿ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਹੀ ਰਾਹ ਠੀਕ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੀ ਠੀਕ ਹੋ

ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਹਿ ਹੋਂਦ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸਹਿ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਗਲਤੀ ਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਸਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣੀਏ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਸਾਡਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ।

ਸੱਚ, ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਭਲਾਈ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਅੰਤਰੀਵੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਕੀਮਤਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਫਿਲੋਸਫੀ ਤੇ ਧਰਮ ਰਾਹੀਂ ਸੱਚ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਾਨੂੰ ਲਿਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਾ ਰਾਹੀਂ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਭਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸੁਹਜ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਹੀ ਦੂਜਿਆਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲਿਆ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਨੈਤਿਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਪਿਆਰ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ 1.5

1. ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜੀਵਨ ਲਈ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਕੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ?

2. ਕਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਸੱਭਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ-

- ਕਲਚਰ (ਸੱਭਿਆਚਾਰ) ਲੈਤਿਨ ਸ਼ਬਦ 'ਕਲਟ' ਅਤੇ 'ਕਲਟਸ' ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ।
- ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ਕਰੀ, ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੈ।
- ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ, ਖਾਸ ਕਰ ਸਮੂਹ ਦੇ ਰਹਿਣ, ਸੱਚ, ਅਨੁਭਵ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ, ਮਨਾਉਣਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣਾ ਹੈ।
- ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਗੁਆਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ, ਸੰਚਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਚੰਗੇ ਵਰਤਾਓ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਸੇਧ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪੱਖ ਪਦਾਰਥਕ ਅਤੇ ਗੈਰਪਦਾਰਥਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਡੂੰਘੇ ਭਾਵ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਾਹਿਤ, ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ, ਖੁੱਤ ਕਲਾਵਾਂ, ਇਮਾਰਤੀ ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ

ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਅਤੇ ਬਣਤਰ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਸੁਚੱਜੇ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਭ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

- ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸਾਨੂੰ ਵਿਚਾਰ, ਆਦਰਸ਼ਕ ਅਤੇ ਚੰਗਾ ਜੀਵਨ ਜਿਓਣ ਲਈ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਆਪਣੇ ਆਚਰਣ ਤੇ ਕੰਟਰੋਲ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅੰਸ ਹਨ।
- ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਪੀੜੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਪੀੜੀ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁੱਭ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ।
- ਇਮਾਰਤੀ ਬਣਤਰਾਂ, ਸਮਾਰਕ, ਵਸਤੂ ਕਲਾ, ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ, ਫਿਲੋਸਫੀ, ਗਿਆਨ ਦਾ ਆਨੰਦ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਖੋਜਾਂ ਅਤੇ ਕਾਵਾਂ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ।

ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-

1. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਖਿਆਨ ਕਰੋਗੇ ?
2. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ?
3. ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸਾ ਕੀ ਹੈ ?
4. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕੀ ਹਨ ?

ਪਾਠ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ-

1.1

1. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅੱਖਰੀ ਅਰਥ ਹੈ ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਵੀ ਅੱਖਰੀ ਅਰਥ ਸੁੰਦਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ।
2. (▲) ਸੱਭਿਆਚਾਰ
(☆) ਗੈਰ ਪਦਾਰਥਕ

1.2

1. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਸੀਂ ਜੋ ਵੀ ਹਾਂ ਉਹ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਹੈ ਜਾਂ ਜਿਸ ਦਾ ਅਸੀਂ ਉਪਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।
2. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੋਵੇਂ ਬਦਲਦੇ ਹਨ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਅਡਵਾਂਸ ਹਾਲਤ ਹੈ।

1.3

1. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਜਿਹੜਾ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਰਸਾ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 1

ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

2. ਤਾਜ ਮਹੱਲ, ਆਗਰੇ ਦਾ ਲਾਲ ਕਿਲਾ, ਵੈਦ, ਉਪਨਿਸ਼ਾਦ ਅਤੇ ਗੀਤਾ।
(ਭਵਨ ਨਿਰਮਾਣ ਸਮਾਰਕ, ਗਿਆਨ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ)

1.4

1. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਇੱਕ ਵਰਤਾਓ ਦਾ ਸਹੀ ਸ਼ੈਲੀ ਬਨਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।
2. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਲਗਾਤਾਰ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਤੇ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਜੁੜਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

1.5

1. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਲਈ ਵਿਚਾਰ, ਆਦਤਾਂ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
2. ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਸੱਭਿਕ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਕਿਵੇਂ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ, ਵਿਗਿਆਨ ਜਾਂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਅਦਭੁੱਤ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਹੋਏ, ਸਗੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਏ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲਿਪੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਨਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਚਿੰਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਇੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਅਤੇ ਕਦੇ ਨਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਮਨੁੱਖਾਂ ਲਈ ਵਿਲੱਖਣ ਕੀਮਤ/ਜਾਇਦਾਦ ਹੈ ਜੋ ਪਿਛਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਪਈ ਜੋ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਪਤੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਤੁਸੀਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵਜੋਂ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹੋ। ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ, ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਹੋ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੀ, ਤੁਸੀਂ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸਮਝਾਵਾਂਗੇ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਕਿਵੇਂ ਵਿਲੱਖਣ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕੀ ਹਨ?

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਵੋਗੇ -

- ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵਰਨਣ ਕਰਨ ਦੇ।
- ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੇ।
- ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ।
- ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰੀਵ ਏਕਤਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ।
- ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਏਕੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨੂੰ ਲਭਣ ਦੇ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 1

ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

2.1 ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਈ ਪਾਸਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਹਿਲੂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰੇਰਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਅਵਚੇਤਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਪੀਲ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਚਰਿੱਤਰ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਇੱਕ ਤਾਕਤ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਨੂੰ ਦੇਖੋ। ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਕਿ ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਦੇ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਅਤੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਵੀ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਨਾਚ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖੋ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਅੰਤਰੀਵ ਏਕਤਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤਾਕਤ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਲਗਾਤਾਰ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਸਲੀ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇੱਥੇ ਵਸ ਗਏ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਸੰਯੁਕਤ ਅਤੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਚਰਿੱਤਰ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਭਰਪੂਰ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ।

2.1.1 ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀ

ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਮਹਾਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਜਾਂ ਫੇਰ ਹੋਰਨਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਏ। ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸਥਾਈ ਕਿਰਦਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵੱਡੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਅਤੇ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਧਾਰੇ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਅੱਜ ਤੱਕ ਲੱਭੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਤੁਸੀਂ ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ 4500 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਵਿੱਚ ਫੈਲੀ ਸੀ। ਪੁਰਾਤੱਤਵ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਸਬੂਤ ਮਿਲੇ ਹਨ ਕਿ ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਪਰਿਪੱਕ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਇੱਥੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਿਛੇ ਬਹੁਤ ਲੰਬਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਘਰ ਦਾ ਪੈਟਰਨ (ਸ਼ੈਲੀ) ਹੜੱਪਾ ਦੇ ਘਰ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹੜੱਪਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਕੁੱਝ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਅਜੇ

ਵੀ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੇਵੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਪਤੀ ਦੀ ਪੂਜਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੈਦਿਕ, ਬੋਧੀ, ਜੈਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣਾ ਅੱਜ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੁੰਬਈ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਰਗੇ ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁ-ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ, ਹੜੱਪਾ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਮੰਜ਼ਿਲ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਚਲਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਇੱਕ ਕਮਾਲ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਦਲਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਮੂਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਮੂਲ ਭਾਵਨਾ ਜਾਰੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਜੋ ਅਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲੰਬੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ, ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਦੇ ਬਹੁਤ ਦੌਰ ਆਏ ਹਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਅੰਦੋਲਨ ਹੁੰਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਆਏ। ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਵੈਦਿਕ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਅਠਾਰਵੀਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਅੰਦੋਲਨਕਾਰੀ ਬਦਲੀ ਲਈ ਕੁੱਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਿਰੰਤਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲਾਓ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਸਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਧਰਾਵਾਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

2.1.2 ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਏਕਤਾ

ਪਿਛਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸਫਲਤਾ ਭਰਪੂਰ ਪਰ ਸ਼ਾਂਤ ਮਈ ਰਹਿ ਕੇ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜੁੱਟ ਰੱਖਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਾਂਗ ਕਈ ਭਿੰਨਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਕੇਰਲਾ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਰੀਅਲ ਦੇ ਤੇਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦ ਕਿ ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕ ਇੱਥੇ ਉਗਦੇ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੇ ਤੇਲ ਨੂੰ ਕੁਕਿੰਗ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ਕੇਰਲਾ ਤੱਟੀ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਨਾਰੀਅਲ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭੰਗੜਾ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਦਾ ਪੌਂਗਲ ਅਤੇ ਅਸਾਮ ਦੇ ਬਿਹੂ ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ? ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਭਰਵੀਂ ਫਸਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬੰਗਾਲੀ, ਤਾਮਿਲ,

ਮੈਂਡਿਊਲ: 1

ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਗੁਜਰਾਤੀ ਜਾਂ ਅਸੀਂ ਉੜੀਆ ? ਭਾਰਤੀ ਨਾਚ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਸੀਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਵਿਆਹ ਜਾਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੋ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਕਿਸਮ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਅੱਠ ਮਹਾਨ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ, ਇੱਕਸੁਰਤਾ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਘਰ ਹੈ, ਜੈਨ ਧਰਮ, ਬੁਧ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਬੇਸ਼ੱਕ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ। ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਰਕੀਟੈਕਟਸ, ਬੁੱਤ ਕਲਾ ਅਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਅਤੇ ਦਾਨੀ ਲੋਕ ਅਤੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਦੋਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤਿਉਹਾਰ ਅਤੇ ਰਿਵਾਜ ਵੀ ਹਨ। ਇਸ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਸੰਯੁਕਤ, ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਕਿਉਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ, ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਤੋਂ ਲੋਕ ਇੱਥੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਘੁੰਮਦੇ ਹੋਏ, ਅਸੀਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਸਲਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਲੋਕ ਲੱਭਦੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪ੍ਰੋਟੋ- ਆਸਟਰੇਲਾਇਡਜ਼, ਨੀਗਰੋਇਡਜ਼ ਅਤੇ ਮੰਗੋਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਨਸਲੀ ਸਮੂਹ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਰਾਨੀ, ਯੂਨਾਨੀ, ਕੁਸ਼ਾਨ, ਸ਼ਾਕ ਹਨ। ਅਰਬ, ਤੁਰਕ, ਮੁਗਲ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਵੀ ਭਾਰਤ ਆਏ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਵਸ ਗਏ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਆਬਾਦੀ ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ। ਹੋਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਆਦਤਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੋਚ ਨੂੰ ਲਿਆਂਦਾ ਜੋ ਮੌਜੂਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਰਲ ਗਿਆ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਇਹ ਸਿਰਫ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਸੀ ਕਿ ਸਿਲਾਈ ਕੀਤੇ ਕੱਪੜੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਲਵਾਰ, ਕੁਰਤੇ, ਟੋਪੀ ਆਦਿ, ਕੁਸ਼ਾਨ, ਸ਼ਾਕਾਂ ਅਤੇ ਪਾਰਥੀਅਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਸਨ। ਜੋ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਟਾਂਕੇ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਨਵੀਨਤਮ, ਕਮੀਜ਼ਾਂ, ਪੈਂਟਾਂ, ਸਕਰਟਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਹੈ ਜੋ ਯੂਰਪੀਅਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤੀ ਬਿਨਾਂ ਸਿਲਾਈ ਕੀਤੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਦੇ ਸਨ। ਭਾਰਤ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਕਮਾਲ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਿਖਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਅਮੀਰੀ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਬਾਹਰੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਦਲਾਵ ਕਰਕੇ, ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਬਦਲਾਓ ਨਿਰੰਤਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲਖਨਊ ਦਾ ਚਿਕਨ ਦਾ ਕੰਮ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਫੁਲਕਾਰੀ, ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਕਾਂਥਾ ਇੰਬਰਾਈਡਰੀ, ਉੜੀਸਾ ਦਾ ਪਟੋਲਾ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਖੇਤਰੀ ਸੁਆਦ

ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੱਖਣ, ਉਤਰੀ ਪੂਰਵ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਭੌਤਿਕ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਭਾਰਤੀ ਵਪਾਰ ਜਾਂ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਰਾਜ ਜਿੱਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਗੱਠਜੋੜ ਦੁਆਰਾ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਆਦਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਫੌਜੀ ਮੁਹਿਮਾਂ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਲੈ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੀ। ਅਜਿਹੇ ਸੰਪਰਕਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਸਨੂੰ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਏਕੀਕਰਣ ਕਾਰਕ ਹੈ -ਜਲਵਾਯੂ। ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਅੰਤਰੀਵੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਾਨਸੂਨ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਜਲਵਾਯੂ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਾਨਸੂਨ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਭੌਤਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ, ਪਹਿਰਾਵੇ, ਮਕਾਨਾਂ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਕਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਭੌਤਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਪਛਾਣ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਸਾਡੇ ਸੰਗੀਤ, ਨ੍ਰਿਤ, ਨਾਟਕ, ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ, ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਵਰਗੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਝਲਕਦੀ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਇਸ ਸੰਯੁਕਤ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅਨੇਕਤਾ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਸਾਡੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਝਲਕਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਦੇਹਾਤੀ ਸੀ, ਯਾਨੀ ਕਿ ਲੋਕ ਚਰਾਂਦਾ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਖੇਤੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਉਹ ਵਸ ਗਏ। ਇਹ ਸਥਾਪਤ ਜੀਵਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਨਿਯਮ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਗਠਨ ਉਭਰਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਮਤੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਜੋ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕ ਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਉਹ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਉਭਰਿਆ ਅਤੇ ਖੇਤਰ

ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨਾ ਨਵਾਂ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣ ਗਿਆ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਗਣਰਾਜ ਆ ਗਏ। ਛੇਵੀਂ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਮਹਾਜਨਪਦਾ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਿਆਂ ਕੋਲ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਸਨ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਸਾਮਰਾਜ ਵੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਸਮਰਾਟ ਪੂਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਤੁਸੀਂ ਅਸ਼ੋਕ, ਚੰਦਰ ਗੁਪਤ ਅਤੇ ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹੋਵੋਗੇ। ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਵੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਾਮਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1858 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਹਾਲਾਂ ਕਿ 1947 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਲੰਬੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੰਨ , ਸਮਾਜਵਾਦੀ, ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਗਣਰਾਜ ਹਾਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ ਵਿੱਚ ਇਕਸਾਰ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ 2.1

1. ਉਸ ਰਾਜ ਦਾ ਨਾਂ ਦਸੋ ਜਿੱਥੇ ਭੰਗੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।
2. ਅਸਾਮ ਦਾ ਡਾਂਸ ਕੀ ਹੈ?
3. ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਦੇ ਲੱਗਭਗ, ਸਲਵਾਰ, ਕੁਰਤਾ ਅਤੇ ਟੋਪ ਕੌਣ ਲਿਆਏ?
4. ਪਟੋਲੇ ਲਈ ਕਿਹੜਾ ਖੇਤਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ?

2.1.3 ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਨਜ਼ਰੀਆ

ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ। ਇੱਥੇ ਅਤੇ ਉਥੇ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਟਕਰਾਅ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਵਾਦ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਤੇ ਲੋਕ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਹਨ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਇਮਤਿਹਾਨ ਹੈ।

ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਆਦਤਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਈਸਾਈ, ਸਿੱਖ, ਬੋਧੀ, ਜੈਨ, ਪਾਰਸੀ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਦੇਸ਼ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ, ਅਪਨਾਉਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ। ਰਾਜ ਦਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਿਆ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਧਰਮ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸਾਡੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਚਰਚ ਅਤੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਖ ਕਰਨਾ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਨਾਲ ਸਿੱਝਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਧੇਰੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਸੰਕਲਪ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ।

2.1.4 ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ

ਸਹਿ-ਹੋਂਦ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸਿਰਫ਼ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਭੂਗੋਲਿਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਨਜ਼ਰੀਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਨਸਲਵਾਦ ਅਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਪਾਵਰ ਬਲਾਕ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਗੈਰ-ਗਠਬੰਧਨ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਹੋਰ ਪਛੜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹੈ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿਸ਼ਵ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਖਿੱਤਾ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਇੱਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਯੂਨਿਟ ਰਿਹਾ ਹੈ।

2.1.5 ਭੌਤਿਕਵਾਦੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ

ਮਨ, ਰੁਚੀਆਂ, ਆਚਾਰ, ਵਿਚਾਰ, ਕਲਾ, ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨਸਲ ਜਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਹੀ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰ ਪੱਛਮ ਲਈ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਭੂਮੀ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵੇਂ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭੌਤਿਕਵਾਦੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਭੌਤਿਕਵਾਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਚਲਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਹੜੱਪਾ ਸੱਭਿਅਤਾ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਟਾਊਨ ਪਲੈਨਿੰਗ (ਨਗਰ- ਯੋਜਨਾ) ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਸੜਕਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਹੀ ਕੋਣਾਂ ਤੇ ਕੱਟਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ, ਵਜ਼ਨ ਅਤੇ ਮਾਪਾਂ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਗਿਆਨ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਡਰੇਨੇਜ ਸਿਸਟਮ ਸੀ। ਹੜੱਪਾ ਦਾ ਬਾਹਰੀ ਵਪਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਸੁਮੇਰੀਅਨਾਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਦਵਾਈਆਂ, ਗ੍ਰਹਿਆਂ, ਤਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ

ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਗਈਆਂ। “ਧਰਤੀ ਸੂਰਜ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ” ਵਰਗੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਯੂਰਪ ਦੁਆਰਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਣਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਕਮਾਲ ਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਨਾਸਤਿਕ ਸੋਚ ਵੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਵਧੀ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਜੈਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਰੱਬ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਚੁੱਪ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ? ਦਰਅਸਲ, ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਭੌਤਿਕਵਾਦੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਭੌਤਿਕਵਾਦੀ ਜਾਂ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦੀ ਰਹੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਉਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ।

2.2 ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਧਰਮ, ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ -

ਸਾਡੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਛਾਣ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਧਰਮ ਅਤੇ ਖੇਤਰ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ- ਹਰੇਕ ਭਾਰਤੀ ਕੋਲ ਕਈ ਪਛਾਣਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜੀ ਪਛਾਣ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ 'ਤੇ ਹਾਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਸੰਦਰਭ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਪੂਜਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਖੇਤਰੀ ਅੰਤਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ। ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਹਮਰੁਤਬਾ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕੇਰਲ ਅਤੇ ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨ ਹਨ। ਖੇਤਰੀ ਪਛਾਣ ਵੱਧ ਅਸਲੀ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਖੇਤਰੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਲੱਛਣ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ, ਭੋਜਨ, ਪਹਿਰਾਵਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਸੰਸਾਰਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵੀ। ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਬੰਗਾਲੀ ਹੋਣ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹਿੰਦੂ, ਈਸਾਈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਖੇਤਰੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਕਈ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਦੇਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮੂਹ ਵਿਭਿੰਨ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੇਦ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਾ ਸਰੋਤ ਹਨ ਜਦਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਹਦੀਸ ਅਤੇ

ਇਸਾਈਆਂ ਲਈ ਬਾਈਬਲ। ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਨਾਗਾਲੈਂਡ ਦੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਦਰਜਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਬੀਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਹਿਰਾਵੇ, ਬੋਲਚਾਲ ਅਤੇ ਭਰੋਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹਨ। ਛੱਤੀਸਗੜ ਦੇ ਬਸਤਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਸਲੀ ਮੂਲ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਈ ਸਮੂਹ ਹਨ।

2.3. ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਭਾਵ -

ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ, ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਨ, ਉਹ ਹਨ ਪੱਛਮੀਕਰਨ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦਾ ਉਭਾਰ ਅਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰ। ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮੱਧ ਵਰਗ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਿਆ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਾਧਿਅਮ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਮੰਗ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਉਭਾਰ ਹੋਇਆ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਾਂਧੀ ਟੋਪੀ ਅਤੇ ਖਾਦੀ ਹੁਣ ਸਿਰਫ ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਤੀਕ ਮਾਤਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵਧਾਈ ਹੈ। ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਦੀ ਚਿੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛਾਪ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਮੀਡੀਆ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਹਵਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਜੋ ਰਿਵਾਇਤੀ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਹਿੱਤਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਪਾਠ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ 2.2

1. ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦਿਓ ਜੋ ਬਾਹਰੋਂ ਭਾਰਤ ਆਏ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਵਸ ਗਏ।
2. ਜਲਵਾਯੂ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਭਾਗ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ?
3. ਉਸ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦੱਸੋ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹੜੱਪਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੇ ਪਾਰ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧ ਹੋਣ ਲਈ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ-

- ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਦਸਦਾ ਹੈ।
- ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਗਿਆਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਕਲਾ, ਨੈਤਿਕਤਾ, ਕਾਨੂੰਨ, ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜ ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਆਦਤਾਂ ਦਾ ਗਠਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਅਨੂਕੂਲਤਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਕਾਰਣ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਜੀਵਤ ਹੈ।

ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

- ਅਨੇਕਤਾ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਧੁਰਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਲੱਖਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਜੋਕੇ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋਏ ਹਨ।
- ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਅਧਾਰਿਤ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਆਧਾਰ ਵੀ ਹੈ।

ਅੰਤਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ -

1. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਗ ਕੀ ਹਨ ?
2. ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਭੌਤਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਅਰਥ ਦੱਸੋ।
3. ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ।
4. ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰੋ।
5. ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ 'ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਨੋਟ ਲਿਖੋ-
 - ੳ. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ।
 - ਅ. ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ।
 - ੲ. ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਵਜੋਂ ਅਨੁਕੂਲਤਾ
6. ਭਾਰਤੀ ਕਲਚਰ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਵਰਨਣ ਕਰੋ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ

2.1

1. ਪੰਜਾਬ
2. ਬੀਹੂ
3. ਕੁਸ਼ਾਨ, ਸ਼ਾਕਾ ਅਤੇ ਪਾਰਥੀਅਨ
4. ਉੜੀਸਾ

2.2

1. ਕੁਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਮੁਗਲ
2. ਮਾਨਸੂਨ
3. ਸੁਮੇਰੀਅਨ

3

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਇਸਦਾ ਜਵਾਬ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਵੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਇੱਕ ਸਾਮਾਨ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਅਤੇ ਇਹ ਭਾਰਤ ਲਈ ਵੀ ਢੁਕਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਕਈ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਿਆ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਬਦਲਾਅ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ? ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਰਾਜਵੰਸ਼, ਹਰ ਹਮਲਾਵਰ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਛਾਪ ਛੱਡਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ, ਇਹ ਅਤੀਤ 'ਚੋਂ ਲੰਘੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਝਾਤ ਮਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਹੜੱਪਾ ਕਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵੈਦਿਕ, ਮੌਰੀਆ ਅਤੇ ਗੁਪਤਾ ਕਾਲ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹੋਗੇ। ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸਾਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਸੁਭਾਅ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਲੰਬੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਕਿਵੇਂ ਉਭਰਿਆ ਹੈ? ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿੱਚ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਉਦੇਸ਼-

ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ।

- ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਾ।
- ਹੜੱਪਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣਾ।
- ਵੈਦਿਕ ਸਮਾਜ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ; ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ।
- ਇਸ ਮਿਆਦ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ।
- ਲਗਾਤਾਰ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦੌਰਾਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨਾ।
- ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਆਮ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

3.1 ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ? ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਇਹ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੂਰਵਜ ਕਿਵੇਂ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ। ਅੱਜ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਠ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ, ਜੋ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ।

ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸਿਰਫ ਤਾਰੀਖਾਂ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਿਰਫ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਘੇਰਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਕਲਾ, ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਿਰਫ ਉਪਰਲੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਹੁਣ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਰਚਣ ਵਾਲੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ ਕਿ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕੁਲੀਨ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰਗਠਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦਿਲਚਸਪ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ੁਰੂਆਤ 'ਚ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਰਹੇ, ਕੁਲੀਨ ਅਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਾਸੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੂਜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਆਏ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਵੱਸ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ, ਮੌਜੂਦਾ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਏ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਧਰਮਾਂ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਬਰਾਬਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਹੀ ਸਮਝ ਲਈ ਦੋ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੈ ਸ੍ਰੋਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਇੱਕ ਸਾਵਧਾਨੀ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਵਰਤੋਂ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੁੱਝ ਕਥਨਾਂ ਦਾ ਬਚਾਅ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਫੈਸਲਾ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਵੀ ਇੱਕ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਗਿਆਨ ਅੱਗੇ ਵਧੇਗਾ।

ਭਾਰਤ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਬੂਤਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਨੇ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡੇ ਹਨ। ਨੇੜਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਰਿਕਾਰਡ (ਲੇਖੇ) ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਛਾਪੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਛਪਾਈ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਰਿਕਾਰਡ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ, ਜਦੋਂ ਕਾਗਜ਼ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਖਜੂਰ ਦੇ ਸੁੱਕੇ ਪੱਤਿਆਂ, ਬਿਰਖ ਜਾਂ ਰੁੱਖ ਦੀ ਸੱਕ ਅਤੇ ਤਾਂਬੇ ਦੀਆਂ ਪਲੇਟਾਂ ਉਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਚੱਟਾਨਾਂ, ਥੰਮ੍ਹਾਂ, ਪੱਥਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਜਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਫੱਟੀਆਂ ਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਉਤੇ ਲਿੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਲਿਖਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਸਾਡਾ ਗਿਆਨ ਉਹਨਾਂ ਵਸਤਾਂ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਨੇ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡੀਆਂ ਸਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ ਸੰਦ। ਇਹ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਜੋ ਠੋਸ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਛੂਹ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਬਦਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੁੱਟਿਆ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਖੋਜ ਦੀ ਖੇਡ ਦੇ ਸੁਰਾਗ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਸੁਰਾਗ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੁਰਾਗ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਹਨ।

ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹਨ, ਜੋ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸੁੱਕੀਆਂ ਖਜੂਰਾਂ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਜਾਂ ਬਿਰਖ ਦੇ ਰੁੱਖ ਦੀ ਮੋਟੀ ਸੱਕ, ਜਾਂ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। (ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹੋਰਾਂ ਜਿੰਨੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ)। ਕੁੱਝ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਾਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤ। ਦੂਸਰੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਵੀ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਹੋਰ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾ ਤਾਮਿਲ, ਜਦੋਂ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸਦਾ ਸਾਹਿਤ ਅੱਜ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਈ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਅਕਸਰ ਯੂਨਾਨੀ ਅਤੇ ਲਾਤੀਨੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ; ਪੱਛਮੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਹਿਬਰੂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਚੀਨ ਵਿੱਚ, ਕਲਾਸੀਕਲ ਚੀਨੀ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸਨ।

3.2 ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ

ਭਾਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਸਰਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਦੇ ਮੇਹਰਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ 7000 ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਤੱਕ ਦੇ ਨਵ-ਪਾਸ਼ਾਨ ਨਿਵਾਸ ਦੇ ਸਬੂਤ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਪਹਿਲੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਭਿਅਤਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 2700 ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਭਾਰਤੀ ਉਪ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਫੈਲੀ, ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕੀਤਾ। ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਥਾਨ ਸਿੰਧ, ਘੱਗਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਿਕਸਤ ਹੋਏ ਸਨ।

ਹੜੱਪਾ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ। ਹੜੱਪਾ ਨੇ ਕਸਬੇ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਸੈਨੀਟੇਸ਼ਨ, ਡਰੇਨੇਜ ਸਿਸਟਮ ਅਤੇ ਚੌੜੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੱਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦੇ ਦੋ-ਮੰਜ਼ਲੇ ਘਰ ਬਣਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਇੱਕ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਾਥਰੂਮ, ਇੱਕ ਰਸੋਈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਖੂਹ ਸੀ। ਕੰਧਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇਮਾਰਤਾਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗ੍ਰੇਟ ਬਾਥ, ਅਨਾਜ ਘਰ ਅਤੇ ਅਸੈਂਬਲੀ ਹਾਲ।

ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹੜੱਪਾ ਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸੀ।

ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮੈਸੋਪੋਟੇਮੀਆ ਵਰਗੀਆਂ ਹੋਰ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਵਿਕਸਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਘੁਮਿਆਰ ਸਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਂਡੇ, ਖਿਡੌਣੇ, ਮੋਹਰਾਂ, ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਹੜੱਪਾ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਧਾਤਾਂ ਦਾ ਤਕਨੀਕੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਤ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ। ਮੋਹਨਜੋਦੜੋ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀ ਇੱਕ ਨੱਚਦੀ ਕੁੜੀ ਦੀ ਕਾਂਸੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਹੜੱਪਾ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਅਤੇ ਵਸਤਾਂ ਲਈ ਘੋਰੇ, ਹਾਥੀ ਦੰਦ, ਹੱਡੀ ਅਤੇ ਫਾਇਨਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਮੱਗਰੀ

ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਲੋਥਲ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਦੇ ਢੋਲਕਾ ਤਾਲੁਕ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਇੱਕ ਡਾਕ ਯਾਰਡ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਕੰਧ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਸੀ। ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਸਮੁੰਦਰੀ ਵਪਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਗੁਜਰਾਤ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਪੌਲ ਵੀਰਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਾਲੀਬੰਗਮ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਪਿੱਪਲ ਦੇ ਪੱਤੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਰ ਦੇਵਤਾ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਇੱਕ-ਸਿੰਗ ਵਾਲੇ ਗੈਂਡੇ (ਯੂਨੀਕੋਰਨ) ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਕਈ ਮੋਹਰਾਂ ਹੜੱਪਾ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ 'ਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਵਰਗਾ ਇੱਕ ਨਰ ਦੇਵਤਾ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਾਂ ਦੇਵੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਜਾਦੂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕੁੱਬਾ ਬਲਦ, ਹਾਥੀ ਅਤੇ ਗੈਂਡੇ ਵਰਗੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਉਕਰੀ ਸੀਲਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। 'ਪਿੱਪਲ' ਨੂੰ ਕਈ ਮੋਹਰਾਂ 'ਤੇ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹੜੱਪਾ ਲੋਕ ਲਿਖਣਾ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮੋਹਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਪੀ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਅਜੇ ਤੱਕ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਬਾਰੇ ਸਾਡਾ ਗਿਆਨ ਇਕੱਲੇ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਖੁਦਾਈ ਦੌਰਾਨ ਮਿਲੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੋਹਰਾਂ 'ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਅੰਕਿਤਿਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਕਤਾਈ ਅਤੇ ਬੁਣਾਈ ਦੀ ਕਲਾ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਕਪਾਹ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਲੋਕ ਸਨ। ਮੈਸੋਪੋਟੇਮੀਆ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸਿੰਧ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਜੋ ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਅਤੇ ਮੈਸੋਪੋਟੇਮੀਆ ਸਭਿਅਤਾ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਭਾਵੀ ਵਪਾਰ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

1800 ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਤੱਕ ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਪਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸਾਨੂੰ ਸਹੀ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ ?

3.3 ਵੈਦਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਪਤਨ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਸਦੀਆਂ ਬਾਅਦ, ਉਸੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸਭਿਅਤਾ (ਸੱਭਿਆਚਾਰ) ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਗੰਗਾ-ਯਮੁਨਾ ਦੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਈ। ਇਸ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਆਰੀਅਨ ਸੱਭਿਅਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਤਰ ਸਨ।

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਆਰੀਅਨ ਲੋਕ ਇੰਡਸ (ਸਿੰਧੂ) ਅਤੇ ਸਰਸਵਤੀ (ਜੋ ਕਿ ਹੁਣ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ) ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵੱਸ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਜਨ ਰਚੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਹ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ - ਰਿਗਵੇਦ, ਸਾਮ ਵੇਦ, ਯਜੁਰ ਵੇਦ ਅਤੇ ਅਥਰਵ ਵੇਦ। ਵੇਦ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪਵਿੱਤਰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਭੰਡਾਰ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਅਭੁੱਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਚਤਮ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਵੇਦ ਜੁਬਾਨੀ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਆਰੀਅਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਡਾ ਗਿਆਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੇਦਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਵੈਦਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਵੰਡਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਨੂੰ ਰਿਗਵੇਦ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਅਰਣਯਕਾਂ ਅਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਵੈਦਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੋ ਮਹਾਂਕਾਵਿ, ਰਮਾਇਣ, ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣਾਂ, ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਉੱਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਲਈ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੁੱਝ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਸਬੂਤ ਵੀ ਮਿਲੇ ਹਨ।

ਰਿਗਵੇਦ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 250 ਭਜਨ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਭਗਵਾਨ ਅਗਨੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿੱਚ 200 ਭਜਨ ਹਨ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਅਗਨੀ ਨੂੰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਚੋਲੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?

ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਧਰਮ

ਭਾਵੇਂ ਆਰੀਅਨ ਸਮਾਜ ਪਿਤਰੀ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੀ, ਪਰ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਜ਼ਤ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰਿਵਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸਮਾਜਿਕ ਇਕਾਈ ਸੀ; ਕਈ ਪਰਿਵਾਰਾਂ (ਕੁਲਾਂ) ਨੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ (ਗ੍ਰਾਮ) ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ ਬਣਾਇਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਕਬੀਲਾ ਜਾਂ ਜਨ ਬਣਾਇਆ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਸਰਦਾਰ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਰਾਜਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਕਬੀਲੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਵਸਥਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਸਭਾ ਅਤੇ ਸੰਮਤੀ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਦੋ

ਸਭਾਵਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਪੁਰੋਹਿਤਾਂ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਰਜ ਕੀਤੇ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸੈਨਾਨੀ ਫੌਜੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਰਾਜ ਜਾਂ ਰਾਜ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਕਲਪ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਰਾਜਨ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਅਯੋਗ ਜਾਂ ਜ਼ਾਲਮ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸੱਤਾ ਤੋਂ ਹਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਬਾਅਦ ਦੇ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ, ਸਮਾਜ ਚਾਰ ਵਰਣਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ - ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਕੁੱਝ, ਵੈਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਰਣ ਵਿਵਸਥਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ੂਦਰ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਇਹ ਵੰਡ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਹੋ ਗਈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ਾਸਕ ਵਰਗ ਨੂੰ ਕੁੱਝ, ਕਿਸਾਨ, ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਨੂੰ ਵੈਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਾਰੀਗਰਾਂ, ਕਾਰੀਗਰਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੂਦਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਕਿੱਤੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਕਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾ ਚਤੁਰਾਸ਼ਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸੀ ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਨੂੰ ਚਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰਿਆ (ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ ਜੀਵਨ), ਗ੍ਰਹਿਸਥ (ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਿਆਦ), ਵਨਪ੍ਰਸਥ (ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸ ਦਾ ਪੜਾਅ) (ਸੰਸਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਦੂਰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਖੋਜ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਜੀਵਨ)। ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੜਾਅ ਔਰਤਾਂ ਜਾਂ ਹੇਠਲੇ ਵਰਣਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸੀ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਸਵੈਮਵਰ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਪਰਦਾ ਅਤੇ ਸਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਤਮ ਉਦੇਸ਼ ਧਰਮ, ਅਰਥ ਅਤੇ ਕਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਦੁਆਰਾ ਮੌਕਸ਼ ਜਾਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਭਗਵਦ ਗੀਤਾ ਵਿੱਚ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਉਮੀਦ ਜਾਂ ਫਲ ਦੇ ਕਰਮ ਜਾਂ ਕਰਤੱਵ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੁੱਢਲੇ ਵੈਦਿਕ ਲੋਕ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇੰਦਰ, ਅਗਨੀ, ਵਰੁਣ, ਮਾਰੂਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁੱਝ ਦੇਵਤੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸ਼ਾ, ਆਦਿਤੀ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਦੇਵੀਆਂ ਸਨ। ਰਿਗਵੇਦ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੇ ਕੁੱਝ ਸੂਰਜੀ ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਦੇਵੀਆਂ, ਸਾਵਿਤਰੀ ਅਤੇ ਪੁਸ਼ਾਊ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਰਿਗਵੇਦ 'ਚ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਵਰਨਣ ਹਨ। ਵੈਦਿਕ ਭਜਨ ਉਚਾਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਯੱਗ (ਬਲੀਦਾਨ) ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਲੈਣ ਲਈ ਘਿਓ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਔਗ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਅਗਨੀ ਜਾਂ ਔਗ ਨੂੰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਚੋਲੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵੈਦਿਕ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਨ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ।

ਬਾਅਦ ਦੇ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਦੇਵਤੇ ਜਿਵੇਂ ਇੰਦਰ, ਅਗਨੀ ਅਤੇ ਵਰੁਣ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਗੁਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਤ੍ਰਿਏਕ ਨੇ ਲਿਆ ਜਿੱਥੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਸਰਵਉੱਚ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਰੱਖਿਅਕ ਬਣੇ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ ਨੇ ਤ੍ਰਿਏਕ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਧਰਮ ਅਭਿਆਸ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮੰਤਰ, ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਅਜਾਰੇਦਾਰੀ ਸਨ, ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਏ। ਇਸ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤਾਕਤਵਰ ਅਤੇ ਯੱਗ ਮਹਿੰਗੇ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਉਪਰਲੇ ਤਿੰਨ ਵਰਗਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸੀ। ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸ਼ਵਮੇਧ, ਰਾਜਸੂਯ ਅਤੇ ਵਾਜਪੇਯ ਬਲੀਦਾਨ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ ਕਿ ਵੈਦਿਕ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਕੁੱਝ ਤੱਤ 3,000 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਵੈਦਿਕ ਯੁੱਗ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੁੱਝ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਰਚਨਾ, ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤੱਤ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਉਹ ਸਵਾਲ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਪਿਨਿਸ਼ਦਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਨਜਿਠਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪਦਾਰਥਕ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ

ਆਰੀਅਨ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸਨ। ਉਹ ਗਾਵਾਂ, ਘੋੜੇ, ਭੇਡਾਂ, ਬੱਕਰੀਆਂ ਅਤੇ ਕੁੱਤੇ ਵਰਗੇ ਜਾਨਵਰ ਪਾਲਦੇ ਸਨ। ਅਨਾਜ, ਦਾਲਾਂ, ਫਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਤਪਾਦਾਂ ਵਾਲਾ ਸਾਦਾ ਭੋਜਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਮਾ ਨਾਮ ਦਾ ਇੱਕ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ ਪੀਂਦੇ ਸਨ। ਸ਼ਤਰੰਜ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ, ਰਥ ਦੌੜ ਆਦਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਸਨ।

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਪੈਸੇ ਦਾ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਜਾਂ ਟੈਕਸ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਾਲੀ ਜਾਂ ਸਵੈ-ਇੱਛਾ ਦਾਨ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ। ਗਾਵਾਂ ਦੌਲਤ ਦਾ ਮਾਪਦੰਡ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਗਿਆ, ਲੋਹੇ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਵਰਤੋਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ। ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਕੁਹਾੜੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੰਗਾ ਦੇ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਲੋਹੇ ਦੇ ਸੰਦਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਵਿਭੰਨ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਆਈ। ਲੋਹੇ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਲੜਨ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ। ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੀ ਵਧਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਵਾਧੂ ਭੋਜਨ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ।

ਕਸਬੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਧਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਰਾਜ ਉਭਰੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ 'ਪੇਂਟਡ ਗ੍ਰੇਵੇਅਰ' ਅਤੇ 'ਨਾਰਦਰਨ ਬਲੈਕ ਪੋਲਿਸ਼ਡ ਵੇਅਰ' ਨਾਮਕ ਉੱਚ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਪਾਏ ਗਏ ਹਨ।

ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਤੱਕ, ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਹਾਜਨਪਦਾਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਕੁੱਝ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ ਖੇਤਰੀ ਰਾਜ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਨ ਅੰਗ, ਮਗਧ, ਕੋਸਲ, ਕਾਸ਼ੀ, ਕੁਰੂ ਅਤੇ ਪੰਚਾਲ।

3.4 ਜਨਤਕ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ

ਇਹ ਸਮਾਂ (600 ਈ.ਪੂ. ਤੋਂ 200 ਈ.ਪੂ.) ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਏਕਤਾ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਏਕਤਾ ਲਈ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਨੇ ਦੋ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਧਰਮਾਂ, ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦਾ ਉਭਾਰ ਦੇਖਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਸਥਾਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਿਆ। ਵੈਦਿਕ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਵਜੋਂ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਬਲੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਦਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਵਾਰਥ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਬਲੀਆਂ ਬਹੁਤ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਰਣਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦੀ ਲੋਕਪ੍ਰਿਅਤਾ ਘੱਟ ਗਈ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਮੌਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਸਰਵਉੱਚਤਾ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਪ੍ਰਤੀ ਖੱਤਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਵੈਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਕਾਰਕ ਸਨ। ਵੈਦਿਕ ਧਰਮ ਬਹੁਤ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਖੱਤਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਜਨਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜੋ ਬਲੀ ਦੀ ਉੱਚ ਕੀਮਤ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦਾ ਉਭਾਰ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਜੋ ਕਿ ਜੈਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਹਨ, ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ।

ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਭ ਦੇਵ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਚੌਵੀ ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਖਰੀ ਤੀਰਥੰਕਰ ਮਹਾਂਵੀਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ ਅਤੇ ਜੈਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ।

ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ- ਹੀਨਯਾਨ ਅਤੇ ਮਹਾਯਾਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵਜ੍ਯਾਨ ਨਾਮਕ ਤੀਜਾ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਜੈਨੀਆਂ ਨੇ ਸਖ਼ਤ ਤਪੱਸਿਆ ਅਤੇ ਤਪੱਸਿਆ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਂਵੀਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਕਸਮਾਂ ਲੈਣ ਲਈ ਕਿਹਾ - ਝੂਠ ਨਾ ਬੋਲਣਾ; ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ; ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨਾ ਹੋਣ; ਚੋਰੀ ਨਾ ਕਰਨ ਲਈ; ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰਤਾ (ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ) ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੈਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸਹੀ ਆਚਰਣ ਅਤੇ ਸਹੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਲਈ ਵੀ ਕਿਹਾ।

ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਜੈਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਸ਼ਵੇਤੰਬਰ (ਚਿੱਟੇ ਕੱਪੜੇ ਵਾਲੇ) ਅਤੇ ਦਿਗੰਬਰ (ਨੰਗੇ)। ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਵਪਾਰਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ।

ਦੂਜੇ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਗੌਤਮ ਬੁੱਧ (563 - 483 ਈ.ਪੂ.), ਮਹਾਂਵੀਰ ਦੇ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਸਮਕਾਲੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਚਾਰ ਪਵਿੱਤਰ ਸੱਚਾਈਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਦਾ ਮਾਰਗ ਮੱਧ ਮਾਰਗ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇੱਛਾ ਹੀ ਉਸ ਦੁੱਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਸ਼ਟਾਂਗਿਕ ਮਾਰਗ (ਅਸ਼ਟਾਂਗਿਕ ਮਾਰਗ) ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਕੇ ਜਿੱਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੱਠ ਗੁਣਾ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ:

(1) ਸਹੀ ਸਮਝ, (2) ਸਹੀ ਸੋਚ, (3) ਸਹੀ ਬੋਲੀ, (4) ਸਹੀ ਕਰਮ, (5) ਸਹੀ ਉਪਜੀਵਕਾ, (6) ਸਹੀ ਜਤਨ, (7) ਸਹੀ ਧਿਆਨ (8) ਸਹੀ ਇਕਾਗਰਤਾ।

ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਲਹਿਰਾਂ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਨ। ਦੋਹਾਂ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਨੇ ਚੰਗੇ ਨੈਤਿਕ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ।

ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਇਕ ਤਰਤੀਬ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ, ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਕ ਨਾਮਕ ਮੱਠ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਵਿਹਾਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ- ਹੀਨਯਾਨ ਅਤੇ ਮਹਾਯਾਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵਜ੍ਯਾਨ ਨਾਮਕ ਤੀਜਾ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਫੈਲਿਆ- ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ, ਮਿਆਂਮਾਰ, ਕੰਬੋਡੀਆ, ਵੀਅਤਨਾਮ, ਚੀਨ, ਜਾਪਾਨ, ਥਾਈਲੈਂਡ, ਕੋਰੀਆ, ਮੰਗੋਲੀਆ ਅਤੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ। ਅੱਜ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਆਬਾਦੀ ਬੋਧੀ ਹੈ।

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਬਦਲਾਅ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਨੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਕਈ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਵਾਂਗ, ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਕੁੱਝ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਵੀ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲੀਆਂ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਪਰੰਪਰਾ ਨੇ ਵੀ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ (ਅਵਤਾਰ) ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ 3.1

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੁਆਲਾਂ ਦੇ ਜੁਆਬ ਦਿਉ:

1. ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਥਾਨ ਕਿੱਥੇ ਪਾਏ ਗਏ ਸਨ ?
2. ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਕੀ ਸੀ ?
3. ਤੁਸੀਂ ਨਿਓਲਿਥਕ ਨਿਵਾਸ ਦੇ ਸਬੂਤ ਕਿੱਥੋਂ ਲੱਭਦੇ ਹੋ ?
4. ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ?
5. ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਹੜੱਪਾ ਕੋਲ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਦਾ ਹੁਨਰ ਸੀ ?
6. ਆਰੀਅਨਾਂ ਦੇ ਕੁੱਝ ਵੈਦਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?
7. ਮਨੁੱਖ ਮੁਕਤੀ ਜਾਂ ਮੋਕਸ਼ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ?
8. ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਵੈਦਿਕ ਯੁੱਗ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ?
9. ਰਾਜਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹੜੇ ਯੱਗ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਸਨ ?
10. ਬਾਅਦ ਦੇ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕੀਤੀ ?
11. ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਕੀ ਢੰਗ ਸਨ ?

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

12. ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਉਪਰੀ ਦੱਖਣ ਦੇ ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਦੇ ਕੁੱਝ ਮਹਾਜਨ ਪਦਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?
13. ਜੈਨ ਧਰਮ ਕਿੰਨੇ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ?
14. ਅਸ਼ਟਾਂਗਿਕਾ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਰਸਤੇ ਹਨ ?
15. ਜੈਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਮੱਠਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ?
16. ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ 3 ਭਾਗਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?

3.5 ਫਾਰਸੀਆਂ ਦਾ ਭਾਰਤ ਆਉਣਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਅਸਰ

ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ, ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ ਕਬਾਇਲੀ ਰਾਜ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੰਗੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕਜੁੱਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਾਰਸੀਆਂ ਜਾਂ ਈਰਾਨ ਦੇ ਅਕਮੀਨੀਡ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਛੁੱਟ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ। ਸਾਇਰਸ, ਅਕਮੀਨੀਡ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਡੇਰੀਅਸ ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਸਿੰਧ ਦੇ ਕੁੱਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲਿਆ। ਇਹ ਅਕਮੀਨੀਡ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਜਾਊ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਭਾਰਤੀ ਪਰਜਾ ਵੀ ਅਕਮੀਨੀਡ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਸੀ।

ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਫਾਰਸੀ ਰਾਜ ਲਗਭਗ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਚੱਲਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਦੋਵਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਯਮਤ ਸੰਪਰਕ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਕਾਈਲੈਕਸ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਮੁਹਿੰਮ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਫਾਰਸੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚਕਾਰ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਵਣਜ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਫਾਰਸੀ ਸੋਨੇ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਮਿਲੇ ਹਨ।

ਭਾਵੇਂ ਉੱਤਰੀ ਪੱਛਮੀ ਸਰਹੱਦ ਵਿੱਚ ਪਹਾੜੀ ਦੌਰੇ ਬਹੁਤ ਮੁੱਢਲੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਵਰਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡੇਰੀਅਸ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਸਿਕੰਦਰ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਨੇ ਉਸੇ ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ।

ਮੌਰੀਆ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਢਾਂਚਾ ਕੁੱਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਫਾਰਸੀਆਂ ਦੇ ਅਕਮੀਨੀਡ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਸਤਰਾਪਾ (ਗਵਰਨਰ) ਦਾ ਫਾਰਸੀ ਸਿਰਲੇਖ

(ਉਪਾਧੀ) ਭਾਰਤੀ ਸੁਬਾਈ ਗਵਰਨਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕਸ਼ਤਰਪ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਫ਼ਾਰਸੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਨ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਦੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸ਼ੈਲੀ ਲਿਆਂਦੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਖਰੋਸ਼ਠੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਰਾਮਦਾਇਕ ਲਿਪੀ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਸੱਜੇ ਤੋਂ ਖੱਬੇ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਖਰੋਸ਼ਠੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਹ ਲਿਪੀ ਲਗਭਗ ਤੀਜੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀਂ ਤੱਕ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਅਸ਼ੋਕਨ ਫ਼ਰਮਾਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੌਰੀਆ ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਵੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਲਾ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ। ਅਸ਼ੋਕ ਦੀਆਂ ਘੰਟੀ-ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ ਰਾਜਧਾਨੀਆਂ ਵਾਲੇ ਅਖੰਡ ਥੰਮਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਕੁੱਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਅਕਮੀਨੀਡ ਸਮਰਾਟਾਂ ਦੇ ਜਿੱਤ ਦੇ ਥੰਮਾਂ ਵਰਗੇ ਹਨ ਜੋ ਪਰਸੇ ਪੋਲਿਸ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਗਏ ਹਨ।

ਚੰਦਰ ਗੁਪਤ ਮੌਰਿਆ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੁਆਰਾ ਉਸਦੇ ਜਨਮਦਿਨ 'ਤੇ ਲਏ ਗਏ ਰਸਮੀ ਵਾਲੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇਹ ਖਾਸ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਸੀ।

ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਰਾਜਾ ਵੈਦ ਜਾਂ ਸੰਨਿਆਸੀ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਗਨੀ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਈਰਾਨੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਜੋਰਾਸਟ੍ਰੀ ਅਨੁਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

3.6 ਗਰੀਕ (ਮੈਕਡੋਨੀਅਨ) ਦਾ ਹਮਲਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਯੂਨਾਨੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲੋਕ ਪੱਛਮੀ ਏਸ਼ੀਆ ਉੱਤੇ ਸਰਵਉੱਚਤਾ ਲਈ ਲੜੇ। ਅਕਮੀਨੀਡ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਮੈਕਡੋਨ ਦੇ ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ (ਸਿਕੰਦਰ) ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਏਸ਼ੀਆ ਮਾਈਨਰ, ਇਰਾਕ ਅਤੇ ਈਰਾਨ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਭਾਰਤ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕੀਤਾ। ਯੂਨਾਨੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਹੇਰੋਡੋਟਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਿਕੰਦਰ ਇਸਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਦੌਲਤ ਕਾਰਨ ਭਾਰਤ ਵੱਲ ਬਹੁਤ ਆਕਰਿਸ਼ਤ ਸੀ।

ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦੇ ਸਮੇਂ 'ਤੇ, ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਨੇ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸਿਕੰਦਰ ਦੀ ਸੈਨਾ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਗਧ ਦੇ ਨੰਦਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੈਨਾ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ। ਸਿਕੰਦਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਪਰਤਣਾ ਪਿਆ। 32 ਸਾਲ ਦੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਮੈਕਡੋਨ ਵਾਪਸ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਬੇਬੀਲੋਨ ਵਿਖੇ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਸਿਕੰਦਰ ਕੋਲ ਆਪਣੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪੁਨਰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਹੀ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਅਧੀਨਤਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਦੇ ਕੁੱਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਆਪਣੀ ਖੇਤਰੀ ਮਲਕੀਅਤ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਯੂਨਾਨੀ ਰਾਜਪਾਲਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰੱਖਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸਾ ਸੈਲੀਊਕਸ ਨਿਕੇਟਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ, ਸਿਕੰਦਰ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਮੈਕਡੋਨੀਅਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਪਰਕ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸੀ, ਪਰ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਆਪਕ ਸੀ। ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਨੇ ਯੂਰਪ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਭਾਰਤ ਨਾਲ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਸਤੇ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨੀ, ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚਕਾਰ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ ਸਨ। ਇੱਕ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਸਨ। ਸਿਕੰਦਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਅਰਕਸ ਨੂੰ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਸਿੰਧ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਫਰਾਤ ਤੱਕ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੱਟ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਯੂਨਾਨੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕਈ ਕੀਮਤੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਛੱਡੇ ਹਨ।

ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਨੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜੁਝਾਰੂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਏਕੀਕਰਨ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕੀਤਾ। ਇੰਜ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਕੰਦਰ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਮੌਰੀਆ ਦੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਸਾਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ, ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਨੇ ਉਸਦੇ ਇੱਕ ਜਰਨੈਲ, ਸੈਲੀਊਕਸ ਨਿਕੇਟਰ ਨੂੰ ਹਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਉੱਤਰੀ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ।

ਭਾਰਤੀ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯੂਨਾਨੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯੂਨਾਨੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਨੇ ਗੰਧਾਰ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਆਰਟ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ।

ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੇ ਸੋਨੇ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਵੀ ਸਿੱਖੀ। ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਜੋਤਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਤਰ ਉੱਤੇ ਵੀ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੀਮਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ ਏਰੀਅਨ, ਐਡਮਿਰਲ ਨੇਆਰਕਸ ਅਤੇ ਮੇਗਾਸਥੀਨੀਜ਼ ਦੁਆਰਾ ਛੱਡੇ ਗਏ ਯੂਨਾਨੀ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੀ ਵਿਕਸਿਤ ਸਥਿਤੀ, ਬਾਹਰੀ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਤੇਜ਼ ਵਪਾਰ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਮ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਤਰਖਾਣੀ ਦੇ ਵਧਦੇ ਵਪਾਰ ਵਜੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੰਜ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਕੰਦਰ ਨੇ ਨੇਅਰਕਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਤੱਟ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋ ਬੇੜਾ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਉਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਸਾਹਸ ਨੇ ਪੱਛਮ ਨੂੰ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸੋਚ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਜਾਣਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਜੋ ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਫਿਲਟਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਸਿਕੰਦਰ ਦੁਆਰਾ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ ਚੈਨਲ ਰਾਹੀਂ ਵਹਿ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਯੂਨਾਨੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ (ਸਿਕੰਦਰ) ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਇਸਨੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਇਤਹਾਸ ਦੇ ਕਾਲਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਬਹੁਤ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਮਿਤੀ - 326 ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਵਿਵਸਿਥਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ 'ਮਾਰਕਰ' ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

3.7 ਅਸ਼ੋਕ ਮਹਾਨ: ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਸਿਖਰ

ਅਸ਼ੋਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਅਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦੀਆਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਅਸ਼ੋਕ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸਫਲ ਰਾਜ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਵਾਂਗ, ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਯੁੱਧ ਨਾਲ ਕੀਤੀ- ਕਲਿੰਗ ਦੀ ਜਿੱਤ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਬੇਤਹਾਸ਼ਾ ਜਿੰਦਗੀਆਂ ਤੇ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰਾਂ ਝੰਜੋੜ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਸਨੇ ਮੁੜ ਜੰਗ ਤੋਂ ਤੌਬਾ ਕਰ ਲਈ। ਉਸਨੇ ਧੰਮਾ ਵਿਜੇਆ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਪਨਾਈ ਭਾਵ ਧੰਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਿੱਤ। ਉਸਦੇ 13ਵੇਂ ਮੁੱਖ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਵਿੱਚ ਅਸ਼ੋਕ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚੀ ਜਿੱਤ ਰਹਿਮ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਫੈਸਲੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਅਸ਼ੋਕ ਇੱਕ ਸੱਚਾ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਸਨ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸੀ। ਬ੍ਰਹਮਣਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ, ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆਕਾਰੀ, ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਧੰਮ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਸਦਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਨੁਕਤੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਅਸ਼ੋਕ ਇੱਕ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲ ਰਾਜਾ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ, ਜਿਸਨੇ, ਭਾਵੇਂ ਖੁਦ ਇੱਕ ਬੋਧੀ ਸੀ, ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪਰਜਾ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜੀ ਧਰਮ ਥੋਪਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੇ ਬਾਰਹਵੇਂ ਵੱਡੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜੇ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਹੈ।

ਇੱਕ ਰਾਜਾ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਆਦਰਸ਼ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਨੇ ਪੱਥਰ ਦੇ ਥੰਮਾਂ ਅਤੇ ਚੱਟਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਤਹਾਂ 'ਤੇ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਇਹ ਫ਼ਰਮਾਨ ਮੌਰੀਆ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਅਤੇ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਹੁਨਰ ਦੀਆਂ ਵੀ ਕਮਾਲ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ। ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਜੀਵਤ ਸਮਾਰਕ ਹਨ।

ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਮਹਿੰਗੇ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਦੀ ਫਾਲਤੂਤਾ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਹਿੰਸਾ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਖੁਦ ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਧੰਮ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਧੰਮ ਯੱਤਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ, ਆਪਣੇ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਾਂਝਾ ਧੰਮ, ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਅਤੇ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਲਿਪੀ (ਬ੍ਰਾਹਮੀ) ਦੇ ਕੇ ਉਸਨੇ ਹੋਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਏਕੀਕਰਨ ਲਿਆਂਦਾ। ਭਾਰਤ ਬੋਧੀ ਯੁੱਗ ਤੋਂ ਹੀ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਦੇਸ਼ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਖੁਦ ਬੋਧੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਥੋਪਿਆ ਬਲਕਿ ਇੱਕ

ਸਹਿਣਸ਼ੀਲ ਧਾਰਮਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਗੈਰ-ਬੋਧੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗੈਰ ਬੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋਹਫ਼ੇ ਅਤੇ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਅਸ਼ੋਕ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਪਦੰਡਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜੋ ਉਸਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਯੂਨਾਨੀ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਵਿੱਚ ਰਾਜਦੂਤ ਭੇਜੇ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲ ਗਈ। ਇੱਕ ਬੋਧੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਸ਼੍ਰੀ ਲੰਕਾ ਅਤੇ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਵਰਗੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਧੀ ਮਿਸ਼ਨ ਭੇਜੇ। ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਿਆ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਅੱਜ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਸ਼੍ਰੀ ਲੰਕਾ ਅਤੇ ਦੂਰ ਪੂਰਬੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਵੈਦਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਜੋਂ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਵਰਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੁਣ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਏਕਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ। ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਇਕਜੁਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜ ਨੀਤੀ ਵਜੋਂ ਯੁੱਧ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁਕਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

3.8 ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ : ਮੌਰੀਆ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ

ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਵਿੱਚ ਮੌਰੀਆ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ। ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਬੁੱਧ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ 84,000 ਸਤੂਪਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੇਗਾਸਥੀਨੀਜ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਪਾਟਲੀ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਪਰਸ਼ੀਆ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਸੀ।

ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਫ਼ਰਮਾਨ ਪੱਥਰ ਦੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਉੱਕਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਜੋ ਪਾਲਿਸ਼ ਕੀਤੇ ਰੇਤਲੇ ਪੱਥਰ ਦੇ ਇਕਹਿਰੇ ਕਾਲਮਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਥੰਮ ਸੀਸ ਸਨ। ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਫ਼ਰਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਲੌਰੀਆ ਨੰਦਨਗੜ੍ਹ (ਬਿਹਾਰ) ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ 32 ਫੁੱਟ ਉੱਚੇ ਕਾਲਮ ਦੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਲਗਭਗ 50 ਟਨ ਭੈਰੀ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਥੰਮ ਸੀਸ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਸ਼ਸਾਯੋਗ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਰਨਾਮਾ ਹੈ। ਰਾਮਪੁਰਾ ਤੋਂ ਬਲਦ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੀ ਮੌਰੀਆ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਧੀਆ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਥੰਮ ਸੀਸ ਸਾਰਨਾਥ ਵਿਖੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਸ਼ੇਰ ਅਤੇ ਧਰਮ ਚੱਕਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਜੋਂ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਬੰਮਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕੁੱਝ ਮੌਰੀਆ ਚਿੱਤਰ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਦੀ ਦਾਰਗੰਜ ਦੀ ਯਕਸ਼ੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਅੰਕਿਤਿਆਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਾਰੀਗਰੀ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤੱਥ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਹੀ ਪੱਥਰ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਬੰਮਾਂ ਵਾਂਗ, ਇਹ ਅੰਕਿਤਾ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਸਤਹੀ ਚਮਕ ਨਾਲ ਪਾਲਿਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ (ਹੁਣ ਮੌਰੀਆ ਪਾਲਿਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।

ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਇੰਨੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਬੀਤਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਹ ਚਮਕ ਆਪਣੀ ਚਮਕ ਨਹੀਂ ਗੁਆ ਸਕੀ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੋ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਭਾਰਤੀ ਲਿਪੀ ਹੈ।

ਮੌਰੀਆ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਪਹਿਲੂ ਹੈ ਚੱਟਾਨ ਕੱਟੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ। ਲੋਮਾਸ਼ ਰਿਸ਼ੀ (ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਦੇ ਨਾਲ) ਅਤੇ ਸੁਦਾਮਾ ਗੁਫਾਵਾਂ ਅਜਿਹੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ।

ਠੋਸ ਚੱਟਾਨ ਤੋਂ ਕੱਟੀਆਂ ਗਈਆਂ ਇਹ ਗੁਫਾਵਾਂ ਅਸ਼ੋਕ ਦੁਆਰਾ ਗੈਰ-ਬੋਧੀ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਗੁਫਾਵਾਂ ਚੱਟਾਨ ਕੱਟਣ ਵਾਲੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਚੱਟਾਨ ਦੇ ਫਰਮਾਨ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਉੱਕਰੇ ਹੋਏ ਸਨ।

3.9 ਪਿੰਡਲ-ਮੌਰੀਆਈ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ

ਭਾਵੇਂ ਯੂਨਾਨੀ, ਸ਼ਾਕ, ਪਾਰਥੀਅਨ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਾਨ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸਥਾਨਕ ਆਬਾਦੀ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਯੋਧੇ ਸਨ, ਕਾਨੂੰਨ ਪ੍ਰਦਾਤਾਵਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਤਰੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇੰਨੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਮੌਰੀਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਲਗਭਗ 200 ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਤੀਸਰੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੱਕ ਆਰਿਥਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਅਰਥਾਤ ਧਰਮ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੇ ਉਭਾਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜ਼ਮੀਨੀ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੁਆਰਾ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਕਈ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਵੈਸ਼ਨਵ ਧਰਮ ਅਪਣਾਇਆ। ਬੇਸਨਗਰ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਵਿੱਚ, ਹੇਲੀਓਡੋਰਸ (ਇੰਡੋ-ਯੂਨਾਨੀ ਰਾਜੇ ਐਂਟੀਲਕੀਦਾਸ ਦਾ ਯੂਨਾਨੀ ਰਾਜਦੂਤ) ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਭਗਵਤ ਭਾਵ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਉਪਾਸਕ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਨਿਸ਼ਕ ਦੇ ਕੁੱਝ ਸਿੱਕੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਕੁਸ਼ਾਣ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਨੂੰ ਵਾਸੂਦੇਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਉਸਦੇ ਵੈਸ਼ਨਵ ਆਸਥਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਨਿਸ਼ਕ ਦੇ ਰਾਜ ਗੱਦੀ ਦੇ ਸਾਲ ਭਾਵ 78 ਈਸਵੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਮਹੱਤਤਾ। ਖੈਰ, ਇਹ ਸਾਕਾ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਸਲੀ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਨੇ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਭਾਰਤੀ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਕੁੱਝ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਵੱਲ ਮੁੜਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਫਿੱਟ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈਆਂ। ਮੈਨੈਂਡਰ ਨੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਅਪਣਾ ਲਿਆ। ਕਨਿਸ਼ਕ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਧਰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੀ ਇਸ ਵਧਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਨੇ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਇਆ। ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਮੂਰਤ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਸਰਲ ਰੂਪ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਲਗਭਗ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੋ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ: ਮਹਾਯਾਨ ਜਾਂ ਮਹਾਨ ਚੱਕਰ ਅਤੇ ਹੀਨਯਾਨ ਜਾਂ ਛੋਟਾ ਚੱਕਰ। ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ, ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜ ਅਤੇ ਬੋਧੀਸਤਵ, (ਬੁੱਧ ਦੇ ਅਵਤਾਰ) ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ।

ਮਹਾਯਾਨ ਨੂੰ ਕਨਿਸ਼ਕ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਚੌਥੀ ਬੋਧੀ ਕੌਸਲ ਬੁਲਾਈ। ਉਸਨੇ ਬੁੱਧ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸਤੂਪ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ।

ਕਲਾ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ-

ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆਈ ਹਮਲਿਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਦੇ ਹੋਰ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਪੱਛਮੀ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸੰਪਰਕ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਕਈ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਗੰਧਾਰ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਆਰਟ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸੀ। ਇਸ ਸਕੂਲ ਨੇ ਗ੍ਰੀਕ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਉਧਾਰ ਲਈਆਂ ਹਨ। ਕੁਸ਼ਾਣ ਕਾਲ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਤੋਂ ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਪੋਲੋਨੀਅਨ ਚਿਹਰੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਲ ਗ੍ਰੀਕੋ-ਰੋਮਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਡਰੈਪਰੀਆਂ ਇੱਕ ਰੋਮਨ ਟੋਗਾ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਵਿਵਸਿਥਤ ਹਨ। ਕਲਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੰਮਿਲਨ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਲਈ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰੀਗਰ ਕੁਸ਼ਾਨ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਮਥੁਰਾ, ਜੋ ਕਿ ਕਲਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਕੂਲ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ, ਵੀ ਹਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਟੈਰਾਕੋਟਾ ਅਤੇ ਲਾਲ ਰੇਤਲੇ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਕਾ-ਕੁਸ਼ਾਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ, ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮਥੁਰਾ ਤੋਂ ਕਨਿਸ਼ਕ ਦੀ ਬਿਨਾਂ ਸਿਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਬੋਧੀਆਂ ਨੇ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਸਿਰਫ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਮਥੁਰਾ ਸਕੂਲ ਬੁੱਧ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਸਕੂਲ ਬਣ ਗਿਆ।

ਜਾਤਕਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੱਟਾਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ 'ਤੇ ਲੰਬੇ ਪੈਨਲਾਂ ਵਿੱਚ ਖਿੱਚਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜੋ ਕਿ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬਣੀਆਂ ਸਨ, ਮਹਾਵੀਰ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵੀ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਦੱਖਣ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ

ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸੱਤਵਾਹਨ ਮੌਰੀਆ ਦੇ ਅਧੀਨ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਸਨ। ਅਸ਼ੋਕ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮੰਨ ਲਈ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਗੋਦਾਵਰੀ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੈਠਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾ ਲਈ। ਸੱਤ ਵਾਹਨਾਂ ਨੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੂਬੇਦਾਰਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਕਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਅ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਗੌਤਮੀਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਵਿਸ਼ਸ਼ਿਟਪੁੱਤਰ ਸਤਕਰਨੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੱਤਵਾਹਨ ਬਹੁਤ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕੀਤਾ, ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ, ਸੜਕਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਾਇਆ। ਨਵੇਂ ਕਸਬੇ ਆਏ ਅਤੇ ਪਰਸ਼ੀਆ, ਇਰਾਕ ਅਤੇ ਕੰਬੋਡੀਆ ਵਰਗੇ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਕਲਿੰਗ ਦਾ ਖਰਵੇਲਾ

ਇੱਕ ਹੋਰ ਰਾਜ ਜੋ ਮੌਰੀਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਹਿਮ ਸਥਿਤੀ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਉਹ ਸੀ ਕਲਿੰਗ।

ਕਲਿੰਗ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਉੜੀਸਾ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਆਂਧਰਾ ਦੇ ਕੁੱਝ ਹਿੱਸੇ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਸ

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ

ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਾਸਕ ਖਰਵੇਲਾ ਸੀ। ਉਦੈਗਿਰੀ ਪਹਾੜੀਆਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਜੈਨ ਗੁਫਾ ਵਿੱਚ ਹਾਥੀ ਗੁੰਫਾ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਸਾਨੂੰ ਉਸਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇਵੇਗਾ, ਪਰ ਬਦਿਕਸਮਤੀ ਨਾਲ ਇਹ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇੱਕ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧਾ ਵੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਉਪਯੋਗਤਾ ਦੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਬਾਗ ਬਣਾਉਣਾ।

ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਤੇ ਤੁੰਗਭਦਰਾ ਨਦੀ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਚੋਲਾਂ, ਚੇਰਾਂ ਅਤੇ ਪਾਂਡਿਆਂ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਸੀ ਜੋ ਲਗਾਤਾਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਸ਼੍ਰੋਤ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ਼੍ਰੋਤ ਸੰਗਮ ਸਾਹਿਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਦੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਸੰਗਮ ਕਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚੋਲ

ਕਰਿਕਾਲਾ ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਾਸਕ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਚੇਰਾ ਅਤੇ ਪਾਂਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਯੁਕਤ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ। ਉਹ ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਤੋਂ ਇੱਕ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਧੱਕਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਕਰਿਕਾਲਾ ਨੂੰ ਕਈ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਕਈ ਨਹਿਰਾਂ ਪੁੱਟੀਆਂ ਤਾਂ ਜੋ ਕਾਵੇਰੀ ਨਦੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸਿੰਚਾਈ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਕਰਿਕਾਲਾ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਵੈਦਿਕ ਧਰਮ ਦਾ ਪੈਰੋਕਾਰ ਸੀ।

ਪਾਂਡਿਆ

ਪੰਡਯਾਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਇੱਕ ਮਹਿਲਾ ਰਾਜੇ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਫੌਜ ਬਣਾਈ ਰੱਖੀ। ਉਸਨੇ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਵੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦਿੱਤੀ।

ਮੈਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸੰਗੀਤ, ਡਾਂਸ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸ਼ੌਕੀਨ ਸਨ। ਢੋਲ, ਬੰਸਰੀ, ਪਾਈਪ ਆਦਿ ਕਈ ਸੰਗੀਤਕ ਸਾਜ਼ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ।

ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਵਾਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਕਿਸਾਨ ਸਨ। ਦੂਸਰੇ ਚਰਵਾਹੇ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਕਾਗੀਰ ਵੀ ਸਨ ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਤੱਟਵਰਤੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਰਸਤੇ ਵਪਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਸਮਾਜ

ਯੂਨਾਨੀ, ਕੁਸ਼ਾਨ, ਸ਼ਾਕਾਂ ਅਤੇ ਪਾਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਯਵਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਰਲਮਿਲ ਗਏ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਨਾਮ ਅਪਣਾ ਲਈ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਿਆ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਗਣੇਸ਼ ਅਤੇ ਮਹੇਸ਼ ਵਰਗੇ ਭਾਰਤੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਇਹ ਤੱਥ ਕਿ ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਇਹ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ ਦਾ ਸਮਾਂ

ਰਾਜਾ ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਛੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਲ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰਪਤ ਕੀਤੇ। ਚੀਨੀ ਯਾਤਰੀ ਹਿਊਨਸਾਂਗ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਬਾਨਾ ਭੱਟ ਨੇ ਹਰਸ਼ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਹਿਊਨ ਸਾਂਗ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਰਾਜਾ ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ ਦੀ ਇੱਕ ਕੁਸ਼ਲ ਸਰਕਾਰ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਅੱਗੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰ ਅਨੁਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਜਬਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਹਰਸ਼ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਹਰਸ਼ ਨੇ ਕਈ ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ ਰੈਸਟ ਹਾਊਸ (ਆਰਾਮ ਘਰ) ਬਣਾਏ ਹਨ? ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹਰਸ਼ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਵੱਲ ਵੱਧ ਗਿਆ।

ਹਰਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਾਟਕ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਾਗਾਨੰਦ ਰਤਨਾਵਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਯਦਰਸ਼ਿਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਸਾਂਗ ਅਤੇ ਬਾਨਾ ਭੱਟ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ। ਬਾਣਾ ਨੇ ਹਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜੀਵਨੀ, ਹਰਸ਼ਚਰਿਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਕਾਦੰਬਰੀ ਵੀ ਲਿਖੀ।

ਦੱਖਣ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰਾਜ:

ਤੁਸੀਂ ਸੱਤਵਾਹਨ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਤਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਕਈ ਛੋਟੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਆ ਗਈਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਕਟਕ ਦਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਰਾਜ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਚੱਲੇ।

ਵਾਕਟਕਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਤਾਪੀ ਅਤੇ ਕਲਿਆਣੀ ਦੇ ਚਲੁਕਿਆ ਆਏ। ਪੁਲਕੇਸ਼ੀਨ ਚਾਲੁਕਿਆ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸ਼ਾਸਕ ਸੀ। ਚਾਲੁਕਿਆ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਕੂਟ (ਉੱਤਰ ਵੱਲ) ਅਤੇ ਪੱਲਵ (ਦੱਖਣ ਵੱਲ) ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਰਹੇ। 753 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਚਾਲੁਕਿਆ ਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰਕੂਟਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ।

ਵਾਤਾਪੀ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸੀ। ਅਰਬ, ਈਰਾਨ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਲਾਲ ਸਾਗਰ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧ ਸਨ। ਪੁਲਕੇਸ਼ੀਨ ਦੂਜੇ ਨੇ ਫਾਰਸ ਦੇ ਰਾਜਾ ਖੁਸਰਾਓ ਦੂਜੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਰਾਜਦੂਤ ਭੇਜਿਆ। ਚਾਲੁਕਿਆਂ ਨੇ ਕਲਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਦੱਖਣ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਗੁਫਾ ਅਸਥਾਨ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਐਲੋਰਾ ਗੁਫਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਚਾਲੁਕਿਆ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਕੂਟਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3.2

ਹੇਠਲਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਾਬਾਬ ਦਿਉ:

1. ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਿਥਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ ਕੀ ਸਨ ?
2. ਰਾਜਾ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਧੰਮ ਵਿਜਯ ਕੀ ਹੈ ?
3. ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਬਾਰਹਵੇਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦੱਸੋ ?
4. ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਸ਼ੋਕ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਕਿੱਥੋਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ?

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

5. ਭਾਰਤ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਕਿੱਥੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ?
6. ਗ੍ਰੀਕ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਤੋਂ ਗੰਧਾਰ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਆਰਟ ਦੁਆਰਾ ਉਧਾਰ ਲਈ ਗਈਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕੀ ਸਨ ?
7. ਮਥੁਰਾ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਆਰਟ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ ?

3.10 ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਕਾਸ

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਪੜਾਅ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 8ਵੀਂ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰੀਕੋ-ਰੋਮਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਕਲਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੁੱਧ ਜਾਂ ਬੋਧੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਕਲਾ ਵਧੇਰੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਬਣ ਗਈ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ।

ਯੁੱਗ ਦੀ ਕਲਾਤਮਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾਜ਼ੁਕ ਕਾਰੀਗਰੀ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਗੁਪਤ ਸਿੱਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਡਿਜ਼ਾਈਨਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਸਕੀਮ ਜਿਸਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਜਾਂ ਇੱਕ ਢੁੱਕਵੀਂ ਦੇਵੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਸਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਈ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ- ਬਾਘ ਜਾਂ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰਨਾ, ਉੱਚੀਪਿੱਠ ਵਾਲੇ ਸੋਫੇ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਕੋਈ ਸਾਜ਼ ਵਜਾਉਣਾ ਆਦਿ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਾਮਿਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਕਸ਼ਮੀ, ਦੌਲਤ ਦੀ ਦੇਵੀ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਮਾਮਿਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਰਸਵਤੀ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੀ ਦੇਵੀ ਸੀ।

ਸਿੱਕਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਗੁਪਤ ਕਲਾ ਨੂੰ ਸਮਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਚਿਤ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਯੁੱਗ ਦੇ ਹੁਨਰਮੰਦ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸੰਦਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਕੋਨਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਜਾਇਆ। ਦੇਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਵਿਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਵਜੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਗੁਪਤ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦਿਓਗੜ੍ਹ ਦਸ਼ਾਵਤਾਰ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਉਦੈਗਿਰੀ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਗੁਫਾ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਦੀਆਂ

ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਜੋ ਅਜੇ ਵੀ ਬਚੀਆਂ ਹਨ, ਸਾਰਨਾਥ ਵਿਖੇ ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਬੈਠੇ ਅਤੇ ਖੜੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਹਨ।

ਸਾਰਨਾਥ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ, ਕਲਾ ਦਾ ਸਕੂਲ ਸਾਨੂੰ ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਸਭ ਤੋਂ ਮਨਮੋਹਕ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੱਥਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਗੁਪਤ ਕਲਾਕਾਰ ਕਾਂਸੀ ਦੇ ਵੀ ਨਿਪੁੰਨ ਸਨ। ਸੁਲਤਾਨਗੰਜ (ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਭਾਗਲਪੁਰ ਨੇੜੇ) ਵਿਖੇ ਬੁੱਧ ਦੀ ਦੋ ਮੀਟਰ ਉੱਚੀ ਕਾਂਸੀ ਦੀ ਮੂਰਤ ਲੱਭੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਏਲੋਰਾ ਗੁਫਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ - (ਵਾਸਤੁਕਲਾ)

ਗੁਪਤ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਕੁੱਝ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ, ਚੱਟਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ (ਅਜੰਤਾ) ਅਤੇ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੇਵਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਦਸ਼ਾਵਤਾਰ ਮੰਦਿਰ। ਇਹ ਢਾਂਚੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਇੱਟਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕਾਲੀਦਾਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਕੁੱਝ ਹਵਾਲੇ ਸਾਨੂੰ ਗੁਪਤ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਝਲਕ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਵੀ ਨੇ ਸੜਕਾਂ, ਬਜ਼ਾਰਾਂ, ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਅਸਮਾਨ ਛੂਹਣ ਵਾਲੇ ਮਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਛੱਤਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਸੁਚੱਜੇ ਕਸਬੇ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮਹਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਹੜੇ, ਜੇਲ੍ਹ, ਕਚਿਹਰੀ ਅਤੇ ਸਭਾ ਘਰ ਸਨ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਰਾਂਡੇ ਛੱਤਾਂ 'ਤੇ ਗਤ ਨੂੰ ਚੰਦਰਮਾ ਨਾਲ ਜਗਦੇ ਸਨ। ਮਹਿਲ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਅਨੰਦ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੌਸਮੀ ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਰੁੱਖ ਸਨ।

ਗੁਪਤ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਬਾਰੇ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਸਬੂਤ ਹਾਲਾਂਕਿ ਮਾੜੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਮੱਧ ਭਾਰਤ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਗੁਪਤ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਲੱਭੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਨਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਭੀਤਰਗਾਂਵ ਦਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਪੇਂਟਿੰਗ

ਇੱਕ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਅਜੰਤਾ ਦੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ (ਔਰੰਗਾਬਾਦ) ਅਤੇ ਬਾਗ ਗੁਫਾਵਾਂ (ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਨੇੜੇ) ਦੀਆਂ ਕੰਧ-ਤਸਵੀਰਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਅਜੰਤਾ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਹੁਨਰ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ, ਜਾਨਵਰ ਅਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

**ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ**

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ ਉਹ ਗੁਪਤ ਕਲਾ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਧਾਰਨ ਗੁਪਤ ਕਲਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸੀ। ਕਲਾ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਅਤਿਆਤਮਿਕ ਆਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

3.11 ਪੱਲਵ ਅਤੇ ਚੌਲ

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੋ ਰਾਜਵੰਸ਼ਾਂ ਅਰਥਾਤ ਪੱਲਵ ਅਤੇ ਚੌਲਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾ, ਵਾਸਤੁਕਲਾ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਜਿੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅਧੂਰਾ ਹੈ। ਈਸਾਈ ਯੁੱਗ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਰਾਜ ਵੰਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੱਲਵ ਕਲਾ ਅਤੇ ਭਵਨ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਸਨ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਮਹਾਬਲੀਪੁਰਮ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ 'ਰੱਥ' ਚੱਟਾਨ ਕੱਟੇ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਧੀਆ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਸਨ। ਪੱਲਵਾਂ ਨੇ ਕੈਲਾਸ਼ਨਾਥ ਵਰਗੇ ਢਾਂਚਾਗਤ ਮੰਦਰ ਵੀ ਬਣਾਏ ਸਨ। ਜਦਕਿ ਕਾਂਚੀਪੁਰਮ ਵਿਖੇ ਵੈਕੁੰਥਪੇਰੂਮਲ ਮੰਦਰ।

ਚੇਨਈ ਨੇੜੇ ਮਹਾਬਲੀਪੁਰਮ ਵਿਖੇ ਸਮਾਰਕਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ

ਕੈਲਾਸ਼ਨਾਥ ਮੰਦਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਢਾਂਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਲਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਇਕਹਿਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਬਲੀ ਪੁਰਮ (ਮਾੱਲਾਪੁਰਮ) ਵਿਖੇ ਬਾਸ ਰਾਹਤ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਵੀ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਪੱਲਵਕਾਲ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮਹਾਬਲੀਪੁਰਮ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਪਗੋਡਾ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈ.ਦਾ ਹੈ।

5ਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੰਦਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਵਧੀ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਉੱਤਰ ਭਾਰਤੀ ਮੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਗਾਰਾ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਕਾਰ (ਚਿੜੀਦਾਰ ਛੱਤਾਂ), ਗਰਭਗ੍ਰਹਿ (ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ) ਅਤੇ ਮੰਡਪ (ਥੰਮਾਂ ਵਾਲਾ ਹਾਲ) ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮੰਦਰ ਦ੍ਰਾਵਿੜ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ।

ਕੋਨਾਰਕ, ਉੜੀਸਾ ਦਾ ਸੂਰਜ ਮੰਦਰ

ਸਮੇਤ ਵਿਮਨਾਜਾਂ ਸਿਖਰ ਦੇ , ਉੱਚੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਅਤੇ ਗੋਪੁਰਮ ਦੁਆਰਾ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਗੇਟਵੇ। ਪੱਲਵ(6ਵੀਂ ਤੋਂ 8ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ.) ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਚੋਲ (10ਵੀਂ ਤੋਂ 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ.) ਦੁਆਰਾ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੰਦਰ ਪਿੰਡ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਸੀ? ਇਹ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਲਈ ਇਕੱਠ ਕਰਨ ਦਾ ਸਥਾਨ ਸੀ ਜੋ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇੱਥੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਾਂਝੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੌਰਾਨ ਮੰਦਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਨਾਚ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਵੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਚੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਜਿੱਤਾਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਜਮਹੂਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਨ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਹਾ ਜਾਂ ਉਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਕੋਲ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਸਨ। ਵਿੱਤ ਉੱਤੇ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕਈ ਕਮੇਟੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਭਾਵਾਂ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਿਸਤ੍ਰੁਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਚੋਲ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਚੋਲ ਸ਼ਾਸਕ ਵੀ ਮਹਾਨ ਨਿਰਮਾਤਾ ਸਨ। ਮੰਦਰ ਦੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਦ੍ਰਵਿੜ ਸ਼ੈਲੀ ਚੋਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਇੱਕ ਉੱਤਮ ਉਦਾਹਰਣ ਰਾਜਰਾਜੇਸ਼ਵਰ ਜਾਂ ਬਰਿਹਦੇਸ਼ਵਰ ਮੰਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੱਡੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਦੋਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਈ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਬਣ ਗਈ। ਤਾਮਿਲ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ। ਅਲਵਰਾਂ ਅਤੇ ਨਯਨਾਰਾਂ, ਵੈਸ਼ਨਵ ਅਤੇ ਸ਼ੈਵ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਥਾਈ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਇਹ ਸਮਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵੱਖਰੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ, ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਦੌਰ ਖਤਮ ਹੋਇਆ, ਭਾਰਤ ਨੇ ਇੱਕ ਸਭਿੱਆਚਾਰ ਵਿਕਸਤ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਸਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ।

3.12 ਵੈਦਿਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਪੁਰਾਣਿਕ ਹਿੰਦੂਵਾਦ 'ਚ

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਨੂੰ ਹੁਣ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸਭਿੱਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਓਨੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਜਿੰਨੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸੀ।

ਗੁਪਤ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਿੰਦੂਧਰਮ ਦੇ ਭਾਗਵਤ ਸੰਪਰਦਾ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਵੈ- ਭਗਵਤ ਕਿਹਾ, ਭਗਵਾਨ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ, ਅਸਵਮੇਧ ਯੱਗ ਕੀਤੇ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਦਾਨ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੰਦਰ ਬਣਾਏ। ਪੁਰਾਣ ਆਖਰਕਾਰ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਸੰਕਿਲਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਵਜੋਂ ਉਭਰਿਆ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਰੱਖਿਅਕ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਅਨੇਕ ਕਥਾਵਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਪੁਰਾਣ ਨਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੁਰਾਣ ਉਸ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿੱਚ ਰਚਿਆ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਸਮਰਿਤੀ ਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ ਪੁਸਤਕ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਚੌਥੀ ਸ਼੍ਰੀਮਦਭਾਗਵਦ-ਪੁਰਾਣ ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵੈਸ਼ਨਵ ਰਚਨਾ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈ ਜੋ ਭਗਵਾਨ ਕਰਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਤੀ ਭਗਤੀ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਕੁੱਝ ਰਾਜੇ ਵੀ ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਉਪਾਸਕ ਸਨ।

ਭਗਵਤਵਾਦ ਜੋ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਪਿਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਨਾਲ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਪਰਦਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਧਰਮ ਦੇਵਤਾ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਦਸ ਅਵਤਾਰਾਂ ਜਾਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ।

ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਸੂਰਿਆ, ਕਾਰਤੀਕੇਅ, ਗਣੇਸ਼, ਦੁਰਗਾ, ਲਕਸ਼ਮੀ, ਸਰਸਵਤੀ ਆਦਿ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੰਦਰ, ਵਰੁਣ, ਯਮ ਆਦਿ ਛੋਟੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਸੱਪ, ਯਕਸ਼ ਅਤੇ ਗੰਧਰਵ ਵੀ ਪੂਜੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਾਨਵਰਾਂ, ਪੌਦਿਆਂ, ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਣ ਲਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਬਨਾਰਸ ਤੇ ਪਯਾਗਰਾਜ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨ ਬਣ ਗਏ। ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਚਿਲਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਹਿੰਦੂਧਰਮ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੇ ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਆਕਾਰ ਲਿਆ।

ਭਾਵੇਂ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਪਤਨ 'ਤੇ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਜਾਰੀ ਰਹੀ। ਅਜੰਤਾ ਅਤੇ ਐਲੋਰਾ ਦੀਆਂ ਕਲਾਤਮਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਾਰਨਾਥ ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਵੀ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜੈਨ ਧਰਮ ਨੇ ਵੀ ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਕੁੱਝ ਪਾਲਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

3.13 ਨਾਲੰਦਾ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਉਭਰਣਾ

ਹਰਸ਼ ਦੇ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਨਾਲੰਦਾ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਥੇ ਸਿੱਖਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਲਈ ਆਏ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਨਾਲੰਦਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ ਟਿੱਲਿਆਂ ਦੀ ਅਜੇ ਤੱਕ ਖੁਦਾਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੰਪਲੈਕਸ ਦੇ ਸਬੂਤ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁੱਝ ਚਾਰ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਉੱਚੀਆਂ ਸਨ। ਹਿੰਦੂ ਸਾਂਗ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਨਾਲੰਦਾ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 10,000 ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਨ। ਇਸ ਨੂੰ 200 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮਾਲੀਏ ਦੀ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੱਠ ਵਿਦਿਅਕ ਸਥਾਪਨਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਮਹਾਯਾਨ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਵਿਆਕਰਣ, ਤਰਕ, ਗਿਆਨ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਰਗਰਮ ਚਰਚਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬਹਿਸਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰਸ਼ ਨੇ ਨਾਲੰਦਾ ਦੇ ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਵਿਦਵਾਨ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਕਨੌਜ ਵਿਖੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹਿੰਦੂ-ਸਾਂਗ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਨਾਲੰਦਾ ਦਾ ਵਿਸਤਰਿਤ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬਾਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਬੌਧਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣੀ ਰਹੀ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3.3

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੁਆਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿਉ:

1. ਗੁਪਤ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕੀ ਸਨ ?
2. ਦਸ਼ਾਵਤਾਰ ਮੰਦਿਰ ਕਿੱਥੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ?
3. ਉਦੈਗਿਰੀ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਫਾ ਮੰਦਿਰ ਕਿਸ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ ?
4. ਸੁਲਤਾਨਗੰਜ (ਭਾਗਲਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ) ਵਿਖੇ ਬੁੱਧ ਦੀ ਕਾਂਸੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਕਿੰਨੀ ਉੱਚੀ ਸੀ ?
5. ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੁਪਤ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਜ਼ ਕਿੱਥੋਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ?
6. ਹਰਸ਼ ਦੇ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਭਾ ਕਿੱਥੇ ਹੋਈ ਸੀ ?

3.14 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਈਸਾਈ ਧਰਮ

ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਸੇਂਟ ਥਾਮਸ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਦੰਤਕਥਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਪਾਰਥੀਅਨ ਰਾਜੇ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਗੌਡੋਫਰਨੇਸ (ਸੀ. 19- 45 ਏ.ਸੀ.) ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਤ ਨੂੰ ਸੀਰੀਆ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੁਨਰਮੰਦ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਜੋ ਉਸਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਤਿਆਰ ਕਰੇਗਾ। ਦੂਤ ਸੇਂਟ ਥਾਮਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਪਰਿਤਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਕਥਾ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਸ਼ੱਕੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚਕਾਰ ਅਕਸਰ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਅੰਦੋਲਨ ਸੀ ਜੋ ਭਗਵਾਨ ਮਸੀਹ ਦੇ ਇਸ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ। ਕਾਰੋਬਾਰੀ, ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਵੀ ਅਕਸਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜ਼ਮੀਨੀ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਮਾਰਗਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸੇਂਟ ਥਾਮਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਈ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ।

ਉਹ ਮਾਈਲਾਪੁਰ (ਮਦਰਾਸ ਦੇ ਨੇੜੇ) ਵਿਖੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੇਂਟ ਥਾਮਸ ਦੀ ਕਬਰ ਅਜੇ ਵੀ ਉਸੇ ਸਥਾਨ ਲੱਭੀ ਜਾਣੀ ਹੈ। ਸੀਰੀਅਨ ਈਸਾਈ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਈਸਾਈਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਅੱਜ ਵੀ ਕੇਰਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕਰਿਸਚੀਅਨ ਚਰਚ ਦੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਭਾਗ ਹਨ- ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਚਰਚ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਚਰਚ। ਈਸਾਈਆਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਕਿਤਾਬ ਬਾਈਬਲ ਹੈ। ਬਾਈਬਲ ਦੇ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਹਨ: ਪੁਰਾਣਾ ਨੇਮ ਅਤੇ ਨਵਾਂ ਨੇਮ। ਬਾਈਬਲ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ।

ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਡੇਢ ਕਰੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਈਸਾਈ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਕਈ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਧ-ਫੁੱਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਈਸਾਈ ਸਮਾਜ ਸੇਵਕ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਘਰ ਘੱਟ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3.4

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿਉ:

1. ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਆਇਆ ?
2. ਈਸਾਈ ਚਰਚ ਦੇ ਭਾਗ ਕੀ ਹਨ ?
3. ਮਦਰ ਟੈਰਸਾ ਕੌਣ ਸੀ ?
4. ਕਾਂਚੀਪੁਰਮ ਵਿਖੇ ਪੱਲਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਦੋ ਢਾਂਚਾਗਤ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?
5. ਪੱਲਵਾਂ ਅਤੇ ਚੋਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮੰਦਰ ਦੀ ਇਮਾਰਤਸਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਵੱਖਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਸੀ ?
6. ਚੋਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਮੰਦਰ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?

7. ਚੋਲ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਮੂਰਤੀ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ?
8. ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਹਾਬਲੀਪੁਰਮ (ਮਾੱਲਾਪੁਰਮ) ਵਿਖੇ ਕੰਮ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਸ਼ੈਲੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਤਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ

- ਭਾਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਇਤਿਹਾਸ ਜੋ 7000ਬੀ.ਸੀ.; ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹੜੱਪਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਟਾਉਨ ਪਲਾਨਿੰਗ, ਸੈਨੀਟੇਸ਼ਨ, ਡਰੇਨੇਜ ਸਿਸਟਮ ਅਤੇ ਚੌੜੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਨ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਾਏ;
- ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਿੱਤਾ ਸੀ।
- ਵੈਦਿਕ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਰਗੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ।
- ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਵੈਦਿਕ ਲੋਕ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਚਾਰ ਵਰਣਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਕਸ਼ੱਤਰੀਆਂ, ਵੈਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।
- ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਧਰਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ, ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਹੋਇਆ।
- ਮੁੱਢਲੇ ਵੈਦਿਕ ਲੋਕ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਸਨ।
- ਮੌਰੀਆ ਨੇ ਉਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਅਧੀਨ ਪਹਿਲਾ ਸਾਮਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਉਚਾਈ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ;
- ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਵਿੱਚ ਮੌਰੀਆ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ।
- ਮੰਦਰ ਦੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਪੱਲਵਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਪਣੀ ਮਹਿਮਾ ਦੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਮਹਾਨ ਭਵਨ ਨਿਰਮਾਤਾ।
- ਗੁਪਤ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇਵਗੜ੍ਹ ਦੇ ਦਸ਼ਾਵਤਾਰਾ ਮੰਦਿਰ ਅਤੇ ਉਦੈਗਿਰੀ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਫਾ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਰਾਜਾ ਹਰਸ਼ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਦੁਖਦਾਈ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਥਾਨੇਸ਼ਵਰ ਦੀ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਆਇਆ।
- ਦੋ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਹਰਸ਼ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਸਤਰਿਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਹਿੰਦੂਨਸਾਂਗ-ਇੱਕ ਚੀਨੀ ਯਾਤਰੀ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਬਾਨਾ ਭੱਟ ਉਸਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ।
- ਹਰਸ਼ ਇੱਕ ਕੁਸ਼ਲ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸ਼ਾਸਕ ਸੀ। ਉਹ ਕਈ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮਹਾਨ ਜਨਤਕ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤੇ, ਉੱਚ ਬੌਧਿਕ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਯੋਗਤਾ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤੋਹਫ਼ੇ ਦੇ ਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ।

- ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ ਅਰਾਮ ਘਰ ਬਣਾਏ। ਹਰਸ਼ ਦੇ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਨਾਲੰਦਾ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ।
- ਹਰਸ਼ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਵੀ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ।
- ਚੋਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਜਿੱਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਨ ਪਿੰਡ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ।

ਪਾਠ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਤੁਸੀਂ ਆਰੀਅਨਾਂ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਹੜਪਾ ਨਾਲੋਂ ਕਿਵੇਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋ ?
2. ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਉਭਾਰ ਵੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ ?
3. ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ ?
4. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀਆਂ ਉਤੇ ਮੈਕਡੋਨੀਅਨ ਹਮਲੇ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਕੀ ਸਨ ?
5. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੈਦਿਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦਾ ਪੁਰਾਣਿਕ ਹਿੰਦੂਵਾਦ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ?
6. ਲਗਾਤਾਰ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰੋ ?

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ

3.1

1. ਸਿੰਧ, ਘੱਗਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ।
2. ਖੇਤੀਬਾੜੀ
3. ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਦੇ ਮੋਹਰਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ 7000 ਬੀ.ਸੀ.
4. ਸੀਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਪੀ ਦੇ ਕੁੱਝ ਰੂਪ ਸਨ।
5. ਇਕ ਸਿੰਗ ਵਾਲਾ ਗੈਂਡਾ ਸੀਲ 'ਤੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਯੂਨੀਕੋਰਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੋਹਨਜੋਦੜੋ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨੱਚਦੀ ਕੁੜੀ ਦੀ ਕਾਂਸੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦਾ ਹੈ।

6. ਵੇਦ-ਰਿਗ, ਅਥਰਵ, ਸਾਮ, ਯਜੁਰ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਅਰਣਯਕ ਅਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦ।
7. ਧਰਮ, ਅਰਥ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦੁਆਰਾ।
8. ਇਹ ਵੈਦਿਕ ਭਜਨ ਦੇ ਜਾਪ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।
9. ਆਸ਼ਰਮੇਧਾ, ਰਾਜਸੂਯ, ਵਾਜਪੇਯ ਯਜਨਾ
10. ਇਹ ਹੋਰ ਵੀ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੰਦਰ, ਅਗਨੀ, ਵਰੁਣ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਤ੍ਰਿਐਕ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।
11. ਸ਼ਤਰੰਜ, ਰੱਥ ਦੌੜ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ।
12. ਅੰਗ, ਮਗਧ, ਕੋਸਲ, ਕਾਸ਼ੀ, ਕੁਰੂ, ਪੰਚਾਲ।
13. ਦੋ-ਸਵੇਤਾਂਬਰ (ਚਿੱਟੇ ਕੱਪੜੇ ਵਾਲੇ), ਦਿਗੰਬਰ (ਨੰਗੇ)
14. 8 (ਅੱਠ)
15. ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਕ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਵਿਹਾਰ।
16. ਹੀਨਯਾਨ, ਮਹਾਯਾਨ, ਵਜਰਯਾਨ

3.2

1. ਏਰਿਅਨ, ਐਡਮਿਰਲ ਨੇਆਰਕਸ ਅਤੇ ਮੇਗਾਸਥੀਨੇਸ ਦੁਆਰਾ ਛੱਡੇ ਗਏ ਯੂਨਾਨੀ ਖਾਤੇ।
2. ਸੱਚੀ ਜਿੱਤ ਧਰਮ ਅਤੇ ਨੇਕੀ ਦੁਆਰਾ ਜਿੱਤ ਹੈ ਭਾਵ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ।
3. ਇੱਕ ਫਿਰਕੇ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਦੂਜੇ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੈ।
4. ਲੌਰੀਆ ਨੰਦਨਗੜ੍ਹ (ਬਿਹਾਰ) ਵਿਖੇ।
5. ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਸ਼ੋਕ ਖੰਮ ਤੋਂ, ਸਾਰਨਾਥ ਵਿਖੇ ਰਾਜਧਾਨੀ।
6. I. ਅਪੋਲੋਨੀਅਰ ਚਿਹਰੇ II. ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਸਟਾਈਲ III. ਡਰੈਪਰੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ।
7. (I) ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੁੱਧ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ
(II) ਲੋਕਧਾਰਾ ਨੂੰ ਲੰਬੇ ਪੈਨਲਾਂ ਅਤੇ ਚੱਟਾਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ 'ਤੇ ਚਿੱਤਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।
(III) ਉਹ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

3.3

1. ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਸੰਬੰਧਤ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ;
2. ਦੇਵਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ
3. ਗੁਪਤ ਕਲਾ
4. 2 ਮੀਟਰ ਉੱਚਾ

ਮੌਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

5. I. ਅਜੰਤਾ ਗੁਫਾਵਾਂ II. ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਦੇ ਕੰਧ ਚਿੱਤਰ, ਬਾਗ ਗੁਫਾਵਾਂ III. ਗਵਾਲੀਅਰ ਨੇੜੇ
6. ਕਨੌਜ ਵਿਖੇ

3.4

1. ਇੱਕ ਹੁਨਰਮੰਦ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਸੇਂਟ ਥਾਮਸ ਇੱਕ ਈਸਾਈ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਪਾਰਥੀਅਨ ਰਾਜੇ ਗੌਂਡਾ ਫੇਰਨੇਸ ਦੁਆਰਾ ਸੀ -19/45 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਵਜੋਂ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੇਂਟ ਥਾਮਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ।
- 2 (I) ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਚਰਚ
(II) ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਚਰਚ
3. ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਈਸਾਈ ਸਮਾਜ ਸੇਵਕ ਜਿਸਨੇ ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਬੇਘਰਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।
4. ਕਾਲੀ ਦਸ਼ਨਾਥ ਅਤੇ ਵੈਕੁੰਥਪੇਰੂਮਲ।
5. ਨਗਾਰਾ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਦ੍ਰਾਵਿੜ ਸ਼ੈਲੀ।
6. ਰਾਜਰਾਜੇਸ਼ਵਰ/ਬ੍ਰਹਦੇਸ਼ਵਰ ਮੰਦਿਰ।
7. ਦ੍ਰਾਵਿੜ ਸ਼ੈਲੀ।
8. ਬਾਸ ਰਾਹਤ

ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ

ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਰਮ, ਲੋਕ ਕਲਾ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੰਯੁਕਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤੀ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੂਫੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਰਗ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਝਾਤੀ ਮਾਰੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਮਾਰਕਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਸਮਾਰਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੰਡੋ-ਇਸਲਾਮਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ।

ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਸਲਾਮ ਸਮੇਤ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਭਾਰਤ ਦਾ ਹਰ ਖੇਤਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਲੋਕ ਕਲਾ ਨੂੰ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਲੋਕ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਆਮ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ, ਦਾ ਵੀ ਇੱਕ ਦਿਲਚਸਪ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਜੋ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਉਦੇਸ਼

- ਮੱਧਯੁਗੀ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ;
- ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਸੂਫੀਵਾਦ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ;
- ਮੱਧਕਾਲੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਨਾ;
- ਭਾਰਤੀ ਧਰਮ 'ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ।
- ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਾਧੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ;
- ਮੱਧਯੁਗੀ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਲੋਕ ਕਲਾਵਾਂ, ਪੇਂਟਿੰਗ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ;
- ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ;
- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਉਭਾਰ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ; ਅਤੇ
- ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਦੇ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

4.1 ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ

ਜਦੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਮਲਾਵਰ ਭਾਰਤ ਆਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਤਰ-ਵਿਆਹ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਸੀ। ਪਹਿਰਾਵੇ, ਬੋਲਚਾਲ, ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿੱਚ, ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਮਾਜ

ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਚਾਰ ਵੱਡੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਰਈਸ, ਪੁਜਾਰੀ, ਕਸਬੇ ਦੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਸਨ।

ਕੁਲੀਨ

ਕੁਲੀਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਲਤਾਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ, ਰਈਸ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਹਿੰਦੂ ਰਾਜੇ, ਸਰਦਾਰ, ਹਿੰਦੂ ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਵੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੱਤਾ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ ਲਈ। ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਸੀ। ਉਹ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਐਸੋ-ਆਰਾਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸੁਲਤਾਨ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾੜ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਆਪਣੀ ਉੱਤਮਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਰੁਤਬਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਦਿਖਾਉਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਮਸਜਿਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਖੁਤਬਾ ਜਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਸਿੱਕੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਨੇ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਾਸਕ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸ਼ਾਸਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਣੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਨੌਕਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਐਸੋ-ਆਰਾਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕੁਲੀਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਸਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਨਕਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਦੌਲਤ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ।

ਪੁਜਾਰੀ

ਪੁਜਾਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਸਨ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਲੇਮਾ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਲਈ ਟੈਕਸ-ਮੁਕਤ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਬਹੁਤ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਲੇਮਾ ਨੇ

ਮੁਸਲਿਮ ਸੁਲਤਾਨਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਅਲਾ-ਉਦ-ਦੀਨ ਖਲਜੀ ਦੇ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਣਿਡੱਠ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਪੁਜਾਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਿਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਪਰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਾਮਿਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ

ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਅਮੀਰ ਵਪਾਰੀ, ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਕੁਲੀਨ, ਅਫਸਰ ਅਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਵੀ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਠਹਿਰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਿਨਕ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਕੇਂਦਰ ਸਨ।

ਉਹ ਸਥਾਨ ਜਿੱਥੇ ਸੂਫੀ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਸੰਤ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸਥਾਨ ਜਿੱਥੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਮਸਿਜਦਾਂ ਸਨ, ਤੀਰਥ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਕਾਰੀਗਰ ਆਪਣੇ ਖਾਸ ਕੁਆਰਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਜੁਲਾਹੇ ਜੁਲਾਹੇ ਦੀ ਬਸਤੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਸੁਨਿਆਰੇ ਸੁਨਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਬਸਤੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵੀ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਲਈ ਆਮ ਸ਼ੈਲੀ ਸੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਐਸ਼ੋ-ਆਰਾਮ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਵੀ ਵਪਾਰ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਭੇਜਦੇ ਸਨ। ਸ਼ਾਹੀ ਕਾਰਖਾਨੇ ਜਾਂ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਵਸਤਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜੋ ਅਕਸਰ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਤੋਹਫ਼ਿਆਂ ਵਜੋਂ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਕਿਸਾਨ

ਕਿਸਾਨ, ਬੇਸ਼ੱਕ, ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਸਭ ਤੋਂ ਮਾੜੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨੀ ਮਾਲੀਏ ਵਜੋਂ ਰਾਜ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਟੈਕਸ ਅਦਾ ਕੀਤੇ। ਰਾਜਵੰਸ਼ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬਦਲਾਅ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ।

ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਜਾਤੀ ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਅੰਤਰਜਾਤੀ ਭੋਜਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨਾਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦਾ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਹੋਇਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਸਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭੋਜਨ, ਪਹਿਰਾਵੇ, ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਈ ਹੋਰ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਵਪਾਰ

ਵਪਾਰ ਵਧਦਾ-ਫੁੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਵੇਂ ਕਸਬੇ ਬਣੇ। ਬਾਣੀਆਂ, ਮਾਰਵਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਲਤਾਨੀਆਂ ਵਰਗੇ ਕੁੱਝ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੇ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿੱਤਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਵਣਜਾਰੇ ਕਾਫ਼ਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਤੇ ਮਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਦਿੱਲੀ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਮਾਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਚੌਲ, ਕੰਨੈਜ ਤੋਂ ਚੀਨੀ, ਦੁਆਬ ਤੋਂ ਕਣਕ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਰੇਸ਼ਮ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇੱਥੇ ਧਾਤੂ ਦੇ ਸਮਾਨ, ਹਾਥੀ ਦੰਦ, ਗਹਿਣੇ, ਸੂਤੀ ਕੱਪੜਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਐਸ਼ੋ-ਆਰਾਮ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਨ।

ਪੂਰਬੀ ਅਫਰੀਕਾ, ਅਰਬ ਅਤੇ ਚੀਨ ਵਰਗੇ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਵੀ ਮਾਲ ਦਿੱਲੀ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਇਥਨ ਬੜ੍ਹਤਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਿੱਲੀ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ।

ਵਪਾਰ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਟਾਂਕਾ ਸਿੱਕਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਮੁਦਰਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਲਤਮਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਿਤੀ

ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਆਇਆ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਪਤਨ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਕਰਮਕਾਂਡ ਅਤੇ ਬਲੀਦਾਨ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸੀ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬਹੁਤ ਤਾਕਤਵਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਹੇਠਲੇ ਵਰਗਾਂ ਨਾਲ ਬੁਰਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸਲਾਮ ਉਸ ਦੇ ਉਲਟ ਸੀ ਜੋ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇਹ ਬਰਾਬਰੀ, ਭਾਈਚਾਰਾ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹੱਠ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਇਸਦਾ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਇੱਕ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸੰਗਠਨ ਸੀ।

ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਆਈਆਂ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਇਸ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪੈਟਰਨ (ਸ਼ੈਲੀ) ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਸੰਪਰਕ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਤੀਜਾ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਉਭਾਰ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਅੰਦੋਲਨ ਇਸ ਤੱਥ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸਨ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਰਵਉੱਚ ਸੀ, ਉਸ ਲਈ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਬਰਾਬਰ ਸਨ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਜਾਂ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਰਸਤਾ ਸੀ।

4.2 ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਸੂਫੀਵਾਦ ਦਾ ਉਥਾਨ

ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਵਜੋਂ ਆਏ ਸਨ। ਉਹ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਮੱਧ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਏਸ਼ੀਆ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਆਏ ਵਪਾਰੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲੈ ਗਏ ਸਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਹ ਇਸ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮੀ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਯੂਰਪ ਤੱਕ ਫੈਲਾ ਕੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰਾਜਦੂਤ ਬਣ ਗਏ। ਪਰਵਾਸੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹੁਤਾ ਗੱਠਜੋੜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਕਸੁਰਤਾ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣਾ ਸਿੱਖਿਆ। ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਹਿਰਾਵੇ, ਬੋਲਚਾਲ, ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਧਰਮ, ਇਸਲਾਮ ਲੈ ਕੇ ਆਏ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ। ਆਉ ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਪੈਰਿੰਬਰ ਮੁਹੰਮਦ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਜਾਣੀਏ।

ਪੈਰਿੰਬਰ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਅਰਬ ਦੇ ਕੁਰੈਸ਼ ਕਬੀਲੇ ਵਿੱਚ 5 71 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹ 622 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਮੱਕਾ ਤੋਂ ਮਦੀਨਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਹਿਜ਼ੀਰਾ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਮੁਸਲਿਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਕੁਰਾਨ ਔਲਹਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ ਜੋ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਮਹਾਂ ਦੂਤ ਗੈਬਰੀਏਲ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪੰਜ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ:

- (1) ਤੌਹੀਦ (ਔਲਹਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ)
- (2) ਨਮਾਜ਼ (ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ, ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਵਾਰ)
- (3) ਰੋਜ਼ਾ (ਰਮਜ਼ਾਨ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਵਰਤ)
- (4) ਜ਼ਕਾਤ (ਦਾਨ ਦੇਣਾ)
- (5) ਹੱਜ (ਮੱਕਾ ਦੀ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ)

ਪੈਰਿੰਬਰ ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਕਥਨਾਂ ਨੂੰ ਹਦੀਥ ਜਾਂ ਹਦੀਸ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖਲੀਫ਼ਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਚਾਰ ਪਵਿੱਤਰ ਖਲੀਫ਼ਾ ਸਨ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਇਸਲਾਮ ਨੇ ਬਰਾਬਰੀ, ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਇੱਕ ਰੱਬ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੀ ਆਮਦ ਨੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਪੈਟਰਨ (ਸ਼ੈਲੀ) 'ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨੇ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਦੋਵੇਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਬਰਾਬਰ ਹਨ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਸਰਵਉੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਰਸਤਾ ਹੈ।

4.2.1 ਸੂਫੀਵਾਦ ਦਾ ਉਭਾਰ

ਸੂਫੀਵਾਦ ਇੱਕ ਆਮ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜੋ ਇਸਲਾਮੀ ਰਹੱਸਵਾਦ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੂਫੀ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਕੋਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਉਦਾਰ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਏਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜੋ ਰੱਬ ਨਾਲ ਏਕਤਾ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੂਫੀਵਾਦ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਬੀਰਾਨ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਅਤੇ ਤੁਰਕੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਨੁਕੂਲ ਮਾਹੌਲ ਪਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕਤਾ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਹਮਦਰਦੀ, ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਦੋਸਤਾਨਾ ਰਵੱਈਏ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਹੇਠਲੇ ਵਰਗਾਂ ਤੋਂ, ਇਸਲਾਮ ਵੱਲ ਆਕਰਿਸ਼ਤ ਕੀਤਾ। ਮੋਇਨੁਦੀਨ ਚਿਸ਼ਤੀ, ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ ਔਲੀਆ, ਫਰੀਦੁਦੀਨ ਗੰਜ-ਏ-ਸ਼ਕਰ ਵਰਗੇ ਸੂਫੀ ਸੰਤ ਮੌਰੀ ਸੂਫੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ, ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੂਫੀ ਆਪਣੇ ਖਾਨਕਾਹ ਅਤੇ ਦਰਗਾਹਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਬਾਰੇ ਈਸਾਈ ਅਤੇ ਬੋਧੀ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਸਨ। ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੂਫੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (ਸੂਫੀਆਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ) ਖਾਨਕਾਹ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਤੱਕ ਲੈ ਗਈਆਂ। ਮਜ਼ਹਬ (ਕਬਰ) ਅਤੇ ਤਕੀਆ (ਮੁਸਲਿਮ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਆਰਾਮ ਸਥਾਨ) ਵੀ ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਲੀਨ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸੂਫੀਆਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸੂਫੀਆਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਆਦੇਸ਼ਾਂ (ਤਰਤੀਬਾਂ) ਜਾਂ ਸਿਲਸਿਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚਿਸ਼ਤੀ, ਸੁਹਰਾਵਰਦੀ, ਕਾਦੀ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਨਕਸ਼ਬੰਦੀ। ਆਈਨ-ਏ-ਅਕਬਰੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਅਬੁਲ ਫਜ਼ਲ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸੈਲਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਚੌਦਾਂ ਸਿਲਸਿਲੇ ਸਨ। ਹਰੇਕ ਆਦੇਸ਼ ਦਾ

ਆਪਣਾ ਖਾਨਕਾਹ ਸੀ, ਜੋ ਸੂਫੀ ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੇਸਹਾਰਾ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਪਨਾਹ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ।

ਅਜਮੇਰ, ਨਾਗੌਰ ਅਤੇ ਅਜੋਧਨ ਜਾਂ ਪਾਕ ਪੱਤਨ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ) ਸੂਫੀਵਾਦ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੀਰੀ-ਮੁਰੀਦੀ, (ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਚੇਲੇ) ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ।

ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਅਨੰਦ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਸੂਫੀਆਂ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ (ਸਮਾਂ) ਸੁਣਿਆ ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਸਨ, ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦਵੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਆਤਮ-ਸਮਰਪਣ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਨਿਰਗੁਣ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਮਰਥਕਾਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੰਗੀਤ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਕਰਿਸ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਵੇ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅਜਿਹੇ ਸੰਗੀਤ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਆਕਰਿਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜੋ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਦਰਗਾਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਸੂਫੀਵਾਦ ਉੱਤੇ ਹਿੰਦੂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਿੱਧਾਂ ਅਤੇ ਯੋਗ ਆਸਣਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋਇਆ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ 4.1

1. ਕਿਸ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਪੈਰੰਬਰ ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਮੱਕਾ ਤੋਂ ਮਦੀਨੇ ਵੱਲ ਪਰਵਾਸ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ?
2. ਰੋਜ਼ਾ ਕੀ ਹੈ ?
3. ਹਿੰਦੂ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰਵੱਈਏ, ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਦੇ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੁਆਰਾ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਕੌਣ ਲਿਆਇਆ ?
4. ਆਈਨ-ਏ-ਅਕਬਰੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

4.3 ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਿਛੋਕੜ

1206-90 ਤੱਕ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ ਮਾਮਲੂਕ ਤੁਰਕ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖਿਲਜੀ, ਤੁਗਲਕ, ਸੱਯਦ ਅਤੇ ਲੋਦੀ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1526 ਤੱਕ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਇੱਕ ਸੁਲਤਾਨ ਨੂੰ, ਖਲੀਫਾ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਮੁਖੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਖਲੀਫਾ ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਸਥਾਨਕ ਇਮਾਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੂਠੇ, (ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼) ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਮੈਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

1526 ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਲੈ ਲਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਆਗਰਾ ਤੋਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ 1707 ਤੱਕ ਸ਼ਾਸਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੁਗਲ ਰਾਜ 1857 ਤੱਕ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਮਾਤਰ ਹੀ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਜਦੋਂ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਖੋਜ ਨਹੀਂ ਮੰਗੀ ਪਰ ਖਲੀਫ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋਹਫ਼ੇ ਭੇਜਦੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਖੁਤਬਾ ਵੀ ਪੜ੍ਹਿਆ।

ਹਾਲਾਂ ਕਿ, ਇੱਕ ਸਥਾਨਕ ਅਫਗਾਨ ਸ਼ਾਸਕ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕ, ਹੁਮਾਯੂੰ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਲਗਭਗ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ (1540-55) ਤੱਕ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਿਆ। ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਰਾਜ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਸੀ, ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰਕ-ਏ-ਆਜ਼ਮ ਜਾਂ ਗ੍ਰੈਂਡ ਟਰੰਕ ਰੋਡ ਸੋਨਾਰਗਾਂਵ (ਹੁਣ ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ) ਤੋਂ ਅਟਕ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ) ਤੱਕ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ 1500 ਕੋਸ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੱਕ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਆਗਰਾ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦੀ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਸੜਕਾਂ ਆਗਰਾ ਤੋਂ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ, ਆਗਰਾ ਤੋਂ ਮਾਰਵਾੜ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਮੁਲਤਾਨ ਤੱਕ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਸੋਨੇ, ਚਾਂਦੀ ਅਤੇ ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਸਿੱਕੇ ਬਣਾਏ ਜੋ ਮੁਗਲ ਰਾਜਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਨਕਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

1556-1605 ਤੱਕ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਟ ਅਕਬਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸ਼ਾਸਕ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਨਸਲੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਖਪਾਤ ਨੂੰ ਠਲ ਪਾਕੇ ਆਪਣੀ ਪਰਜਾ ਵਿੱਚ ਸਦਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਹਿਰਦ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤਾਨਾ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਨੇ ਰਾਜਪੂਤ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹੁਤਾ ਗਠਜੋੜ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਏਕੀਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਇਕਸਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸੀ।

ਅਕਬਰ ਕਲਾ, ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਮਹਾਨ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਸੀ। ਇੱਕ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਸੋਚ ਵਾਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਜੋਂ ਉਸਨੇ ਦੀਨ-ਏ-ਇਲਾਹੀ ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਮਤ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

ਹਰ ਵੀਰਵਾਰ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੁਆਰਾ ਉਠਾਏ ਗਏ ਧਾਰਮਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਆਗਰਾ ਦੇ ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਦੇ ਇਬਾਦਤ ਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਭਾਵੇਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਅਕਬਰ ਨੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕੀਤੀ। ਉਸਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਨੌ ਨਵਰਤਨ ਮੁੱਲਾ ਦੇ ਪਿਆਜ਼ਾ, ਹਕੀਨ ਹੁਮਾਮ, ਅਬਦੁਰ ਰਹੀਮ ਖਾਨ ਏ ਖਾਨਾ, ਅਬੁਲ ਤਾਇਲ, ਤਾਨਸੇਨ, ਰਾਜਾ ਟੋਡਰ ਮਲ, ਰਾਜਾ ਮਾਨ ਸਿੰਘ, ਫੈਜ਼ੀ ਅਤੇ ਬੀਰਬਲ ਸਨ। ਅਕਬਰ ਦੀ ਉਦਾਰਵਾਦ ਅਤੇ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਉੱਤਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਜਹਾਂਗੀਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਨੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ-ਮੋਟੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ (ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ) ਵਿੱਚ ਬੇਅੰਤ ਜੰਗਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਵਿਖੰਡਨ ਹੋਇਆ।

ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਰਾਠਿਆਂ ਦੇ ਉਭਾਰ, ਨਾਦਿਰ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਹਮਲੇ, ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੇਚੈਨੀ ਅਤੇ ਉਤਰ-

ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨੇ ਮੁਗਲ ਸੱਤਾ ਦਾ ਜੋ ਕੁੱਝ ਬਚਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਰਿਥਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਅਜੇ ਵੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਨਿਰਯਾਤਕ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਦੌਲਤ ਸੀ, ਪਰ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ।

4.4 ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ

ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਡੂੰਘੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲਈ।

ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੀ ਹੈ। ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸ਼ੈਲੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇੰਡੋ-ਇਸਲਾਮਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਮਿਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੀ। ਇੰਡੋ-ਇਸਲਾਮਿਕ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸਨ: (ਏ,) ਗੁੰਬਦ (ਬੀ) ਉੱਚੇ ਟਾਵਰ ਜਾਂ ਮੀਨਾਰ; (ਮੀ,) ਡਾਟ ਅਤੇ (ਡੀ,) ਵਾਲਟ।

ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ। ਉਹ ਸੁੰਦਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਬਗੀਚੇ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਸ਼ਾਲੀਮਾਰ ਬਾਗ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਤ ਬਾਗ ਵਰਗੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮੁਗਲ ਬਾਗ ਸਾਡੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਗੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਜਲ ਮਾਰਗ ਅਤੇ ਝਰਨੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਪੜਾਅ ਜਾਂ ਪੱਧਰਾਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਸਨ। ਪਾਣੀ, ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆਂ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਚੋਈਆਂ ਵਿੱਚ ਡਿਗਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਜਗਾਏ ਗਏ ਦੀਵੇ, ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਚਮਕਦਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੁਹਜ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ। ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਛਾਂਦਾਰ ਅਤੇ ਢਲਾਣ ਵਾਲੀ ਸਲੈਬ ਦੇ ਉਪਰ ਵਹਿਣ ਲਈ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਸ ਉਤੇ ਵਗਦਾ ਪਾਣੀ ਚਮਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬਗੀਚੇ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਉਦਾਹਰਣ ਲਾਹੌਰ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ) ਦਾ ਸ਼ਾਲੀਮਾਰ ਬਾਗ ਹੈ। ਲਾਹੌਰ ਬਾਗ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੜਾਅ ਹਨ। ਪਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਿਹਤਰ ਉਦਾਹਰਨ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-ਕਾਲਕਾ ਰੋਡ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਪਿੰਜੌਰ ਗਾਰਡਨ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਾਡਾ ਸੱਤ ਪੜਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਬਾਗ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਵਾਈਸ-ਰੀਗਲ ਲੌਜ (ਹੁਣ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਭਵਨ) ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ-ਪੜਾਅ ਵਾਲਾ ਗਾਰਡਨ ਬਣਾਇਆ, ਇਹੀ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਮੈਸੂਰ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਿਰੰਦਾਵਨ ਗਾਰਡਨ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪੀਏਟਰਾ ਦੂਰਾ ਜਾਂ ਸੰਗਮਰਮਰ ਉੱਤੇ ਰੰਗਦਾਰ ਪੱਥਰ ਜੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਉੱਤਮ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਆਗਰਾ ਦੇ ਤਾਜ ਮਹਿਲ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਕੰਪਲੈਕਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਣਤਰ, ਆਗਰਾ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਹੀ ਮਸਜਿਦਾਂ ਸਾਡੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਮਸਜਿਦਾਂ, ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਅਤੇ ਦਰਗਾਹਾਂ ਲੈਂਡਸਕੇਪ ਉੱਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਸਿੱਕਾ

ਕਲਾ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਅੰਕ ਵਿਗਿਆਨ (ਸਿਕਿੰਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ) ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਲਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਹੈ।

ਮੁਸਲਿਮ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਬੇਹੱਦ ਕੀਮਤੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ, ਕੈਲੀਗ੍ਰਾਫੀ ਅਤੇ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਹੀ ਖਿਤਾਬਾਂ, ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਨਾਮ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਮੁਹੰਮਦ ਤੁਗਲਕ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਦਿੱਲੀ, ਦੌਲਤਾਬਾਦ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਖੇਤਰੀ ਰਾਜਧਾਨੀਆਂ ਵਿਖੇ ਟਕਸਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 25 ਭਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਸਨ। ਸਿੱਕਿਆਂ ਉਪਰ ਪਾਏ ਗਏ ਕਈ ਮਹਾਰਥੀ ਬੇਹਦ ਦਿਲਚਸਪ ਹਨ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4.2

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

1. ਖਲੀਫਾ ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਦੇ ਨਾਂ _____ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੇ ਗਏ ਸਨ।
2. ਇੱਕ ਸਥਾਨਕ ਅਫਗਾਨ ਸ਼ਾਸਕ ਨੇ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕ ਹੁਮਾਯੂੰ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਲਗਭਗ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਿਆ।
3. ਆਪਣੀ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਕਬਰ ਨੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹੁਤਾ ਗਠਜੋੜ ਕੀਤਾ।

4. ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਭਵਨ ਨੂੰ ਬਰਿਟਿਸ਼ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ _____ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।
5. ਪੀਏਟਰਾ ਡੂਰਾ ਜਾਂ ਸੰਗਮਰਮਰ 'ਤੇ ਰੰਗਦਾਰ ਪੱਥਰ ਜੜਨ ਦਾ ਕੰਮ _____ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਇਆ।

4.5 ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ

ਸੂਫੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿਰਫ਼ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਧਾਰਮਿਕ ਗੁਰੂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਭਗਤੀ ਸੰਤ ਵੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਸੂਫੀਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਹੀ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਕਸਿਬਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰਾਂ, ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਸੂਫੀ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਸਾਂਝੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਲੋੜ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਪਿਆਰ ਜਾਂ ਸ਼ਰਧਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਭ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕਿਸੇ ਗੁਰੂ ਜਾਂ ਪੀਰ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ।

ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਕਠੋਰਤਾ ਅਤੇ ਪੂਜਾ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਮੁੱਚਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਸ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਮਨਾਂ ਲਈ ਵੀ ਸਮਝਣ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ।

ਭਗਤੀ ਸੰਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਿਛੋਕੜਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਨ ਪਰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਤੋਂ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਰੀਗਰ ਸਨ ਜਾਂ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਘੱਟ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਲੋੜ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ।

ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਭਜਨਾਂ ਅਤੇ ਕਥਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਗਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਰਿਵਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਮਿਲ ਭਗਤੀ ਪੱਥ ਦੇ ਅਲਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨਯਨਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੋਗੇ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਤਲਵੰਡੀ ਪਿੰਡ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖੱਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਸੂਫੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਸੰਤਾਂ-ਪੀਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਲਈ ਘਰ ਛੱਡ ਗਏ। ਉਸਨੇ ਸ਼ਬਦਾਂ (ਭਜਨ) ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਰਬਾਬ', ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਸੰਗੀਤਕ ਸਾਜ਼ ਹੈ, ਦੇ ਨਾਲ ਗਾਇਆ। ਉਸ ਦੇ ਭਜਨ ਅੱਜ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਉਸ ਨੇ ਇਕੱਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ।

ਉਸਨੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ, ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾਵਾਂ, ਬਲੀਆਂ ਅਤੇ ਗੀਤੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਇੱਕ ਤਰੀਕੇ ਵਜੋਂ ਸਖ਼ਤ ਨਿੰਦਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਪਿਹਲੀ ਸ਼ਰਤ ਵਜੋਂ ਚਰਿੱਤਰ ਅਤੇ ਆਚਰਣ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਵਜੋਂ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਰਾਮਾਨੁਜ

ਰਾਮਾਨੁਜ ਦੱਖਣ ਤੋਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਸਦਾ ਚੇਲਾ ਰਾਮਾਨੰਦ ਸੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ।

ਰਾਮਾਨੰਦ

ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਜਨਮ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਵਾਰਾਣਸੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਭੈੜੇ ਗੀਤੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਦਿਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕ ਇਹ ਜਾਣਨ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਬਰਾਬਰ ਹਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਉੱਚਾ ਜਾਂ ਨੀਵਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ।

ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਿਰਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਨ।

ਉਦਾਰਗਣ ਵਜੋਂ, ਕਬੀਰ ਇੱਕ ਜੁਲਾਹਾ ਸੀ, ਸਪਨਾ ਇੱਕ ਕਸਾਈ ਸੀ, ਰਵਿਦਾਸ ਇੱਕ ਮੋਚੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸੈਣ ਇੱਕ ਨਾਈ ਸੀ।

ਕਬੀਰ

ਕਬੀਰ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੇ ਚਹੇਤੇ ਅਨੁਯਾਈ ਸਨ। ਨਾਨਕ ਵਾਂਗ, ਉਸ ਨੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਏਕਤਾ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਕਬੀਰ, ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੁਲਾਹੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ, ਨਮਾਜ਼, ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਜਾਂ ਨਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਵਰਗੀਆਂ ਰਸਮੀ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜੋ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜੁੱਟ ਕਰੇ। ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਏਕਤਾ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰਾਮ, ਗੋਬਿੰਦ, ਹਰੀ ਅਤੇ ਔਲਹਾ ਵਰਗੇ ਕਈ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਬੁਲਾਇਆ। ਤੁਸੀਂ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ 'ਦੋਹੇ' ਜਾਂ 'ਜੋੜੇ' ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਵੋਗੇ।

ਚੇਤਨਯ ਮਹਾਂਪ੍ਰਭੂ

ਚੇਤਨਯ ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਤ ਸੀ। ਉਹ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਭਗਤ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਭ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕ ਜਾਣ ਲੈਣ ਕਿ ਸੱਚੀ ਭਗਤੀ ਪਿਆਰ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿੱਚ ਭਗਤੀ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਮੀਰਾਬਾਈ

ਮੀਰਾਬਾਈ ਇੱਕ ਹੋਰ ਭਗਤੀ ਸੰਤ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿੱਚ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ, ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗੀਤ ਗਾਏ।

ਚੇਤੰਨਿਆ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਹ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅੰਤਰਲੀਨਤਾ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਨਾਮਦੇਵ

ਨਾਮਦੇਵ ਦਰਜ਼ੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮਰਾਠੀ ਵਿੱਚ ਲਿੱਖਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਰੱਬ ਪ੍ਰਤੀ ਗੂੜੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ।

ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ

ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਈ? ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਉੱਤਮਤਾ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਸੂਫੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ।

ਲੋਕ ਹੁਣ ਪੁਰਾਣੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਧਰਮ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰ ਸਕੇ। ਸਾਰੇ ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਏਕਤਾ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਮਾਰਗ ਉਸ ਦੀ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਵਿੱਚ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਰਮਕਾਂਡ ਵਿੱਚ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਸਮਾਂ ਅਤੇ ਬਲੀਆਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ।

ਉਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਦੋ ਧਾਰਾਵਾਂ, ਨਿਰਗੁਣ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸਗੁਣ ਭਗਤੀ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ। ਨਿਰਗੁਣ ਭਗਤ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਮ, ਗੋਵਿੰਦਾ, ਹਰੀ ਜਾਂ ਰਘੁਨਾਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਨਿਰਾਕਾਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਗਤ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਘੇ ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਸਨ। ਸਗੁਣ ਭਗਤ ਦਸ਼ਰਥ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਮ, ਜਾਂ ਦੇਵਕੀ ਅਤੇ ਵਾਸੁਦੇਵ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਭਗਤ ਸਨ। ਸਗੁਣ ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਤਮ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਮਚਰਿਤ ਮਾਨਸ ਵਿੱਚ ਰਾਮ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਬਣਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਸੂਰਦਾਸ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੁਰਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਗਾਈ ਸੀ। ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਵੀ ਰਸਖਾਨ, ਜੋ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੀ, ਵੀ ਇਸੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ।

ਭਗਤੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਅਹਿਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਰਬ ਇਕ ਹੈ, ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਈਚਾਰਾ ਸੀ। ਇਹ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਭੇਦਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਦੂਜੀ ਅਹਿਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਰੱਬ ਨੂੰ ਸਮਰਪਣ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਭਗਤੀ ਦੀ ਤੀਜੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਚੰਗੇ ਨੈਤਿਕ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਤੀ ਤੀਬਰ ਨਿੱਜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਸੀ। ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਸੱਚਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਵਰਗ ਜਾਂ ਮੋਕਸ਼ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਉਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜੰਮਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਗੁਰੂ ਜਾਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਗੁਰੂ ਆਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਮੀਦ, ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹਿੰਮਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸੀ।

ਉਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਭਗਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਪਾਹੁਲ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਹੋਈ। ਪਾਹੁਲ ਇੱਕ ਮਾਸਟਰ ਦੁਆਰਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਾਂ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਵਿੱਤਰ ਜਲ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਧਰਮ ਵੱਲ ਤੇਰੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਜੋਂ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਧੋਣ ਦੀ ਰਸਮ ਨਿਭਾਈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪੀਰ-ਮੁਰੀਦੀ ਰੀਤ (ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਸੰਕਲਪ) ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੇ ਭਗਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ ਹੋ, ਜੋ ਸੂਫੀਆਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਸਨ ?

ਭਗਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਈ ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਰਹੱਸਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਆਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਗੀਤ, ਕਵਾਲੀ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਜੁੱਟ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਵੀ ਉਤੇਜਿਤ ਕੀਤਾ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4.3

1. ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੀਆਂ ਦੋ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾਵਾਂ ਕੀ ਸਨ ?
2. ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਿਰਗੁਣ ਅਤੇ ਸਗੁਣ ਭਗਤੀ ਕਵੀ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

4.6 ਲੋਕ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਹੁਨਰ ਦਿਖਾਉਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਾਰਜਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਕਈ ਮੌਕਿਆਂ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਖੁਦਾਈ, ਬੂਟੇ ਦੀ ਬਿਜਾਈ, ਕਪਾਹ ਦੀ ਚੁਗਾਈ, ਨਦੀਨਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢਣਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜਕ ਕਾਰਜਾਂ ਨੇ ਗਾਉਣ ਅਤੇ ਨੱਚਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ। ਕੀ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਜਾਣੂ ਹੈ? ਹਾਂ, ਅੱਜ ਜੋ ਤਿਉਹਾਰ ਅਤੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਤੁਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਉਹ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਜਾਰੀ ਹਨ।

ਬਾਰਸ਼ ਦਾ ਆਗਮਨ ਨਾਚ ਅਤੇ ਮਸਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੂਜਾ ਅਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਝੂਲਿਆਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣ ਦਾ ਵੀ ਮੌਕਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਚਰਖਿਆਂ 'ਤੇ ਹੋਰ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਬੈਠੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇਰ ਰਾਤ ਤੱਕ ਇਕੱਠੇ ਬੈਠ ਕੇ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਆਮ ਨਜ਼ਾਰਾ ਸੀ।

ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਲਗਭਗ ਹਰ ਖੇਤਰ ਨੇ ਇੱਕ ਸਥਾਨਕ ਸੁਆਦ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਵਿਲੱਖਣ ਨਾਚ ਰੂਪ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਰਬਾ, ਕਾਲਬੇਲਾ, ਭੰਗੜਾ, ਗਿੱਧਾ, ਬਾਂਸ ਨਾਚ, ਲਾਵਣੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਣਗਣਤ ਨਾਚ ਰੂਪ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਏ। ਅੱਜ, ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁੱਝ ਗਣਤੰਤਰ ਦਿਵਸ ਦੇ ਜਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੋਰ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਿਖਾਉਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰੋਕਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੂਈ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਓੜਨੀਆਂ, ਕਮੀਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਘੱਗਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸੁੰਦਰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ। ਰਾਜਸਥਾਨੀਆਂ ਨੇ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੰਨਣ ਅਤੇ ਡਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵੀ ਬਣਾਏ। ਅੱਜ ਵੀ, ਅਸੀਂ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਲੋਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੰਗਦਾਰ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਾਲੇ ਪਹਿਰਾਵਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਲੀਸ਼ਾਨਤਾ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਨਵਰਾਂ (ਘੋੜੇ, ਬਲਦ, ਊਠ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਹਾਥੀ) ਨੂੰ ਸਜਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਸੋਹਣੀਆਂ ਫੁਲਕਾਰੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ। ਲਖਨਊ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ, ਕਮੀਜ਼ਾਂ, ਸਲਵਾਰਾਂ, ਓੜਨੀਆਂ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸਾੜੀਆਂ 'ਤੇ ਚਿਕਨ ਦਾ ਕੰਮ ਆਇਆ। ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟ ਸ਼ਾਸਤਰ (ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀਈ.) ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਲੋਪ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਨਰਿਤ ਨਾਟਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਲਾਵਣੀ ਰੂਪ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ ਸਨ ; ਮੱਧ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪਾਂਡਵਾਨੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਰਾਸੀਆਂ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ

ਮਾਮੂਲੀ ਸੋਧਾਂ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਠਪੁਤਲੀ, ਭੱਟ ਅਤੇ ਭੰਡ ਵੀ ਜਗ੍ਹਾ-ਜਗ੍ਹਾ ਚਲੇ ਗਏ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬਾਜੀਗਰ ਅਤੇ ਮਦਾਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਜਗ੍ਹਾ-ਜਗ੍ਹਾ ਘੁੰਮਦੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਰਸ਼ਲ ਆਰਟਸ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੁਸ਼ਤੀ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4.4

1. ਕਿਸੇ ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
2. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸੂਈ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

4.7 ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ (ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ)

ਇੱਕ ਹੋਰ ਖੇਤਰ ਜੋ ਇਸਲਾਮੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ, ਉਹ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਸੀ। ਹੁਮਾਯੂੰ ਨੇ ਇੱਕ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਇਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ 1555 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਸ਼ਾਸਕ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਲਿਆਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੀਰ ਸੱਯਦ ਅਲੀ ਅਤੇ ਅਬਦੁਸ ਸਮਦ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਪਾਲਿਆ। ਇਸਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਦਾਸਤਾਨ-ਏ-ਅਮੀਰ ਹਮਜ਼ਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 1200 ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਪੋਰਟਰੇਟ ਅਤੇ ਲਘੂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਹਾਲਾਂ ਕਿ, ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁੱਝ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤ ਵਰਗੀਆਂ ਅਮੂਰਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੂਪ ਅਤੇ ਰੰਗ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਰੁੱਤਾਂ ਜਾਂ ਬਾਰਾਮਾਸਾ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਲਾਤਮਕ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਇਹਨਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹੋ? ਸ਼ਾਇਦ ਚੀਨ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਵੀ, ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਜਾਂ ਮੌਸਮਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਅਕਬਰ, ਜਹਾਂਗੀਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਦਾ ਮੁਗਲ ਸਕੂਲ ਵਧਦਾ-ਫੁੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਇੱਕ ਉਦਾਰ ਸ਼ਾਸਕ ਵਜੋਂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਨੇ ਦਸਵੰਤ ਅਤੇ ਬਸਵਨ ਲਾਲ ਵਰਗੇ ਹਿੰਦੂ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, ਉਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ੈਲੀਆਂ(ਪੇਂਟਿੰਗ) ਦਾ ਮੇਲ ਹੋਇਆ। ਭਾਰਤੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਉੱਤੇ ਵੀ ਯੂਰਪੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ।

ਮੁਗਲ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਸਕੂਲ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜੋ ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਸੀ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਉਸ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਉਸਤਾਦ ਅਤੇ ਅਬੁਲ ਹਸਨ ਵਰਗੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਸੀ। ਮਨਸੂਰ ਆਪਣੀ ਲਘੂ ਪੇਂਟਿੰਗ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰੁੜੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਕਾਰਨ, ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦੇਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੇ ਮਾਲਕਾਂ ਵਾਂਗ, ਕੁੱਝ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਨੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਗਲ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲਿਆ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਵਰਗ ਨੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਅਮੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ (ਵੱਡੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ) ਅਤੇ ਮੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਜਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਇਹ ਹਵੇਲੀਆਂ ਅੱਜ ਵੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਆਕਰਿਸ਼ਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰਾਜਸਥਾਨ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਵੇਲੀਆਂ 'ਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਸੋਲਹਵੀਂ ਤੋਂ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਮੁਗਲ ਸਕੂਲ ਨੇ ਲਘੂਕਲਾ ਦੇ ਇੰਡੋ-ਫਾਰਸੀ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਮੁਗਲ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਲੈਂਡਸਕੇਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ, ਮਨੁੱਖੀ ਚਿੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਏ, ਤਾਂ ਉਹ ਹੋਰ ਕੁਦਰਤੀ ਹੋ ਗਏ। ਇੱਕ ਰਵਾਇਤ ਵਜੋਂ ਲਘੂ ਚਿੱਤਰਾਂ 'ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਤਨਖ਼ਾਹਾਂ 'ਤੇ ਨੌਕਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੰਗੇਜ਼ਨਾਮਾ, ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ ਅਤੇ ਰਾਮਾਇਣ ਵਰਗੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ।

4.8 ਸੰਗੀਤ

ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ, ਜਹਾਂਗੀਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਨੇ ਕਈ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕੀਤੀ। ਤਾਨਸੇਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਅਕਬਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ, ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਕਲਾਸੀਕਲ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਗਾਇਆ ਸਗੋਂ ਕਈ ਨਵਿਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਖੁਦ ਕਾਫੀ ਚੰਗਾ ਗਾਇਕ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦਿਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੁੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੇਂ ਰਾਗਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਤੁਰਕੋ-ਅਫਗਾਨ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਇੰਡੋ ਈਰਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਨ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਦਾ ਹੋਰ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ, ਪਰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਤਾਬਾਂ ਉਸਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਸਕੂਲ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਮੂਡਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਮਿੱਠੇ ਅਤੇ ਰੌਚਕ ਧੁੰਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰਹੀ ਹੈ। ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਰਾਗਣੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਖ਼ਿਆਲ, ਠੁਮਰੀ ਅਤੇ ਗਜ਼ਲ ਦਾ ਵੀ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੋਇਆ। ਤਾਨਸੇਨ ਇੱਕ ਅਰਥ

ਵਿਚ ਇਸ ਸਕੂਲ ਦਾ ਮੋਢੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ, ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਕਾਰਨਾਟਿਕ ਸਕੂਲ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ।

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨਕ ਮੁਖੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਅਲਹਾ-ਉਦਾਲ, ਦੁੱਲਾ-ਭੱਟੀ, ਜੈਮਲ-ਫੱਟਾ ਆਦਿ ਦੀਯਾਕ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ।

ਇੰਡੋ-ਮੁਗਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਸੁਲਤਾਨ ਦੇ ਅਫ਼ਗਾਨ ਖ਼ਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ (ਸਮਰਾਟ) ਅਤੇ ਦੀਨ-ਏ-ਪਨਾਹ (ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਰਖਵਾਲਾ) ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਮਰਾਟ ਲਈ ਪਰਜਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਧਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਝਰੋਖਾ ਦਰਸ਼ਨ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਖਿੜਕੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜਨਤਕ ਰੂਪ ਦਿਖਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਜਦਾ (ਰਾਜਿਆਂ ਅੱਗੇ ਘੱਟ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ) ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ।

4.9 ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਉੱਭਰਨਾ ਉਭਾਰ

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਜੋ ਕਿ ਕਈ ਮਾਡਰਨ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਉਭਾਰ ਸੀ। ਉਰਦੂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸ਼ਾਇਦ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਹੋਈ। ਇਹ ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕੈਂਪ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਡੇਕਨ ਵਿੱਚ ਤਾਇਨਾਤ ਸਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਬੀਜਾਪੁਰ ਅਤੇ ਗੋਲਕੁੰਡਾ ਰਿਆਸਤਾਂ ਉਰਦੂ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪੰਧੂੜੇ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਆਪਣਾ ਵਿਆਕਰਣ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ।

ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਗਿਆ, ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੁਲੀਨ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਅਠਾਰਵੀਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਸੁੰਦਰ ਗੱਦ, ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੌਰਾਨ ਉਰਦੂ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਉਰਦੂ ਦੇ ਨਾਲ, ਲਗਭਗ ਸਾਰੀਆਂ ਹੋਰ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਬੰਗਾਲੀ, ਅਸਾਮੀ, ਉੜੀਆ, ਖੜੀ ਬੋਲੀ, ਪੰਜਾਬੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ, ਮਰਾਠੀ, ਸਿੰਧੀ, ਕਸ਼ਮੀਰੀ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਚਾਰ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ-ਤਾਮਿਲ, ਤੇਲਗੂ, ਕੰਨੜ ਅਤੇ ਮਲਿਆਲਮ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਕੇ ਮੌਜੂਦਾ ਰੂਪ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ।

4.10 ਨਵੇਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦੇ ਨਵੇਂ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਧੇ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਜੈਰਾਸਟਰੀਅਨ ਸਨ। ਧਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰਾਂ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ

ਸਿੱਖ, ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ, ਸਾਡੀ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਸਮੂਹ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਰਮ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਜ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਜੇਤ ਦੂਜੇ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਗੁਰੂਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਮੰਨਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਧਰਮ ਦੇ ਜਨਮ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਬੀਜ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੌਰਾਨ, ਇਸ ਦੀ ਨਿਰਗੁਣ ਸ਼ਾਖਾ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਿਰਾਕਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ, ਇੱਕ ਗੁਰੂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਤੇ ਪਾਹੁਲ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਕਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਅਤੇ ਕਦੇ ਸਰਵੋਤਮ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਗਈ। ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਪਹਿਲਾ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਗੁਰੂਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਹਨ। ਦੂਜੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ ਮਿਆਰੀ ਲਿਪੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਨੀਂਹ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਅਕਾਲ ਤਖਤ, ਸਭ ਤੋਂ ਉਚਾ ਅਸਥਾਨ ਜਿੱਥੇ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਲਈ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 1669 ਵਿੱਚ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ “ਸੁੱਧ” ਉਸਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਕਸਮਾਂ ਲੈਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਵੀ ਦਿੱਤਾ, ਅਰਥਾਤ ਕੇਸ਼ (ਲੰਬੇ ਵਾਲ ਅਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀ), ਕੰਘਾ (ਕਘੀ) , ਕੜਾ (ਇੱਕ ਧਾਤੂ ਦੀ ਚੂੜੀ), ਕ੍ਰਿਪਾਨ (ਇੱਕ ਤਲਵਾਰ) ਅਤੇ ਕੱਛਾ (ਇੱਕ ਕਛਹਿਰਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਗੋਡਿਆਂ ਥੋੜਾ ਉਪਰ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਕੱਛਾ)। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸਿੱਖ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਬਣ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਸੰਗੀਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਜਰੀਏ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਸਮਾਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜ਼ੋਰੋਸਟ੍ਰੀਅਨਵਾਦ

ਪਾਰਸੀ ਜਾਂ ਜਰਤੁਸਤ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਜਰਾਬੁਸ਼ਤਰ ਜਾਂ ਜ਼ੋਰਾਸਟਰ ਦੁਆਰਾ ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਏਕਾਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਹੁਣ ਪਰਸ਼ੀਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਸਨੇ ਅਹੂਰਾ ਮਾਜ਼ਦਾ ਅਤੇ ਅਹੂਰਾ ਮਨੁਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਦੀ ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਮਾੜੇ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਸਿਖਾਈ। ਉਸਨੇ ਦਿਆਲਤਾ ਅਤੇ ਦਾਨ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਖਾਇਆ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਜੈਂਡ ਅਵੇਸ਼ਤਾ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹਨ।

ਜਰਤੁਸਤ ਧਰਮ ਪੂਰੇ ਪਰਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੱਕ ਜਦੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਸੀ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਧਰਮ ਰਿਹਾ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪਾਰਸੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ ਉਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ ਨਵਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵਸ ਗਏ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਦਾਦਾਭਾਈ ਨੌਰੋਜੀ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਨੇਤਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪਾਰਸੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਸਭਿਅਕ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੇ ਖੋਲ੍ਹੇਪਣ ਦਾ ਪਰਦਾਫਾਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਉੱਤਮ ਸ਼ਖਸੀਅਤ, ਜੋ ਇਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ, ਜਮਸ਼ੇਦਜੀ ਟਾਟਾ, ਇੱਕ ਮੋਹਰੀ ਭਾਰਤੀ ਉਦਯੋਗਪਤੀ ਸਨ।

ਉਸਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਟੀਲ ਮਿੱਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸਖ਼ਤ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਸਟੀਲ ਉਦਯੋਗ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਵੱਧਣ-ਫੁੱਲਣਾ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ। ਪਾਰਸੀਆਂ ਨੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਜਨਤਕ ਉਦਾਰਤਾ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਜ਼ੋਰਾਸਟ੍ਰੀਅਨਵਾਦ ਕੋਈ ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਭਿੱਆਚਾਰਕ ਧਾਰਾ ਸਾਰੇ ਨਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਭਿੱਆਚਾਰਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਬਹੁ-ਆਯਾਮੀ, ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ, ਬਹੁ-ਧਰਮੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਸੰਯੁਕਤ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4.5

ਖਾਲੀ ਥਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ

1. _____ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪੰਜ ਕੱਕਿਆਂ ਦੀ ਸੁੱਖਣਾ ਤੈਅ ਕੀਤੀ।
2. _____ ਅੱਗ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੇ, ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਮਾੜੇ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰੇ ਅਤੇ ਦਿਆਲਤਾ ਅਤੇ ਦਾਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰੇ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸਭਿੱਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

4.11 ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ

ਨੌਵੀਂ ਅਤੇ ਗਿਆਰਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਚੋਲਾਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਇੱਕ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਚੋਲਾਮੰਡਲਮ ਖੇਤਰ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਚੋਲਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਤਾਕਤਵਰ ਜਲ ਸੈਨਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੈਨਾ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜੇਂਦਰ ਚੋਲਾ ਨੇ ਕੁੱਝ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆਈ ਟਾਪੂਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿੰਡ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜਮਹੂਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਵੀ ਵਧਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਸਾਹਿਤ, ਲਲਿਤ ਕਲਾ, ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਧਾਤੂ ਕਲਾਵਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਈਆਂ। ਚੌਦਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਦਾ ਉਭਾਰ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ। ਵਿਜੇ ਨਗਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕਰਨਾਟਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਜ ਦੇ ਉਤਰ ਵੱਲ ਤੁੰਗਭਦਰਾ ਨਦੀ ਦੇ ਪਾਰ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਇਸਲਾਮੀ ਰਾਜ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸਨੂੰ ਬਾਹਮਣੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਹੁਣ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਹਮਣੀ ਅਤੇ ਵਿਜੇਨਗਰ ਰਿਆਸਤਾਂ ਅਮੀਰ ਰਾਏਚੁਰ ਦੁਆਬ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਨ।

ਚੋਲਾਮੰਡਲਮ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਤਾਮਿਲ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ। ਕਰਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਕੰਨੜ, ਆਂਧਰਾ ਵਿੱਚ ਤੇਲਗੂ ਅਤੇ ਕੇਰਲਾ ਵਿੱਚ, ਮਲਿਆਲਮ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਹੋਈ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਰਾ ਖੇਤਰ ਤਾਮਿਲ ਬੋਲਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੱਧ ਯੁੱਗ ਤੱਕ, ਚਾਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਚੌਦਹਵੀਂ ਅਤੇ ਸੋਲਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਵਿਜੇਨਗਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਉਚਾਈਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਪੰਦਰਵੀਂ ਅਤੇ ਸੋਲਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੁੱਝ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਰਾਜਿਆਂ, ਨਗਰਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੰਪੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ ਵਿਜੇਨਗਰ ਦੇ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ ਅੱਜ ਵੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਚੋਲ ਕਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਕਾਂਚੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸਥਾਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਵਿਜੇਨਗਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਵੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਲੀਮਿੰਗ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਬਣ ਗਏ।

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ

- ਮੁਢਲੇ ਤੁਰਕੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ (1206-1526) ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਲੀਫਿਆਂ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਰਾਜ ਕਰਨਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।
- ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਦਿਲੀ ਦੇ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਲਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਗੀਤ, ਪੇਂਟਿੰਗ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1707 ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵੀ ਬਣਵਾਈਆਂ।
- ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ 1707 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਇਸ ਹਫੜਾ-ਦਫੜੀ ਵਿੱਚ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ, ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਜੋਂ ਉਭਰੀ।

- ਸੂਫੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੇਰਵੱਈਏ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ।
- ਚੌਦਵੀਂ ਅਤੇ ਸੋਲਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਧਾਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ; ਨਿਰਗੁਣ ਅਤੇ ਸਗੁਣ।
- ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨਾਚ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਖੇਤਰੀ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ।
- ਮੱਧਕਾਲੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਦਾ ਉਭਾਰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਜੋਕੇ ਮਰਾਠੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਤਾਮਿਲ, ਤੇਲਗੂ, ਕੰਨੜ ਅਤੇ ਅਸਾਮੀ, ਬੰਗਾਲੀ, ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਖਰੀ ਬੋਲੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਉਭਾਰ ਦੇਖਿਆ।
- ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮੌਜੂਦਾ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਚ ਆਦਿ-ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਦੇ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਵੀ।
- ਜੁਰਤੁਸਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਜ਼ੋਰਸਟਰ ਦੁਆਰਾ ਫਾਰਸ ਵਿੱਚ ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।
- ਚੋਲਾਂ ਨੇ ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਕੁੱਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿੰਡ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜਮ੍ਹੂਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ।
- ਕਾਂਚੀ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸਥਾਨ ਬਣ ਗਿਆ।
- ਵਿਜੇਨਗਰ ਦੇ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਨਾਟਕ ਦੇ ਹਿੰਪੀ ਵਿਖੇ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਆਂਧਰਾ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਰਾਜ ਵਧਿਆ।
- ਇਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਚਾਰ ਵੱਡੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ -ਕੁਲੀਨ, ਪੁਜਾਰੀ, ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ।
- ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰ ਸਾਰੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਪਾਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਵਧਿਆ।
- ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਧਾਰਮਿਕ ਲਹਿਰਾਂ-ਸੂਫੀ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਹੋਇਆ।
- ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੂਫੀ ਸੰਤ ਚਿਸ਼ਤੀ, ਫਿਰਦੌਸੀ ਅਤੇ ਨਿਜ਼ਾਮ-ਉਦ-ਦੀਨ ਔਲੀਆ ਸਨ।
- ਕੁੱਝ ਮਸ਼ਹੂਰ ਭਗਤੀ ਸੰਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਰਾਮਾਨੁਜ, ਰਾਮਾਨੰਦ, ਕਬੀਰ, ਚੈਤੰਨਿਆ, ਮੀਰਾਬਾਈ ਅਤੇ ਨਾਮਦੇਵ ਸਨ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਅੰਤਿਮ ਅਭਿਆਸ

1. ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰੋ।
2. ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਉਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
3. ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੁਆਰਾ ਨਿਭਾਈ ਗਈ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ।
4. ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨੋਟ ਲਿਖੋ।
5. ਨਵੇਂ ਧਰਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਜੋਰਾਸਟਰੀ ਅਨੁਵਾਦ ਦੇ ਉਭਾਰ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ

4.1

1. ਹਿਜ਼ੀਰਾ ਯੁਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ
2. ਰਮਜਾਨ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
3. ਸੂਫੀ
4. ਅਬੁਲ ਫਜ਼ਲ

4.2

1. ਖੁਤਬਾ
2. ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ
3. ਰਾਜਪੂਤ
4. ਵਾਈਸ-ਰੀਗਲ ਲਾਜ
5. ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ

4.3

1. ਨਿਰਗੁਣ ਅਤੇ ਸਗੁਣ ਭਗਤੀ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੀਆਂ ਦੋ ਮੁੱਖ ਧਰਾਵਾਂ ਹਨ।
2. ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਕਬੀਰ (ਕੋਈ ਵੀ) ਨਿਰਗੁਣ ਕਵੀ, ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਅਤੇ ਸੂਰਦਾਸ (ਕੋਈ ਵੀ) ਸਗੁਣ।

4.4

1. ਗਰਬਾ, ਕਾਲਬੇਲੀਆ, ਭੰਗੜਾ (ਕੋਈ ਵੀ ਦੋ)
2. ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਫੁਲਕਾਰੀ, ਲਖਨਊ ਵਿੱਚ ਚਿਕਨ ਦਾ ਕੰਮ (ਕੋਈ ਦੋ)

4.5

1. ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ
2. ਜੁਰਤੁਸਤ

5

ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ

ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਚੀਨ, ਮੱਧਕਾਲੀ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮਨੁੱਖ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਇੱਕ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੀ ਵਾਪਰਿਆ, ਭਾਵ ਜਿਹੜਾ ਕਿ 8ਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੱਕ ਚੱਲਿਆ। ਹੁਣ, ਅਸੀਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ। ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਯੁਗਾਂ ਦੌਰਾਨ ਤੁਸੀਂ ਸਮਾਜ, ਆਰਥਿਕਤਾ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰੇ ਪਾਏ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਅੰਤਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਤਰੱਕੀ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ, ਜਾਰੀ ਅਤੇ ਵਧਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ।

ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜੋ ਬਾਹਰੋਂ ਭਾਰਤ ਆਏ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਤੁਰਕਾਂ, ਅਫਗਾਨਾਂ ਅਤੇ ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਣਾਇਆ। ਪਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਕ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਬਣੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਉੱਤੇ ਡੂੰਘੀਆਂ ਛਾਪਾਂ ਛੱਡੀਆਂ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਭਵਨ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਉੱਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਤਸਵੀਰ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਕੋਲਕਾਤਾ, ਮੁੰਬਈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਦੇਖਦੇ ਹੋ। ਇਹ ਸਭ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਰਾਜ ਨੇ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਪੱਛਮੀ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰਾਂ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਹਿਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਫੈਲਾਅ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਦੁਆਰਾ ਪੱਛਮ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਸੰਪਰਕ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਸਨ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ:

- ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ;
- ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ;
- ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ;
- ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਮੋਹਨ ਰਾਏ, ਸਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਸਰਸਵਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਵਰਗੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ।
- ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੈਸ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨਾ;
- ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨ ਦੇ।

5.1 ਪੱਛਮ ਦਾ ਉਭਾਰ ਅਤੇ ਭਾਰਤ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

1450 ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤਿੰਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਯੂਰਪ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਬਦਲ ਦਿੱਤੀ ਸੀ:

(i) ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਕਾਢ, (ii) ਪੁਨਰਜਾਗਰਣ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਤੇ ਫੈਲਣਾ ਅਤੇ (iii) ਨਵੇਂ ਵਪਾਰਕ ਮਾਰਗਾਂ ਦੀ ਖੋਜ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਯੂਰਪ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਤੋਪਖਾਨੇ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ। ਜਲਦੀ ਹੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਅਤੇ ਜਲ ਸੈਨਾਵਾਂ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਬਣ ਗਈਆਂ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਿੱਖਿਆ ਫੈਲਣ ਲੱਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰਕ ਅਤੇ ਕਾਰਣ ਉਹ ਕਸਵੱਟੀ ਬਣ ਗਏ ਜਿਸ 'ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪਰਖ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੂਰਪੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਡੱਚ, ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਖਰਕਾਰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਵਪਾਰ ਨੂੰ, ਸਗੋਂ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਉਸਦੇ ਦਬਦਬੇ ਹੇਠ ਰਿਹਾ ਜਿੱਥੇ ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹਾਕਮ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਉਸਦੀ ਭਾਰਤ ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਜਿੱਥੇ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਫਾਇਦਾ

ਉਠਾਇਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸ਼ਾਸਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਿਆ ਜਾਂ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਮੈਸੂਰ ਦੇ ਟੀਪੂ ਸੁਲਤਾਨ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਕਿ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਵਿਚਕਾਰ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਉੱਤਮ ਕੂਟਨੀਤੀ ਅਤੇ ਅੱਗ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ।

ਭਾਰਤ 'ਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਲਗਾਤਾਰ ਪੜਾਵਾਂ 'ਤੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਫੜਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਭਾਅ 'ਤੇ ਖਰੀਦਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਉੱਚੇ ਭਾਅ 'ਤੇ ਵੇਚਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾਂ ਭਾਰੀ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਕਮਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਭਾਰਤੀ ਸੇਠਾਂ ਅਤੇ ਗੋਮਸਤਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ।

ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਰਯਾਤ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਦਾ ਸੰਭਾਵੀ ਖਰੀਦਦਾਰ ਸੀ। ਤੀਜਾ ਪੜਾਅ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਅਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਇੱਕ ਤਿੱਖਾ ਪੜਾਅ ਸੀ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਆਰਥਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਾਸਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਪਾਰ ਰਾਹੀਂ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਭਾਰਤ ਆਏ ਸਨ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕੰਟਰੋਲ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ। 1757 ਈ: ਵਿੱਚ ਪਲਾਸੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਅਸਲ ਮਾਲਕ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਬਰਾਮਗੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਬੰਗਾਲ ਉੱਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕੰਟਰੋਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਕੋਈ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੱਚੇ ਕਪਾਹ ਦੀ ਵਿਕਰੀ 'ਤੇ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਬਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਬੁਣਕਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੀਮਤ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਭਾਰਤੀ ਸਾਮਾਨ 'ਤੇ ਭਾਰੀ ਡਿਊਟੀਆਂ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤਾਂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਉਦਯੋਗ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਰ ਪਈ। 1813 ਤੱਕ, ਭਾਰਤੀ ਦਸਤਕਾਰੀ ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦੋਵੇਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਗੁਆ ਬੈਠੀ। ਭਾਰਤੀ ਮਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਦੇ ਬਣੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਲਈ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਹੁਣ ਉਦਯੋਗਾਂ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲਗਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਪਾਰ ਨਾਲੋਂ ਨਿਰਮਾਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਫਾਇਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੱਚਾ ਮਾਲ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਤਿਆਰ ਮਾਲ ਵਾਪਸ ਭੇਜਣ ਦੇ ਇੱਛੁਕ ਸਨ। 1793 ਅਤੇ 1813 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਇਹਨਾਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੇ ਕੰਪਨੀ, ਇਸਦੇ ਵਪਾਰਕ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਣ ਰਹੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਇੱਕ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਈ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ 1813 ਵਿੱਚ, ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਉਦਯੋਗਿਕ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਬਸਤੀ ਬਣ ਗਿਆ।

ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਭਾਰਤੀ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਬਣੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਬਰਤਾਨਵੀ ਮਸ਼ੀਨੀ ਵਸਤਾਂ ਸਸਤੀਆਂ ਸਨ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੁਫਤ ਦਾਖਲਾ ਸੀ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਟੈਰਿਫ ਦਰਾਂ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਪੱਛਮੀ ਵਸਤਾਂ ਲਈ ਰੁਚੀ ਵਿਕਸਤ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਸਕਣ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਭਾਰਤੀ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਝੱਲਣਾ ਪਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਵਪਾਰਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਵਪਾਰ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਉੱਨਤ ਤਕਨੀਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਦਾਖਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਭਾਰਤੀ ਦਸਤਕਾਰੀ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਦਸਤਕਾਰੀ 'ਤੇ ਭਾਰੀ ਟੈਕਸ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ। ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਖੰਡ ਮਿੱਲਾਂ ਨੇ ਇਸਦੀ ਅਸਲ ਕੀਮਤ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾ ਡਿਊਟੀ ਅਦਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਵਪਾਰ ਲਗਭਗ ਠੱਪ ਹੋ ਗਿਆ।

ਭਾਰਤ 1813 ਈਸਵੀ ਤੱਕ ਬਰਤਾਨਵੀ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਉੱਤਮ ਖਪਤਕਾਰ ਅਤੇ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਪਲਾਇਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਪਾਰਕ ਲਾਭਾਂ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਯਾਨੀ ਕੱਚਾ ਮਾਲ ਖਰੀਦ ਕੇ ਅਤੇ ਤਿਆਰ ਮਾਲ ਵੇਚ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭਾਫ ਵਾਲੇ ਜਹਾਜ਼ ਅਤੇ ਰੇਲਵੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਰੇਲਵੇ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਬਾਜ਼ਾਰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰਯਾਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿੱਤੀ।

- ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਹ 1853 ਵਿੱਚ ਸੀ ਜਦੋਂ ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਠਾਣੇ ਤੱਕ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਸੀ? ਰੇਲਵੇ ਨੇ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਯਾਤ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਵਸਤਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਹੜ੍ਹ ਲਿਆ ਦਿੱਤਾ।
- ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਾਗ੍ਰੂਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰੇਲਵੇ ਨੇ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ? ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਿਸਦੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਨੇ ਕਦੇ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਕੀ ਇਹ ਵਿਅੰਗਾਤਮਕ ਨਹੀਂ ਹੈ?
- ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ 1853 ਵਿੱਚ ਡਲਹੌਜ਼ੀ ਨੇ ਕਲਕੱਤਾ ਤੋਂ ਆਗਰਾ ਤੱਕ ਪਹਿਲੀ ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਫ ਲਾਈਨ ਖੋਲ੍ਹੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਡਾਕ ਸੇਵਾ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ?

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5.1

1. ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕੰਟਰੋਲ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੌਣ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਇਆ?
2. ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸ ਨੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ?
3. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਪੜਾਅ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ?

5.2 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ: ਆਰਥਿਕਤਾ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਕਈ ਵਿਰੋਧਤਾਈਆਂ ਅਤੇ ਅਸੰਗਤੀਆਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸੀ। ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਾਸਕ ਲਗਾਤਾਰ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਖੇਤੀ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਪਾਰ ਵਧ-ਫੁੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਨੇ ਫਾਰਸ ਦੀ ਖਾੜੀ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਮੋਤੀ, ਕੱਚਾ ਰੇਸ਼ਮ, ਉੱਨ, ਖਜੂਰ, ਸੁੱਕੇ ਮੇਵੇ ਆਯਾਤ ਕੀਤੇ; ਅਰਬ ਤੋਂ ਕੌਫੀ, ਸੋਨਾ, ਨਸ਼ੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਦ; ਚਾਹ, ਪੌਰਸਿਲੇਨ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ਮ ਚੀਨ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਏ; ਤਿੱਬਤ, ਸਿੰਗਾਪੁਰ, ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆਈ ਟਾਪੂ, ਅਫਰੀਕਾ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਤੋਂ ਵੀ ਐਸ਼ੋ-ਆਰਾਮ ਸਮਾਨ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਭਾਰਤ ਨੇ ਕੱਚਾ ਰੇਸ਼ਮ, ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਕੱਪੜੇ, ਨੀਲ, ਚੀਨੀ, ਮਿਰਚ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਕੀਤਾ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੂਤੀ ਕੱਪੜਾ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ।

ਵਪਾਰ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਅਨੁਕੂਲ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਲਗਾਤਾਰ ਜੰਗਾਂ ਕਾਰਨ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਸਿੱਖਾਂ, ਜਾਟਾਂ, ਮਰਾਠਿਆਂ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਦੀਆਂ ਬਗਾਵਤਾਂ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰੋਂ, ਨਾਦਿਰ ਸ਼ਾਹ (1739 ਈ.) ਅਤੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ (1761) ਵਰਗੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਮਲੇ ਆਮ ਸਨ।

ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਫਰਾਂਸ, ਇੰਗਲੈਂਡ, ਪੁਰਤਗਾਲ ਅਤੇ ਸਪੇਨ ਵਰਗੇ ਯੂਰਪੀ ਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਅਸਥਿਰਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ, ਸੁੰਦਰ ਦਸਤਕਾਰੀ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਜੋਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਈ ਸੀ।

ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਏਕਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਸਨ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਖੇਤਰ, ਕਬੀਲੇ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਜਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੰਡ ਸੀ। ਵਿਆਹ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਅੰਤਰ-ਭੋਜਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੇਸ਼ੇ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਮੁਦਾਇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਸੀ।

ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ, ਜੋ ਕਿ ਇੰਨਾ ਉੱਨਤ ਸੀ, ਨੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਪੱਛਮ ਦੁਆਰਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਤਰੱਕੀ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਰਹੇ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵਿੱਦਿਆ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਟਿਕ ਗਈ ਸੀ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ ਵੀ ਸਿਖਾਇਆ ਗਿਆ। ਕੁੜੀਆਂ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਹੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ।

ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਸਥਾਨਕ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਕੁਲੀਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਬਣੇ।

ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਰਿਸ਼ਤੇ

ਦੋਹਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਦੋਸਤਾਨਾ ਸਬੰਧ ਸਨ। ਧਾਰਮਿਕ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਲੜਾਈਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸੁਆਰਥੀ ਕਾਰਨਾਂ ਲਈ ਲੜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਦੋਵਾਂ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿਖਾਇਆ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਉੱਚ ਵਰਗ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ

ਹੇਠਲੇ ਵਰਗਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ।

5.3 ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ

ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੀ। ਲੜਕੀ ਦੇ ਜਨਮ ਨੂੰ ਮੰਦਭਾਗਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਬਹੁ-ਵਿਆਹ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਸੀ। ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਇਦਾਦ ਜਾਂ ਤਲਾਕ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਸਦੀਵੀਂ ਵਿਧਵਾਪਣ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੀ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚ। ਇਹ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਰੰਗੀਨ ਕੱਪੜੇ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਨਾ ਹੀ ਵਿਆਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ।

ਮੌਜੂਦਗੀ ਨੂੰ ਅਸ਼ੁਭ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਬਾਲ ਵਿਆਹ ਆਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਬੱਚੀਆਂ ਵੀ ਵਿਧਵਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀਂ ਵਿਧਵਾ ਹੋਣ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵੀ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਮੁਸਲਿਮ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਦਾ, ਬਹੁ-ਵਿਆਹ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਘਾਟ ਅਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

5.4 ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਕ

ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਈਸਾਈ ਪਾਦਰੀ ਬਪਤਿਸਮਾ, ਵਿਆਹ, ਦਫ਼ਨਾਉਣ ਅਤੇ ਚਰਚ ਸੇਵਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮਾਂ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਭਾਰਤ ਆਏ ਸਨ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਗੈਰ-ਈਸਾਈ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਬੱਚੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਉਹ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਈਸਾਈ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਅਤੇ ਰਸਾਲੇ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਸਨ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਈਸਾਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਇਸਨੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਲਈ ਪੱਛਮ ਲਈ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਦਾਰਵਾਦ, ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ, ਜਮਹੂਰੀਅਤ, ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ। ਜਲਦੀ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤਾਕਤ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਰਾਮ ਮੋਹਨ ਰਾਏ

ਰਾਮ ਮੋਹਨ ਰਾਏ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੇ ਅਗਰਦੂਤ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਯੂਨਾਨੀ ਅਤੇ ਲਾਤੀਨੀ ਸਮੇਤ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੁਨਰ ਜਾਗਰਣ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਮੋਹਨ ਰਾਏ ਨੇ ਇਹ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਇਹ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਸਤੀ ਸੀ। ਸਤੀ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਮਰੇ ਹੋਏ ਪਤੀ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸਸਕਾਰ ਦੀ ਚਿਖਾ 'ਤੇ ਇੱਕ ਝਰੋਖੇ ਦੁਆਰਾ ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਵੈ-ਪ੍ਰਥਾ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਰਾਮ ਮੋਹਨ ਰਾਏ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਇਸ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਨੇ ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਇੱਕ ਸਰਵਉੱਚ ਦੇਵਤਾ (ਏਕਸ਼ਰਵਾਦ) ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ, ਬਹੁਦੇਵਵਾਦ ਅਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਦੇਬੇਂਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ (1817-1905) ਨੇ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਮੋਹਨ ਰਾਏ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣਿਆ। ਉਸਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਮੋਹਨ ਰਾਏ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ।

ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ

ਕੇਸ਼ਬ ਚੰਦਰ ਸੇਨ (1838-1884) ਨੇ ਟੈਗੋਰ ਤੋਂ ਅਗਵਾਈ ਸੰਭਾਲੀ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਸਮਾਜ ਨੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ, ਏਕਤਾ, ਸਾਰੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਜਮਹੂਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਬੰਧਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੰਗਠਿਤ ਵਾਹਨ ਬਣ ਗਿਆ।

ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਾਨਾਡੇ

ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1867 ਵਿੱਚ ਡਾ: ਆਤਮਾ ਰਾਮ ਪਾਂਡਰੰਗ ਦੁਆਰਾ ਬੰਬਈ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਭੋਜਨ, ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਵਿਆਹ, ਵਿਧਵਾ ਪੁਨਰ-ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਵਰਗੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਰਾਨਾਡੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਕਠੋਰਤਾ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗੀ। ਉਹ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਏਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਰਮਹੰਸ

ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਗਦਾਧਰ ਚਟੋਪਾਧਿਆਏ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਰਮਹੰਸ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ।

ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਨੇ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਰਮਹੰਸ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਆਜ਼ਾਦ ਸੋਚ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਵੇਦਾਂਤ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਮੰਨਦਾ ਸੀ।

ਬੀਓਸੋਫੀਕਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਅਤੇ ਐਨੀ ਬੇਸੈਂਟ

ਮੈਡਮ ਐਚ.ਪੀ. ਬਲਾਵਟਸਕੀ (1837-91) ਅਤੇ ਕਰਨਲ ਐਸ ਐਸ ਓਲਕੋਟ ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਬੀਓਸੋਫੀਕਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਐਨੀ ਬੇਸੈਂਟ ਨੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਧਰਮਾਂ, ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਹਿੰਦੂ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ।

ਨਾਰਾਇਣ ਗੁਰੂ

ਨਾਰਾਇਣ ਗੁਰੂ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸੰਤ ਸਨ। ਉਸਦਾ ਜਨਮ ਸਤੰਬਰ 1854 ਵਿੱਚ ਕੇਰਲਾ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਸਥਾਨਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਮਲਿਆਲਮ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਤਾਮਿਲ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਤਿਆਗ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਲਗਾ ਲਿਆ ਸੀ।

ਉਸਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੇ ਸੱਚੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਚਟੰਬੀ ਸਵਾਮੀਗਲ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਉਹ ਮਹਾਨ ਸਹਿਯੋਗੀ ਬਣ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਿਤਾਇਆ।

ਸਵਾਮੀਗਲ ਅਤੇ ਨਾਰਾਇਣ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੇਰਲ ਦੀ ਸਰਬਪੱਖੀ ਤਰੱਕੀ ਨਾਇਰ ਅਤੇ ਏਜ਼ਵਾ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਟਕਰਾਅ ਨੇ ਕੇਰਲ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

ਨਾਰਾਇਣ ਗੁਰੂ ਇੱਕ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਕ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਤਪੱਸਵੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕੇਰਲਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕੀਤਾ।

ਮੁਸਲਿਮ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ

ਸਰ ਸਈਅਦ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤਾਂ ਹੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਉਹ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ। ਸਈਅਦ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਅਗਿਆਨਤਾ ਅਤੇ ਤਰਕਹੀਣਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪਰਦਾ, ਬਹੁ-ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਆਸਾਨ ਤਲਾਕ ਦੀ

ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ। ਸਈਅਦ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਨੇ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਅੰਦੋਲਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਮੁਹੰਮਦਨ ਐਂਗਲੋ-ਓਰੀਐਂਟਲ ਕਾਲਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਮੁਸਲਿਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਵਧਿਆ।

ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਅੰਦੋਲਨ ਨੇ ਮੁਸਲਿਮ ਪੁਨਰ-ਸੁਰਜੀਤੀ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਇਸਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਰਦੂ ਦਿੱਤੀ। ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਕਲਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮੁਸਲਿਮ ਪ੍ਰੈਸ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਆਪਣੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਈਅਦ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ। ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਅਤੇ ਵੱਖਵਾਦ ਦੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦਿੱਤੀ।

ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ? ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਪਛੜੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜਾਤੀਵਾਦ ਅਤੇ ਲਿੰਗਾਂ ਦੀ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਉੱਤੇ ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸਨ। ਇਹ ਸਨ: (ੳ) ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ, (ਅ) ਜਾਤੀ ਕਠੋਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਅਤੇ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਵਰਗਾਂ ਦਾ ਉਥਾਨ।

ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ

ਅੱਜ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤਬਦੀਲੀ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਆਈ ਹੈ। ਹਕੂਮਤ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਘੱਟ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਔਰਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਰ ਸੰਭਵ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਸਬੰਧੀ ਬਿਹਤਰ ਸਹੂਲਤਾਂ। ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਸਿਆਸੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। 1930 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਰਦਾ ਐਕਟ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਵਿਆਹ ਦੀ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਮਰ 18 ਸਾਲ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ 14 ਸਾਲ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਹੋ ਕਿ ਮਹਾਰਿਸ਼ੀ ਕਰਵੇ ਨੂੰ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਲਈ ਭਾਰਤ ਰਤਨ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ? ਉਸਨੇ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ, ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬੇਸਹਾਰਾ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਘਰ ਬਣਾਏ। ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਕਈ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ।

ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸੰਘਰਸ਼

ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ੁੱਧੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਯਾਨੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਰੂਪ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਹਿੰਦੂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਜਾਂ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਆ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਚੈਂਪੀਅਨ ਬੀ.ਆਰ ਅੰਬੇਡਕਰ ਅਤੇ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਸਨ। ਅੰਬੇਡਕਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਕਈ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਖੋਲ੍ਹੇ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਅਛੂਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਹਰੀਜਨ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਖੋਲਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਸਲੂਕ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ।

ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸਮਰਥਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਛੂਤ-ਛਾਤ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਪੂਰਨ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਜ ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਜਾਂ ਔਰਤਾਂ ਖੁਸ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ

ਸਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਪਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜੋ ਅਣਗਿਣਤ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿਤੀ।

ਸਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ 1875 ਵਿੱਚ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਸੱਚੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ ਸੀ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਦੇਵਵਾਦ, ਅਵਤਾਰਵਾਦ ਅਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਨਾਅਰਾ ਸੀ ਵੇਦਾਂ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਜਾਓ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਉਸਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਛਪਾਈ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਹੋਈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੰਮ ਸਤਿਆਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਸੱਚ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ) ਸੀ।

1883 ਵਿੱਚ, ਸਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਨੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੇ 1886 ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ) ਵਿੱਚ ਦਯਾਨੰਦ ਐਂਗਲੋ-ਵੈਦਿਕ (DAV) ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਡੀ.ਏ.ਵੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਤੱਕ 750 ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਦਾਰੇ ਇੱਕ ਛੱਤਰੀ ਹੇਠ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮੋਢੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਅਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਵਿਦਿਆਸਾਗਰ, ਰਾਧਾਕਾਂਤ ਦੇਬ, ਥੀਓਸੋਫੀਕਲ ਸੋਸਾਇਟੀ ਅਤੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਵਰਗੀਆਂ ਹੋਰ ਬਰਾਬਰ ਦੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ-ਪਛਾਣੀਆਂ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਕਾਫ਼ੀ ਜਾਗ੍ਰੂਤ ਹੋਏ ਸਨ। ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਜੋਤੀਰਾਓ ਗੋਵਿੰਦਰਾਓ ਫੂਲੇ (1827-90)

‘ਜੋਤਿਬਾ’ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ, ਜੋਤੀਰਾਓ ਗੋਵਿੰਦਰਾਓ ਫੂਲੇ ਦਾ ਜਨਮ ਪੁਣੇ (1827) ਵਿੱਚ ਮਾਲੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਰਸਤਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸੰਭਵ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਲਈ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਅਤੇ 1873 ਵਿੱਚ ਸੱਤਿਆ ਸ਼ੋਧਕ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਉਸਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਅਖੌਤੀ ਅਛੂਤ ਅਤੇ ਪਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਮਾਨਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਉਹ ਪੂਨਾ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵਜੋਂ ਚੁਣੇ ਗਏ।

ਪੰਡਿਤਾ ਰਾਮਾ ਬਾਈ (1858-1922)

ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧਕੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਾਮ ਪੰਡਿਤਾ ਰਾਮਾ ਬਾਈ ਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਬੁਲਾਰੇ ਵਜੋਂ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲ ਗਈ ਕਿ ਕੋਲਕਾਤਾ ਦੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ। ਹਰ ਕੋਈ ਉਸ ਦੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਬੋਲਚਾਲ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਡਿਤਾ ਆਖਣ ਲੱਗੇ, ਇਹ ਖਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹੀਆਂ-ਲਿਖੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

1882 ਵਿੱਚ, ਰਾਮਾ ਬਾਈ ਵਾਪਸ ਪੁਣੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਉਹ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸਮਾਜ ਵੱਲ ਖਿੱਚੀ ਗਈ, ਇੱਕ ਸੁਧਾਰਕ ਸਮਾਜ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਾ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸੁਧਾਰਨ ਵੱਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ। 1890 ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਸ਼ਾਰਦਾ ਸਦਨ, ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਘਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਮਹਾਦੇਵ ਗੋਵਿੰਦ ਰਾਨਾਡੇ, ਆਰ.ਜੀ. ਭਾਦਰਕਰ, ਦਾਦਾਭਾਈ ਨੌਰੋਜੀ, ਬਹਿਰਾਮਜੀ ਮਲਬਾੜੀ ਸਨ ਹੋਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਸਤੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

5.5 ਪ੍ਰੈੱਸ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

1798 ਵਿੱਚ, ਲਿਥੋਗ੍ਰਾਫੀ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਲਿਪੀ, ਇੱਕ ਤਸਵੀਰ, ਜਾਂ ਡਰਾਇੰਗ ਨੂੰ ਛਾਪਣ ਲਈ ਇੱਕ ਪੱਥਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਸਤਹ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕੋ ਲਿਖਤ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਕਾਪੀਆਂ ਛਾਪੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਲਗਭਗ 1820 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ਸੈਂਕੜੇ ਪੈਂਫਲਟ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਾਪੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਜੋ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਧਦੀ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਆਬਾਦੀ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਵਰਦਾਨ ਸੀ ਜੋ ਪੱਛਮ ਨੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ

ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਪ੍ਰੈਸ ਜਨਤਕ ਰਾਏ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਾਧਨ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਕਿਉਂਕਿ ਨਵੀਆਂ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸਾਂ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਇਸ ਨੇ, ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ, ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੇ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਕਲਾਸਿਕਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਰੂਪਾਂਤਰਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ, ਪੰਦਰਵਾੜੇ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਲਗਭਗ ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ ਯੂਰਪੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੀ, ਪਰ ਨਾਵਲਾਂ, ਲੇਖਾਂ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇੱਕ ਪੂਰੇ ਨਵੇਂ ਸਮੂਹ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਬੰਕਿਮ ਚੰਦਰ ਦੀ ਆਨੰਦਮਠ, ਦੀਨਬੰਧੂ ਮਿੱਤਰਾ ਦੀ ਨੀਲਦਰਪਣ, ਭਾਰਤੋਂਦੂ ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ ਦੀ ਭਾਰਤ ਦੁਰਦਸ਼ਾ, ਲਕਸ਼ਮੀਨਾਥ ਬੇਜ਼ਬਰੂਆ ਦੀਆਂ ਅਸਾਮੀ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਸੁਬਰਾਮਨੀਅਮ ਭਾਰਤੀ ਦੀਆਂ ਤਾਮਿਲ ਵਿੱਚ ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਅਲਤਾਫ਼ ਹੁਸੈਨ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਝਕਝੋਰਿਆ।

ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੈਸ ਜਨਤਕ ਰਾਏ ਬਣਾਉਣ, ਫੈਲਾਉਣ, ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਤਿੱਖਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਤਾਕਤਵਰ ਸਾਧਨ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ, ਆਲੋਚਨਾ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਇਸ ਨੇ ਇੱਕ ਅਖੌਤੀ-ਭਾਰਤੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ

'ਦ ਹਿੰਦੂ ਪੈਟਰੀਆਟ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ)- ਬੰਗਾਲ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ)

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਮਹਾਰਾਣਾ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ), ਕੇਸਰੀ - (ਮਰਾਠੀ) -ਬੰਬਈ
ਹਿੰਦੂ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ), ਸਵਦੇਸ਼ਮਿਤਰਨ (ਤਾਮਿਲ)- ਮਦਰਾਸ
ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ)- ਪੰਜਾਬ
ਕੋਹਿਨੂਰ, ਅਖਬਾਰ ਅਮ (ਉਰਦੂ)

5.6 ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਭਾਰਤ

ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ 'ਤੇ ਮਾਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੀਂਹ ਰੱਖਣੀ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਸੰਸਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਅੱਜ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੰਸਦੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਘ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦਾ ਏਕੀਕਰਨ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰਗਠਨ ਅਜੇ ਵੀ ਇੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਬਣਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਰਥਿਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਭਾਰਤ ਨੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਅਧਾਰਤ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉੱਚ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹ ਉੱਚ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤੇਜ਼ੀ ਪਕੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਹੁਣ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੂਟਨੀਤਕ ਕੱਦ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦਾ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ।

5.6.1 ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ- ਸ਼ੁਰੂਆਤ

ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਾਮਰਾਜੀ ਬਸਤੀਵਾਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਛੜੇਪਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਸਾਨ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਲਾਲਚ ਅਤੇ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਨ। ਉਦਯੋਗਪਤੀ ਅਤੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਉਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਅਸਲ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣ

ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਉਮੀਦ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸ਼ਾਸਕ ਹੋਣਗੇ, ਟੁੱਟ ਗਈ। ਹੁਣ ਉਹ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਲਾਲਚੀ ਅਤੇ ਸੁਆਰਥੀ ਸਨ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਸਵਾਰਥ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੇਧਿਤ ਸਨ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕਜੁੱਟ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਂਝਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼, ਜੋ ਆਪਣੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਏਕੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੇਲਵੇ, ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਫ ਅਤੇ ਪੋਸਟ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਕਸਤ ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਮੋਟਰ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਏਕੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਈ ਪੱਛਮੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਲੋਕਤੰਤਰ, ਮਾਨਵਵਾਦ, ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਚਾਰ ਆਦਿ ਨੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਵੱਲ ਸੇਧਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੈਸ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਲੇਖਕ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਾਨ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤੀ ਵੀ ਹੋਈ। ਇਸਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੁਝ ਗਿਆਨਵਾਨ ਯੂਰਪੀਅਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਤੀਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਅਤੇ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ। ਕੁਝ ਉੱਘੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਫੈਲਾ ਕੇ ਇਸ ਪੁਨਰ-ਸੁਰਜੀਤੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦਾ ਨਸਲੀ ਹੰਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰਾ, ਇਲਬਰਟ ਬਿੱਲ ਵਿਰੁੱਧ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਅੰਦੋਲਨ, ਲਾਰਡ ਲਿਟਨ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿਰੋਧੀ ਕਦਮਾਂ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜੇ ਦੇ ਖਰਚੀਲੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਯੋਜਨ ਜਦੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਅਕਾਲ ਕਾਰਨ ਮਰ ਰਹੇ ਸਨ। -ਇਹ ਸਭ ਭਾਰਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਫੈਲਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ। ਏ.ਓ. ਹਿਊਮ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਆਗਮਨ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ। 1885 ਵਿੱਚ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬਣ ਗਿਆ। ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਯਾਨੀ ਕਿ ਆਪਣੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਪਹਿਲੇ 20 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਇਹ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੌਰ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਮੱਧਮਪੁਣੇ ਦਾ ਦੌਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦੇ ਗਠਨ ਨੂੰ 'ਪਾੜੇ ਅਤੇ ਰਾਜ ਕਰੋ' ਦੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਵੱਡੀ ਰਣਨੀਤੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਫਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਖੁਸ਼ ਸਨ ਕਿ ਉਹ 62 ਮਿਲੀਅਨ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਦਾ ਭੈੜਾ ਦੈਂਤ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ।

ਹੋਮ ਰੂਲ ਅੰਦੋਲਨ

1914 ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੱਧਮ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਗੇ। ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਉਮੀਦ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਲੜਾਈ ਬਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਲੜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, 1915-16 ਦੌਰਾਨ ਦੋ ਹੋਮ ਰੂਲ ਲੀਗਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇੱਕ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤਿਲਕ ਨੇ ਪੂਨਾ ਵਿਖੇ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਐਨੀ ਬੇਸੈਂਟ ਦੁਆਰਾ ਮਦਰਾਸ ਵਿਖੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੀਗਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਵਰਾਜ ਜਾਂ ਸਵੈ-ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਟੀਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਦੋਲਨ ਹਿੰਸਕ ਜਾਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹੋਮ ਰੂਲ ਲੀਗ ਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਇਕਾਈਆਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

5.6.2 1905-1918 ਦਾ ਸਮਾਂ

ਸਾਡੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ 1905 ਤੋਂ 1918 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਕੱਟੜਪੰਥੀਆਂ ਦਾ ਯੁੱਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੱਟੜਪੰਥੀਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲਤਾ, ਹਲਕੇ ਅਤੇ ਬੇਅਸਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜਨ ਅੰਦੋਲਨ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਿੱਧੀ ਸਿਆਸੀ ਕਾਰਵਾਈ ਅਤੇ ਸਵਰਾਜ ਜਾਂ ਸਵੈ-ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਕੱਟੜਪੰਥੀਆਂ ਦੇ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਧੜੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲਾਲ, ਬਾਲ, ਪਾਲ, ਭਾਵ ਲਾਲਾ ਲਾਜ ਪਤ ਰਾਏ, ਬਾਲ ਗੰਗਾਧਰ ਤਿਲਕ, ਅਤੇ ਬਿਪਿਨ ਚੰਦਰ ਪਾਲ, ਬੰਕਿਮ ਚੰਦਰ, ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ, ਸਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਸਰਸਵਰੀ ਅਤੇ ਅਰਬਿੰਦੋ ਘੋਸ਼ ਨੇ ਕੀਤੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ

ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਰਜ਼ਨ ਦੀਆਂ ਦਮਨਕਾਰੀ ਨੀਤੀਆਂ, ਜੋ ਕਿ 'ਪਾੜੋ ਅਤੇ ਰਾਜ ਕਰੋ' ਲਈ ਫਿਰਕੂ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਵੰਡ 'ਤੇ ਸਮਾਪਤ ਹੋਈ, ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਫੌਰੀ ਕਾਰਨ ਬਣ ਗਈ। ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਵੰਡ ਵਿਰੁੱਧ ਅੰਦੋਲਨ ਹੋਇਆ। ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਸਾਧਨ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਸਤਾਂ ਦਾ 'ਬਾਈਕਾਟ' ਅਤੇ 'ਸਵਦੇਸ਼ੀ' ਜਾਂ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਸੀ। 'ਬਾਈਕਾਟ' ਅਤੇ 'ਸਵਦੇਸ਼ੀ' ਛੇਤੀ ਹੀ ਫੈਲ ਗਏ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਆਪੀ ਅੰਦੋਲਨ ਬਣ ਗਏ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਸਮੇਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਰਗ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਲੋਕ ਲਹਿਰ ਬਣ ਗਈ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੰਸਕ ਦਮਨਕਾਰੀ ਉਪਾਅ ਕੀਤੇ।

5.6.3 1919-1934 ਦਾ ਸਮਾਂ

ਮੌਟੈਗੂ-ਚੇਮਸਫੋਰਡ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਐਕਟ, 1919 ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਅਮਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਉਦਾਰਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੱਟੜਪੰਥੀਆਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਿੰਸਾ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ 1919 ਵਿੱਚ ਰੋਲਟ ਐਕਟ ਵੀ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਮੌੜ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਚਿਹਰਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਇਹ ਗਾਂਧੀ ਹੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਸਿਖਰਲੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਖਲਾਅ ਨੂੰ ਭਰਿਆ। ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸੱਤਿਆਗ੍ਰਹਿ (ਸੱਚ ਬਲ, ਜਾਂ ਪਿਆਰ ਬਲ, ਜਾਂ ਰੂਹ ਬਲ) ਨਾਮਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਥਿਆਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜਿੱਤ ਚੰਪਾਰਨ ਸੱਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਸੀ। ਇਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮ ਦੇ ਤੀਜੇ ਪੜਾਅ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗਾਂਧੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰੋਲਟ ਐਕਟ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਅੰਦੋਲਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪਰ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਹਿੰਸਾ ਭੜਕ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਹਿੰਸਾ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਖਿਲਾਫ ਸੀ। ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਦਾ ਸਾਕਾ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1919 ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ 'ਤੇ 1000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਖ਼ਿਲਾਫ਼ਤ ਅੰਦੋਲਨ ਨਵੰਬਰ, 1919 ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤੁਰਕੀ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰ 'ਤੇ ਦਬਾਅ ਪਾਉਣਾ ਸੀ। ਖ਼ਿਲਾਫ਼ਤ ਅੰਦੋਲਨ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਅਸਹਿਯੋਗ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਵਿਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ 10 ਮਾਰਚ, 1920 ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੈਨੀਫੈਸਟੋ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਹਿੰਸਕ, ਅ-

ਮੌਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਮਿਲਵਰਤਣ ਦੇ ਆਪਣੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਨੌਕਰੀਆਂ, ਅਦਾਲਤਾਂ, ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ, ਫੰਕਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਨ ਸਮੇਤ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਬਾਈਕਾਟ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰੱਖਿਆ। ਇੱਕ ਉਸਾਰੂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਛੂਤ-ਛਾਤ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਸੀ.ਆਰ.ਦਾਸ ਅਤੇ ਮੋਤੀ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨੇ 'ਸਵਰਾਜ ਪਾਰਟੀ' ਦੇ ਬੈਨਰ ਹੇਠ ਕੌਂਸਲਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ। ਪਰ ਇਹ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਨਕਲਾਬੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ 1922 ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ 1934 ਤੱਕ ਥੋੜ੍ਹੇ-ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਚਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ ਆਜ਼ਾਦ, ਰਾਜਗੁਰੂ, ਸੁਖਦੇਵ, ਬਿਸਮਿਲ, ਅਸ਼ਫਾਕੁੱਲਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਮ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਐਮ.ਐਨ. ਰਾਏ, ਡਾਂਗੇ ਅਤੇ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਵਰਗੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਨ। ਕੁਝ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰਠ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਲੰਮੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਸਾਈਮਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਗਠਨ 1919 ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਲਈ ਭਾਰਤ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਹਿੰਸਾ ਦਾ ਸਾਮ੍ਹਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਇਹ ਗਿਆ, ਤਿੱਖੇ ਵਿਰੋਧ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਮਿਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਦੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਾਠੀਚਾਰਜ ਵਿੱਚ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਭਾਰਤ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ 1928 ਵਿੱਚ ਨਹਿਰੂ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਲੀਕੀ ਗਈ ਸੀ

1929 ਵਿੱਚ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਪੂਰਨ ਸਵਰਾਜ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਨੂੰ ਟੀਚੇ ਵਜੋਂ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ; 26 ਜਨਵਰੀ, 1930 ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿਵਸ ਵਜੋਂ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਗਾਂਧੀ ਨੇ 6 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1930 ਨੂੰ ਨਮਕ ਸੱਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਡਾਂਡੀ ਮਾਰਚ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਵਲ ਨਾਫਰਮਾਨੀ ਅੰਦੋਲਨ 1934 ਤੱਕ ਚੱਲਿਆ। ਇਸ ਵਿਚਕਾਰ ਗੋਲਮੇਜ਼ ਕਾਨਫਰੰਸ ਹੋਈ। ਪਰ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਮੁਅੱਤਲ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਗਾਂਧੀ ਅਕਤੂਬਰ 1934 ਵਿੱਚ ਕਾਂਗਰਸ ਤੋਂ ਸੰਨਿਆਸ ਲੈ ਗਏ। ਗਾਂਧੀ ਨੇ 'ਦਬੇ-ਕੁਚਲੇ' ਅਤੇ 'ਅਛੂਤ', ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ 'ਹਰੀਜਨ' ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਉਠਾਇਆ। ਹਰੀਜਨ ਸੇਵਕ ਸੰਘ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

5.6.4 ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ

1935 ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਐਕਟ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ। ਸੂਬਾਈ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਿਰਫ 14

ਫੀਸਦੀ ਆਬਾਦੀ ਹੀ ਵੋਟ ਪਾ ਸਕੀ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ, ਸਿੱਖਾਂ, ਭਾਰਤੀ ਈਸਾਈਆਂ, ਐਂਗਲੋ-ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀਅਨਾਂ ਸਮੇਤ ਹੋਰਾਂ ਲਈ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਇਲੈਕਟੋਰਸ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਐਕਟ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਕੀਤਾ, ਵੱਖਵਾਦ ਅਤੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਇਸ ਐਕਟ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। 1937 ਵਿੱਚ ਚੋਣਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਗਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਤ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਮੰਤਰੀ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਇਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਰਾਹਤ ਮਿਲੀ। ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਵੀ ਵਧੇ। ਨਹਿਰੂ ਅਤੇ ਬੋਸ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਂਗਰਸੀ ਆਗੂ ਵੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸਨ। ਪਾੜੇ ਅਤੇ ਰਾਜ ਕਰੋ ਦੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਨੀਤੀ ਨੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਕੌਮ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਖਿਲਵਾੜ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਵਜੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਉਕਸਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਵਧ ਰਹੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਫਿਰਕੂ ਵੋਟਰਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੰਡਣ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕੋ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸੀ। ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਦੋ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤ 1938 ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ 1940 ਵਿੱਚ ਜਿਨਾਹ ਦੁਆਰਾ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੈਰ-ਮੁਸਲਿਮ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਮੁਸਲਿਮ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਵਰਗੇ ਗੰਭੀਰ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ। ਇਹ ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਸੀ। 1933 ਵਿੱਚ ਬਨਾਰਸ ਵਿਖੇ ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ ਦਾ ਇੱਕ ਇਜਲਾਸ ਹੋਇਆ। ਸਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਸ਼ੁੱਧੀ ਅੰਦੋਲਨ ਹਿੰਦੂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਦੋਲਨ ਸਨ। ਡਾ: ਹੇਡਗੋਵਾਰ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਵੈਮ ਸੇਵਕ ਸੰਘ (ਆਰ.ਐੱਸ.ਐੱਸ.) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣਾ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦੀ ਤੀਬਰ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ 'ਸ਼ਾਖਾ' ਤਕਨੀਕ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ 1939 ਵਿੱਚ ਦੂਜਾ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਪੂਰਨ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਕ੍ਰਿਪਸ ਮਿਸ਼ਨ ਨੇ 1942 ਵਿੱਚ ਜੰਗ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਨੂੰ 'ਡੋਮੀਨੀਅਨ ਸਟੇਟਸ' ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਪੂਰਨ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਭਾਰਤ ਛੱਡੋ ਅੰਦੋਲਨ ਅਗਸਤ, 1942 ਵਿੱਚ ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਕਾਂਗਰਸ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਜੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਰਾਇਣ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਅੰਦੋਲਨ ਵੀ ਸਰਗਰਮ ਸਨ। ਅੰਦੋਲਨ ਹਿੰਸਕ ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਕ ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਹਿੰਸਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਭਾਰਤ ਛੱਡਣਾ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਪਵੇਗਾ। ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ ਅਤੇ ਰਾਸ ਬਿਹਾਰੀ ਬੋਸ ਨੇ 1943 ਵਿੱਚ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਵਿਖੇ ਇੰਡੀਅਨ ਇੰਡੀਪੈਂਡੈਂਸ ਲੀਗ ਅਤੇ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਆਰਮੀ (INA), ਜਿਸਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦ ਫੌਜ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ, INA ਭਾਰਤੀ ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਅਤੇ ਕੋਹਿਮਾ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਇਕ ਵਿਪਰੀਤ ਅਵਸਥਾ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ ਨੇ ਹਰਾਇਆ। ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ INA ਅੰਦੋਲਨ ਵੀ ਢਹਿ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਕਥਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਗਸਤ, 1945 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹਵਾਈ ਹਾਦਸੇ ਵਿੱਚ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਜੰਗ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, 1946 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਚੋਣਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸੀਟਾਂ ਜਿੱਤੀਆਂ। ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਤਾ ਦੇ ਤਬਾਦਲੇ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਮਾਰਚ, 1946 ਵਿੱਚ ਕੈਬਨਿਟ ਮਿਸ਼ਨ ਭਾਰਤ ਆਇਆ। ਇਸ ਨੇ 16 ਮਈ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਕੈਬਨਿਟ ਮਿਸ਼ਨ ਯੋਜਨਾ ਸੱਤਾ ਦੇ ਅੰਤਮ ਤਬਾਦਲੇ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਯੋਜਨਾ ਸੀ। ਕਾਂਗਰਸ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਵਿਚਕਾਰ ਯੋਜਨਾ 'ਤੇ ਅਸਹਿਮਤੀ ਸੀ। ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਵਾਈਸਰਾਏ ਨੇ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਾਂਗਰਸੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰਿਮ ਸਰਕਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਫਿਰਕੂ ਦੰਗੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਖੂਨ-ਖਰਾਬਾ ਹੋਇਆ। ਅੰਤਰਿਮ ਸਰਕਾਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ ਕਿਉਂਕਿ ਲੀਗ ਨੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਵੱਖਰੇ ਮੁਸਲਿਮ ਦੇਸ਼ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੰਗ 'ਤੇ ਅੜੀ ਹੋਈ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਐਟਲੀ ਨੇ ਫਰਵਰੀ ਵਿੱਚ ਜੂਨ 1948 ਤੱਕ ਸੱਤਾ ਦੇ ਤਬਾਦਲੇ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ। ਲਾਰਡ ਮਾਉਂਟਬੈਟਨ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਰਚ ਵਿੱਚ ਵਾਇਸਰਾਏ ਵਜੋਂ ਭਾਰਤ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਕਾਂਗਰਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦਬਾਅ ਕਾਰਨ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵੰਡ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪਿਆ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੈਲੇ ਫਿਰਕੂ ਖੂਨ-ਖਰਾਬੇ ਅਤੇ ਲੀਗ ਅਤੇ ਜਿਨਾਹ ਦੇ ਅਸਹਿਜ ਰਵੱਈਏ ਕਾਰਨ। ਭਾਰਤ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 15 ਅਗਸਤ, 1947 ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ (14-15 ਅਗਸਤ) ਦੇ ਝਟਕੇ 'ਤੇ ਸੱਤਾ ਦਾ ਤਬਾਦਲਾ ਹੋਇਆ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5.2

1. ਕਿਸੇ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਛਾਪਣ ਲਈ ਪੱਥਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਸਤਹ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਛਪਾਈ ਵਿਧੀ ਕੀ ਹੈ?
2. ਆਨੰਦਮਠ ਦਾ ਲੇਖਕ ਕੌਣ ਹੈ?
3. 'ਵੇਦਾਂ ਵੱਲ ਵਾਪਸ' ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਕਿਸਨੇ ਦਿੱਤਾ?
4. ਜੋਤੀਬਾ ਫੂਲੇ ਨੇ ਸੱਤਿਆ ਸ਼ੋਧਕ ਸਮਾਜ ਕਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ?

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ?

- ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਕਾਢ, ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਪੁਨਰਜਾਗਰਣ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਵਰਗੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ।
- ਪੱਛਮ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਦੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ, ਬਾਲ ਵਿਆਹ, ਵਿਧਵਾ ਪੁਨਰ-ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ, ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ, ਕੰਨਿਆ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ।
- ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਵੈਦਿਕ ਵਿਦਵਾਨ ਸਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੇ 1875 ਵਿੱਚ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਛੂਤ-ਛਾਤ, ਬਹੁਦੇਵਵਾਦ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਿਆ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇਣ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ।
- 1798 ਵਿੱਚ ਲਿਥੋਗ੍ਰਾਫੀ ਦੀ ਕਾਢ ਇੱਕ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਨੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਲੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ।

ਅੰਤਿਮ ਸਵਾਲ

1. ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਪੁਨਰਜਾਗਰਣ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ ?
2. ਸੁਧਾਰ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ।
3. ਦਯਾਨੰਦ ਸਰਸਵਤੀ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੀ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ ?
4. ਲਿਥੋਗ੍ਰਾਫੀ ਕੀ ਹੈ ? ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਮਦਦਗਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ?
5. ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਮੋਹਨ ਰਾਏ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ।
6. ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ 'ਤੇ ਇੱਕ ਲੇਖ ਲਿਖੋ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

ਮੋਡਿਊਲ: 2

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਨੋਟ

5.1 ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ

1. ਇੰਗਲੈਂਡ
2. ਮੈਸੂਰ ਦਾ ਟੀਪੂ ਸੁਲਤਾਨ
3. ਤਿੰਨ ਪੜਾਅ

5.2

1. ਲਿਥੋਗ੍ਰਾਫੀ
2. ਬੰਕਿਮ ਚੰਦਰ
3. ਸਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ
4. 1873

ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ-1

ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਸਮੀਰ ਛੁੱਟੀਆਂ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਅੰਡੇਮਾਨ ਅਤੇ ਨਿਕੋਬਾਰ ਟਾਪੂ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਖੇਡਣ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ ਟਾਪੂਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਇਆ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਉਹ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕੇ ਜੋ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕ ਬੋਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਗਏ ਜੋ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਭਾਸ਼ਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਇੱਕ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਵਿਤਾ, ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਧਾਰਮਿਕ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝੀਏ।

ਇਹ ਪਾਠ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼, ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਵਾਲੇ ਸੰਯੁਕਤ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਭਾਈ ਗਈ ਭੂਮਿਕਾ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਵੋਗੇ-

- ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਮੀਰ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦੇ;
- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ;
- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਉਣ;
- ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤਰੀਵ ਏਕਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣਾ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

6.1 ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ: ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਲਿਪੀਆਂ ਦੀ ਕਾਢ ਕੱਢੀ ਹੈ, ਲਿਖਤ ਨੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ, ਹਰੇਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਾਹਿਤਕ ਅਧਾਰ ਬਣਾਇਆ। ਸੱਭਿਅਤਾ ਦਾ ਇਹ ਸਾਹਿਤਕ ਆਧਾਰ ਸਾਨੂੰ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸਦੀ ਹਰੇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਹੈ। ਵੇਦ, ਉਪਨਿਸ਼ਦ, ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮਸੂਤਰ ਸਾਰੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਹੈ। ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਰਚੀਆਂ ਗਈਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਾਂਗੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਅਮੀਰੀ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ। ਇਹ ਸਭ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ ਭਾਸ਼ਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਸੂਚੀਬੱਧ 22 ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਰਿਗਵੇਦ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਜ਼ੋਂਦ ਅਵੇਸਤਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ, ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਹਾਨ ਵਿਆਕਰਣਕਾਰ ਪਾਣਿਨੀ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਆਪਣੇ ਬੇਮਿਸਾਲ ਵਰਣਨਯੋਗ ਵਿਆਕਰਣ ਅਸ਼ਟਾਧਿਆਈ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ। ਬੋਧੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਮਹਾਯਾਨ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਹੀਨਯਾਨ ਸਕੂਲ ਦਾ ਅਮੀਰ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਹੀਨਯਾਨ ਸਕੂਲ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੰਮ ਮਹਾਵਸਤੂ ਹੈ ਜੋ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੈ। ਜਦੋਂਕਿ ਲਲਿਤਵਿਸਤਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਮਹਾਯਾਨ ਪਾਠ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਅਸਵਾਯੋਸਾ ਦੇ ਬੁੱਧਚਰਿਤ ਲਈ ਸਾਹਿਤਕ ਸਮੱਗਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਾਇਦ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ, ਜੋ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਤੱਕ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਨਾ ਪਾਇਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਕਲਹਣ ਦੀ ਰਾਜਤਰੰਗਨੀ ਕਲਮੀਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਬਿਰਤਾਂਤ

ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਜੋਨਰਾਜਾ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀਰਾਜ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸਾਂਝੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਕਾਲੀਦਾਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਸਾਖਰਤਾ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਯੁੱਗ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੀਤੀ, ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਕਾਲੀਦਾਸ ਦੁਆਰਾ ਅਭਿਜਨਮ ਸ਼ੰਕੁਤਲਨ ਅਤੇ ਮੇਘਦੂਤ, ਸ਼ੂਦਰਕਾ ਦੁਆਰਾ ਮਿਰਚਕਾਟਿਕਾ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੁਆਰਾ 'ਸਵਪਨਾ ਵਸਾਵਦੱਤਮ', ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਹਰਸ਼ ਦੁਆਰਾ 'ਰਤਨਾਵਲੀ'। ਕੁਝ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ ਚਾਣਕਯ ਦਾ 'ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ' ਅਤੇ ਵਾਤਸਯਾਨ ਦਾ "ਕਾਮਸੂਤਰ"।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6.1

1. ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
2. ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਰਾਸਤ ਕਿਹੜੀ ਹੈ?

6.2 ਵੇਦ

ਵੇਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸਾਹਿਤ ਹੈ। ਵੇਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸੌਂਪੇ ਗਏ ਸਨ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਅੱਜ ਤੱਕ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਸਾਡੀ ਸਭ ਤੋਂ ਕਮਾਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਵੇਦ ਵਰਗੀ ਸਾਹਿਤਕ ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਜਦੋਂ ਲਿਖਣ ਦੀ ਕਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ, ਵਿਸ਼ਵ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਬੇਮਿਸਾਲ ਹੈ।

ਵੇਦ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ ਗਿਆਨ। ਹਿੰਦੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਅਨਾਦਿ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਇਲਾਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਨੁੱਖੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਸੁਦੇਵ ਕੁਟੁੰਬਕਮ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਚਾਰ ਵੇਦ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ- ਰਿਗਵੇਦ, ਯਜੁਰ ਵੇਦ, ਸਾਮ ਵੇਦ ਅਤੇ ਅਥਰਵ ਵੇਦ। ਹਰ ਵੇਦ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਅਤੇ ਅਰਣਯਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਰਿਗਵੇਦ, ਸਾਮ ਵੇਦ ਅਤੇ ਯਜੁਰ ਵੇਦ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤ੍ਰਾਜੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਥਰਵ ਵੇਦ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਰਿਗਵੇਦ

ਰਿਗਵੇਦ ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੈਦਿਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ 1028 ਭਜਨਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਵਰਣਨ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ

ਮੈਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

’ਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੀ ਮੰਗ ਲਈ ਹਨ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਾਠ ਵੈਦਿਕ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਸਾਰ ਹਨ। ਕੁਝ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਿਸ਼ੀ ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ, ਗੌਤਮ, ਗ੍ਰਿਤਸਮਦਾ, ਵਾਮਦੇਵ, ਵਿਸ਼ਵਾਮਿੱਤਰ ਅਤੇ ਅਤਰੀ ਹਨ। ਰਿਗਵੇਦ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਦੇਵਤੇ ਇੰਦਰ, ਅਗਨੀ, ਵਰੁਣ, ਰੁਦਰ, ਆਦਿਤਿਆ, ਵਾਯੂ, ਅਦਿਤੀ ਅਤੇ ਅਸ਼ਵਨੀ ਜੁੜਵਾਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਦੇਵੀਆਂ ਹਨ ਉਸ਼ਾ - ਸਵੇਰ ਦੀ ਦੇਵੀ, ਵਾਕ - ਬੋਲੀ ਦੀ ਦੇਵੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ - ਧਰਤੀ ਦੀ ਦੇਵੀ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਭਜਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਚਾਈ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ, ਸਮਰਪਣ, ਕੁਰਬਾਨੀ, ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਰਗੀਆਂ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਉੱਚ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਇੱਕ ਉੱਚ ਸਭਿਅਕ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਿਗਵੇਦ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਯਜੁਰ ਵੇਦ

ਯਜੁਰ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਜਾਂ ਪੂਜਾ। ਇਹ ਵੇਦ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਮੰਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਹ ਯੱਗਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਵਿਕ ਅਤੇ ਵਾਰਤਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ। ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਚਾਰ ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਯਜੁਰ ਵੇਦ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਹਨ, ਸ਼ੁਕਲ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਯਜੁਰ ਵੇਦ ਅਰਥਾਤ ਵਜਸਨੇਯੀ ਸੰਹਿਤਾ ਅਤੇ ਤੈਤ੍ਰੀਆ ਸੰਹਿਤਾ। ਇਹ ਲਿਖਤ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪੱਖ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ

ਸਾਮ ਵੇਦ

ਸਾਮ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਧੁਨ ਜਾਂ ਗੀਤ। ਇਸ ਵੇਦ ਵਿੱਚ 16,000 ਰਾਗ ਅਤੇ ਰਾਗਨੀ ਜਾਂ ਸੰਗੀਤਕ ਨੋਟ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਕੁੱਲ 1875 ਛੰਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ 75 ਮੂਲ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਰਿਗਵੇਦ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਮ ਵੇਦ ਰਿਗਵੇਦ ਦੇ ਭਜਨਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਲਈ ਧੁਨਾਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਪ ਦੀ ਪੁਸਤਕ (ਸਮਨ) ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।

ਅਥਰਵ ਵੇਦ

ਅਥਰਵ ਵੇਦ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਵੇਦ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਨੌਂ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਦ ਦਾ ਸਰੋਤ ਅਥਰਵ ਅਤੇ ਅੰਗਿਰਸ ਨਾਮਕ ਦੋ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਅਥਰਵ ਵੇਦ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਹਨ, ਪਾਈਪਲਦਾ ਅਤੇ ਸੌਨਾਕਾ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਬਾਅਦ ਦੇ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਵੇਦਾਂਗਾਂ ਜਾਂ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਇਹ ਪੂਰਕ ਸਿੱਖਿਆ, ਵਿਆਕਣ, ਗੀਤੀ, ਵਿਉਂਤ-ਵਿਗਿਆਨ, ਮੈਟ੍ਰਿਕਸ (ਛੰਦ) ਅਤੇ ਖਗੋਲ (ਜੋਤਿਸ਼) ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਰਾ ਵਧਿਆ। ਇਹ ਸੂਤਰ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਸੰਖੇਪਤਾ ਕਾਰਨ ਸੂਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਉਦਾਹਰਨ ਪਾਣਿਨੀ ਦਾ ਵਿਆਕਰਣ, ਅਸ਼ਟਾਧਿਆਈ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜ, ਆਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਵੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਅਰਣਯਕ

ਚਾਰ ਵੇਦਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਾਮਕ ਕਈ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੈਦਿਕ ਗੀਤੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਅਤੇ ਹਦਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਬਲੀਦਾਨ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਅਰਣਯਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਰਣਯਕਾਂ ਦੇ ਅੰਤਮ ਭਾਗ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਨਾਮਕ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਪੜਾਅ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਚਾਰਾਂ ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਇੱਕ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ। ਰਿਗਵੇਦ ਵਿੱਚ ਕੌਸ਼ਿਤਕੀ ਅਤੇ ਐਤਰੇਯ ਸਨ। ਤੈਤਰੀਆ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਯਜੁਰ ਵੇਦ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਤਪਥ ਸ਼ੁਕਲ ਯਜੁਰ ਵੇਦ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਤਾਂਡਵ, ਪੰਚਵਿਸ਼ ਅਤੇ ਜੈਮਣੀਆ ਅਥਰਵ ਵੇਦ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਅਰਣਯਕ ਆਤਮਾ, ਜਨਮ ਅਤੇ ਮੌਤ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਰੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵਨਪ੍ਰਸਥ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਰਥਾਤ ਮੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 3**ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ****ਨੋਟ**

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੁਬਾਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣਾ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ

ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ। ਮੈਕਸ ਮੂਲਰ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਰਿਗਵੇਦ ਦੀ ਰਚਨਾ 1000 ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਲੋਕਮਾਨਿਆ ਤਿਲਕ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ 6000 ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਸਰੂਤੀ ਅਤੇ ਸਮ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ

ਸਰੂਤੀ ਅਤੇ ਸਮ੍ਰਿਤੀ ਦੋਵੇਂ ਪਾਠਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਰੂਤੀ ਕੇਵਲ ਇਲਾਹੀ ਮੂਲ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਖਾਸ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਲਾਹੀ ਮੂਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਤੁਕ ਦੁਆਰਾ ਛੰਦ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਰੂਤੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਇੱਛਾ ਇਸ ਦੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ ਵੱਲ ਵਧੇਰੇ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਮ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਮੌਖਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਵੱਲ ਹੋਵੇ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6.2

1. “ਵੇਦ” ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ?
2. ਚਾਰ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
3. ‘ਯਜੁਰ’ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ? ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ?
4. ਸਾਮ ਵੇਦ ਤੋਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸੰਗੀਤਕ ਧੁਨਾਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈਆਂ ?

6.3 ਉਪਨਿਸ਼ਦ

ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਸ਼ਬਦ ਉਪ (ਨੇੜੇ) ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ (ਬੈਠਣ ਲਈ) ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ, “ਨੇੜੇ ਬੈਠਣਾ”। ਗੁਰੂ-ਸ਼ਿਸ਼ ਪਰੰਪਰਾ ਜਾਂ ਰੀਤੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਗੁਰੂ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠਦੇ ਹਨ।

ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਭਾਰਤੀ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਸਿਖਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤਮ ਅੰਗ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਮ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਅਤੇ ਔਖੇ

ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੇਦ ਪ੍ਰਗਟ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਅਪ੍ਰਗਟ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

200 ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ, ਮੁਕਤਿਕਾ, 108 ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ - ਇਹ ਸੰਖਿਆ ਮਾਲਾ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂ ਮਾਲਾ 'ਤੇ ਮਣਕਿਆਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਸੰਖਿਆ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਸਾਡੀ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਉਹ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਉਤਪਤੀ, ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਮੌਤ, ਪਦਾਰਥਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸੰਸਾਰ, ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਰਗੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੇ ਹਨ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਬ੍ਰਿਹਦਰਣਯਕ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਸ਼ੁਕਲ ਯਜੁਰ ਵੇਦ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ ਅਤੇ ਚੰਦ ਯੋਗ ਜੋ ਕਿ ਸਾਮ ਵੇਦ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਕੁਝ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਵਿੱਚ ਐਤਰੇਯ, ਕੇਨਾ, ਕਥਾ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਹਨ। ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕੁਝ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭੋ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੁੱਲ੍ਹਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇਗੀ। ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੋ. ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲਓ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਜਾਓ।

ਇਨਟੈਕਸਟ ਸਵਾਲ 6.3

1. ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ?
2. ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

6.4 ਰਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਭਾਰਤ

ਸਾਡੇ ਦੋ ਮਹਾਨ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਰਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਭਾਰਤ ਹਨ। ਵਾਲਮੀਕੀ ਦੀ ਰਮਾਇਣ ਮੂਲ ਰਮਾਇਣ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਦਿਕਾਵਯ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਹਾਰਿਸ਼ੀ ਵਾਲਮੀਕੀ ਨੂੰ ਆਦਿ ਕਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਮਾਇਣ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਸਮਾਜ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਮਹਾਂਕਾਵਿ, ਮਹਾਭਾਰਤ, ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ 8800 ਆਇਤਾਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ “ਜਯਾ” ਜਾਂ ਜਿੱਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ 24,000 ਕਰ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਵੈਦਿਕ ਕਥੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਭਾਰਤ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਅੰਤਮ ਸੰਕਲਨ ਨੇ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 100,000 ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ, ਜੋ ਕਿ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਜਾਂ ਸਤਸਹਸਰੀ ਸੰਹਿਤਾ ਵਜੋਂ ਜਾਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੌਰਵਾਂ

ਅਤੇ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਹੋਏ ਟਕਰਾਅ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਬਿਰਤਾਂਤਕ, ਵਰਣਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਸਮੱਗਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਮਹਾਭਾਰਤ ਅਤੇ ਰਾਮਾਇਣ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ

ਅਨੁਵਾਦ ਹਨ। ਮਹਾਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਗਵਦ ਗੀਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਭਗਵਦ ਗੀਤਾ ਵਿੱਚ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਰਜੁਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਯੋਧਾ ਅਤੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਕਰਤਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂਤਿਕ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੀਤਾ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਫਲਸਫੇ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਗਾਈਡ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਜੀਦਾ, ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ, ਬਾਲ ਗੰਗਾਧਰ ਤਿਲਕ, ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਠ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਕਾਰਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਰੱਬ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਫਰਜ਼ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰੋਗੇ ਕਿ ਗੀਤਾ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6.4

1. ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਦੋ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮਹਾਕਾਵਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
2. ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੇ ਲੇਖਕ ਕੌਣ ਸਨ ?
3. ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਰਜੁਨ ਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ ?

6.5 ਪੁਰਾਣ

ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਵੇਦਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਠਾਰਾਂ ਪੁਰਾਣ ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਉਨੇ ਹੀ ਉਪਪੁਰਾਣ ਦੱਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪੁਰਾਣ ਹਨ - ਬ੍ਰਹਮਾ, ਭਾਗਵਤ, ਪਦਮ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਵਾਯੂ, ਅਗਨੀ, ਮਤਸਯ ਅਤੇ ਗਰੁੜ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਮਹੱਤਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ।

ਪੁਰਾਣ ਪੌਰਾਣਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਕਥਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ।

ਪੁਰਾਣ ਮਹਾਂਕਾਵਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਪੁਰਾਣ ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਮਿੱਥਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਗੋਲਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ/ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਪੁਨਰ-ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਵੰਸ਼ਵਾਦ ਦੇ ਰਹੱਸਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਜਾਂ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ। ਸਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਲਿਖਣ ਦਾ ਦੌਰ ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਅਮਰਸਿਮ੍ਹਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; (1) ਸਰਗ (ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ) (2) ਪ੍ਰਤਿਸਰਗ (ਗੈਣ ਰਚਨਾ) (3) ਵੇਮਸਾ (ਜੀਨੋਲੋਜੀ) (4) ਮਨਵੰਤਰਾ (ਮਨੁੱਖ ਕਾਲ) ਅਤੇ (5) ਵਾਮਸਾਨੁਕਾਰਿਤਾ (ਵੰਸ਼ਵਾਦੀ ਇਤਿਹਾਸ)

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6.5

1. ਕਿੰਨੇ ਪੁਰਾਣ ਹਨ?
2. ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

6.6 ਪਾਲੀ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ

ਜੈਨੀਆਂ ਅਤੇ ਬੋਧੀਆਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਬੋਧੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪਾਲੀ ਵਿੱਚ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਮਗਧ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਬੋਧੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਮਾਣਕ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ “ਤ੍ਰਿਪਿਤਾਕਾ” ਦੁਆਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਯਾਨੀ ਤਿੰਨ ਟੋਕਰੀਆਂ - ਵਿਨਯ ਪਿਤਾਕਾ, ਸੂਤ ਪਿਤਾਕਾ ਅਤੇ ਅਭਿਧੰਮਾ ਪਿਤਾਕਾ। ਵਿਨਯ ਪਿਤਾਕਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦਾ ਹੈ। ਸੂਤ ਪਿਤਾਕਾ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਭਿਧੰਮਾ ਪਿਤਾਕਾ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਅਲੰਕਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨੈਤਿਕਤਾ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ 'ਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਗੈਰ-ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਜਾਤਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਾਤਕ ਬੁੱਧ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਦਿਲਚਸਪ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਗੌਤਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਨਮ ਲੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਧਰਮ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬੁੱਧ 550 ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਨਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਿਆ, ਕਈ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ। ਹਰ ਜਨਮ ਕਥਾ ਨੂੰ ਜਾਤਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਤਕਾਂ ਨੇ ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਅਮੁੱਲ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ। ਉਹ ਬੁੱਧ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਤਫਾਕੀਆ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜੈਨ ਗ੍ਰੰਥ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ ਵਲਭੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗ, ਉਪੰਗ, ਪ੍ਰਕੀਰਨ, ਛੇਦਬ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੂਤਰ ਅਤੇ ਮਾਲਸੂਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜੈਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ,

ਹਰਿਭਦਰ ਸੂਰੀ, (ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਈ.) ਅਤੇ ਹੇਮਚੰਦਰ ਸੂਰੀ, (ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ) ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੈਨ ਧਰਮ ਨੇ ਕਵਿਤਾ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਣ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਵਾਲੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਪੂਰਬੀ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪੁਨਰਗਠਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੈਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ-1

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਦੋ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ: (ੳ) ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਂ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ। ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਵੇਦ ਹਨ:-

ਰਿਗਵੇਦ- ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 1028 ਭਜਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਕਤ ਜਾਂ “ਚੰਗਾ ਕਿਹਾ” ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਮ ਵੇਦ ਵਿੱਚ ਉਹ ਭਜਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੁਆਰਾ ਸੋਮ ਬਲੀ ਸਮੇਂ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(ੳ) ਯਜੁਰ ਵੇਦ- ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਭਜਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਆਮ ਬਲੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਥਰਵ ਵੇਦ - ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ, ਆਕਰਸ਼ਣ, ਦੁਸ਼ਟ ਆਤਮਾਵਾਂ ਲਈ ਜਾਦੂਈ ਸੁਹਜ ਆਦਿ।

(ਅ) ਬ੍ਰਾਹਮਣ - ਵੇਦਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ। ਉਹ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸਦੇ ਹਨ।

(ੲ) ਆਰਣਯਕ- ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਅੰਤਮ ਭਾਗ ਹਨ।

(ਸ) ਉਪਨਿਸ਼ਦ - ਗੁਰੂ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਕੇ ਸਿੱਖਣਾ ਹੈ।

(ਹ) ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿ

(ਕ) ਬੋਧੀ ਸਾਹਿਤ

(ਖ) ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6.6

1. ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਬੋਧੀ ਅਤੇ ਜੈਨ ਗ੍ਰੰਥ ਕਿਹੜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ ?
2. ਤ੍ਰਿਪਿਤਾਕਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
3. ਜਾਤਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੀਆਂ ਹਨ ?
4. ਕੁਝ ਜੈਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

6.7 ਹੋਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ

ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਗਿਆਨ, ਕਾਨੂੰਨ, ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਸਮੂਹ ਵੀ ਹੈ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮਸੂਤਰ ਅਤੇ ਸਮਿਤੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਕਿਹਾ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਰਮਸੂਤਰਾਂ ਦਾ ਸੰਕਲਨ 500 ਅਤੇ 200 ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਰਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਲਈ ਕਰਤਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਿਯਮ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਇਦਾਦ ਰੱਖੀ, ਵੇਚੀ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਹਮਲੇ, ਕਤਲ ਅਤੇ ਵਿਭਚਾਰ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁਸਮ੍ਰਿਤੀ ਸਾਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਚਾਰ ਸੰਹਿਤਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੀ ਹੈ।

ਕੌਟਿਲਯ ਦਾ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਮੌਰੀਆ ਕਾਲ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਭਰਪੂਰ ਸਮੱਗਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ, ਸ਼ੂਦਰਕ, ਕਾਲੀਦਾਸ ਅਤੇ ਬਾਨਭੱਟ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਗੁਪਤ ਅਤੇ ਹਰਸ਼ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਮੱਧ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਝਲਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਨੇ ਪਾਣਿਨੀ ਅਤੇ ਪਤੰਜਲੀ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਆਕਰਣ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਦੇਖਿਆ।

ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲੇਖਕ

ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਯੁੱਗ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ। ਗੁਪਤ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕੀਤਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਹਾਨ ਕਵੀ, ਨਾਟਕਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਵਾਂ ਉੱਚਾਈਆਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ।

1. ਕਾਲੀਦਾਸ: ਕਵੀ ਕਾਲੀਦਾਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਰਤਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਭਾਵੁਕ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਉਸਦੀ ਅਦਭੁਤ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਮੇਘਦੂਤ, ਰਿਤੁਸੰਬਰਾ ਕੁਮਾਰ ਸੰਭਵਮ ਅਤੇ ਰਘੂਵਮਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਨਾਟਕ : ਇੱਕ ਅਭਿਜਾਨ ਸ਼ਕੁੰਤਲਮ, ਵਿਕਰਮੋਰਵਸ਼ੀ ਅਤੇ ਮਾਲਵਿਕਾ ਗਨਿਮਿਤ੍ਰਮ ਹਨ।

2. ਵਿਸ਼ਾਖਦੱਤਾ: ਵਿਸ਼ਾਖਦੱਤਾ ਇਸ ਕਾਲ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਨਾਟਕ ਲੇਖਕ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਦੋ ਮਹਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ - ਮੁਦਰਾ ਰਾਕਸ਼ਸ ਅਤੇ ਦੇਵ ਚੰਦਰ ਗੁਪਤਾ।
3. ਸ਼ੂਦਰਕ: ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਦਿਲਚਸਪ ਨਾਟਕ ਮਿਰਛ ਕਟਿਕਮ ਜਾਂ ਖਿਡੌਣਾ ਠੇਲਾ ਲਿਖਿਆ। ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸਰੋਤ ਹੈ।
4. ਹਰੀਸ਼ੈਨਾ: ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕਵੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹਰੀਸ਼ੈਨਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਮੁੰਦਰ ਗੁਪਤ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਇਹ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਦੇ ਖੰਮੂ ਉੱਤੇ ਉੱਕਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
5. ਭਾਸ਼ਾ: ਉਸਨੇ 13 ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ ਜੋ ਯੁੱਗ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕੁਸ਼ਾਣ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕੀਤੀ। ਅਸ਼ਵਘੋਸ਼ਾ ਨੇ ਬੁੱਧਚਰਿਤਰ ਲਿਖਿਆ ਜੋ ਕਿ ਬੁੱਧ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸੌਂਦਰਾਨੰਦ ਵੀ ਲਿਖਿਆ, ਜੋ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕਾਵਿ ਦਾ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਨੇ ਗਣਿਤ, ਖਗੋਲ, ਜੋਤਿਸ਼, ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਮਹਾਨ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲ ਆਦਿ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਚਿਕਿਤਸਾ ਬਾਰੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਚਰਕ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਸਰਜਰੀ ਉੱਤੇ ਸੁਸ਼ਰੁਤ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਮਾਧਵ ਨੇ ਪੈਥੋਲੋਜੀ 'ਤੇ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ। ਵਰਾਹਮਿਹੀਰ ਅਤੇ ਆਰੀਆਭਟ ਦੁਆਰਾ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਲਗਯਾਚਾਰੀਆ ਦੁਆਰਾ ਜੋਤਿਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਉੱਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਵਰਾਹਮਿਹੀਰਸ ਭਰਿਹਤਸੰਹਿਤਾ, ਆਰੀਆਭਟੀਆ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂਗ ਜੋਤਿਸ਼ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ-ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਉਭਾਰ ਹੋਇਆ। ਸੌਮਦੇਵ ਦੀ ਕਥਾ-ਸਰਿਤ-ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਕਲਹਣ ਦੀ ਰਾਜਤਰੰਗਨੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੈਦੇਵ ਦਾ ਗੀਤ ਗੋਵਿੰਦਾ ਇਸ ਕਾਲ ਦੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਕਵਿਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਲਾ ਅਤੇ ਵਾਸਤੂਕਲਾ, ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ, ਮੂਰਤੀ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਅਨੇਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ।

ਮੌਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6.7

1. ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਕੀ ਹੈ ?
2. ਰਾਜਤਰੰਗਨੀ ਕਿਸਨੇ ਲਿਖੀ ?
3. ਕਾਲੀਦਾਸ ਦੇ ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਾਟਕ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
4. ਜੈਦੇਵ ਦੁਆਰਾ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
5. ਦਵਾਈ ਬਾਰੇ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

6.8 ਤੇਲਗੂ, ਕੰਨੜ ਅਤੇ ਮਲਿਆਲਮ ਸਾਹਿਤ

ਚਾਰ ਦਰਾਵੜੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤਾਮਿਲ, ਤੇਲਗੂ, ਕੰਨੜ ਅਤੇ ਮਲਿਆਲਮ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਹਿਤ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਤਾਮਿਲ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੰਗਮ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ - ਤਾਮਿਲ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸਾਹਿਤ।

ਤੇਲਗੂ ਸਾਹਿਤ

ਵਿਜੇਨਗਰ ਕਾਲ ਤੇਲਗੂ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਯੁੱਗ ਸੀ। ਬੁੱਕਾ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਨਚਨਾ ਸੋਮਨਾਥ ਨੇ ਉੱਤਰਾਹਰਿਵੰਸ਼ਮ ਨਾਮਕ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਦੇਵਰਾਏ (1509-1529), ਵਿਜੇਨਗਰ ਦੇ ਸਮਰਾਟਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ, ਮਹਾਨ ਯੋਗਤਾ ਵਾਲਾ ਕਵੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਰਚਨਾ ਅਮੁਕਤਾ ਮਲਿਆਦਾ ਨੂੰ ਤੇਲਗੂ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਕਿਰਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਠ ਤੇਲਗੂ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸ਼ਟਦਿਗੰਜ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਨੁਚਰਿਤਰਮ ਦਾ ਲੇਖਕ ਅਲਾਸਾਨੀ ਪੇਦਾਨਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਸੀ। ਉਹ ਆਂਧਰਾ ਕਵਿਤਾਪਿਤਾਮਾ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸਮੂਹ ਦੇ ਹੋਰ ਸੱਤ ਕਵੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਰਿਜਾਥਾਪਹਾਰਨਮ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੰਦੀ ਤਿੰਮਨਾ, ਮਦਯਾਗਰੀ ਮੱਲਾਣਾ, ਪੂਰਜਤੀ, ਅਯਾਲਾਰਾਜੂ ਰਾਮਭਦਰ ਕਵੀ, ਪਿੰਗਲੀ ਸੁਰਾਣਾ, ਰਾਮਰਾਜਾ ਭੂਸ਼ਨ ਅਤੇ ਤੇਨਾਲੀ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਨ।

ਪੂਰਜਤੀ, ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼ਰਧਾਲੂ, ਨੇ ਉੱਚ ਕੋਈ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸਨੂੰ ਕਾਲਹਸਤੇਸ਼ਵਰ ਮਹਾਤਮਯਮ ਅਤੇ ਕਾਲਹਸਤੇਸ਼ਵਰ ਸਤਕਾਮ, ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਿੰਗਲੀ ਸੁਰਾਣਾ ਦੋ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਾਘਵਪਾਂਡਵਯਮ ਅਤੇ ਕਾਲਪੁਰਾਨੋਦਯਮ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਪਹਿਲੇ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਦੱਸਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਹਿਤਕ ਕਾਰਨਾਮਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਤੇਨਾਲੀ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਦਰਬਾਰੀ ਭੰਡ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਦੇਵਰਾਏ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਦਿਲਚਸਪ ਹਸਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਬੰਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਹਾਰਕ ਚੁਟਕਲੇ ਅੱਜ ਵੀ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਸੁਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਾਂਡੁਰੰਗਾ ਮਹਾਤਮਯਮ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੇਲਗੂ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਮਰਾਜਭੂਸ਼ਣ ਵਸੁਚਰਿਤਰਮ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸਨ। ਉਹ ਭੱਟੂਮੂਰਤੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਰਸਭੁਪਾਲੀਅਮ ਅਤੇ ਹਰੀਸ਼ਚੰਦਰ ਨਲੋਪਾਖਿਆਨਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਰਾਘਵਪਾਂਡਵੀਅਮ ਦੇ ਮਾਡਲ 'ਤੇ ਇੱਕ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਾਲਾ ਅਤੇ ਹਰੀਸ਼ਚੰਦਰ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਦਯਾਗਰੀ ਮੱਲਾਣਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਰਾਜਸ਼ੇਖਰਚਰਿਤ੍ਰ ਅਵੰਤੀ ਦੇ ਰਾਜਾ ਰਾਜਸ਼ੇਖਰ ਦੇ ਯੁੱਧਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ। ਅਯਾਲਰਾਜੂ ਰਾਮਭੱਦਰ ਦੋ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਾਮਾਭਯੁਦਯਮ ਅਤੇ ਸਕਲਾਕਥਾਸਾਰ ਸੰਗਰਾਮ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸਨ।

ਕੰਨੜ ਸਾਹਿਤ

ਤੇਲਗੂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਜੇਨਗਰ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਕੰਨੜ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜੈਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕੰਨੜ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਮਾਧਵ ਨੇ ਪੰਦਰਵੇਂ ਤੀਰਥੰਕਰ ਉੱਤੇ ਧਰਮਨਾਥਪੁਰਾਣ ਲਿਖਿਆ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਜੈਨ ਵਿਦਵਾਨ, ਉਰਿੱਤਾ ਵਿਲਾਸਾ ਨੇ ਧਰਮ ਪਰੀਕਸ਼ੇ ਲਿਖਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੇਦਾਨਾਥ ਦੇਸਿਕਾ ਦੁਆਰਾ ਯਾਦਵਭਯੁਦਯਮ ਅਤੇ ਮਾਧਵਾਚਾਰੀਆ ਦੇ ਪਰਾਸਰਾ ਸਮ੍ਰਿਤੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਕੰਨੜ ਭਾਸ਼ਾ ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ। ਕੰਨੜ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਕਵੀਰਾਜਮੰਗ ਹੈ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰਕੂਟ ਰਾਜਾ, ਨ੍ਰਿਪਤੁੰਗਾ ਅਮੋਘਵਰਸ਼ I ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ, ਪੰਪਾ ਜਿਸਨੂੰ ਕੰਨੜ ਦੇ ਪਿਤਾਮਾ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੇ ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਮਹਾਨ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਆਦਿ ਪੁਰਾਣ ਅਤੇ ਵਿਕਰਮਰਜੀਵ ਵਿਜਯਾ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ। ਪੰਪਾ ਚਲੁਕਿਆ ਅਰਿਕੇਸ਼ਰੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਕਾਵਿ-ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ, ਚਰਿੱਤਰ ਦੇ ਚਿੱਤਰਨ ਅਤੇ ਰਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਪੰਪਾ ਬੇਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਪੋਨਾ ਅਤੇ ਰੰਨਾ ਦੋ ਹੋਰ ਕਵੀ ਸਨ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰਕੂਟ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ III ਦੇ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਪੋਨਾ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪੁਰਾਣ ਨਾਂ ਦਾ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਰੰਨਾ ਨੇ ਅਜੀਤਨਾਥ ਪੁਰਾਣ ਲਿਖਿਆ। ਪੰਪਾ, ਪੋਨਾ ਅਤੇ ਰੰਨਾ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਰਤਨਤਰਾਯ (ਤਿੰਨ ਹੀਰੋ) ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ।

ਤੇਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਕੰਨੜ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਹਰੀਸ਼ਵਰ ਨੇ ਹਰੀਸ਼ਚੰਦਰ ਕਾਵਿਆ ਅਤੇ ਸੋਮਨਾਥ ਚਰਿਤਾ ਲਿਖਿਆ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬੰਧੂਵਰਮਾ ਨੇ ਹਰੀਵੰਸ਼ਭਯੁਦਯਾ ਅਤੇ ਜੀਵ ਸੰਬੋਧਨ ਲਿਖਿਆ। ਬਾਅਦ ਦੇ ਹੋਇਸਾਲਾ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ, ਕਈ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਰੁਦਰ ਭਾਟਾ ਨੇ ਜਗਨਨਾਥਵਿਜਯ ਲਿਖਿਆ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅੰਡੇਯਾ ਦਾ ਮਦਨਾ ਵਿਜਯਾ ਜਾਂ ਕੱਬੀਗਰਾ ਕਾਵਿ ਸ਼ੁੱਧ ਕੰਨੜ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਮੱਲਿਕਾਰਜੁਨ ਦਾ ਸੁਕਤਿਸੁਧਰਨਵ, ਕੰਨੜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਣ ਉੱਤੇ ਕੇਸਰਜਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦਮਨੀਦਰਪਣ ਕੰਨੜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦੋ ਹੋਰ ਮਿਆਰੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ।

ਵਿਜੇਨਗਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਚੌਦ੍ਰਵੀਂ ਅਤੇ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕੰਨੜ ਸਾਹਿਤ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਇਆ। ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਕੁਨੁਰਾ ਵਿਆਸ ਨੇ ਭਰਤ ਅਤੇ ਨਰਹਰੀ ਨੇ ਤਰਵੇ ਰਾਮਾਇਣ ਲਿਖੀ।

ਕੰਨੜ ਵਿਚ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਰਾਮ ਕਥਾ ਹੈ ਜੋ ਵਾਲਮੀਕੀ ਰਾਮਾਇਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਰਚੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲਕਸ਼ਮੀਸ਼ਾ ਨੇ ਜੈਮਿਨੀ ਭਰਤ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਕਾਮਤਾ-ਕਰੀਕੁਟਾਵਨ-ਚੈਤਰ (ਕਰਨਾਟਕ ਅੰਬ ਦੇ ਬਾਗ ਦਾ ਬਸੰਤ) ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ (ਮਾਣ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਕਾਲ ਦੇ ਦੂਜੇ ਉੱਘੇ ਕਵੀ ਮਹਾਨ ਸਰਵਜਨ ਸਨ, ਜੋ ਲੋਕ ਕਵੀ ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਤ੍ਰਿਪਦੀ (ਤਿੰਨ-ਲਾਈਨ ਵਾਲੀਆਂ) ਰਚਨਾਵਾਂ ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਸਰੋਤ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੰਨੜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਾਇਦ ਪਹਿਲੀ ਉੱਤਮ ਕਵਿਤਰੀ ਹੋਨੰਮਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਹਦੀਬਦਿਆ ਧਰਮ (ਇੱਕ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਪਤਨੀ ਦਾ ਫਰਜ਼) ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ।

ਮਲਿਆਲਮ ਸਾਹਿਤ

ਮਲਿਆਲਮ ਕੇਰਲ ਅਤੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਲਿਆਲਮ ਭਾਸ਼ਾ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਉਭਰੀ। ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਮਲਿਆਲਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਭਾਸ਼ਾ ਕੋਟਿਲਯ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਤੇ ਟਿਪਣੀ ਅਤੇ ਕੋਕਸੰਦੀਸਨ ਦੇ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਰਾਮਾ ਪਾਨਿਕਰ ਅਤੇ ਰਾਮਾਨੁਜ ਏਜੂਥਾਚਨ ਮਲਿਆਲਮ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਲੇਖਕ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਹੋਰ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬਹੁਤ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ, ਮਲਿਆਲਮ ਨੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਮਾਧਿਅਮ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਛਾਪ ਛੱਡੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਮਲਿਆਲਮ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਰਸਾਲੇ, ਅਖਬਾਰ ਅਤੇ ਰਸਾਲੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੇ-ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਹੋਰ ਆਨੰਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਅਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵੀ।

6.9 ਤਮਿਲ ਜਾਂ ਸੰਗਮਾ ਸਾਹਿਤ

ਤਮਿਲ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਈਸਾਈ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਈਸਾਈ ਯੁੱਗ ਦੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਚਾਰ ਸਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸੰਗਮਾ ਸਾਹਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਅੰਤ ਵਿੱਚ 600 ਈਸਵੀ ਦੌਰਾਨ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਤਿੰਨ ਤੋਂ ਚਾਰ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਵਿੱਚ ਸੰਗਮਾ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਮਦੁਰਾਈ ਵਿੱਚ ਕਵੀ, ਭੱਟ ਅਤੇ ਲਿਖਾਰੀ, ਲੇਖਕ ਆਏ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਭਾਵਾਂ ਨੂੰ “ਸੰਗਮ” ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਰਚੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ “ਸੰਗਮਾ ਸਾਹਿਤ” ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਤਿਰੂਵੱਲੂਵਰ ਵਰਗੇ ਤਮਿਲ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ‘ਕੁਰਲ’ ਲਿਖਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਹੈ। ਸੰਗਮਾ ਸਾਹਿਤ ਕਈ ਨਾਇਕਾਂ ਅਤੇ ਨਾਇਕਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਵੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਲੰਬੀਆਂ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਹਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਉੱਚ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਤਿੰਨ ਸਮਾਗਮ ਹੋਏ। ਪਹਿਲੇ ਸੰਗਮ ਵਿੱਚ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਸੰਗਮ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 2000 ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਲਗਭਗ 30,000 ਲਾਈਨਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਠ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ Ettuttokoi (ਏਟੁੱਟੋਕੋਈ) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਸਮੂਹ ਹਨ - ਪੈਟਿਨੇਨਕਿਲ ਕਨਾਕੂ (ਅਠਾਰਾਂ ਹੇਠਲੇ ਸੰਕਲਨ) ਅਤੇ ਪੱਟੂਪੱਟੂ (ਦਸ ਗੀਤ)। ਪਹਿਲੇ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਨਾਲੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਿਰੂਵੱਲੁਰ ਦੀ ਰਚਨਾ 'ਕੁਰਲ' ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਭਾਗ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਭਾਗ ਪਿਆਰ ਨਾਲ।

ਸੰਗਮਾ ਪਾਠਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਟੋਲਕੱਪਿਅਮ ਨਾਮਕ ਪਾਠ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਆਕਰਣ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸਿਲਪਦਿਕਰਮ ਅਤੇ ਮਨੀਮੇਕਲਾਈ ਦੇ ਦੋਹਰੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਰਚੇ ਗਏ ਸਨ। ਪਹਿਲੀ ਨੂੰ ਤਾਮਿਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚਮਕਦਾਰ ਰਤਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਮ ਕਹਾਣੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਮਦੁਰਾਈ ਦੇ ਇੱਕ ਅਨਾਜ ਵਪਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੱਕ ਤਾਮਿਲਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

6ਵੀਂ ਤੋਂ 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੱਕ, ਨਯਨਮਾਰਸ (ਸ਼ੈਵ ਧਰਮ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿੱਚ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸੰਤ) ਅਤੇ ਅਲਵਰਸ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀਆਂ ਤਾਮਿਲ ਭਗਤੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੇ ਮਹਾਨ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਕੰਬਾਰਾਮਾਇਣਮ ਅਤੇ ਪੇਰੀਆ ਪੁਰਾਣਮ ਦੋ ਤਾਮਿਲ ਸਾਹਿਤਕ ਕਲਾਸਿਕ ਲੇਖਕ ਸਨ।

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ

- ਵਿਰਾਸਤ ਬੌਧਿਕ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦਾ ਕੁੱਲ ਜੋੜ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ।
- ਰਿਗਵੇਦ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ।
- ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਹਾਨ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।
- ਸਾਡੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿ, ਰਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਭਾਰਤ ਅਜੇ ਵੀ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਉੱਤੇ ਹਾਵੀ ਹਨ।
- ਪੁਰਾਣ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ-1

- ਜੈਨ ਧਰਮ ਨੇ ਚੰਗੇ ਆਚਰਣ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਾ, ਸੱਚਾਈ ਅਤੇ ਤਪੱਸਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਜਾਤਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਮੋਲ ਸਰੋਤ ਹਨ। ਬੋਧੀ ਸੰਘ ਮਹਾਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਏ।
- ਕਾਨੂੰਨ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਦਵਾਈ, ਸਰਜਰੀ, ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ, ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ 'ਤੇ ਅਨਮੋਲ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ।
- ਤਾਮਿਲ ਸਾਹਿਤ ਸੰਗਮਾ ਸਾਹਿਤ ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ।

ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. “ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਹੈ” ਸਮਝਾਓ।
2. ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
3. ਦੋ ਬੋਧੀ ਅਤੇ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਓ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਕਿਰਤਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਲਚਸਪ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।
4. ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਨੋਟ ਲਿਖੋ:
 - (1) ਸੰਗਮਾ ਸਾਹਿਤ
 - (2) ਵੇਦ
5. ਸਿਲਪਦਿਕਰਮ ਅਤੇ ਮਨੀਮੇਕਲਾਈ ਦੇ ਦੋਹਰੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ ?
6. ਤਰਵੇ ਦੀ ਰਾਮਾਇਣ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਕੀ ਹੈ ?

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ

6.1

1. ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ
2. ਰਿਗਵੇਦ

6.2

1. ਗਿਆਨ
2. ਰਿਗਵੇਦ, ਯਜੁਰ ਵੇਦ, ਸਾਮ ਵੇਦ, ਅਥਰਵ ਵੇਦ
3. ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਬਲੀ ਅਤੇ ਪੂਜਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਿਤੀ।
4. ਸੇਲ੍ਹਾਂ ਹਜ਼ਾਰ

ਮੈਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

6.3

1. ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠਣਾ।
2. ਐਤਰੇਯ, ਕੇਨਾ, ਕਥਾ, ਬ੍ਰਿਹਦਾਰਣਯਕ ਅਤੇ ਛਾਂਦੋਗਯ
3. ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਰਜੁਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਯੋਧੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਕਰਤੱਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਲਸਫ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

6.4

1. ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਭਾਰਤ
2. ਵਾਲਮੀਕਿ ਅਤੇ ਵੇਦ ਵਿਆਸ

6.5

1. 18 ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਤੇ 18 ਉਪਪੁਰਾਣ ਹਨ।
2. ਪੁਰਾਣ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਰਹੱਸ, ਰਾਜਵੰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵੰਸ਼ਾਵਲੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੇ ਹਨ।

6.6

1. ਪਾਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ
2. ਵਿਨਯ ਪਿਤਾਕਾ, ਸੁਤ ਪਿਤਾਕਾ ਅਤੇ ਅਭਿਧੰਮਾ ਪਿਤਾਕਾ
3. ਭਗਵਾਨ ਬੁੱਧ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਧਰਮ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ।
4. ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜੈਨ ਵਿਦਵਾਨ ਹਰਿਭਦਰ ਸੂਰੀ (ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਈ.) ਅਤੇ ਹੇਮਚੰਦਰ ਸੂਰੀ (ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਈ.) ਹਨ।

6.7

1. ਕਾਨੂੰਨ
2. ਕਲਹਣ
3. ਅਭਿਗਿਆਨ ਸ਼ਕੁੰਤਲਮ
4. ਗੀਤ ਗੋਵਿੰਦਾ
5. ਚਰਕ

ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ -II

ਕਿਸੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਸਲਾਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਇਸ ਖਾਸ ਪਹਿਲੂ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਅਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਲਿੱਖੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਇਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨ ਬਣਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਉਨਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਵੋਗੇ।

- ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਉਨਤੀ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ।
- ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨਾ।
- ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਏਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਵਿਖਿਆਨ ਕਰਨਾ।
- ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪੁਨਰਜਾਗਰਣ ਨੂੰ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨਾ।

7.1 ਉਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਅਸੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਮੱਧਕਾਲ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਉਗਮਣ ਹੋਈਆਂ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਣ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਪੁਰਾਣਾ ਐਪਭਰਮਸ਼ਾ ਨੇ ਕਈ ਖੇਤਰਾਂ 'ਚ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਲੈ ਲਿਆ ਜਾਂ ਫੇਰ ਹੋਰਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਉਗਮਣ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 'ਚ ਸੀ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਤੇ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਆਈਆਂ, ਬੋਲਣ ਤੇ ਲਿਖਣ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ। ਅਸ਼ੋਕਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੁਰਾਣੇ ਬ੍ਰਹਿਮੀ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ। ਅਸ਼ੋਕਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲਿੱਪੀ ਆਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬੇ-ਤਰਤੀਬੀ ਸੀ ਪਰ ਹੜੱਪਾ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅੱਖਰ ਨਿਪੁੰਨ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਤਸਵੀਰ ਦੇ ਸਾਈਜ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣ ਗਏ।

ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਉਤਰ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ, ਉਰਦੂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਪੁਰਾਣਾ ਬ੍ਰਹਿਮੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੰਬੀ ਅਤੇ ਹੌਲੀ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸ਼ਕਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਗੁਜਰਾਤੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਜਲਦੀ ਹੀ ਤਬਦੀਲੀ ਸਮਝ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 200 ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਾਂ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਬੋਲਣ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕੁੱਝ ਦੂਰ ਤੱਕ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕੁੱਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਤਰ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ 22 ਨੇ ਹੀ ਸਾਡੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਅਵਧੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਐਧ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭੋਜਪੁਰੀ, ਮਗਧੀ, ਮੈਥੀਲੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਮਿਥੀਲਾ ਦੇ ਇਰਦ-ਮਿਰਦ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਅਤੇ ਖਾਂਡੀ ਵੀ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਰਾਜਸਥਾਨੀ, ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਹੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਜਾਂ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੰਡ ਵਿਧੀ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਕਵੀਆਂ ਵਲੋਂ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਦਾਸ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰੀ ਵਲੋਂ ਵਰਤੀ ਗਈ ਭਾਸ਼ਾ ਬ੍ਰਿਜ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਦੁਆਰਾ ਰਾਮ ਚਰਿਤਮਾਨਸ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਭਾਸ਼ਾ ਅਵਧੀ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆ ਪਤੀ ਵਲੋਂ ਵਰਤੀ ਗਈ ਨੂੰ ਮੈਥਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅੱਜ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹਿੰਦੀ ਜਿਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਨੂੰ ਖਾਂਡੀ ਬੋਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਤੇਹਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਖੁਸਰੋ ਨੇ ਖਾਂਡੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਾਹਿਤ ਲਈ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਕੁੱਝ ਅਸਰ ਉਰਦੂ ਪਰ ਵੀ ਹੋਇਆ।

7.2 ਪਾਰਸੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ

ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਉਰਦੂ ਇੱਕ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ। ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਪਾਰਸੀ, ਤੁਰਕਾਂ ਅਤੇ ਮੰਗੋਲਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈਆਂ। ਪਾਰਸੀ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਬਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣੀ ਰਹੀ। ਉਰਦੂ ਦਾ ਜਨਮ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਪਾਰਸੀ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਹੋਇਆ।

1192 ਈ: ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਰਕੀ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਸ ਗਏ। ਉਰਦੂ ਦਾ ਜਨਮ ਇਥੇ ਵਸੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਫੌਜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੈਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ

ਹੋਇਆ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪਾਰਸੀ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਫਾਰਸੀ ਲਿਪੀ ਲਿਖੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਇੱਕ ਆਮ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਹਿਮਦਨਗਰ, ਗੋਲਕੁੰਡਾ, ਬਾਜਾਪੁਰ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਨ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਪਿਆ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਆਮ ਕਰਕੇ ਦਖ਼ਣੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਕਰਕੇ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਜਿਉਂ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਗਿਆ ਇਹ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਵੱਧ ਲੋਕ ਪ੍ਰਿਯਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਲੋਕ ਮੁਗਲਾਂ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਲਗੇ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਸ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਵਾਰਤਿਕ ਨੂੰ ਰਚਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਆਖਰੀ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰਸ਼ਾਹ ਜ਼ਫ਼ਰ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜੋੜ ਲਿਖੀ। ਉਸ ਦੇ ਕੁੱਝ ਜੋੜ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣੀਆਂ ਜਾਣ ਲੱਗੀਆਂ।

ਉਰਦੂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਦਾ ਬਣਦਾ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੀੜੀਆਂ ਲਈ ਬੇ-ਮਿਸਾਲਾ ਸ਼ਾਇਰੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਰਦੂ ਸ਼ਾਇਰ ਖੁਸਰੋ (1253-1325) ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸੁਲਤਾਨ ਬਲਬਨ ਦੇ ਰਾਜ ਇੱਕ ਸ਼ਾਇਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਿਜ਼ਾਮ-ਉਦ-ਦੀਨ ਔਲੀਆ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸੀ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਅਨੇਕ ਛੰਦਾਂ ਦੀਆਂ 99 ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਲਾਉ-ਦੀਨ-ਖਿਲਜੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਲੈਲਾ ਮਜਨੂੰ ਅਤੇ ਆਇਨਾ-ਏ ਸਿਕੰਦਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਗਾਲਿਬ, ਜ਼ੋਕ ਅਤੇ ਇਕਬਾਲ ਹਨ। ਇਕਬਾਲ ਦੀ ਉਰਦੂ ਸ਼ਾਇਰੀ ਉਸਦੇ ਲਿਖੇ ਬੰਗ-ਏ-ਦਾਰਾ ਨਾਮਕ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਸਾਰੇ ਜਹਾਂ ਸੇ ਅੱਛਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਹਮਾਰਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਅਤੇ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੌਜੀਆਂ ਦੀ ਬੈਂਡ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਧੁੰਨ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ। ਦਿੱਲੀ ਵਰਗੇ ਵੱਡੇ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਾਇਕਾਂ ਨੂੰ ਗਾਲਿਬ, ਮੌਮ, ਬੁੱਲੇਸ਼ਾਹ, ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਹੋਰ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਜਾਂ ਗਜ਼ਲਾਂ ਗਾਉਣ ਲਈ ਸੌਂਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅੱਜ ਤੱਕ ਕਿੰਨਾ ਅਮੀਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਮਿਲਾਉਣ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਉਤਮ ਵਾਰਤਿਕ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਡਿਤ ਰਤਨ ਨਾਥ ਸਰਸ਼ਰ ਵਰਗੇ ਲੋਕ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫਸਾਨਾ-ਏ ਆਜ਼ਾਦ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਮੁਨਸ਼ੀ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਨੇ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ। ਉਰਦੂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਜ਼ਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਰਦੂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਲਖਨਊ ਦੇ ਨਵਾਬਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਾਣਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜੋ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਗੋਸ਼ਟੀ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਹ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੇ ਉਰਦੂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਸਮੇਂ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭਰਪੂਰ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ। ਬਾਬਰ ਅਤੇ ਹਮਾਯੂੰ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ। ਬਾਬਰ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਫਾਰਸੀ ਦਾ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਤੁਜ਼ਕ-ਏ ਬਾਬਰੀ ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ ਜੋ ਤੁਰਕੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਮਾਣਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਹਮਾਯੂੰ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਅਰਬੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਹ ਇਸ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਹਮਾਯੂੰ ਨਾਮਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਸੀ।

ਅਕਬਰ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸ਼ੌਕੀਨ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅਕਬਰ ਨਾਮਾ ਸੁਰ ਸਾਗਰ, ਰਾਮ ਚਰਿਤਮਾਨਸ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਮਲਿਕ ਮੁਹੰਮਦ ਜਯਾਸਿਸ ਪਦਮਾਵਤ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ਵ ਦੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰਿਕਾ ਵੀ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਉਸਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਗਰਾ ਸਨ। ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਉਚ ਕੋਟੀ ਦਾ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖੀ। ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਬਦੁਲ ਹਮੀਦ ਲਾਹੌਰੀ ਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਮਾ ਲਿਖਿਆ। ਫਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਾਹਿਤਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ।

ਉਰਦੂ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਦਿਨਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਸਰ ਸੱਯਦ ਅਹਿਮਦਖਾਨ ਅਤੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਗਾਲਿਬ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰ ਸੱਯਦ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਹੁਤ ਸਰਲ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੇ ਦੂਜੇ ਉਰਦੂ ਲੇਖਕ ਮਿਰਜ਼ਾ ਗਾਲਿਬ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜੋ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਉਰਦੂ ਸ਼ਾਇਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਲੇਖਕ ਵੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਰਦੂ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਈ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਕੀਤਾ। ਮੌਲਵੀ ਅਲਤਾਬ ਹੁਸੈਨ ਅਲੀ, ਅਕਬਰ ਇਲਾਹਾਬਾਦੀ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਮੁਹੰਮਦ ਇਕਬਾਲ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਂ ਹਨ।

ਕਿਉਂਕਿ ਫਾਰਸੀ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਰਚਿਆ ਗਿਆ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਾਹਿਤ ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਹਸ਼ਨ ਦੇਹਲਵੀ ਨੇ ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸ਼ਾਇਰੀ ਲਿਖੀ। ਮਿਨਹਾਸ-ਉਸ-ਸਿਰਾਜ ਅਤੇ ਜਿਆ ਬਰਾਨੀ ਅਤੇ ਇਬਨ-ਬਤੂਤਾ ਵਰਗੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਬਾਰੇ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ। ਮੱਧ ਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਫਾਰਸੀ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ, ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਲੇਖੇ

ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਨਿਯਮਾਂਵਲੀਆ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਸਾਹਿਤ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਮੁਗਲ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਝੁਕਾਅ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਬਾਬਰ ਨੇ ਤੁਰਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਤਾਜ਼ੁਕ (ਆਤਮ ਜੀਵਨੀ) ਲਿਖੀ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਪੋਤੇ ਅਕਬਰ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਵਾਇਆ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦਾ ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਵਾਇਆ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਸਵੈ ਜੀਵਨੀ (ਤਾਜ਼ੁਕ ਏ ਜਹਾਂਗੀਰੀ) ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਨੂਰਜਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫਾਰਸੀ ਕਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅਬੁਲ ਫਜ਼ਲ ਦਾ ਅਕਬਰਨਾਮਾ ਅਤੇ ਆਈਨ-ਏ ਅਕਬਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਚੰਗਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਅਕਬਰ ਬਾਰੇ ਚੰਗੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਫੈਜ਼ੀ ਨੇ ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਹੈ।

ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਕਈ ਚਿੱਠੀਆਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਜੋ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ 'ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਵਾਰਤਿਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲੇਖਣ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਨਾਮ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਐਰੰਗਜੇਬ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦੀ ਤਬਕਤ-ਏ-ਆਲਮਗੀਰੀ ਨਾਮ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਲੇਖਕ ਬਦਾਉਨੀ ਅਕਬਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸੀ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਇਕਬਾਲ ਨੇ ਸੁੰਦਰ ਫਾਰਸੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਹੁਣ ਭਾਰਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਕਵੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਬੀਰ, ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ, ਸੂਰਦਾਸ ਅਤੇ ਰਹੀਮ ਸਨ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਦੋਹੇ ਅੱਜ ਵੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ ਜਦਕਿ ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਦਾ ਰਾਮ ਚਰਿਤਮਾਨਸ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਬੇਹਦ ਪਵਿੱਤਰ ਪੁਸਤਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਬਿਹਾਰੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਸਤਸਾਦੀ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਈ। ਕੇਸ਼ਵ ਮਿਸ਼ਰਾ ਦੁਆਰਾ ਅਲੰਕਾਰ ਸ਼ੇਖਰ ਨੂੰ ਅਕਬਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਵਧੀਆ ਕੰਮ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਕਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਅਤੇ ਉਪ ਨਿਸ਼ਦਾ ਦਾ ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਵਾਇਆ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ 7.1

1. ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ ਕੀ ਹਨ ?
2. ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਨੇ ਰਾਮ ਚਰਿਤ ਮਾਨਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਤੀ ਹੈ ?
3. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਹੋਈ ?
4. ਕਿਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ?
5. ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?

ਮੈਂਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

7.3 ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਹਿੰਦੀ, ਬੰਗਾਲੀ, ਅਸਾਮੀ, ਉੜੀਆ, ਮਰਾਠੀ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਵਰਗੀਆਂ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਖੂਬ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਲਿਆਲਮ, 14ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਨਤ ਹੋਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਉਭਰਨ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪਤਨ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਇੱਕ ਮਾਧਿਅਮ ਦੇ ਵਜੋਂ ਜਾਣੀਆਂ ਜਾਣ ਲੱਗੀਆਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਉਥਾਨ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਤਰੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਰਾਸੋ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਚੌਹਾਨ ਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ਾਲੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਨਕਲ ਵਿੱਚ ਕਈ ਹੋਰ ਰਾਸੋ ਵੀ ਲਿਖੇ ਗਏ। ਭਾਸ਼ਾ ਬਦਲਦੀ ਚਲੀ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਖੇਤਰ ਜਿੱਥੇ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਫੈਲਦੀ ਗਈ। ਨਵੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ। ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰਾਹ ਦਸੇਰੇ ਲਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕਲਾਸੀਕਲ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਟ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਬਾਰੂਵੀਂ ਅਤੇ ਤੇਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਅੰਦੋਲਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਤਰ ਵੱਲ ਵਧਿਆ ਇਸ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਰਚੀਆਂ ਗੱਦ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਕਵਿਤਾ ਹੁਣ ਭਗਤੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਬਣ ਗਈ। ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਵਰਗੇ ਕੁੱਝ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਬੀਰ ਵਰਗੇ ਕੁੱਝ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਨੇ ਵਾਲਮੀਕ ਦੀ ਰਮਾਇਣ ਦੇ ਅਧਾਰਿਤ ਰਾਮ-ਚਰਿਤ ਮਾਨਸ ਲਿਖਿਆ ਪਰ ਉਹ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੁੱਝ ਨਵੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਵਾਲਮੀਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸੀਤਾ ਦੇ ਜਲਾਵਤਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ਪਰ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਇਕ ਦੇਵਤਾ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਵਾਲਮੀਕ ਦਾ ਨਾਇਕ ਮਨੁੱਖ ਹੈ।

ਹਿੰਦੀ 7ਵੀਂ ਅਤੇ 8ਵੀਂ ਸਦੀ ਅਤੇ ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਪੜਾਅ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਨੂੰ ਵੀਰਗਾਥਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਵੀਰ ਕਵਿਤਾ ਜਾਂ ਆਦਿ ਕਾਲ ਜਾਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਕਾਲ, ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਜਪੂਤੀ ਸ਼ਾਸਕਾ ਦੁਆਰਾ ਮਾਣਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ

ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਚਰਾਲੀ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਸਤੀਆਂ ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਸਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਈ ਵਾਰ ਖਾਡੀ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਜੋ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਸੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਦਾਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸੁਰ-ਸਾਗਰ ਲਿਖਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਾਲਕ, ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਮਜ਼ਾਕੀ ਲੜਕਾ, ਨੌਜਵਾਨ ਗੋਪੀਆਂ ਨਾਲ ਘੁਲਿਆ-ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਦਰਸਾਅ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ 'ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਛਾਪ ਛੱਡੀ। ਜੇਕਰ ਰਾਮ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਤਿਉਹਾਰ ਇੰਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ ਹਨ ਇਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਕੇਵਲ ਦੂਜੇ ਕਵੀਆਂ ਲਈ ਸਗੋਂ ਮੱਧਕਾਲੀ ਯੁੱਗ ਦੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਸ੍ਰੋਤ ਬਣੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੀਰਾ ਬਾਈ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿਸਨੇ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਸਖਾਨ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ। ਨੰਦਾਦਾਸਾ ਵੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਗਤੀ ਕਵੀ ਸੀ। ਰਹੀਮ ਅਤੇ ਭੂਸ਼ਣ ਇੱਕ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਭਗਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸੀ। ਬਿਹਾਰੀ ਨੇ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਤ ਸਾਈ ਲਿਖੀ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਿਗਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਸਾਂ ਦੀ ਝਲਕ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਕਬੀਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਪਰ ਲਿਖੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਕਬੀਰ ਸੰਸਥਾਗਤ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰੱਖਦੇ। ਉਹ ਨਿਰਾਕਾਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਗਤ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਹੀ ਉਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਉਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਜੋ ਪਹਿਲਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਰਤਿਕ ਨਾਲੋਂ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਏ।

ਪਿਛਲੇ 150 ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕਈ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਬੰਗਾਲੀ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਾਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ 1913 ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ (ਗੀਤਾਂਜਲੀ) ਲਈ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਰਤੀ ਬਣੇ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਿੰਦੀ ਵਾਰਤਿਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਆਇਆ। ਭਾਰਤੋਂਦੂ ਦੇ ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ ਜੋ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਰੁਝਾਨ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਮਹਾਂਵੀਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦਿਵੇਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਲੇਖਕ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂ ਲਿਖੇ। ਬੰਕਿਮ ਚੰਦਰ ਚੈਟਰਜੀ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

(1838-94) ਨੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬੰਗਲਾ ਵਿੱਚ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਇਆ। ਵੰਦੇ ਮਾਤਰਮ ਸਾਡਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੀਤ, ਉਸਦੇ ਨਾਵਲ ਅਨੰਦ ਮੱਠ ਦਾ ਇੱਕ ਅੰਸ਼ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਸਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਦੀ ਦੇਣ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਹ ਗੁਜਰਾਤੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਸਤਿਆਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੰਮ ਸੀ। ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਨਸ਼ੀ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਉਰਦੂ ਤੋਂ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਕੀਤੀ। ਸੂਰਿਆ ਕਾਂਤ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ ਨਿਰਾਲਾ ਪਛਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਰੂੜੀਵਾਦੀਆਂ ਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਏ ਸਨ। ਮਹਾਦੇਵੀ ਵਰਮਾ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਔਰਤ ਲੇਖਕ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਮੈਥਲੀ ਸ਼ਰਨ ਗੁਪਤ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਾਂ ਹੈ। ਜੈ ਸ਼ੰਕਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਨੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ।

ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦੀ ਹੈ

ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ

ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਲੇਖਕ ਸਦਾਸ਼ੁੱਖ ਲਾਲ ਅਤੇ ਇੰਸਾਲਾਹ ਖਾਨ ਸਨ। ਭਾਰਤੋਂਦੂ ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾ ਲਕਸ਼ਮਣ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਉਲਟ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿਉਂਕਿ ਦਫਤਰੀ ਕੰਮ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ

ਭਾਰਤੋਂਦੂ ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ, ਮਹਾਂਵੀਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦਿਵੇਦੀ, ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਸ਼ੁਕਲ ਅਤੇ ਸ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਜੈ ਸ਼ੰਕਰ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਮੈਥਲੀ ਸ਼ਰਨ ਗੁਪਤ, ਸੁਮਿਤਰਾਨੰਦਨ ਪੰਤ, ਸੂਰਿਆ-ਕਾਂਤ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ 'ਨਿਰਾਲਾ' ਮਹਾਦੇਵੀ ਵਰਮਾ, ਰਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ 'ਦਿਨਕਰ' ਅਤੇ ਹਰੀਬੰਸ ਰਾਏ ਬੱਚਨ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ, ਵਿਦਵਾਨ ਲਾਲ ਵਰਮਾ ਅਤੇ ਇਲਾ ਚੰਦਰ ਜੋਸ਼ੀ ਨੇ ਨਾਵਲ ਲਿਖ ਕੇ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਕੀਤਾ।

ਜੇ ਅਸੀਂ ਉਪਰੋਕਤ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ

ਗਲਤ ਵਿਸਵਾਸ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਖਿਆ। ਮੁਨਸ਼ੀ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਨੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹੋਂਦ ਵਲ ਸਮਾਜ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪਦਮ-ਵਿਭੂਸ਼ਣ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਮਹਾਦੇਵੀ ਵਰਮਾ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ। ‘ਨਿਰਾਲਾ’ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਮੋਢੀ ਬਣੀ।

ਪਾਠ ਦੇ 7.2

1. ਨਾਟਕ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਲੇਖਕ ਕੌਣ ਹੈ ?
2. ਵਾਲਮੀਕੀ ਅਤੇ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਦੇ ਰਾਮ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ ?
3. ਸੁਰ-ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਕਿਵੇਂ ਵੱਖਰੀ ਸੀ ?
4. ਸਾਡਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੀਤ ਵੰਦੇਮਾਤਰਮ ਕਿਸ ਕਿਤਾਬ ਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ?
5. ਅਸੀਂ ਕਿਉਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹਿੰਦੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ?

7.4 ਬੰਗਾਲੀ, ਅਸਾਮੀ ਅਤੇ ਉੜੀਆ ਸਾਹਿਤ

ਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਗਲਾ ਮਹੱਤਵਪੂਨ ਸਾਹਿਤ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ। ਬੈਪਟਿਸਟ ਮਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1800 ਈ: ਸੀਰਾਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਕਲਕੱਤਾ ਨੇੜੇ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਉਸੇ ਸਾਲ ਫੋਰਟ ਵਿਲੀਅਮ ਕਾਲਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸਦੇ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਸਿਵਲ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ, ਗੀਤੀ ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ, ਧਰਮ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਚੈਤੰਨਿਆ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਜਨਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੇ ਬੰਗਾਲੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਮੰਗਲ ਕਾਵਿਆ ਨਾਮਕ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੰਡੀ ਵਰਗੇ ਸਥਾਨਕ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਿਵ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਵਰਗੇ ਪੁਰਾਣਿਕ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵਿਲੀਅਮ ਕੈਰੀ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਬੰਗਾਲੀ ਦਾ ਵਿਆਕਰਣ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੰਗਾਲੀ-ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦਾਂ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉੱਪਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ। ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵਿਆਕਰਣ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਉਹ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾਕ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਬਾਰੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਢੁੱਕਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਗਏ ਪ੍ਰੈਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸਾਈ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸੀ ਪਰ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪ੍ਰੈਸਾਂ ਨੇ ਗੈਰ-ਇਸਾਈ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵੱਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੈਂਫਲੈਟ, ਛੋਟੀਆਂ ਅਤੇ ਵਡੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਲੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਫੈਲਾਅ ਹੋਇਆ ਭਾਵੇਂ ਰਫਤਾਰ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ ਸੀ। ਪਰ 1835 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਮੈਕਾਲੇ ਨੇ ਪੂਰਬਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਜਿੱਤੀ ਤਾਂ ਇਹ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਫੈਲ ਗਈ, 1854ਈ. ਵਿੱਚ ਸਰ ਚਾਰਲਸ ਵੁੱਡ ਦਾ ਡਿਸਪੈਚ ਆਇਆ ਅਤੇ 1857 ਵਿੱਚ ਕਲਕੱਤਾ, ਮਦਰਾਸ ਅਤੇ ਮੁੰਬਈ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਲਈ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਮੋਹਨ ਰਾਏ, ਜਿਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੰਗਾਲੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਜਿਸਨੇ ਬੰਗਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਵਿਦਿਆਸਾਗਰ (1820-91) ਅਤੇ ਅਕਸ਼ੈ ਕੁਮਾਰ ਦੱਤਾ (1820-86) ਇਸ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦੌਰ ਦੇ ਦੋ ਹੋਰ ਲੇਖਕ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੰਕਿਮ ਚੰਦਰ ਚੈਟਰਜੀ (1834-94) ਸ਼ਰਤ ਚੰਦਰ ਚੈਟਰਜੀ (1876-1938) ਅਤੇ ਆਰ.ਸੀ. ਦੱਤਾ, ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ, ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਾਰਤਕ ਲੇਖਕ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਬੰਗਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਾਂ ਰਾਵਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ (1861-1941) ਦਾ ਸੀ। ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ, ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਆਲੋਚਨਾ, ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨਿਬੰਧ ਸਭ ਉਸਦੀ ਕਲਮ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਗੀਤਾਂਜਲੀ ਲਈ 1913 ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਲਈ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜਿੱਤਿਆ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਪੱਛਮੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਗੱਲਾਂ ਨੋਟ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਜੋ ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਏ ਸਨ। 1800 ਤੱਕ ਰਚਿਆ ਗਿਆ ਬਹੁਤਾ ਸਾਹਿਤ ਧਰਮ ਜਾਂ ਦਰਬਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸੀ। ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਆਦਮੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਵਿਸ਼ੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸਨ, ਕੁੱਝ ਧਾਰਮਿਕ ਵੀ ਰਚਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਕਹੀ ਗਈ।

ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਵਿਸ਼ਾ, ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਰੁਝਾਣ ਵਿੱਚ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲੀਆਂ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਲਈ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਸੋਸ਼ਣਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕਰ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੱਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਰੁਝਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸੁਬਰਾਮਨੀਅਮ ਭਾਰਤੀ ਨੇ ਤਾਮਿਲ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨਜ਼ਰੁਲ ਇਸਲਾਮ ਨੇ ਬੰਗਾਲੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਠਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ।

ਅਸਾਮੀ-

ਬੰਗਾਲੀ ਵਾਂਗ, ਅਸਾਮੀ ਵੀ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ। ਅਸਾਮ ਵਿੱਚ ਵੈਸ਼ਨਵਵਾਦ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ੰਕਰਦੇਵ ਨੇ ਅਸਾਮੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕੇ ਪੁਰਾਣ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਅਸਾਮੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਅਸਾਮੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਬੁਰੰਜੀ (ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ) ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਸ਼ੰਕਰਦੇਵ ਨੇ ਕਈ ਭਗਤੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਬੜੇ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, 1827 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸਾਮੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਈ ਗਈ। ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਥ ਬੇਜਬਰੂਆ ਅਤੇ ਪਦਮ ਨਾਥਾ ਗੋਹੇਨ ਬਰੂਆ ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉੜੀਸਾ ਤੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾਮ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਹਨ ਫਕੀਰਮੋਹਨ ਸੈਨਾਪਤੀ ਅਤੇ ਰਾਧਾ ਨਾ ਥਰੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਉੜੀਆ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਹਨ।

ਉਪੇਂਦਰ ਭਾਣਜਾ (1670-1720) ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੜੀਆ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਨਵੇਂ ਦੌਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉੜੀਸਾ ਵਿੱਚ ਸਰਲਦਾਸਾ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉੜੀਆ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7.3

1. ਬੈਪਟਿਸਟ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ?
2. ਵੁੱਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਦੋਂ ਆਇਆ ?
3. ਤਿੰਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ?
4. ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਸੀ, ਜਿਸ ਲਈ ਆਰ.ਐਨ. ਟੈਗੋਰ ਨੂੰ 1913 ਵਿੱਚ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ?
5. ਸ਼ਾਨ ਕਰਦਵਾ ਨੇ ਅਸਾਮੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

7.5 ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਸਾਹਿਤ

ਪੰਜਾਬੀ ਕਈ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੋ ਲਿਪੀਆਂ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਨੀਵੀ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਲਿਪੀ ਲਗਭਗ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸੀ। ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹੀ ਲਿਪੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕਵੀ ਸਨ। ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵੀ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸੂਫੀ ਸੰਤ, ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਸੂਫੀ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਗਤ ਜੇਕਰ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਨਾਂ ਫਰੀਦ ਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਆਦਿ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਮਿਲੀ। ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਅਗਲੇ ਚਾਰ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਸਾਹਿਤ ਪੰਦਰਵੀਂ ਅਤੇ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਦੇ ਗੁਰੂਆਂ ਵਿੱਚ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੇ ਵੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਟਨਾ (ਬਿਹਾਰ) ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਜਿੱਥੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਿੱਖੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸੁਵਈਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਹ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪਰ ਇਹ ਹੀਰ ਅਤੇ ਰਾਂਝਾ, ਸੱਸੀ ਅਤੇ ਪੰਨੂ ਅਤੇ ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਵਾਲ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੇਮ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਪੂਰਨ ਭਗਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁੱਝ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨੇ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਜਾਣੇ ਪਹਿਚਾਣੇ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਅਣਜਾਣ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਗਾਇਕਾਂ ਵਲੋਂ ਪਿਛਲੇ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਗਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਈ ਹੋਰ ਕਾਵਿਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੀਰ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਬੁੱਲੇਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਸੂਫੀ ਸੰਤ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਗੀਤ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਗੀਤਕ ਰੂਪ, ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਬੜੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਨਾਂ ਦਾ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਰਚਿਆ। ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਡਾ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਉਘੇ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਨਿਬੰਧ, ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾ ਨਾਵਲ, ਆਲੋਚਨਾ ਅਤੇ ਲੇਖਣੀ ਦੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਸ਼ਿਗਾਰਿਆ ਹੈ।

ਰਾਜਸਥਾਨੀ, ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਇੱਕ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਭੱਟ (ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗਾਇਕ) ਜਗ੍ਹਾ-ਜਗ੍ਹਾ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਨੋਰੰਜਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਇਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਰਨਲ ਟੈਂਡ ਨੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਬਹਾਦਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਵਿਰਸੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ। ਪਰ ਮੀਰਾ ਬਾਈ ਦੇ ਭਗਤੀ ਗੀਤਾਂ ਨੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭਗਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਵੀ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਮੀਰਾ ਬਾਈ ਦਾ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ) ਲਈ ਪਿਆਰ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਇੰਨਾ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਸ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਸ ਗਾਇਕ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ, ਹਿੰਦੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ, ਮਰਾਠੀ, ਪੰਜਾਬੀ, ਕੰਨੜ, ਤਾਮਿਲ ਅਤੇ ਤੇਲਗੂ ਵਰਗੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਉਭਾਰ ਹੋਇਆ।

7.6 ਗੁਜਰਾਤੀ ਸਾਹਿਤ

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਗੁਜਰਾਤੀ ਸਾਹਿਤ ਚੌਦਵੀਂ ਅਤੇ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਤੇ ਭਗਤੀ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਇਹ ਅਜੇ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਨਰਸੀ ਮਹਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੈ। ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤੀ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਚਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰੂਪ ਅਕਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਨਰਮਦ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਨੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਗੋਵਰਧਨ ਰਾਮ ਦਾ ਇੱਕ ਨਾਵਲ ਸਰਸਵਤੀ ਚੰਦਰ ਇੱਕ ਕਲਾਸਿਕ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਹੋਰ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਸ਼ਾਇਦ ਇਕ ਨਾਮ ਜੋ ਭੁਲਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਉਹ ਹੈ ਡਾ. ਕੇ.ਐਮ. ਮੁਨਸ਼ੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਨਾਵਲਕਾਰ, ਇੱਕ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਗਲਪ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣ ਦੀ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵੱਲਭ ਉਸ ਦੇ ਉੱਤਮ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਨਰਸੀ ਮਹਿਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਉਸਤੱਤੀ ਵਿੱਚ ਗਾਏ ਗੀਤਾਂ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਬਹੁਤ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀ ਬਣਾਇਆ ਬਲ ਕਿ ਗੁਜਰਾਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਣਾਇਆ।

7.7 ਸਿੰਧੀ ਸਾਹਿਤ

ਸਿੰਧ ਸੂਫੀਆਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਖਾਨਕਾਹਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸੂਫੀ ਗਾਇਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਗਤੀ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਬਣਾਇਆ। ਸਿੰਧੀ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਮਿਰਜ਼ਾ ਕਲੀਸ਼ ਬੇਗ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਕੌਰਮਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

7.8 ਮਰਾਠੀ ਸਾਹਿਤ

ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਇੱਕ ਪਠਾਰ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਕ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਰਾਠੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਥਾਨਕ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇੰਜੀਲ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸੰਤ ਗਿਆਨੇਸ਼ਵਰ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮਰਾਠੀ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਗੱਦ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਤੇਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਦੀ ਲੰਮੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਾਮਦੇਵ (1270-

ਮੈਂਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

1350), ਗੋਰਾ, ਸੈਨਾ ਅਤੇ ਜਨਾਬਾਈ ਆਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਮਰਾਠੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਗਾਇਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੀਤ ਅੱਜ ਵੀ ਪਢੇਰਪੁਰ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਵੇਰਕਾਰੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਲੱਗਭੱਗ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਬਾਅਦ, ਏਕਨਾਥ (1533-99) ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਭਾਗਵਤ ਪੁਰਾਣ ਦੀਆਂ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਉਸਦੇ ਗੀਤ ਪੂਰੇ ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ। ਫਿਰ ਤੁਕਾ ਰਾਮ (1598-1650) ਆਇਆ, ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਭਗਤੀ ਕਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਮਦਾਸ (1608-81) ਜੋ ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਜਨ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਆਖਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਰਾਮ ਦਾ ਭਗਤ ਸੀ ਉਸਨੇ ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਰਾਠੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਮਰਾਠੀ ਗੱਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬਣਾਇਆ। ਬਾਲ ਗੰਗਾਧਾਰ ਤਿਲਕ (1857-1920) ਨੇ ਮਰਾਠੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਜਰਨਲ ਕੇਸਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਨਾਲ ਮਰਾਠੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਕੇਸ਼ਵ ਸੁਤ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਵੀ.ਐਸ. ਚਿਪਲੁਨਕਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਹਰੀ ਨਾਰਾਇਣ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਅਗਰਕਰ ਨੇ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ ਜੋ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਵਾਰਤਕ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਮਰਾਠੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਐਚ.ਜੀ. ਸਲਗਾਓਕਰ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰੇਰਣਾਦਾਇਕ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਲਈ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਐਮ.ਜੀ. ਰਾਨਾਡੇ, ਕੇ.ਟੀ. ਤਲੰਗ, ਜੀ.ਟੀ. ਮਾਧੋਲਕਾਰ ਕਵੀ ਅਤੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਵੀ ਘੱਟ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਸਨ।

7.9 ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਸਾਹਿਤ

ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਦੋਂ ਕਲਹਾਨ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਰਾਜਤਰੰਗਿਨੀ ਲਿਖੀ ਪਰ ਇਹ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਲਾਲ ਦੀਦ ਸ਼ਾਇਦ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਸ਼ੈਵ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਫੈਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੂਫੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਹਥਾ ਖਾਤੂਨ, ਮਰਜੂਹ, ਜਿੰਦਾ ਕੌਲ ਨੂਰਦੀਨ, ਨੰਦ ਰਿਸ਼ੀ, ਅਖਤਰ ਮੋਹੀਉਦੀਨ, ਸੂਫੀ ਗੁਲਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਅਤੇ ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਨਦੀਮ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਵਿੱਚ ਭਗਤੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ।

ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1846 ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਸਿਖ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੰਮੂ ਦੇ ਡੋਗਰੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ ਬਣ ਗਏ। ਡੋਗਰਿਆਂ

ਦੀ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲੋਂ ਡੋਗਰੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਵਿਆਪਕ ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਚੰਗੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋ ਗਈ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 15 ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸਾਮੀ, ਬੰਗਾਲੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ ਹਿੰਦੀ, ਕਸ਼ਮੀਰੀ, ਮਰਾਠੀ, ਉੜੀਆ, ਪੰਜਾਬੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਸਿੰਧੀ ਤਿੱਬੇਤੀ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੇਪਾਲੀ, ਮਨੀਪੁਰ ਅਤੇ ਕੋਂਕਣੀ ਜੋੜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7.4

1. ਕਿਹੜੀ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੋ ਲਿਪੀਆਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ ?
2. ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿਖੋ।
3. ਬੁੱਲੇਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰੂਪ ਕਿਹੜਾ ਸੀ ?
4. ਗੋਵਰਧਨ ਰਾਮ ਦੇ ਨਾਵਲ ਦਾ ਨਾਂ ਦੱਸੋ ?
5. ਤੇਰਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਕਿਸਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ?
6. ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਚੰਗੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਘਾਟ ਕਿਹੜੇ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਹੋਈ ?

7.10 ਇਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਯੂਰਪੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਰਤ ਆਉਣ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਫਰੈਂਚ, ਡੱਚ ਅਤੇ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਆਦਿ ਇੱਥੇ ਪਰਿਚਿਤ ਹੋਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਬਣਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ।

ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਵੀ ਘੱਟ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਈ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਣ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਯੂਰਪ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਆਏ ਪਾਦਰੀਆਂ ਲਈ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੀ ਉੱਨੀ ਹੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਿੰਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਢੁੱਕਵਾਂ ਸ਼ਬਦ ਲੱਭਣ ਲਈ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਮੁੜ ਸਕਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਇਹ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕੀ ਸ਼ਬਦ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹੀ ਸੀ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਦੂਸਰਾ ਤੱਥ ਲਿਥੋਗ੍ਰਾਫਿਕ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪ੍ਰਦੇਸੀਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੈਸਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਛਾਪਣ ਲਈ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਨਵੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਹਾ ਮਿਲੇ ਜਾਂ ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਣ ਹੋ ਸਕਣ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਤੀਜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਥ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਸਾਈ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਵਰਗ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਲੇਖਕ-

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕ ਸਨ। ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ 1835 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਦੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਇਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁੱਝ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਵਾਰਤਿਕ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਈ। ਮਾਈਕਲ ਮਧੂ-ਸੂਦਨ ਦੱਤਾ, ਤਾਰਾ ਦੱਤਾ, ਸਰੋਜਨੀ ਨਾਇਡੂ ਅਤੇ ਰਾਵਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਸੁਰਿੰਦਰ ਨਾਥ ਬੈਨਰਜੀ, ਫਿਰੋਜ਼ਸ਼ਾਹ ਮਹਿਤਾ ਅਤੇ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਈ।

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ

- ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਹਿੰਦੀ ਬੋਲਦੇ ਸਨ।
- ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਫਾਰਸੀ ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਰਦੂ ਦਾ ਜਨਮ ਤੁਰਕੀ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਬਦੁਲ ਫਜ਼ਲ, ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਅਤੇ ਬਦਾਯੂਨੀ ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਸਨ।
- ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕਲਾਸਿਕਸ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ। ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਭਗਤੀ ਕਾਵਿ ਇੱਕ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਅਤੇ ਸੂਰਦਾਸ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਕ ਸਨ।
- ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ ਵਾਰਤਕ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ।

- ਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਭ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਸਾਹਿਤ ਬੰਗਾਲੀ ਦਾ ਹੈ। ਰਾਵਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ, ਬੰਕਿਮ ਚੰਦਰ ਚੈਟਰਜੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰਤ ਚੰਦਰ ਚੈਟਰਜੀ ਨੇ ਬੰਗਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਅਸਾਮੀ ਸਾਹਿਤ 'ਚ ਬੁਰੰਜੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਉੜੀਆ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਹੈ।
- ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸੀ। ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਵਿੱਚ ਹੀਰ-ਰਾਂਝੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੇਮ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਨ ਜਿਸਨੇ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਥੀਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਉਹ ਸੀ ਭਗਤੀ ਗੀਤ।
- ਮੀਰਾ ਬਾਈ ਨੇ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਮਾਣਮੱਤਾ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ।
- ਗੁਜਰਾਤੀ, ਸਿੰਧੀ, ਮਰਾਠੀ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਨੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ।
- ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ।

ਅੰਤਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੀ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸੀ ?
2. ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਰਨਣ ਕਰੋ।
3. ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਫਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਦਸੋ ?
4. ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ

7.1

1. ਬ੍ਰਜ ਭਾਸ਼ਾ, ਅਵਧੀ, ਭੋਜਪੁਰੀ, ਮਾਗਧੀ ਰਾਜਸਥਾਨੀ, ਖਾੜੀ ਬੋਲੀ।
2. ਅਵਧੀ
3. ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਤੁਰਕੀ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਸੀ।
4. ਪਾਕਿਸਤਾਨ
5. ਦਕਸ਼ੀ ਜਾਂ ਦੱਕਾਨੀ (ਦੱਖਣੀ)

7.2

1. ਭਾਰਤ
2. ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਦਾ ਰਾਮ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚਿਤਰਤ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਵਾਲਮੀਕੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚਿਤਰਤ ਹੈ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 3

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਨੋਟ

3. ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਲੜਕੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਮਜ਼ਾਕ ਵਿੱਚ ਰੁਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਗੋਪੀਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਵਿੱਚ ਰੁਝਿਆ ਹੋਇਆ।
4. ਆਨੰਦ ਮੱਠ।
5. ਸਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਲਿਖਿਆ। ਮੁਨਸ਼ੀ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਨੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ। ਮੁਨਸ਼ੀ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਨੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ। ਮਹਾਦੇਵੀ ਵਰਮਾ ਨੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ।

7.3

1. ਕੱਲਕੱਤੇ ਨੇੜੇ ਸੀਰਾਮਪੁਰ ਵਿਖੇ 1800 ਈ:
2. 1854
3. 1857 ਵਿੱਚ ਕਲਕੱਤਾ, ਮਦਰਾਸ, ਬੰਬਈ
4. ਗੀਤਾਂਜਲੀ
5. ਉਸਨੇ ਅਸਾਮ ਵਿੱਚ ਵੈਸ਼ਨਵ ਧਰਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ।

7.4

1. ਪੰਜਾਬੀ
2. ਹੀਰ ਰਾਂਝਾ, ਸੋਹਣੀ- ਮਹੀਵਾਲ, ਸੱਸੀ- ਪੁੰਨੂ
3. ਕਾਫ਼ੀ
4. ਸਰਸਵਤੀ ਚੰਦਰ
5. ਸੰਤ ਗਿਆਨੇਸ਼ਵਰ
6. ਗਰੀਬੀ, ਆਰਥਿਕ ਪਛੜਾਪਨ ਅਤੇ ਡੋਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਨਵੰਬਰ ਅਤੇ ਦਸੰਬਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਸੀਂ ਨਵੇਂ ਕਲੰਡਰਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਕੁੱਝ ਕਲੰਡਰ ਬਹੁਤ ਰੰਗੀਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਚਿੱਤਰਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਤਰੀਖਾਂ ਉਪਰ ਛੋਟੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੀ ਹਨ, ਇਹ ਉਹ ਛੁੱਟੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਹਾਂ, ਉਹ ਧਾਰਮਿਕ ਤਿਉਹਾਰ ਜਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤਿਉਹਾਰ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਹਨ ਜੋ ਵੱਧ ਫੁੱਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੜਕ 'ਤੇ ਜਲੂਸ, ਚੰਗਾ ਖਾਣਾ ਕੱਪੜੇ, ਗਿੱਟੇ, ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕਾਂ ਦੇਂਦੇ ਆਮ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਾਂ, ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ, ਪਿਆਰਾ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਜੀਵੰਤ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਮ ਮੁੱਢਲੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਨ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪ ਹੋਵੇਗਾ। ਧਰਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਅੰਤਰ ਸਬੰਧਤ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਗੂੜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੋਗੇ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਹ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਵੋਗੇ-

- ਧਰਮ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝਾਉਣ ਵਿੱਚ।
- ਪੁਰਾਤਣ ਭਾਰਤ ਦੇ ਧਰਮ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ।
- ਵੈਦਿਕ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦੇ ਛੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਵਿੱਚ।
- ਚਾਰਵਾਕਾ ਸਕੂਲ ਦੇ ਰੋਲ ਨੂੰ ਵਿਖਿਆਣ ਕਰਨ ਦੇ।
- ਅਸਲੀਅਤ ਦੇ ਜੈਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਦੇ।
- ਬੁੱਧ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਦੱਸਣ ਦੇ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 4

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

8.1 ਧਰਮ-

ਧਰਮ ਆਤਮਾ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ। ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਅਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਧਰਮ 'ਤੇ ਹੈ। ਧਰਮ ਨੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਈ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰ, ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਅਮਲ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਕਦੇ ਵੀ ਚਰਿਤਰ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਇੱਕ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਹਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸੱਚ ਦੀ ਖੋਜ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਅਤੇ ਇਕੋ ਹੈ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਤੇ ਹਰ ਥਾਂ ਹੈ। ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਢੰਗ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਨ। ਤਰਕ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਕਸਦ ਇਕੋ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਸੱਚ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼। ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਣ ਤੇ ਮਾਣ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

-(ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਸੰਸਾਰ ਧਰਮ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਸ਼ੀਕਾਗੋ 1893)

ਭਾਰਤੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਦਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਹੋਂਦ ਦੇ ਰਹੱਸ ਦੀ ਜਾਂਚ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਫਲਸਫਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਭਾਰਤੀ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ੀ ਜਾਂ 'ਸੰਤ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਮਨ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਕਨੀਕਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਯੋਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੇਤਨਾ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਅਸਲ ਸੁਭਾਅ ਬਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਚਾਈਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ।

ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਪਾਇਆ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਅਸਲ ਸੁਭਾਅ ਸਰੀਰ ਜਾਂ ਮਨ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਸਦਾ ਬਦਲਦੇ ਅਤੇ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਆਤਮਾ ਜੋ ਅਟੱਲ, ਅਮਰ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਚੇਤਨਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਆਤਮਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਆਤਮਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਗਿਆਨ, ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਅਸਲ ਸ੍ਰੋਤ ਹੈ। ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਪਾਇਆ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਨਿੱਜ ਅਨੰਤ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਅੰਗ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਧਰਮ ਅਸਲੀਅਤ ਹੈ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਅੰਤਮ ਕਾਰਣ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅਸਲ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਬੰਧਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਹੈ। ਆਤਮਨ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਸਹੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਅਮਰਤਾ, ਸਦੀਵੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੋਕਸ਼ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦਾ ਅਰਥ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਸੀ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਅਸਲ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਮੋਕਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਫਲਸਫੇ ਨੇ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਸਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਧਰਮ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹੀ ਤਰੀਕਾ ਦਰਸਾਇਆ। ਦਰਸ਼ਨ ਨੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਧਰਮ ਨੇ ਪੂਰਤੀ ਕੀਤੀ, ਦਰਸ਼ਨ ਸਿਧਾਂਤ ਸੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਅਮਲ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਸਨ।

ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਸੁਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੀ ਹਰ ਥਾਂ ਬ੍ਰਹਮਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਕੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਉਸ ਸਰਵ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ;
“ ਕੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਅਨੰਤ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੋਵੇ ”

8.2 ਪੂਰਵ ਵੈਦਿਕ ਅਤੇ ਵੈਦਿਕ ਧਰਮ

ਪੂਰਵ ਅਤੇ ਪਿੱਛਲੇ -ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਤਵ ਖੋਜਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਤਾ ਦੇ ਨਰ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਵਰਗੀਆਂ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸਨ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੁੱਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਆਰੀਅਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸਾਹਿਤ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਹੈ। ਆਰੀਅਨਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਰਿਗਵੇਦ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇੰਦਰ, ਵਰੁਣ, ਅਗਨੀ, ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਰੁਦਰ ਵਰਗੇ ਕਈ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿੱਚ ਬਲੀ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਰਸਮ, ਮੁੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਮਵੇਦ ਅਤੇ ਯਜੁਰ ਵੇਦ ਨੇ ਬਲੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਰੀਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਥਰਵ ਵੇਦ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਦੁਸ਼ਮਣਵਾਦੀ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਸਨ। ਸੰਤ ਵੈਦਿਕ ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜ ਦੀ ਉਪਯੋਗਿਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਬਾਰੇ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਹੁ-ਦੇਵਵਾਦ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਦੀਵੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ਦੇਵ ਦੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਵੈਦਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਰਣਯਕ ਅਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਭਾਗ ਇੱਕ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋਣ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਪਨਿਸ਼ਦ, ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੜਾਅ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁੱਝ ਨੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾਗਤ ਲੀਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜੇ ਗੈਰ-ਰਵਾਇਤੀ ਮਾਰਗਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧੇ।

- ਭਾਰਤ ਨੇ ਯੁੱਗਾਂ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਸੱਚ ਦੀ ਖੋਜ ਨਾਲ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 4

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਹੋਈ ਸੀ। ਸਚਾਈ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਨੇੜਿਓਂ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਚਤੱਮ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਅਨੰਦ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਤਰਕ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਆਚਰਣ ਦਾ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜਨੂੰਨਾਂ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੂੰਘੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਉਚੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਇੱਕ ਸਦੀਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਪੱਛਮੀ ਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ।

ਇਹ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀਆਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਇਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ। ਪਰ ਆਧੁਨਿਕ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਛਾਵਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਵੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਸਹਿਮਤੀ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਲੜੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਫਿਲਾਸਫੀ ਕਿਆਸ ਅਰਾਈਆਂ ਦੀ ਉਪਜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਅਨੁਭਵ, ਪ੍ਰਤੱਖ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਹੈ। ਇੱਕ ਸੱਚਾ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਉਸ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਪ੍ਰਚਾਰਦਾ ਹੈ।

8.3 ਗੈਰ-ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅੰਦੋਲਨ-

ਪਹਿਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਬੀ.ਸੀ. ਦੇ ਮੱਧ ਵਿੱਚ ਮਹਾਵੀਰ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਵਰਗੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਲਹਿਰਾਂ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਮੱਤ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁੱਝ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਚਾਰੇ ਗਏ ਮੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਤੱਤ ਸਨ ਜੋ ਵੈਦਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਅਭੁੱਲਤਾ ਅਤੇ ਅਲੌਕਿਕ ਮੂਲ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ। ਵੈਦਿਕ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਿਸ਼ੀ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਵੇਂ ਅਧਿਆਪਕ ਖੱਤਰੀ ਸਨ। ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਜੈਨ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਨਾਸਤਿਕ ਮੱਤ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਨੇ ਕਰਮ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮੂਰਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਕੰਧਾ ਦੇ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਅਤੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਅਟੱਲਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

8.4 ਈਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਧਰਮ -

ਈਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਚਰਿੱਤਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਗੈਰ ਈਸ਼ਵਰੀ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਭਗ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦੇਵਤੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੈਦਿਕ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਜੋ ਗੈਰ-ਰਿਵਾਇਤੀ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਆਏ ਸਨ, ਪੂਰਵ-ਵੈਦਿਕ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਵੈਦਿਕ ਲੋਕ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਆਪਣੀ ਉੱਤਪਤੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਕ ਭਗਤੀ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਨੈਤਿਕ ਸਬੰਧ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਨਿੱਜੀ ਦੇਵਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਉਪਾਸ਼ਕ ਦੀ ਇਕੱਲੀ ਸ਼ਰਧਾ ਸੀ ਇਸ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਵੈਸ਼ਨਵਵਾਦ, ਸ਼ੈਵਵਾਦ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਵਾਦ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਕਿ ਕੱਟੜਪੰਖੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਨੇ ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰੂਪਾਂ ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ।

8.5 ਲੋਕ ਪੰਥ

ਯਕਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਨਾਗਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਆਦਿਮ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਗਤੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਣ ਬਾਰੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸਬੂਤ ਹਨ।

ਵਾਸੁਦੇਵ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਪੂਜਾ: ਪਾਣਿਨੀ ਦੇ ਅਸ਼ਟਾਧਿਆਈ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੂਤਰ ਵਾਸੁਦੇਵ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ) ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਛਣਦੋਗਿਆ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦੇਵਕੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਘੋੜਾ ਅੰਗਿਰਸਾ ਰਿਸ਼ੀ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੀ। ਜੋ ਸੂਰਜ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪੁਜਾਰੀ ਸੀ। ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਵਾਸੁਦੇਵ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਭਗਵਾਨ ਵਜੋਂ ਪੂਜਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਭਗਵਤ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਵਾਸੁਦੇਵ-ਭਗਵਤ ਪੰਥ ਵਿਸ਼ਨੂੰ (ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੂਰਜ ਦਾ ਇੱਕ ਪਹਿਲੂ) ਅਤੇ ਨਰਾਇਣ (ਇੱਕ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਦੇਵਤਾ) ਵਰਗੀਆਂ ਹੋਰ ਵੈਦਿਕ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਬ੍ਰਹਮਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਗਾਤਾਰ ਵਧਦੇ ਗਏ। ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਤੋਂ ਇਸ ਭਗਤ ਪੰਥ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਨਾਮ ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੀ ਜੋ ਅਵਤਾਰ (ਅਵਤਾਰਾ) ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੈਦਿਕ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਤੱਤ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

8.6 ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵੈਸ਼ਨਵ ਅੰਦੋਲਨ-

ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਤੇਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਹਾਕੇ ਤੱਕ ਵੈਸ਼ਨਵ ਲਹਿਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਵੈਸ਼ਨਵ ਕਵੀ, ਸੰਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਲਵਰਸ (ਇਕ ਤਾਮਿਲ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ) ਨੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਲਈ ਇਕੱਲੇ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ (ਏਕਾਂਤਮਿਕ ਭਗਤੀ) ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 4

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

8.7 ਸ਼ੈਵਵਾਦ ਅੰਦੋਲਨ

ਵੈਸ਼ਨਵਵਾਦ ਦੇ ਉਲਟ, ਸ਼ੈਵਵਾਦ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਪੁਰਾਤਨਤਾ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਾਣਿਨੀ ਸ਼ਿਵ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਸ਼ਿਵ ਭਗਵਤਾਂ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਲੋਹੇ ਦੇ ਝੰਡੇ ਅਤੇ ਡੱਬੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਚਮੜੀ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਰਖਦੇ ਸਨ।

ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਵ ਅੰਦੋਲਨ- ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਵ ਅੰਦੋਲਨ 63 ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਕਾਰਜਵਿਧੀ ਕਾਰਣ ਵਧਿਆ ਫੁਲਿਆ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਤਾਮਿਲ ਵਿੱਚ ਨਯਾਨਾਰਸ (ਸ਼ਿਵ ਭਗਤਾਂ) ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਤਾਮਿਲ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਤੇਵਰਮ ਸਤੋਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਦ੍ਰਵਿੜ ਵੇਦ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸ਼ਿਵ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਸਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਯਾਨਾਰ ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਵ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਮ ਸ਼ੈਵ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦੇ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਜਿਵੇਂ ਅਗਮਿਤਾ, ਸ਼ੂ ਅਤੇ ਵੀਰ-ਸ਼ੈਵਵਾਦ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਫਲਸਫ਼ੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਸਰਲ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੇਗਾ ਜੋ ਵਿਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਅਘੁਲਣਯੋਗ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਿੱਟਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰੇਗਾ ਜੋ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਜਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਜਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਦੁਆਰਾ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਜੋਂ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇੱਕ ਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੈਟ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਇਕਸਾਰ ਹੈ।

ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਗਿਆਨ ਅੰਸ਼ਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਗਿਆਨ-ਗਿਆਨਯੋਗ ਤੋਂ ਪਰੇ ਅਗਿਆਨਯੋਗ ਹੈ ਪਰ ਅਗਿਆਨਯੋਗ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਤਮਾ, ਸਵਰਗ, ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਰੱਬ ਅਤੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਦਾ।

8.8 ਛੋਟੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅੰਦੋਲਨ

ਇਸਤਰੀ ਸਿਧਾਂਤ (ਸ਼ਕਤੀ) ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨੇ ਦੂਜੇ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਪੰਥਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਪੂਰਵ-ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਮਤਾ ਦੇ ਔਰਤ ਪਹਿਲੂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਵੈਦਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਮਾਤਾ, ਭਰਪੂਰਤਾ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਉਰਜਾ (ਸ਼ਕਤੀ) ਦੀ ਦੇਵੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਤਿਕਾਰ ਵੀ

ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਦੇਵੀ ਦੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਉਪਾਸਕਾਂ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੰਦਰਭ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਲੱਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੂਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵੈਦਿਕ ਅਤੇ ਮਹਾਕਾਵਿ ਮਿਥਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੇ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਈਸਾਈ ਯੁੱਗ ਦੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੂਰਜੀ ਪੰਥ ਦਾ ਪੂਰਬੀ ਇਰਾਨੀ (ਸ਼ਕਦਵੀਪੀ) ਰੂਪ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੁੱਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਦੇਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਰੱਬ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਵਸਤੂ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8.1

1. ਵੈਦਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਭਾਗ ਇੱਕ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ?
2. ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੁਆਰਾ ਕਿਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ?
3. ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਣਾਇਆ ?
4. ਵੈਦਿਕ ਯੁੱਗ ਨੇ ਔਰਤ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਆਦਰ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ?
5. ਸ਼ੈਵ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ ਕੀ ਹਨ ?

8.9 ਵੈਦਿਕ ਦਰਸ਼ਨ-

ਰਿਗਵੈਦਿਕ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਇਸ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਰਲ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਾਥਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਇਹ ਬਾਅਦ ਦੇ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸੀ ਕਿ ਆਤਮਾ ਜਾਂ ਆਤਮਾ ਦੇ ਅਸਲ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜੋ ਅੰਤਿਮ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਬਾਰੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੈਦਿਕ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਛੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੱਟਰਪੰਥੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਵੈਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਮਾਣਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਓ ਹੁਣ ਭਾਰਤ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੇ ਸਕੂਲਾਂ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਜਾਣੀਏ -

ਸਮਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ-

ਸਮਖਿਆ ਫਲਸਫਾ ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲੀਅਤ ਦੋ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਬਣੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਔਰਤ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਪੁਰਸ਼ ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਪੁਰਸ਼ ਕ੍ਰਮਵਾਰ। ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਨੋਟ

ਸੁਤੰਤਰ ਅਤੇ ਨਿਰਪੇਖ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਪੁਰਸ਼ ਕੇਵਲ ਚੇਤਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ ਜਾਂ ਬਦਲਿਆ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾਂ, ਵਿਚਾਰ, ਗਤੀ ਨਾਲ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਜਾਂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਝਿਆ ਦਰਸ਼ਨ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿਚਕਾਰ ਕੁੱਝ ਸਬੰਧਤ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਕਪਿਲਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਸੂਤਰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਮਝਿਆ ਸਕੂਲ ਨੇ ਵਿਕਾਸਵਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਠਾਏ ਗਏ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤੇ।

ਯੋਗ

ਯੋਗ ਦਾ ਸਾਰਥਿਕ ਅਰਥ ਹੈ, ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ। ਯੋਗ ਦਾ ਮੂਲ ਪੰਡਿਤਜਲੀ ਦੇ ਯੋਗ ਸੂਤਰ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਕੇ ਯੋਗਾ ਵਿਧੀਵਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੋਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਯੋਗਿਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਸਰੀਰ, ਮਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਾਂ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸਵੈ ਸੰਜਮ (ਯਮ), ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ (ਨਿਯਮ), ਸਥਿਰ ਆਸਣ (ਆਸਨ), ਸਾਹ ਨਿਯੰਤਰਣ (ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ), ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਤਿਗਰਾ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਮਨ (ਧਰਨਾ) ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਕਰਕੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਕੇ ਚੁਣੀ ਹੋਈ ਵਸਤੂ (ਧਿਆਨ) ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਪੂਰਨ ਵਿਖਟਨ, ਮਨ ਅਤੇ ਵਸਤੂ (ਸਮਾਧੀ) ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਯੋਗਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਕ ਵਜੋਂ ਮੰਨਦਾ ਹੈ।

ਨਿਆਂ

ਨਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ ਦੀ ਇੱਕ ਤਕਨੀਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਅਸਲ ਗਿਆਨ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਯਾਨਿ ਕਿ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਇਹ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸੱਪ ਨੂੰ ਸੱਪ ਜਾਂ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪਿਆਲਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੌਤਮ ਨੂੰ ਨਿਆਂ ਸੂਤਰ ਦਾ ਲੇਖਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵੈਸ਼ੇਸ਼ਿਕਾ

ਵੈਸ਼ੇਸ਼ਿਕਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਦਰਸ਼ਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸਲੀਅਤ ਦੇ ਕਈ ਆਧਾਰ ਜਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਪਦਾਰਥ, ਗੁਣ, ਕਿਰਿਆ, ਜੀਨਸ, ਵੱਖਰਾ ਗੁਣ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਵੈਸ਼ੇਸ਼ਿਕ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ 5 ਤੱਤਾਂ - ਧਰਤੀ, ਪਾਣੀ, ਹਵਾ, ਅੱਗ ਅਤੇ ਈਥਰ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਹੈ। ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਕਰਮ ਦੀ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਣ ਅਤੇ ਬੁਰਾਈ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਨਾਮ ਜਾਂ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਇੱਕ ਚੱਕਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀਆਂ ਇਛਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ, ਕੰਨਦ ਨੇ ਵੈਸ਼ੇਸ਼ਿਕ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਮੂਲ ਪਾਠ ਲਿਖਿਆ।

ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਸਤਾਪਦ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਵੈਸ਼ੇਸ਼ਿਕਾ ਸਕੂਲ ਆਫ ਫਿਲਾਸਫੀ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ, ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਅਤੇ ਅਣੂਆਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਵਿੱਚ ਸੁਮੇਲ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਗਠਨ ਦੀ ਮਕੈਨੀਕਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ।

ਮੀਮਾਂਸਾ

ਮੀਮਾਂਸਾ ਦਰਸ਼ਨ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੇਦ ਦੇ ਸੰਹਿਤਾ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਣ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ, ਉਪਯੋਗ ਅਤੇ ਪਾਠ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਹੈ। ਮੀਮਾਂਸਾ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵੇਦ ਸਦੀਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਵੇਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਤੱਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ। ਇਹ ਦਰਸ਼ਨ ਨਿਆਂ, ਵੈਸ਼ੇਸ਼ਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਧਾਰਨਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪਾਠ ਗਾਇਮਿਨੀ ਦੇ ਸੂਤਰ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਤੀਜੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਫਲਸਫੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਨਾਮ ਸਾਵਰ, ਸਵਾਮੀ ਅਤੇ ਕੁਮਾਰੀਲਾ ਭੱਟਾ ਹਨ।

ਜੈਮਿਨੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਸਾਰ ਧਰਮ ਹੈ ਜੋ ਹਰੇਕ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਫਲਾਂ ਦਾ ਵੰਡਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਹੈ, ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕਰਮਕਾਂਡ ਦੇ ਵੇਦ ਦੇ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਵੇਦਾਂਤ

ਵੇਦਾਂਤ ਦਾ ਅਰਥ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ, ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਅੰਤਮ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰੀਆਂ ਨੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ, ਬ੍ਰਹਮਸੂਤਰਾਂ ਅਤੇ ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਦੀਆਂ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ।

ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਚਾਰ ਅਦਵੈਤ ਵੇਦਾਂਤ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਦਵੈਤ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ ਗੈਰ ਦਵੈਤਵਾਦ ਜਾਂ ਇੱਕ ਅਸਲੀਅਤ ਵਿੱਚ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 4

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਵਿਸ਼ਵਾਸ। ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰੀਆਂ ਨੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅੰਤਿਮ ਅਸਲੀਅਤ ਇੱਕ ਹੈ ਇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈ।

ਵੇਦਾਂਤ ਫਿਲਾਸਫੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੱਚ ਹੈ, ਸੰਸਾਰ ਝੂਠਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮਣ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੋਂਦ ਹੈ, ਅਟੱਲ, ਉੱਚਤਮ ਸੱਚ ਅਤੇ ਪਰਮ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਆਪੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੀ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਅਤੇ ਅੰਤਿਮ ਹੋਂਦ ਹੈ। ਰਾਮਾਨੁਜ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਅਦਵੈਤ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ।

ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਫਲਸਫਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੇਦਾਂਤਿਕ ਦਰਸ਼ਨ। ਵੇਦਾਂਤ ਫਲਸਫੇ ਨੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹਉਮੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਵੇਦਾਂਤ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਵਿਲੱਖਣ ਸਥਾਨ ਹੈ।

ਵੇਦਾਂਤ ਇੱਕ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਧਰਮ ਹੈ। ਇੱਕ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਸਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਾਂ ਅਤੇ ਹਰ ਉਮਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੋਜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਵੇਦਾਂਤ ਫਲਸਫਾ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਵੱਖਰੇ -ਵੱਖਰੇ ਧਰਮ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਵਰਗੇ ਹਨ ਜੋ ਇਕੋ ਇੱਕ ਟੀਚੇ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵੇਦਾਂਤ (ਵੇਦਾਂ ਜਾਂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਅੰਤ) ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹਰੇਕ ਵੇਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵੇਦਾਂਤ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸੰਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਕਿਰਿਆ ਬੁੱਧੀ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਪਛਾਣਨ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ। ਮਨ ਗਲਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬੁੱਧੀ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਰਮ ਸਾਡੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਵੇਦਾਂਤ ਅਭਿਆਸੀ ਨੂੰ ਬੁੱਧੀ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਯੋਗਾ, ਸਿਮਰਨ ਜਾਂ ਸ਼ਰਧਾ ਦੁਆਰਾ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸੁਭਾਵਿਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

8.10 ਚਾਰਵਾਕਾ ਸਕੂਲ

ਬ੍ਰਹਿਸਪਤੀ ਨੂੰ ਚਾਰਵਾਕ ਸਕੂਲ ਆਫ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੇਦਾਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਹਦਾਰਣਿਕ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨ ਚਾਰ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ। ਜੋ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ।

ਚਾਰਵਾਕ ਫਲਸਫਾ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਫਲਸਫੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਲੋਕਯਾਤ ਫਿਲਾਸਫੀ-ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚਾਰਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸੰਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੌਤ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਵਸਤੂ ਹੈ। ਚਾਰਵਾਕ ਇਸ ਪਦਾਰਥਕ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਮਾਣਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ, ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਸਵਰਗ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਚਾਰਵਾਕ ਦੁਆਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਧਰਤੀ, ਪਾਣੀ, ਅੱਗ, ਹਵਾ ਅਤੇ ਈਥਰ ਵਿੱਚੋਂ ਚਾਰਵਾਕ ਈਥਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਨੂੰ ਕਲਪਨਾ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਚਾਰ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਬਣੀ ਹੈ।

8.11 ਜੈਨ ਦਰਸ਼ਨ

ਚਾਰਵਾਕਾ ਵਾਂਗ, ਜੈਨ ਵੀ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਪਰ ਉਹ ਆਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਵੀ ਸਹਿਮਤ ਹਨ ਕਿ ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਸਹੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਸਹੀ ਆਰਚਣ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਕੇ ਦੁੱਖ (ਦਰਦ) ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੈਨ ਦਰਸ਼ਨ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਤੀਰਥੰਕਰ ਰਿਸ਼ਭ ਦੇਵਾ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਿਸ਼ਭ ਦੇਵਾ ਦੇ ਨਾਲ ਅਜੀਤਨਾਥ ਅਤੇ ਅਰਿਸਟਨੇਮੀ ਦੇ ਨਾਂ ਵੀ ਦਰਜ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਚੌਵੀਂ ਤੀਰਥੰਕਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਤੀਰਥੰਕਰ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਸ਼੍ਰੋਤ ਆਦਿਨਾਥ ਸੀ, 24ਵੇਂ ਅਤੇ ਆਖੀਰੀ ਤੀਰਥੰਕਰ ਦਾ ਨਾਮ ਵਰਦਮਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਸੀ। ਜਿਸਨੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ। ਮਹਾਵੀਰ ਦਾ ਜਨਮ 599 ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ 30 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਠਿਨ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ। ਸੱਚ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੂੰ ਮਹਾਵੀਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਜਾਂ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀਆ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਿੱਚ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਸੀ।

ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਜੈਨ ਸਿਧਾਂਤ : ਸੱਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤ

ਜੈਨੀਆਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਅਲੌਕਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੱਤ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਮੁੜ ਲੱਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਨ ਜੀਵ, ਅਜੀਵਾ, ਆਸਤਿਕਯਾ, ਬੰਧ, ਸੰਵਰ, ਨਿਰਜਨਾ ਅਤੇ ਮੋਕਸ਼। ਸਰੀਰ ਵਰਗੇ ਪਦਾਰਥ ਜੋ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਫਾਫਾ (ਇੱਕ ਢੱਕਣ ਵਾਂਗ) ਆਸਤਿਕਯ ਹਨ। ਸਮਾਂ ਵਰਗੇ ਅਨਾਸਤਿਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਰੀਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਦਾਰਥ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਜੋ ਗੁਣ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਨੀਆਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ। ਕਾਲ (ਸਮਾਂ) ਦੇ

ਨੋਟ

ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਇਹ ਗੁਣ ਵੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋਣ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਗੁਣ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਦੀਵੀਂ ਜਾਂ ਅਟੱਲ ਹਨ। ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਚੇਤਨਾ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ, ਇੱਛਾ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਗਮੀ ਇਸ ਦੇ ਬਦਲਣ ਯੋਗ ਗੁਣ ਹਨ।

ਪਾਠ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8.2

1. ਸ਼ਾਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਸਕੂਲ ਹਨ ?
2. ਸਾਮਖਯਾ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦੇ ਮੋਢੀ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?
3. ਯੋਗ ਦਾ ਜਨਮਦਾਤਾ ਕੌਣ ਹੈ ?
4. ਨਿਆਯ ਸੂਤਰ ਦਾ ਲੇਖਕ ਕਿਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
5. ਫਿਲਾਸਫੀ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਸਕੂਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੇਦ ਸਦੀਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ ?
6. ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦਾ ਫਲਸਫ਼ਾ ਕੀ ਹੈ ?
7. ਕਿਹੜਾ ਸਕੂਲ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨ ਚਾਰ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੈ ਜੋ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ ?
8. ਜੈਨ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਤੀਰਥੰਕਰ ਹਨ ?
9. ਮਹਾਵੀਰ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ?
10. ਕਿਸ ਤੀਰਥੰਕਰ ਦਾ ਨਾਂ ਵਰਧਮਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ?
11. ਜੈਨੀਆਂ ਦੇ ਸੱਤ ਮੂਲ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?

8.12 ਬੁੱਧ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ

ਬੋਧੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੌਤਮ ਬੁੱਧ ਦਾ ਜਨਮ 563 ਈਸਵੀ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਨੇਪਾਲ ਦੀ ਤਲਹਟੀ ਵਿੱਚ ਕਪਿਲਵਸਤੂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਲੁੰਬਿਨੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਚਪਨ ਦਾ ਨਾਂ ਸਿਧਾਰਥ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਮਾਇਆਦੇਵੀ ਦੀ ਮੌਤ ਉਦੋਂ ਹੋ ਗਈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੁੱਝ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਯਸ਼ੋਧਰਾ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਵਿਆਹ ਦੇ ਇੱਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਹੁਲ ਰੱਖਿਆ। ਪਰ 29 ਸਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਗੌਤਮ ਬੁੱਧ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਦੁੱਖ, ਮੌਤ, ਬਿਮਾਰੀ, ਗਰੀਬੀ ਆਦਿ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਲਈ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਛੇ ਸਾਲ ਤੱਕ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਬੋਧ ਗਯਾ (ਬਿਹਾਰ) ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪਿੱਪਲ ਦੇ ਦਰਖਤ ਹੇਠਾਂ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਉਹ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ

ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਜਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਅੱਸੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਗੌਤਮ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਚੇਲੇ ਉਪਲੀ, ਆਨੰਦ ਅਤੇ ਮਹਾਕਸ਼ਯਪ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਹਨ, ਨੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੁੱਧ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਰਾਜ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਸਭਾ ਬੁਲਾਈ ਗਈ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਉਪਲੀ ਨੇ ਵਿਨਯ ਪਿਤਾਕਾ (ਹੁਕਮ ਦੇ ਨਿਯਮ) ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਨੰਦ ਦੇ ਸੂਤ ਪਿਤਾਕਾ (ਬੁੱਧ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ) ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਬੋਧੀ ਫਲਸਫ਼ੇ ਵਾਲਾ ਅਭਿਧੰਮ ਪਿਟਕ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ।

ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ

ਬੁੱਧ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੋਕ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਾਲਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਦੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੁਖਦਾਈ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਵੇਦਾਂ ਵਰਗੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਬਹੁਤ ਵਿਹਾਰਕ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਭੌਤਿਕ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਮੁਕਤੀ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

ਚਾਰ ਨੇਕ ਸੱਚਾਈਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ – ਬੁੱਧ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਗਿਆਨ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਚਾਰ ਨੇਕ ਸੱਚਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

ੳ. ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖ ਹੀ ਦੁੱਖ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਬੁੱਧ ਨੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਿਮਾਰੀਆਂ, ਪੀੜਾਂ ਅਤੇ ਮੌਤਾਂ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖ ਜ਼ਰੂਰ ਹਨ। ਜੰਮਣ ਦੇ ਨਾਲ ਦਰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜਾ ਵੀ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਜੋ ਅਧੂਰੀਆਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਦੁਖਦਾਈ ਹਨ। ਦਰਦ ਉਦੋਂ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸੰਵੇਦੀ ਅਨੰਦ ਦੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਭ ਦਰਦ ਹੈ।

ਅ. ਦੁੱਖ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੈ: ਦੂਜਾ ਨੇਕ ਸੱਚ ਦੁੱਖ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਛਾ ਹੈ ਜੋ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇੱਛਾ ਹੈ ਦੁੱਖ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਾਰਨ।

ਬ. ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ: ਤੀਜਾ ਨੇਕ ਸੱਚ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਜਨੂੰਨ, ਇੱਛਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦਰਦ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਚ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 4

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਹਉਮੈ (ਅਹਿਮ ਜਾਂ ਅਹੰਕਾਰ), ਮੋਹ, ਈਰਖਾ, ਸੰਦੇਹ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਉਹ ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ, ਇੱਛਾ ਅਤੇ ਦਰਦ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੂਰਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰਮਾਣ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸ. ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ: ਚੌਥਾ ਨੇਕ ਸੱਚ ਇੱਕ ਰਾਹ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ, ਬੋਧੀ ਦਰਸ਼ਨ ਆਸ਼ਾਵਾਦ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੁੱਧ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੁਕਤੀ ਵੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਰਸਤਾ ਜਾਂ ਮਾਰਗ 8 ਤਹਿਆਂ ਵਾਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਵਿਅਕਤੀ ਨਿਰਵਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮੁਕਤੀ ਦਾ 8 ਤਹਿਆ ਮਾਰਗ (ਨਿਰਵਾਣ)

- 1. ਸਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-** ਅਗਿਆਨਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਸਹੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਗਿਆਨਤਾ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਗਲਤ ਵਿਚਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਗਲਤ ਸਮਝ ਕਾਰਣ ਹੀ ਉਹ ਅਸਥਾਈ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹੀ ਸਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ।
- 2. ਸਹੀ ਹੱਲ** -ਇਹ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੂਜਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਰਬਾਨੀ , ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਦਿਆਲਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।
- 3. ਸਹੀ ਭਾਸ਼ਣ** -ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਕੰਲਪ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਉਤੇ ਕਾਬੂ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾ ਕਰਕੇ ਝੂਠੇ ਜਾਂ ਕੋਝਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ।
- 4. ਸਹੀ ਆਚਰਣ** -ਇਹ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਚੋਰੀ, ਜਿਆਦਾ ਖਾਣ ਪੀਣ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਨਕਲੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਗਹਿਣੇ, ਅਰਾਮਦਾਇਕ ਬਿਸਤਰੇ , ਸੋਨਾ ਆਦਿ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣਾ।
- 5. ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦੇ ਸਹੀ ਸਾਧਨ** -ਸਹੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣਾ। ਧੋਖਾਧੜੀ, ਰਿਸ਼ਵਤ ਖੋਰੀ, ਚੋਰੀ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਗਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣਾ ਕਦੇ ਵੀ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
- 6. ਸਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼** -ਮਾੜੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੰਜਮ , ਸੰਵੇਦਨਾ ਅਤੇ ਮਾੜੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਜਾਂ ਨਕਾਰਣਾ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।
- 7. ਸਹੀ ਧਿਆਨ** -ਸਹੀ ਧਿਆਨ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਤਨ, ਮਨ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ। ਭੈੜੇ ਵਿਚਾਰ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਵਿਸਰ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਮਾੜੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਲਗਣ ਤਾਂ ਦੁੱਖ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

8. **ਸਹੀ ਇਕਾਗਰਤਾ** -ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਉਪਰੋਕਤ ਸੱਤ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਹੀ ਅਤੇ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ ਸਕੇਗਾ। ਵਿਅਕਤੀ ਸਹੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਜਾਂ ਧਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਕੂਲ -ਮਹਾਨ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਕਟਰ ਕਜ਼ਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਪੂਰਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ “ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪੂਰਬ ਦੇ ਕਾਵਿਕ ਅਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਮਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਫੈਲਣ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸਚਾਈ ਅਤੇ ਸਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਇੰਨੇ ਡੂੰਘੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਮਾੜੇਪਨ ਦੇ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਟਾਕਰਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਕਈ ਵਾਰ ਰੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪੂਰਬ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਅੱਗੇ ਗੋਡੇ ਟੇਕਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਇਸ ਪੰਛੂੜੇ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉਚੇ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਜੱਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਾਂ।

ਚਾਰਵਾਕ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਟੀਚਾ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੋਗੇ। ਅਸੀਂ ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਬੋਧ ਗਯਾ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਚੱਲੋ। ਮਹਾਬੋਧੀ ਦਰਖਤ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੋ ਜਿੱਥੇ ਕੁਝ ਅਜੀਬ ਵਾਪਰਿਆ-ਸੱਚ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਜਾਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼। ਪਰੰਪਰਾ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬੁੱਧ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੱਤ ਹਫਤੇ ਬੋਧ ਗਯਾ ਵਿੱਚ ਰਹੇ। ਉਥੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਨਿਮੇਸ਼ਲੋਚ ਸਤੁਪ ਵੀ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਦੀ ਇੱਕ ਖੜ੍ਹੀ ਮੂਰਤ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਇਸ ਰੁੱਖ ਵੱਲ ਟਿਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਬੋਧ ਗਯਾ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ 'ਪਿੰਡ ਦਾਨ' ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਪਦ ਮੰਦਿਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਛੜੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਤਸਲੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਤੁਸੀਂ ਰਾਜਗੀਰ ਵੀ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਯਾਤਰੀ ਫਾਹੇਨ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਰਖ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜੋ ਬੁੱਧ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ 900 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਇਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਤੱਥ 'ਤੇ ਰੋਇਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇੱਥੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਬੁੱਧ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਬੁੱਧ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਇੱਥੇ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਗੁਫਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਬੁੱਧ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰੋ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਭੀਖ ਮੰਗਣ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਤੇ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਥੇ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੌਰਿਆ ਰਾਜਾ ਬਿੰਬੀਸਾਰਾ ਬੋਧੀ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਯਾਦ ਰਖੋ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਦੇਵ ਦੱਤ ਨੇ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪਾਗਲ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪੈਰ ਇਹ ਘਟਨਾ ਇੱਥੇ ਵਾਪਰੀ। ਆਖਿਰਕਾਰ ਇਹ

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਰਾਜਗੀਰ ਤੋਂ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਬੁੱਧ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅੰਤਿਮ ਯਾਤਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਪਹਿਲੀ ਬੋਧੀ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਸਪਤਪਰਨੀ ਗੁਫਾ ਵਿੱਚ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਅਣਲਿਖੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਰਾਜਗੀਰ ਵਿੱਚ ਮੱਠ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਰਖੀ ਗਈ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਨ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ।

ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਨਾਲੰਦਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹੋਗੇ- ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬੁੱਧ ਨੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਭਿਕਸ਼ੂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇੱਥੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇੰਨਾ ਜਿਆਦਾ ਕਿ ਪੰਜਵੀਂ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਤੱਕ ਨਾਲੰਦਾ ਨੇ ਗੁਪਤਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਤ ਮੱਠ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8.3

1. ਗੌਤਮ ਬੁੱਧ ਦਾ ਬਚਪਨ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਸੀ ?
2. ਗੌਤਮ ਬੁੱਧ ਨੇ ਕਿੱਥੇ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ?
3. ਗੌਤਮ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਕਿੱਥੋਂ ਮਿਲਿਆ ?
4. ਸੁਤ ਪਿਤਾਕਾ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ?
5. ਵਿਨਯਾ ਪਿਤਾਕਾ ਦਾ ਪਾਠ ਕਿਸਨੇ ਕੀਤਾ ?
6. ਗੌਤਮ ਬੁੱਧ ਦੇ ਚਾਰ ਮਹਾਨ ਸੱਚ ਕੀ ਹਨ ?
7. ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਿਸ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਆਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਾਰੇ ਮਤ ਭੇਦ ਹਨ ?

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ।

- ਧਰਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਪੂਰਵ ਵੈਦਿਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲੱਭੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਲੀਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੈਰ ਰਿਵਾਇਤੀ ਮਾਰਗਾਂ ਦੇ ਨਾਲ।
- ਵੇਦਾਂ ਤੋਂ ਉਪਜੀ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਸਾਮਖਿਆ ਫਲਸਫਾ ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲੀਅਤ ਸਵੈ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸਵੈ ਤੋਂ ਬਣੀ ਹੈ ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤੀ ਹੈ।
- ਯੋਗਾ ਸਵੈ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵਿਹਾਰਕ ਦਰਸ਼ਨ ਹੈ। ਨਿਆਂ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ ਦੀ ਇੱਕ ਤਕਨੀਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਵੈਸ਼ੇਸ਼ਿਕਾ ਸਾਨੂੰ ਅਸਲੀਅਤ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਗਠਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

- ਮੀਮਾਂਸਾ ਦਰਸ਼ਨ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੈਦਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਹੈ।
- ਚਾਰਵਾਕਵਾਦ, ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਨੂੰ ਗੈਰ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਚਾਰਵਾਕ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਹੈ, ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਦਾਰਥ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ।
- ਬੁੱਧ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਚਾਰ ਨੇਕ ਸਚਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ। 1. ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖ ਹੈ। 2. ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। 3. ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਹੈ। 4. ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।
- ਬੁੱਧ ਨੇ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਅੱਠ ਤਹਿਵਾਲਾ ਮਾਰਗ ਸਮਝਾਇਆ ਇਹ ਹਨ। 1. ਸਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ 2. ਸਹੀ ਸੰਕਲਪ 3. ਸਹੀ ਭਾਸ਼ਣ 4. ਸਹੀ ਆਚਰਣ 5. ਉਪਜੀਵਿਕਾ ਦਾ ਸਹੀ ਸਾਧਨ 6. ਸਹੀ ਯਤਨ 7. ਸਹੀ ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ 8. ਸਹੀ ਇਕਾਗਰਤਾ।

ਅੰਤਿਮ ਅਭਿਆਸ

1. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਲਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ ?
2. ਭਾਰਤ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਚਾਰਵਾਕ ਸਕੂਲ ਦੁਆਰਾ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਗਈ ਸੀ ?
3. ਚਾਰਵਾਕ ਸਕੂਲ ਦੂਜੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ ?
4. ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ ਕਿ ਸ਼ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਇੱਕ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ?
5. ਬੋਧੀ ਦਰਸ਼ਨ ਇੱਕ ਬਿਹਤਰ ਮਨੁੱਖ ਬਣਨ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।
6. ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੀਮਾਂਸਾ ਦਰਸ਼ਨ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੈਦਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉਤਰ

8.1

1. ਅਰਣਯੰਕਾ ਅਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦ
2. ਕਰਮ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ
3. ਵੈਸ਼ਨਵਵਾਦ, ਸ਼ੈਵਵਾਦ, ਸਾਕਤਵਾਦ
4. ਬ੍ਰਹਮ ਮਾਂ, ਭਰਪੂਰਤਾ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਉਰਜਾ (ਸ਼ਕਤੀ) ਦੀ ਦੇਵੀ
5. ਅਗਮੰਤਾ, ਸ਼ੁਧਾ ਅਤੇ ਵੀਰ-ਸ਼ੈਵਵਾਦ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 4

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

8.2

1. ਛੇ
2. ਕਪਿਲ ਜਿਸਨੇ ਸਮਖਯਾ ਸੂਤਰ ਲਿਖੇ
3. ਪੰਤਾਜਲੀ ਦੀ ਯੋਗ ਸੂਤਰ
4. ਗੌਤਮ
5. ਮੀਮਾਂਸਾ ਸਕੂਲ
6. ਵੇਦਾਂਤ, ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਹਿੱਸਾ
7. ਚਾਰਵਾਕ ਸਕੂਲ
8. 24
9. 599 ਬੀ.ਸੀ.
10. ਚੌਵੀ ਜਾਂ ਆਖਰੀ ਤੀਰਥੰਕਰ
11. ਜੀਵ, ਅਜੀਵਾ, ਅਸ਼ਟਿਕਾ, ਬੰਧ, ਸੰਵਾਰਾ, ਨਿਰਜਨਾ, ਮੋਕਸ਼

8.3

1. ਸਿਧਾਰਥ
2. ਬੋਧ ਗਯਾ, ਬਿਹਾਰ ਵਿਖੇ ਪਿੱਪਲ ਦੇ ਦਰਖਤ ਹੇਠਾਂ
3. ਬੋਧ ਗਯਾ, ਬਿਹਾਰ
4. ਬੁੱਧ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼, ਜਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ
5. ਉਪਲੀ
6. ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
 ਓ. ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਅ. ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
 ਏ. ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ।
7. ਚਾਰਵਾਕ ਸਕੂਲ

9

ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਲਗਭਗ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸੂਫੀ ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਲੋਕਪ੍ਰਿਅਤਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਤੋਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ, ਵੱਡੇ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਘਰਾਣਿਆਂ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੂਫੀ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਗੀਤ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਅੱਜ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹਨ। ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੱਧਕਾਲੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸੂਫੀ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਉਭਾਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦੋ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਲਿਆਂਦਾ। ਸੂਫੀ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਉਦਾਰਵਾਦ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਪਿਆਰ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸਮਾਨਤਾਵਾਦੀ ਸਮਾਜ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਭਗਤੀ ਜਾਂ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਜਾਤ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਬਰਾਬਰ ਸਨ। ਸੂਫੀ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ।

ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਓਗੇ।

- ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਓਗੇ।
- ਸੂਫੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ;
- ਸੂਫੀਆਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਿਲਸਿਲਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ;
- ਸੂਫੀਵਾਦ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ
- ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ, ਸੰਤ ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ;
- ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਉਭਾਰ
- ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ;
- ਸੰਯੁਕਤ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਦੋ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸੂਫੀ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦੇ ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 4

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

9.1 ਸੂਫੀ ਲਹਿਰ

ਪਿਛੋਕੜ - ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਉਭਾਰ :-

ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਪੈਗੰਬਰ ਮੁਹੰਮਦ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸਲਾਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਉਭਾਰ ਦੇਖਿਆ। ਇਹ ਅੰਦੋਲਨ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੁਆਲੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸਨ। ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੋ ਵੱਡੇ ਪੰਥ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ - ਸੁੰਨੀ ਅਤੇ ਸ਼ੀਆ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਫਿਰਕੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਰਾਨ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਰਾਕ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਮਿਲਣਗੇ।

ਸੁੰਨੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਇਸਲਾਮੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਚਾਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਕੂਲ ਹਨ, ਇਹ ਕੁਰਾਨ ਅਤੇ ਹਦੀਸ (ਪੈਗੰਬਰ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਤੇ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ) 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਹਨਫੀ ਮੱਤ ਨੂੰ ਪੂਰਬੀ ਤੁਰਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਏ ਸਨ।

ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਸੁੰਨੀਵਾਦ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਦਰਸ਼ਨ ਜਾਂ ਮੁਤਾਜ਼ਿਲਾ ਤੋਂ ਆਈ, ਜੋ ਸਖਤ ਇੱਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਿਆਂਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਬੁਰੇ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੈਣਾ-ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਰਦ ਸੁਤੰਤਰ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਸੰਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਸ਼ਰੀ ਸਕੂਲ ਵੱਲੋਂ ਮੁਤਾਜ਼ਿਲਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅਬੁਲ ਹਸਨ ਅਸ਼ਰੀ (873-935 ਈ.) ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ, ਅਸ਼ਰੀ ਸਕੂਲ ਨੇ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਸਿਧਾਂਤ (ਕਲਾਮ) ਦੇ ਬਚਾਅ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਦਲੀਲ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸਕੂਲ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਜਾਣਦਾ, ਦੇਖਦਾ ਅਤੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਕੁਰਾਨ ਅੰਤਰੀਵੀ ਅਤੇ ਅਨਾਦਿ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੂਲ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਅਬੂ ਹਾਮਿਦ ਅਲ-ਗਜ਼ਾਲੀ (1058-1111 ਈ.) ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਹੱਸਵਾਦ ਨਾਲ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਦਾ ਮੇਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ 1095 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੂਫੀ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਸੂਫੀਆਂ ਦੋਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਡੂੰਘਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਲ-ਗਜ਼ਾਲੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਗੈਰ-ਆਰਥੋਡਾਕਸ ਸੁੰਨੀ ਸਕੂਲਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਗਿਆਨ ਤਰਕ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਪਰਕਾਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੂਫੀਆਂ ਦੀ ਕੁਰਾਨ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਓਨੀ ਹੀ ਸੀ ਜਿੰਨੀ ਉਲੇਮਾ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਗਜ਼ਾਲੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਨਵੀਂ ਵਿਦਿਅਕ

ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕਾਰਨ ਵਧੇਰੇ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੈਮੀਨਾਰ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਦਰੱਸੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਸ਼ਰੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਸੁੰਨੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰਕਾਰ ਚਲਾਉਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਉਲੇਮਾ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਲੇਮਾ ਨੇ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ।

ਸੂਫੀ :-

ਉਲੇਮਾ ਦੇ ਉਲਟ ਸੂਫੀ ਸਨ। ਸੂਫੀ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਸਨ। ਉਹ ਧਰਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਸਨ ਜੋ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਏ ਨਿਘਾਰ 'ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਨਤਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦੌਲਤ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ “ਅਧਰਮੀ” ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਲੇਮਾ ਦੀ ਤਤਪਰਤਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਸੰਨਿਆਸੀ ਜੀਵਨ ਜੀਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਰਾਜ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੈਣਾ-ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੂਫੀ ਫਲਸਫਾ ਵੀ ਉਲੇਮਾ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਸੀ। ਸੂਫੀਆਂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਰਸਮੀ ਪੂਜਾ, ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਕਠੋਰਤਾ ਅਤੇ ਕੱਟੜਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਨ। ਸੂਫੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਮਰਨ ਵੱਲ ਮੁੜਿਆ। ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਵਾਂਗ, ਸੂਫੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ “ਰੱਬ ਨਾਲ ਪਿਆਰ” ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਨਾਲ, ਸੂਫੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿਲਸਿਲੇ (ਹੁਕਮਾਂ) ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਪੀਰ (ਗਾਈਡ) ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਖਵਾਜਾ ਜਾਂ ਸ਼ੇਖ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪੀਰ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚੇਲੇ ਇੱਕ ਖਾਨਕਾਹ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਪੀਰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਜਾਂ ਵਲੀ ਨੂੰ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸੂਫੀਆਂ ਨੇ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਸਮਾਸ (ਪਵਿੱਤਰ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਪਾਠ) ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ। ਇਰਾਕ ਵਿੱਚ ਬਸਰਾ ਸੂਫੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਫੀ ਸੰਤ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਧਰਮ ਸਥਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਵਧੇਰੇ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਕੁਰਾਨ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਉਨੇ ਹੀ ਦੇਣਦਾਰ ਸਨ ਜਿੰਨਾ ਉਲੇਮਾ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੂਫੀਵਾਦ :-

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੂਫੀਵਾਦ ਦਾ ਆਗਮਨ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਅਤੇ ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉੱਘੇ ਸੂਫੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ, ਜੋ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਸ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਲ-ਹੁਜਵਾਰੀ

ਨੋਟ

ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਮੌਤ 1089 ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ, ਜੋ ਦਾਤਾ ਗੰਜ ਬਖਸ਼ (ਅਸੀਮਤ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦਾ ਵਿਤਰਕ) ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਸੂਫੀਆਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਮੁਲਤਾਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਨ। ਤੇਰਵੀਂ ਅਤੇ ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਸੂਫੀ ਕਸ਼ਮੀਰ, ਬਿਹਾਰ, ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਤੱਕ ਫੈਲ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਸੂਫੀਵਾਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਸਿਧਾਂਤ, ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼, ਵਰਤ ਰੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਨਮਾਜ਼ ਅਤੇ ਖਾਨਕਾਹ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤੈਅ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੂਫੀ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਆਏ ਸਨ। ਸ਼ੁੱਧ ਜੀਵਨ, ਭਗਤੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਨਮਾਨ ਦਾ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ।

ਅਬੁਲ ਫਜ਼ਲ ਆਈਨ-ਏ-ਅਕਬਰੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹੋਏ ਸੂਫੀਆਂ ਦੇ ਚੌਦਾਂ ਸਿਲਸਿਲਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ਦੱਸਾਂਗੇ। ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਦੋ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ: ਬਾ-ਸ਼ਰਾ ਅਤੇ ਬੇ-ਸ਼ਰਾ। ਬਾ-ਸ਼ਰਾ ਉਹ ਹੁਕਮ ਸਨ ਜੋ ਇਸਲਾਮੀ ਕਾਨੂੰਨ (ਸ਼ਰੀਆ) ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਮਾਜ਼ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚਿਸ਼ਤੀ, ਸੁਹਰਾਵਰਦੀ, ਫਿਰਦੌਸੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਨ। ਕਾਦਿਰੀ ਅਤੇ ਨਕਸ਼ਬੰਦੀ ਸਿਲਸਿਲੇ। ਬੇ-ਸ਼ਰਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ਰੀਆ ਦੁਆਰਾ ਬੰਨ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕਲੰਦਰ ਇਸ ਸਮੂਹ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਨ।

ਚਿਸ਼ਤੀ ਸਿਲਸਿਲਾ:-

ਚਿਸ਼ਤੀ ਹੁਕਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਖਵਾਜ਼ਾ ਚਿਸ਼ਤੀ (ਹੇਰਾਤ ਦੇ ਨੇੜੇ) ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਚਿਸ਼ਤੀ ਸਿਲਸਿਲਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਖਵਾਜ਼ਾ ਮੁਈਨੁਦੀਨ ਚਿਸ਼ਤੀ (ਜਨਮ ਸੀ. 1142) ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜੋ 1192 ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਭਾਰਤ ਆਏ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਅਜਮੇਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਭਗਤੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। 1236 ਵਿੱਚ ਅਜਮੇਰ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ, ਅਜਮੇਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੀਰਥ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ੇਖ ਦੇ ਮਕਬਰੇ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਲੱਖਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਾਗੌਰ ਦੇ ਸ਼ੇਖ ਹਮੀਦੁਦੀਨ ਅਤੇ ਕੁਤੁਬੁੱਦੀਨ ਬਖਤਿਆਰ ਕਾਕੀ ਸਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ, ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਾਂਟ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾ

ਦਿੱਤਾ। ਕੁਤੁਬੁੱਦੀਨ ਬਖਤਿਆਰ ਕਾਕੀ ਦੇ ਖਾਨਕਾਹ 'ਤੇ ਵੀ ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਸੁਲਤਾਨ ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਨੇ ਇਸ ਸੰਤ ਨੂੰ ਕੁਤੁਬ ਮੀਨਾਰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਅਜੋਧਨ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਪੱਟਨ) ਦੇ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦੁਦੀਨ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਹਰਿਆਣਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਚਿਸ਼ਤੀ ਸਿਲਸਿਲਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਉਦਾਰਤਾ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ। ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹਨ।

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਚੇਲੇ ਸ਼ੇਖ ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ ਔਲੀਆ (1238-1325) ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਚਿਸ਼ਤੀ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਨ। ਉਹ 1259 ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਆਇਆ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸੱਠ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਉਸਨੇ ਸੱਤ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਨੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਅਤੇ ਅਹਿਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਿਆ। ਉਸ ਲਈ ਤਿਆਗ ਦਾ ਮਤਲਬ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਵੰਡਣਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ ਵੀ ਸੀ।

ਇਕ ਹੋਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਚਿਸ਼ਤੀ ਸੰਤ ਸ਼ੇਖ ਨਸੀਰੁਦੀਨ ਮਹਿਮੂਦ ਸਨ, ਜੋ ਨਸੀਰੁਦੀਨ ਚਿਰਾਗ-ਏ-ਦਿੱਲੀ (ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਚਿਰਾਗ) ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ। 1356 ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਦੀ ਘਾਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਿਸ਼ਤੀ ਸਿਲਸਿਲਾ ਦੇ ਚੇਲੇ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ।

ਸੁਹਰਾਵਰਦੀ ਸਿਲਸਿਲਾ :-

ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸ਼ੇਖ ਸ਼ਿਹਾਬੁਦੀਨ ਸੁਹਰਾਵਰਦੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਖ ਬਹਾਉਦੀਨ ਜ਼ਕਰੀਆ (1182-1262) ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮੁਲਤਾਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖਾਨਕਾਹ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਕ, ਉੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਵਪਾਰੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੇਖ ਬਹਾਉਦੀਨ ਜ਼ਕਰੀਆ ਨੇ ਕਬਾਚਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ਤ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਪੱਖ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਸ਼ੇਖੁਲ ਇਸਲਾਮ (ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਆਗੂ) ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚਿਸ਼ਤੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਉਲਟ, ਸੁਹਰਾਵਰਦੀਆਂ ਨੇ ਰਾਜ ਨਾਲ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸੰਪਰਕ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੋਹਫ਼ੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਅਸਾਮੀਆਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੇ। ਸੁਹਰਾਵਰਦੀ ਸਿਲਸਿਲਾ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਸਿੰਧ ਵਿਚ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਹੋਰ ਵੀ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫਿਰਦੌਸੀ ਸਿਲਸਿਲਾ, ਸ਼ਾਤਰੀ ਸਿਲਸਿਲਾ, ਕਾਦਿਰੀ ਸਿਲਸਿਲਾ, ਨਕਸ਼ਬੰਦੀ ਸਿਲਸਿਲਾ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 4

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

9.2 ਸੂਫੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਸੂਫੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤਿੱਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਸੂਫੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਆ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕੀਤਾ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਨੇ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਵਧੇਰੇ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਲਹਿਰਾਂ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹੋਗੇ ਕਿ ਸੰਤ ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪਿਆਰ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਗੈਰ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੂਫੀਆਂ ਨੇ ਵਹਿਦਤ ਉਲ-ਵਜੂਦ (ਹੋਂਦ ਦੀ ਏਕਤਾ) ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਇਬਨ-ਏ-ਅਰਬੀ (1165-1240) ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਇੱਕ ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੂਫੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਯੋਗੀਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਟਾਂਦਰਾ ਵੀ ਹੋਇਆ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਹਠ-ਯੋਗ ਗ੍ਰੰਥ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਕੁੰਡਾ ਦਾ ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸੂਫੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਵਰਗਾਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਸੁਲਤਾਨ ਅਤੇ ਉਲੇਮਾ ਅਕਸਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਸੂਫੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸੰਪਰਕ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ ਔਲੀਆ ਧਰਮ ਜਾਂ ਜਾਤ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵੰਡਣ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਆਰਾਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਖਾਨਕਾਹ 'ਤੇ ਹਰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਸੂਫੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਬ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਰੂਪ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੀ। ਉਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਸਲੂਕ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਭਾਵੇਂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੈਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ”।

ਸੂਫੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ ਬਰਾਬਰੀ 'ਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਉਲੇਮਾ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਸੂਫੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੂਫੀਆਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਉੱਤੇ ਰੂੜੀਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਸੂਫੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਉਲੇਮਾ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਲੇਮਾ ਦੁਨੀਆ ਕੋਲ ਲਾਲਚ ਕਾਰਣ ਝੁਕ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਮੂਲ ਜਮਹੂਰੀ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੱਟਪੜਪੰਥੀ ਅਤੇ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇਹ ਲੜਾਈ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ, ਸਤਾਰਵੀਂ ਅਤੇ

ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਜਾਰੀ ਰਹੀ। ਸੂਫੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਵਾਂਗ, ਸੂਫੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਖੇਤਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸੂਫੀ ਸੰਤ ਕਵੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣਾ ਚੁਣਿਆ। ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਲਿਖਤਾਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੇਖ ਹਮੀਦੁਦੀਨ ਨੇ ਹਿੰਦਵੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਫਾਰਸੀ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ। ਸਈਅਦ ਗੋਸ਼ੁ ਦਰਾਜ ਦੱਕਾਨੀ ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਲੇਖਕ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਫਾਰਸੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਭਾਵਪੂਰਣ ਪਾਇਆ। ਬੰਗਾਲੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਈ ਸੂਫੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਲੇਖਕ ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ (1252-1325) ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ ਔਲੀਆ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸੀ। ਖੁਸਰੋ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਹੋਣ 'ਤੇ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਨੇ ਹਿੰਦੀ (ਹਿੰਦਵੀ) ਵਿੱਚ ਆਇਤਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਫਾਰਸੀ ਲੈਅ ਨੂੰ ਲਗਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਸਬਕ-ਏ-ਹਿੰਦੀ ਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸ਼ੈਲੀ ਬਣਾਈ। ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਹਿੰਦੀ ਨੇ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਬੀਰ ਵਰਗੇ ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਇਸਦੀ ਵਿਆਪਕ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9.1

1. ਉਲੇਮਾ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ?
2. ਕਲਾਮ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ਹੈ ?
3. ਦਾਤਾ ਗੰਜ ਬਖਸ਼ ਕਿਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ?
4. ਆਈਨ-ਏ-ਅਕਬਰੀ ਕਿੰਨੇ ਸਿਲਸਿਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਬੋਲਦੀ ਹੈ ?
5. ਖਵਾਜਾ ਮੁਈਨੁਦੀਨ ਚਿਸਤੀ ਖਾਨਕਾਹ ਕਿੱਥੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ?
6. ਇਸਲਾਮੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਮ ਕੀ ਹੈ ?
7. ਚਿਰਾਗ-ਏ-ਦਿੱਲੀ (ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਦੀਵਾ) ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?

9.3 ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ

ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸੱਤਵੀਂ ਅਤੇ ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਨਯਨਾਰਸ (ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਭਗਤ) ਅਤੇ ਅਲਵਰਸ (ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਭਗਤ) ਦੀਆਂ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 4

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਝਲਕਦਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਠੰਡੀ ਰਸਮੀ ਪੂਜਾ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ, ਸਗੋਂ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਪਾਸਕ ਵਿਚਕਾਰ ਪਿਆਰ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਇੱਕ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਬੰਧਨ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਤਾਮਿਲ ਅਤੇ ਤੇਲਗੂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਸਨ।

ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਦੱਖਣ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ ਪਰ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੀ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਜੋ ਅਜੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਾਹਨ ਸੀ, ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਭਾਗਵਤ ਪੁਰਾਣ ਪੁਰਾਣੇ ਪੁਰਾਣ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਬਚਪਨ ਅਤੇ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਕੇਂਦਰਿਤ, ਇਹ ਰਚਨਾ ਸਧਾਰਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਰਤ ਵੈਸ਼ਨਵ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੌੜ ਬਣ ਗਈ ਜੋ ਕਿ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਸੀ।

ਭਗਤੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤਰੀਕਾ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੀ। ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਸਰੋਤਿਆਂ ਲਈ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਗਿਆਨਦੇਵ ਨੂੰ ਮਰਾਠੀ ਵਿੱਚ, ਕਬੀਰ, ਸੂਰਦਾਸ ਅਤੇ ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ, ਸ਼ੰਕਰਦੇਵ ਨੇ ਅਸਾਮੀ ਵਿੱਚ, ਚੈਤੰਨਿਆ ਅਤੇ ਚੰਡੀਦਾਸ ਨੂੰ ਬੰਗਾਲੀ ਵਿੱਚ, ਮੀਰਾਬਾਈ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕਸ਼ਮੀਰੀ, ਤੇਲਗੂ, ਕੰਨੜ, ਉੜੀਆ, ਮਲਿਆਲਮ, ਮੈਥਲੀ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਵਿੱਚ ਭਗਤੀ ਕਾਵਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਮੁਕਤੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਜਾਤ, ਧਰਮ ਜਾਂ ਧਰਮ ਦਾ ਕੋਈ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਖੁਦ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਿਛੋਕੜਾਂ ਤੋਂ ਆਏ ਸਨ। ਰਾਮਾਨੰਦ, ਜਿਸ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਇੱਕ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਆਏ ਸਨ। ਉਸ ਦਾ ਚੇਲਾ, ਕਬੀਰ, ਇੱਕ ਜੁਲਾਹਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੇਖਾਕਾਰ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਨਾਮਦੇਵ ਦਰਜੀ ਸੀ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਸਮਾਨਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਗਤ ਧਰਮ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੀ ਵੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਸਤੀ ਅਤੇ ਕੰਨਿਆ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮੀਰਾਬਾਈ ਅਤੇ ਲੱਲਾ (ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ) ਨੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਰਚੀਆਂ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ।

ਗੈਰ-ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਵਿੱਚ, ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ

ਉੱਤਮ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਖਾਈ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਆਓ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੀਏ।

ਕਬੀਰ (1440-1518) ਨੂੰ ਇੱਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਿਧਵਾ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੁਲਾਹੇ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਬੀਰ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰਸਤਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਨੁਭਵੀ ਭਗਤੀ ਜਾਂ ਸ਼ਰਧਾ ਦੁਆਰਾ ਸੀ। ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਇੱਕ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਕਈ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ - ਰਾਮ, ਹਰੀ, ਗੋਵਿੰਦਾ, ਅੱਲ੍ਹਾ, ਰਹੀਮ, ਖੁਦਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਸੂਫੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ, ਹਿੰਦੂ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਮ-ਭਗਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਉਸ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਪਹਿਲੂ ਕਬੀਰ ਲਈ ਅਰਥਹੀਣ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਰਚੇ ਗਏ ਦੋਹੇ (ਸਾਖੀ) ਵਿਚ ਝਲਕਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਇੱਕ ਦੋਹੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜੇ ਪੱਥਰ (ਮੂਰਤੀ) ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਪਹਾੜ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਪੱਥਰ ਦੇ ਆਟੇ ਦੀ ਚੱਕੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਬਿਹਤਰ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਪੇਟ ਤਾਂ ਭਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਕਬੀਰ ਨੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸਾਦਗੀ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਗਤੀ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਆਸਾਨ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।

ਉਸਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰਕ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਲਈ, ਮਨੁੱਖ ਸ਼ੁੱਠ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਰਤਵ ਦੇ ਤਿਆਗ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਾਰਜ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਕਬੀਰ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਏਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਚੇਲੇ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ।

ਕਬੀਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਧਰਮ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੌਂਝੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਅਤੇ ਸਿੱਧੀ ਸੀ। ਇਹ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਾਡੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਨਨਕਾਣਾ ਸਕੂਲ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (1469-1539) ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਤਲਵੰਡੀ (ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵੱਲ ਝੁਕਾਅ ਦਿਖਾਇਆ। ਉਹ ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਚੇਲੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਿਸਿਆ, ਚੇਲੇ ਜਾਂ ਪਾਲੀ

ਨੋਟ

ਸਿੱਖਾ, ਹਦਾਇਤ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ)।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਸਾਦਗੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਅਤੇ ਘਟੀਆ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਸਮਾਨਤਾਵਾਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਮਾਰਗ ਦਿਖਾਇਆ। ਕਬੀਰ, ਵਾਂਗਨਾਨਕ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਸੀ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਉਹ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਗੁਰੂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਵਾਣੀ (ਸ਼ਬਦ) ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਵੈਸ਼ਨਵ ਅੰਦੋਲਨ :-

ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵਰਗੇ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਰੂਪ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਇੱਕ ਹੋਰ ਲਹਿਰ ਵੀ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹ ਅੰਦੋਲਨ, ਜਿਸਨੂੰ ਵੈਸ਼ਨਵ ਅੰਦੋਲਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਰਾਮ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਸੂਰਦਾਸ, ਮੀਰਾਬਾਈ, ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਅਤੇ ਚੈਤਨਯ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਕਵਿਤਾ, ਗੀਤ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸੂਰਦਾਸ (1483-1563) ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੁਰੂ ਵੱਲਭਚਾਰਾ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਅੰਨ੍ਹਾ ਕਵੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਗੀਤ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੁਆਲੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹਨ। ਉਸਦਾ ਸੁਰਸਾਗਰ ਬਚਪਨ ਅਤੇ ਜਵਾਨੀ ਦੌਰਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਨੂੰ ਕੌਮਲ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮੀਰਾਬਾਈ (1503-73) ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਵਿਧਵਾ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਇੱਕ ਗੁਣ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਚੈਤਨਯ (1484 1533) ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਵੈਸ਼ਨਵ ਅੰਦੋਲਨ ਫੈਲਿਆ। ਚੈਤੰਨਿਆ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਰੂਪ ਮੰਨਿਆ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸੰਕੀਰਤਨਾਂ (ਭਗਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭਜਨ ਸੈਸ਼ਨ) ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਘਰਾਂ, ਮੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਗਲੀ-ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਹੋਰ ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਵਾਂਗ, ਚੈਤੰਨਿਆ ਵੀ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਹਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ

ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ।

ਰਾਮ ਦੀ ਪੂਜਾ ਰਾਮਾਨੰਦ (1400-1470) ਵਰਗੇ ਸੰਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਮ ਨੂੰ ਪਰਮ ਭਗਵਾਨ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਰਾਮ ਭਗਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਤੁਲਸੀਦਾਸ (1532-1623) ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਰਾਮਚਰਿਤਮਾਨਸ ਲਿਖਿਆ ਸੀ।

ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾਵਾਦੀ ਸੀ।

9.4 ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ-ਧਾਰਮਿਕ ਲਹਿਰ ਸੀ ਜੋ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਠੋਰਤਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਚੰਗੇ ਚਰਿੱਤਰ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸੋਚ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਖੜੋਤ ਆ ਗਈ ਸੀ, ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕੀਤੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਨਵੀਂ ਭਾਵਨਾ ਜਗਾਈ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਵਰਗੇ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਮਾਨਤਾਵਾਦੀ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਮੁੜ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਾਜਿਕ ਬਰਾਬਰੀ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੱਦੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਨਵੇਂ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਕੋਈ ਇਰਾਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਕਬੀਰ ਪੰਥੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਵਜੋਂ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ।

ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰਜੇ ਗਏ ਨਵੇਂ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਜੋ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਉਪਜ ਸਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮੂਹ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ, ਜਿਸਦੀ ਵੱਖਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਲਿਪੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਸਿੱਖ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤਾਕਤ ਬਣ ਗਏ।

ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ। ਵਹਿਦਤ-ਅਲ-ਵਜੂਦ (ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਏਕਤਾ) ਦਾ ਸੂਫੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹਿੰਦੂ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ

ਨੋਟ

ਸੀ। ਕਈ ਸੂਫੀ ਕਵੀ-ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਫਾਰਸੀ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸੂਫੀ ਕਵੀ ਜਿਵੇਂ ਮਲਿਕ ਮੁਹੰਨਿਅਦ ਜੈਸੀ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਚਦੇ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਰਾਧਾ, ਗੋਪੀ, ਜਮੁਨਾ, ਗੰਗਾ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇੰਨੀ ਆਮ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਉੱਘੇ ਸੂਫੀ, ਮੀਰ ਅਬਦੁਲ ਵਾਹਿਦ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸਲਾਮੀ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਗ੍ਰੰਥ ਹਕਾਇਕ-ਏ-ਹਿੰਦੀ ਲਿਖਿਆ। ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਕਬਰ ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਇੱਕ ਉਦਾਰ ਧਾਰਮਿਕ ਨੀਤੀ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੱਲਬਾਤ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ।

ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੀਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸੰਗੀਤਕ ਪੁਨਰਜਾਗਰਣ ਦੇ ਅਗਾਮੀ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਕੀਰਤਨਾਂ ਵਿਚ ਸਮੂਹ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੇ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਨਵੀਆਂ ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਅੱਜ ਵੀ ਮੀਰਾ ਦੇ ਭਜਨ ਅਤੇ ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਦੀਆਂ ਚੌਪਈਆਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9.2

1. ਵੈਸ਼ਨਵ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਇਕ ਮੋੜ ਬਣ ਗਿਆ ?
2. ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਕਿਸ ਧਰਮ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਰਚਨਾ ਹੈ ?
3. ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ ?
4. ਇਹ ਕਿਸਨੇ ਕਿਹਾ, “ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਬੋਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ
5. ਸੂਰ ਸਾਗਰ ਕਿਸਨੇ ਲਿਖਿਆ ?

ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਨ :-

ਵੱਡੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਲਹਿਰਾਂ ਰਹੱਸਵਾਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਵਲਭਾਚਾਰੀਆ, ਰਾਮਾਨੁਜ, ਨਿੰਬਰਕਾ ਵਰਗੇ ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਨਵੀਂ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸੋਚ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸਦਾ ਮੂਲ ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰੀਆ ਦੇ ਅਦਵੈਤ (ਗੈਰ-ਦਵੈਤਵਾਦ) ਫਲਸਫੇ ਵਿੱਚ ਸੀ।

ਰਾਮਾਨੁਜਾਚਾਰੀਆ ਦਾ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟਦਵੈਤ :-

ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟਦਵੈਤ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸੋਧਿਆ ਹੋਇਆ ਅਦਵੈਤਵਾਦ। ਇਸ ਫਲਸਫੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਤਮ ਹਕੀਕਤ ਬ੍ਰਹਮ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਹੈ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਉਸਦੇ ਗੁਣ ਹਨ।

ਸ਼੍ਰੀਕਾਂਥਾਚਾਰੀਆ ਦਾ ਸ਼ਿਵਾਦਵੈਤ :-

ਇਸ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸ਼ਿਵ ਹੈ, ਜੋ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਸੰਪੰਨ ਹੈ। ਸ਼ਿਵ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਮਾਧਵਾਚਾਰੀਆ ਦਾ ਦਵੈਤ :-

ਦਵੈਤ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਦਵੈਤਵਾਦ ਹੈ ਜੋ ਗੈਰ-ਦਵੈਤਵਾਦ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰੀਆ ਦਾ ਅਦੈਤਵਾਦ। ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਇੱਕ ਭਰਮ (ਮਾਇਆ) ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਅੰਤਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਇੱਕ ਅਸਲੀਅਤ ਹੈ।

ਨਿੰਬਰਕਾ ਦੀ ਦਵੈਤਵਾਦ :-

ਦਵੈਤਵਾਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਦੋਹਰਾ ਅਦਵੈਤਵਾਦ। ਇਸ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ। ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ) ਤੋਂ ਵੱਖ ਹਨ। ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੀ ਬਚ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵੱਖਰੇ ਹਨ ਪਰ ਨਿਰਭਰ ਹਨ।

ਵੱਲਭਚਾਰੀਆ ਦਾ ਸੁੱਧਾਦਵੈਤ :-

ਵੱਲਭਚਾਰੀਆ ਨੇ ਵੇਦਾਂਤ ਸੂਤਰ ਅਤੇ ਭਗਵਦ ਗੀਤਾ ਦੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਉਸ ਲਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਨ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਤਮਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ ਇੱਕ ਹਨ। ਦਬਾਅ ਸ਼ੁੱਧ ਗੈਰ-ਦਵੈਤਵਾਦ 'ਤੇ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪੁਸ਼ਟੀਮਾਰਗ (ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਮਾਰਗ) ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਰੁਦਰਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਕਿਹਾ ਗਿਆ।

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ?

- ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਲਹਿਰਾਂ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਲਹਿਰਾਂ ਸਨ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰਿਸ਼ਤੇ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸਨ।
- ਸੂਫੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਸੀ ਹਿੰਦ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਵਿੱਚ ਸੂਫੀ ਹਿੰਦੂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸੰਪਰਕ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਸਨ।
- ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੱਖਣ ਦੇ ਨਯਨਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅਲਵਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਧੀ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਪ੍ਰੇਮ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਵਿਧੀ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 4

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

- ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਗੁਣ ਅਤੇ ਸਗੁਣ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਨਿਰਗੁਣ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਉਲਟ ਸਗੁਣ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਾਮ ਜਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ।
- ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਮੱਧਯੁਗੀ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ।

ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਸੂਫੀ ਲਹਿਰ ਕਿਵੇਂ ਵਧੀ ?
2. ਤੁਸੀਂ ਚਿਸ਼ਤੀ ਸਿਲਸਿਲਾ ਨੂੰ ਸੁਬਰਾਵਰਦੀ ਸਿਲ-ਸਿਲਾ ਨਾਲੋਂ ਕਿਵੇਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰੋਗੇ ?
3. ਭਗਤੀ ਸੰਤ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਸੰਤ ਇੱਕ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਦੋ ਚਿਹਰੇ ਸਨ। ਵਰਨਣ ਕਰੋ
4. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਕਬੀਰ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਸਨ ?
5. ਭਾਰਤ ਦੀ ਵੈਸ਼ਨੋਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਪੈਰਾ ਲਿਖੋ ?

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ

9.1

1. ਕੱਟੜਵਾਦੀ ਸੁੰਨੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ।
2. ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਦਾ ਆਰਥੋਡਾਕਸ ਸਿਧਾਂਤ।
3. ਅਲ-ਹੁਜਵਾਰੀ
4. ਚੌਦਾਂ
5. ਸ਼ਰੀਆ
6. ਅਜਮੇਰ
7. ਸ਼ੇਖ ਨਸੀਰੂਦੀਨ ਮਹਿਮੂਦ।

9.2

1. ਭਾਗਵਤ ਪੁਰਾਣ
2. ਸਿੱਖ ਧਰਮ
3. ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਵੀ ਸਧਾਰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ।
4. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
5. ਸੂਰਦਾਸ

ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ ਅੰਦੋਲਨ

ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਲੋਕ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਗਲਬੇ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਠੌਰਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਮੁਕਤ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਡੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਜਾਤ-ਪਾਤ 'ਚ ਫਸਿਆ, ਪਤਨਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਕਠੌਰ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕੀਤਾ ਜੋ ਕਿ ਮਾਨਵਤਾਵਾਦੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਭਾਰਤ ਆਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕੁਝ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਬਰਾਬਰੀ, ਭਾਈਚਾਰਾ, ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ।, ਦਯਾਨੰਦ ਸਰਸਵਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜੋ ਲੜਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਪੱਛਮ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਉਦੇਸ਼

ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਵੋਗੇ।

- ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਲਈ;
- ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਰਾਮਮੋਹਨ ਰਾਏ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਨਿਭਾਈ ਗਈ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ;
- ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣ ਜਿਸਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ;
- ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ;
- ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ;
- ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਥੀਓਸੋਫਿਕਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ; ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ
- ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਅਕ ਸੁਧਾਰ; ਅਤੇ

ਨੋਟ

- ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪਾਰਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਗਿਆਨਵਾਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ।

10.1 ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ

19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਯੂਰਪੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਦਰਸ਼ਨ, ਵਿਗਿਆਨ, ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਤੀਤ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਇਸ ਵਧ ਰਹੇ ਗਿਆਨ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ, ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅੰਦੋਲਨ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਧਾਰਮਿਕ ਚਰਿੱਤਰ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੱਟੜਤਾ, ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਪੁਜਾਰੀ ਵਰਗ ਦੀ ਪਕੜ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਅਤੇ ਛੂਤ-ਛਾਤ, ਪਰਦਾ ਪ੍ਰਥਾ, ਸਤੀ, ਬਾਲ ਵਿਆਹ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਰਥਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਕਦਮਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਸੀ।

10.2 ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਰਾਮਮੋਹਨ ਰਾਏ

ਅੱਜ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਕੁਝ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਣਥੱਕ ਯਤਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਕਾਲ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਰਾਮਮੋਹਨ ਰਾਏ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ਿਕਰ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਦਾ ਵਧੀਆ ਸੁਮੇਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਮਹਾਨ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਸਨੇ ਈਸਾਈਅਤ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆ ਸਕੇ। ਉਸਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵਿਦਰੋਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ।

ਉਸਦਾ ਮੁੱਖ ਸੁਰੂਆਤੀ ਕਿੱਤਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ, ਬਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਰਥਹੀਣ ਰਸਮਾਂ ਦੋਵਾਂ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਜਾਰੀ ਵਰਗ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥ ਇੱਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ ਜਾਂ ਇੱਕ ਰੱਬ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ 1828 ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸੀ। ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਗਠਨ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਅਤੇ ਅਰਥਹੀਣ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਸਮਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਾਜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਵਰਜਿਆ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਮੂਲ ਏਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਰਾਮਮੋਹਨ ਰਾਏ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੱਚ ਅਤੇ ਚੰਗਿਆਈ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਝੂਠ ਅਤੇ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਰਾਜਾ ਰਾਮਮੋਹਨ ਰਾਏ ਸਿਰਫ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਵੀ ਸਨ। ਉਸਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ 1929 ਵਿੱਚ ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਰਾਮਮੋਹਨ ਰਾਏ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਹਿੰਦੂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਬੇਹਦ ਮਾੜੀ ਸਥਿਤੀ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਚੈਂਪੀਅਨ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ 'ਸਤੀ' ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸਾਲਾਂਬੱਧੀ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ। 1818 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਤੀ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਕਲਿਆ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਉਸਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪਵਿੱਤਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਉਸਨੇ ਤਰਕ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਦਾਹ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਛੱਡਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਕਲਕੱਤੇ ਦੇ ਦਫ਼ਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਘਾਟਾਂ 'ਤੇ ਗਿਆ। ਸਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਸ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਨੇ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ ਭੜਕਾਇਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ 'ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ।

ਰਾਜਾ ਰਾਮਮੋਹਨ ਰਾਏ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਜਾਤ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਇੱਕ ਮਨੁੱਖਤਾਵਾਦੀ ਅਤੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਮਹੂਰੀ, ਉਸਨੇ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਬੋਲਿਆ। ਇਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰ ਜੋ ਉਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ, ਉਹ ਸੀ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ। ਵੇਦਾਂ ਅਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਆਧਾਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਏਕਸ਼੍ਵਰਵਾਦ ਮੂਲ ਹਿੰਦੂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਬਹੁਦੇਵਵਾਦ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਬਲਕਿ ਸਿਰਫ “ਵੈਦਿਕ ਧਰਮ ਨੂੰ ਕੱਚੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਭਰੇ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਤੋਂ ਸੁੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ ਉਸਨੇ ਬੰਗਾਲੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ। ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰੇਤਸਾਹਕ ਸੀ। ਉਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵੀ ਜਾਣੂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਸਭ ਤੋਂ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਚਾਰ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀਆਂ ਮੁਢਲੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 4

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਉਸਨੇ ਬਹੁ-ਵਿਆਹ (ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਤਨੀਆਂ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ) ਅਤੇ ਬਾਲ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਵਾਰਸ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਸਨੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਣ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਬੁੱਧੀ ਜਾਂ ਨੈਤਿਕ ਪੱਖੋਂ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਦੇ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ।

ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਰਾਜਾ ਰਾਮਮੋਹਨ ਰਾਏ ਨੇ 1828 ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਭਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਵਜੋਂ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਇਹ ਰੰਗ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਜਾਤ, ਕੌਮੀਅਤ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਨਮਾਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ, ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਵਰਗੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ।

ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਸੱਚੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਚਿੱਤਰ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਬਲੀ ਅਤੇ ਭੇਟਾਂ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੇਬੇਂਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ (1817-1905), ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਮੈਂਬਰ ਦਵਾਰਕਾਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਰਾਜਾ ਰਾਮਮੋਹਨ ਰਾਏ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣਿਆ। ਉਸਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਫੂਕਿਆ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਰਾਮਮੋਹਨ ਰਾਏ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਕੇਸ਼ੁਬ ਚੰਦਰਸੇਨ (1838-1884) ਨੇ ਟੈਗੋਰ ਤੋਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸੰਭਾਲੀ। ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ, ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਲਈ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਪਹਿਲਾ ਸੰਗਠਿਤ ਵਾਹਨ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਜੁੱਗ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕੀਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਤਭੇਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸ਼ਹਿਰੀ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਸਮੂਹਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਇਸਨੇ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਬੌਧਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜੀਵਨ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਿਆ।

10.3 ਪ੍ਰਾਥਨਾ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਾਨਾਡੇ

ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਬੰਬਈ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਆਤਮਾ ਰਾਮ ਪਾਂਡੁਰੰਗ (1825-1898) ਦੁਆਰਾ 1876 ਵਿੱਚ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦੋ ਮਹਾਨ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੀ ਆਰ.ਸੀ. ਭੰਡਾਰਕਰ ਅਤੇ ਜਸਟਿਸ ਮਹਾਦੇਵ ਗੋਵਿੰਦ ਰਾਨਾਡੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਭੋਜਨ, ਅੰਤਰ-

ਜਾਤੀ ਵਿਆਹ, ਵਿਧਵਾ ਪੁਨਰ-ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਉਦਾਸ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ।

ਮਹਾਦੇਵ ਗੋਵਿੰਦ ਰਾਨਾਡੇ (1842-1901) ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਵਿਡੋ ਰੀਮੈਰਿਜ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ (1861) ਅਤੇ ਡੇਕਨ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਪੂਨਾ ਸਰਵਜਨਕ ਸਭਾ ਦੀ ਵੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਰਾਨਾਡੇ ਲਈ, ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਤੋਂ ਅਟੁੱਟ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰ ਸਖ਼ਤ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਫਲਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਐਮਜੀ ਰਾਨਾਡੇ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪੁਨਰਜਾਗਰਣ ਦੇ ਆਗੂ ਸਨ।

ਸਮਾਜ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਰਾਨਾਡੇ ਦਾ ਮਹਾਨ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੀ “ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਜਿਸ ਦਾ ਅਸੀਂ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਮਾਨਦਾਰ ਵਰਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਇਕੱਲਤਾ, ਸਵੈ-ਬਲੀਦਾਨ ਲਈ ਤਤਪਰਤਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।”

ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸਮਾਜ ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਬੇਦਖਲੀ ਅਤੇ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੋੜ-ਵਿਛੋੜੇ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਮ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਦੇ ਆਵਾਗਵਨ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਚਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਏਕਤਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ।

10.4 ਡੇਰੋਜ਼ੀਓ ਅਤੇ ਯੰਗ ਬੰਗਾਲ ਮੂਵਮੈਂਟ

ਹੈਨਰੀ ਲੁਈ ਵਿਵਿਅਨ ਡੇਰੋਜ਼ੀਓ ਨੇ ਕਲਕੱਤਾ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਵਜੋਂ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਕੀਤੀ।

ਉਹ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਤੋਂ ਕਲਕੱਤਾ ਵਿੱਚ ਘੜੀਆਂ ਵੇਚਣ ਲਈ ਆਇਆ, ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਬਣਾਇਆ।

ਡੇਰੋਜ਼ੀਓ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ, ਦਰਸ਼ਨ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਬਹਿਸ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਲਈ ਇੱਕ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਕੇ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਡੇਰੋਜ਼ੀਓ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪੈਰੋਕਾਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡੇਰੋਜ਼ੀਅਨ ਅਤੇ ਯੰਗ ਬੰਗਾਲ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਗਰਮ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਸਨ। ਉਹ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ (1789 ਈ.) ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੀ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਸੋਚ

ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਡੀਰੋਜ਼ੀਓ ਦੀ 22 ਸਾਲ ਦੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੈਜ਼ੇ ਕਾਰਨ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਡੇਰੋਜ਼ੀਓ ਦੀ ਬਰਖਾਸਤਗੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਅਚਾਨਕ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਯੰਗ ਬੰਗਾਲ ਅੰਦੋਲਨ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਵਿਦਿਆਸਾਗਰ :-

ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਉੱਤਮ ਸੁਧਾਰਕ ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਵਿਦਿਆਸਾਗਰ (1820-1891 ਈ.) ਸੀ। ਮਹਾਨ ਡੂੰਘਾਈ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਉਸਦੇ ਸੁਹਿਰਦ ਯਤਨਾਂ ਸਦਕਾ ਸੀ ਕਿ 1856 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ ਰਾਹੀਂ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੋਹਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਵਿਦਿਆਸਾਗਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਸਵਾਲਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ ਜੋ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਸਨ।

10.5 ਪੱਛਮੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ

ਬੰਗਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰ ਜਿੱਥੇ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੀ ਲਹਿਰ ਫੈਲੀ, ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਸੀ। ਬਾਲ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਜੰਬੇਕਰ ਬੰਬਈ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਕੱਟੜਪੰਥੀ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

1849 ਵਿੱਚ, ਪਰਮਹੰਸ ਮੰਡਲੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਪੂਨਾ, ਸਤਾਰਾ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਹੋਰ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਇੱਕ ਰੱਬ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ, ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਕਾਇਆ ਭੋਜਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਵਿਧਵਾ ਪੁਨਰ-ਵਿਆਹ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਮਹਾਦੇਵ ਰਾਨਾਡੇ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਤਰੱਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਏਕਤਾ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਮਰਥਕ ਸਨ।

ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦੋ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਸੁਧਾਰਕ ਗੋਪਾਲ ਹਰੀ ਦੇਸ਼ਮੁਖ ਲੋਕਹਿਤਵਾਰੀ ਅਤੇ ਜੋਤੀਰਾਓ ਗੋਵਿੰਦਰਾਓ ਫੂਲੇ ਸਨ ਜੋ ਜੋਤੀਬਾ ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਉਥਾਨ

ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕਿਆ। ਜੋਤੀਬਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ 1857 ਵਿੱਚ ਪੂਨਾ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਵਰਗ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਜੋਤੀਬਾ ਫੂਲੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਧਵਾ ਪੁਨਰ-ਵਿਆਹ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਮੋਢੀ ਸਨ।

ਉਸਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਦਬਦਬੇ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਪੇਂਡੂਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ (ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ) ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਪੇਂਡੂ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਜੋਤੀਬਾ ਨੂੰ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਲਈ “ਮਹਾਤਮਾ” ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। 1873 ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਦੇਣ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੱਤਿਆ-ਸ਼ੋਧਕ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ, ਕੰਦੂਕੁਰੀ ਵੀਰੇਸਾਲਿੰਗਮ (1848-1919) ਨੇ ਆਂਧਰਾ ਵਿੱਚ ਵਿਧਵਾ ਪੁਨਰ-ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਵਿੱਚ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। 1864 ਵਿੱਚ ਮਦਰਾਸ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਵੇਦ ਸਮਾਜ ਨੇ ਜਾਤੀ ਭੇਦਭਾਵ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਅਤੇ ਵਿਧਵਾ ਪੁਨਰ-ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪਰਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਚੇਮਬੇਤੀ ਸ਼੍ਰੀਧਰਲੂ ਨਾਇਡੂ ਵੇਦ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨੇਤਾ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਵੇਦ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਤਮਿਲ ਅਤੇ ਤੇਲਗੂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ।

ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਖੌਤੀ ਪਛੜੇ ਅਤੇ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਦੋਲਨ ਸ਼੍ਰੀ ਨਰਾਇਣ ਗੁਰੂ (1854-1928) ਦੁਆਰਾ ਕੇਰਲਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। 1903 ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਸ਼੍ਰੀ ਨਰਾਇਣ ਧਰਮ ਪਰਿਪਾਲਨ ਯੋਗਮ (SNDP) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਸ਼੍ਰੀ ਨਰਾਇਣ ਗੁਰੂ ਨੇ ਜਾਤ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮਤਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਅਰਥਹੀਣ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ 'ਇਕ ਜਾਤੀ, ਇਕ ਧਰਮ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ' ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10.1

1. ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ ?
2. ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਕੀ ਸਨ ?
3. ਪ੍ਰਾਥਮਾ ਸਮਾਜ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ?
4. ਐਮ. ਜੀ. ਰਾਨਾਡੇ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਮੌਡਿਊਲ: 4

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

10.6 ਸਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਸਰਸਵਤੀ (੧੮੨੪-੧੮੮੩) ਅਤੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ

ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਮਿਲਣਗੀਆਂ। ਉਹ ਯੱਗ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗੁਜਰਾਤ ਤੋਂ ਧਰਮ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਮੂਲ ਸ਼ੰਕਰ ਦਾ ਇਹ ਮੁੱਢਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ।

ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਹ ਦਯਾਨੰਦ ਸਰਸਵਤੀ (1824-1883) ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਉਸਨੇ 1875 ਵਿੱਚ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਲਹਿਰ ਦਯਾਨੰਦ ਸਰਸਵਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵੇਦਾਂ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸਾਰਾ ਗਿਆਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲੱਭੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ, ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜ ਅਤੇ ਪੁਜਾਰੀਵਾਦ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਾ। ਉਸਨੇ ਪੱਛਮੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਨਾਲ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਿਆ ਅਤੇ 1875 ਵਿੱਚ ਬੰਬਈ ਵਿੱਚ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਸਤਿਆਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੁਸਤਕ ਸੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਬਣਾਇਆ। ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀਆਂ ਨੇ ਬਾਲ ਵਿਆਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਦੇ ਪੁਨਰ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਰਾਜਸਥਾਨ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀਆਂ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਨੈੱਟਵਰਕ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਦਯਾਨੰਦ ਐਂਗਲੋ-ਵੈਦਿਕ ਸਕੂਲ, ਜੋ ਜਲਦੀ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਲਜ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਨੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਲਈ ਪੈਟਰਨ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਆਧੁਨਿਕ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਲਾਲਾ ਹੰਸਰਾਜ ਨੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮੋਹਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। 1902 ਵਿੱਚ, ਸਵਾਮੀ ਸ਼ਰਧਾਨੰਦ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਰਵਾਇਤੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰਦੁਆਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਗੁਰੂਕੁਲ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਦੀ ਤਰਜ਼ 'ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਉਹਨਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਲਈ ਸ਼ੁੱਧੀ ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਸ਼ੁੱਧੀ ਰਸਮ ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਜੋ ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਵਰਗੇ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

10.7 ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ

ਗਦਾਧਰ ਚਟੋਪਾਧਿਆਏ (1836-86) ਇੱਕ ਗਰੀਬ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪੁਜਾਰੀ ਸੀ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਰਮਹੰਸ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ: ਉਸਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮੁਢਲੇ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਵਧੀ ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਕਿ ਰੱਬ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਸਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਦੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਮਤਾ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ।

ਨਰੇਂਦਰ ਨਾਥ ਦੱਤ (1863-1902) ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਰਮਹੰਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸਮਰਪਿਤ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾਇਆ।

ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਿਰਾਸਤ 'ਤੇ ਮਾਣ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੋਂ ਵੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਉਸਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਕਠੋਰ ਗੀਤੀ ਰਿਵਾਜਾਂ, ਸਦੀ ਪੁਰਾਣੇ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਆਜ਼ਾਦ ਸੋਚ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਸੱਚਮੁੱਚ, ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਅੰਤਰ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਸਨ।

ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਤੀਬਰ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਅਥਾਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸਦੀ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਨੇ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਏਕਤਾ 'ਤੇ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ

ਉਸਨੇ ਵੇਦਾਂਤ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸਿਸਟਮ ਮੰਨਦਾ ਸੀ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 4

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਜਨਤਾ ਦੇ ਉਥਾਨ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਧਰਮ ਸੀ। ਅਜਿਹੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਸਨੇ 1897 ਵਿੱਚ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਅਕਾਲ, ਹੜ੍ਹ ਅਤੇ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਵਰਗੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਕਟ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਕਈ ਸਕੂਲ, ਹਸਪਤਾਲ, ਅਨਾਥ ਆਸ਼ਰਮ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

1893 ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਵਿਖੇ ਆਲ ਵਰਲਡ ਰਿਲੀਜੀਅਸ ਕਾਨਫਰੰਸ (ਧਰਮ ਦੀ ਸੰਸਦ) ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਵੇਦਾਂਤ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਇਕੱਲੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ। ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਬੋਧਨ ਨੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਛਾਪ ਛੱਡੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਮਾਣ ਵਧਾਉਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਅਤੇ ਮਾੜੀ ਹਾਲਤ 'ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਨਤਾ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕਰਨਾ ਪਾਪ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪਤਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਹੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਹਾਂ।” ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਿਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਵਰਕਰਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਭਲਾਈ ਜਾਂ ਸਮਾਜਕ ਸੇਵਾਵਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10.2

1. ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਿਸਨੇ ਕੀਤੀ ?
2. ਪਹਿਲਾ ਦਯਾਨੰਦ ਐਂਗਲੋ-ਵੈਦਿਕ ਕਾਲਜ ਕਿੱਥੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ?
3. ਗਦਾਧਰ ਚਟੋਪਾਧਿਆਏ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਸੀਂ ਮੁਕਤੀ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ?
4. ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਮ ਕੀ ਸੀ ?
5. ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਧਰਮ ਕੀ ਸੀ ?

10.8 ਥੀਓਸੋਫੀਕਲ ਸੋਸਾਇਟੀ ਅਤੇ ਐਨੀ ਬੇਸੈਂਟ

ਥੀਓਸੋਫੀਕਲ ਸਮਾਜ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਧਰਮ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ 1875 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰੂਸੀ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦੀ ਮੈਡਮ ਐਚ. ਪੀ ਬਲਾਵਟਸਕੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਮਰੀਕੀ ਕਰਨਲ ਐਚ.ਐਸ. ਓਲਕੋਟ ਵੱਲੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਧਰਮਾਂ,

ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਛੁਪੀਆਂ ਬ੍ਰਹਮ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ।

ਸੋਸਾਇਟੀ ਨੂੰ 1879 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਹੈੱਡਕੁਆਰਟਰ 1886 ਵਿੱਚ ਮਦਰਾਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅਡਯਾਰ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ 1893 ਵਿੱਚ ਐਨੀ ਬੇਸੈਂਟ ਦੇ ਅਧੀਨ ਫੈਲਿਆ ਜਿਸਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਉਸਨੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂਵਾਦ, ਜ਼ੋਰਸਟਰੀਅਨਵਾਦ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਪੁਨਰ ਅਰੰਭਤਾ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਆਤਮਾ ਦੇ ਆਵਾਗਉਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਵਪੱਧਰੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸੂਝ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ 'ਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਐਨੀ ਬੇਸੈਂਟ ਦਾ ਅੰਦੋਲਨ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਅੰਦੋਲਨ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਅਗਵਾਈ ਅਤੇ ਹਮਾਇਤ ਪੱਛਮੀਆਂ, ਨੇ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਭਰੋਸਾ ਮੁੜ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

ਦਰਅਸਲ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਐਨੀ ਬੇਸੈਂਟ ਦੀਆਂ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀਆਂ ਵਧੇਰੇ ਅਹਿਮ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਬਨਾਰਸ ਵਿਖੇ ਸੈਂਟਰਲ ਹਿੰਦੂ ਕਾਲਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਮਾਲਵੀਆ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਥੀਓਸੋਫੀਕਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਲੋਕਪ੍ਰਿਅਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਐਨੀ ਬੇਸੈਂਟ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਭਾਰਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਅਹਿਮ ਸੀ। ਅਨੁਆਰ ਵਿਖੇ ਥੀਓਸੋਫੀਕਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ ਹੈਡ ਕੁਆਟਰ ਟਾਵੀਆਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਸਮੇਤ ਗਿਆਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ।

ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਖਿਲਾਫ ਜੰਗ ਲੜੀ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਉੱਥਾਨ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਐਨੀ ਬੇਸੈਂਟ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸੰਪੂਰਨ ਜੀਵਨ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ: “ ਭਾਰਤੀ ਕਾਰਜ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਪੁਨਰ ਅਰੰਭਤਾ, ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਅਤੇ ਉੱਥਾਨ ਹੈ।” ਇਸ ਨਾਲ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਸਵੈ-ਮਾਣ, ਗਰਵ ਦੀ ਵਾਪਸੀ, ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਭਰੋਸਾ ਜਾਗਰਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਲਹਿਰ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਪੁਨਰ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਐਨੀ ਬੇਸੈਂਟ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੈਂਟਰਲ ਹਿੰਦੂ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸੀ। ਐਨੀ ਬੇਸੈਂਟ ਨੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਥਾਈ ਘਰ ਬਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਵਿੱਚ, ਹੋਰਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਖਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨਾ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਪੱਛਮੀ

ਸਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਧੀਨ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਸਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਭਾਰਤੀਆਂ ਲਈ ਹੋਮ ਰੂਲ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ 1916 ਵਿੱਚ ਹੋਮ ਰੂਲ ਲੀਗ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਬੀਓਸੋਫੀਕਲ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਜਰਨਲ ਬੀਓਸੋਫਿਸਟ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਚਲਨ ਸੀ। ਸੋਸਾਇਟੀ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ। ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕੰਮ ਐਨੀ ਬੇਸੈਂਟ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸਨ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਬੀਓਸੋਫੀਕਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਕਿੱਥੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ?
2. ਬੀਓਸੋਫੀਕਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਿਸਨੇ ਕੀਤੀ ?
3. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬੀਓਸੋਫੀਕਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਕਿੱਥੇ ਸੀ ?
4. 1916 ਵਿੱਚ ਹੋਮ ਰੂਲ ਲੀਗ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਿਸਨੇ ਕੀਤੀ ?

10.9 ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਸੱਯਦ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ

ਤੁਸੀਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ, ਇਸਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੁਧਾਰ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੁਸਲਿਮ ਉੱਚ ਵਰਗਾਂ ਨੇ ਪੱਛਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਅਪਣਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨਵਾਬ ਅਬਦੁਲ ਲਤੀਫ 1828-1893 ਦੁਆਰਾ 1863 ਵਿੱਚ ਕਲਕੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਤਕ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉੱਚ ਅਤੇ ਮੱਧ ਵਰਗ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਮੁਸਲਿਮ ਏਕਤਾ ਲਈ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਮੁਸਲਿਮ ਜਨਤਾ ਵੀ ਚਿਸ਼ਤੀ ਸੂਫੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਰੱਬ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨੂੰ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਅੰਦੋਲਨ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹ ਵਲੀਉੱਲਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੈਰ-ਰਵਾਇਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ੀਆ ਸੰਪਰਦਾ ਅਤੇ ਸਖਤ ਇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ। ਲਖਨਊ ਵਿੱਚ ਫਿਰੰਗੀ ਮਹਿਲ ਦੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਵਿਦਿਅਕ ਸਿਲੇਬਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅਠਾਰਵੀਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ

ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਸ਼ਰੀਤੁੱਲਾ ਫਰਾਂਜੀ ਲਹਿਰ ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਆਗੂ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕਿਆ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਬੋਲਿਆ।

ਮੁਸਲਿਮ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਉੱਤਰਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਏ ਬਰੇਲੀ ਦੇ ਸੱਯਦ ਅਹਿਮਦ ਸਨ। ਤਿਆਰ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦਿਆਂ, ਸਮਾਜਕ ਅਸਿਥਰਤਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਆਮ ਆਸਥਾ ਰਾਹੀਂ ਸਾਧਾਰਣ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਨੇ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਅਤੇ ਪਟਨਾ ਦੇ ਘਟਦੇ ਬੁਣਾਈ ਕਸਬਿਆਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਉਸ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਹਾਲਾਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਢਾਲਣ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿ ਜਾਣਗੇ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਵੇਂ ਮੌਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਜਾਣਗੇ। ਉਹ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ, ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਕੱਟੜਤਾ, ਤੰਗ-ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਵੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। 1883 ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ: “ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ (ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ) ‘ਭਾਰਤ ਦੀ ਹਵਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਗੰਗਾ-ਜਮਨਾ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਭਾਰਤੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ‘ਤੇ ਭੋਜਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ... ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਹਾਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ, ਆਪਣੀ ਏਕਤਾ, ਆਪਸੀ ਹਮਦਰਦੀ, ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਆਪਸੀ ਅਸਹਿਮਤੀ, ਜ਼ਿੱਦ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਬੀਮਾਰ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਸਾਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦੇਣਗੀਆਂ।”

ਸਈਅਦ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਉਸਨੇ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤਾਕਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਮਝਦੇ ਸਨ।

ਉਸਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਪੱਛਮੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਧਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਇੱਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਜੋਂ, ਉਸਨੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਸਕੂਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ। ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਪੱਛਮੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ 1875 ਵਿੱਚ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਮੁਹੰਮਦ ਐਂਗਲੋ-ਓਰੀਐਂਟਲ ਕਾਲਜ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਦਾ

ਕੇਂਦਰ ਬਣਨਾ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਕਾਲਜ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਮੁਸਲਿਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਯਦ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਉਦਾਰਵਾਦੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਅੰਦੋਲਨ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ। ਐਂਗਲੋ-ਓਰੀਐਂਟਲ ਕਾਲਜ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਸਲਾਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾ ਬਣ ਗਈ।

ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਅੰਦੋਲਨ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਈ ਮੁਸਲਿਮ ਪੁਨਰ-ਸੁਰਜੀਤੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖਿੱਡੇ ਹੋਏ ਮੁਸਲਿਮ ਆਬਾਦੀ ਲਈ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਂਝਾ ਫੰਡ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਕਲਨ ਲਈ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸੱਯਦ ਅਹਿਮਦ ਦੇ ਯਤਨ ਸਮਾਜਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਫੈਲੇ। ਉਸਨੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਸਿੱਖਿਅਤ ਹੋਣ ਅਤੇ ਪਰਦੇ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਬਹੁ-ਵਿਆਹ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਸੀ।

ਕਈ ਹੋਰ ਸਮਾਜਿਕ-ਧਾਰਮਿਕ ਅੰਦੋਲਨ ਵੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਮਿਰਜ਼ਾ ਗੁਲਾਮ ਅਹਿਮਦ ਨੇ 1899 ਵਿੱਚ ਅਹਿਮਦੀਆ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਤਹਿਤ, ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ ਸਨ। ਧਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਅਤੇ ਮਾਨਵਤਾਵਾਦੀ ਚਰਿੱਤਰ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਸਨ।

ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕਵੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ, ਮੁਹੰਮਦ ਇਕਬਾਲ, (1876-1938) ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੁਆਰਾ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ। ਉਹ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖਤਾਵਾਦੀ ਸੀ।

10.10 ਪਾਰਸੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰਾਂ

19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿੱਚ ਮੁੰਬਈ ਵਿੱਚ ਪਾਰਸੀਆਂ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। 1851 ਵਿੱਚ, ਰਹਿਨੁਮਈ ਮਜ਼ਦਇਆਸਨ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ ਸੰਘ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨੌਰੋਜੀ ਫਰਦੌਜੀ, ਦਾਦਾਭਾਈ ਨੌਰੋਜੀ ਐਸ. ਐਸ. ਬੰਗਾਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਾਰਸੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ-ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਰਾਸਟ ਗੋਫਤਾਰ ਨਾਮਕ

ਰਸਾਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਈ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਪਾਰਸੀ ਸਮਾਜਿਕ ਗੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਨਾਲ, ਪਾਰਸੀ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੱਛਮੀ ਤੌਰ-ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ।

10.11 ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ

ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਸਭਾਵਾਂ (1870) ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, 1892 ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਸ ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ, ਸਿੱਖ ਵਿੱਦਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕੀਤਾ।

1920 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਉੱਠੀ ਤਾਂ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਗਤੀ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਹੋਈ। ਅਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨਾ ਸੀ ਜੋ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਜਾਂ ਮਹੰਤਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਧੀਨ ਸਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। 1925 ਵਿੱਚ, ਇਕ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ।

10.12 ਸੁਧਾਰ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਉੱਚ ਵਰਗ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਿਰਫ ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਕੁਝ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਦਮ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਸਤੀ ਨੂੰ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ (1829)। ਬਾਲ ਹੱਤਿਆ ਨੂੰ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਵਿਧਵਾ ਪੁਨਰ-ਵਿਆਹ ਨੂੰ 1856 ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। 1860 ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਵਿਆਹ ਦੀ ਉਮਰ ਵਧਾ ਕੇ ਦਸ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।

1872 ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ ਨੇ ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਵਿਆਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਦੂਜਾ ਕਾਨੂੰਨ 1891 ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਹੋਇਆ, ਜਿਸਦਾ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 4

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਉਦੇਸ਼ ਬਾਲ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਨਿਰ-ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਬਾਲ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ, ਸ਼ਾਰਦਾ ਐਕਟ 1929 ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ 14 ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ ਦੀ ਲੜਕੀ ਅਤੇ 18 ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ ਦੇ ਲੜਕੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ 1919 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ, ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਨੇ ਜਨਤਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ, ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਵਿਤਾ, ਪ੍ਰੈਸ ਅਤੇ ਤੀਹ ਦੇ ਦਹਾਕੇ (1930 ਦੇ ਦਹਾਕੇ) ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਿਨੇਮਾ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਫੈਲਾਏ।

ਅਨੇਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਸੁਧਾਰ ਸਭਾਵਾਂ, ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪਸਾਰ, ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਰੋਕਣ, ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਦੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਲਿਆਉਣ, ਇੱਕ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੱਧ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ੇ ਜਾਂ ਜਨਤਕ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਯਤਨਾਂ ਸਦਕਾ ਭਾਰਤੀ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈ ਗਏ। ਹੁਣ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਕੋਈ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10.4

1. ਮੁਹੰਮਦਨ ਐਂਗਲੋ-ਓਰੀਐਂਟਲ ਕਾਲਜ ਕਿਸਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ?
2. ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਮੁਸਲਿਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕਿੱਥੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ?
3. ਮੁਸਲਮਾਨ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਸੱਯਦ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਦੇ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਸਨ ?
4. ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਕਿੱਥੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ?
5. ਪਾਰਸੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਮਾਜ-ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦੱਸੋ।

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ

- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਕਈ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ ਹੋਏ।
- ਰਾਜਾ ਰਾਮਮੋਹਨ ਰਾਏ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਪਸਾਰ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਲੜਾਈ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਹਸਤੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਆਰ.ਜੀ. ਭੰਡਾਰਕਰ ਅਤੇ ਐਮ.ਜੀ. ਰਾਨਾਡੇ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅੰਤਰਜਾਤੀ ਵਿਆਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸਮਾਜ ਰਾਹੀਂ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ

ਪੁਜਾਰੀ ਹਕੂਮਤ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਚ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ, ਦਯਾਨੰਦ ਸਰਸਵਤੀ ਨੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਭ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸੰਗਠਨ ਨੇ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਕਠੋਰਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਲੜੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

- ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ, ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਮਾਨਵਵਾਦੀ, ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਿਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਧਾਰਮਿਕ ਤੰਗ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ, ਆਜ਼ਾਦ ਸੋਚ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ।
- ਥੀਓਸੋਫਿਕਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ, ਐਨੀ ਬੇਸੈਂਟ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਧਰਮ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਧਿਐਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ
- ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ ਸੱਯਦ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ; ਬਹੁ-ਵਿਆਹ, ਪਰਦਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਅਗਿਆਨਤਾ ਅਤੇ ਤਰਕਹੀਣਤਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਬੋਲਿਆ।

ਅੰਤਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਮੋਹਨ ਰਾਏ ਦੀ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸੀ ?
2. ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਕਹੋਗੇ ਕਿ ਪ੍ਰਾਥਮਾ ਸਮਾਜ ਧਾਰਮਿਕ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਵੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ
3. ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਓਗੇ ?
4. ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ?
5. ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਯਦ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ ?
6. ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਥੀਓਸੋਫਿਕਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਭੁਲਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।
7. ਸਿੱਖ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੁਧਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਨੋਟ ਲਿਖੋ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 4

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

10.1 ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ

1. ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ, ਜਾਤ ਪ੍ਰਥਾ।
2. ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰੋ। ਬਲੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਂਹ, ਭੇਟਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਹੀ, ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਨਮਾਨ।
3. ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਵਿਆਹ ਕਰਕੇ, ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਭੋਜਨ, ਵਿਧਵਾ ਪੁਨਰ-ਵਿਆਹ, ਸੁਧਾਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਉਦਾਸ ਵਰਗ।
4. ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਸਮਾਜ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਪੱਕਾ ਪੈਰੋਕਾਰ।

10.2

1. ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦਯਾਨੰਦ ਸਰਸਵਤੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।
2. ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ 1886 ਈ.
3. ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ
4. ਨਰੇਂਦਰ ਨਾਥ ਦੱਤ।
5. ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ।

10.3

1. ਯੂ.ਐਸ.ਏ.
2. ਐਚ.ਪੀ. ਬਾਲਾਵਤਸਕੀ-ਇੱਕ ਰੂਸੀ ਅਤੇ ਕਰਨਲ ਐਚ.ਐਸ. ਓਲੋਕੋਟ - ਇੱਕ ਅਮਰੀਕੀ।
3. ਚੇਨਈ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅਦਿਯਾਰ
4. ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਐਨੀ ਬੇਸੈਂਟ।

10.4

1. ਸੱਯਦ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ
2. ਅਲੀਗੜ੍ਹ
3. ਪਰਦਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣਾ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ।
4. ਕਲਕੱਤਾ ਵਿਖੇ 1863 ਈ.
5. ਦਾਦਾਭਾਈ ਨੌਰੋਜੀ, ਐੱਸ.ਐੱਸ. ਬੰਗਾਲੀ, ਨੌਰੋਜੀ ਫਰਦਾਂਗੀ।

ਭਾਰਤੀ ਪੇਂਟਿੰਗ

ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਬਜ਼ਾਰ ਜਾਂ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਲਟਕਾਈਆਂ ਜਾਂ ਟੈਰਾਕੋਟਾ 'ਤੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਮਿਲਣਗੇ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਦਾ ਅਤੀਤ ਸਾਡੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਗੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਰਾਣੀਆਂ ਕਿਵੇਂ ਪਹਿਰਾਵਾ ਪਹਿਨਦੀਆਂ ਸਨ ਜਾਂ ਦਰਬਾਰੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਦੇ ਸਨ। ਸਾਖਰਤਾ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੇ ਅਮਲ 'ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ, ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਦੋਵੇਂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਕਲਾਤਮਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਲੋੜ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਪੂਰਵ-ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਲਏ ਹਨ। ਪੇਂਟਿੰਗ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਭਾਰਤੀ ਪੇਂਟਿੰਗ, ਚਲ ਰਹੇ ਤਰੀਕੇ ਅਤੇ ਅਪਨਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਨੇ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਲਈ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਅਪਨਾਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤੀ ਪੇਂਟਿੰਗ, ਆਧੁਨਿਕ ਪੱਖ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਵਿਰਾਸਤਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਝਲਕ ਹੈ।

ਉਦੇਸ਼ :-

ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਵੋਗੇ।

- ਪੁਰਾਤਨ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨੂੰ ਲਭਣ।
- ਮੱਧਕਾਲ ਵਿਚ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨੂੰ ਵਰਨਣ ਕਰਨ।
- ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਨਣ।
- ਭਾਰਤੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਰਵੀ ਵਰਮਾ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨ;

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ

ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

- ਬੰਗਾਲ ਸਕੂਲ ਆਫ ਆਰਟ ਦੇ ਉਗਮਣ ਵਿਚ ਰਾਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਅਤੇ ਅਬਨਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਦੁਆਰਾ ਨਿਭਾਈ ਗਈ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ।
- ਫਰਾਂਸਿਸ ਨਿਊਟਨ ਸੂਜਾ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨ;
- ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਨਵੇਂ ਆਯਾਮ ਜੋੜਨ ਵਿੱਚ ਮਿਥਿਲਾ ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਮਕਾਰੀ ਪੇਂਟਿੰਗ, ਵਾਰਲੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਅਤੇ ਕਾਲੀਘਾਟ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਰਗੇ ਲੋਕ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ।
- ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨਾ।
- ਕਾਂਗੜਾ, ਕੁੱਲੂ ਅਤੇ ਬਸੋਲੀ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਪੇਂਟਿੰਗ ਸੈਂਟਰਾਂ ਦਾ ਉਭਾਰ ਪਤਾ ਕਰਨਾ

11.1 ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ: ਮੂਲ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵਧੀ ਫੁੱਲੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਭੇ ਗਏ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਅਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਭੀਮਬੇਟਕਾ ਗੁਫਾਵਾਂ (ਐੱਮ. ਪੀ.) ਵਿਖੇ ਪੂਰਵ-ਇਤਿਹਾਸਕ ਰੌਕ ਪੇਂਟਿੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਡਰਾਇੰਗਾਂ ਅਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਹਨ। ਨਰਸਿੰਘਗੜ੍ਹ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ) ਦੀਆਂ ਗੁਫਾ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁੱਕੇ ਹੋਏ ਹਿਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਛਿੱਲਾਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ 'ਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਅਤੇ ਡਰਾਇੰਗ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਬੋਧੀ ਸਾਹਿਤ ਦੋਵੇਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਲੇਪਿਆਸਿਟਰਸ, ਲੇਖਾਸਿਤਰਾ ਅਤੇ ਧੂਲਿਤਸਿਤਰਾ। ਪਹਿਲਾ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਸੀ, ਦੂਜਾ ਟੈਕਸਟਾਈਲ 'ਤੇ ਲਾਈਨ ਡਰਾਇੰਗ ਅਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਤੀਜਾ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਸੀ।

ਬੋਧੀ ਪਾਠ ਵਿਨਯਪਿਤਾਕਾ (ਚੌਥੀ ਤੋਂ ਤੀਜੀ ਸਦੀ) ਕਈ ਸ਼ਾਹੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰਤ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਮੁਦਰਾਰਾਕਸ਼ਸ਼ (5ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ.) ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਜਾਂ ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਵਾਤਸਯਾਨ ਦੁਆਰਾ ਸੁਹਜ-ਸ਼ਾਸਤਰ-ਕਾਮਸੂਤਰ ਉੱਤੇ ਵੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ 64 ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸੀ। ਵਿਸ਼ਨੂੰਧਰਮੋਤਰ ਪੁਰਾਣ (7ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ.) ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਭਾਗ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰਸੂਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਛੇ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ

ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰੂਪ, ਅਨੁਪਾਤ, ਚਮਕ ਅਤੇ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਚਿੱਤਰਣ ਆਦਿ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੂਰਵ-ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮੇਂ. ਗੁਪਤਾ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਨਮੂਨੇ ਅਜੋਕਾ ਵਿਖੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀ, ਰੁੱਖ, ਫੁੱਲ, ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਜਾਤਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਨ।

ਕੰਧਾਂ ਅਤੇ ਚੱਟਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਤਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਛੱਤਾਂ ਅਤੇ ਪਾਸਿਆਂ 'ਤੇ ਕੰਧ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਫਾ ਨੰ. 9 ਵਿੱਚ ਬੋਧੀ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਤੂਪ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਫਾ ਨੰ. 10 ਜਾਤਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ 5ਵੀਂ-6ਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਗੁਪਤ ਯੁੱਗ ਦੌਰਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਕੰਧ-ਚਿੱਤਰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੁੱਧ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਬੋਧੀ ਜਾਤਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਚਿੱਤਰਣ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਔਰਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਠੜੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਕੁਲੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਰੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ, ਪੰਛੀਆਂ ਅਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਮੰਗਤਿਆਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵੀ।

ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸਾਹਿਤਕ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰਸ਼ਾਲਾ (ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ) ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਸ਼ਾਸਤਰ (ਕਲਾ ਬਾਰੇ ਤਕਨੀਕੀ ਗ੍ਰੰਥ) ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੁੱਖ ਰੰਗ ਸਨ ਲਾਲ ਗੇਰੂ (ਧਤੁਰਾਗ), ਚਮਕਦਾਰ ਲਾਲ (ਕੁਮ ਕੁਮ ਜਾਂ ਸਿੰਦੂਰ), ਪੀਲਾ ਗੇਰੂ (ਹਰੀਤਾਲਾ), ਨੀਲ (ਨੀਲਾ) ਲੈਪਿਸ ਲਾਜ਼ੂਲੀ ਨੀਲਾ, ਲੈਂਪਬਲੈਕ (ਕੱਜਲ), ਚਾਕ ਸਫੇਦ (ਖਾਦੀ ਮਿੱਟੀ) ਟੇਰਾ ਵਰਟੇ (ਗੋਰੂਮਿੱਟੀ) ਅਤੇ ਹਰੇ । ਇਹ ਸਾਰੇ ਰੰਗ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਸਨ, ਸਿਵਾਏ ਲਾਪਿਸ ਲਾਜ਼ੂਲੀ ਜੋ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਆਏ ਸਨ। ਮਿਸ਼ਰਤ ਰੰਗ ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਲੇਟੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਥੀਮ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਮਾਹੌਲ ਦੁਆਰਾ ਤੈਅ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਬੋਧੀ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਬਾਗ ਵਿਖੇ ਬੋਧੀ ਗੁਫਾਵਾਂ ਅਤੇ ਛੇਵੀਂ ਅਤੇ ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੱਖਣ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਧਾਰਮਿਕ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ, ਦਰਬਾਰੀ ਅਤੇ ਸੂਝਵਾਨ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਭਾਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਬਚਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਕਿੰਨਰਾਂ ਅਤੇ ਅਪਸਰਾ ਵਰਗੀਆਂ ਅਰਧ ਦੈਵੀ

ਮੌਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਹਸਤੀਆਂ, ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ, ਖੁਸ਼ੀ, ਪਿਆਰ, ਕਿਰਪਾ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਦੀ ਇੱਕ ਭੀੜ-ਭੜੱਕੇ ਵਾਲੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਬਦਾਮੀ (ਕਰਨਾਟਕ) ਦੀ ਗੁਫਾ 3 ਵਿੱਚ, ਕਾਂਚੀਪੁਰਮ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਿਤਾਨਵਾਸਲ (ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ) ਦੀਆਂ ਜੈਨ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਐਲੋਰਾ (ਅੱਠਵੀਂ ਅਤੇ ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ) ਵਿੱਚ ਕੈਲਾਸਾ ਅਤੇ ਜੈਨ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਹੋਰ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤੀ ਮੰਦਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੰਜਾਵੁਰ ਦੇ ਬ੍ਰਿਹਦੇਸ਼ਵਰ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਅਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਕੰਧ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਬਾਗ, ਅਜੰਤਾ ਅਤੇ ਬਦਾਮੀ ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਦੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਿਤਾਨਾ ਵਾਸਲ, ਕਾਂਚੀਪੁਰਮ, ਮਲਯਾਦੀਪਟੀ ਅਤੇ ਤਿਰੁਨਲਾਈਪੁਰਮ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੀਤਾਨਵਾਸਲ (ਜੈਨ ਸਿੱਧਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ) ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਜੈਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਤਿੰਨ ਥੀਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਵ ਜਾਂ ਵੈਸ਼ਨਵ ਹਨ। ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਅਤੇ ਥੀਮ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਨੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿਖਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਸਮਤਲ ਅਤੇ ਅਮੂਰਤ ਸਤਹ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਰੇਖਿਕ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੋਣੀ ਡਿਜ਼ਾਈਨ।

11.2 ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਲਾ

ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਬੈਂਡ-ਚੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਮਸਜਿਦਾਂ ਤੋਂ ਕੰਧ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੁੱਲਾਂ, ਪੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ (1210-36) ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਹਨ। ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਲਜੀ (1296-1316) ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੰਧ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ, ਲਘੂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ (ਚਿੱਤਰਿਤ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ) ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਉੱਤੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਹਨ। ਸਲਤਨਤ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ, ਅਸੀਂ ਭਾਰਤੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਉੱਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਈਰਾਨ ਅਤੇ ਅਰਬ ਜਗਤ ਤੋਂ ਮੁਸਲਿਮ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਲਈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਚਿੱਤਰਿਤ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਹਨ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਹੋਰ ਖੇਤਰੀ ਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਹਨ। ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਤੋਮਰ ਦੇ ਮਹਿਲ ਦੀਆਂ ਸਜਾਵਟੀ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਨੇ ਬਾਬਰ ਅਤੇ ਅਕਬਰ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ।

14ਵੀਂ 15ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਲਘੂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਗੁਜਰਾਤ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਲਹਿਰ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰੀ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਜੈਨ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕਾਰਨ ਮੱਧ, ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਈ। ਐੱਮ.ਪੀ. ਵਿੱਚ ਮੰਡੂ, ਪੂਰਬੀ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਵਿੱਚ ਜੌਨਪੁਰ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬੰਗਾਲ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਨਾਲ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਕੇਂਦਰ ਸਨ। ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਬੰਗਾਲ, ਬਿਹਾਰ ਅਤੇ ਉੜੀਸਾ ਵਿੱਚ, ਪਾਲ ਰਾਜ ਦੇ ਦੌਰਾਨ 9ਵੀਂ - 10ਵੀਂ ਵਿੱਚ ਸਦੀ ਈ., ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ ਜਿਸਨੂੰ ਲਘੂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਘੂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਾਮ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਛੋਟੇ ਕਾਰਜ ਸਨ ਜੋ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਸਮੱਗਰੀ 'ਤੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ, ਬੋਧੀ, ਜੈਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਹਥੇਲੀ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ 'ਤੇ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ-ਜੁਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ। ਇਹ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ 'ਤੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਮੱਠਾਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਤੇਰਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਤੁਰਕੀ ਸੁਲਤਾਨ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਰਬਾਰੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਏ। ਪੰਦਰਵੀਂ ਅਤੇ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਮਾਲਵਾ, ਬੰਗਾਲ, ਦਿੱਲੀ, ਜੌਨਪੁਰ, ਗੁਜਰਾਤ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀਆਂ ਚਿੱਤਰਿਤ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦਾ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਹੋਇਆ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਲਤਨਤ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ, ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਜੈਨ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੁਆਰਾ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੈਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਸਚਿੱਤਰ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਮੰਦਰ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਚਿੱਤਰਣ ਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਮਿਲਿਆ। ਅਕਬਰ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾਤਮਕ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਲਘੂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨੇ ਕੰਧ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਰਾਟ ਅਕਬਰ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕੀਤੀ; ਹੁਮਾਯੂੰ ਦੋ ਫ਼ਾਰਸੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਲੈ ਆਇਆ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕੁਝ ਮਹਾਨ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਅਬਦ-ਉਸ-ਸਮਦ ਦਾਸਾਵੰਤ ਅਤੇ ਬਸਵਾਨ ਸਨ। ਬਾਬਰਨਾਮਾ ਅਤੇ ਅਕਬਰਨਾਮਾ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸੁੰਦਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸ਼ੈਲੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਗਈ। 1562 ਅਤੇ 1577 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਲਗਭਗ 1400 ਕੱਪੜੇ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜੋ

ਮੌਡਿਊਲ: 5

**ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ**

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਨਵੀਂ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਸਟੂਡੀਓ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਪੋਰਟਰੇਟ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ।

ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਕਲਾ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਸੀ ਜੋ ਖੁਦ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦਾ ਮਾਹਰ ਸੀ। ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਭੜਕੀਲੇ ਰੰਗ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੋਰ ਨੀਲੇ ਅਤੇ ਲਾਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਆਯਾਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ। ਮਨਸੂਰ, ਬਿਸ਼ਨ ਦਾਸ ਅਤੇ ਮਨੋਹਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਸਨ। ਮਨਸੂਰ ਨੇ ਕਲਾਕਾਰ ਅਬੁਲ ਹਸਨ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪੋਰਟਰੇਟ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਹਰ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਨੂੰ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਸ਼ਾਨ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦੇ ਵਾਂਗ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਰਗੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਅਧੀਨ ਪੇਂਟਿੰਗ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਵਾਪਸ ਲੈਣ ਨਾਲ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਖਿੰਡਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਰਾਜਸਥਾਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੀ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ, ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਸਕੂਲ।

ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਸੜ੍ਹਾ 'ਤੇ ਪੇਂਟ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਘੂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿ, ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਤੇ ਦੰਤਕਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਖਿੱਚੇ ਥੀਮ ਨੂੰ ਪੇਂਟ ਕੀਤਾ। ਹੋਰ ਥੀਮ ਬਾਰਹਮਾਸਾ (ਰੁੱਤ) ਅਤੇ ਰਾਗ ਮਾਲਾ (ਧੁਨ) ਸਨ। ਕਾਂਗੜਾ, ਕੁਲੂ, ਬਸੋਲੀ, ਗੁਲੇਰ, ਚੰਬਾ, ਗੜ੍ਹਵਾਲ, ਬਿਲਾਸਪੁਰ, ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਵਰਗੇ ਸਥਾਨਕ ਕੇਂਦਰਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਲਘੂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਪੰਦਰਵੀਂ ਅਤੇ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨੇ ਵੀ ਵੈਸ਼ਨਵ ਭਗਤੀ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉੱਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਪੂਰਵ-ਮੁਗਲ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉੱਤੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਨੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

11.3 ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਕਲਾ

ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿੱਚ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਧ-ਪੱਛਮੀ ਸਥਾਨਕ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਅਤੇ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਥੀਮ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤਿਉਹਾਰਾਂ

ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਸਮਾਰਕਾਂ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਮੁਗਲ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਲੇਡੀ ਇੰਪੇ ਲਈ ਸ਼ੇਖ ਜੀਆ-ਉਦ-ਦੀਨ ਦਾ ਪੰਛੀ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਵਿਲੀਅਮ ਫਰੇਜ਼ਰ ਅਤੇ ਕਰਨਲ ਸਕਿਨਰ ਲਈ ਗੁਲਾਮ ਅਲੀ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਪੋਰਟਰੇਟ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ।

ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਕਲਕੱਤਾ, ਬੰਬਈ ਅਤੇ ਮਦਰਾਸ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਯੂਰਪੀਅਨ ਮਾਡਲ 'ਤੇ ਕਲਾ ਸਕੂਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਤ੍ਰਾਵਣਕੋਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਰਵੀ ਵਰਮਾ ਦੇ ਤੇਲ ਚਿੱਤਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਏ।

ਰਾਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ, ਅਬਨਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ, ਈ.ਬੀ. ਹੈਵਲ ਅਤੇ ਏਕੇਕੂਮਾਰਸਵਾਮੀ ਨੇ ਬੰਗਾਲ ਸਕੂਲ ਆਫ ਆਰਟ ਦੇ ਉਭਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਾਂਤੀਨਿਕੇਤਨ ਵਿੱਚ ਰਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਨੇ ਕਲਾ ਭਵਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਨੰਦਲਾਲ ਬੋਸ, ਬਿਨੋਦ ਬਿਹਾਰੀ ਮੁਖਰਜੀ ਅਤੇ ਰਾਮਕਿੰਕਰ ਬੈਜ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਚਾਹਵਾਨ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਨੰਦਲਾਲ ਨੇ ਅਕਸਰ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਕਲਾ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਿਨੋਦ ਬਿਹਾਰੀ ਮੁਖਰਜੀ ਪੂਰਬੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੌਰ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਜਾਮਿਨੀ ਰਾਏ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਕਰੀਸਾ ਦੀ ਪੱਤਾ ਪੇਂਟਿੰਗ ਅਤੇ ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਕਾਲੀਘਾਟ ਪੇਂਟਿੰਗ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਸ਼ੇਰਗਿੱਲ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਚਿੱਤਰਕਾਰ, ਨੇ ਪੈਰਿਸ ਅਤੇ ਬੁਡਾਪੇਸਟ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਹੰਗਰੀ ਮਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ, ਉਸਨੇ ਚਮਕਦਾਰ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਪੇਂਟ ਕੀਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਦੀ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਭਾਰਤੀ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਛੱਡੀ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮੱਧ ਵਰਗ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕੁਝ ਡੂੰਘੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ ਜੋ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਵਿਚ ਝਲਕਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ, ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਛਾਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਬਾਰੇ ਵੱਧ ਰਹੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਨੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕਲਾ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਸਨ।

1943 ਵਿੱਚ, ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਪਰਿਤੋਸ਼ ਸੇਨ, ਨਿਰੋਦਾ ਮਜੂਮਦਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੋਸ਼ ਦਾਸਗੁਪਤਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਕਲਕੱਤੇ ਦੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਬਣਾਇਆ ਜਿਸ ਨੇ ਨਵੀਂ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਭਾਸ਼ਾ, ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਤਕਨੀਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ।

ਮੌਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸ ਨਿਊਟਨ ਸੂਜਾ ਦੇ ਅਧੀਨ 1948 ਵਿੱਚ ਬੰਬਈ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਕਲਾਕਾਰ ਸਮੂਹ ਦਾ ਗਠਨ ਸੀ। ਇਸ ਗਰੁੱਪ ਵਿੱਚ ਐਸ.ਐਚ. ਰਜਾ, ਐੱਮ.ਐੱਫ. ਹੁਸੈਨ, ਕੇ.ਐਮ. ਆਰਾ, ਐੱਸ. ਬਕਰੇ ਅਤੇ ਐਚ.ਏ. ਗੋਡੇ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਹ ਸਮੂਹ ਬੰਗਾਲ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਆਰਟ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਤਾਕਤਵਰ ਕਲਾ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕੀਤੀ।

1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਨਾਲ ਨਿੱਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਦਲਦਲ, ਵਿਸਫੋਟਕ ਫਿਰਕੂ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮੁੱਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਬਣ ਗਏ।

ਦੇਬੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਰਾਏ ਚੌਧਰੀ ਅਤੇ ਕੇਸੀਐਸ ਪਨੀਕਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਮਦਰਾਸ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਆਰਟ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰਿਆ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ।

ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਕਲਾਕਾਰ ਹਨ: ਤਾਇਬ ਮਹਿਤਾ, ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਖੰਨਾ, ਮਨਜੀਤ ਬਾਵਾ, ਕੇ.ਜੀ. ਸੁਬਰਾਮਨੀਅਨ ਰਾਮ ਕੁਮਾਰੀ, ਅੰਜੋਲੀ ਇਲਾ ਮੈਨਨ, ਅਕਬਰ ਪਦਮਸੀ, ਜਤਿਨ ਦਾਸ, ਜਹਾਂਗੀਰ ਸਬਾਵਲਾ ਅਤੇ ਏ. ਰਾਮਚੰਦਰਨ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਲਾ, ਸੰਗੀਤ ਆਦਿ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਗੈਲਰੀ ਆਫ਼ ਮਾਡਰਨ ਆਰਟ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੱਤ ਹੇਠ ਆਧੁਨਿਕ ਕਲਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਲਲਿਤ ਕਲਾ ਅਕਾਦਮੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11.1

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜੁਆਬ ਦਿਉ:

1. ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਖੁਦਾਈ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ?
2. ਧੂਲਚਿੱਤਰ ਚਿੱਤਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ?
3. ਅਜੰਤਾ ਗੁਫਾ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਕੀ ਸੀ ?
4. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਅਤੇ ਬੋਧੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀਆਂ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ?
5. ਦੋ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ਜਿੱਥੇ ਛੇਵੀਂ ਅਤੇ ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਬੋਧੀ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਸਨ ?

ਭਾਰਤੀ ਪੇਂਟਿੰਗ

6. ਲਘੂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਕੀ ਹੈ ?
7. ਮੱਧਕਾਲੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕਿਸਨੇ ਵਾਪਸ ਲਈ ?
8. ਸ਼ਹਿਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀ ਥੀਮ ਸਨ ?
9. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਲਾ, ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਦੋ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
10. ਕਿਹੜਾ ਰਾਜ, ਪੱਤਾ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ?
11. ਰਾਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਾਂਤੀਨਿਕੇਤਨ ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?
12. ਤ੍ਰਾਵਣਕੋਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਰਵੀ ਵਰਮਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਿਉਂ ਸੀ ?

11.4 ਸਜਾਵਟੀ ਕਲਾ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਲਾਤਮਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸਿਰਫ ਕੈਨਵਸ ਜਾਂ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉੱਤੇ ਸਜਾਵਟੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਇੱਕ ਆਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੈ। ਰੰਗੋਲੀ ਜਾਂ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਸਜਾਵਟੀ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਸ਼ੁਭ ਮੌਕਿਆਂ ਅਤੇ ਪੂਜਾ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਇੱਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੱਕ ਭੇਜੇ ਗਏ ਹਨ। ਡਿਜ਼ਾਈਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਰੰਗੋਲੀ, ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਅਲਪਨਾ, ਉੱਤਰਾਂਚਲ ਵਿੱਚ ਆਈਪਨ, ਕਰਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਰੰਗਾਵਲੀ, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਵਿੱਚ ਕੋਲਮ ਅਤੇ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੰਡਾਨਾ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਪਾਊਡਰ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਰੰਗਦਾਰ ਪਾਊਡਰ ਜਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ ਰੰਗੀਨ ਕਰਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਝੌਂਪੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਜਾਉਣਾ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਲੋਕ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

11.5 ਮਿਥਿਲਾ ਪੇਂਟਿੰਗ

ਮਿਥਿਲਾ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਧੂਬਨੀ ਲੋਕ ਕਲਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਮਿਥਿਲਾ ਖੇਤਰ ਦੀ ਰਵਾਇਤੀ ਕਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕੁਝ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਤਿੰਨ-ਅਯਾਮੀ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਗਾਂ ਦੇ ਗੋਹੇ ਦੇ ਸੋਧੇ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਕਾਲੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਤਸਵੀਰਾਂ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੀਤਾ ਦੇ ਜਲਾਵਤਨ, ਰਾਮ-ਲਕਸ਼ਮਣ ਦੇ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੱਸਦੀਆਂ ਹਨ ਹਿੰਦੂ ਮਿਥਿਹਾਸ ਤੋਂ ਲਕਸ਼ਮੀ, ਗਣੇਸ਼, ਹਨੂੰਮਾਨ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਔਰਤਾਂ ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਚੰਦ ਵਰਗੇ ਆਕਾਸ਼ੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚਿੱਤਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਲਸੀ, ਪਵਿੱਤਰ ਪੌਦਾ ਵੀ ਪਾਇਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਉਹ ਦਰਬਾਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼, ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵੀ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਧੁਬਨੀ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੰਕਲਪਿਤ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ, ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹ 'ਆਪਣਾ ਵਿਚਾਰ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ'। ਅੰਕੜਿਆਂ ਦਾ ਸਹੀ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਦਿਖਾਵਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਚਿੱਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਲਾਈਨਾਂ ਅਤੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੌਸਮੀ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਗਮਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਕੁਝ ਰਸਮਾਂ ਜਾਂ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਲਈ ਖਿੱਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਬਨਸਪਤੀ, ਜਾਨਵਰ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਵੀ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਭਰਨ ਲਈ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਭੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਵਾਂ ਲਈ ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਭਿਆਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਲਈ ਵਿਆਹ ਦੇ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵਜੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚਿੱਤਰ ਚੰਗੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਲਾਹ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੇਂਟਿੰਗ ਸਬੰਧਤ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਰੰਗਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉੱਚ, ਵਧੇਰੇ ਅਮੀਰ ਵਰਗ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਰੰਗੀਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਲਾਲ ਅਤੇ ਕਾਲੀ ਲਾਈਨ ਵਰਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਧੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪਣ ਲਈ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਪਹਿਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਮਧੁਬਨੀ ਕਲਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਜਾਵਟੀ ਤੋਹਫ਼ੇ ਦੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ, ਗ੍ਰੀਟਿੰਗ ਕਾਰਡਾਂ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।

11.6 ਕਲਮਕਾਰੀ ਪੇਂਟਿੰਗ

ਕਲਮਕਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਕਲਮ (ਕਲਮ) ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਾ ਇੱਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਅਮੀਰ ਹੋਈ। ਇਹ ਪੇਂਟਿੰਗਜ਼ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਣੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਪੇਂਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੱਪੜੇ 'ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਬਲਾਕ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਲਮਕਾਰੀ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰੰਗ ਲਈ

ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸ਼੍ਰੀ-ਕਾਲਹਸਤੀ ਕਲਮਕਾਰੀ ਕਲਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਮਸੂਲੀਪਟਨਮ ਵਿਖੇ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੇਂਟ ਕੀਤੇ ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਪੈਨਲਾਂ ਨਾਲ ਮੰਦਰ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਸਜਾਉਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਜੇਨਗਰ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਮਾਇਣ, ਮਹਾਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਾਰਮਿਕ ਮਿਥਿਹਾਸ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਕਲਾ ਰੂਪ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਪੁੱਤਰ ਤੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ। ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਂਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਸਜਾਵਟੀ ਨਮੂਨਿਆਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਕੱਪੜੇ 'ਤੇ ਬਣੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਟਿਕਾਊ ਅਤੇ ਲਚਕਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਥੀਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਮੀਰ ਸਰਹੱਦੀ ਸਜਾਵਟ ਹੈ ਅਤੇ ਮੰਦਰਾਂ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਗੋਲਕੁੰਡਾ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਿਮ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਮਸੂਲੀਪਟਨਮ ਕਲਾਮਕਾਰੀ ਫਾਰਸੀ ਨਮੂਨੇ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੁਆਰਾ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ। ਰੂਪਰੇਖਾ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਉੱਕਰੀਆਂ ਬਲਾਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਰੀਕ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕਲਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਾ ਕੱਪੜਿਆਂ, ਬੈਂਡ ਕਵਰ ਅਤੇ ਪਰਦਿਆਂ 'ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਕਲਾਕਾਰ ਬੁਰਸ਼ ਜਾਂ ਕਲਮ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਦੂਜੇ ਸਿਰੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਬਾਰੀਕ ਵਾਲਾਂ ਦੇ ਬੰਡਲ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸਿਰੇ 'ਤੇ ਨੁਕੀਲੀ ਬਾਂਸ ਜਾਂ ਖਜੂਰ ਦੀ ਸੋਟੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਲਮਕਾਰੀ ਰੰਗ ਪੇਂਟ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ, ਪੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਰੰਗ ਕੱਢ ਕੇ ਲੋਹੇ, ਟੀਨ, ਤਾਂਬਾ, ਤੂੜੀ ਆਦਿ ਦੇ ਲੂਣ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਉੜੀਸਾ ਪਾਤ ਚਿੱਤਰ

ਕਾਲੀਘਾਟ ਪਾਤ ਦੇ ਸਮਾਨ, ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਾਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉੜੀਸਾ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉੜੀਸਾ ਪਾਤ ਚਿੱਤਰ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕੱਪੜੇ 'ਤੇ ਪੇਂਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਰੰਗੀਨ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਹਿੰਦੂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਫਾਡ ਪੇਂਟਿੰਗਜ਼

ਫਾਡ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਕਰੋਲ ਪੇਂਟਿੰਗ ਹੈ। ਸਥਾਨਕ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਰਵਾਇਤੀ ਗਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਕਰੋਲਾਂ 'ਤੇ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਥੀਮ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪੇਂਟਿੰਗ ਹੈ, ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭੀਲਵਾੜਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਾਡ ਪੇਂਟਿੰਗ ਇੱਕ ਨਾਇਕ ਦੇ ਬਹਾਦਰੀ ਭਰੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ, ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ, ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ, ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ, ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਚਿੱਤਰ ਚਮਕਦਾਰ ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਸੂਖਮ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਖਿੱਚੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਾਡ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਲਈ ਕੱਚੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫੈਡ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ ਬੋਲਡ ਲਾਈਨਾਂ ਅਤੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਵਸਥਿਤ ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਦੋ-ਅਯਾਮੀ ਇਲਾਜ।

ਫਾਡ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕਲਾ ਲਗਭਗ 700 ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਭੀਲਵਾੜਾ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 35 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਸ਼ਾਹਪੁਰਾ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਨਿਰੰਤਰ ਸ਼ਾਹੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਨੇ ਕਲਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਰਣਾਇਕ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚੀ ਅਤੇ ਵਧਦੀ ਰਹੀ ਹੈ।

ਗੌਡ ਕਲਾ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੰਥਾਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਲਾ ਕਿਰਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਅਤੇ ਅਮੂਰਤ ਰੂਪ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੋਦਾਵਰੀ ਪੱਟੀ ਦੇ ਗੌਡ ਕਬੀਲੇ ਜੋ ਸੰਥਾਲਾਂ ਵਾਂਗ ਪੁਰਾਣੇ ਹਨ, ਅਲੰਕਾਰਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬਾਟਿਕ ਪਿੰਟ

ਸਾਰੀਆਂ ਲੋਕ ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਲਿਪਕਾਰੀ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਸ਼ਲਿਪਕਾਰੀ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਪੂਰਬੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਆਯਾਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਾਟਿਕ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਹੁਣ ਭਾਰਤੀਕਰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਬਾਟਿਕ ਹੁਣ ਇੱਕ ਪਰਿਪੱਕ ਕਲਾ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਅਤੇ ਮਹਿੰਗੀ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11.2

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜੁਆਬ ਦਿਉ।

ਭਾਰਤੀ ਪੇਂਟਿੰਗ

1. ਸਜਾਵਟੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਮੂਲ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕਰੋ।

ਉ	ਅ
ਰੰਗੋਲੀ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
ਅਲਪਨਾ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਏਪਨ	ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ
ਰੰਗਾਵਲੀ	ਬੰਗਾਲ
ਕੋਲਮ	ਉਤਰਾਚਲ
ਮੰਡਾਨਾ	ਕਰਨਾਟਕ
2. ਛੋਟੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ?
3. ਕਲਮਕਾਰੀ ਕੰਮ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
4. ਕਲਮਕਾਰੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਬਾਰੇ ਕੀ ਖਾਸ ਹੈ ?
5. ਕਲਮਕਾਰੀ ਕਲਾ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਥਾਨ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

11.7 ਵਾਰਲੀ ਪੇਂਟਿੰਗ

ਵਾਰਲੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦਾ ਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ, ਕਬਾਇਲੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਕਬੀਲੇ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ 'ਗੋਂਡ' ਅਤੇ 'ਕੋਲ' ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਪੂਜਾ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਫਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਸਜਾਵਟੀ ਚਿੱਤਰ ਹਨ। ਰੁੱਖ, ਪੰਛੀ, ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਇੱਕ ਵਾਰਲੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਯੁਕਤ ਸੰਪੂਰਣ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੇਂਟਿੰਗਜ਼ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਔਰਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਭ ਜਸ਼ਨਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਰੁਟੀਨ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਸ਼ੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਧਾਰਨ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸਮੱਗਰੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਫੇਦ ਰੰਗ ਅਤੇ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਪੇਸਟ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਾਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਪਿਛੋਕੜ 'ਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗੂੰਦ, ਵਰਗ, ਤਿਕੋਣ ਅਤੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਰਗੇ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਣਾਏ ਗਏ ਧਾਰਮਿਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਿੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਟੇਢੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਹਨ। ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਸ਼ੇ ਜੋੜ ਕੇ ਫੈਲਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਵਾਰਲੀ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਦੀ ਲੈਅ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨਾਲ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਬਾਇਲੀ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਉਲਟ, ਵਾਰਲੀ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਮੂਰਤੀ-ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਇੱਕ ਵਧੇਰੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਕਲਾ ਰੂਪ ਹੈ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

11.8 ਕਾਲੀਘਾਟ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ

ਕਾਲੀਘਾਟ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦਾ ਨਾਮ ਕੋਲਕਾਤਾ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਮੂਲ ਸਥਾਨ ਕਾਲੀਘਾਟ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਾਲੀਘਾਟ ਕੋਲਕਾਤਾ ਵਿੱਚ ਕਾਲੀ ਮੰਦਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇੱਕ ਬਾਜ਼ਾਰ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਪਟੁਆ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਾਲੀਘਾਟ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਵਸ ਗਏ। ਪਾਣੀ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਬਣੇ ਕਾਰਜ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਚਮਕਦਾਰ ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਪਿਛੋਕੜ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਝਣ ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਵਿਸ਼ੇ ਕਾਲੀ, ਲਕਸ਼ਮੀ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਗਣੇਸ਼, ਸ਼ਿਵ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ, ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ।

ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਨਵਾਂ ਰੂਪ, ਅਤੇ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਤਾ ਚਿੱਤਰ ਉੜੀਸਾ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੇਂਟਿੰਗ ਰੂਪ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਉਥਾਨ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਇਸਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਧਦਾ ਗਿਆ, ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਰੁਟੀਨ ਚਿੱਤਰਣ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ, ਪੱਛਮੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਨਾਟਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ, ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਬਾਬੂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਉਭਾਰ ਤੋਂ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਕੋਲਕਾਤਾ ਦੇ ਨੌਵੇਂ ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਉਤੇਜਨਾਵਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੰਗਾਲੀ ਸਾਹਿਤ, ਥੀਏਟਰ ਅਤੇ ਵਿਜੂਅਲ ਆਰਟਸ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ। ਕਾਲੀਘਾਟ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਇਸ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸੁਹਜਵਾਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਬਣੀਆਂ। ਹਿੰਦੂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵ-ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਡਲਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਚਿੱਤਰਾਂ, ਵੇਸਵਾ, ਅਦਾਕਾਰਾਂ, ਨਾਇਕਾਵਾਂ, ਜੈਂਟਲਮੈਨ ਬਾਬੂਆਂ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰੀ ਬਾਂਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪਹਿਰਾਵੇ ਅਤੇ ਵਾਲਾਂ ਦੇ ਸਟਾਈਲ, ਸਿਗਰਟ ਪੀਂਦੇ ਅਤੇ ਸਿਤਾਰ ਵਜਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਪੂਰਾ ਭੰਡਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਕਾਲੀਘਾਟ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਬੰਗਾਲ ਤੋਂ ਆਈ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

11.9 ਭਾਰਤੀ ਦਸਤਕਾਰੀ

ਭਾਰਤ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਦਸਤਕਾਰੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵਰਚੁਅਲ ਖਜ਼ਾਨਾ ਘਰ ਹੈ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਧਾਰਨ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਜ਼ੁਕ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਕਾਰੀਗਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਹਰ ਰਾਜ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿਲੱਖਣ ਰਚਨਾ ਦਾ ਮਾਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਖੇਤਰ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਢਾਈ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਲਾਂ, ਗਲੀਚਿਆਂ, ਨਾਮਦਾਰ ਰੇਸ਼ਮ ਅਤੇ ਅਖਰੋਟ ਦੀ ਲੱਕੜ ਦੇ ਫਰਨੀਚਰ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਆਪਣੇ ਟਾਈ-ਐਂਡ-ਡਾਈ (ਬੰਧਨੀ) ਫੈਬਰਿਕ, ਗਹਿਣਿਆਂ, ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਜੈਮਸ (ਨਗਾਂ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਨੀਲੇ ਚਮਕਦਾਰ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਅਤੇ ਮੀਨਾਕਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਬਿਦਰੀ ਵਰਕ ਅਤੇ ਪੋਚਮਪਾਲਗ ਸਾੜੀਆਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਕਾਂਸੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਅਤੇ ਕਾਂਜੀਵਰਮ ਰੇਸ਼ਮ ਦੀਆਂ ਸਾੜੀਆਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਮੈਸੂਰ ਰੇਸ਼ਮ, ਚੰਦਨ ਦੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਰਲ ਹਾਥੀ ਦੰਦ ਦੀ ਨੱਕਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਲੱਕੜ ਦੇ ਫਰਨੀਚਰ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਚੰਦੇਰੀ ਅਤੇ ਕੋਸਾ ਰੇਸ਼ਮ, ਲਖਨਊ ਦਾ ਚਿਕਨ ਵਰਕ, ਬਨਾਰਸ ਦੀ ਬਰੋਕੇਡ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ਮ ਦੀਆਂ ਸਾੜੀਆਂ, ਅਸਾਮ ਦਾ ਗੰਨਾ ਫਰਨੀਚਰ ਅਤੇ ਸਮਾਨ, ਬਾਂਕੁਰਾ ਟੈਰਾਕੋਟਾ ਮਾਡਲਿੰਗ ਅਤੇ ਬੰਗਾਲ ਦੀਆਂ ਹੈਂਡਲੂਮ ਵਸਤਾਂ ਵਿਲੱਖਣ ਰਵਾਇਤੀ ਸਜਾਵਟੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਾਵਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਲਾ ਨੂੰ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਭਾਰਤੀ ਕਾਰੀਗਰ ਆਪਣੀ ਜਾਦੂਈ ਛੂਹ ਨਾਲ ਧਾਤ, ਲੱਕੜ ਜਾਂ ਹਾਥੀ ਦੰਦ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11.3

1. ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਾਰਲੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਕਿੱਥੇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ?
2. ਵਾਰਲੀ ਚਿੱਤਰਾਂ ਲਈ ਕਿਹੜਾ ਕਬੀਲਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ?
3. ਵਾਰਲੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਬਾਰੇ ਕੀ ਖਾਸ ਹੈ ?
4. ਕਸ਼ਮੀਰ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵਿਲੱਖਣ ਰਚਨਾਵਾਂ ਕੀ ਹਨ ?

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ?

- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਨਮੂਨੇ ਪੂਰਵ-ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੱਭੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਹਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਅਤੇ ਬੋਧੀ ਸਾਹਿਤ।
- ਪੱਛਮੀ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਅਜੰਤਾ ਦੀਆਂ ਬੋਧੀ ਚੱਟਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕੰਧ ਚਿੱਤਰਾਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ।
- ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਫਾਰਸੀ ਪਰੰਪਰਾ ਜੋੜ ਕੇ ਦਾ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ।
- ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੇ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਸਕੂਲਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੇ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ।
- ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਭਾਰਤੀ ਥੀਮ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਅਰਧ ਪੱਛਮੀ ਸਥਾਨਕ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੀ।
- ਕਲਕੱਤਾ, ਬੰਬਈ ਅਤੇ ਮਦਰਾਸ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਯੂਰਪੀਅਨ ਮਾਡਲ 'ਤੇ ਕਲਾ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੰਗਾਲ ਸਕੂਲ ਆਫ ਆਰਟ ਦਾ ਉਭਾਰ ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਹੋਰ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਸਨ।
- ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਫਰਾਂਸਿਸ ਨਿਊਟਨ ਸੂਜਾ, ਐੱਸ.ਐੱਚ. ਰਾਜਾ, ਅਤੇ ਐੱਮ.ਐੱਫ. ਹੁਸੈਨ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਤਾਕਤਵਰ ਕਲਾ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਨ ਲਈ ਬੰਗਾਲ ਸਕੂਲ ਆਫ ਆਰਟ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਗਏ।
- ਮਿਥਿਲਾ ਪੇਂਟਿੰਗਜ਼ (ਮਧੂਬਨੀ), ਕਲਮਕਾਰੀ ਪੇਂਟਿੰਗ, ਵਾਰਲੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਅਤੇ ਕਾਲੀਘਾਟ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਰਗੇ ਵਿਭਿੰਨ ਲੋਕ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਆਯਾਮ ਜੋੜ ਕੇ ਨਵੀਆਂ ਉਚਾਈਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ।

ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਤੁਸੀਂ ਮੱਧਕਾਲੀ ਯੁੱਗ ਦੌਰਾਨ ਪੇਂਟਿੰਗ ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਿਵੇਂ ਕਰੋਗੇ ?
2. ਮਧੂਬਨੀ ਕਲਾ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿਓ। ਮਧੂਬਨੀ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਡਰਾਇੰਗ ਕਿਵੇਂ ਬਹੁਤ ਸੰਕਲਪਿਤ ਹਨ ?
3. ਕਲਮਕਾਰੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਨੂੰ ਮਿਥਿਲਾ ਪੇਂਟਿੰਗ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰੋ ?
4. ਕਾਲੀਘਾਟ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਰਣਨ ਕਰੋ ?

5. ਭਾਰਤੀ ਕਾਰੀਗਰ ਆਪਣੀ ਜਾਦੂਈ ਛੋਹ ਨਾਲ ਧਾਤ, ਲੱਕੜ ਜਾਂ ਹਾਥੀ ਦੰਦ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਸਥਾਰ 'ਚ ਵਰਨਣ ਕਰੋ।
6. ਇੱਕ ਕਲਾ ਵਜੋਂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਕੀ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ ?
7. ਇਸ 'ਤੇ ਛੋਟੇ ਨੋਟ ਲਿਖੋ:
 - 1) ਕਲਮਕਾਰੀ ਕਲਾ
 - 2) ਪਹਾੜੀ ਕਲਾ
 - 3) ਕਾਲੀਘਾਟ ਕਲਾ

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ

11.1

1. ਭੀਮਭੋਟਕਾ
2. ਲੇਪਿਆਸੀਟਰਸ, ਲੇਖਾਸੀਟਰਸ ਅਤੇ ਧੂਲਿਤਸਿਟਰਸ।
3. ਇਹ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
4. ਉਹ ਜਾਤਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਬੋਧੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।
5. ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਬਾਗ ਬਦਾਮੀ (ਕਰਨਾਟਕ) ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ
6. ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਸਤਹ 'ਤੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿ, ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਤੇ ਕਥਾਵਾਂ, ਰੁੱਤਾਂ ਅਤੇ ਰੋਗਮਾਲਾ (ਧੁਨ) ਤੋਂ ਖਿੱਚੀਆਂ ਗਈਆਂ ਥੀਮਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ
7. ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ
8. ਓ) ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਬੁਰਾ ਸੁਭਾਅ
ਅ) ਨੈਲੀਨਲਿਜ਼ਮ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਏ) ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਛਾਣ ਦੀ ਇੱਛਾ
9. ਏ) ਆਧੁਨਿਕ ਕਲਾ ਦੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਗੈਲਰੀ। (ਬੀ) ਲਲਿਤ ਕਲਾ ਅਕਾਦਮੀ
10. ਉੜੀਸਾ ਰਾਜ
11. ਕਲਾ ਭਵਨ
12. ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਤੇਲ ਪੇਂਟਿੰਗ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਈ।

11.2

ਰੰਗੋਲੀ	ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ
ਅਲਪਨਾ	ਬੰਗਾਲ
ਏਪਨ	ਉਤਰਾਂਚਲ
ਰੰਗਾਵਲੀ	ਕਰਨਾਟਕ
ਕੋਲਮ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
ਮੋਂਡਾਨਾ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

11.3

2. ਮਿਥਿਲਾ ਪੇਂਟਿੰਗਜ਼
3. ਇਹ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ
4. ਇਹ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਮਿਥਿਹਾਸ 'ਤੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਸੀਨ ਪੇਂਟ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉੱਪਰ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਫੁੱਲਦਾਰ ਸਜਾਵਟੀ ਨਮੂਨਿਆਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
5. ਸ਼੍ਰੀ ਕਲਹਸਤੀ

1. ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਵਿੱਚ
2. ਗੋਂਡ ਅਤੇ ਕੋਲ ਕਬੀਲੇ
3. ਇਹ ਇੱਕ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
4. ਕਢਾਈ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਲ, ਕਾਰਪੇਟ, ਨਾਮਦਾਰ ਰੇਸ਼ਮ ਅਤੇ ਅਖਰੋਟ ਦਾ ਫਰਨੀਚਰ।

ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ : ਸੰਗੀਤ, ਡਾਂਸ ਅਤੇ ਡਰਾਮਾ

ਸੰਗੀਤ, ਡਾਂਸ, ਨਾਟਕ, ਲੋਕ ਥੀਏਟਰ ਜਾਂ ਕਠਪੁਤਲੀ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੋਈ ਢੋਲ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਸੰਗੀਤ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਅਸੀਂ ਦੌੜਦੇ ਹਾਂ। ਹਾਂ ਇਹ ਲੋਹੜੀ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਸਾਲ 13 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨੱਚ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਚਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਭੰਗੜਾ ਅਤੇ ਗਿੱਧਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਾਣੇ ਅਤੇ ਨਾਚ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਧਾਰਮਿਕ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਅਤੇ ਅਮਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਹੁਣ ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਕੂਲ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਜਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੇਤੀ-ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਜਾਊ ਸੰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਹੋਣ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ, ਸਗੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜਨਮ ਅਤੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਵੀ। ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਣ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਓ ਕਿ ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦਿਲਚਸਪ ਲੱਗੇਗੀ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਇਸ 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਕ ਲਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੋਵੋਗੇ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿਉਂ? ਕਿਉਂਕਿ ਗਿਣਤੀ ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਵੀ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕੋਗੇ।

ਭਾਰਤ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਹੀ, ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਪਹਿਲੂ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਇਹਨਾਂ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਵੈਦਿਕ ਯੁੱਗ ਤੋਂ ਮੱਧ ਯੁੱਗ ਤੱਕ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤ ਰਹੀ ਹੈ। ਵੇਦਾਂ ਨੇ ਵੈਦਿਕ ਭਜਨਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਲਈ ਸਹੀ ਨਿਯਮ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਜਨ ਗਾਉਣ ਦੀ ਪਿਚ ਅਤੇ ਲਹਿਜ਼ਾ ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਤੋਂ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ

ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਵੱਧ ਮਿਸਾਲੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਸੀ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਕਲਾ ਰੂਪ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣ ਗਏ ਹਨ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ:

- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਕਲਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ;
- ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਤੇ ਮੱਧਯੁਗੀ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ;
- ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਸੂਫੀ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ;
- ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਕਾਰਨਾਟਿਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ;
- ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨਾਚਾਂ, ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨ;
- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ ਅਤੇ ਪਛਾਣੋ ਲੋਕ ਥੀਏਟਰ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ;
- ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ; ਅਤੇ
- ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੇ।

12.1 ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ

ਕਲਾ ਕੀ ਹੈ? ਕਲਾ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਹਜ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਭਾਵ ਵਿਭਿੰਨ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਨੂੰ 'ਰਸ' (RAS) ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ 'ਰਸ' ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ ਮਿੱਠੇ ਵਾਲਾ ਰਸ। ਇਹ ਆਨੰਦ ਦੀ ਅੰਤਮ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨੌਂ ਉਪ-ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਜਾਂ 'ਨਵਰਸਾਂ' ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਨ:

1. ਹਾਸਿਆ-ਹਾਸਾ
2. ਭਯਨਕ-ਦੁਸ਼ਟ ਸ਼ਿੰਗਾਰ-ਸੁਹਜ
3. ਰੁਦ੍ਰ-ਦਲੇਰ
4. ਕਰੁਣ-ਦਰਦ
5. ਵੀਰ-ਹਿੰਮਤ

6. ਅਦਭੁਤ - ਅਚਰਜ
7. ਵਿਭਾਤਸਾ-ਭਿਆਨਕ ਮਹਿਮਾ
8. ਸ਼ਾਂਤੀ-ਅਮਨ
9. ਸ਼੍ਰੀਗਾਰ- ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਜਾਉਣ

ਕਲਾ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਚੌਖਟੇ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੌਧਿਕ ਮਨ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਕੇ ਕਲਾਤਮਕ ਲਕੀਰ ਵਿੱਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮੀਕਰਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਗਾਉਣ, ਨੱਚਣ, ਡਰਾਇੰਗ, ਵਿਚ ਝਲਕਦਾ ਹੈ। ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ, ਅਦਾਕਾਰੀ, ਮੂਰਤੀ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਜੀਵੰਤ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ। ਸਕੈਚਿੰਗ, ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ, ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਕਲਾਵਾਂ ਹਨ। ਗਾਉਣਾ, ਨੱਚਣਾ, ਅਭਿਨੈ ਕਲਾ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਲਾ ਰੂਪ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਨ ਸਾ, ਰੇ, ਗਾ, ਮਾ, ਪਾ, ਧਾ, ਨੀ

ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਪਤਾ ਸਾਮ ਵੇਦ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸਲੋਕ ਸਨ ਜੋ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਪਿੱਚ ਅਤੇ ਲਹਿਜ਼ੇ ਨਾਲ ਵੈਦਿਕ ਭਜਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨਾ ਅਜੇ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਪਾਠ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਕਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਭਰਤ ਦਾ ਨਾਟਯਰਾਸ਼ਟਰ ਹੈ (ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈ. ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਕਲਿਤ) ਜਿਸ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਛੇ ਅਧਿਆਏ ਹਨ। ਇਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲਿਖਤ ਮਾਤੰਗਾ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮਦੇਸੀ ਅੱਠਵੀਂ ਅਤੇ ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਕਲਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਲੰਮੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰੰਗਦੇਵਾ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਸੰਗੀਤ ਰਤਨਾਕਰ ਵਿੱਚ 264 ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹਵਾ ਦੇ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਕਾਢ ਕੱਢੀ ਗਈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਸਰੀ, ਢੋਲ, ਵੀਣਾ ਅਤੇ ਝਾਂਜਰਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਈ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਮੁੰਦਰਗੁਪਤ, ਧਾਰਾ ਦੇ ਰਾਜਾ ਭੋਜ ਅਤੇ ਕਲਿਆਣ ਦੇ ਰਾਜਾ ਸੋਮੇਸ਼ਵਰ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕੀਤੀ। ਗੁਪਤ ਰਾਜਾ ਸਮੁੰਦਰ ਗੁਪਤ ਖੁਦ ਇੱਕ ਨਿਪੁੰਨ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਸਿੱਕਿਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀਨਾ ਵਜਾਉਂਦੇ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ, ਉੜੀਸਾ ਦੇ ਜੈਦੇਵ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰਾਗ ਕਾਵਿਆ, ਗੀਤਾ ਗੋਵਿੰਦਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਦਾ ਹਰੇਕ ਗੀਤ ਇੱਕ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਸੈੱਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਧਾ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਰਚਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਭਿਨਵਗੁਪਤ ਦੀ (993-1055) ਅਭਿਨਵਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਬਾਰੇ ਉਪਯੋਗੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤਾਮਿਲ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਏ

ਮੌਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ

ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਹਨ। ਸੈਵੀ ਨਯਨਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵੈਸ਼ਨਵਵਾਦੀ ਅਲਵਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਗੀਤਾਂ (ਕਵਿਤਾਵਾਂ) ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਲਈ ਸੈੱਟ ਕੀਤਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸੂਫੀ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਸੂਫੀ ਖਾਨਕਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੱਵਾਲੀਆਂ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਸੰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਭਜਨ ਵਰਗੇ ਭਗਤੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਕਬੀਰ, ਮੀਰਾਬਾਈ, ਸੂਰਦਾਸ, ਚੰਡੀਦਾਸ, ਤੁਲਸੀਦਾਸ, ਵਿਦਿਆਪਤੀ ਦੇ ਨਾਮ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਨੇੜਿਓਂ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸ਼ਾਸਕ ਬਾਜ਼ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਰੂਪਮਤੀ ਨੇ ਨਵੇਂ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਇਬਰਾਹਿਮ ਆਦਿਲ ਸ਼ਾਹ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਗਈ ਕਿਤਾਬ ਨਵਰਾਸ ਹਿੰਦੂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿੱਚ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਤਾਨਸੇਨ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਾਇਕ ਸਨ। ਅਕਬਰ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਬੈਜੂ ਬਾਵਰਾ ਵੀ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸੀ। ਪੁਰਾਤਨ ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਸਿੱਧ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਸਨ। ਲੈਨਪੂਲ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ— “ਬਾਬਰ ਖੁਦ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਵਾਲੀਆਂ, ਖਿਆਲ, ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।” ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਮਾਯੂੰ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਬਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਸਵਾਮੀ ਹਰੀਦਾਸ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧੁਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਪੁੰਡਰਿਕਾ ਵਿਟਲ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗਮਾਲਾ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਮੀਰਾ ਬਾਈ, ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਅਤੇ ਸੂਰਦਾਸ ਦੁਆਰਾ ਗਾਏ ਗਏ ਭਗਤੀ ਗੀਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਭਰਪੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12.1

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜੁਆਬ ਦਿਉ:

1. ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ ਕੀ ਹਨ ?
2. ਮਨੋਰੰਜਕ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਹੋਰ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ?
3. ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਪਾਠ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ?

4. ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਦੇ 8ਵੀਂ ਅਤੇ 9ਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਕਲਿਤ ਪਾਠ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?
5. ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਮ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਲੰਮੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ?
6. ਸੰਗੀਤ ਰਤਨਾਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ?
7. ਜੈ-ਦੇਵ ਦੀ ਗੀਤਾ ਗੋਵਿੰਦਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਕੀ ਸੀ ?
8. ਦੋ ਤਾਮਿਲ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜ਼ਬੂਰਾਂ (ਕਵਿਤਾਵਾਂ) ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਲਈ ਸੈੱਟ ਕੀਤਾ।
9. ਕਿਤਾਬ ਨਵਰਾਸ ਕਿਸਨੇ ਲਿਖੀ ?
10. ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਬਾਜ਼ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਸਕ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਰੂਪਮਤੀ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਕੀ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ ?

12.2 ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਭਾਗ

ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸੀ, ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਕਾਰਨਾਟਿਕ ਸੰਗੀਤ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪਤਾ ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ (ਈ. 1253-1325) ਤੋਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਖਾਸ ਯੰਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਸਿਤਾਰ ਅਤੇ ਤਬਲੇ ਦੀ ਕਾਢ ਕੱਢੀ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਬਹੁਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਤਾਨਸੇਨ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਖੁਰ-ਖੋਜ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਧਰੁਪਦ, ਧਮਰ, ਠਮਰੀ, ਖਿਆਲ ਅਤੇ ਤਪਾ ਹਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਾਨਸੇਨ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਜਾਦੂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ। ਉਹ ਯਮੁਨਾ ਦੀਆਂ ਵਧਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ 'ਮੇਘ ਰਾਗ' ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਵਰਖਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਸੁਰੀਲੇ ਗੀਤ ਅੱਜ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਕੁਝ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਨੇ ਬੈਜੂ ਬਾਵਰਾ, ਸੂਰਦਾਸ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕੀਤੀ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗ ਹਨ: ਬਹਾਰ, ਭੈਰਵੀ, ਸਿੰਧੂ ਭੈਰਵੀ, ਭੀਮ ਪਲਾਸੀ, ਦਰਬਾਰੀ, ਦੇਸ਼, ਹਮਸਧਵਨੀ, ਜੈ ਜੈਅੰਤੀ, ਮੇਘਾ ਮਲਹਾਰ, ਟੋਡੀ, ਯਮਨ, ਪੀਲੂ, ਸ਼ਿਆਮ ਕਲਿਆਣ, ਖੰਬਜ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਕਿਸਮ ਹੈ। ਤਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਤਾਰ, ਸਰੋਦ, ਸੰਤੂਰ ਅਤੇ ਸਾਰੰਗੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਪਖਾਵਜ, ਤਬਲਾ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਦੰਗਮ ਥਾਪ ਜਾਂ ਤਾਲ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਯੰਤਰ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਬੰਸਰੀ, ਸ਼ਹਿਨਾਈ ਅਤੇ ਨਾਦਸਵਰਮ ਹਵਾ ਦੇ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਸਾਜ਼ ਹਨ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਘਰਾਣੇ ਜਾਂ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਘਰਾਣੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਮੂਲ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸ਼ਿਸ਼ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਘਰਾਣੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ, ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ, ਉਸ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸੇ ਘਰਾਣੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਣਗੇ। ਕੁਝ ਮਸ਼ਹੂਰ ਘਰਾਣੇ ਗਵਾਲੀਅਰ ਘਰਾਣਾ, ਕਿਰਾਨਾ ਘਰਾਣਾ ਅਤੇ ਜੈਪੁਰ ਘਰਾਣੇ ਹਨ।

ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਰਤਨ, ਭਜਨ, ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਮੁਹੱਰਮ ਦੌਰਾਨ ਮਜ਼ਲਿਸ ਵਿੱਚ ਗਾਉਣ ਵਰਗੇ ਭਗਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵੀ ਬਹੁਤ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

12.3 ਕਾਰਨਾਟਿਕ ਸੰਗੀਤ

ਕਾਰਨਾਟਿਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਤਿੰਨ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ 1700 ਅਤੇ 1850 ਈ. ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰਹੇ। ਉਹ ਸਨ ਸ਼ਿਆਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀ, ਤਿਆਗਰਾਜ ਅਤੇ ਮੁਬਸਵਾਮੀ ਦੀਕਸ਼ਤਿਰ। ਪੁਰੰਦਰਦਾਸਾ ਕਰਨਾਟਕ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸੀ। ਤਿਆਗਰਾਜ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਤ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕਲਾਕਾਰ ਦੋਵਾਂ ਵਜੋਂ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਰਨਾਟਕ ਦੇ ਤੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ।

ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਤੀ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿੱਚ ਭਗਤੀ । ਤਿੰਨ ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਹਨ- ਮਹਾ ਵੈਦਿਆਨਾਥ ਅਈਅਰ (1844-93), ਪਟਨਮ ਸੁਬਰਾਮਣਿਆ ਅਈਅਰ (1854-1902) ਅਤੇ ਰਾਮਨਾਦਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਆਇਨਗਰ (1860-1919)। ਬੰਸਰੀ, ਵੀਣਾ, ਨਾਦਸਵਰਮ, ਮ੍ਰਿਦੰਗਮ, ਘਟਮ ਕੁਝ ਕਾਰਨਾਟਿਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਅਤੇ ਕਾਰਨਾਟਿਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਵਿਪਰੀਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਕੋਈ ਵੀ ਕੁਝ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਲੱਭ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਕਾਰਨਾਟਿਕ ਅਲਾਪਨਾ

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਵਿੱਚ ਅਲਾਪ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਕਾਰਨਾਟਿਕ ਵਿੱਚ ਤਿਲਾਨਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਦੇ ਤਰਾਨਾ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਤਾਲ ਜਾਂ ਤਾਲਮ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

12.4 ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ

ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਪੱਛਮੀ ਸੰਗੀਤ ਆਇਆ। ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਸਾਜ਼ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਾਇਲਨ ਅਤੇ ਕਲੈਰੀਨੇਟ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਆਰਕੈਸਟਰਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਵਿਕਾਸ ਹੈ। ਕੈਸੇਟਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੇ ਧੁਨਾਂ ਅਤੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਮੌਖਿਕ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਲਈ। ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਸੀ ਹੁਣ ਜਨਤਾ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੁਣ ਉਸਤਾਦ-ਚੇਲੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸੰਗੀਤਕਾਰ

ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ, ਸਦਾਰੰਗ ਅਦਾਰੰਗਾ, ਮੀਆਂ ਤਾਨਸੇਨ, ਗੋਪਾਲ ਨਾਇਕ, ਸਵਾਮੀ ਹਰੀਦਾਸ, ਪੰ. ਵੀ.ਡੀ. ਪਲਸਕਰ, ਪੀ.ਟੀ. ਵੀ.ਐਨ. ਭਾਤਖੰਡੇ, ਤਿਆਗਰਾਜ ਮੁਬਸਵਾਮੀ ਦੀਕਸ਼ਤਿਰ, ਪੀ.ਟੀ. ਓਮਕਾਰ, ਨਾਥ ਠਾਕੁਰ, ਪੰ. ਵਿਨਾਇਕ ਰਾਓ ਪਟਵਰਧਨ, ਉਸਤਾਦ ਚੰਦ ਖਾਨ, ਉਸਤਾਦ ਵੱਡੇ ਗੁਲਾਮ ਅਲੀ ਖਾਨ, ਉਸਤਾਦ ਫੈਯਾਜ਼ ਖਾਨ, ਉਸਤਾਦ ਨਿਸਾਰ ਹੁਸੈਨ ਖਾਨ, ਉਸਤਾਦ ਅਮੀਰ ਖਾਨ, ਪੀ. ਭੀਮਸੇਨ ਜੋਸ਼ੀ, ਪੰ. ਕੁਮਾਰ ਗੰਧਰਵ, ਕੇਸਰਬਾਈ ਕੇਰਕਰ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਗੰਗੂਬਾਈ ਹੰਗਲ ਸਾਰੇ ਗਾਇਕ ਹਨ। ਸਾਜ਼ਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਾਨ, ਪੰ. ਰਵੀ ਸ਼ੰਕਰ, ਉਸਤਾਦ ਬਿਸਮਿੱਲਾ ਖਾਨ, ਉਸਤਾਦ ਅੱਲਾ ਰੱਖਾ ਖਾਨ, ਉਸਤਾਦ ਜ਼ਾਕਿਰ ਹੁਸੈਨ ਕੁਝ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਹਨ।

12.5 ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ

ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਜਾਂ ਜਨਤਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਗੀਤ ਜਨਤਾ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਧਾਰਨ ਗੀਤ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਹਰ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਉਹ ਤਿਉਹਾਰ, ਨਵੇਂ ਮੌਸਮ ਦਾ ਆਗਮਨ, ਵਿਆਹ ਜਾਂ ਬੱਚੇ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਮੰਡ ਅਤੇ ਭਟਿਆਲੀ ਵਰਗੇ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਲੋਕ ਗੀਤ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਰਾਗਿਨੀ ਹਰਿਆਣੇ ਦੇ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰੂਪ ਹੈ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12.2

1. ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਦੋ ਭਾਗ ਕੀ ਹਨ ?
2. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਕੀ ਹਨ ?
3. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਘਰਾਣਾ ਕੀ ਹੈ ?
4. ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੁਝ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?
5. ਕਾਰਨਾਟਿਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਿਤੀ ਕੀ ਹੈ ?
6. ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਾਰਨਾਟਿਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਕੁਝ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?
7. ਕਾਰਨਾਟਿਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਸਾਜ਼ ਕਿਹੜੇ ਹਨ ?
8. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਅਤੇ ਕਾਰਨਾਟਿਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਮਾਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕੀ ਹਨ ?

12.6 ਭਾਰਤ ਦੇ ਡਾਂਸ

ਰਿਗਵੇਦ ਵਿੱਚ ਨ੍ਰਿਤ (nr̥ti) ਅਤੇ ਡਾਂਸ danseuse (nr̥tu) ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਅਤੇ ਚਮਕਦਾਰ ਸਵੇਰ (usas) ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਇੱਕ ਚਮਕਦਾਰ ਗੁਣਕਾਰੀ ਡਾਂਸਯੂਜ਼ ਨ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵਿਚ ਜੈਮਿਨਿਆ ਅਤੇ ਕੌਸ਼ਿਤਾਕੀ ਨ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਇਕੱਠੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਸਵਰਗ ਦੇ ਨਾਚਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸੰਗੀਤ ਵਾਂਗ, ਭਾਰਤੀ ਨਾਚ ਨੇ ਵੀ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਕਲਾਸੀਕਲ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਨੱਚਣ ਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਹੜੱਪਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਨੱਚਦੀ ਕੁੜੀ ਦੀ ਕਾਂਸੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦੀ ਖੋਜ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੜੱਪਾ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਔਰਤਾਂ ਨੱਚਦੀਆਂ ਸਨ।

ਰਵਾਇਤੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨਾਚ ਦਾ ਕੰਮ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਨਟਰਾਜ ਵਜੋਂ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਚੱਕਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਅਤੇ

ਵਿਨਾਸ਼ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਟਰਾਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੂਰਤੀ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਨ੍ਰਿਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਵੀ ਮੰਦਿਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨ੍ਰਿਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਨਾ ਦੇਣ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕਥਕਲੀ, ਭਰਤਨਾਟਿਅਮ, ਕਥਕ, ਮਨੀਪੁਰੀ, ਕੁਚੀ ਪੁੜੀ ਅਤੇ ਓਡੀਸ਼ੀ ਵਰਗੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਨਾਚ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹਨ।

ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ ਕਿ ਨ੍ਰਿਤ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਿਸ ਸਮੇਂ ਹੋਈ, ਪਰ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਨ੍ਰਿਤ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਵਜੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਨਾਚਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਅਤੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਵਜੋਂ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਨਾਚ ਦਾ ਕਲਾਸੀਕਲ ਰੂਪ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਚ ਦਾ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੋਰੰਜਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਲਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭਰਤਨਾਟਿਅਮ ਅਤੇ ਮੋਹਿਨੀਅੱਟਮ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋਏ। ਯਕਸ਼ਗਾਨ, ਕੇਰਲਾ ਵਿੱਚ ਕਥਕਲੀ ਦਾ ਇੱਕ ਰੂਪ, ਸਾਨੂੰ ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਥਕ ਅਤੇ ਮਨੀਪੁਰੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਲੀਲਾ (ਕਾਰਨ) ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਓਡੀਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਜਗਨਨਾਥ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੀਲਾ ਅਤੇ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕਥਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਨਾਚ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਨੁਮਰੀ ਅਤੇ ਗਜ਼ਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਹਾਵ-ਭਾਵ, ਜੋ ਕਿ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਨੀਪੁਰੀ ਨਾਚ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਲੋਕ ਨਾਚ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਕਸੁਰਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਅਸਾਮ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਬਿਹੂ ਰਾਹੀਂ ਵਾਢੀ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮਾਂ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਜਰਾਤ ਦਾ ਗਰਬਾ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਭੰਗੜਾ ਅਤੇ ਗਿੱਧਾ, ਮਿਜ਼ੋਰਮ ਦਾ ਬਾਂਸ ਨਾਚ, ਕੋਲੀ, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਮਛੇਰਿਆਂ ਦਾ ਨਾਚ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਧੂਮਲ ਅਤੇ ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਛਾਊ ਆਦਿ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਇਸ ਕਲਾ ਰੂਪ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਭਰਤ ਦਾ ਨਾਟਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁਢਲਾ ਸਰੋਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਭਰਤ ਨੇ ਨਾਚ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੰਗਾਂ (ਅੰਗਾਂ) ਦੀ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ, ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ, ਹਸਤ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਦਮਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵਿਆਪਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਲਿਆਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨ੍ਰਿਤ (ਪਦ ਸੰਚਲਨ), ਨ੍ਰਿਤ (ਅੰਗ ਸੰਚਲਨ) ਅਤੇ ਨਾਟਿਆ (ਅਭਿਨਯ)। ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਡਾਂਸ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਨੀਚ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਲੋਕ ਔਰਤ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਰੱਖਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ।

ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਕਥਕ ਨ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਮੁਸਲਿਮ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ। ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ, ਮੰਦਰਾਂ, ਦਰਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਡਾਂਸਰਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੜਾਅ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਨਵਰਾਸ, ਰਾਮ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਗਣੇਸ਼, ਦੁਰਗਾ ਦੀਆਂ ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾਵਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਨਾਚ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉੱਤਰ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਾਸਕ ਜਿਵੇਂ ਵਾਜਿਦ ਅਲੀ ਸ਼ਾਹ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨ੍ਰਿਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਸਨ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਲਖਨਊ ਘਰਾਣੇ ਜਾਂ 'ਨ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸਕੂਲ' ਦੇ ਬੀਜ ਬੀਜੇ ਗਏ ਸਨ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਡਾਂਸਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੰ. ਬਿਰਜੂ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਰੇ ਲਖਨਊ ਦੇ ਡਾਂਸ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਆਏ ਹਨ। ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ, ਦੱਖਣ ਨਾਚਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਰਿਹਾ ਜੋ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਤੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਸਥਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਡਾਂਸ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਉੱਭਰੀਆਂ।

ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ, ਸਾਨੂੰ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਨਾਚ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹਨ ਕੁਚੀਪੁੜੀ, ਭਰਤਨਾਟਿਅਮ, ਮੋਹਿਨੀਟਯਮ, ਕਥਕਲੀ। ਪੂਰਬ ਵੱਲਪਾਸੇ, ਓਡੀਸੀ ਨਾਚ ਬਹੁਤ ਵਧਿਆ ਫੁਲਿਆ।

ਕਲਾਸੀਕਲ ਨਾਚ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਲੋਕ ਨਾਚ ਵੀ ਵਧਿਆ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਕ ਨਾਚ ਰੂਪ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਨੀਪੁਰੀ ਨਾਚ, ਸੰਥਾਲ ਨਾਚ, ਰਬਿੰਦਰਨਾਥ ਦਾ ਨਾਚ, ਨਾਟਕ, ਛਾਉ, ਰਾਸ, ਗਿੱਧਾ, ਭੰਗੜਾ, ਗਰਬਾ ਕੁਝ ਲੋਕ ਨਾਚ ਹਨ ਜੋ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਬਰਾਬਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤਿਅੰਤ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾ ਹੈ। ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਨੇ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਮੀਰ

ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਅਸਾਮ ਦਾ ਬੀਹੂ ਨਾਚ, ਲੱਦਾਖ ਦਾ ਮਾਸਕ ਨਾਚ, ਮੇਘਾਲਿਆ ਦਾ ਵਾਂਗਲਾ, ਭੂਟੀਆ ਜਾਂ ਸਿੱਕਮ ਦਾ ਲੇਪਚਾ ਨਾਚ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਨਾਚ ਵੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਸ਼ਲ ਡਾਂਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉੱਤਰਾਂਚਲ ਦਾ ਛੋਲੀਆ, ਕੇਰਲਾ ਦਾ ਕਾਲਰੀ ਪੈਟੂ, ਮਨੀਪੁਰ ਦਾ ਬੰਗ-ਤਾ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ।

ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨੋਂ ਕਲਾ ਰੂਪ ਵਧ-ਫੁੱਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਮੌਕੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਭਾਗ ਹਨ.. ਖੈਰਾਗੜ੍ਹ ਦਾ ਇੰਦਰਾ ਕਲਾ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਦਿਆਲਾ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇੱਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈ, ਗੰਧਰਵ ਮਹਾਵਿਦਿਆਲਿਆ, ਕੱਥਕ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਾਰੇ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ, ਭਾਸ਼ਣ, ਭਾਸ਼ਣ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੋਨੇ-ਕੋਨੇ ਤੱਕ ਸੰਗੀਤ ਫੈਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਪਿਕ-ਮੈਕੇ, ਇੰਡੀਆ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਰੂਰਲ ਕਲਚਰਲ ਸੈਂਟਰ ਵਰਗੀਆਂ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਨੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਅਤੇ ਬੰਧਨ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਵਧੇ-ਫੁੱਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਪੰ. ਰਵੀ ਸ਼ੰਕਰ, ਉਸਤਾਦ ਅਲੀ ਅਕਬਰ ਖਾਨ, ਅੱਲਾ ਰੱਖਾ ਆਦਿ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਲਈ ਵੱਕਾਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕੇਂਦਰ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਡਿਗਰੀਆਂ ਅਤੇ ਡਿਪਲੋਮੇ ਦੇਣ ਲਈ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਹਨ। ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਡਾਂਸਰ

ਕਥਕ

- ਪੰ. ਬਿਰਜੂ ਮਹਾਰਾਜ, ਪੰ. ਸ਼ੰਭੂ ਮਹਾਰਾਜ, ਸਿਤਾਰਾ ਦੇਵੀ, ਪੰ. ਗੋਪੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਅਤੇ ਪੰ. ਲੱਛੂ ਮਹਾਰਾਜ।

ਭਰਤਨਾਟਿਅਮ

- ਸਰੋਜਾ ਵੈਦਿਆਨਾਥਨ, ਪਦਮਾ ਸੁਬਰਾਮਨੀਅਮ, ਗੀਤਾ ਚੰਦਰਨ।

ਓਡੀਸੀ

- ਕੇਲੁਚਰਨ ਮਹਾਪਾਤਰਾ, ਸੰਜੁਕਤਾ ਪਾਣਿਗ੍ਰਹੀ, ਕਿਰਨ ਸਹਿਗਲ ਅਤੇ ਮਾਧਵੀ ਮੁਦਗਲ।

ਮੌਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ

ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਕੁਚੀਪੁੜੀ

- ਸਵਪਨਾ ਸੁੰਦਰੀ, ਸੱਤਿਆ ਨਰਾਇਣ ਸਰਮਾ, ਰਾਜਾ ਰੈੱਡੀ, ਰਾਧਾ ਰੈੱਡੀ ਅਤੇ ਸੋਨਲਮਾਨਸਿੰਘ।

ਸੰਗੀਤ ਵਿਗਿਆਨੀ

- ਭਰਤ, ਮਾਤੰਗਮੁਨੀ, ਨਰਦਮੁਨੀ, ਪੰ. ਸ਼ਾਰੰਗਦੇਵਾ, ਪੰ. ਸੋਮਨਾਥ, ਅਤੇ ਪੰ. ਅਹੋਬਾਲਾ।
ਪੰ. ਵਯੰਕਤਮਾਖੀ,
- ਪੰ. ਰਾਮਾਮਾਤਿਆ, ਐੱਸ.ਐੱਮ. ਟੈਗੋਰ, ਅਤੇ ਆਚਾਰੀਆ ਕੇ.ਸੀ.ਡੀ. ਬ੍ਰਿਹਸਪਤੀ।

ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਡਾਂਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਨ ਲਈ ਡਾਂਸ ਸਿੱਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਡਾਂਸ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਵਿਭਾਗ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਕਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਲਾਸੀਕਲ ਡਾਂਸਰਾਂ ਨੂੰ ਪਦਮਸ਼੍ਰੀ ਅਤੇ ਪਦਮਭੂਸ਼ਨ ਵਰਗੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨ੍ਰਿਤ ਚਿੱਤਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤੱਕ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੌਰਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗਾ ਕੇ ਅਤੇ ਨੱਚ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਾ ਰੂਪ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ, ਨਫ਼ਰਤ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਆਖਿਰਕਾਰ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12.3

1. ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਨਟਰਾਜ ਚਿੱਤਰ ਕੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ?
2. ਨਾਚ ਦੇ ਦੋ ਰੂਪ ਕੀ ਹਨ ?
3. ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕਰੋ:

ਲੋਕਨਾਚ ਦੀ ਕਿਸਮ	ਪ੍ਰਾਂਤ
ਬਿਹੂ	ਬੰਗਾਲ
ਗਰਬਾ	ਮਿਜ਼ੋਰਮ
ਬੰਗਰਾ ਅਤੇ ਗਿੱਧਾ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
ਬਾਂਸ ਡਾਂਸ	ਕਸ਼ਮੀਰ

ਕੋਲੀ	ਪੰਜਾਬ
ਧੂਮਲ	ਗੁਜਰਾਤ
ਚੂ	ਅਸਾਮ

4. ਡਾਂਸ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਵਿਆਪਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਕੀ ਹਨ ?
5. ਕਥਕ ਦੇ ਦੋ ਮਸ਼ਹੂਰ ਡਾਂਸਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
6. ਭਰਤਨਾਟਿਅਮ ਦੇ ਕੁਝ ਮਸ਼ਹੂਰ ਡਾਂਸਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

12.7 ਡਰਾਮਾ

ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਧੁਨਿਕ ਖੋਜ ਭਾਰਤੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਦੀ ਹੈ। ਰਾਮਾਇਣ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਟਕ ਮੰਡਲੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੋਟਿਲਿਆਸ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ, ਨ੍ਰਿਤਕਾਂ ਅਤੇ ਨਾਟਕੀ ਸ਼ੋਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਨਾਟਕ ਇੱਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਕਲਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਭਿਆਸ ਵੀ ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਬੱਚੇ ਦੀ ਖੇਡ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਾ ਖੇਡਦਾ ਹੈ, ਨਕਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੈਰੀਕੇਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸੀ।

ਮੁੱਢਲੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਦੇਵਤਿਆਂ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਭੂਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਯੁੱਧ ਦੀਆਂ ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਰਤ ਨੇ ਨਾਟਕ ਸ਼ਾਸਤਰ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਅਸੁਰ ਪਰਾਜਯ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮੰਥਨ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਨਾਟਕ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ।

ਅਗਲਾ ਯੁੱਗ ਮਹਾਨ ਭਾਸ ਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਉਦਯਨ, ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ, ਸਵਪਨ ਵਾਸਬਦੱਤ ਉਸ ਦੀ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ਸੀ। ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਬੀ.ਸੀ. ਪਤੰਜਲੀ ਦੀ ਮਹਾਭਾਸ਼ਯ ਨਾਟਕ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਦਾਕਾਰ, ਸੰਗੀਤ, ਰੰਗਮੰਚ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਰਸ, ਜਿਸਨੂੰ ਕਾਮਸਵਧਾ ਅਤੇ ਬਲੀਬੰਧ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਟਕ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਭਰਤ ਨੇ ਨਾਟ (ਪੁਰਸ਼ ਕਲਾਕਾਰ), ਅਤੇ ਨਾਟੀ (ਔਰਤ ਕਲਾਕਾਰ), ਸੰਗੀਤ, ਨ੍ਰਿਤ, ਸੰਗੀਤ ਸਾਜ਼, ਸੰਵਾਦ, ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਸਟੇਜ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਰਤ ਯੁੱਗ ਦੌਰਾਨ ਨਾਟਕ ਨੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਭਰਤ ਲਈ, ਨਾਟਕ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਨਾਟਕ ਲਈ ਇੱਕ ਬੰਦ ਖੇਤਰ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇੱਥੇ 'ਸ਼ੈਲੂਸ਼' ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਨਾਟਕ ਕੰਪਨੀਆਂ ਸਨ। ਵੀਰ ਗਾਥਾ ਗਾਉਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਕੁਸ਼ੀਲਵਾਸ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਗਾਇਕ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਏ।

ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦੌਰਾਨ, ਨਾਟਕ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਛੋਟੀਆਂ ਸਕਿਟਾਂ ਅਤੇ ਲੰਬੇ ਨਾਟਕ ਰਚਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਨਾਟਕ ਦੀ ਖਿੱਚ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨਾਚ ਨੇ ਵੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ।

ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਨਾਟਕ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਹੇਠਲੇ ਵਰਗਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪਾਤਰ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਬੋਲਣ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਕੋਟਿਲਯ ਦਾ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਾਤਸਯਾਨ ਦਾ ਕਾਮਸੂਤਰ, ਕਾਲੀਦਾਸ ਦਾ ਅਭਿਜਨਨ ਸ਼ਕੁੰਤਲਮ ਸਭ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਸਨ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਾਟਕ। ਭਾਸ਼ਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਟਕਕਾਰ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ। ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਨਾਟਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਏ। ਵਿਦਿਆਪਤੀ ਜੋ ਕਿ ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਾਟਕਕਾਰ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਮਾਪਤੀ ਮਿਸ਼ਰਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਰਦਾ ਤਨਾਇਆ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ।

ਨਾਟਕ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਦੋ ਕਿਸਮਾਂ ਨੇ ਕਲਾਸਿਕ ਨਾਟਕ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਥੀਮ ਦੀਆਂ ਪੇਚੀਦਗੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਟਕੀ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕ ਥੀਏਟਰ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਸੁਭਾਵਕ ਅਤੇ ਬੇਮਿਸਾਲ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਸੀ। ਲੋਕ ਥੀਏਟਰ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਥੀਏਟਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈਆਂ। ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨ੍ਰਿਤ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਭਿਆਸ ਸੀ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਨਾਟਕ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ:

- 1) ਬੰਗਾਲ-ਜਾਤਰਾ, ਕੀਰਤਨੀਆ ਨਾਟਕ
- 2) ਬਿਹਾਰ-ਬਿਦੇਸ਼ੀਆ
- 3) ਰਾਜਸਥਾਨ - ਰਾਸ, ਝੂਮਰ, ਢੋਲਾ ਮਾਰੂ
- 4) ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ - ਰਾਸ, ਨੌਟਕੀ, ਸਵਾਂਗ, ਭੰਡ
- 5) ਗੁਜਰਾਤ-ਭਵਾਈ

- 6) ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ - ਲਰੀਟੇ, ਤਮਾਸ਼ਾ
- 7) ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ, ਕੋਰਲ, ਕਰਨਾਟਕ - ਕਥਕਲੀ, ਯਕਸ਼ਗਾਨ

ਕੁੰਤਲੇਸ਼ਵਰ ਦੈਤਯਮ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਲੀਦਾਸ ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ।

ਢੋਲ, ਕਰਤਲ, ਮੰਜੀਰਾ, ਖੰਜੀਰਾ ਵਰਗੇ ਸਾਜ਼ ਲੋਕ ਥੀਏਟਰ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਸਾਧਨ ਸਨ।

ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਅਮੀਰ ਸੀ ਪਰ ਰੰਗਮੰਚ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਕਲਾ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਵਾਜਿਦ ਅਲੀ ਸ਼ਾਹ ਵੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਦੱਖਣੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਸਥਾਨਕ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਲੋਕ ਥੀਏਟਰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ।

ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਦਾ ਚਰਿੱਤਰ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੁਆਰਾ ਕਲਕੱਤੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਥੀਏਟਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੋਰਾਸੀਮ ਲੇਬੇਦੇਵ ਨਾਮ ਦੇ ਇੱਕ ਰੂਸੀ ਨੇ ਇੱਕ ਬੰਗਾਲੀ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਟਕ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੁਆਰਾ, ਭਾਰਤੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੇ ਪੜ੍ਹਾਅ ਰਵਾਇਤੀ ਓਪਨ ਏਅਰ ਥੀਏਟਰ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਸਨ। ਸਟੇਜਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਰੋਲਿੰਗ ਪਰਦੇ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਸੀ। ਬੰਬਈ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਇੱਕ ਪਾਰਸੀ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਥੀਏਟਰ ਨੂੰ ਵਪਾਰਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਡਰਾਮੇ ਦੁਖਾਂਤ, ਕਾਮੇਡੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਜਟਿਲਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਨਾਟਕ ਹੁਣ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਲੋਕ ਨਾਟਕ ਜਿਵੇਂ ਜਾਤਰਾ, ਨੌਟਕੀ, ਖਿਆਲ (ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਲੋਕ), ਅਤੇ ਨਾਚ ਵੀ ਵਧਿਆ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਜਿਸ ਨੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਸੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਰੂਪਾਂ ਲਈ ਲੋਕ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਅਨੁਕੂਲਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕ ਕਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਢਾਲਿਆ। ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਸਥਿਤੀ ਨਾਟਕ ਲਿਖਣ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਟਕ, ਜਾਤਰਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ। ਮਹਾਨ ਕਵੀ ਜੈਦੇਵ ਦੀ ਇੱਕ ਮਿਸਾਲੀ ਰਚਨਾ ਗੀਤ ਗੋਵਿੰਦਾ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨੀਆ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਜਾਤਰਾ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਬੁਣਿਆ ਹੈ।

ਮੌਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ

ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਇਸ ਸਮੇਂ ਨਾਟਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤਜਰਬੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਸ਼ੰਭੂ ਮਿੱਤਰਾ, ਫੈਸਲ ਅਲਕਾਜ਼ੀ, ਬਾਦਲ ਸਰਕਾਰ, ਵਿਜੇ ਤੇਂਦੁਲਕਰ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਟਕ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਇਹ ਹਨ:

- 1) ਸਟੇਜ ਥੀਏਟਰ
- 2) ਰੇਡੀਓ ਥੀਏਟਰ
- 3) ਨੁੱਕਰ ਜਾਂ ਨੁੱਕੜ ਨਾਟਕ
- 4) ਮੋਨੋ ਡਰਾਮਾ (ਵਨ ਮੈਨ ਸ਼ੋਅ)
- 5) ਸੰਗੀਤਕ ਥੀਏਟਰ
- 6) ਛੋਟੀਆਂ ਸਕਿਟਾਂ
- 7) ਇੱਕ ਐਕਟ ਨਾਟਕ

ਨਾਚ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਥੀਮੈਟਿਕ (ਸਾਰ) ਪਹਿਲੂ ਲਈ, ਸਾਨੂੰ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਹਿਤਕ ਘਟਨਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਚ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਸਗੋਂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ, 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਜੈਦੇਵ ਦੀ ਗੀਤਾ-ਗੋਵਿੰਦਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਮਨੀਪੁਰ ਅਤੇ ਅਸਾਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਗੁਜਰਾਤ ਤੱਕ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਨਾਚ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਉੱਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਮਥੁਰਾ ਅਤੇ ਵਿੰਦਾਵਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਅਤੇ ਕੇਰਲਾ ਤੱਕ... ਗੀਤਾ ਗੋਵਿੰਦਾ ਉੱਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਗੀਤਾ-ਗੋਵਿੰਦਾ ਨਾਲ ਨਿੱਤ ਜਾਂ ਡਰਾਮੇ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਜਿੱਠਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਖੇਤਰੀ ਨਾਟਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਮੂਲ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਵੈਸ਼ਨਵਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੇ ਨਾਚ, ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਹੁਲਾਰਾ ਦਿੱਤਾ।

12.8 ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਡਰਾਮੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ

ਨਾਟਕ ਇੱਕ ਕਲਾ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਸਮੀਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਣਿਕ ਅਧਿਐਨ ਭਰਤ ਦੁਆਰਾ ਨਾਟਿਆਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨਿੱਤ ਨਾਟਕ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹਨ। ਰਾਮਾਇਣ, ਮਹਾਭਾਰਤ ਅਤੇ ਕਾਲੀਦਾਸ, ਬਾਣਾ

ਭੱਟਾ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੇ ਨਾਟਕ ਤਿੰਨੋਂ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ-ਸੰਗੀਤ, ਨ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ:

ਨੰ:	ਨਾਮ	ਲੇਖਕ
1.	ਮੇਘਦੂਤਮ	ਕਾਲੀਦਾਸ
2.	ਅਭਿਜ਼ਵਾਨ ਸ਼ਕੁੰਤਲਮ	ਕਾਲੀਦਾਸ
3.	ਪਦਮਾਵਤੀ	ਮਧੁਸੂਦਨ
4.	ਹਰਸ਼ਚਰਿਤਮ੍	ਬਾਣਾ ਭੱਟਾ
5.	ਨੀਲ ਦੇਵੀ	ਭਾਰਤੋਂਦੁ
6.	ਸਤਿਆ ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ	ਭਾਰਤੋਂਦੁ
7.	ਅੰਧੇਰ ਨਗਰੀ	ਭਾਰਤੋਂਦੁ
8.	ਚੰਦਰਵਾਲ	ਜੈ ਸ਼ੰਕਰ ਪ੍ਰਸਾਦ
9.	ਅਜਾਤਸ਼ਤ੍ਰੁ	ਜੈ ਸ਼ੰਕਰ ਪ੍ਰਸਾਦ
10.	ਰਾਜਸ਼੍ਰੀ	ਜੈ ਸ਼ੰਕਰ ਪ੍ਰਸਾਦ
11.	ਚੰਦਰਗੁਪਤ	ਜੈ ਸ਼ੰਕਰ ਪ੍ਰਸਾਦ
12.	ਪ੍ਰਯਾਸ਼ਚਿਤ	ਜੈ ਸ਼ੰਕਰ ਪ੍ਰਸਾਦ
13.	ਕਰੁਣਾਲਯਾ	ਜੈ ਸ਼ੰਕਰ ਪ੍ਰਸਾਦ
14.	ਭਾਰਤੋਂਦੁ	ਜੈ ਸ਼ੰਕਰ ਪ੍ਰਸਾਦ

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12.4

1. ਨਾਟਕ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਰੂਪ ਕੀ ਸਨ ?
2. ਭਰਤ ਦੇ ਦੋ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
3. ਭਰਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਕੀ ਹੈ ?
4. ਕਿਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਡਰਾਮਾ ਕੰਪਨੀਆਂ ਸਨ ?
5. ਕੁਸ਼ੀਲਵਾਸ ਕੌਣ ਸਨ ?
6. ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਟਕ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ?
7. ਕਾਲੀਦਾਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਦੋ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
8. ਪਦਮਾਵਤੀ ਨਾਟਕ ਕਿਸਨੇ ਲਿਖਿਆ ?
9. ਜੈ ਸ਼ੰਕਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦੇ ਦੋ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

12.9 ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼

ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨੋਂ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨ੍ਰਿਤ, ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਵਧ-ਫੁੱਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੰਧਰਵ ਮਹਾਵਿਦਿਆਲਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯਾਗ ਸੰਗੀਤ ਸਮਿਤੀ ਵਰਗੀਆਂ ਕਈ ਸੰਗੀਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨ੍ਰਿਤ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ। ਖੈਰਾਗੜ੍ਹ ਦਾ ਇੰਦਰਾ ਕਲਾ ਸੰਗੀਤ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਦਿਆਲਾ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇੱਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈ। ਕੱਥਕ ਕੇਂਦਰ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਡਰਾਮਾ, ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ, ਭਾਸ਼ਣ, ਭਾਸ਼ਣ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ, ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨ, ਸੰਗੀਤ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਆਲੋਚਕ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਸਪਿਕ-ਮੈਕੇ, ਸੰਗੀਤ ਨਾਟਕ ਅਕੈਡਮੀਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਵੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ, ਨ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਰੱਖਿਆ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਪੰ. ਰਵੀ ਸ਼ੰਕਰ, ਉਸਤਾਦ ਅਲੀ ਅਕਬਰ ਖਾਨ ਅਤੇ ਉਸਤਾਦ ਅੱਲਾ ਰੱਖਾ ਖਾਨ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਭਾਗ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਡਿਗਰੀਆਂ ਅਤੇ ਡਿਪਲੋਮੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਡੀਅਨ ਕੌਂਸਲ ਆਫ਼ ਕਲਚਰਲ ਰਿਲੇਸ਼ਨਜ਼ (ਆਈ.ਸੀ.ਸੀ.ਆਰ.) ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲੇ ਵਰਗੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਏਜੰਸੀਆਂ ਨਾਮਵਰ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਨੌਜਵਾਨ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ, ਵਜ਼ੀਫ਼ੇ ਅਤੇ ਫੈਲੋਸ਼ਿਪਾਂ ਦੇ ਕੇ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ, ਡਾਂਸ ਅਤੇ ਡਰਾਮਾ। ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

12.10 ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਮਨੁੱਖ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਗੀਤ, ਨ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸੁਹਾਵਣਾ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ

ਅਭਿਆਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਲੋਕ ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਨ, ਸਵੈ-ਸੰਜਮ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਹਰ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਰੂਹ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12.5

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੁਆਲਾਂ ਦੇ ਜੁਆਬ ਦਿਉ:

1. ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
2. ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਏਜੰਸੀ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
3. ਸਰਕਾਰ ਨਾਮਵਰ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ?
4. ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਮਦਦਗਾਰ ਹਨ ?

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ

- ਤਿੰਨ ਕਲਾ ਰੂਪ - ਸੰਗੀਤ, ਨ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਨਾਟਕ - ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਅਨਿੱਖੜਵੇਂ ਪਹਿਲੂ ਰਹੇ ਹਨ।
- ਨਾਟਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਨਾਟਯਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਲੇਖਕ ਭਰਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਰਿਣੀ ਹਾਂ।
- ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਨੇ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।
- ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਮਾਹਰਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਿਕਵਾਦ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲਈ।
- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਕਲਾਵਾਂ ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।
- ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਵਧਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਟੀਚਾ ਕੀ ਸੀ ?
2. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਓ ?
3. ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ ?
4. ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਕੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ? ਕੁਝ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
5. ਨਾਚ ਦੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਕੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ? ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੁਝ ਕਲਾਸੀਕਲ ਨਾਚ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
6. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਆਗਮਨ ਨਾਲ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਆਇਆ ਹੈ - ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
7. ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਧਣ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ - ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ

12.1

1. ਡਾਂਸ, ਡਰਾਮਾ, ਸੰਗੀਤ
2. ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਸਰੋਤ ਵੀ ਹੈ।
3. ਭਾਰਤ ਦਾ ਨਾਟਕ ਸ਼ਾਸਤਰ। ਇਹ ਸੰਭਾਵਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਕਲਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।
4. ਮਾਤੰਗਾ ਦੀ ਬ੍ਰਿਹਦੇਸੀ
5. ਬ੍ਰਿਹਦੇਸੀ ਪਾਠ
6. 264ਰਾਗ
7. ਰਾਧਾ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਪਿਆਰ
8. ਸੈਵਤ ਨਯਨਰ ਅਤੇ ਵੈਸ਼ਨਵ ਅਲਵਰ
9. ਇਬਰਾਹਿਮ ਆਦਿਲ ਸ਼ਾਹ ਦੂਜਾ
10. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ

12.2

1. (ਏ) ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ। (ਬੀ) ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਕਾਰਨਾਟਿਕ ਸੰਗੀਤ।
2. ਧਰੁਪਦ, ਧਮਰ, ਨੁਮਰੀ, ਖਿਆਲ ਅਤੇ ਤਪਾ

3. ਉਹ ਗੁਰੂ-ਸਿੱਖਿਆ ਪਰੰਪਰਾ 'ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ੈਲੀ ਹਨ
4. ਜੈਪੁਰ ਘਰਾਣਾ, ਕਿਰਨਾ ਘਰਾਣਾ, ਗਵਾਲੀਅਰ ਘਰਾਣਾ
5. ਮੁੱਖ ਰਚਨਾ
6. (ੳ) ਸ਼ਿਆਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀ (ਅ) ਤਿਆਗਰਾਜ (ੲ) ਮੁਥੁਸਵਾਮੀ (ਸ) ਪੁਰੰਦਰਦਾਸਾ
7. ਬੰਸਰੀ, ਵੀਣਾ, ਨਾਦਸਵਰਮ, ਮ੍ਰਿਦੰਗਮ, ਘਟਮ।
8. (ੳ) ਕਾਰਨਾਟਿਕ ਅਲਪਨਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਅਲਾਪ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ।
(ਅ) ਕਾਰਨਾਟਿਕ ਵਿੱਚ ਤਿਲਨਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਤਰਾਨਾ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ-ਜੁਲਦਾ ਹੈ।
(ੲ) ਦੋਵੇਂ ਤਾਲ ਜਾਂ ਤਾਲਮ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ
9. (ੳ) ਮੰਡ- ਰਾਜਸਥਾਨ (ਅ) ਭਟਿਆਲੀ- ਬੰਗਾਲ
10. ਇਹ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹਰ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਧਾਰਨ ਗੀਤ ਹਨ।

12.3

1. ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਚੱਕਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਵਿਨਾਸ਼।
2. ਡਾਂਸ ਅਤੇ ਫੋਲਡ ਡਾਂਸ ਦਾ ਕਲਾਸੀਕਲ ਰੂਪ।
3. ਬਿਹੂ ਅਸਾਮ
ਗਰਬਾ ਗੁਜਰਾਤ
ਭੰਗੜਾ ਅਤੇ ਗਿੱਧਾ ਪੰਜਾਬ
ਬਾਂਸ ਡਾਂਸ ਮਿਜ਼ੋਰਮ
ਕੋਲੀ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ (ਮਛੇਰਿਆਂ ਦਾ ਨਾਚ)
ਧੂਮਲ ਕਸ਼ਮੀਰ
ਚੋਂ ਬੰਗਾਲ
4. (ੳ) ਨ੍ਰਿਤ (ਪਦ ਸੰਚਲਨ) (ਅ) ਨ੍ਰਿਤ (ਅੰਗ ਸੰਚਲਨ) (ੲ) ਨਾਟਯ (ਅਭਿਨਯ)
5. ਪੰਡਤ ਬਿਰਜੂ ਮਹਾਰਾਜ, ਪੰ. ਸੰਭੂ ਮਹਾਰਾਜ, ਸਿਤਾਰਾ ਦੇਵੀ, ਪੰ. ਗੋਪੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਪੰ. ਲੱਛੂਮਹਾਰਾਜ
6. (ੳ) ਗੀਤਾ ਚੰਦਰਨ
(ਅ) ਡਾ. ਪਦਮਾ ਸੁਬਰਾਮਨੀਅਮ
(ੲ) ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸਰੋਜਾ ਵੈਧਿਆਨਾਥਨ

12.4

1. ਬੱਚਾ ਖੇਡਦਾ ਹੈ, ਨਕਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਂਗ ਕਰਦਾ ਹੈ।
2. ਅਸ਼ੁਰ ਪਰਜਾਯਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮੰਥਨ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

3. ਡਰਾਮਾ
4. ਸ਼ੈਲੂਸ਼
5. ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਗਾਇਕ ਨਾਟਕੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।
6. (ੳ) ਸਟੇਜ ਥੀਏਟਰ
(ਅ) ਰੇਡੀਓ ਥੀਏਟਰ
(ੲ) ਨੁੱਕਰ ਜਾਂ ਨੁੱਕੜ ਨਾਟਕ
(ਸ) ਮੋਨੋ ਡਰਾਮਾ (ਇਕ ਆਦਮੀ ਸ਼ੋਅ)
(ਹ) ਸੰਗੀਤਕ ਥੀਏਟਰ
(ਕ) ਛੋਟੀਆਂ ਸਕਿਟਾਂ
(ਖ) ਇੱਕ ਐਕਟ ਖੇਡਦਾ ਹੈ
7. (ੳ) ਅਭਿਜਨਮ ਸ਼ਕੁੰਤਲਮ
(ਅ) ਵਿਕਰਮੋਰਵਸ਼ੀਅਮ
(ੲ) ਮਾਲਵਿਕਾਗਨਿਮਿਤ੍ਰਮ
8. ਮਧੂਸੂਦਨ
9. (ੳ) ਅਜਾਤਸ਼ਤਰੂ (ਅ) ਚੰਦਰਗੁਪਤ (ੲ) ਪ੍ਰਯਾਸਚਿਤ(ਸ) ਰਾਜਸ਼੍ਰੀ (ਹ) ਕਰੁਣਾਲਯਾ

12.5

1. ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲਾ।
2. ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਬੰਧ ਕੌਂਸਲ (ICCR)
3. ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ, ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ, ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ ਦੇ ਕੇ ਅਤੇ ਐਕਸਚੇਂਜ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਵੀ।
4. ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਕ ਸਾਨੂੰ ਮਨ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ, ਸਵੈ-ਸੰਜਮ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਪਿਆਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਹਰ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ (ਵਾਸਤੁਕਲਾ)

ਇਹ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਉਹ ਸਭਿਅਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 4,500 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਲਗਭਗ ਹਰ ਚੀਜ਼ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਿਆ ਹੈ। ਕਲਪਨਾ ਕਰੋ ਕਿ ਯੂਨੈਸਕੋ ਨੇ 830 ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਰਾਸਤ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 26 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਇਹ ਛੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਇਸ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਧਰਤੀ, ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੇ ਤੋਹਫ਼ਿਆਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗ ਦਾ ਠੋਸ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਇੱਕ ਸਿਰੇ 'ਤੇ ਭੀਮਬੇਟਕਾ ਦੀ ਪੂਰਵ-ਇਤਿਹਾਸਕ ਚੱਟਾਨ ਕਲਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਅਣਗਿਣਤ ਮਹਿਲਾਂ, ਮਸਜਿਦਾਂ, ਮੰਦਰ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ, ਚਰਚ ਜਾਂ ਮਕਬਰੇ ਅਤੇ ਫੈਲੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਤੂਪ।

ਦਿੱਲੀ, ਆਗਰਾ, ਜੈਪੁਰ, ਮੁੰਬਈ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣ ਅਤੇ ਕਲਕੱਤਾ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਸਮਾਰਕ, ਮਹਿਲ, ਮੰਦਰ, ਚਰਚ, ਮਸਜਿਦਾਂ ਅਤੇ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈਆਂ ਦੀ ਨੀਂਹ ਮਸੀਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਦੀ ਮਸੀਹ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਇਸ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ (ਵਾਸਤੁਕਲਾ) ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਅਤੀਤ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਵਿੱਚ ਲੱਭਦੇ ਹਾਂ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ।

ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਕਮਾਲ ਦੇ ਸਬੂਤ ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਨਗਰ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੜੱਪਾ ਕਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ, ਬੋਧੀ ਅਤੇ ਜੈਨ, ਮੱਧਯੁਗੀ ਕਾਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ

ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀਆਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਕਾਲ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੈਸਟਮ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ

ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਲਿਆਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ:

- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ;
- ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ;
- ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣਾ;
- ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਾਸਤੁਕਲਾ ਦੇ ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਵਿਚ ਗੁਪਤਾ, ਪੱਲਵ ਅਤੇ ਚੌਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਭਾਈ ਗਈ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਨਾ ਆਦਿ ਦੇ
- ਮੱਧਯੁਗੀ ਕਾਲ ਦੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ;
- ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ।

13.1 ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ-ਮੂਲ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ

ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਇੱਕ ਆਧੁਨਿਕ ਵਰਤਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਉਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਆਦਿ ਮਾਨਣ ਨੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਆਸ਼ਿਆਨਾ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਪਨਾਹਗਾਹ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਠੀਕ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ। ਵੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਪਨਾਹ ਵਾਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਕਲਾਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਉਸਨੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੁਹਜ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ, ਆਸਰਾ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਭਰਿਆ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਜੋ ਲੋੜਾਂ, ਕਲਪਨਾ, ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ।

ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਕਿਸਮਾਂ ਅਤੇ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਵੇਰਵੇ: ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਸਥਾਨਕ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਲੋੜਾਂ, ਆਰਥਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ

ਅਧਿਐਨ ਸਾਡੇ ਲਈ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਅਮੀਰ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਅਤੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਯੁੱਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੂਰਵ-ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦੌਰ ਤੋਂ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਵਿਕਾਸ. ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਸਾਮਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਵੰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਅਤੇ ਪਤਨ, ਹਰੇਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਆਕਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਆਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਹੈ। ਆਓ ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ।

13.2 ਹੜੱਪਾ ਕਾਲ

ਹੜੱਪਾ ਅਤੇ ਮੋਹੰਜੋਦੜੋ ਅਤੇ ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਖੁਦਾਈ ਨੇ ਮਾਹਰ ਟਾਊਨ ਪਲੈਨਿੰਗ ਅਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਹੁਨਰਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕੀਤਾ। ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤ ਨਿਕਾਸੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਰੀਅਨਜ਼ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਉੱਚ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਭਾਰਤੀ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਸਰਵੇਖਣ ਦੇ ਤਹਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਹੜੱਪਾ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਸਨ- ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਘਰ ਥੰਮ੍ਹ ਵਾਲੇ ਹਾਲ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਇਸ਼ਨਾਨ ਘਰ।

ਹੜੱਪਾ ਦੇ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ:

1. ਬਸਤੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਬੀ.ਸੀ. ਵਿੱਚ ਲੱਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
2. ਸਿੰਧੂ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ 'ਤੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਸਤੀਆਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੋੜਾਂ 'ਤੇ ਜੋ ਪਾਣੀ, ਉਪਜ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਆਸਾਨ ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਨਦੀ ਦੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੁਝ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਮੌਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

3. ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਈਟਾਂ (ਸਥਾਨ) ਵਿੱਚ ਚਾਰਦੀਵਾਰੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸਨ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ।
4. ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੇਆਉਟ ਦਾ ਇੱਕ ਆਇਤਾਕਾਰ ਗਰਿੱਡ ਪੈਟਰਨ ਸੀ ਜੋ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੱਜੇ-ਕੋਣਾਂ ਪਾਸੇ ਕੱਟਦੇ ਸਨ।
5. ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਦੇ ਲੋਕ ਨਿਰਮਾਣ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਸਨ।
6. ਵੱਡੇ ਅਯਾਮਾਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤ ਹਨ ਜੋ ਸ਼ਾਇਦ ਜਨਤਕ ਇਮਾਰਤਾਂ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਜਾਂ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ, ਥੰਮ ਵਾਲੇ ਹਾਲ ਅਤੇ ਵਿਹੜੇ ਸਨ, ਮੰਦਰਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।
7. ਜਨਤਕ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨਾਜ ਭੰਡਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅਨਾਜ ਨੂੰ ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜੋ ਇੱਕ ਸੰਗਠਿਤ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।
8. ਵੱਡੀਆਂ ਜਨਤਕ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਛੋਟੇ ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਵਾਲੀਆਂ ਉਸਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਬੂਤ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੁਆਰਟਰ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।
9. ਹੜੱਪਾ ਲੋਕ ਮਹਾਨ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੋਹਨਜੋਦੜੋ ਵਿਖੇ ਖੋਜੇ ਗਏ ਜਨਤਕ ਇਸ਼ਨਾਨ ਘਰ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 'ਦਿ ਗ੍ਰੇਟ ਬਾਥ' ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਜੇ ਵੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਲੀਕੇਜ਼ ਜਾਂ ਦਰਾੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਨਤਕ ਇਸ਼ਨਾਨ ਸਥਾਨ ਦੀ ਹੋਂਦ ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਰਸਮੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਅਤੇ ਸਫਾਈ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿੱਜੀ ਖੂਹ ਅਤੇ ਬਾਥਰੂਮ ਸਨ।
10. ਕੁਝ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਿਲੇ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਨਾਜ ਭੰਡਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਜਨਤਕ ਇਮਾਰਤਾਂ ਸਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਬੂਤ ਵਜੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
11. ਚਾਰਦੀਵਾਰੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰਨ ਵਾਲੇ ਗੇਟਵੇਜ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਲਾਬੰਦੀ ਦੇ ਵੀ ਸਬੂਤ ਹਨ ਜੋ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਮਲਾ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਸੀ।
12. ਲੋਥਲ, ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਇੱਕ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇੱਕ ਡੈਂਕਯਾਰਡ ਦੇ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ ਜੋ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਮੁੰਦਰ ਦੁਆਰਾ ਵਪਾਰ ਵਧਿਆ ਸੀ।

ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਮਾਲ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਡਰੇਨੇਜ ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਸੀ। ਘਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਾਲੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਵੱਡੀਆਂ ਨਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਨਾਲੀਆਂ ਨੂੰ

ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਲਈ ਢਿੱਲੇ ਢੱਕਣ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਮਕਾਨਾਂ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਵੀ ਸੁਚੱਜੀ ਸੀ। ਪੌੜੀਆਂ ਦੇ ਸਬੂਤ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਘਰ ਅਕਸਰ ਦੋ ਮੰਜ਼ਲਾ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਧੂੜ ਨੂੰ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਪਾਸੇ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਸਨ।

ਹੜੱਪਾ ਕਾਲ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਮ ਟਾਊਨ ਪਲੈਨਿੰਗ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ ਜੋ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਪੈਟਰਨ ਜਾਂ ਗਰਿੱਡ ਲੇਆਉਟ 'ਤੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਸੜਕਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਕੋਣਾਂ 'ਤੇ ਕੱਟਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਛਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਥਿਤ ਸਨ, ਉਹ ਅਕਸਰ ਵੱਡੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਬਿਪਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਖੁਦਾਈ ਦੌਰਾਨ ਬਸਤੀਆਂ ਅਤੇ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਉੱਤੇ ਪਰਤਾਂ ਮਿਲੀਆਂ। ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਪਤਨ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਵਿਨਾਸ਼, ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਬੀ.ਸੀ. ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਹੋਇਆ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਇੱਕ ਰਹੱਸ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਜਿਪਸਮ ਮੋਰਟਾਰ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਉਸਾਰੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਬਚੀਆਂ ਹਨ।

ਹੜੱਪਾ ਵਾਸੀਆਂ ਕੋਲ ਮੂਰਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਸੀ। ਮੋਹੇਂਜੋਦੜੋ 'ਚ ਡਾਂਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਾਂਸੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਯੋਗ ਆਸਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਰ ਦੀ ਇੱਕ ਟੈਰਾਕੋਟਾ ਚਿੱਤਰ ਵੀ ਖੁਦਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸੁੰਦਰ ਨਿੱਜੀ ਗਹਿਣੇ, ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਰਮ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਅਤੇ ਕੁੱਝੇ ਬਲਦ, ਪਸ਼ੂਪਤੀ ਯੂਨੀਕੋਰਨ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੀ ਖੁਦਾਈ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਫੇਰ ਆਏ ਵੈਦਿਕ ਆਰੀਅਨ, ਲੱਕੜ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਬਾਂਸ ਅਤੇ ਕਾਨੇ ਦੇ ਬਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ; ਆਰੀਅਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਲੱਕੜ ਵਰਗੀ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਵੇਦੀਆਂ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ ਜੋ ਜਲਦੀ ਹੀ ਅੱਜ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਬਣ ਗਿਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਹਿੰਦੂ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਅਗਨੀ ਵੇਦੀਆਂ ਅੱਜ ਵੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਲਦੀ ਹੀ ਵਿਹੜੇ ਅਤੇ ਮੰਡਪਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਦੀ ਪੂਜਾ ਲਈ ਵੇਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਜੋ ਕਿ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂਕੁਲਾਂ ਅਤੇ ਡੇਰਿਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਵੇਦਿਕ ਕਾਲ ਦੀ ਕੋਈ ਬਣਤਰ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਟ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਕੜ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੈ।

6ਵੀਂ ਸਦੀ ਬੀ.ਸੀ. ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ। ਇੱਥੇ ਦੋ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਪੈਦਾ ਹੋਏ - ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਵੈਦਿਕ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ।

ਲਗਭਗ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਵੱਡੇ ਰਾਜ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅਰਥਾਤ ਮਗਧ ਦੇ ਇੱਕ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਫੈਲਣ ਤੋਂ, ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਹੁਲਾਰਾ ਮਿਲਿਆ। ਹੁਣ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਅੱਠ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਸੰਭਵ ਸੀ।

ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਬੋਧੀ ਸਤੂਪਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਜਿੱਥੇ ਬੁੱਧ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਸਨ। ਸਤੂਪਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਟਿੱਲਿਆਂ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸਾੜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਮਿਆਰੀ ਇੱਟਾਂ ਵਿੱਚ ਨੱਥੀ ਸਨ। ਇੱਕ ਉਸਦੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਲੁੰਬੀਨੀ ਵਿਖੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ; ਦੂਸਰਾ ਗਯਾ ਵਿਖੇ ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੇ ਬੋਧੀ ਦਰਖਤ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ, ਤੀਜਾ ਸਾਰਨਾਥ ਵਿਖੇ ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਚੌਥਾ ਕੁਸ਼ੀਨਗਰ ਵਿਖੇ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਅੱਸੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਮਹਾਪ੍ਰੀਨਿਰਵਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ।

ਬੁੱਧ ਦੇ ਦਫ਼ਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਟਿੱਲੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣ ਗਏ। ਇਹ ਬੁੱਧ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਨਨਾਂ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਬਣ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਘ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਮੱਠ (ਵਿਹਾਰ), ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਬਣੇ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਲਈ ਸੰਗਠਿਤ ਹਾਲ (ਚੈਤਿਆ) ਵੀ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ।

ਹੁਣ ਤੋਂ ਧਰਮ ਨੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਬੋਧੀਆਂ ਅਤੇ ਜੈਨੀਆਂ ਨੇ ਸਟੂਪਾਂ, ਵਿਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਚੈਤਿਆ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਗੁਪਤ ਸ਼ਾਸਨ ਦੌਰਾਨ ਪਹਿਲੀ ਮੰਦਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13.1

1. ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ਹੈ ?
2. ਹੜੱਪਾ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ?
3. ਹੜੱਪਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਹੁਨਰ ਕਿਵੇਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸਨ ?
4. ਬੁੱਧ ਦੇ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ ਕਿੱਥੇ ਦਫ਼ਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ?
5. ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਕਿੱਥੇ ਮਿਲੀਆਂ ਸਨ ?
6. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਮੰਦਰ ਕਦੋਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ?
7. ਸਟੂਪਾਂ, ਵਿਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਚੈਤਿਆਸ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ਹੈ ?
8. ਗੋਦੀ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕਿੱਥੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ?

13.3 ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਲ

ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੜਾਅ ਮੌਰੀਆ ਕਾਲ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਮੌਰੀਆ ਦੀ ਭੌਤਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਧਾਰਮਿਕ ਚੇਤਨਾ ਨੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਮੌਰੀਆ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੈਲੂਕਸ ਨਿਕੇਟੋਰ ਦੇ ਯੂਨਾਨੀ ਰਾਜਦੂਤ ਮੇਗਾਸਥੀਨੀਸ ਨੇ ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਮੌਰੀਆ ਦੇ ਮਹਿਲ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੱਸਿਆ। ਇਹ ਲੱਕੜ ਦਾ ਉੱਕਰਿਆ ਹੋਇਆ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਮਹਿਲ ਸੀ।

ਮੌਰੀਆ ਕਾਲ (322-182 ਈ.ਪੂ.) ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ। ਮੌਰੀਆ ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਨੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ। ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖੰਡ ਪੱਥਰ ਦੇ ਥੰਮ੍ਹ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ 'ਧਾਮਾਂ' ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਉੱਕਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਸਿਖਰ (ਮੁਕਾਮ) ਨੂੰ ਸਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਉੱਚੇ ਪਾਲਿਸ਼ ਕੀਤੇ ਥੰਮ ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਕਮਾਲ ਦੇ ਹਨ।

ਸਾਂਚੀ ਵਿਖੇ ਬੋਧੀ ਸਮਾਰਕ

ਮੌਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਸਾਰਨਾਥ ਦੀ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਥੰਮ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਥੰਮ ਦਾ ਭਾਰ ਲਗਭਗ 50 ਟਨ ਹੈ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 50 ਫੁੱਟ ਉੱਚਾ ਹੈ।

ਸਾਂਚੀ ਅਤੇ ਸਾਰਨਾਥ ਦੇ ਸਤੂਪ ਮੌਰੀਆ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ। ਜਾਤਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਸੁੰਦਰ ਮੂਰਤੀ ਵਾਲੇ ਸਾਂਚੀ ਸਤੂਪ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦੇ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਹਨ।

ਯੂਨਾਨੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਨੇ ਗੰਧਾਰ ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ। ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਹੋਰ ਸਕੂਲ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਮਥੁਰਾ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਅਮਰਾਵਤੀ ਸਕੂਲ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਸ਼ਾਣਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਗੰਧਾਰ ਸਕੂਲ ਆਫ ਆਰਟ ਲਾਈਫ ਦੇ ਅਧੀਨ ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਬੋਧੀਸ਼ਤਵ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਯੂਨਾਨੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਵਿੱਚ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਵਿਚਾਰ, ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਸਨ। ਸਰੀਰਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਮਤੀ ਰਾਹਿਣੇ, ਮਹਿੰਗੇ ਵਸਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮੂਰਤੀਆਂ ਪੱਥਰ, ਟੈਰਾਕੋਟਾ, ਸੀਮਿੰਟ ਵਰਗੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਸਨ।

ਮਥੁਰਾ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਲਾਲ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਰੂਪ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਬੁੱਧ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜੈਨ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਮਰਾਵਤੀ ਸਕੂਲ ਆਂਧਰਾ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸੱਤਵਾਹਨਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ। ਲੋਅਰ ਗੌਦਾਵਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਮਰਾਵਤੀ ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸਤੂਪ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਤੂਪ ਦੀਆਂ ਬੇਸ ਰਾਹਤ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਮੈਡਲੀਅਨ ਅਤੇ ਸਜਾਵਟੀ ਪੈਨਲ ਉਕਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਨਾਗਾਰਜੁਨਕੋਂਡਾ ਇਕ ਹੋਰ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ ਜੋ ਬੋਧੀ ਵਾਸਤੂਕਲਾ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ (ਵਾਸਤੁਕਲਾ)

ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਤੋਂ, ਮੁਕਤ ਖੜੇ ਹਿੰਦੂ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਦੇਵਗੜ੍ਹ (ਝਾਂਸੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ) ਵਿਖੇ ਮੰਦਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਅਸਥਾਨ ਜਾਂ ਗਰਭਗ੍ਰਹਿ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਭੀਤਰੀਗਾਂਵ (ਕਾਨਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ) ਵਿਖੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮੰਦਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਵਧੀਆ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ।

ਗੁਫਾ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ

ਗੁਫਾ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੜਾਅ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਤੋਂ ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗੁਫਾਵਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਅਜੰਤਾ ਅਤੇ ਐਲੋਰਾ ਗੁਫਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉੜੀਸਾ ਦੀ ਉਦੈਗਿਰੀ ਗੁਫਾਵਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਧੀ ਵਿਹਾਰ, ਚੈਤਿਆ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੰਡਪ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਥੰਮ ਵਾਲੇ ਮੰਦਰ ਹਨ।

ਚੱਟਾਨ ਕੱਟੇ ਮੰਦਰ

ਸਮਾਰਕਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਮਹਾਬਲੀਪੁਰਮ

ਮੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਚੱਟਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਈਸਾਈ ਯੁੱਗ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਡੇਕਨ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਪੱਥਰ ਕੱਟੇ ਗਏ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਵਧੀਆ ਉੱਚੇ ਹਾਲ ਅਤੇ ਲਿਸ਼ਕਾਈ ਸਜਾਵਟੀ ਕੰਧ ਦੇ ਨਾਲ ਕਾਰਲੇ ਵਿਖੇ ਚੈਤਿਆ ਚੱਟਾਨ-ਕੱਟ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰਕੁਟ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਐਲੋਰਾ ਵਿਖੇ ਕੈਲਾਸ਼ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਪੱਲਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਮਹਾਬਲੀਪੁਰਮ ਦੇ ਰਬ ਮੰਦਰ ਚੱਟਾਨਾਂ ਨਾਲ ਕੱਟੇ ਗਏ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਸੁਤੰਤਰ ਖੜੇ ਮੰਦਰ

ਗੁਪਤ ਸ਼ਾਸਨ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ ਮੰਦਰ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਧਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੱਲਵ, ਚੋਲ, ਪਾਂਡਿਆ, ਹੋਯਸ਼ਾਲਾ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵਿਜੇਨਗਰ ਰਾਜ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ

ਮਹਾਨ ਨਿਰਮਾਤਾ ਸਨ। ਪੱਲਵ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਮਹਾਬਲੀਪੁਰਮ ਕਿਨਾਰੇ ਮੰਦਰ ਬਣਵਾਇਆ। ਪੱਲਵਾਂ ਨੇ ਕਾਂਚੀਪੁਰਮ ਵਿਖੇ ਕੈਲਾਸ਼ਨਾਥ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਵੈਕੁੰਠ ਪੇਰੂਮਲ ਮੰਦਰਾਂ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਢਾਂਚਾਗਤ ਮੰਦਰ ਵੀ ਬਣਾਏ। ਚੋਲਾਂ ਨੇ ਤੰਜੌਰ ਵਿਖੇ ਬ੍ਰਿਹਦੇਸ਼ਵਰ ਮੰਦਰ ਵਜੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਈ ਮੰਦਰ ਬਣਾਏ। ਚੋਲਾਂ ਨੇ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੰਦਰ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਇੱਕ ਖਾਸ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦ੍ਰਵਿੜ ਸ਼ੈਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਮਨਾ ਜਾਂ ਸ਼ਿਖਰ, ਉੱਚੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਅਤੇ ਗੋਪੁਰਮ ਦੁਆਰਾ ਸਿਖਰ ਦੇ ਗੇਟਵੇ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਨ। ਬੇਲੂਰ, ਹਲੇਬੀਡ ਵਿਖੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮੰਦਰ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ ਜਿੱਥੇ ਪੱਥਰ ਦੀ ਉੱਕਰੀ ਹੋਰ ਵੀ ਉੱਚਾਈਆਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਸੀ।

ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮੰਦਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਨਗਾਰਾ ਸ਼ੈਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰਾ (ਚਿੱਲੀਦਾਰ ਛੱਤਾਂ), ਗਰਭਗ੍ਰਹਿ (ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ) ਅਤੇ ਮੰਡਪ (ਖੰਭਿਆਂ ਵਾਲਾ ਹਾਲ) ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

ਉੜੀਸਾ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਭ ਤੋਂ ਸੁੰਦਰ ਮੰਦਰ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੰਗਾ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਲਿੰਗਰਾਜ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ ਵਿੱਚ ਮੁਕਤੇਸ਼ਵਰ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਪੁਰੀ ਵਿੱਚ ਜਗਨਨਾਥ ਮੰਦਰ।

ਕੋਨਾਰਕ ਦਾ ਸੂਰਜ ਮੰਦਰ ਤੇਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਪੂਰਬੀ ਗੰਗਾ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ ਨਰਸਿਮਹਾ ਦੇਵਾ 1 ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਮੰਦਰ ਸੂਰਜ (ਸੂਰਜ ਦੇਵਤਾ) ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਪਹੀਆਂ ਵਾਲੇ ਰੱਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖਜੂਰਾਹੋ ਵਿਖੇ ਮੰਦਰ ਕੰਪਲੈਕਸ ਨੂੰ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਦਸਵੀਂ ਅਤੇ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਚੰਦੇਲਾ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੰਡਾਰੀਆ ਮਹਾਦੇਵ ਮੰਦਰ ਹੈ।

ਕੇਂਦਰੀ ਮਹਾਦੇਵ ਮੰਦਰ ਖਜੂਰਾਹੋ ਮੰਦਰ

ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਮਾਊਂਟ ਆਬੂ ਜੈਨ ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਦਿਲਵਾੜਾ ਮੰਦਰ ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ੁੱਧ ਚਿੱਟੇ ਸੰਗਮਰਮਰ ਵਿੱਚ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮੂਰਤੀ ਨਾਲ ਸ਼ਿਗਾਰੇ ਗਏ ਸਨ।

ਇਹ ਸੋਲੰਕੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ।

ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਖੇ ਸੋਮਨਾਥ ਮੰਦਰ, ਬਨਾਰਸ ਵਿਖੇ ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਮੰਦਰ, ਮਥੁਰਾ ਵਿਖੇ ਗੋਵਿੰਦਾ ਮੰਦਰ, ਗੁਹਾਟੀ ਵਿਖੇ ਕਾਮਾਖਿਆ ਮੰਦਰ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਖੇ ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰੀਆ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਕਲਕੱਤਾ ਦੇ ਕਾਲੀਘਾਟ ਵਿਖੇ ਕਾਲੀ ਮੰਦਰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਦਰ ਹਨ ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਉਪ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੀ ਮੰਦਰ ਨਿਰਮਾਣ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13.2

1. ਮੇਗਸਥੀਨੀਜ਼ ਨੇ ਚੰਦਰ ਗੁਪਤਾ ਮੌਰੀਆ ਦੇ ਮਹਿਲ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ?
2. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਸਤੂਪਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ਜੋ ਮੌਰੀਆ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ?
3. ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਧੰਮ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਕਿੱਥੇ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ?
4. ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦੌਰ ਦੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਕੁਝ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?
5. ਉਦੈਗਿਰੀ ਗੁਫਾਵਾਂ ਕਿੱਥੇ ਹਨ ?
6. ਏਲੌਰਾ ਦੇ ਕੈਲਾਸ਼ ਮੰਦਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਿਸਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ?
7. ਮਹਾਬਲੀਪੁਰਮ ਵਿਖੇ ਰਥ ਮੰਦਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਿਸਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ?
8. ਦ੍ਰਵਿੜ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਕੀ ਹੈ ?
9. ਤੰਜੌਰ ਵਿਖੇ ਚੋਲ ਰਾਜੇ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਮੰਦਰ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?
10. ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਨਗਾਰਾ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ ?

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

11. ਕੋਨਾਰਕ ਵਿਖੇ ਸੂਰਜ ਮੰਦਰ ਕਿਸਨੇ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ ?
12. ਰਾਜਸਥਾਨ ਮਾਊਂਟ ਆਬੂ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜੈਨ ਮੰਦਰ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।।

13.4 ਮੱਧਯੁਗ ਕਾਲ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ

ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ

ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਤਕਨੀਕ ਆਈ - ਪਰਸ਼ੀਆ, ਅਰਬ ਅਤੇ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਦੀਆਂ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਸ਼ੈਲੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਗੁੰਬਦ, ਤੀਰ ਅਤੇ ਮੀਨਾਰ ਸਨ। ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈਆਂ ਮਹਿਲਾ, ਮਸਜਿਦਾਂ ਅਤੇ ਮਕਬਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸਨ ਜੋ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤੁਰਕੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਭਾਰਤੀ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜੋ ਬਹੁਤ ਹੁਨਰਮੰਦ ਸਨ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਆਈਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਇਸਲਾਮੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਮੂਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਢਾਂਚੇ 'ਤੇ ਬਣਾਏ ਸਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੱਧ ਮਾਰਗ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਇਮਾਰਤ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਕੁਵਤੁਲ ਇਸਲਾਮ ਮਸਜਿਦ ਅਤੇ ਕੁਤੁਬ ਮੀਨਾਰ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਟਾਵਰ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਉਚਾਈ 70 ਮੀਟਰ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਸ਼ਕਵੀ ਟਾਵਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਹਨ। ਮਸਜਿਦ ਅਤੇ ਟਾਵਰ ਦੋਹਾਂ ਉੱਤੇ ਕੈਲੀਗ੍ਰਾਫੀ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਉੱਕਰੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਹੋਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਅਲਾ-ਉਦ-ਦੀਨ ਖਲਜੀ ਨੇ ਕੁਵਾਤ-ਉਲ-ਇਸਲਾਮ ਮਸਜਿਦ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਸਜਿਦ ਦੇ ਘੇਰੇ ਲਈ ਇੱਕ ਗੇਟਵੇ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਗੇਟਵੇ ਨੂੰ ਅਲਾਹੀ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਅੱਜ ਵੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸੁੰਦਰ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਜਾਵਟੀ ਤੱਤਾਂ

ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਹੌਜ਼ ਖਾਸ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਜੋ ਇੱਕ ਹਾਈਡ੍ਰੋਲਿਕ ਢਾਂਚਾ ਸੀ। ਮੁਹੰਮਦ ਤੁਗਲਕ, ਫਿਰੋਜ਼ ਤੁਗਲਕ ਦੀ ਕਬਰ ਅਤੇ ਤੁਗਲਕਾਬਾਦ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਨ, ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵੀ। ਅਫਗਾਨ ਸ਼ਾਸਨ ਦੌਰਾਨ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਇਬਰਾਹਿਮ ਲੋਦੀ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਅਤੇ ਸਾਸਾਰਾਮ ਵਿਖੇ ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ ਦੀ ਕਬਰ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਇਹ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਲਡਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਇਆ ਅਤੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਤੁਰਕ ਅਜੇ ਵੀ ਵਸਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਮੰਗੋਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਅਚਾਨਕ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ, ਤਕੜੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਹਨ।

ਖੇਤਰੀ ਰਾਜ

ਬੰਗਾਲ, ਗੁਜਰਾਤ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ, ਆਪਣੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਾਲੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਾਮਾ ਮਸਜਿਦ, ਸਾਦੀ ਸੱਯਦ ਮਸਜਿਦ ਅਤੇ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਵਿਖੇ ਹਿੱਲਦੇ ਟਾਵਰ ਇਸ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ।

ਮਾਂਡੂ (ਮੱਧ ਭਾਰਤ) ਵਿੱਚ ਜਾਮਾ ਮਸਜਿਦ, ਹਿੰਡੋਲਾ ਮਹਿਲ ਅਤੇ ਜਹਾਜ਼ ਮਹਿਲ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਦੱਕਨ - (ਦੱਖਣ) ਵਿੱਚ, ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣਵਾਈਆਂ। ਗੁਲਬਰਗਾ ਵਿਖੇ ਜਾਮਾ ਮਸਜਿਦ, ਬਿਦਰ ਵਿਖੇ ਮਹਿਮੂਦ ਗਵਾਨ ਦਾ ਮਦਰਸਾ, ਇਬਰਾਹਿਮ ਰੌਜ਼ਾ, ਬੀਜਾਪੁਰ ਵਿਖੇ ਗੌਲ ਗੁੰਬਜ਼ ਅਤੇ ਗੌਲਕੁੰਡਾ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਕੁਝ ਮਸ਼ਹੂਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ। ਗੌਲ ਗੁੰਬਜ਼ ਦਾ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗੁੰਬਦ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ। ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬਣਤਰਾਂ ਦਾ ਆਇਤਾਕਾਰ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਛੱਤ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਅਜੀਬ ਸ਼ੈਲੀ ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਖੇਤਰੀ ਵਾਸਤੁਕਲਾ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਦੀਨਾ ਮਸਜਿਦ ਅਤੇ ਪਾਂਡੂਆ ਵਿਖੇ ਜਲਾਲ-ਉਦ-ਦੀਨ ਦਾ ਮਕਬਰਾ, ਖਿਲ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਅਤੇ ਗੌੜ ਵਿਖੇ ਤੰਤੀਪਾਰਾ ਮਸਜਿਦ। ਜੌਨਪੁਰ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਰਕੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਅਟਾਲਾ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਗੁੰਬਦ ਨੂੰ ਢੱਕਣ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਕਰੀਨ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਹੋਸ਼ਾਂਗ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨਾਲ ਪੀਲੇ ਅਤੇ ਕਾਲੇ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦੀ ਜੜ੍ਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਵਿਜੇਨਗਰ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ, ਇੱਕ ਸਾਮਰਾਜ ਜੋ ਇਸ

ਮੌਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਨੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਹਰਾ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਿਰਫ ਖੰਡਰ ਹੀ ਬਚੇ ਹਨ ਪਰ ਹੰਪੀ ਵਿਖੇ ਵਿਠਲਸਵਾਮੀ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਰਾਮ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਧੀਆ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ।

ਬਾਹਮਣੀ

ਬਾਹਮਣੀ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਨੇ ਪਰਸ਼ੀਆ, ਸੀਰੀਆ, ਤੁਰਕੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਗੁਲਬਰਗਾ ਦੀ ਜਾਮਾ ਮਸਜਿਦ ਕਾਫੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਮਸਜਿਦ ਦਾ ਵਿਹੜਾ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਗੁੰਬਦਾਂ ਨਾਲ ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਮਸਜਿਦ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਦੇਸ਼ ਹੈ।

ਮੁਗਲ

ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਆਗਮਨ ਨੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਯੁੱਗ ਲਿਆਂਦਾ। ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਮੁਗਲ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਇਮਾਰਤਸਾਜ਼ੀ ਅਕਬਰ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਇਸ ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਇਮਾਰਤ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਹੁਮਾਯੂੰ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਸੀ।

ਇਸ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਮਾਰਤ ਵਿਚ ਲਾਲ ਪੱਥਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਗੇਟਵੇ ਹੈ ਅਤੇ ਮਕਬਰੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਾਗ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਈ ਇਸ ਨੂੰ ਤਾਜ ਮਹਿਲ ਦਾ ਪੂਰਵਗਾਮੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਆਗਰਾ ਅਤੇ ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਵਿਖੇ ਕਿਲੇ ਬਣਵਾਏ। ਬੁਲੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਮਾਰਤ ਅਕਬਰ ਦੀ ਗੁਜਰਾਤ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਣੀ ਸੀ। ਬੁਲੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੀ ਡਾਟ ਲਗਭਗ 41 ਮੀਟਰ ਉੱਚੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਗੇਟਵੇ ਹੈ। ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਵਿਖੇ ਸਲੀਮ ਚਿਸ਼ਤੀ ਦੀ ਕਬਰ, ਜੋਧਾ ਬਾਈ ਦਾ ਮਹਿਲ, ਇਬਾਦਤ ਖਾਨਾ, ਬੀਰਬਲ ਦਾ ਘਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ, ਆਗਰਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਿਕੰਦਰਾ ਵਿਖੇ ਅਕਬਰ ਦਾ

ਮਕਬਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਤਿਮਾਦ-ਉਦ-ਦੌਲਾ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਕਬਰ ਬਣਵਾਈ ਜੋ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਮੁਗਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਨਿਰਮਾਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਜੜਨ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਜਾਵਟੀ ਡਿਜ਼ਾਈਨ, (ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੀਟਰਾ ਡੂਰੋ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਸੁੰਦਰ ਡਾਟਾਂ ਅਤੇ ਮੀਨਾਰ ਉਸਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸਨ। ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਲਾਲ ਕਿਲਾ ਅਤੇ ਜਾਮਾ ਮਸਜਿਦ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਾਜ ਮਹਿਲ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਕੁਝ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ। ਤਾਜ ਮਹਿਲ, ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਮਕਬਰਾ, ਸੰਗਮਰਮਰ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਾਰੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਗੁੰਬਦ, ਚਾਰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮੀਨਾਰ, ਗੋਟਵੇ, ਜੜਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਬਗੀਚੇ ਹਨ। ਮੁਗਲ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ 'ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ। ਇਮਾਰਤਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿਖਾਇਆ ਅਤੇ ਵਿਹੜੇ ਅਤੇ ਥੰਮ੍ਹ ਸਨ। ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਜੀਵਤ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ- ਹਾਥੀ, ਸ਼ੇਰ, ਮੋਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਅੱਗੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 200 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ।

ਅਕਬਰ ਦੁਆਰਾ ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਵਿਖੇ ਬਣਵਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ

ਮੁਗਲ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਅਕਬਰ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣਵਾਈਆਂ। ਆਗਰਾ ਤੋਂ 40 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨਕਾਲ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ। ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਰੋਮਾਂਚ ਹੈ। ਬੁਲੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦਾ ਪੁਰਾਲੇਖ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਗੋਟਵੇ ਹੈ। ਸੰਤ ਸਲੀਮ ਚਿਸਤੀ ਦੀ ਕਬਰ ਆਪਣੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਿੱਚ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਜੋਧਾ ਬਾਈ ਪੈਲੇਸ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਵਧੀਆ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਜਾਮਾ ਮਸਜਿਦ ਫਾਰਸੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਦੀਵਾਨ-ਏ-ਆਮ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ-ਏ-ਖਾਸ ਆਪਣੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਸਜਾਵਟ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਇਬਾਦਤ ਖਾਨਾ ਅਤੇ ਪੰਚ ਮਹਿਲ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ। ਪੰਚ ਮਹਿਲ ਪੰਜ ਮੰਜਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਿਰਾਮਿਡ ਢਾਂਚਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਬੋਧੀ ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਤਰਜ਼ 'ਤੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

1526 ਤੋਂ, ਮੁਗਲ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਨੇ ਮਕਬਰੇ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਆਯਾਮ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ (ਥੜਿਆਂ) 'ਤੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸਜਾਵਟੀ ਫੁਹਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਵਿਛਾਏ ਬਗੀਚਿਆਂ ਨਾਲ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਉਦਾਹਰਣ ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਹੈ- 290 ਫੁੱਟ ਗੁਣਾ 470 ਫੁੱਟ ਦੇ ਤਿੰਨ ਗੁੰਬਦ ਅਤੇ ਦੋ ਸ਼ਾਹੀ ਮਕਬਰੇ।

ਇਕ ਹੋਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮਕਬਰਾ ਸਿਕੰਦਰਾ (ਏ.ਡੀ. 1593-1613) ਵਿਚ ਅਕਬਰ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਹੈ। ਤਾਜ ਮਹਿਲ, ਆਗਰਾ (ਏ.ਡੀ. 1630) ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਅਜੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ 18 ਫੁੱਟ ਉੱਚੇ ਅਤੇ 313 ਫੁੱਟ ਵਰਗ ਦੇ ਥੜੇ 'ਤੇ ਬਣਿਆ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦਾ ਸ਼ਾਹੀ ਮਕਬਰਾ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਨੇ 'ਤੇ 133 ਫੁੱਟ ਉੱਚੀ ਮੀਨਾਰ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਗੁੰਬਦ 80 ਫੁੱਟ ਉੱਚਾ ਅਤੇ 58 ਫੁੱਟ ਵਿਆਸ ਹੈ। ਸੰਗਮਰਮਰ ਨੂੰ ਜੈਸਪਰ ਅਤੇ ਐਗੇਟ ਵਰਗੇ ਅਰਧ-ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰਾਂ ਨਾਲ ਜੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਜਮੁਨਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਝਰਨੇ ਅਤੇ ਝੀਲਾਂ ਸਾਈਪ੍ਰਸ ਦੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਅਸਫਲ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁਗਲ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਆਈ।

ਮੁਗਲ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਇਮਾਰਤਸਾਜ਼ੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਮਕਬਰਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਸਨ। ਕਲਮੀਰ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸ਼ਾਲੀਮਾਰ ਬਾਗਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13.3

1. ਤੁਰਕਾਂ ਦੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਕੀ ਸੀ ?
2. ਸਲਤਨਤ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਬਣਾਏ ਗਏ ਕੁਝ ਮਕਬਰਿਆਂ ਅਤੇ ਮਸਜਿਦਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?
3. ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗੁੰਬਦ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?
4. ਪੀਟਰਾ ਡੂਰਾ ਕੀ ਹੈ ?
5. ਕਿਹੜੀ ਇਮਾਰਤ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ?

13.5 ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ

ਦਫਤਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੋਲੂਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਯੂਰਪੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚਰਚ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਮਾਰਤਾਂ

ਬਣਵਾਈਆਂ। ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗੋਆ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚਰਚ ਬਣਾਏ, ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬੇਸਿਲਿਕਾ ਬੋਮ ਜੀਸਸ ਅਤੇ ਸੇਂਟ ਫਰਾਂਸਿਸ ਦਾ ਚਰਚ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਅਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵੀ ਬਣਾਈਆਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਾਲੋਨੇਡਾਂ ਜਾਂ ਖੰਭਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਯੂਨਾਨੀ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਸੰਸਦ ਭਵਨ ਅਤੇ ਕਨਾਟ ਪਲੇਸ ਇਸ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ। ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਲੁਟੀਅਨਜ਼ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਭਵਨ, ਜੋ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਇਸਰਾਏ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਸੀ, ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਰੇਤਲੇ ਪੱਥਰ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਛੱਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਜਾਲੀ ਵਰਗੀਆਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਾਬਕਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਲਕੱਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਇਮਾਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਇੱਕ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਹੈ। ਕਲਕੱਤਾ ਵਿੱਚ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਬਿਲਡਿੰਗ, ਜਿੱਥੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਕਲਕੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸੇਂਟ ਪੌਲ ਕੈਥੇਡਰਲ ਵਰਗੀਆਂ ਚਰਚ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਗੌਥਿਕ ਤੱਤ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਨੇ ਮੁੰਬਈ ਵਿੱਚ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਟਰਮੀਨਸ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਰੇਲਵੇ ਟਰਮੀਨਲ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। 1947 ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਮਾਰਤ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਸਮਕਾਲੀ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਹੁਣ ਸਬੂਤ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਆਰਕੀਟੈਕਟ, ਕੋਰਬੂਜ਼ੀਅਰ ਦੁਆਰਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ। ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ, ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੇ ਆਰਕੀਟੈਕਟ, ਸਟੀਨ, ਨੇ ਇੰਡੀਆ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸੈਂਟਰ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਿੱਥੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਇੰਡੀਆ ਹੈਬੀਟੇਟ ਸੈਂਟਰ ਜੋ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿੱਚ ਬੌਧਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਕੂਲ ਆਫ ਪਲੈਨਿੰਗ ਐਂਡ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ (SPA) ਵਰਗੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਰੀਵਾਲ ਅਤੇ ਚਾਰਲਸ ਕੋਰਿਆ ਵਰਗੇ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਇਸ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਰਾਜ ਰੀਵਾਲ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਸਕੋਪ ਕੰਪਲੈਕਸ ਅਤੇ ਜਵਾਹਰ ਵਪਾਰ ਭਵਨ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਰੇਤਲੇ ਪੱਥਰ ਵਰਗੀ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਇਮਾਰਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਮ ਦੇ ਪਲਾਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪੌੜੀਆਂ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋੜਦਾ

ਮੌਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਸੀਆਈਈਟੀ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਹੈ। ਮੁੰਬਈ ਤੋਂ ਚਾਰਲਸ ਕੋਰਿਆ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਕਨਾਟ ਪਲੇਸ ਵਿੱਚ ਐਲਆਈਸੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਉਚਾਈ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੱਚ ਦੇ ਅਗਵਾੜਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਘਰੇਲੂ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਵਿੱਚ, ਹਾਊਸਿੰਗ ਕੋਆਪ੍ਰੇਟਿਵ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਉਪਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਮਹਾਨਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰੀਆਂ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13.4

1. ਗੋਆ ਵਿੱਚ ਪੁਰਤਗਾਲੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਚਰਚ ਕਿਹੜੇ ਸਨ ?
2. ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਭਵਨ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
3. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਬਣੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ?
4. ਅੱਜ ਕੱਲ ਕਲਕੱਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੈ ?
5. ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਿਸਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ?
6. ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਇੰਡੀਆ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸੈਂਟਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?
7. ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੁਝ ਮਸ਼ਹੂਰ ਆਰਕੀਟੈਕਟਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

13.6 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਸਬੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ

ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ, ਮੱਧਕਾਲੀ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਦੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਸਕੂਲ ਆਫ ਪਲੈਨਿੰਗ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਯੋਜਨਾ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਟਾਊਨ ਪਲਾਨਿੰਗ ਹੈ, ਜੋ ਸ਼ਹਿਰੀ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ? ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਟਾਊਨ ਪਲੈਨਿੰਗ ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਚਾਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਸਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਾਂਗੇ। ਇਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਇੱਕ ਦਿਲਚਸਪ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਚਾਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ - ਚੇਨਈ, ਮੁੰਬਈ, ਕੋਲਕਾਤਾ ਅਤੇ

ਦਿੱਲੀ ਬਾਰੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਲਈ ਵੀ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਵਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਵਾਂਗੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਾਂਗੇ।

ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿੰਧੂ-ਸਰਸਵਤੀ ਸਭਿਅਤਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ, ਭਾਰਤ ਦਾ ਕਸਬੇ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਲੰਬਾ ਇਤਿਹਾਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਪਤਾ 2350 ਬੀ.ਸੀ. ਤੋਂ ਲਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਹੜੱਪਾ ਅਤੇ ਮੋਹਨਜੋਦਾਰੋ ਦੇ ਦੋ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਡਰੇਨੇਜ ਸਿਸਟਮ ਸੀ, ਸੜਕਾਂ ਜੋ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਹੀ ਕੋਣਾਂ 'ਤੇ ਕੱਟਦੀਆਂ ਸਨ, ਇੱਕ ਗੜ੍ਹ ਜੋ ਉੱਚੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹੇਠਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਬਾਕੀ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਕਾਲੀਬੰਗਮ ਅਤੇ ਕੱਛ ਵਿੱਚ ਸੁਰਕੋਡਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬਣਤਰ ਸੀ। 600 ਈ.ਪੂ. ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਕਸਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਆਰੀਅਨ ਅਤੇ ਦ੍ਰਾਵਿੜ ਸਭਿਅਤਾ ਦੋਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਰਾਜਗੀਰ, ਵਾਰਾਣਸੀ, ਅਯੁੱਧਿਆ, ਹਸਤਿਨਾਪੁਰ, ਉਜੈਨ, ਸ਼੍ਰਾਵਸਥੀ, ਕਪਿਲਵਸਤੂ ਅਤੇ ਕੋਸੰਭੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਮੌਰੀਆ ਕਾਲ ਦੇ ਕਈ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨਪਦ (ਛੋਟੇ ਸ਼ਹਿਰ) ਅਤੇ ਮਹਾਜਨਪਦ (ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ) ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਭਾਰਤ ਆਉਣ ਨਾਲ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਕਸਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਸਜਿਦਾਂ, ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਅਤੇ ਮਹਿਲਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਸ਼ਹਿਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਬਿੰਦੂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਬੁਲ ਫਜ਼ਲ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, 1594 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਇੱਥੇ 2,837 ਕਸਬੇ ਸਨ, ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵੱਡੇ ਪਿੰਡ ਛੋਟੇ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਸਬਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਸਬਾ ਜਲਦੀ ਹੀ ਸਥਾਨਕ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਅਤੇ ਦਸਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚੁਣੀ ਹੋਈ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਆਗਰਾ ਵਿੱਚ ਚਮੜੇ ਦੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਸੰਗਮਰਮਰ। ਸਿੰਧ ਸੂਤੀ ਟੈਕਸਟਾਈਲ, ਰੇਸ਼ਮ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਗੁਜਰਾਤ ਨੇ ਸੋਨੇ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਧਾਗੇ ਬੁਣਨ ਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰੋਕੇਡ ਬਣਾਏ ਜੋ ਅਕਸਰ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਯਾਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ, ਯੂਰਪੀਅਨ ਸਮੁੰਦਰੀ ਰਸਤੇ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਆਏ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੋਆ ਵਿੱਚ ਪਣਜੀ (1510), ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਬੰਬਈ (1532), ਮਾਛਲੀਪਟਨਮ (1605), ਨਾਗਾਪਟਨਮ ਵਰਗੇ ਨਵੇਂ ਬੰਦਰਗਾਹ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ

ਮੌਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਸਥਾਪਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। (1658), ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਰਾਸ (1639) ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਕਲਕੱਤਾ (1690) ਵਿੱਚ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਬੰਦਰਗਾਹ ਕਸਬਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗਿਕ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਉਦਯੋਗਾਂ ਲਈ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਪਲਾਇਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇੱਕ ਸੰਭਾਵੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖਰੀਦਦਾਰ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਮਾਨ 1853 ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨਾਂ ਵੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਜਾਂ ਜੋੜਨ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਤੱਕ ਮਾਲ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਵਿਛਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਜੋ ਕਿ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਜਾਂ ਤਿਆਰ ਮਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। 1905 ਤੱਕ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੇ ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਲਗਭਗ 28,000 ਮੀਲ ਰੇਲ ਲਾਈਨਾਂ ਵਿਛਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਡਾਕ ਅਤੇ ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਫ ਲਾਈਨਾਂ ਵੀ ਵਿਛਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਜੋ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਸਨ।

20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੱਕ, ਬੰਬਈ (ਹੁਣ ਮੁੰਬਈ), ਕਲਕੱਤਾ (ਹੁਣ ਕੋਲਕਾਤਾ) ਅਤੇ ਮਦਰਾਸ (ਹੁਣ ਚੇਨਈ) ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ, ਵਣਜ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਦਯੋਗਾਂ ਲਈ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਕਲਕੱਤਾ ਵਿੱਚ ਡਲਹੌਜ਼ੀ ਸਕੁਏਅਰ, ਮਦਰਾਸ ਵਿੱਚ ਫੋਰਟ ਸੇਂਟ ਜਾਰਜ, ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਕਨਾਟ ਪਲੇਸ ਅਤੇ ਬੰਬਈ ਵਿੱਚ ਮਰੀਨ ਡਰਾਈਵ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਕੁਝ ਥਾਵਾਂ ਨੇ ਯੂਰਪੀਅਨਾਂ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਯੂਰਪ ਦੀ ਠੰਡਕ ਇੱਥੇ ਵੀ ਆਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹਾੜੀ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਕੇਂਦਰ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਰਮ ਗਰਮੀ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਮਸੂਰੀ, ਸ਼ਿਮਲਾ ਅਤੇ ਨੈਨੀਤਾਲ; ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਦਾਰਜੀਲਿੰਗ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਾਂਗ; ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਨੀਲਗਿਰੀ ਅਤੇ ਕੋਡਾਈਕਨਾਲ।

ਕਸਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਵਲ ਲਾਈਨਾਂ ਅਤੇ ਛਾਉਣੀਆਂ ਵਰਗੇ ਨਵੇਂ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਖੇਤਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ। ਉਹ ਖੇਤਰ ਜਿੱਥੇ ਨਾਗਰਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਨੂੰ ਸਿਵਲ ਲਾਈਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਛਾਉਣੀਆਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ ਦੇ ਅਫਸਰਾਂ ਲਈ ਖੇਤਰ ਸਨ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਖੇਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਫੌਜ ਦੇ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਲਈ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ?

ਆਓ ਹੁਣ ਭਾਰਤ ਦੇ ਚਾਰ ਮਹਾਨਗਰਾਂ - ਚੇਨਈ, ਕੋਲਕਾਤਾ, ਮੁੰਬਈ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੀਏ। ਯਕੀਨਨ, ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13.5

1. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਆਏ 5 ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

1 _____	2 _____
3 _____	4 _____
5 _____	

2. ਪੰਜ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ਜਿੱਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

1 _____	2 _____
3 _____	4 _____
5 _____	

3. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੇ 5 ਪਹਾੜੀ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

1 _____	2 _____
3 _____	4 _____
5 _____	

4. ਸਿਵਲ ਲਾਈਨਜ਼ ਵਿੱਚ ਕੌਣ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ?

5. ਛਾਉਣੀ ਕੀ ਸੀ ?

13.6.1 ਚੇਨਈ

ਚੇਨਈ, ਜਿਸਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਮਦਰਾਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਚਾਰ ਮਹਾਨਗਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਫੋਰਟ ਸੇਂਟ ਜਾਰਜ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਸਬਿਆਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਜਜ਼ਬ ਕਰ ਲਿਆ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਮਦਰਾਸ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਸੀ ਦੀ ਸੀਟ ਬਣ ਗਿਆ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਇੰਡੀਆ ਦੀ ਦੱਖਣੀ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਸੀ। 1947 ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਮਦਰਾਸ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣ ਗਿਆ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਬਦਲਿਆ ਗਿਆ 1968 ਵਿੱਚ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਰਵਾਇਤੀ ਤਾਮਿਲ ਹਿੰਦੂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਵਿਲੱਖਣ ਸੁਮੇਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਚੇਨਈ ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਿਰਜਾਘਰਾਂ, ਇਮਾਰਤਾਂ, ਅਤੇ ਚੌੜੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਨਾਲ ਬਣੇ ਰਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ

ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ (ਵਾਸਤੁਕਲਾ)

1892 ਵਿਚ ਬਣੀ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਨਿਆਂਇਕ ਇਮਾਰਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੋਰਟ ਸੇਂਟ ਜਾਰਜ ਦੀ ਮੁੱਖ ਪਛਾਣ, ਇਸਦੇ ਸਜਾਵਟੀ ਗੁੰਬਦ ਅਤੇ ਗਲਿਆਰੇ, ਨਵੀਂ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਆਈਸ ਹਾਊਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉੱਤਰੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਝੀਲਾਂ ਤੋਂ ਕੱਟੇ ਗਏ ਬਰਫ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਬਲਾਕਾਂ ਨੂੰ ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦੌਰਾਨ ਰੈਵਿਜ਼ਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਭਾਰਤ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਇਕ ਹੋਰ ਖੂਬਸੂਰਤ ਬਣਤਰ ਸੀ ਚਰਚ ਆਫ ਸੇਂਟ ਜੌਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੌੜੀਆਂ ਗੌਥਿਕ ਡਾਟ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਖਿੜਕੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨੇਵ ਅਤੇ ਗਲੀਆਂ, ਇੱਕ ਬੁਰਜ ਅਤੇ ਇੱਕ ਗੋਲਾ ਸੀ। ਕੰਧਾਂ ਮਲਬੇ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਮੋਟੇ ਕੁਰਲਾ ਪੱਥਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਖੰਭੇ, ਆਰਚ ਅਤੇ ਡਰੈਸਿੰਗ ਪੋਰਬੰਦਰ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਹਨ; ਛੱਤ ਟੀਕਵੁੱਡ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਟਾਈਲਾਂ ਦਾ ਫਰਸ਼ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਆਯਾਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਇਕ ਹੋਰ ਢਾਂਚਾ ਜਨਰਲ ਪੋਸਟ ਆਫਿਸ ਸੀ। 1872 ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ, ਚੇਨਈ ਵਿੱਚ ਜਨਰਲ ਪੋਸਟ ਆਫਿਸ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੇਂਦਰੀ ਹਾਲ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਗੁੰਬਦ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਾਨਕ ਬਸਾਲਟ ਵਿੱਚ ਕੁਰਲਾ ਤੋਂ ਪੀਲੇ ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਧਰਾਂਗਦਰਾ ਤੋਂ ਚਿੱਟੇ ਪੱਥਰ ਦੇ ਸ਼ਿਗਾਰ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੈਲਾਨੀ ਆਕਰਸ਼ਣ ਹੈ। ਅੰਦਰ, ਸੰਗਮਰਮਰ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਮੇਜ਼ਾਂ, ਉੱਚੀਆਂ ਕੋਠੜੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਛੱਤਾਂ, ਅਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੀ ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

13.6.2 ਕੋਲਕਾਤਾ

ਕੋਲਕਾਤਾ ਦੇ ਮੂਲ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਾ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਹ 1911 ਤੱਕ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ? ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸਤਾਰ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਾਲ 1686 ਵਿੱਚ ਕੋਲਕਾਤਾ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ 1756 ਤੱਕ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਜਦੋਂ ਸਿਰਾਜ-ਉਦ-ਦੌਲਾ (ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਨਵਾਬ) ਨੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਭਜਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਿਆ। 1757 ਵਿਚ, ਅਗਲੇ ਸਾਲ, ਪਲਾਸੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਾਬਰਟ ਕਲਾਈਵ ਨੇ ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।

1774 ਵਿਚ ਕਲਕੱਤਾ ਵਿਖੇ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ, ਇਹ ਨਿਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ 1911 ਵਿੱਚ ਕਲਕੱਤਾ ਤੋਂ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ 2001 ਵਿੱਚ ਕਲਕੱਤਾ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੋਲਕਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਓ ਹੁਣ ਕੋਲਕਾਤਾ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਇਮਾਰਤਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਹਾਵੜਾ ਪੁਲ ਹੁਗਲੀ ਨਦੀ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਹਾਵੜਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਕਲਕੱਤਾ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੋ 270 ਫੁੱਟ ਉੱਚੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਟ ਅਤੇ ਬੋਲਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਪੁਲ ਕਲਕੱਤਾ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਿਅਸਤ ਪੁਲ ਹੈ।

ਉੱਤਰੀ ਕਲਕੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ, ਮਾਰਬਲ ਪੈਲੇਸ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ 1835 ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਾ, ਮੂਰਤੀਆਂ, ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਤੇਲ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਚਿੜੀਆਘਰ ਵੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਤੁਸੀਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਛੀਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਦੁਰਲੱਭ ਭੰਡਾਰ ਹੈ।

ਫੋਰਟ ਵਿਲੀਅਮ ਹੁਗਲੀ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, 1696 ਵਿੱਚ ਰੋਬਰਟ ਕਲਾਈਵ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ; ਇਹ 1780 ਤੱਕ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਫੋਰਟ ਵਿਲੀਅਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਸੀ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਖੇਤਰ ਇੱਕ ਮੈਦਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਕਈ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਅਤੇ ਮੇਲੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ।

ਕਲਕੱਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਹਾਲ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 1921 ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜੋ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ, ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਕੋਲਕਾਤਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕਲਾ ਅਜਾਇਬ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਇਹ 184 ਫੁੱਟ ਉੱਚੀ ਇਮਾਰਤ ਹੈ ਜੋ 64 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ।

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਕਲਕੱਤਾ ਵਿੱਚ ਈਡਨ ਗਾਰਡਨ ਕ੍ਰਿਕਟ ਕਲੱਬ ਸਾਲ 1864 ਵਿੱਚ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਅੱਜ ਇਸਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਲਗਭਗ 1,20,000 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਲਈ ਹੈ। ਕਲਕੱਤਾ ਦੇ ਈਡਨ ਗਾਰਡਨ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਣਯੋਗ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਰਾਈਟਰਜ਼ ਬਿਲਡਿੰਗ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ 1690 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਜੂਨੀਅਰ ਲੇਖਕਾਂ ਲਈ

ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਗੌਥਿਕ ਢਾਂਚਾ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਐਸ਼ਲੇ ਈਡਨ (1877) ਦੇ ਕਾਰਜਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ।

13.6.3 ਮੁੰਬਈ

ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੁੰਬਈ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਤੱਟ 'ਤੇ ਅਰਬ ਸਾਗਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਕਦੇ ਇਹ ਸੱਤ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਪੂਰਵ-ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਬਾਦ ਹੈ, ਮੁੰਬਈ ਸ਼ਹਿਰ ਸਿਰਫ 17 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਬੰਬਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਰੇਲਵੇ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। ਕਲਕੱਤਾ ਦੇ ਨਾਲ, ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਏ ਸਨ।

19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਦੌਰਾਨ ਬੰਬਈ ਵਿੱਚ ਵਿਕਟੋਰੀਅਨ ਗੌਥਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਕੱਤਰੇਤ (1874) ਕੈਂਸਲ ਹਾਲ (1876) ਅਤੇ ਐਲਫਿੰਸਟਨ ਕਾਲਜ (1890)। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਟਰਮੀਨਸ (ਆਧੁਨਿਕ ਛਤਰਪਤੀ ਸ਼ਿਵਾਜੀ ਟਰਮੀਨਸ) ਸੀ, ਜੋ 1887 ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰੇਲਵੇ ਨਿਰਮਾਣ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਨਾਲੋਂ ਇੱਕ ਗਿਰਜਾਘਰ ਵਰਗਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉੱਕਰੀ ਹੋਈ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ, ਰੰਗੀਨ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਖਿੜਕੀਆਂ ਅਤੇ ਉੱਡਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਹਨ।

ਕਿੰਗ ਜਾਰਜ V ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਣੀ ਮੈਰੀ ਦੀ ਭਾਰਤ ਫੇਰੀ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗੇਟਵੇ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਨੂੰ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਇੰਡੋ-ਸਾਰਸੇਨਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਪੀਲੇ ਪੱਥਰ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ 1924 ਵਿੱਚ 24 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸਮਤ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ 26 ਮੀਟਰ ਉੱਚਾ ਚਾਪਅਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ

ਮੌਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੀਲੇ ਬਸਾਲਟ ਪੱਥਰ ਵਿੱਚ ਉੱਕਰੀਆਂ ਚਾਰ ਬੁਰਜਾਂ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਜਾਲੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਹੈ।

ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੁੰਬਈ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਪਾਰਕ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਟਾਕ ਐਕਸਚੇਂਜ, ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ, ਮਸ਼ਹੂਰ ਫਿਲਮ ਉਦਯੋਗ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਲੀਵੁੱਡ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਪੱਛਮੀਕਰਨ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ, ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਇੱਥੇ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਅੱਜ ਇਹ ਟੈਕਸਟਾਈਲ, ਵਿੱਤ ਅਤੇ ਫਿਲਮ ਨਿਰਮਾਣ ਵਰਗੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਾਲਾ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿੱਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬਾਲੀਵੁੱਡ, ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਫਿਲਮ ਉਦਯੋਗ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ, ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਦੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗੇਟਵੇ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਮੁੰਬਈ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਅਜੇ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹਨ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13.6

1. ਚੇਨਈ ਦੇ 4 ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

1 _____	2 _____
3 _____	4 _____
2. ਕੋਲਕਾਤਾ ਦੇ 4 ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

1 _____	2 _____
3 _____	4 _____
3. ਮੁੰਬਈ ਦੇ 4 ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

1 _____	2 _____
3 _____	4 _____

13.6.4 ਦਿੱਲੀ

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ 1911 ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣੀ ਸੀ? ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਨੇ 2011 ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ 100ਵੀਂ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ ਮਨਾਈ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਹ 1911 ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ਹਿਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਸੱਤ

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ ਜੋ ਦਿੱਲੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਯਮੁਨਾ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਯੁਪਿਸ਼ਠਿਰ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਪਾਂਡਵ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਇੰਦਰਪ੍ਰਸਥ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸੀ। ਯਕੀਨਨ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਯਾਦ ਹੈ, ਜੋ ਪਾਂਡਵਾਂ ਅਤੇ ਕੌਰਵਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਹੈ।

ਲੋਕ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਰਾਜਾ ਢਿੱਲੂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਟਾਲਮੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਭੂਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਕਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਦਾਦਲਾ ਵਜੋਂ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਕੀਤਾ।

ਪਰ ਇਹ ਇਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਅਣਗਿਣਤ ਹੜੱਪਾ ਸਾਈਟਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਜਿਸਨੂੰ ਹੁਣ ਦਿੱਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ

ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਜਾਇਬ ਘਰ 'ਤੇ ਜਾਓ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਹ ਇੰਨਾ ਫੈਲ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹੁਣ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ।

ਦਿੱਲੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦਿਲਚਸਪ ਕਥਾ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਦੀ ਹੈ: ਰਾਜਾ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਕੁਤਬ ਮੀਨਾਰ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲੋਹੇ ਦੇ ਥੰਮ੍ਹ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਸੱਪ ਵਾਸੂਕੀ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦੱਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਲਾਲ ਕੋਟ ਦੇ ਤੌਮਰ ਰਾਜੇ ਅਨੰਗ ਪਾਲ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ, ਉਸਨੇ ਇਸ ਥੰਮ੍ਹ ਨੂੰ ਪੁੱਟ ਕੇ ਸੱਪ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ, ਇਹ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਦਿੱਲੀ ਉੱਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਤੱਕ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ। ਤੌਮਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚੌਹਾਨ ਆਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਿਰੌਲੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲਾਲ ਕੋਟ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਲਾ ਰਾਏ ਪਿਥੋਰਾ ਨਾਮ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾਇਆ। ਇਸ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਚੌਹਾਨ ਮਹਿਰੌਲੀ ਤੋਂ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਗੁਲਾਮ ਰਾਜਵੰਸ਼ (ਖਾਨਦਾਨ) ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਤਾਂ ਦਿੱਲੀ ਫਿਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਵਿੱਚ ਆਈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਕੁਤਬ-ਉਦ-ਦੀਨ ਨੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕੁਤਬ ਮੀਨਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਨੇ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ ਸੁਲਤਾਨ ਬਣਿਆ, ਇਹ ਸਿਰੀ ਸੀ ਜੋ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸਿਰੀ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਜੇ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਜਾਟ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਰੀ ਕੋਲ ਦੱਸਣ ਲਈ ਇੱਕ ਦਿਲਚਸਪ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਹੈ। ਅਲਾਉਦੀਨ

ਖਿਲਜੀ ਦੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਮੰਗੋਲ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਲਗਾਤਾਰ ਖ਼ਤਰਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਮੰਗੋਲ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ, ਨੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕੀਤੀ। ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਕਲਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਹੇਠਾਂ ਦੱਬ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਸਿਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਸਰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਿਰ। ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਵੀ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਸਿਰ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ।

ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਤੁਗਲਕ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਆਇਆ, ਸੁਲਤਾਨ ਗਿਆਸੁਦੀਨ ਤੁਗਲਕ ਨੇ ਤੁਗਲਕਾਬਾਦ ਨਾਮਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਹ

ਇੱਕ ਕਿਲਾਬੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਵਜੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਗਿਆਸੁਦੀਨ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਤੁਗਲਕ (1320-1388) ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਜਹਾਂਪਨਾਹ ਰੱਖਿਆ।

ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਤੁਗਲਕ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਬਨ ਬਤੂਤਾ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਇਸਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ “.....ਭਾਰਤ ਦਾ ਮਹਾਨਗਰ, ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸ਼ਹਿਰ, ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਕੰਧ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਪੂਰੇ ਮੁਸਲਿਮ ਓਰੀਐਂਟ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ।”

ਤੁਗਲਕ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਾਸਕ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ, ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਬਹੁਤ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕੀਤਾ। ਉਸ

ਨੇ ਫਿਰੋਜ਼ਸ਼ਾਹ ਕੋਟਲਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਥਿਤ ਫਿਰੋਜ਼ਾਬਾਦ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਵਾਇਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ, 1398 ਵਿੱਚ ਸਮਰਕੰਦ ਦੇ ਰਾਜੇ ਤੈਮੂਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਨੇ ਜਹਾਨਪਨਾਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਮੇਤ ਇਸਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਰਕੰਦ ਵਿਖੇ ਮਸਜਿਦਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤੈਮੂਰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਟਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜ ਮਿਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਆਗਰਾ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਇਹ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕ ਹੁਮਾਯੂੰ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਇੰਦਰਪ੍ਰਸਥ ਦੇ ਟਿੱਲੇ 'ਤੇ ਦੀਨਪਨਾਹ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਹੁਮਾਯੂੰ ਦਾ ਪੋਤਾ, ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਗੁਆਚੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ 1639 ਵਿੱਚ ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ 1648 ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। 1650 ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਜਾਮਾ ਮਸਜਿਦ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨਾਬਾਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦਰਦ, ਮੀਰ ਤਕੀ ਮੀਰ ਅਤੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਗ਼ਾਲਿਬ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਨੇ ਗ਼ਜ਼ਲਾਂ ਅਤੇ ਗ਼ਜ਼ਲਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਭਾਵ ਉਰਦੂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ। ਅਜਿਹਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨਾਬਾਦ ਇਰਾਕ ਦੇ ਬਗਦਾਦ ਅਤੇ ਤੁਰਕੀ ਦੇ ਕਾਂਸਟੈਂਟੀਨੋਪਲ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁੰਦਰ ਸੀ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ, ਨਾਦਿਰ ਸ਼ਾਹ (1739), ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ (1748) ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅੰਦਰੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਹਮਲਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਲੁੱਟਿਆ ਅਤੇ ਤਬਾਹ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ, ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਦਿੱਲੀ ਕੋਲ ਅਜੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸੀ - ਸੰਗੀਤ, ਡਾਂਸ, ਡਰਾਮਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦੀ ਭੋਜਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 24 ਸੂਫੀਆਂ ਦਾ ਘਰ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ। ਜਹਾਂਪਨਾਹ ਖੇਤਰ ਤੋਂ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਸਨ:

1. ਕੁਤਬੁੱਦੀਨ ਬਖਤਿਆਰ ਕਾਕੀ ਜਿਸ ਦਾ ਖਾਨਕਾਹ ਜਾਂ ਡੇਰਾ ਮਹਿਰੌਲੀ ਵਿਖੇ ਸੀ;
2. ਨਿਜ਼ਾਮੁੱਦੀਨ ਔਲੀਆ, ਜਿਸਦਾ ਖਾਨਕਾਹ ਨਿਜ਼ਾਮੁੱਦੀਨ ਵਿਖੇ ਸੀ;
3. ਸ਼ੇਖ ਨਸੀਰੁੱਦੀਨ ਮਹਿਮੂਦ, ਜੋ ਅੱਜ ਚਿਰਾਗ-ਏ-ਦਿੱਲੀ ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ;
4. ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ, ਜੋ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਕਵੀ, ਜਾਦੂਗਰ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ।

1707 ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੁਗਲ ਸ਼ਕਤੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਫਿੱਕਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਬਣ ਗਿਆ। 1803 ਵਿੱਚ ਮਰਾਠਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਗੇਟ ਅਤੇ ਸਿਵਲ ਲਾਈਨਜ਼ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਏ, ਜਿੱਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਢਾਂਚੇ ਬਣਾਏ। 1911 ਵਿੱਚ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਾਇਆ। ਇਹ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੰਡੀਆ ਗੇਟ ਦਾ ਵੱਡਾ ਢਾਂਚਾ, ਵਾਇਸਰਾਏ ਹਾਊਸ ਜੋ ਹੁਣ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਭਵਨ ਹੈ,

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5**ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ****ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ****ਨੋਟ**

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਹਾਊਸ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਬਲਾਕਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਸਰਬੋਤਮਤਾ, ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨੀਅਤ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਸਨ। ਇਹ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ 1932 ਤੱਕ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਨਾਟ ਪਲੇਸ ਅਜੇ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ

ਦਿੱਲੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਪਾਰਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਕੇਂਦਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਾਲ ਇਮਾਰਤਾਂ, ਸੁੰਦਰ ਪਾਰਕ, ਫਲਾਈਓਵਰ, ਮੈਟਰੋ, ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ, ਵਿਦਿਅਕ ਕੇਂਦਰ, ਅਜਾਇਬ ਘਰ, ਵੱਡੇ ਥੋਕ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਦੂਤਾਵਾਸ ਅਤੇ ਹਾਈ ਕਮਿਸ਼ਨ, ਵੱਡੇ ਮਾਲ, ਵੱਡੇ ਉਦਯੋਗ, ਆਦਿ ਸਭ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: ਦਿਲੀ ਹੈ ਦਿਲ ਵਾਲੋਂ ਕੀ (ਦਿੱਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵੱਡੇ ਹਨ)।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13.7

1. ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਰਾਜੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਓ ਜਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ

ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮ	ਇਸ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ
1. ਇੰਦਰਪ੍ਰਸਥ	ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਚੌਹਾਨ
2. ਲਾਲ ਕੋਟ	ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਤੁਗਲਕ
3. ਮਹਿਰੌਲੀ	ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ
4. ਸੀਰੀ	ਫਿਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਹ ਤੁਗਲਕ
5. ਜਹਾਨਪਨਾਹ	ਹੁਮਾਯੂੰ
6. ਤੁਗਲਕਾਬਾਦ	ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ
7. ਫਿਰੋਜ਼ਾਬਾਦ	ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ
8. ਦੀਨਪਨਾਹ	ਅਨੰਗ ਪਾਲ ਤੋਮਰ
9. ਸ਼ਾਹਜਹਾਨਬਾਦ	ਗਿਆਸੂਦੀਨ ਤੁਗਲਕ

2. ਜਹਾਂਪਨਾਹ ਇਲਾਕੇ ਦੇ 4 ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੂਫੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

1 _____	2 _____
3 _____	4 _____

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ

- ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ।

- ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੈ।
- ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਨੇ ਸਤੂਪਾਂ, ਵਿਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਚੈਤਿਆ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।
- ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ, ਪੱਲਵ ਅਤੇ ਚੌਲਾ ਮੰਦਰ ਦੀ ਇਮਾਰਤਸਾਜ਼ੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਈ।
- ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਇੱਕ ਇੰਡੋ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਗਵਾਹ ਹਾਂ।
- ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ 'ਤੇ ਯੂਰਪੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਿਆਂਦਾ ਅਤੇ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਖਾਸ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।
- ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ, ਭਾਰਤ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਲੰਬਾ ਇਤਿਹਾਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ 2350 ਈ.ਪੂ. ਤਕ ਸੀ।
- ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਈ ਕਸਬੇ ਆ ਗਏ।
- 1594 ਵਿੱਚ ਇੱਥੇ 2,837 ਕਸਬੇ ਸਨ।
- 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੱਕ, ਬੰਬਈ (ਹੁਣ ਮੁੰਬਈ), ਕਲਕੱਤਾ (ਹੁਣ ਕੋਲਕਾਤਾ) ਅਤੇ ਮਦਰਾਸ (ਹੁਣ ਚੇਨਈ) ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ, ਵਣਜ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਦਯੋਗਾਂ ਲਈ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਏ ਸਨ।
- ਦਿੱਲੀ 1911 ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣ ਗਈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ।
- ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਸੱਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ ਜੋ ਦਿੱਲੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਇੰਦਰਪ੍ਰਸਥ, ਲਾਲ ਕੋਟ, ਮਹਿਰੌਲੀ, ਸਿਰੀ, ਤੁਗਲਕਾਬਾਦ, ਫ਼ਰਿਜ਼ਾਬਾਦ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨਾਬਾਦ ਹਨ।

ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਹੜੱਪਾ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੀਆਂ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
2. ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੰਦਰ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਵਿੱਚ ਗੁਪਤ, ਪੱਲਵ ਅਤੇ ਚੌਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
3. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਕੀ ਸਨ ?

ਮੈਂਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

4. ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ - ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
5. ਤੁਸੀਂ ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦੌਰਾਨ ਸਮਾਰਕਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ?
6. ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਦੌਰਾਨ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਭਾਰਤੀ, ਫਾਰਸੀ, ਮੰਗੋਲ ਦਾ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਸੀ।
7. ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕਰੋ।
8. ਦਿੱਲੀ ਹੈ ਦਿਲ ਵਾਲੋਂ ਕੀ ਕਹਾਵਤ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਜਾਣੋ। ਇਸ 'ਤੇ ਇੱਕ ਲੇਖ ਲਿਖੋ ਤੁਸੀਂ ਇੰਟਰਨੈੱਟ 'ਤੇ ਖੋਜ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਤੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ

13.1

1. ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਸਾਮਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਵੰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਅਤੇ ਪਤਨ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ।
2. ਮੋਹੇਨਜੋਦੜੋ ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਜਨਤਕ ਇਸ਼ਨਾਨ ਘਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਹੁਨਰ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ।
3. ਕੁਸ਼ੀਨਗਰ
4. ਲੁੰਬੀਨੀ, ਸਾਰਨਾਥ, ਬੋਧੀ ਰੁੱਖ, ਕੁਸ਼ੀਨਗਰ
5. ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ
6. ਭਗਵਾਨ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਧਾਰਮਿਕ ਇਮਾਰਤਸਾਜ਼ੀ
7. ਲੋਥਲ, ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਖੇ

13.2

1. ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਮਹਿਲ ਲੱਕੜ ਦਾ ਘੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
2. ਸਾਂਚੀ ਸਤੂਪ ਅਤੇ ਸਾਰਨਾਥ ਸਤੂਪ
3. ਮੋਨੋਲੀਥਿਕ ਪੱਥਰ ਦੇ ਥੰਮ੍ਹਾਂ 'ਤੇ
4. ਗੰਧਾਰ ਕਲਾ, ਮਥੁਰਾ ਸਕੂਲ, ਅਮਰਾਵਤੀ ਸਕੂਲ
5. ਉੜੀਸਾ ਵਿੱਚ
6. ਰਾਸ਼ਟਰਕੂਟ
7. ਪੱਲਵ
8. ਇੱਕ ਮੰਦਰ ਦੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਸ਼ੈਲੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਮਨਾ ਜਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰਾ, ਉੱਚੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਅਤੇ ਗੋਟਵੇ ਗੋਪੁਰਮ ਨਾਲ ਢਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
9. ਬ੍ਰਿਹਦੇਸ਼ਵਰ ਮੰਦਰ

10. ਸ਼ਿਕਾਰਿਆਂ (ਚਿੜੀਦਾਰ ਛੱਤਾਂ), ਗਰਭਗ੍ਰਹਿ (ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ) ਅਤੇ ਮੰਡਪ (ਖੰਡਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹਾਲ) ਨਾਲ ਬਣੇ ਮੰਦਰ।
11. ਨਰਸਿਮਾ ਦੇਵਾ 1
12. ਦਿਲਵਾੜਾ ਮੰਦਰ

13.3

1. ਗੁੰਬਦ, ਕਮਾਨ, ਮੀਨਾਰ
2. ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਕੁਵਾਤੀਫੁਲ ਇਸਲਾਮ ਮਸਜਿਦ
ਕੁਤਬ ਮੀਨਾਰ - ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ
ਮੁਹੰਮਦ ਤੁਗਲਕ ਦਾ ਮਕਬਰਾ
ਫਿਰੋਜ਼ ਤੁਗਲਕ ਦੀ ਕਬਰ
ਇਬਰਾਹਿਮ ਲੋਧੀ ਦਾ ਮਕਬਰਾ - ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ
ਸਾਸਾਰਾਮ ਵਿਖੇ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਮਕਬਰਾ
3. ਗੋਲ ਗੁੰਬਜ਼
4. ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਉਸਾਰੀ ਗਈ ਇਮਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸਜਾਵਟੀ ਡਿਜ਼ਾਈਨ।
5. ਬੁਲੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ

13.4

1. ਬੇਸਿਲਿਕਾ ਬੋਮ ਜੀਸਸ ਅਤੇ ਸੇਂਟ ਫਰਾਂਸਿਸ ਦਾ ਚਰਚ।
2. ਲੂਟੀਅਨਜ਼
3. ਯੂਨਾਨੀ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਸ਼ੈਲੀਆਂ।
4. ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਹੈ।
5. ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਕੋਰਬੁਜ਼ੀਅਰ।
6. ਇੱਕ ਆਸਟ੍ਰੀਅਨ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਸਟੀਨ
7. (1) ਰਾਜ ਰੀਵਾਲ
(2) ਚਾਰਲਸ ਕੋਰਿਆ

13.5

1. ਹੜੱਪਾ, ਮੋਹੇਨਜੋਦਾਰੋ, ਕਾਲੀਬੰਗਮ, ਸੁਰਕੋਡਾ ਰਾਜਗੀਰ, ਵਾਰਾਣਸੀ, ਅਜੁੱਧਿਆ, ਹਸਤਿਨਾਪੁਰ, ਉਜੈਨ, ਸ੍ਰਾਵਸਥੀ, ਕਪਿਲਵਸਤੂ, ਕੋਸ਼ਿਥੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ/ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
2. ਪਣਜੀ, ਬੰਬਈ, ਮੱਛਲੀਪਟਨਮ, ਨਾਗਪੱਟਨਮ, ਮਦਰਾਸ, ਕਲਕੱਤਾ ਜਾਂ ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਪੰਜ।

ਮੈਡਿਊਲ: 5

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ
ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਨੋਟ

3. ਮਸੂਰੀ, ਸ਼ਿਮਲਾ, ਨੈਨੀਤਾਲ, ਦਾਰਜੀਲਿੰਗ, ਸ਼ਿਲਾਂਗ, ਨੀਲਗਿਰੀ, ਕੋਂਡਾਈਕਨਾਲ ਜਾਂ ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਪੰਜ।
4. ਸਿਵਲ ਅਧਿਕਾਰੀ
5. ਫੌਜ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ

13.6

1. ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਬਿਲਡਿੰਗ, ਦ ਆਈਸ ਹਾਊਸ, ਚਰਚ ਆਫ ਸੇਂਟ ਜੌਨ, ਜਨਰਲ ਪੋਸਟ ਆਫਿਸ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ/ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
2. ਹਾਵੜਾ ਬ੍ਰਿਜ, ਮਾਰਬਲ ਪੈਲੇਸ, ਰਾਈਟਰਜ਼ ਬਿਲਡਿੰਗ, ਫੋਰਟ ਵਿਲੀਅਮ, ਈਡਨ ਗਾਰਡਨ, ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਹਾਲ ਜਾਂ ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ 5 ।
3. ਸਕੱਤਰੇਤ, ਕੌਂਸਲ ਹਾਲ, ਐਲਫਿੰਸਟਨ ਕਾਲਜ, ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਟਰਮੀਨਸ (ਆਧੁਨਿਕ ਛਤਰਪਤੀ ਸ਼ਿਵਾਜੀ ਟਰਮੀਨਸ), ਗੇਟਵੇ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਜਾਂ ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੋਈ ਹੋਰ/ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ 4 ।

1. 13.7

ਕ੍ਰਮ ਸੰਖਿਆ	ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮ	ਇਸ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ
1.	ਇੰਦਰਪ੍ਰਸਥ	ਯੁਧਿਸ਼ਠਿਰ
2.	ਲਾਲ ਕੋਟ	ਅਨੰਗ ਪਾਲ ਤੋਮਰ
3.	ਮਹਿਰੌਲੀ	ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਚੌਹਾਨ
4.	ਸੀਰੀਆ	ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ
5.	ਜਹਾਨਪਨਾਹ	ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਤੁਗਲਕ
6.	ਤੁਗਲਕਾਬਾਦ	ਗਿਆਸੁਦੀਨ ਤੁਗਲਕ
7.	ਫਿਰੋਜ਼ਾਬਾਦ	ਫਿਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਹ ਤੁਗਲਕ
8.	ਦੀਨਪਨਾਹ	ਹੁਮਾਯੂੰ
9.	ਸ਼ਾਹਜਹਾਨਾਬਾਦ	ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ

2. ਕੁਤਬੁੱਦੀਨ ਬਖਤਿਆਰ ਕਾਕੀ, ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ ਔਲੀਆ, ਸ਼ੇਖ ਨਸੀਰੁਦੀਨ ਮਹਿਮੂਦ, ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ, ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ/ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ, ਭਾਰਤੀਆਂ ਕੋਲ ਵੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਣਜਾਣ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੁਭਾਅ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਵੱਲ ਲਿਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚਾਈ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਜਟਿਲਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਅਸਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪਈ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੱਚ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੇ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ। ਅਗਲੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹੋਵੋਗੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਖੋਜ ਜੋ ਖੋਜਾਂ ਅਤੇ ਖੋਜਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਹ ਪਾਠ ਪੜਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ ?

- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ।
- ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ।
- ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ;
- ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਅਮੀਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚਣ ਦੇ।

14.1 ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

ਅੰਕਗਣਿਤ ਨੂੰ ਕਈ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੱਤਿਕ ਗਨੀਤਾ (ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਗਣਨਾ), ਅੰਕਾ ਗਨੀਤਾ (ਅੰਕਾਂ ਨਾਲ ਗਣਨਾ)। ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਨੂੰ ਰੇਖਾ ਗਣਿਤਾ (ਰੇਖਾ ਕਿਰਿਆਵਾਂ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਲਜਬਰਾ, ਬੀਜ ਗਣਿਤਾ (ਬੀਜ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ), ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਜੋਤਿਸ਼ ਜੋਤਿਸ਼ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਮੈਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ

ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ। ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੀ ਗਤੀ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨੇੜਿਓਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ। ਜੋਤਿਸ਼ਵੇਦਾਂਗ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੇ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਿਵਸਥਿਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਆਰੀਆਭੱਟ (499 ਈ.) ਦੁਆਰਾ ਸੰਭਾਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਆਰੀਆਭੱਟੀਆ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਪਾਠ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 121 ਛੰਦ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੀ ਅਸਲ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਢੰਗ, ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਗਤੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਦੀ ਗਣਨਾ ਬਾਰੇ ਵੱਖਰੇ ਭਾਗ ਹਨ। ਉਸ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਧਰਤੀ ਇੱਕ ਗੋਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਧੁਰੀ 'ਤੇ ਘੁੰਮਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਧਰਤੀ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਚੰਦਰਮਾ 'ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਚੰਦਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਚੰਦਰਮਾ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਿਣ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਸਮਝਾਇਆ ਜਿੱਥੇ ਭੂਤ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਨਿਗਲ ਲਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਦਾ ਵਰਾਹਮਹਿਰ ਦੁਆਰਾ ਪੰਚ ਸਿਧਾਂਤਿਕਾ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪੰਜ ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਰੀਆਭੱਟ ਵੈਦਿਕ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਭਟਕ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸੇਧ ਬਣ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੋਤਿਸ਼ ਅਤੇ ਕੁੰਡਲੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਰੀਆਭੱਟ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੇ ਜੋਤਿਸ਼-ਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਵਿਦਾਇਗੀ ਦਿਖਾਈ ਜੋ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਗਣਿਤ

ਹੜੱਪਾ ਦੀ ਨਗਰ ਯੋਜਨਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਪ ਅਤੇ ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਦਾ ਚੰਗਾ ਗਿਆਨ ਸੀ। ਤੀਜੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੱਕ ਗਣਿਤ, ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਧਾਰਾ ਦੇ ਰੂਪ

ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਗਣਿਤ ਸਲਵਾਸੂਤਰਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ।

ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਅਪਸਤੰਬਾ ਨੇ ਵਿਹਾਰਕ ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਤੀਬਰ ਕੋਣ, ਪਤਲਾ ਕੋਣ ਅਤੇ ਸੱਜੇ ਕੋਣ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਸ ਗਿਆਨ ਨੇ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਜਗਵੇਦੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਿੱਥੇ ਗਜ਼ੇ ਬਲੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਗਣਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਯੋਗਦਾਨ ਸਨ ਨੋਟੇਸ਼ਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਦਸ਼ਮਲਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਜ਼ੀਰੋ ਦੀ ਵਰਤੋਂ। ਸੰਕੇਤਾਂ ਅਤੇ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਅਰਬਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਕਾਂ ਨੇ ਰੋਮਨ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਲਈ। ਜ਼ੀਰੋ ਦੀ ਖੋਜ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤਾ ਦੀ ਬ੍ਰਹਮਸਪੁਤ ਸਿਧਾਂਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 'ਜ਼ੀਰੋ' ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸਲਈ, ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤ ਨੂੰ ਉਹ ਆਦਮੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਜ਼ੀਰੋ ਪਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜ਼ੀਰੋ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਯਮ ਦਿੱਤੇ। ਆਰੀਆਭੱਟ ਨੇ ਬੀਜਗਣਿਤ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਤਿਕੋਣ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਤ੍ਰਿਕੋਣਮਿਤੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ।

ਸੂਰਜ ਸਿਧਾਂਤ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੀ ਵਰਾਹਮਿਹੀਰ ਦੀ ਬ੍ਰਿਹਤਸੰਹਿਤਾ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੋਹਰੀ ਕੰਮ ਹੈ। ਚੰਦਰਮਾ ਧਰਤੀ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਸੂਰਜ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਖੋਜਾਂ ਇਸ ਦਾਅਵੇ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸਨ। ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ। ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਇਹ ਖੋਜਾਂ ਹੋਰ ਖੋਜ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਆਧਾਰ ਬਣ ਗਈਆਂ।

ਦਵਾਈ

ਅਥਰਵਵੇਦ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਬਿਮਾਰੀਆਂ, ਇਲਾਜ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੁਖਾਰ, ਖੰਘ, ਖਪਤ, ਦਸਤ, ਜਲਣ, ਜ਼ਖਮ, ਕੋੜ੍ਹ ਅਤੇ ਦੌਰੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਭੂਤ ਅਤੇ ਆਤਮਾਵਾਂ ਦੇ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਪਚਾਰ ਜਾਦੂਈ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਜਾਦੂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸਨ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

600 ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਤੋਂ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਤਕਸ਼ੀਲਾ ਅਤੇ ਤਰਾਨਸੀ ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਜੋਂ ਉਭਰੇ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ ਚਰਕ ਦੁਆਰਾ ਚਰਕਸੰਹਿਤਾ ਅਤੇ ਸੁਸ਼ਰੁਤ ਦੁਆਰਾ ਸੁਸ਼ਰੁਤਸੰਹਿਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿੰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ, ਇਸ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਚੀਨ, ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਿਆ।

ਚਿਕਿਤਸਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਜੜੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਚਰਕਸੰਹਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਸਰਜਰੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਧਾਰਾ ਵਜੋਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੁਸ਼ਰੁਤ ਇਸ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਮੋਢੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਰਜਰੀ ਨੂੰ “ਇਲਾਜ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਭਾਗ ਅਤੇ ਭੁਲੇਖੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ” ਮੰਨਿਆ। ਉਸਨੇ 121 ਸਰਜੀਕਲ ਯੰਤਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਪਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ, ਹੱਡੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ਮੋਤੀਆਬਿੰਦ ਆਦਿ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਰਜਨ ਪਲਾਸਟਿਕ ਸਰਜਰੀ (ਨੱਕ, ਕੰਨ ਅਤੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ) ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਸੁਸ਼ਰੁਤ ਨੇ 760 ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੌਦੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ, ਸੱਕ, ਭੁੱਲ, ਪੱਤੇ ਆਦਿ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਖੁਰਾਕ ‘ਤੇਤਣਾਅ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨੈਫ਼ਾਈਟਸ ਲਈ ਨਮਕ-ਮੁਕਤ ਖੁਰਾਕ)। ਚਰਕਸੰਹਿਤਾ ਅਤੇ ਸੁਸ਼ਰੁਤਸੰਹਿਤਾ ਦੋਵੇਂ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਦਵਾਈ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੂਰਵਜ ਬਣ ਗਏ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮੱਧਯੁਗੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਰਜਰੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਰੋਜ਼ਰ ਨਾਲ ਕੱਟਣ ਦਾ ਕੰਮ ਇੱਕ ਨਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਧਾਤੂ ਵਿਗਿਆਨ

ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ ਚਮਕਦਾਰ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਅਤੇ ਕਾਂਸੀ ਅਤੇ ਤਾਂਬੇ ਦੀਆਂ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਇੱਕ ਉੱਚ ਵਿਕਸਤ ਧਾਤੂ ਵਿਗਿਆਨ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵੈਦਿਕ ਲੋਕ ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਖਮੀਰ ਕਰਨ, ਚਮੜੇ ਦੀ ਰੰਗਾਈ ਅਤੇ ਰੰਗਾਈ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੱਕ, ਲੋਹਾ, ਤਾਂਬਾ, ਚਾਂਦੀ, ਸੋਨਾ ਅਤੇ ਵਰਗੀਆਂ ਪਿੱਤਲ ਅਤੇ ਕਾਂਸੀ ਵਰਗੇ ਮਿਸ਼ਰਤ ਧਾਤਾਂ ਦਾ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਹੋਇਆ।

ਕੁਤੁਬ ਮੀਨਾਰ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਲੋਹੇ ਦਾ ਥੰਮ੍ਹ ਮਿਸ਼ਰਤ ਧਾਤੂ ਦੀ ਉੱਚ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ, ਜੋ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤੇਜਾਬ ਅਤੇ ਖਾਰ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਕਨੀਕ ਹੋਰ ਦਸਤਕਾਰੀ ਜਿਵੇਂ ਡਾਈ

ਅਤੀ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਰੰਗਾਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਅਜੰਤਾ ਦੀ ਨੌਕਾਸ਼ੀ ਰੰਗ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਚਿੱਤਰ ਅੱਜ ਤੱਕ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੁਲਤਾਨਗੰਜ (ਨੇੜੇ ਭਾਗਲਪੁਰ) ਵਿਖੇ ਬੁੱਧ ਦੀ ਦੋ ਮੀਟਰ ਉੱਚੀ ਕਾਂਸੀ ਦੀ ਮੂਰਤ ਲੱਭੀ ਗਈ ਹੈ।

ਭੂਗੋਲ

ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਰੰਤਰ ਤਾਲਮੇਲ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੂਗੋਲ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਭੌਤਿਕ ਭੂਗੋਲ, ਚੀਨ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਦੂਰੀਆਂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਸਨ। ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਜਹਾਜ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਫ਼ਰ ਅਤੇ ਨੇਵੀਗੇਸ਼ਨ ਭਾਰਤੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਜਾਣੀ-ਪਛਾਣੀ ਚਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਲੋਥਲ, ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਇੱਕ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ ਜੋ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਪਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੁੰਦਰ ਦੁਆਰਾ ਵਧਿਆ ਸੀ। ਤੀਰਥ ਅਤੇ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮੱਧਕਾਲੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮੂਹ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਜੋਂ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਕਈ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰਾ ਸਥਲ ਪੁਰਾਣ ਵੀ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14.1

1. ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਕੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ?
2. ਆਰੀਆਭੱਟ ਦਾ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕੀ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ ?
3. ਅਪਸਤੰਬਾ ਕੌਣ ਸੀ ? ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਕੀ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ ?
4. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਣਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਕੀ ਸਨ ?
5. ਕਿਹੜੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਚਿਕਿਤਸਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਜੜ੍ਹੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ?
6. ਸੁਸ਼ਰੁਤਸੰਹਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਸਰਜੀਕਲ ਯੰਤਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ?
7. ਉਹਨਾਂ ਦੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਚਿਕਿਤਸਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਪੂਰਵਜਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ ?
8. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਰਜਨ ਕਿੰਨੇ ਚਿਕਿਤਸਕ ਪੌਦਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਸਨ ?

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

14.2 ਮੱਧਯੁਗੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਕਾਸ

ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ (ਗਿਆਰਵੀਂ ਤੋਂ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ) ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੋ ਲੀਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ: ਇੱਕ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਇਸਲਾਮੀ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨਾਲ। ਮਕਤਬ ਅਤੇ ਮਦਰੱਸੇ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਏ ਜੋ ਇੱਕ ਨਿਰਧਾਰਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਦੋ ਭਰਾ, ਸ਼ੇਖ ਅਬਦੁੱਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ੇਖ ਅਜ਼ੀਜ਼ੁੱਲਾ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਗਿਆਨ (ਮਗੁਲਾਟ) ਦੇ ਮਾਹਰ, ਸੰਭਲ ਅਤੇ ਆਗਰਾ ਦੇ ਮਦਰੱਸਿਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਦਰੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਅਰਬ, ਪਰਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਗਿਆ।

ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਣਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ, ਭੰਡਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਕਾਰਖਾਨੇ (ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ) ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕਾਰਖਾਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਏਜੰਸੀਆਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਬਲਕਿ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸੁਤੰਤਰ ਕਾਰਖਾਨੇ (ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ) ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ।

ਮੁਸਲਿਮ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਅੰਕਗਣਿਤ, ਮਾਪਦੰਡ, ਜਿਓਮੈਟਰੀ, ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਲੇਖਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਲੋਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਰਗੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਬਹੁਤੀ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਪਹੁੰਚ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਲੱਭਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ

ਹਮਸਦੇਵਾ ਨੇ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਮ੍ਰਗ-ਪਾਸੀ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਕੀਤਾ ਜੋ ਇੱਕ ਆਮ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਾਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੁਝ ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਮੱਧਯੁਗੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਯੋਧਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਵਜੋਂ

ਘੋੜੇ, ਕੁੱਤੇ, ਚੀਤੇ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ ਵਰਗੇ ਜਾਨਵਰ ਰੱਖੇ। ਜਾਨਵਰ, ਪਾਲਤੂ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਦੋਵੇਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਘਰੇਲੂ ਜਾਨਵਰਾਂ, ਹਾਥੀਆਂ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਈ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤੁਜ਼ੁਕ-ਏ-ਜਹਾਂਗੀਰੀ ਵਿੱਚ, ਨਦੀਨਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਰੀਕਰਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ 36 ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ। ਉਸਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਸੂਰ, ਨੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਅਤੇ ਸਹੀ ਚਿੱਤਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਅਜੇ ਵੀ ਕਈ ਅਜਾਇਬ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ। ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀਵਾਦੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਜਹਾਂਗੀਰ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫੁੱਲਦਾਰ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ 57 ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗਣਿਤ

7ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਗਣਿਤ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤਾ ਨੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ੇ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸਮਤ ਵਜੋਂ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਵਿਹਾਰਕ ਵਪਾਰ ਲਈ ਗਣਿਤ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਸਨ।

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮੱਧਯੁਗ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਦੋ ਉੱਤਮ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਨ ਸ਼੍ਰੀਧਾਰਾ ਦੁਆਰਾ ਗਣਿਤਾਸਰਾ ਅਤੇ ਭਾਸਕਰ ਦੁਆਰਾ ਲੀਲਾਵਤੀ। ਗਣਿਤਾਸਰਾ ਗੁਣਾ, ਭਾਗ, ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਘਣ, ਵਰਗ ਜੜ੍ਹ, ਮਾਪਦੰਡ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਗਣੇਸ਼ ਦੈਵਜਨਾ ਨੇ ਬੁਧੀਵਿਲਾਸਿਨੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ, ਲੀਲਾਵਤੀ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਟਿੱਪਣੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸਨ। 1587 ਵਿੱਚ, ਲੀਲਾਵਤੀ ਦਾ ਫੈਦੀ ਦੁਆਰਾ ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੀਜਾ ਗਣਿਤ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਅਤਾਉੱਲਾ ਰਸ਼ੀਦੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਇੱਕ ਦਰਬਾਰੀ ਨੀਲਕੰਠ ਜੋਤਿਰਵਿਦ ਨੇ ਤਾਜਿਕ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਫਾਰਸੀ ਤਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਬਹਾਉਦੀਨ ਅਮੁਲੀ, ਨਸੀਰੂਦੀਨ ਤੁਸੀ, ਅਰਾਕ ਅਤੇ ਅਲ-ਕਾਸ਼ੀ ਨੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਮਰਾਘਾ ਆਬਜ਼ਰਵੇਟਰੀ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਨਸੀਰੂਦੀਨ ਤੁਸੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਥਾਰਟੀ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6**ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ****ਨੋਟ**

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਰਸਾਇਣ

ਕਾਗਜ਼ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਾਹਿਤ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਖਜੂਰ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਕਲਮੀਰ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹੋਰ ਉੱਤਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਰਚ-ਸੱਕ (ਭੋਜ-ਪੱਤਰ) ਉੱਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਕਲਮੀਰ, ਸਿਆਲਕੋਟ, ਜ਼ਫਰਾਬਾਦ, ਪਟਨਾ, ਮੁਰਸ਼ਦਾਬਾਦ, ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ, ਔਰੰਗਾਬਾਦ, ਮੈਸੂਰ ਕਾਗਜ਼ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕੇਂਦਰ ਸਨ। ਟੀਪੂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਮੈਸੂਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਾਗਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਫੈਕਟਰੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕਾਗਜ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੋਨੇ ਦੀ ਸਤਹ ਸੀ। ਕਾਗਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਜਾਂ ਵੱਧ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਸੀ, ਸਿਰਫ ਵੱਖ-ਵੱਖਰੇ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਤੋਂ ਮਿੱਝ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੀ ਸੀ।

ਮੁਗਲ ਬਾਰੂਦ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਭਾਰਤੀ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੇ ਤਕਨੀਕ ਸਿੱਖੀ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਵਿਸਫੋਟਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਨੁਪਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਲਟਪੇਟਰ, ਗੰਧਕ ਅਤੇ ਚਾਰਕੋਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਬਾਰੂਦ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਪਟਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਜੋ ਹਵਾ (ਰਾਕੇਟ) ਦੁਆਰਾ ਵਿੰਨ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਚੰਗਿਆੜੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਿਭਿੰਨ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਮਘਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਧਮਾਕਿਆਂ ਨਾਲ ਖਤਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਤੁਜ਼ਕ-ਏ--ਬਾਬੂਰੀ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਕਾਸਟਿੰਗ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਿਘਲੀ ਹੋਈ ਧਾਤ ਨੂੰ ਉੱਲੀ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਲਣ ਤੱਕ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਠੰਢਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵਿਸਫੋਟਕ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਆਈਨ-ਏ-ਅਕਬਰੀ 'ਅਕਬਰ ਦੇ ਅਤਰ ਦਫਤਰ ਦੇ ਨਿਯਮ' ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਲਾਬ ਦਾ ਅਤਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤਰ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਖੋਜ ਨੂਰਜਹਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਗਲੇਜ਼ਡ ਟਾਈਲਾਂ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਕਿਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ

ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਈ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈਆਂ। ਉਜੈਨ, ਵਾਰਾਣਸੀ, ਮਥੁਰਾ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਮੁੱਖ ਆਬਜ਼ਰਵੇਟਰੀ ਸਨ। ਫਿਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਹ ਤੁਗ਼ਾਕ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਨਿਰੀਖਣ ਚੌਕੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ

ਕੀਤੀਆਂ। ਹਕੀਮ ਹੁਸੈਨ ਗਿਲਾਨੀ ਅਤੇ ਸਈਅਦ ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਜ਼ੀਮੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਫਿਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਹ ਬਾਹਮਣੀ ਨੇ ਦੌਲਤਾਬਾਦ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਬਜ਼ਰਵੇਟਰੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਚੰਦਰ ਅਤੇ ਸੂਰਜੀ ਕੈਲੰਡਰ ਦੋਵੇਂ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਸਨ।

ਫਿਰੋਜ਼ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਮਹਿੰਦਰ ਸੂਰੀ ਨੇ ਯੰਤਰਾਜਾ ਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੰਤਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ। ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਅਤੇ ਮਹਾਭਾਸਕਾਰੀਆ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਅਤੇ ਪਾਂਚੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਰਿਵਾਰ ਸਨ। ਨੀਲਕੰਠ ਸੋਮਸੁਤਵਨ ਨੇ ਆਰੀਆਭਟ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਟਿੱਪਣੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਕਮਲਾਕਰ ਨੇ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਇਸਲਾਮੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵੀ ਇੱਕ ਅਥਾਰਟੀ ਸੀ। ਜੈਪੁਰ ਮਹਾਰਾਜਾ, ਸਵਾਈ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੂਜੇ ਨੇ ਦਿੱਲੀ, ਉਜੈਨ, ਵਾਰਾਣਸੀ, ਮਥੁਰਾ ਅਤੇ ਜੈਪੁਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਆਬਜ਼ਰਵੇਟਰੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ।

ਦਵਾਈ

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਿਮਾਰੀਆਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਨਬਜ਼ ਅਤੇ ਪਿਸ਼ਾਬ ਦੀ ਜਾਂਚ ਡਾਇਗਨੋਸਟਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸਾਰੰਗਧਾਰਾ ਸੰਹਿਤਾ ਦਵਾਈਆਂ ਲਈ ਅਫੀਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰਸਚਿਕਿਤਸਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਣਿਜ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਧਾਤੂ ਦਵਾਈਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੀ ਹੈ। ਤੁਹਫਤ-ਉਲ-ਮੁਮਿਨੀਨ ਇੱਕ ਫ਼ਾਰਸੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸੀ ਜੋ ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਨੀਨ ਦੁਆਰਾ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਯੂਨਾਨੀ ਟਿੱਬ ਦਵਾਈ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ ਜੋ ਮੱਧਕਾਲੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਧੀ ਸੀ। ਅਲੀ-ਬਿਨ-ਰੱਬਾਨ ਨੇ ਫਿਰਦੌਸੂ-ਹਿਕਮਤ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਯੂਨਾਨੀ ਦਵਾਈਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਡਾਕਟਰੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਯੂਨਾਨੀ ਦਵਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਈ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਅਨੁਕੂਲ ਮਾਹੌਲ ਲੱਭਿਆ। ਹਕੀਮ ਦੀਆ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਅਰਬੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਡਾਕਟਰੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ, ਮਜਿਨੀ ਏ ਦੀਏ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਕੀਤਾ। ਫਿਰੋਜ਼ਸ਼ਾਹ ਤੁਗਲਕ ਨੇ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਟਿੱਬੇ ਫ਼ਰਿਜ਼ਸ਼ਾਹੀ ਲਿਖੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਟਿੱਬੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ, ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਸਰੋਤਾਂ 'ਤੇ

ਨੋਟ

ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਦਾਰਾ ਸ਼ੀਕੋਹ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਨਰੂਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦ ਦਾ ਮੁਸਲਾਜਾਤੀ-ਦਾਰਾਸ਼ੀਕੋਹੀ ਯੂਨਾਨੀ ਦਵਾਈਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ

ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਪੈਟਰਨ (ਸੈਲੀ) ਘੱਟ ਜਾਂ ਘੱਟ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੀ ਜੋ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀਆਂ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਵੀਆਂ ਫਸਲਾਂ, ਰੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਬਾਗਬਾਨੀ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ। ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਕਣਕ, ਚਾਵਲ, ਜੌਂ, ਬਾਜਰਾ, ਦਾਲਾਂ, ਤੇਲ ਬੀਜ, ਕਪਾਹ, ਗੰਨਾ ਅਤੇ ਨੀਲ ਸਨ। ਪੱਛਮੀ ਘਾਟਾਂ ਨੇ ਚੰਗੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦੀ ਕਾਲੀ ਮਿਰਚ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੇ ਕੇਸਰ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ। ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਤੋਂ ਅਦਰਕ ਅਤੇ ਦਾਲਚੀਨੀ, ਕੇਰਲ ਤੋਂ ਇਲਾਇਚੀ, ਚੰਦਨ ਅਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਤੰਬਾਕੂ, ਮਿਰਚਾਂ, ਆਲੂ, ਅਮਰੂਦ, ਕਸਟਰਡ ਸੇਬ, ਕਾਜੂ ਅਤੇ ਅਨਾਨਾਸ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਵੇਂ ਪੌਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਅਤੇ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਣਾਇਆ। ਮਾਲਵਾ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਭੁੱਕੀ ਦੇ ਪੌਦਿਆਂ ਤੋਂ ਅਫੀਮ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਲਈ ਵੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ। ਬਾਗਬਾਨੀ ਦੇ ਸੁਧਰੇ ਤਰੀਕੇ ਬੜੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਅਪਣਾਏ ਗਏ। 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿੱਚ ਗੋਆ ਦੇ ਜੇਸੂਇਟਸ ਦੁਆਰਾ ਵਿਧੀਬੱਧ ਅੰਬ ਦੀ ਗ੍ਰਾਫਟਿੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਸਿੰਚਾਈ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਖੂਹ, ਟੈਂਕ, ਨਹਿਰ, ਰਹਿਤ, ਚਮੜੇ ਦੀ ਬਾਲਟੀ ਅਤੇ ਢੋਕਲੀ, ਜੂਲੇ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਸਿੰਚਾਈ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਆਗਰਾ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਫਾਰਸੀ ਪਹੀਏ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ, ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੀਂਹ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਭੂਮੀ ਮਾਪ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਿਆਂਦੀ, ਜੋ ਕਿ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਅਤੇ ਵਾਹੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸੀ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14.2

1. ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕੀ ਸਨ ?
2. 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਮ੍ਰਿਗਾ-ਪਾਕਸੀ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਕਿਸਨੇ ਕੀਤਾ ?
3. ਮਰਘਾ ਆਬਜ਼ਰਵੇਟਰੀ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਕੌਣ ਸਨ ?

4. ਲੀਲਾਵਤੀ ਦਾ ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਿਸਨੇ ਕਰਵਾਇਆ ?
5. ਕਿਹੜੇ ਮੁਗਲ ਰਾਜੇ ਨੇ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ ?
6. ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਕਾਢ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ?
7. ਕਿਹੜੀ ਕਿਤਾਬ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਕਾਸਟਿੰਗ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ?
8. ਨੂਰਜਹਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੋਜੇ ਗਏ ਅਤਰ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?
9. ਆਈਨ-ਏ-ਅਕਬਰੀ ਕਿਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ?
10. ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਵਾਈ ਜੈ ਸਿੰਘ 99 ਦੁਆਰਾ ਕਿੰਨੀਆਂ ਪ੍ਰੋਖਣਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ? ਇਹ ਆਬਜ਼ਰਵੇਟਰੀ ਕਿੱਥੇ ਸਥਿਤ ਸਨ ?
11. ਯੰਤਰਾਜਾ ਕਿਸਨੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ?
12. ਯੰਤਰਾਜਾ ਕੀ ਸੀ ?
13. ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀ ਯੂਨਾਨੀ ਦਵਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਆਈ ਸੀ ?
14. ਰਸਚਿਕਿਤਸਾ ਦਾ ਸੌਦਾ ਕਿਸ ਨਾਲ ਸੀ ?
15. 16ਵੀਂ ਅਤੇ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ ਨਵੇਂ ਪੌਦੇ ਆਏ ?

14.3 ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਵਸਥਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਭੌਤਿਕ ਸੰਸਾਰ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਉਹ ਗਤੀਵਿਧੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਉਤਪਾਦਕ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਯੋਜਨਾ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ “ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਿੰਗਲ ਕਾਰਕ ਮੋਡਮ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੈ”। 1971 ਵਿੱਚ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਭਾਗ (DST) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵਿਗਿਆਨ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀਆਂ ਸਟੇਟ ਕੌਂਸਲਾਂ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ, ਸਰਕਾਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੋਜ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਾਂਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ

ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਅੱਜ ਤੀਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ 50 ਮਿਲੀਅਨ ਟਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 135 ਮਿਲੀਅਨ ਟਨ ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ। ਇਹ ਅਨੁਪੂਰੇਗ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਵਾਢੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਊਰਜਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਤੱਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀ ਖੋਜ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਨੇ ਮੋਹਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। 73 ਖੇਤੀਬਾੜੀ, 32 ਵੈਟਰਨਰੀ, ਅੱਠ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਅਤੇ ਇੱਕ ਡੇਅਰੀ ਕਾਲਜਾਂ ਰਾਹੀਂ, ICAR ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ, ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿੱਚ ਜੋ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਹਨ ਉਹ ਚੌਲਾਂ, ਦਾਲਾਂ, ਤੇਲ ਬੀਜਾਂ ਅਤੇ ਕਈ ਨਕਦੀ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹਨ; ਪੌਦੇ ਲਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੰਗਲਾਤ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ; ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਜੈਵਿਕ ਖਾਦਾਂ ਵੱਲ ਬਦਲਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਉਦਯੋਗ

ਇਹ ਉਦਯੋਗ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਦੋ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੋਜ ਲਈ ਕੌਂਸਲ (CSIR) ਅਤੇ ਰੱਖਿਆ ਖੋਜ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਸੰਗਠਨ (DRDO) ਸਿਵਲ ਅਤੇ ਰੱਖਿਆ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਖੋਜ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ CSIR ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਸਤਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ, ਦੇਸੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਰਸਾਇਣ, ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ,

ਭੋਜਨ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦ, ਚਮੜੇ ਦੇ ਸਮਾਨ, ਕੱਚ ਅਤੇ ਸਿਰਾਮਿਕਸ, ਰੰਗੀਨ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ, ਅਤੇ ਰਿਸ਼ੀਵਰ ਸੈੱਟ। ਕੋਲੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਖੋਜ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ, ਕੋਲੇ ਨੂੰ ਅਪਗ੍ਰੇਡ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕੋਲੇ ਤੋਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਨਿਕਾਸੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਰੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਪਣੀ ਤਕਨੀਕੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਤਾਜ਼ਾ ਉਦਾਹਰਣ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਿਜ਼ਾਈਲਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੁਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਉੱਨਤ ਖੋਜ ਹੈ। ਕੁਝ ਮਿਜ਼ਾਈਲਾਂ ਦਾ ਹੋਰ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰੀਖਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ

ਭਾਰਤ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਹੈ। 1948 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਿਛਲੇ ਸੱਠ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਭਾਰਤ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। 1957 ਵਿੱਚ, ਟਰੋਮਬੇ ਵਿੱਚ ਭਾਭਾ ਪਰਮਾਣੂ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ (BARC) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਇਕੱਲੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਥਾਪਨਾ ਹੈ। ਤਾਰਾਪੁਰ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ), ਕੋਟਾ (ਰਾਜਸਥਾਨ), ਕਲਪੱਕਮ (ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ), ਨਰੋਰਾ (ਯੂਪੀ) ਅਤੇ ਕਾਕਰਾਪਰ (ਗੁਜਰਾਤ) ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਪਾਵਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਣਾਏ ਗਏ ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਰਿਐਕਟਰਾਂ ਦੀ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਭਾਰਤ ਅੱਜ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਦਦ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਪਰਮਾਣੂ ਰਿਐਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਡਿਜ਼ਾਈਨ, ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਣੂ ਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਿਕਸ, ਦਵਾਈ, ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਧਾਤੂ ਵਿਗਿਆਨ ਵਰਗੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕੰਮ ਵੀ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪੁਲਾੜ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਭਾਰਤੀ ਪੁਲਾੜ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਪੁਲਾੜ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੇ ਟੀਚੇ ਵੱਲ ਸੇਧਿਤ ਹੈ। ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਪੁਲਾੜ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ 1975 ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਭਾਰਤੀ ਪੁਲਾੜ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਆਰੀਆਭੱਟ ਦਾ ਲਾਂਚ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਭਾਸਕਰ

ਨੋਟ

। ਅਤੇ ਭਾਸਕਰ II ਸੇਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਤੋਂ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਪਣੇ SLV - 3 ਰਾਕਟ ਉੱਪਰ ਰੋਹਿਣੀ ਸੈਟੇਲਾਈਟ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਏਰੀਆਨੇ ਰਾਕੇਟ 'ਤੇ ਐਪਲ ਸੈਟੇਲਾਈਟ ਵੀ।

ਸੈਟੇਲਾਈਟ, SITE, ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੂਰਗਾਮੀ ਪ੍ਰਯੋਗ 1975 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, 1983 ਵਿੱਚ ਲਾਂਚ ਕੀਤੇ ਗਏ INSAT I-IB ਨੇ ਰੇਡੀਓ, ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ, ਦੂਰਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਮੌਸਮ ਸੰਬੰਧੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ। 1985-95 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਲਈ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਵੱਡੇ ਪੁਲਾੜ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਮੌਸਮ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਸੰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਵਿਆਪੀ ਉਪਯੋਗ ਲਈ ਪੁਲਾੜ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਤ ਹੈ।

ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕਸ

ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਭਾਰਤ ਨੇ ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਸੈੱਟਾਂ, ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ, ਰਾਡਾਰ, ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਰਿਐਕਟਰ, ਪਾਵਰ ਕੰਟਰੋਲ ਸਿਸਟਮ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਸਿਸਟਮ ਵਰਗੀਆਂ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਿਸਮ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਡੇਢ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ 18 ਫੀਸਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕੰਪਿਊਟਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ, ਜੋ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਵਿੱਚ ਸੈਮੀ ਕੰਡਕਟਰ ਲਿਮਿਟੇਡ (ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ), ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸੈਂਟਰ (ਬੰਬੇ), ਨੈਸ਼ਨਲ ਇਨਫਰਮੇਸ਼ਨ ਸੈਂਟਰ (ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ) ਅਤੇ ਕਈ ਖੇਤਰੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਮੈਡੀਕਲ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਵਿਗਿਆਨ

ਦਵਾਈ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀਆਂ ਤਰੱਕੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਚੇਚਕ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਤਪਦਿਕ, ਮਲੇਰੀਆ, ਫਾਈਲੇਰੀਆ, ਘੋਂਗਾ ਅਤੇ ਕੈਂਸਰ ਵਰਗੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸੁਧਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਚਾਰਿਤ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਖੋਜ ਆਧਾਰਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ

ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਰ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਆਈ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਟੀਕਾਕਰਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਰਗੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਨੇ ਬਾਲ ਮੌਤ ਦਰ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਕਮੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਅਤੇ ਡਿਸਪੈਂਸਰੀਆਂ, ਖੋਜ ਕੌਂਸਲਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਹੈਲਥ ਸੈਂਟਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਹਤਰ ਮੈਡੀਕਲ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਸਮੁੰਦਰੀ ਵਿਕਾਸ

ਸਮੁੰਦਰੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੇਲ ਦੀ ਖੋਜ, ਭੋਜਨ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ ਦੇ ਸਰੋਤ, ਆਦਿ। ਤਾਲਮੇਲ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਲਈ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ, 1981 ਵਿੱਚ ਸਮੁੰਦਰੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਸਮੁੰਦਰੀ ਖੋਜ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਤਾਲਮੇਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਵਿਭਾਗ ਕੋਲ ਦੋ ਜਹਾਜ਼ ORV ਸਾਗਰ ਕੰਨਿਆ ਅਤੇ FORV ਸਾਗਰ ਸੰਪਦਾ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ, ਰਸਾਇਣਕ, ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨਕ, ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਭੂ-ਭੌਤਿਕ ਸਮੁੰਦਰੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮੌਸਮ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਨਤ ਸਹੂਲਤਾਂ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਜਹਾਜ਼ ਗਵੇਸ਼ਨਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੱਟ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਅਤੇ ਅੰਟਾਰਕਟਿਕਾ ਉੱਤੇ ਦਕਸ਼ਿਨ ਗੰਗੋਤਰੀ ਨਾਮਕ ਖੋਜ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਹੋਰ ਖੇਤਰ

ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਗਏ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਭਾਰਤ ਨੇ ਕਈ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇਲ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਰਿਫਾਇਨਿੰਗ ਵਿੱਚ ਤੇਲ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਮੇਟੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਯੋਜਨਾ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਸੀਵਰੇਜ ਟ੍ਰੀਟਮੈਂਟ ਪਲਾਂਟਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਗੰਗਾ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਗੰਗਾ ਅਥਾਰਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਹੀ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ, ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਗੁਣਵੱਤਾ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਨੇ ਪੁਲਾੜ ਖੋਜ ਅਤੇ ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਵਰਗੇ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਸਰਹੱਦੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਲ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਤੀਜੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਪ੍ਰਗਤੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਗੰਭੀਰ ਕਮੀਆਂ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਅਤੇ ਸਟੀਲ ਵਰਗੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਉਤਪਾਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਦਾ ਆਯਾਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤਕਨੀਕ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਆਯਾਤ ਸਾਡੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਵੀਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਿਰਭਰਤਾ ਰੱਖਿਆ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਆਧੁਨਿਕ ਹਥਿਆਰ ਅਕਸਰ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਆਯਾਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਵੀਂ ਤਕਨੀਕ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਇਸ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਰਤ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਛੜ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤ ਨੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਘੱਟ ਲਾਗਤ ਵਾਲੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਘਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਪਰਮਾਣੂ ਅਤੇ ਪੁਲਾੜ ਖੋਜ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੈ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14.3

1. ਵਿਗਿਆਨ ਕੀ ਹੈ ?
2. ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰੋ ?
3. ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਦੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ?
4. ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਸਿਵਲ ਅਤੇ ਰੱਖਿਆ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਖੋਜ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਦੋ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
5. ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੰਜ ਪਰਮਾਣੂ ਪਾਵਰ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।

6. ਭਾਭਾ ਪਰਮਾਣੂ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ?
7. ਪਹਿਲਾ ਭਾਰਤੀ ਪੁਲਾੜ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਕਿਹੜਾ ਸੀ ?
8. ਇਨਸੈਟ-IB ਸੈਟੇਲਾਈਟ ਦੇ ਕੰਮ ਕੀ ਸਨ ?
9. ਟੀਕਾਕਰਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਿਵੇਂ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ ?
10. ਦੱਖਣ ਗੰਗੋਤਰੀ ਕਿੱਥੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ?
11. ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦਾ ਖੇਤਰ ਕੀ ਹੈ ?
12. ਗੰਗਾ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕਿਹੜੀ ਅਥਾਰਟੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ?
13. ਤੇਲ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਥਾਰਟੀ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?
14. ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੂੰ ਆਯਾਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਕਮੀ ਕੀ ਹੈ ?

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ

- ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।
- ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਗਣਿਤ, ਦਵਾਈ, ਧਾਤੂ ਵਿਗਿਆਨ, ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ।
- ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤੀ, ਅਰਬੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਏ।
- ਤੁਰਕੀ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਅਤੇ ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਬਾਰੂਦ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ।
- ਉਜੈਨ, ਵਾਰਾਣਸੀ, ਮਥੁਰਾ, ਜੈਪੁਰ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਆਬਜ਼ਰਵੇਟਰੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।
- ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਯੋਜਨਾ ਦੁਆਰਾ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।
- ਭਾਰਤੀ ਪੁਲਾੜ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਟੀਚੇ ਵੱਲ ਸੋਧਿਤ ਹੈ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਅੰਤਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਤੂ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ ?
2. ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਦੋ ਕਾਢਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ ?
3. ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ ?
4. ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀਆਂ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ ?
5. ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਵਿੱਚ ਅਮੀਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਰਾਸਤ ਇੱਕ ਸੰਪੱਤੀ ਵਜੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ?

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ

14.1

1. ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਵਿਗਿਆਨ ਕੁਦਰਤ 'ਤੇ ਸਾਡੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ।
2. ਉਸਨੇ ਵੈਦਿਕ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਇਸਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਿੱਤਾ।
3. ਅਪਸੰਤੰਬਾ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਦਾ ਇੱਕ ਗਣਿਤ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਵਿਹਾਰਕ ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਤੀਬਰ, ਪਤਲੇ, ਸੱਜੇ ਕੋਣ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।
4. (ਏ) ਨੋਟੇਸ਼ਨ ਸਿਸਟਮ (ਬੀ) ਦਸ਼ਮਲਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (ਸੀ) ਜ਼ੀਰੋ ਦੀ ਵਰਤੋਂ
5. ਚਰਕਸੰਹਿਤਾ
6. 121 ਸਰਜੀਕਲ ਯੰਤਰ
7. ਚਰਕਸੰਹਿਤਾ ਅਤੇ ਸੁਸ਼ਰੁਤਸੰਹਿਤਾ
8. 760 ਪੌਂਦੇ।

14.2

1. ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵੀ ਦਿੱਤੀ।

2. ਹਮਸਾ ਦੇਵਾ
3. ਨਸੀਰੂਦੀਨ
4. ਫੈਜ਼ੀ
5. ਅਕਬਰ
6. ਇਸ ਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਖਜੂਰ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ 'ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।
ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ, ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਬਿਰਚ-ਬਰਕ (ਭੋਜ ਪੱਤਰ) ਉੱਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।
7. ਤੁਜ਼ੁਕ-ਏ-ਬਾਬੂਰੀ
8. ਗੁਲਾਬ ਦਾ ਅਤਰ
9. ਅਕਬਰ ਦੇ ਅਤਰ ਦਫਤਰ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਬਾਰੇ।
10. 5 ਦਿੱਲੀ, ਉਜੈਨ, ਵਾਰਾਣਸੀ, ਮਥੁਰਾ, ਜੈਪੁਰ
11. ਮਹਿੰਦਰ ਸੂਰੀ, ਫਿਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨੀ।
12. ਇੱਕ ਖਗੋਲੀ ਯੰਤਰ
13. ਯੂਨਾਨੀ ਟਿੱਬ
14. ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧਾਤੂ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਖਣਿਜ ਦਵਾਈਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦਾ ਸੀ।
15. ਤੰਬਾਕੂ, ਮਿਰਚਾਂ, ਆਲੂ, ਅਮਰੂਦ, ਕਸਟਰਡ ਐਪਲ, ਕਾਜੂ ਅਤੇ ਅਨਾਨਾਸ।

14.3

1. ਇਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਵਸਥਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਭੌਤਿਕ ਸੰਸਾਰ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।
2. ਗਤੀਵਿਧੀ ਜੋ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਉਤਪਾਦਕ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।
3. 1971
4. ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੋਜ ਲਈ ਕੌਂਸਲ CSIR
5. ਤਾਰਾਪੁਰ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ), ਕੋਟਾ (ਰਾਜਸਥਾਨ), ਕਲਪੱਕਮ (ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ), ਨਰੋਰਾ (ਯੂਪੀ), ਕਾਕਰਾਪਾਰ (ਗੁਜਰਾਤ)

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

6. 1971 ਵਿੱਚ ਟਰੋਮਬੋ ਵਿਖੇ
7. ਆਰੀਆਭੱਟ
8. ਇਸਨੇ ਰੇਡੀਓ, ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ, ਦੂਰਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਮੌਸਮ ਸੰਬੰਧੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ।
9. ਇਹ ਬਾਲ ਮੌਤ ਦਰ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ
10. ਅੰਟਾਰਿਕਾ 'ਤੇ
11. ਇਹ ਭੌਤਿਕ, ਰਸਾਇਣਕ, ਜੈਵਿਕ ਅਤੇ ਭੂ-ਭੌਤਿਕ ਸਮੁੰਦਰੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮੈਟਰੋਲੋਜੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।
12. ਕੇਂਦਰੀ ਗੰਗਾ ਅਥਾਰਟੀ
13. ਤੇਲ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ ਕਮਿਸ਼ਨ
14. ਇਹ ਨਵੀਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸਾਡੀ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨੀ

ਪਿਛਲੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ, ਤੁਸੀਂ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਡੀਕਲ ਸਾਇੰਸ, ਆਯੁਰਵੇਦ, ਯੋਗ, ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਜੋਤਿਸ਼ ਸਮੇਤ ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪਾਏ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹੋਗੇ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਹ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਵੋਗੇ।

- ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਦੇਣ ਦੀ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ।
- ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬੌਧਯਾਨ, ਆਰੀਆਭਟ, ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤ, ਭਾਸਕਰਾਚਾਰੀਆ ਕਨਦ, ਵਰਾਹਮਿਹੀਰ, ਨਾਗਾਰਜੁਨ, ਸੁਸਰੁਤ, ਚਰਕ, ਪਤੰਜਲੀ ਦੁਆਰਾ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਦੇ।

15.1 ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ

ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ ਸਨ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਗਣਿਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਗਣਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗਣਿਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣੂੰ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤੀ ਗਣਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਉੱਤੇ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਿੰਨੇ ਪੱਛਮੀ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਰੁਤਬਾ ਸਨ,

ਨੋਟ

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਉਹ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਉਹ ਹੱਕਦਾਰ ਸਨ। ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸੰਸਾਰ, ਜਿਸ ਨੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧਕੇ ਪੱਛਮੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਹਿੱਸੇ ਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਉਹ ਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਸਮੇਤ ਹਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉੱਤਮਤਾ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨ ਲਈ। ਆਓ ਹੁਣ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਗਣਿਤ-ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਯੋਗਦਾਨਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ।

15.1.1 ਬੌਧਯਾਨ

ਬੌਧਯਾਨ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸੰਕਲਪਾਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਸੰਸਾਰ ਦੁਆਰਾ ਮੁੜ ਖੋਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਾਈ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਪਾਈ ਇੱਕ ਚੱਕਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਘੇਰੇ ਦੀ ਗਣਨਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ। ਜੋ ਅੱਜ ਪਾਇਥਾਗੋਰਸ ਪ੍ਰਮੇਯ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਬੌਧਯਾਨ ਦੇ ਸੁਲਵਾ ਸੂਤਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਾਇਥਾਗੋਰਸ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਕਈ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

15.1.2 ਆਰੀਆਭੱਟ

ਆਰੀਆਭੱਟ ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਇੱਕ ਗਣਿਤ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ, ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨੀ, ਜੋਤਸ਼ੀ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸੀ। ਉਹ ਗਣਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮੋਹਰੀ ਸੀ। 23 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਆਰੀਆਭੱਟੀਆ ਲਿਖਿਆ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗਣਿਤ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਦਵਾਨ ਰਚਨਾ ਦੇ ਚਾਰ ਭਾਗ ਹਨ।

ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੁਆਰਾ ਵੱਡੇ ਦਸ਼ਮਲਵ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਆਧੁਨਿਕ ਗਣਿਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨੰਬਰ ਥਿਊਰੀ (ਅੰਕ ਸਿਧਾਂਤ), ਰੇਖਾਗਣਿਤ, ਤਿਕੋਣਮਿਤੀ ਅਤੇ ਬੀਜਗਨਿਤਾ (ਬੀਜਗਣਿਤ) ਤੋਂ ਔਖੇ ਸਵਾਲ ਲੱਭਦੇ ਹਾਂ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਦੋ ਭਾਗ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਉੱਤੇ ਹਨ।

ਆਰੀਆਭੱਟ ਨੇ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਜ਼ੀਰੋ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸੰਖਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੀਕ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਵੀ ਸੀ। ਜ਼ੀਰੋ ਦੀ ਖੋਜ ਨੇ ਆਰੀਆਭੱਟ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਵਿਚਕਾਰ ਸਹੀ ਦੂਰੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਇਆ। ਜ਼ੀਰੋ ਦੀ ਖੋਜ ਨੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਆਯਾਮ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹਿਆ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ, ਆਰੀਆਭੱਟੀਆ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦੋ ਭਾਗ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਉੱਤੇ ਸਨ। ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ, ਆਰੀਆਭੱਟ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਖਗੋਲ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤ ਸੀ। ਇਸਨੂੰ ਖਗੋਲ ਸ਼ਾਸਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਖਗੋਲ ਨਾਲੰਦਾ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਆਬਜ਼ਰਵੇਟਰੀ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਆਰੀਆਭੱਟ ਨੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ 'ਤੇ ਮਾਣ ਸੀ। ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਹੀ ਕੈਲੰਡਰ, ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਬਿਜਾਈ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਚੋਣ, ਮੌਸਮਾਂ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਰੀਕਾਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ, ਨੇਵੀਗੇਸ਼ਨ, ਸਮੇਂ ਲਈ ਬਾਰਸ਼ ਦੀਆਂ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਗਣਨਾ ਅਤੇ ਜੋਤਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਤਣ ਲਈ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗਣਨਾ ਆਦਿ ਹੈ। ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਲਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਰੇਗਿਸਤਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਸਾਡੇ ਗ੍ਰਹਿ ਧਰਤੀ 'ਅਚਲਾ' (ਅਚਲ) ਹੋਣ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਆਰੀਆਭੱਟ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਧਰਤੀ ਗੋਲ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧੁਰੇ 'ਤੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ ਉਸਨੇ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵਧਣਾ ਗਲਤ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਸੀ: ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਵਿਚ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਦਰੱਖਤ ਉਲਟ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਚੰਦਰਮਾ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬਤ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੁਆਰਾ ਚਮਕਦੇ ਹਨ।

ਉਸਨੇ ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਚੰਦਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗ੍ਰਹਿਣ ਰਾਹੂ ਅਤੇ/ਜਾਂ ਕੇਤੂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰਾਕਸ਼ਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਸਮਝ ਗਏ ਹੋ, ਭਾਰਤ ਦੁਆਰਾ ਗ੍ਰਹਿ ਪੱਥ ਵਿੱਚ ਭੇਜੇ ਗਏ ਪਹਿਲੇ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਨਾਮ ਆਰੀਆਭੱਟ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਕਿਉਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ?

15.1.3 ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤਾ

7ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ, ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤ ਨੇ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾਈਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਆਪਣੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਸਥਾਨ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਉਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਅੱਜ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਜ਼ੀਰੋ 'ਤੇ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਨੈਗੇਟਿਵ ਨੰਬਰ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਸਨੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸਪੁੱਤ ਸਿਦੰਤਿਕਾ ਲਿਖੀ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਅਰਬਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਗਣਿਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ।

15.1.4 ਭਾਸਕਰਾਚਾਰੀਆਂ

ਭਾਸਕਰਾਚਾਰੀਆ 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਜਨਮ ਬੀਜਾਪੁਰ, ਕਰਨਾਟਕ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਸਿਧਾਂਤ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ: ਲੀਲਾਵਤੀ (ਅੰਕਗਣਿਤ), ਬੀਜਗਣਿਤ (ਬੀਜਗਣਿਤ), ਗੋਲਾਧਿਆਏ (ਗੋਲਾ) ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਗਣਿਤ (ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦਾ ਗਣਿਤ)। ਭਾਸਕਰ ਨੇ ਬੀਜਗਣਿਤ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਚੱਕਰਵਤ ਵਿਧੀ ਜਾਂ ਚੱਕਰੀ ਵਿਧੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਛੇ ਸਦੀਆਂ ਬਾਅਦ ਯੂਰਪੀਅਨ ਗਣਿਤ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਮੁੜ ਖੋਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਉਲਟ ਚੱਕਰ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਜੇਮਜ਼ ਟੇਲਰ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ ਲੀਲਾਵਤੀ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਕੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ।

15.1.5 ਮਹਾਵੀਰਾਚਾਰੀਆ

ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ (500B.C. -100B.C.) ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਜੈਨ ਗੁਰੂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਚਤੁਰਭੁਜ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅੰਸ਼ਾਂ, ਬੀਜਗਣਿਤ ਸਮੀਕਰਨਾਂ, ਲੜੀ, ਸੈੱਟ ਥਿਊਰੀ, ਲਘੂਗਣਕ ਅਤੇ ਘਾਤਕ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੈਨ ਗੁਰੂ ਮਹਾਵੀਰਾਚਾਰੀਆ ਨੇ 850 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਸਾਰਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਲਿਖਿਆ, ਜੋ ਅੱਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਮਾਵਰਤਕ (LCM) ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਤਰੀਕਾ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜੌਹਨ ਨੇ ਪੀਅਰ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ, ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਸੀ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15.1

1. ਗਣਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬੌਧਯਾਨ ਦੇ ਦੋ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੋ।
2. ਜ਼ੀਰੋ ਦੀ ਖੋਜ ਕਿਸਨੇ ਕੀਤੀ ?
3. ਬ੍ਰਹਮ ਸਪੁੱਤ ਸਿਦੰਤਿਕਾ ਦਾ ਕੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ?

4. ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਓ:

ਕੰਮ ਦਾ ਨਾਮ

1. ਸੁਲਵਾ ਸੂਤਰ
2. ਆਰੀਆਭੱਟੀਆ
3. ਬ੍ਰਹਮ ਸਪੁਤਾ ਸਿਦੰਤਿਕਾ
4. ਸਿਧਾਂਤ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ
5. ਗਣਿਤ ਸਾਰਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ

ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਮ

1. ਆਰੀਆਭੱਟ
2. ਮਹਾਵੀਰਾਚਾਰੀਆ
3. ਬੌਧਯਾਨ
4. ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤਾ
5. ਭਾਸਕਰਚਾਰੀਆ

15.2 ਵਿਗਿਆਨ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਆਓ ਹੁਣ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੁਝ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣੀਏ।

15.2.1 ਕਾਨਾਡ

ਕਾਨਾਡ ਵੈਸ਼ੇਸ਼ਿਕਾ ਸਕੂਲ ਦਾ ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸੀ, ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਛੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਮ ਔਲੁਕਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਕਾਨਾਡ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਬੱਚੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਉਸਨੂੰ 'ਕਾਨਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਛੋਟੇ ਕਣਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪਰਮਾਣੂ ਸਿਧਾਂਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਧੁਨਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਨਾਡ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਪਦਾਰਥਕ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਕਨਾਸ, (ਅਨੁ/ਪਰਮਾਣੂ) ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅੰਗ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵੰਡਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਹ ਅਵਿਭਾਗੀ ਅਤੇ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹਨ। ਇਹ, ਬੇਸ਼ਕ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋਵੋਗੇ, ਆਧੁਨਿਕ ਪਰਮਾਣੂ ਸਿਧਾਂਤ ਵੀ ਜੋ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।

15.2.2 ਵਰਾਹਮਿਹਿਰਾ

ਵਰਾਹਮਿਹਿਰਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸੀ। ਉਹ ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਵਰਾਹਮਿਹਿਰਾ ਨੇ ਜਲ-ਵਿਗਿਆਨ, ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦੀਮਕ ਅਤੇ ਪੌਦੇ ਭੂਮੀਗਤ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਛੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਤੀਹ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਦਿੱਤੀ, ਜੋ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੀਮਕ ਲੱਕੜ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੀੜੇ) ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ

ਨੋਟ

(ਬੰਬੀਆਂ) ਨੂੰ ਗਿੱਲਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪਾਣੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਤਹ ਤੱਕ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਹੋਰ ਸਿਧਾਂਤ, ਜਿਸ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਭੂਚਾਲ ਬੱਦਲ ਸਿਧਾਂਤ ਜੋ ਵਰਾਹਮਿਹਿਰਾ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੰਹਿਤਾ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਹਿਤਾ ਦਾ ਤੀਹਵਾਂ ਅਧਿਆਇ ਭੂਚਾਲਾਂ ਦੇ ਸੰਕੇਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਭੂਚਾਲਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਭੂਮੀਗਤ ਪਾਣੀ, ਅਸਾਧਾਰਨ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਗਠਨ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਅਸਧਾਰਨ ਵਿਵਹਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਇੱਕ ਹੋਰ ਖੇਤਰ ਜਿੱਥੇ ਵਰਾਹਮਿਹਿਰਾ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਵਰਣਨ ਯੋਗ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਜੋਤਿਸ਼। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੋਤਿਸ਼ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਅੱਜ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਜੋਤਿਸ਼, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਵੇਦਾਂ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਰੀਆਭਟ ਅਤੇ ਵਰਾਹਮਿਹਿਰਾ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਆਰੀਆਭਟ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੇਖ ਚੁੱਕੇ ਹੋ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਆਰੀਆਭਟਿਅਮ ਦੇ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਨੂੰ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਕਿ ਜੋਤਿਸ਼ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਜੋਤਿਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ। ਵਰਾਹਮਿਹਿਰਾ ਵਿਕਰਮਾਦਿਤਿਆ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਨੌਂ ਰਤਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ, ਜੋ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਵਰਾਹਮਿਹਿਰਾ ਦੀਆਂ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀਆਂ ਇੰਨੀਆਂ ਸਹੀ ਸਨ ਕਿ ਰਾਜਾ ਵਿਕਰਮਾਦਿਤਯ ਨੇ ਉਸਨੂੰ 'ਵਰਾਹ' ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ।

15.2.3 ਨਾਗਾਰਜੁਨ

ਨਾਗਾਰਜੁਨ ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਪੱਛਮੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅਲਕੀਮਿਸਟਾਂ ਵਾਂਗ ਅਧਾਰ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸੋਨੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਟੀਚੇ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਉਹ ਸੋਨੇ ਵਰਗੀ ਚਮਕ ਨਾਲ ਇੱਕ ਤੱਤ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਤੱਕ, ਇਸ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਕਲ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ, ਰਸਰਤਨਾਕਰ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ, ਟੀਨ ਅਤੇ ਤਾਂਬਾ ਵਰਗੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15.2

1. ਕਾਨਾਡ ਕੌਣ ਸੀ? ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਕਿਵੇਂ ਪਿਆ?
2. ਬ੍ਰਹਿਤ ਸੰਹਿਤਾ ਕਿਸਨੇ ਲਿਖੀ?
3. ਨਾਗਾਰਜੁਨ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ?
4. ਨਾਗਾਰਜੁਨ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਰਸਰਤਨਾਕਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਕੀ ਹੈ?

15.3 ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਗਿਆਨ (ਆਯੁਰਵੇਦ ਅਤੇ ਯੋਗ)

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਗਿਆਨ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੈਡੀਕਲ ਸਾਇੰਸ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਆਯੁਰਵੇਦ ਇੱਕ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਦਵਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਆਯੁਰਵੇਦ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਲੰਬੀ ਉਮਰ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਦਵਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਹਤਮੰਦ ਅਤੇ ਬੀਮਾਰ ਲਈ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਦੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਵਜੋਂ। ਜੜੀ-ਬੂਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਇਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਜੜ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਮਾਰ ਕਰ ਕੇ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਆਯੁਰਵੇਦ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਲੰਬੀ ਉਮਰ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਮੈਡੀਕਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ। ਆਯੁਰਵੇਦ 'ਤੇ ਇੱਕ ਗ੍ਰੰਥ, ਅਤ੍ਰੇਯ ਸੰਹਿਤਾ, ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਮੈਡੀਕਲ ਕਿਤਾਬ ਹੈ। ਚਰਕ ਨੂੰ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਦਵਾਈ ਦਾ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਸੁਸਰੁਤ ਨੂੰ ਸਰਜਰੀ ਦਾ ਪਿਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਸਰੁਤ, ਚਰਕ, ਮਾਧਵ, ਵਾਗਭੱਟ ਅਤੇ ਜੀਵਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਅਭਿਆਸੀ ਸਨ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਆਯੁਰਵੇਦ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ? ਇਹ ਐਲੋਪੈਥੀ ਨਾਮਕ ਦਵਾਈ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫਾਇਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਮੂਲ ਦੀ ਹੈ।

15.3.1 ਸੁਸਰੁਤਾ

ਸੁਸਰੁਤਾ ਸਰਜਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮੋਹਰੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਰਜਰੀ ਨੂੰ “ਇਲਾਜ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਭਾਗ ਅਤੇ ਭੁਲੇਖੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ” ਮੰਨਿਆ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਲਾਸ਼ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਸੁਸਰੁਤ ਸੰਹਿਤਾ ਵਿੱਚ 1100 ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 26 ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਬੁਖਾਰ, ਅੱਠ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਪੀਲੀਆ ਅਤੇ 20 ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਪਿਸ਼ਾਬ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। 760 ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇ, ਜੜ੍ਹ, ਸੱਕ, ਰਸ, ਹਾਲ, ਫੁੱਲ ਆਦਿ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਦਾਲਚੀਨੀ, ਤਿਲ, ਮਿਰਚ, ਇਲਾਇਚੀ, ਅਦਰਕ ਅੱਜ ਵੀ ਘਰੇਲੂ ਉਪਚਾਰ ਹਨ।

ਸੁਸਰੁਤ ਸੰਹਿਤਾ ਵਿੱਚ, ਇਸਦੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਇੱਕ ਮੁਰਦਾ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਚੁਣਨ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦਾ ਵੀ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਬੁੱਢੇ ਆਦਮੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਗੰਭੀਰ ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਰੁੱਖ ਦੀ ਸੱਕ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜੀਅ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਨਦੀ ਦੇ ਇੱਕ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਲੁਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਨਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਇਸਨੂੰ ਨਰਮ ਕਰ ਦਿੰਦੀ। ਸੱਤ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੂੰ ਨਦੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਫਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਘਾਹ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ, ਵਾਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਂਸ ਦੇ ਬਣੇ ਬੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਹਰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਜਾਂ ਬਾਹਰੀ ਹਿੱਸਾ ਸਾਫ਼ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਸੁਸਰੁਤਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਰਾਈਨੋਪਲਾਸਟੀ (ਪਲਾਸਟਿਕ ਸਰਜਰੀ) ਅਤੇ ਨੇਤਰ ਦੀ ਸਰਜਰੀ (ਮੋਤੀਆ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣ) ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਨੱਕ ਅਤੇ/ਜਾਂ ਕੰਨ ਕੱਟਣਾ ਇੱਕ ਆਮ ਸਜ਼ਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਾਂ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿੱਚ ਕਟੇ ਗਏ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਬਰਕਤ ਸੀ। ਸੁਸਰੁਤ ਸੰਹਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਹੀ ਕਦਮ-ਦਰ-ਕਦਮ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ, ਸੁਸਰੁਤਾ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਕਦਮ ਪਲਾਸਟਿਕ ਸਰਜਰੀ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸਰਜਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਕਦਮਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹਨ। ਸੁਸਰੁਤ ਸੰਹਿਤਾ ਸਰਜਰੀ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ 101 ਯੰਤਰਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਵੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੁਝ ਗੰਭੀਰ ਓਪਰੇਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗਰੱਭਸਥ ਗਰਭ ਵਿੱਚ ਭਰੂਣ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣਾ, ਖਰਾਬ ਹੋਏ ਗੁਦਾ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਨਾ, ਬਲੈਡਰ ਤੋਂ ਪੱਥਰੀ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣਾ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਕੀ ਇਹ ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ?

15.3.2 ਚਰਕ

ਚਰਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਦਵਾਈ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪਿਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਨਿਸ਼ਕ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਵੈਦਿਆ (ਸ਼ਾਹੀ ਡਾਕਟਰ) ਸੀ। ਉਸ ਦੀ 'ਚਰਕ ਸੰਹਿਤਾ' ਦਵਾਈ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਕਮਾਲ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਦੇ ਢੰਗ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਚਨ, ਮੇਟਾਬੋਲਿਜ਼ਮ ਅਤੇ ਇਮਿਊਨਿਟੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਸਿਹਤ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਗਿਆਨ। ਚਰਕ ਸੰਹਿਤਾ ਵਿੱਚ, ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ 'ਤੇ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਚਰਕ ਨੂੰ ਜੈਨੇਟਿਕਸ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਪਤਾ ਸਨ। ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਦਿਲਚਸਪ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਗਿਆਨ ਇੰਨੇ ਉੱਨਤ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸੀ।

ਨੋਟ

15.3.3 ਯੋਗ ਅਤੇ ਪਤੰਜਲੀ

ਯੋਗ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਦਵਾਈ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਆਯੁਰਵੇਦ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਯੋਗ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕੰਮ ਯੋਕਤਰਾ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ 'ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਨ ਨੂੰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਵੈ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ'। ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਵਿਗਿਆਨਾਂ ਵਾਂਗ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਇਹ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਉਸ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਗਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਅਹਿੰਸਾਸ ਤੱਕ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ। ਯੋਗ ਸਰੀਰਕ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਾਨਸਿਕ ਵੀ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਯੋਗ ਨੂੰ ਹਠਯੋਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਰਾਜਯੋਗ ਮਾਨਸਿਕ ਯੋਗ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਟੀਚਾ ਸਰੀਰਕ ਮਾਨਸਿਕ, ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਸਵੈ-ਬੋਧ ਅਤੇ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਹੈ।

ਯੋਗ ਇੱਕ ਰਿਸ਼ੀ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਰਿਸ਼ੀ ਤੱਕ ਮੂੰਹ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਅਗਾਂਹ ਤੋਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਮਹਾਨ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਪਤੰਜਲੀ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਤੰਜਲੀ ਦੇ ਯੋਗ ਸੂਤਰ ਵਿੱਚ, ਓਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਓਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਧੁਨੀ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਿਰੰਤਰ ਈਥਰ ਵਿੱਚੋਂ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯੋਗ ਸੂਤਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਪਤੰਜਲੀ ਨੇ ਦਵਾਈ 'ਤੇ ਇੱਕ ਕੰਮ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਮਹਾਭਾਸ਼ਯ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਪਾਣਿਨੀ ਦੇ ਵਿਆਕਰਣ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15.3

1. ਆਯੁਰਵੇਦ ਕੀ ਹੈ ?
2. ਦਵਾਈ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ।
3. ਸੁਸਰੁਤ ਸੰਹਿਤਾ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਹੈ
4. ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਚਿਕਿਤਸਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪਿਤਾਮਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ।
5. ਯੋਗ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ?

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ

- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਸੀ।
- ਕੁਝ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਗਣਿਤ ਵਿਗਿਆਨੀ ਬੌਧਯਾਨ, ਆਰੀਆਭੱਟ, ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤ, ਭਾਸਕਰਚਾਰੀਆ, ਮਹਾਵੀਰਾਚਾਰੀਆ ਸਨ।
- ਕੁਝ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਿਗਿਆਨੀ ਕਾਨਾਡ, ਵਰਾਹਮਿਹਿਰ, ਨਾਗਾਰਜੁਨ ਸਨ।
- ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੈਡੀਕਲ ਸਾਇੰਸ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵਿਕਸਤ ਸੀ।
- ਆਯੁਰਵੇਦ ਇੱਕ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਦਵਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਆਯੁਰਵੇਦ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਲੰਬੀ ਉਮਰ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ।
- ਚਰਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਦਵਾਈ ਦਾ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਸੁਸਰੁਤ ਨੂੰ ਸਰਜਰੀ ਦਾ ਪਿਤਾਮਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਸੁਸਰੁਤਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਰਾਈਨੋਪਲਾਸਟੀ (ਪਲਾਸਟਿਕ ਸਰਜਰੀ) ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ ਨੇਤਰ ਦੀ ਸਰਜਰੀ (ਮੋਤੀਆ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣਾ) ਅਤੇ ਅੰਗ ਬਦਲਣ ਵਿਚ ਹੈ।
- ਚਰਕ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਗਈ ਚਰਕ ਸੰਹਿਤਾ, ਦਵਾਈ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਕਮਾਲ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ।
- ਯੋਗ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਯੁਰਵੇਦ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ
- ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਦਵਾਈ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ।
- ਪਤੰਜਲੀ ਪਹਿਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਯੋਗ ਸੂਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਆਰੀਆਭੱਟ ਦੁਆਰਾ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ?
2. ਭਾਸਕਰਚਾਰੀਆ ਦਾ ਸਿੱਧਾਂਤ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਿਸ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦਾ ਹੈ ?
3. ਅੰਕਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ। ਇਹ ਕਿਸਨੇ ਲਿਖਿਆ ? ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੋ।
4. ਵਿਗਿਆਨਕ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਰਾਹਮਿਹਿਰ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

5. ਨਕਲੀ ਗਹਿਣੇ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਨਾਗਾਰਜੁਨ ਦਾ ਕੀ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ ?
6. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਮੈਡੀਕਲ ਵਿਗਿਆਨ 'ਤੇ ਇੱਕ ਲੇਖ ਲਿਖੋ।
7. ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ:
 - a) ਸੁਸਰੁਤ ਸੰਹਿਤਾ ਵਿੱਚ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇਹ ਨੂੰ ਚੁਣਨ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ
 - b) ਹਠਯੋਗ ਅਤੇ ਰਾਜਯੋਗ।
 - c) ਚਰਕ ਦਾ ਤ੍ਰਿ-ਦੋਸਾ ਸਿਧਾਂਤ।
 - d) ਯੋਗ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ 'ਚਿਤ' ਦੀ ਧਾਰਨਾ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ

15.1

1. i) ਪਾਈ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੀ ਗਣਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਗਣਿਤ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ;
ii) ਥਿਊਰਮ (ਪਰਿਮੇਯ) ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਜਿਸਨੂੰ ਹੁਣ ਪਾਇਥਾਗੋਰਸ ਥਿਊਰਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
 2. ਆਰੀਆਭੱਟ
 3. ਅਰਬਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਰਾਹੀਂ ਸਾਡੀ ਗਣਿਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ।
ਕੰਮ ਦਾ ਨਾਮ ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਮ
ਸੁਲਵਾ ਸੂਤਰਾ	ਬੌਧਯਾਨ
ਆਰੀਆਭੱਟੀਆ	ਆਰੀਆਭੱਟ
ਬ੍ਰਹਮ ਸਪੁਤਾ ਸਿਦਾਂਤਿਕਾ	ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤਾ
ਸਿਧਾਂਤ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ	ਭਾਸਕਰਾਚਾਰੀਆਂ
ਗਣਿਤ ਸਾਰਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ	ਮਹਾਵੀਰਾਚਾਰੀਆ

15.2

1. ਵੈਸ਼ੇਸ਼ਿਕਾ ਸਕੂਲ ਦੇ ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨੀ; ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇੱਕ ਬੱਚੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਉਹ 'ਕਣ' ਨਾਮਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਛੋਟੇ ਕਣਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਕਾਨਾਡ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।
2. ਵਰਾਹਮਿਹਿਰਾ
3. ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸੋਨੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣਾ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

- ਉਸਨੇ ਸੌਨੇ ਵਰਗੀ ਚਮਕ ਨਾਲ ਇੱਕ ਤੱਤ ਬਣਾਇਆ; ਧਾਤੂਆਂ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਲਈ ਢੰਗ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ, ਟੀਨ ਅਤੇ ਤਾਂਬਾ।

15.3

- ਦਵਾਈ ਦੀ ਦੇਸੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਜੋ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ; ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਲੰਬੀ ਉਮਰ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ।
- ਅਭੇਦ ਸੰਹਿਤਾ
- ਸਰਜਰੀ
- ਚਰਕ; ਚਰਕ ਸੰਹਿਤਾ
- ‘ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਨ ਨੂੰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਵੈ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ’

ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ

- ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵੈਦਿਕ ਗਣਿਤ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਹੈ? ਇਹ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲਗਾਓ ਅਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਲੇਖ ਲਿਖੋ।
- ਆਯੁਰਵੇਦ ਅਤੇ ਐਲੋਪੈਥੀ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲਗਾਓ। ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਯੁਰਵੇਦ ਦੀ ਵਧਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਰਿਪੋਰਟ ਲਿਖੋ। ਯੋਗਾ ਇਲਾਜ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਪੜ੍ਹੋ।

ਯੋਗ (ਅਸ਼ਟਾਂਗ ਮਾਰਗ) ਦੇ ਅੱਠ ਪੜਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲਗਾਓ ਅਤੇ ਇੱਕ ਰਿਪੋਰਟ ਲਿਖੋ।

ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨੀ

ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨੀ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਮੱਧਯੁੱਗੀ ਕਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੇ ਦੋ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ: ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਚਾਰਟਰਡ ਕੋਰਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਇਸਲਾਮੀ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨਾਲ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਵਿਕਾਸਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ:

- ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਉੱਭਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨ;
- ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ
- ਇਸ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਾਮਵਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ

16.1 ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ

ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੱਧਕਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ, ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਝਟਕਾ ਲੱਗ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਅਰਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸ਼ੈਲੀ ਜਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਮਕਤਬ ਅਤੇ ਮਦਰੱਸੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਮਦਰੱਸਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਖੋਲ੍ਹੀ ਗਈ, ਇੱਕ ਨਿਰਧਾਰਤ ਨਿਯਮਾਵਲੀ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਦੋ ਭਰਾ, ਸ਼ੇਖ ਅਬਦੁੱਲਾ ਅਤੇ ਅਜੀਜੁੱਲਾ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਮਾਹਰ ਸਨ, ਨੇ ਸੰਬਲ ਅਤੇ ਸ਼ੇਖ ਅਜੀਜੁੱਲਾ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਮਾਹਰ ਸਨ, ਨੇ ਸੰਬਲ ਅਤੇ ਆਗਰਾ ਦੇ ਮੱਦਰਸਿਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਤੋਂ

ਨੋਟ

ਇਲਾਵਾ, ਅਰਬ, ਪਰਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਦਰੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੁਸਲਿਮ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਕੋਰਸਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਕਗਣਿਤ, ਮਾਪਦੰਡ, ਜਿਓਮੈਟਰੀ, ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਲੇਖਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਲੋਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਰਗੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਾਸਕ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਬਹੁਤੀ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਮੱਧਯੁਗੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਲੱਭਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਆਓ ਹੁਣ ਦੇਖੀਏ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀ-ਕੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ।

ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਵਿਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਅਨਾਜ, ਭੰਡਾਰਣ ਸਟੋਰ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਰਖਾਨੇ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਕਾਰਖਾਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਏਜੰਸੀਆਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦਸਤਕਾਰਾਂ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸੁਤੰਤਰ ਕਾਰਖਾਨੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ।

16.1.1 ਗਣਿਤ

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਗਣਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਕਾਰਜ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਨਰਸਿਮ੍ਹਾ ਚੈਵਜਨਾ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਨਰਾਇਣ ਪੰਡਿਤ ਗਣਿਤ - ਗਣਿਤਕੌਮੁਦੀ ਅਤੇ ਬਿਜਗਨਿਤਾਵਤਮਸ ਵਰਗੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਧਾਰਾ ਨੇ ਲੀਲਾਵਤੀ ਕਰਮਦੀਪਿਕਾ, ਸੂਧੰਤਦੀਪਿਕਾ, ਅਤੇ ਲੀਲਾਵਤੀ ਵਿਆਖਿਆ ਲਿਖੀਆਂ। ਇਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗ੍ਰੰਥ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਿਕੋਣਮਿਤੀਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਲਈ ਨਿਯਮ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਇਨ, ਕੋਸਾਈਨ ਗਣਨਾ ਅਤੇ ਕੋਟੈਂਜੈਂਟ। ਨੀਲਕੰਠ ਸੋਮਸੁਤਵਨ ਨੇ ਤੰਤਰਸਮਗ੍ਰਾਹ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਤਿਕੋਣਮਿਤੀਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਗਣੇਸ਼ ਚੈਵਜਨਾ ਨੇ ਬੁੱਧਵਿਲਾਸਿਨੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ - ਲੀਲਾਵਤੀ 'ਤੇ ਇੱਕ ਟਿੱਪਣੀ - ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹਨ। ਵਲਹੱਲਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਭਾਸਕਰ-II ਦੇ ਬਿਜਗਨਿਤ

’ਤੇ ਨਵਨਕੁਰਾ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਲਿਆਇਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਕ੍ਰਮ ਦੇ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕੀਤਾ। ਨੀਲਕੰਠ ਜਯੋਤਿਰਵਿਦਾ ਨੇ ਤਾਜਿਕ ਨੂੰ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਫਾਰਸੀ ਤਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਕਹਿਣ ’ਤੇ ਫੈਜ਼ੀ ਨੇ ਭਾਸਕਰ ਦੀ ਬਿਜਗਨਿਤ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਨੈਸੀਰੂ-ਦੀਨ-ਅਤ-ਤੂਸੀ, ਗਣਿਤ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ।

16.1.2 ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਇਓਲੋਜੀ (ਜੀਵ- ਵਿਗਿਆਨ) ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ। ਹਮਸਦੇਵ ਨੇ ਤੇਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮ੍ਰਗ-ਪਕਸੀ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਆਮ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਹੀਂ, ਕੁਝ ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜੇ, ਜੋ ਕਿ ਯੋਧੇ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਸਨ, ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਘੋੜੇ, ਕੁੱਤੇ, ਚੀਤੇ ਅਤੇ ਬਾਜ ਵਰਗੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਬੇੜਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਜਾਨਵਰ, ਪਾਲਤੂ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਰਹੇ ਹਨ, ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਬਰ ਅਤੇ ਅਕਬਰ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਕੰਮ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਕੱਢਿਆ। ਅਕਬਰ ਨੂੰ ਹਾਥੀਆਂ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਵਰਗੇ ਘਰੇਲੂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ - ਤੁਜੁਕ-ਇ ਜਹਾਂਗੀਰੀ - ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਜਨਨ ਅਤੇ ਸੰਕਰੀਕਰਨ ’ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲਗਭਗ 36 ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ, ਖਾਸ ਤੌਰ ’ਤੇ, ਮਨਸੂਰ, ਨੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਅਤੇ ਸਟੀਕ ਚਿੱਤਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਅਜੇ ਵੀ ਕਈ ਅਜਾਇਬ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ। ਇੱਕ ਕੁਦਰਤਵਾਦੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਜਹਾਂਗੀਰ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫੁੱਲਦਾਰ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 57 ਪੌਦੇ ਚਿਤਰਤ ਕੀਤੇ ਹਨ।

16.1.3 ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ, ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ? ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਪਯੋਗ ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਸੀ।

ਨੋਟ

ਕਸ਼ਮੀਰ, ਸਿਆਲਕੋਟ, ਜ਼ਫਰਾਬਾਦ, ਪਟਨਾ, ਮੁਰਸ਼ਿਦਾਬਾਦ, ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ, ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਅਤੇ ਮੈਸੂਰ ਕਾਗਜ਼ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਏ। ਕਾਗਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਜਾਂ ਘੱਟ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਸੀ ਜੋ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਤੋਂ ਮਿੱਝ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰਾ ਸੀ।

ਮੁਗਲ ਬਾਰੂਦ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਤੋਪਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ (ਕੈਮਿਸਟਰੀ) ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਉਪਯੋਗਿਤਾ ਹੈ ਭਾਰਤੀ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੇ ਉਚਿਤ ਧਮਾਕਾਖੇਜ ਮਿਸ਼ਰਤ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਸਿੱਖੀ। ਸੁਕਰਾਚਾਰੀਆ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕੰਮ ਸ਼ੁਕ੍ਰਾਨਿਤੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲਟਪੀਟਰ, ਗੰਧਕ ਅਤੇ ਚਾਰਕੋਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਬਾਰੂਦ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ - ਜਿਹੜਾ ਕਿ

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਟਾਖਿਆਂ ਸਮੇਤ ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਹਵਾ ਰਾਹੀਂ ਵਿੰਨ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਚੰਗਿਆੜੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਬਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਤ ਧਮਾਕੇ ਨਾਲ ਖਤਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਈਨ-ਏ-ਅਕਬਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਅਕਬਰ ਦੇ ਅਤਰ ਦਫਤਰ ਦੇ ਨਿਯਮ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ | ਗੁਲਾਬ ਦਾ ਅਤਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤਰ ਸੀ, ਜੋ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਨੂਰਜਹਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੋਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 16.1

1. ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ?
2. ਵਿਸ਼ਾ _____ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਅਕਬਰ ਵੱਲੋਂ ਮੁਢਲੇ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।
3. 'ਕਾਰਖਾਨੇ' ਦੇ 2 ਕਾਰਜ ਕੀ ਸਨ ?
4. ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕਰੋ:

ਵਿਦਵਾਨ ਦਾ ਨਾਮ

ਕੰਮ ਦਾ ਨਾਮ

1. ਨਗਾਇਣ ਪੰਡਿਤ
2. ਗੰਗਾਧਾਰਾ
3. ਗਣੇਸ਼ ਦੈਵੰਜਾ
4. ਹਮਸਦੇਵਾ

1. ਬੁਧੀਵਲਾਸਿਨੀ
2. ਮ੍ਰਗ-ਪਕਸੀ-ਸਾਹਿਤ
3. ਗਣਿਤਕੌਮੁਦੀ
4. ਲੀਲਾਵਤੀ ਵਿਆਖਿਆ

5. ਜਹਾਂਗੀਰ	5. ਤਾਜਿਕ
6. ਸੁਕਰਾਚਾਰਿਆ	6. ਤੁਜੁਕ-ਏ-ਜਹਾਂਗੀਰੀ
7. ਨੀਲਕੰਠ ਜਯੋਤਿਰਵਿਦਾ	7. ਸੁਕਰਾਣੀਤੀ
5. ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 4 ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ਜਿੱਥੇ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

16.1.4 ਖਗੋਲ

ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਇੱਕ ਹੋਰ ਖੇਤਰ ਸੀ ਜੋ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਵਧਿਆ ਫੁਲਿਆ। ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਈ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈਆਂ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨੀ ਮਹਿੰਦਰ ਸੂਰੀ ਨੇ ਇੱਕ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨੀ ਯੰਤਰ 'ਯੰਤਰਾਜਾ' ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ। ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਅਤੇ ਮਹਾਭਾਸਕਾਰੀਆ, ਦੋਵੇਂ ਕੇਰਲਾ ਵਿੱਚ, ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਅਤੇ ਪੰਚਾਗ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਰਿਵਾਰ ਸਨ। ਨੀਲਕੰਠ ਸੋਮਸੁਤਵਨ ਨੇ ਆਰੀਆਭਟੀਆ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਕਮਲਾਕਰ ਨੇ ਇਸਲਾਮੀ ਖਗੋਲੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਇਸਲਾਮੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸੀ। ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਵਾਈ ਜੈ ਸਿੰਘ- II ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਦਿੱਲੀ, ਉਜੈਨ, ਵਾਰਾਨਸੀ, ਮਥੁਰਾ ਅਤੇ ਜੈਪੁਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਆਬਜ਼ਰਵੇਟਰੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ।

16.1.5 ਦਵਾਈ

ਆਯੁਰਵੈਦ ਦੀ ਦਵਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਆਯੁਰਵੈਦ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗ੍ਰੰਥ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵੈਂਗਸੇਨਾ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰੰਗਧਾਰਾ ਸੰਹਿਤਾ ਚਿਕਿਤਸਾਮਗ੍ਰਹਿ, ਅਤੇ ਭਾਵਾਮਿਸਰਾ ਨੂੰ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸਾਰੰਗਧਾਰਾ ਸੰਹਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਿਦਾਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਇਸਦੀ ਪਦਾਰਥਕ ਦਵਾਈ 'ਚ ਅਫੀਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਪਿਸ਼ਾਬ ਦੀ ਜਾਂਚ ਵਿੱਚ ਅਫੀਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਰਸਚਿਕਿਤਸਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਧਾਤੂ ਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਆਯਾਤ ਕੀਤੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਰਸਚਿਕਿਤਸਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਖਣਿਜ ਦਵਾਈਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੀ ਹੈ, ਦੋਵੇਂ ਪਾਰਾ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਪਾਰਾ। ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਿੱਧ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖਣਿਜ ਦਵਾਈਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਜੀਵਨ-ਲੰਬਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਈ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਮੱਧਯੁਗੀ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਯੂਨਾਨੀ ਟਿੱਬ ਦੀ ਦਵਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਈ। ਅਲੀ-ਬਿਨ ਰੱਬਾਨ ਨੇ ਫਿਰਦੌਸੂ-ਹਿਕਮਤ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਯੂਨਾਨੀ ਦਵਾਈਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਡਾਕਟਰੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਯੂਨਾਨੀ ਦਵਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਗਭਗ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਈ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਸਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਹਕੀਮ ਦੀਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਅਰਬੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਡਾਕਟਰੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ, ਮਜੀਨੀ-ਏ-ਦੀਏ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਕੀਤਾ। ਫਿਰੋਜ਼ਸ਼ਾਹ ਤੁਗਲਕ ਨੇ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਟਿੱਬੇ ਫਿਰੋਜ਼ਸ਼ਾਹੀ ਲਿਖੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਟਿੱਬੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ, ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਸਰੋਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਦਾਰਾ-ਸ਼ਿਕੋਹ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਨੂਰੁਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀ ਮੁਸਲਾਜਾਤੀ-ਦਰਸ਼ੀਕੋਹੀ, ਯੂਨਾਨੀ ਦਵਾਈ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਲਗਭਗ ਸਾਰੀ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦਵਾਈ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।

16.1.6 ਖੇਤੀਬਾੜੀ

ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਯੁਗ ਵਿੱਚ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਪੈਟਰਨ (ਸੈਲੀ) ਘੱਟ ਜਾਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਹੀ ਸੀ ਜੋ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਨਵੀਆਂ ਫਸਲਾਂ, ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਾਗਬਾਨੀ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ। ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਕਣਕ, ਚਾਵਲ, ਜੌਂ, ਬਾਜਰਾ, ਦਾਲਾਂ, ਤੇਲ ਬੀਜ, ਕਪਾਹ, ਗੰਨਾ ਅਤੇ ਨੀਲ ਸਨ। ਪੱਛਮੀ ਘਾਟਾਂ ਨੇ ਚੰਗੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦੀ ਕਾਲੀ ਮਿਰਚ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੇ ਕੇਸਰ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ। ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਤੋਂ ਅਦਰਕ ਅਤੇ ਦਾਲਚੀਨੀ, ਕੇਰਲ ਤੋਂ ਇਲਾਇਚੀ, ਚੰਦਨ ਅਤੇ ਨਾਰੀਅਲ, ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਤੰਬਾਕੂ, ਮਿਰਚਾਂ, ਆਲੂ, ਅਮਰੂਦ, ਸੇਬ, ਕਾਜੂ ਅਤੇ ਅਨਾਨਾਸ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੌਦੇ ਸਨ ਜੋ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਅਤੇ ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਮਾਲਵਾ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭੁੱਕੀ ਦੇ ਪੌਦਿਆਂ ਤੋਂ ਅਫੀਮ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਬਾਗਬਾਨੀ ਦੇ ਸੁਧਰੇ ਤਰੀਕੇ ਬੜੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਅਪਣਾਏ ਗਏ। 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿੱਚ

ਗੋਆ ਦੇ ਜੈਸੂਇਟਸ ਦੁਆਰਾ ਵਿਧੀਵਤ ਅੰਬ-ਗ੍ਰਾਫਟਿੰਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸ਼ਾਹੀ ਮੁਗਲ ਬਾਗ ਢੁਕਵੇਂ ਖੇਤਰ ਸਨ ਜਿੱਥੇ ਫਲਾਂ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਕਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ, ਖੂਹ, ਤਲਾਬ, ਨਹਿਰਾਂ, ਰਹਿਤ, ਚਰਸ ਅਤੇ ਢੋਂਕਲੀ ਚਰਸ (ਚਮੜੇ ਦੀ ਬਣੀ ਇੱਕ ਬਾਲਟੀ ਜੋ ਜੂਲੇ ਦੇ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਆਗਰਾ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਫਾਰਸੀ ਪਹੀਏ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ, ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਭੂਮੀ ਮਾਪ ਅਤੇ ਭੂਮੀ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੀਂਹ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰਾਂ ਲਈ ਵੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 16.2

1. ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ਜਿੱਥੇ ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਵਾਈ ਜੈ ਸਿੰਘ-2 ਦੁਆਰਾ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਿਗਰਾਨੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।
2. ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਲਿਖੇ ਗਏ ਆਯੁਰਵੇਦ ਦੇ 2 ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
3. ਫਿਰਦੌਸ਼-ਹਿਕਮਤ ਕੀ ਹੈ ?
4. ਕਿਹੜੀ ਕਿਤਾਬ ਅਰਬੀ, ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਡਾਕਟਰੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ?
5. ਚਾਰ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ਜੋ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ।

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ

- ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ। ਅਰਬੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਮਦਰੱਸੇ ਅਤੇ ਮਕਤਬ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਗਏ। ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।
- ਗਣਿਤ, ਰਸਾਇਣ, ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ, ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਚਿਕਿਤਸਾ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ।
- ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਿਆਦਾਤਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਜਾਂ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਸਨ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

- ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਗਿਆਨਕ ਕੰਮ ਸਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਫ਼ਾਰਸੀ/ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ/ਅਰਬੀ ਤੋਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
2. ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਦਵਾਈ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
3. ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਚਾਈ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।
4. 'ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨੀ' ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਲੇਖ ਲਿਖੋ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ

16.1

1. ਗਣਿਤ, ਮਾਪਦੰਡ, ਜਿਓਮੈਟਰੀ, ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਲੇਖਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਲੋਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ
2. ਗਣਿਤ
3. i) ਨਿਰਮਾਣ ਏਜੰਸੀਆਂ
ii) ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਕੇਂਦਰ
4.

ਵਿਦਵਾਨ	ਕੰਮ ਦਾ ਨਾਮ
ਨਾਰਾਇਣ ਪੰਡਿਤ	ਗਣਿਤਕੌਮੁਦੀ
ਗੰਗਾਧਰ	ਲੀਲਾਵਤਾ ਵਿਆਖਿਆ
ਗਣੇਸ਼ ਦੈਵਜਨਾ	ਬੁਧੀਵਿਲਾਸਿਨੀ
ਹਮਸ ਦੇਵਾ	ਮ੍ਰਗ- ਪਕਸੀ-ਸਸਤਰਾ
ਜਹਾਂਗੀਰ	ਤੁਜਕ-ਇ-ਜਹਾਂਗੀਰੀ
ਸੁਕਰਾਚਾਰਿਆ	ਸੁਕਰਾਨੀਤੀ
ਨੀਲਕੰਠਾ ਜੋਤਿਰਵਿਦਾ	ਤਾਜਿਕ
5. ਕਸ਼ਮੀਰ, ਸਿਆਲਕੋਟ, ਜ਼ਫਰਾਬਾਦ, ਪਟਨਾ, ਮੁਰਸ਼ਦਾਬਾਦ, ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ, ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਅਤੇ ਮੈਸੂਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ 4।

16.2

1. ਦਿੱਲੀ, ਉਜੈਨ, ਵਾਰਾਣਸੀ, ਮਥੁਰਾ ਅਤੇ ਜੈਪੁਰ।
2. ਸਾਰੰਗਧਾਰਾ ਸੰਹਿਤਾ, ਚਿਕਿਤਸਾਸਮਗ੍ਰਾਹ, ਯਗਰਤਬਜਾਰਾ ਅਤੇ ਭਾਵਪ੍ਰਕਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ 2।
3. ਅਲੀ-ਬਿਨ-ਰੱਬਾਨ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਗਈ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਯੂਨਾਨੀ ਦਵਾਈ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਡਾਕਟਰੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ।
4. ਮਜੀਨੀ-ਏ-ਦੀਏ
5. ਤੰਬਾਕੂ, ਮਿਰਚਾਂ, ਆਲੂ, ਅਮਰੂਦ, ਕਸਟਾਰਡ ਐਪਲ, ਕਾਜੂ ਅਨਾਨਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ 4।

ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ

1. ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਵਾਈ ਜੈ ਸਿੰਘ-॥ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਬਜ਼ਰਵੇਟਰੀ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ। ਇੱਕ ਆਬਜ਼ਰਵੇਟਰੀ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਉਪਲਬਧ ਯੰਤਰਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਰਿਪੋਰਟ ਲਿਖੋ।
2. ਕਾਗਜ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਫੈਕਟਰੀ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ। ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 'ਤੇ ਇੱਕ ਰਿਪੋਰਟ ਲਿਖੋ।
3. ਤੁਸੀਂ ਦਵਾਈ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ-ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਜੋ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਯੂਨਾਨੀ ਟਿੱਬ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਜੋ ਮੱਧਕਾਲੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਬਿਮਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਂਦੇ ਹੋ, ਉਹ ਐਲੋਪੈਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਓ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਵੱਖਰੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਇੱਕ ਜਾਂ ਵੱਧ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ:
 - ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰੋ
 - ਇਸ ਬਾਰੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਤੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲੈ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ
 - ਇੰਟਰਨੈੱਟ 'ਤੇ ਖੋਜ ਕਰੋ
 - ਕਿਸੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਮਿਲੋ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਮੋਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨੀ

ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਰਿਪੋਰਟ ਲਿਖੋ, ਹਰੇਕ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹੋਏ।

4. ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਫਸਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਦੋ ਚੁਣੋ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਆਈਆਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲਗਾਓ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੋ।

17

ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ

ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੋਚ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਵੱਲ ਸਰ ਸੀ.ਵੀ. ਰਮਨ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੇਮਿਸਾਲ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਂਦੀ ਡਾ. ਹੋਮੀ ਜੇ. ਭਾਬਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪਿਤਾਮਾ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਡਾ. ਜੇ.ਸੀ. ਬੋਸ, ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਡਾ. ਵਿਕਰਮ ਸਾਰਾਭਾਈ, ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਡਾ. ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ, ਡਿਫੈਂਸ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਨੇ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਵੋਗੇ।

- ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕੁਝ ਮਹਾਨ ਭਾਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਗਿਣਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ: ਅਤੇ
- ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰ ਸਕੋਗੇ।

17.1 ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਰਾਮਾਨੁਜਨ (1887-1920)

ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਅਯੰਗਰ ਰਾਮਾਨੁਜਨ (FRS), ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਗਣਿਤਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਅਯੰਗਰ ਰਾਮਾਨੁਜਨ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦਾ ਜਨਮ 22 ਦਸੰਬਰ 1887 ਨੂੰ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਦੇ ਇਰੋਡ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਉਸਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਚੇਨਈ ਤੋਂ 160 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਕੁੰਭਕੋਨਮ ਚਲੇ ਗਏ।

ਰਾਮਾਨੁਜਨ ਨੇ ਕੁੰਭਕੋਨਮ ਦੇ ਟਾਊਨ ਹਾਲ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਯੋਗ ਆਲਰਾਊਂਡਰ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਗਣਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਦਾ ਪਿਆਰ ਅਸਾਧਾਰਨ ਸੀ। ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਅਦਭੁਤ ਚੁੰਬਕੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਖਿਚਦੀਆਂ

ਨੋਟ

ਸਨ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਜੀ.ਐਸ. ਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁੱਧ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ, ਨਾਮ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ

ਭਾਵੇਂ ਪੁਰਾਣੀ ਸੀ, ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਗਣਿਤ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ। ਉਸ ਨੇ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਖੋਜਾਂ 'ਤੇ ਨੋਟਸ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੀ।

ਉਸ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਖੋਜ ਨੋਟ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਮਾਨੁਜਨ ਦੀਆਂ ਫਰੇਡ ਨੋਟਬੁੱਕਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਾਲਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਗਣਿਤਕ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦੇ ਜਰਨਲ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 1911 ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਉਸੇ ਜਰਨਲ ਵਿੱਚ ਬਰਨੌਲੀ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਉਹ ਮਦਰਾਸ ਸਰਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਘਾਟ ਨੇ ਉਸ ਲਈ ਦੋਵਾਂ ਸਿਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਉਹ ਮਦਰਾਸ ਪੋਰਟ ਟਰੱਸਟ ਵਿੱਚ ਕਲਰਕ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਿਆ ਜੋ ਉਸ ਲਈ ਕਿਸਮਤ ਵਾਲੀ ਸਾਬਤ ਹੋਈ। ਇੱਥੇ ਉਹ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਉਸਨੂੰ ਜੀ.ਐਚ. ਹਾਰਡੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਕਿਤਾਬ ਆਰਡਰਜ਼ ਆਫ਼ ਇਨਫਿਨਿਟੀ ਲੱਭੀ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ 120 ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਫਾਰਮੂਲਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ। ਹਾਰਡੀ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦੀ ਜਲਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਉਸ ਲਈ ਲੰਡਨ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਲੋੜੀਂਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸਨੂੰ ਟ੍ਰਿਨਿਟੀ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਿੱਥੋਂ ਉਸਨੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਬੈਚਲਰ ਆਫ਼ ਸਾਇੰਸ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ? ਉਸਨੇ ਹਾਰਡੀ ਅਤੇ ਜੇ.ਈ. ਲਿਟਲਵੁੱਡ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਟੀਮ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਲੰਡਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੇਪਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੇ। ਉਹ ਲੰਡਨ ਦੀ ਰਾਇਲ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦੇ ਫੈਲੋ ਚੁਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦੂਜੇ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਟ੍ਰਿਨਿਟੀ ਕਾਲਜ ਦੇ ਫੈਲੋ ਚੁਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਰਤੀ ਸਨ।

ਰਾਮਾਨੁਜਨ ਨੂੰ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਸੀ। 1917 ਵਿੱਚ, ਉਹ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਨੰਬਰ (ਸੰਖਿਆਵਾਂ) ਉਸਦੇ ਦੋਸਤ ਬਣੇ ਰਹੇ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸਦੇ

ਸਰੀਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਉਸਦੀ ਸਿਹਤ ਵਿਗੜ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ 1919 ਵਿੱਚ “ਵਿਗਿਆਨਕ ਹੈਸੀਅਤ ਅਤੇ ਵੱਕਾਰ ਦੇ ਨਾਲ” ਭਾਰਤ ਵਾਪਸ ਪਰਤਿਆ। ਉਸਦੀ 1920 ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਸਦੀ ਗਣਿਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਗਣਿਤਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਹੈ।

17.2 ਚੰਦਰਸ਼ੇਖਰ ਵੀ. ਰਮਨ (1888-1970)

ਚੰਦਰਸ਼ੇਖਰ ਵੀ. ਰਮਨ, ਜੋ ਕਿ ਸੀ.ਵੀ. ਰਮਨ ਦੇ ਨਾਂਅ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ, ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖੀ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਮਾਨਵ ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਉਸਨੇ 1930 ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜਿੱਤਿਆ। ਉਹ ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਏਸ਼ੀਆਈ ਸੀ।

ਸੀ.ਵੀ. ਰਮਨ ਦਾ ਜਨਮ 7 ਨਵੰਬਰ 1888 ਨੂੰ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਦੇ ਤਿਰੂਚਿਰਾਪੱਲੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਨ। ਉਸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ, ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਪਲਿਆ। ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇਕਾਗਰਤਾ, ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਜਾਂਚ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਉਹ ਇੱਕ ਬਾਲ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇੰਡੀਅਨ ਆਡਿਟ ਐਂਡ ਅਕਾਊਂਟਸ (IAAS) ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਕਲਕੱਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿੱਤ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਲੇਖਾਕਾਰ ਵਜੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਲਈ ਆਪਣਾ ਉੱਚ ਅਹੁਦਾ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਲਕੱਤਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਸਾਇੰਸ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਡੂੰਘੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਉਸਨੇ ਵੀਨਾ, ਵਾਇਲਨ, ਤਬਲਾ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਦੰਗਮ ਵਰਗੇ ਸਾਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 1921 ਵਿੱਚ, ਉਸ ਰਾਇਲ ਸੋਸਾਇਟੀ ਆਫ ਲੰਡਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਟਰਿੰਗਡ ਇੰਸਟਰੂਮੈਂਟਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਇੱਕ ਪੇਪਰ ਪੜ੍ਹਿਆ। 1924 ਵਿੱਚ, ਉਸਨੂੰ ਰਾਇਲ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦਾ ਫੈਲੋ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਯਾਤਰਾ 'ਤੇ, ਉਹ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦੁਆਰਾ ਬਹੁਤ ਆਕਰਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਜਾਣਨ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਸੀ ਕਿ ਵੱਡੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਉੱਠਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਨੀਲਾ ਕਿਉਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਅਨੁਭਵੀ ਫਲੈਸ਼ (ਚਮਕ) ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਪਾਣੀ ਦੇ ਅਣੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਯੋਗ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਅਣੂ ਦੇ ਖਿਲਾਰਨ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਪੇਪਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਲੰਡਨ ਦੀ ਰਾਇਲ ਸੋਸਾਇਟੀ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਚਮਕ 'ਤੇ ਗੂੰਗੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਰਮਨ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਜਦੋਂ ਮੋਨੋਕ੍ਰੋਮੈਟਿਕ (ਇੱਕ ਰੰਗ ਵਾਲੀ) ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਰਨ ਕਿਸੇ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਪਦਾਰਥ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਖਿੱਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਮਨ ਨੇ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਪਾਇਆ ਕਿ ਘਟਨਾ ਵਾਲੀ ਮੋਨੋਕ੍ਰੋਮੈਟਿਕ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਤੀਬਰਤਾ (ਤਾਕਤ) ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਪੈਕਟ੍ਰਲ ਲਾਈਨਾਂ ਸਨ। ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਮੋਨੋਕ੍ਰੋਮੈਟਿਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਘਟਨਾ ਵਾਲੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਮੋਨੋਕ੍ਰੋਮੈਟਿਕ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਛੁਪਿਆ ਇਕ ਮਹਾਨ ਵਰਤਾਰਾ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਰਮਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਖਿੱਡੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਪੈਕਟ੍ਰਲ ਰੇਖਾਵਾਂ ਰਮਨ ਰੇਖਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਵਿਗਿਆਨੀ ਇਸ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਕੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤਰੰਗਾਂ ਵਰਗਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਣਾਂ ਵਰਗਾ ਹੈ, ਰਮਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਫੋਟੋਨ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਕਣਾਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ।

ਡਾ: ਰਮਨ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਵੀ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਥਾਹ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਉਸਦਾ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਨੋਬਲ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਕਿਲੋਵਾਟ ਪਾਵਰ ਵਾਲੇ ਐਕਸ-ਰੇ ਉਪਕਰਣ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਗਿਆਨੀ 5 ਕਿਲੋਵਾਟ ਪਾਵਰ ਵਾਲੇ ਐਕਸ-ਰੇ ਉਪਕਰਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਡਾ: ਰਮਨ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਪਣੇ 10 ਕਿਲੋਵਾਟ ਪਾਵਰ ਵਾਲੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ।

ਡਾ: ਰਮਨ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇੱਕ ਉੱਤਮ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਉਦੋਂ ਵੀ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਅਧੀਨ ਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਲਈ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਰਾਹੀਂ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਮਹਾਨ ਸਿਧਾਂਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ।

17.3 ਜਗਦੀਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ 1858-1937

ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸਨ ਜੋ ਸੀ ਬੋਸ ਜਿਸਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ। ਉਸਦਾ ਜਨਮ 30 ਨਵੰਬਰ, 1858 ਨੂੰ ਮਾਈਮਨ ਸਿੰਘ, ਹੁਣ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ, ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸੇਂਟ ਜੇਵੀਅਰਜ਼ ਕਾਲਜ, ਕਲਕੱਤਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 1885 ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਸੀ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਉਸਨੇ ਤਨਖਾਹ ਲੈਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨਾਲੋਂ ਲਗਭਗ ਅੱਧੀ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਉਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਗਿਆਨੀ ਬਣਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਨੇ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਮਾਣਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਤਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਉਪਕਰਣ ਬਣਾਇਆ। “ਇਲੈਕਟਰੋਮੈਗਨੈਟਿਕ ਰੇਡੀਏਸ਼ਨ ਐਂਡ ਪੌਲਰਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਆਫ ਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਰੇਅ” ਉੱਤੇ ਉਸਦੇ ਪੇਪਰ ਲਈ, ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਨਾਈਟ (ਉਪਾਧੀ) ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਉਸਨੂੰ 1917 ਵਿੱਚ ਅਤੇ 1920 ਵਿੱਚ ਲੰਡਨ ਦੀ ਰਾਇਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਫੈਲੋ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸਨ।

ਡਾ. ਬੋਸ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰੋਸਕੋਗ੍ਰਾਫ ਦੇ ਖੋਜੀ ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਜੋ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਗਤੀ ਦੇ ਇੱਕ ਮਿਲੀਮੀਟਰ ਦੇ ਲੱਖਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਬੋਸ ਨੇ ਕ੍ਰੋਸਕੋਗ੍ਰਾਫ ਦੁਆਰਾ ਲਏ ਗਏ ਗ੍ਰਾਫਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੌਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇੱਕ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ। ਕ੍ਰੋਸਕੋਗ੍ਰਾਫ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪੌਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਸ ਦੀ ਉੱਪਰ ਵੱਲ ਗਤੀ ਜੀਵਿਤ ਸੈੱਲਾਂ ਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਹੈ।

ਡਾ. ਬੋਸ ਨੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿ ਧਾਤੂਆਂ ਵੀ ਬਾਹਰੀ ਉਤੇਜਨਾ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਨੂੰ ਬੋਸ ਯੰਤਰਾਂ ਵਜੋਂ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕੀਤਾ। ਬੋਸ ਦੇ ਯੰਤਰਾਂ ਨੇ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕੈਂਚੀ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਟੀਲ ਅਤੇ ਧਾਤਾਂ ਵੀ ਕਿਵੇਂ ਥੱਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਮੁੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕ੍ਰੋਸਕੋਗ੍ਰਾਫ ਅਤੇ ਬੋਸ ਦੇ ਹੋਰ ਯੰਤਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਵਾਇਰਲੈਸ ਕਾਢਾਂ ਨੇ ਵੀ ਮਾਰਕੋਨੀ ਦੇ ਸਾਜ਼-ਸਾਮਾਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਣਾਇਆ। ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਵਾਇਰਲੈਸ ਕੋਰੇਰ (ਰੇਡੀਓ ਸਿਗਨਲ ਡਿਟੈਕਟਰ) ਅਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਤਰੰਗਾਂ ਦੇ ਅਪਵਰਤਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਦੀ ਕਾਢ ਕੱਢਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਤੱਥ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਕਾਢ ਹੈ ਜੋ ਖੋਜਕਰਤਾ ਨਾਲੋਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪੱਸਨ 17.1

1. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਣੂ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪਿਤਾਮਾ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
2. ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਰਾਮਾਨੁਜਨ ਨੇ ਕਿਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ?
3. ਰਾਮਾਨੁਜਨ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਇੰਡੀਅਨ ਮੈਥੇਮੈਟੀਕਲ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦੇ ਜਰਨਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ?
4. ਅਨੰਤ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਕਿਸਨੇ ਲਿਖੀ ?
5. ਸੀ.ਵੀ. ਰਮਨ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਕਦੋਂ ਮਿਲਿਆ ?
6. ਰਮਨ ਦੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਕਰਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ?
7. ਕਿਹੜਾ ਪੇਪਰ ਸੀ.ਵੀ. ਰਮਨ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਲੰਡਨ ਦੀ ਰਾਇਲ ਸੋਸਾਇਟੀ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ?
8. ਰਮਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
9. ਫੋਟੋਨ ਕੀ ਹਨ ?
10. ਜਗਦੀਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਕੰਮ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿੱਚ ਨਾਈਟ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦਿੱਤੀ ?
11. ਕ੍ਰੋਸਕੋਗ੍ਰਾਫ ਦੀ ਖੋਜ ਕਿਸਨੇ ਕੀਤੀ ?
12. ਕ੍ਰੋਸਕੋਗ੍ਰਾਫ ਕੀ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਦਾ ਹੈ ?
13. ਪਹਿਲੇ ਵਾਇਰਲੈੱਸ ਕੋਰੇਰ ਦੀ ਕਾਢ ਕਿਸਨੇ ਕੀਤੀ ?

17.4 ਹੋਮੀ ਜਹਾਂਗੀਰ ਭਾਬਾ (1909–1966)

ਡਾ: ਹੋਮੀ ਜਹਾਂਗੀਰ ਭਾਬਾ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਪਰਮਾਣੂ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪਿਤਾਮਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ 30 ਅਕਤੂਬਰ, 1909 ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪਾਰਸੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਬੱਚੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਈ ਇਨਾਮ ਜਿੱਤੇ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁਢਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਮੁੰਬਈ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਕੈਮਬ੍ਰਿਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਮਕੈਨੀਕਲ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਵਿੱਚ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਉੱਥੇ ਖੋਜ

ਕਾਰਜ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 1935 ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਡਾਕਟਰੇਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 1939 ਤੱਕ, ਉਸਨੇ ਬ੍ਰਿਹਮੰਡੀ ਰੇਡੀਏਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਖੋਜ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਦੂਸਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਭਾਰਤ ਪਰਤਿਆ।

ਡਾ: ਭਾਬਾ, ਡਾ: ਸੀ.ਵੀ. ਰਮਨ ਦੀ ਬੇਨਤੀ 'ਤੇ ਬੰਗਲੌਰ ਵਿਖੇ ਇੰਡੀਅਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਸਾਇੰਸ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਵਜ਼ੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਜਲਦੀ ਹੀ ਉਹ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਦਲੇਰਾਨਾ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਰ ਚੌਰਾਬ ਜੀ ਟਾਟਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਲਿਖ ਕੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸ਼ਕਤੀ ਵਜੋਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੇਗੀ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਆਪਣੇ ਮਾਹਿਰ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਸਰੋਤਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਟਾਟਾ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਫੰਡਾਮੈਂਟਲ ਰਿਸਰਚ (TIFR) 1945 ਵਿੱਚ ਡਾ. ਭਾਬਾ ਦੇ ਜੱਦੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਭਾਰਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਰਮਾਣੂ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਜਿਸਨੂੰ ਹੁਣ ਭਾਬਾ ਪਰਮਾਣੂ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ (BARC) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਟਰੰਮਵੇ ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਰਮਾਣੂ ਰਿਐਕਟਰ, ਅਪਸਰਾ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਹਰ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਬਾ 1948 ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਬਣੇ। ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਰਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੁਆਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਕਾਨਫਰੰਸ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਦਮ ਭੂਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ। 1966 ਵਿੱਚ ਡਾ: ਭਾਬਾ ਦੀ ਹਵਾਈ ਹਾਦਸੇ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

17.5 ਡਾ. ਵਿਕਰਮ ਅੰਬਾਲਾਲ ਸਾਰਾਭਾਈ (1919-1970)

ਡਾ. ਵਿਕਰਮ ਅੰਬਾਲਾਲ ਸਾਰਾਭਾਈ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਆਰੀਆਭੱਟ ਨੂੰ ਲਾਂਚ ਕਰਨ ਪਿੱਛੇ ਉਹ ਮੁੱਖ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਗਏ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਡਾ: ਸੀ.ਵੀ. ਰਮਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਬ੍ਰਿਹਮੰਡੀ ਕਿਰਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪੀ.ਐੱਚ.ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਕੈਮਬ੍ਰਿਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਬ੍ਰਿਹਮੰਡੀ ਕਿਰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੇ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਕਿਰਨਾਂ ਬਾਹਰੀ ਪੁਲਾੜ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਊਰਜਾ ਕਣਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਧਾਰਾ ਹਨ। ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਸਮੇਂ, ਉਹ ਸੂਰਜ, ਧਰਤੀ ਦੇ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਅਤੇ ਚੁੰਬਕਤਾ ਦੁਆਰਾ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਡਾ. ਸਾਰਾਭਾਈ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਉਹ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਉਦਯੋਗਪਤੀ ਸੀ। ਅੱਜ, ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਦਯੋਗ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਰਾਭਾਈ ਕੈਮੀਕਲਜ਼, ਸਾਰਾਭਾਈ ਗਲਾਸ, ਸਾਰਾਭਾਈ ਗੀਗੀ ਲਿਮਿਟੇਡ, ਸਾਰਾ ਭਾਈ ਮਰਕ ਲਿਮਿਟੇਡ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ। ਉਸਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਫੌਜੀ ਹਾਰਡਵੇਅਰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਐਂਟੀਬਾਇਓਟਿਕਸ ਅਤੇ ਪੈਨਿਸਿਲਿਨ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤ ਲਈ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਦੀ ਬੱਚਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜੋ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਆਯਾਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਅਤੇ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਮਨੀ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਵੀ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਸਨੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ।

ਡਾ. ਵਿਕਰਮ ਅੰਬਾਲਾਲ ਸਾਰਾਭਾਈ ਨੇ ਕਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜੋ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇੰਡੀਅਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ (ਆਈਆਈਐਮਐਸ) ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਉਹ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਮਿਸ਼ਨ ਫਾਰ ਸਪੇਸ ਰਿਸਰਚ (INCOSPAR) ਅਤੇ ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੰਬਾ ਇਕੂਟੋਰੀਅਲ ਰਾਕੇਟ ਲਾਂਚਿੰਗ ਸਟੇਸ਼ਨ (ਟੀ.ਈ.ਆਰ.ਐਲ.ਐਸ.) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੈਟੇਲਾਈਟ ਸੰਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪਿੰਡਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਵੀ ਬਣਾਈ। ਉਸਨੂੰ 1966 ਵਿੱਚ ਪਦਮ ਭੂਸ਼ਣ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਦਮ ਵਿਭੂਸ਼ਣ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਘਾਟਾ ਹੈ।

17.6 ਡਾ. ਏ.ਪੀ.ਜੇ. ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਿਆਰ੍ਹਵੇਂ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਡਾ. ਏ.ਪੀ.ਜੇ. ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਅਕਤੂਬਰ, 1931 ਨੂੰ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਦੇ ਟਾਪੂ ਸ਼ਹਿਰ ਰਾਮੇਸ਼ਵਰਮ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਲਈ 1997 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਰਵਉੱਚ ਨਾਗਰਿਕ ਸਨਮਾਨ, ਭਾਰਤ ਰਤਨ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਡਾ. ਕਲਾਮ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਰਾਮੇਸ਼ਵਰਮ ਵਿਖੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਸ਼ਵਾਰਟਜ਼ ਗਾਈ ਸਕੂਲ, ਰਾਮਨਾਥਪੁਰਮ ਤੋਂ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮਦਰਾਸ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਤੋਂ ਐਰੋਨਾਟਿਕਲ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਡਾ. ਕਲਾਮ ਨੇ 1963 ਤੋਂ 1982 ਤੱਕ ਇੰਡੀਅਨ ਸਪੇਸ ਰਿਸਰਚ ਆਰਗੇਨਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ (ਇਸਰੋ) ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਵਿਕਰਮ ਸਾਰਾਭਾਈ ਸਪੇਸ ਸੈਂਟਰ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਸੈਟੇਲਾਈਟ ਲਾਂਚ ਵਹੀਕਲ (SLV C) ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਨੇ ਸੈਟੇਲਾਈਟ ਰੋਹਿਣੀ ਨੂੰ ਆਰਬਿਟ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ। 1982 ਵਿੱਚ, ਡਿਫੈਂਸ ਰਿਸਰਚ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਆਰਗੇਨਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ (ਡੀ ਆਰ ਡੀ ਓ) ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਵਜੋਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਗਾਈਡਡ ਮਿਜ਼ਾਈਲ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (ਆਈ ਜੀ ਐਮ ਡੀ ਪੀ) ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਰੱਖਿਆ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਪੰਜ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ - ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਤ੍ਰਿਸ਼ੂਲ, ਆਕਾਸ਼, ਨਾਗ ਅਤੇ ਅਗਨੀ। ਉਸਨੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਸਤ੍ਹਾ ਤੱਕ ਮਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮਿਜ਼ਾਈਲ ਅਗਨੀ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਸਫਲ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਉੱਚ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਲੱਬ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਗਨੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹਲਕੇ ਭਾਰ ਵਾਲੀ ਕਾਰਬਨ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪੋਲੀਓ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕੈਲੀਪਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਨੇ ਕੈਲੀਪਰਾਂ ਦਾ ਭਾਰ 4 ਕਿਲੋ ਤੋਂ ਘਟਾ ਕੇ 400 ਗ੍ਰਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਬਰਕਤ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਪਰਿੰਗ ਵਰਗੀ ਕੋਇਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਟੈਂਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਦਿਲ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਬੈਲੂਨ ਐਂਜੀਓਪਲਾਸਟੀ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਕਲਾਮ ਦਾ ਜੀਵਨ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਸਲ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਅਸਲੀ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਅੰਦਰੋਂ ਸੋਧ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ “ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੰਕੇਤਾਂ ’ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਕੇਤਾਂ ’ਤੇ ਘੱਟ” ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਿਰਸਵਾਰਥ ਤੌਰ ’ਤੇ ਕਰਤਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣਾ। ਡਾ. ਕਲਾਮ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, “ਦੁਨਿਆਵੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਜਾਇਦਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆ, ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ, ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ, ਕੋਈ ਪਰਿਵਾਰ ਨਹੀਂ, ਪੁੱਤਰ, ਧੀਆਂ ਨਹੀਂ।”

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 17.2

1. ਡਾ. ਹੋਮੀ ਜੇ. ਭਾਭਾ ਦਾ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਕੀ ਸੀ ?
2. 1945 ਵਿੱਚ ਡਾ. ਭਾਭਾ ਦੇ ਜੱਦੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀ ਸੰਸਥਾ ਖੋਲ੍ਹੀ ਗਈ ਸੀ ?

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

3. ਪਹਿਲੇ ਪਰਮਾਣੂ ਰਿਐਕਟਰ ਦਾ ਨਾਮ ਕੀ ਸੀ ?
4. ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਕਿਰਨਾਂ ਕੀ ਹਨ ?
5. ਡਾ. ਵਿਕਰਮ ਸਾਰਾਭਾਈ ਕਰੋੜਾਂ ਭਾਰਤੀ ਰੁਪਏ ਕਿਵੇਂ ਬਚਾ ਸਕੇ ?
6. TERLS ਕੀ ਹੈ ?
7. ਡਾ. ਏ.ਪੀ.ਜੇ. ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਤ ਰੱਖਿਆ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?
8. ਡਾ. ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ ਨੇ ਪੋਲੀਓ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਿਵੇਂ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ?

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ?

- ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਰਾਮਾਨੁਜਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਗਣਿਤ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ।
- ਸੀ.ਵੀ. ਰਮਨ ਇੱਕ ਬੇਮਿਸਾਲ ਭਾਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ 1930 ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜਿੱਤਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਖੋਜ ਕਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਫੋਟੋਨਾਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਕਣਾਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਮਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਡਾ. ਜੇ.ਸੀ. ਬੋਸ ਨੂੰ ਕ੍ਰੋਸਕੋਗ੍ਰਾਫ ਦੀ ਕਾਢ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬੂਟੇ ਦੇ ਵਾਧੇ ਤੇ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਕਿ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਘੜ੍ਹਨ ਯੰਤਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਸ ਯੰਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਡਾ. ਹੋਮੀ ਭਾਭਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਭਾਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਪਰਮਾਣੂ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ।
- ਡਾ. ਵਿਕਰਮ ਸਾਰਾਭਾਈ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਸਨ ਜੋ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਆਰੀਆਭੱਟ ਨੂੰ ਲਾਂਚ ਕਰਨ ਪਿੱਛੇ ਸਨ। ਉਹ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਉਦਯੋਗਪਤੀ ਵੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਕਈ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਹ INCOSPAR ਅਤੇ ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਚੇਅਰਪਰਸਨ ਸਨ।
- ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਡਾ. ਏ.ਪੀ.ਜੇ. ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ ਨੇ SLVC ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨੇ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਰੋਹਿਣੀ ਨੂੰ ਆਰਬਿਟ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ। ਡੀਆਰਡੀਓ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਵਜੋਂ, ਉਸਨੇ ਪੰਜ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ - ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਤ੍ਰਿਸ਼ੂਲ, ਆਕਾਸ਼, ਨਾਗ ਅਤੇ ਅਗਨੀ। ਉਹ ਅੱਜ ਤੱਕ ਭਾਰਤੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਜਗਦੀਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
2. ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁਪਰ ਪਰਮਾਣੂ ਸ਼ਕਤੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਹੋਮੀ ਜੇ. ਭਾਭਾ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰੋ।
3. ਸੀ.ਵੀ. ਰਮਨ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦੇ ਕਿਵੇਂ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਮਹਾਨ ਸਿਧਾਂਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਸਨ ?
4. ਡਾ. ਕਲਾਮ ਦਾ ਜੀਵਨ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਸਲ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ

17.1

1. ਹੋਮੀ ਜੇ ਭਾਭਾ
2. ਗਣਿਤ
3. ਬਰਨੌਲੀ ਸੰਖਿਆਵਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਖੋਜ ਪੱਤਰ।
4. ਜੀ.ਐੱਚ. ਹਾਰਡੀ
5. 1930 ਵਿੱਚ
6. ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਨੀਲਾ ਰੰਗ
7. ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਾ ਇੱਕ ਅਣੂ ਖਿੰਡਣਾ
8. ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ, ਘਟਨਾ ਵਾਲੀ ਮੋਨੋਕ੍ਰੋਮੈਟਿਕ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਘੱਟ ਤੀਬਰਤਾ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਪੈਕਟ੍ਰਲ ਲਾਈਨਾਂ ਸਨ, ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਲਾਈਟ ਮੋਨੋਕ੍ਰੋਮੈਟਿਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹਾਲਾਂਕਿ ਘਟਨਾ ਵਾਲੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਮੋਨੋਕ੍ਰੋਮੈਟਿਕ ਸੀ।
9. ਕਣ ਜੋ ਇਕੱਠੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।
10. ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਮੈਗਨੈਟਿਕ ਰੇਡੀਏਸ਼ਨ ਅਤੇ ਪੋਲਰਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਉਸਦਾ ਪੇਪਰ।
11. ਜਗਦੀਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ
12. ਪੌਂਦੇ ਦੇ ਇੱਕ ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਗਤੀ ਦਾ ਲੱਖਵਾਂ ਹਿੱਸਾ।
13. ਜਗਦੀਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 6

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਨੋਟ

17.2

1. ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਰੇਡੀਏਸ਼ਨ
2. ਟਾਟਾ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਫੰਡਾਮੈਂਟਲ ਰਿਸਰਚ (TIFR)?
3. ਅਪਸਰਾ
4. ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਕਿਰਨਾਂ ਬਾਹਰੀ ਪੁਲਾੜ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਊਰਜਾ ਕਣਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਧਾਰਾ ਹਨ।
5. ਉਸਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲਟਰੀ ਹਾਰਡਵੇਅਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਐਂਟੀਬਾਇਓਟਿਕਸ ਅਤੇ ਪੈਨਿਸਿਲਿਨ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।
6. ਬੰਬਾ ਇਕੂਟੋਰੀਅਲ ਰਾਕੇਟ ਲਾਂਚਿੰਗ ਸਟੇਸ਼ਨ
7. ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਤ੍ਰਿਸ਼ੂਲ, ਆਕਾਸ਼, ਨਾਗ ਅਤੇ ਅਗਨੀ
8. ਉਸਨੇ ਕੈਲੀਫਰਨੀ ਦਾ ਭਾਰ 4 ਕਿਲੋ ਤੋਂ ਘਟਾ ਕੇ ਸਿਰਫ 400 ਗ੍ਰਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

18

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ

ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਲਾ, ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹੋ। ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਹੈ ਸਿੱਖਿਆ।

ਪਰ ਸਿੱਖਿਆ ਕੀ ਹੈ? ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੱਚ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੈ। ਪਰ ਸਿੱਖਣਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਮੇਂ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤਜਰਬੇ ਬੇਤਰਤੀਬੇ ਜਾਂ ਅਚਨਚੇਤੀ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇੱਕ ਵਿਦਿਅਕ ਅਨੁਭਵ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪੂਰਵ-ਨਿਰਧਾਰਤ ਵਿਵਹਾਰਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਜਿਹੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਹੋ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਕੋਰਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋ। ਪਰ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਕੀ ਸਬੰਧ ਹੈ? ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਜੋਂ ਅਗਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪਿਛਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਸੰਚਿਤ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਕੁੱਲ ਜੋੜ ਹੈ। ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਸਮੂਹਕ ਪੂਲ ਨੂੰ ਲੰਘਣ ਦੀ ਢਾਂਚਾਗਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵੀ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲਗਾਵਾਂਗੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਜ ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੁਢਲੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ:

- ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੌਰਾਂ - ਪ੍ਰਾਚੀਨ, ਮੱਧਕਾਲੀ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰਾਨ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ;

- ਜੈਨ ਅਤੇ ਬੌਧੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ
- ਸਿੱਖਿਆ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਅਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ;
- ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਕਦਮਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ।
- ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ;
- ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਦੌਰਾਨ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ;
- ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਵੋਕੇਸ਼ਨਲ ਸਿੱਖਿਆ, ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ

18.1 ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ

18.1.1 ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂਕੁਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂਕੁਲ ਇੱਕ ਘਰੇਲੂ ਸਕੂਲ, ਇੱਕ ਆਸ਼ਰਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵੀ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਸੀ। ਸਿੱਖਣਾ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸ਼ਿਸ਼ ਪਰੰਪਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮ, 'ਉਪਨਯਨ' (ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਗੇ ਦੀ ਰਸਮ) ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਸਿੱਖਿਆ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੇਦਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਰਗੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂ ਅੰਸ਼ਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵਿਆਕਰਣ, ਤਰਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪੜ੍ਹਾਏ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਮੈਤ੍ਰਯਾਨੀ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਸਾਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮ ਗਿਆਨ (ਗਿਆਨ) ਸਿੱਖਣ (ਵਿਦਿਆ), ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ (ਚਿੰਤਨ) ਅਤੇ ਤਪੱਸਿਆ (ਤਪਸ) ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਆਤਮ ਨਿਰੀਖਣ (ਆਤਮਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ) ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਚੰਗਿਆਈ (ਸਤਵਾ), ਮਨ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਵੈ-ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉੱਚਤਮ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਹੀ

ਤਰੀਕਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਉਦਾਹਰਣ ਤੈਤਰੀਆ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਵਰੁਣ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਭਰਗੂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਕੋਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੀ ਹੈ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਿਤਾ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।

18.1.2 ਮੌਰੀਆ ਕਾਲ

ਮੌਰੀਆ ਅਤੇ ਮੌਰੀਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਤੀਬਰ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਿਆ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਕੇਂਦਰਾਂ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨਾਲ, ਵਪਾਰੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੁਤਬਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗਿਲਡਾਂ (ਸਮੂਹਾਂ) ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਤਕਨੀਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਖਣਨ, ਧਾਤੂ ਵਿਗਿਆਨ, ਤਰਖਾਣ, ਬੁਣਾਈ ਅਤੇ ਰੰਗਾਈ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਬਿਲਡਿੰਗ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਫਾਰਮੂਲੇ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦੇ ਨਾਲ, ਨਵੇਂ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਰੂਪ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ। ਗਿਲਡਾਂ ਨੇ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਨੈਵੀਗੇਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ “ਸਮਾਂ” (ਕਾਲ) 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਅਤੀਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ “ਸਮਾਂ” (ਕਾਲ) ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਡਾਕਟਰੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਯੁਰਵੇਦ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਤੱਤਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਮੈਡੀਕਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ। ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਰੀਰ ਲਈ ਤਿੰਨਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਸੁਮੇਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਜੜੀ ਬੂਟੀਆਂ ਦੇ ਔਸ਼ਧੀ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਸੀ। ‘ਚਰਕ’ ਦਵਾਈ ਲਈ ਅਤੇ ‘ਸੁਸ਼ਰੁਤ’ ਸਰਜਰੀ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਇਆ। ਚਰਕ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਚਰਕ ਸੰਹਿਤਾ ਦਵਾਈਆਂ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਰਚਨਾ ਸੀ।

ਤੁਸੀਂ ਚਾਣਕਯ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਚਨਾ ‘ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ’ ਹੈ। ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੇ ਅਧਿਐਨਾਂ ਦਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਪਨਯਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਨੇ ਚਾਰ ਵੇਦ ਸਿੱਖੇ ਅਤੇ ਵੈਦਿਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਰਕ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵੀ ਸਿੱਖੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸੀ ਜੋ ਅੱਜ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਲਈ ਰਾਮਾਇਣ ਦਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਧਨੁਰਵੇਦ, ਨਿਤਿਸ਼ਸਤਰ, ਹਾਥੀਆਂ ਅਤੇ ਰਥਾਂ ਦੀ ਸਿਕਸ਼ਾ (ਵਿਧਾ), ਅਲੇਖਿਆ ਅਤੇ ਲੇਖਿਆ (ਪੇਂਟਿੰਗ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ), ਲੰਘਾਨਾ (ਜੰਪਿੰਗ) ਅਤੇ ਤੈਰਾਨਾ (ਤੈਰਾਨਾ) ਸੀ।

ਸਿੱਖਿਆ

ਨੋਟ

18.1.3 ਗੁਪਤ ਕਾਲ

ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਵਿੱਚ, ਜੈਨ ਅਤੇ ਬੋਧੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਪਹਿਲੂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ। ਬੋਧੀ ਮੱਠਾਂ ਨੇ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਾਖਲ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਮੌਖਿਕ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਮੱਠਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਸਨ। ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਕਾਪੀ ਅਤੇ ਸਟੋਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਚੀਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਬੋਧੀ ਮੱਠਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਮੱਠਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਵਪਾਰੀ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੂਰੋਂ ਨੇੜਿਓਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਤ ਕੀਤਾ। ਫਾ-ਹੀਅਨ ਨੇ ਵੀ ਕਈ ਸਾਲ ਪਾਟਲੀਪੁਤਰ ਦੇ ਮੱਠ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਏ, ਬੋਧੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਪਾਟਲੀਪੁਤਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਨਾਰਸੀ, ਮਥੁਰਾ, ਉਜੈਨ ਅਤੇ ਨਾਸਿਕ ਵਰਗੇ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਹੋਰ ਕੇਂਦਰ ਸਨ। ਨਾਲੰਦਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪੂਰੇ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵਜ਼ੀਫ਼ੇ ਦੇ ਉੱਚ ਮਿਆਰਾਂ ਲਈ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੇਦਾਂਤ, ਦਰਸ਼ਨ, ਪੁਰਾਣਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ, ਮਹਾਂਕਾਵਿ, ਵਿਆਕਰਣ, ਤਰਕ, ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਦਰਸ਼ਨ, ਦਵਾਈ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਦਰਬਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਸੀ। ਜੈਨੀਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਪੜ੍ਹਾਅ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਅਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ 'ਆਦਿਪੁਰਾਣ' ਅਤੇ 'ਯਸ਼ਤਿਲਕਾ' ਵਰਗੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਮਾਧਿਅਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਤਾਮਿਲ, ਕੰਨੜ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜੈਨ ਅਤੇ ਬੋਧੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਖਜੂਰ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ 'ਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਜੋ ਇਕੱਠੇ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ "ਗ੍ਰੰਥ" ਵਜੋਂ ਜਾਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ, ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਗੁਆ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਠ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਜੋਂ ਘਟਣ ਲੱਗੇ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰਥਿਤ 'ਮੱਠ' ਜੈਨ ਅਤੇ ਬੋਧੀ ਮੱਠਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਨ। 'ਮੱਠ' ਵਿਦਿਅਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਵਾਂਗ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ।

18.1.4 ਪਿੰਡਲ ਗੁਪਤ ਕਾਲ

ਹਰਸ਼ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨੇ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ; ਮੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਮੱਠਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਟੈਕਸਲਾ, ਉਜੈਨ, ਗਯਾ ਅਤੇ ਨਾਲੰਦਾ ਦੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ

ਨਾਲੰਦਾ ਵਿੱਚ, ਹਿਊਏਨ ਸਾਂਗ ਨੇ ਬੋਧੀ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸਾਲ ਬਿਤਾਏ। ਸ਼ੀਲਭਦਰ, ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਦਾ ਮੁਖੀ ਸੀ।

ਸੱਤਵੀਂ ਅਤੇ ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ, ਮੰਦਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ‘ਘਟਿਕਾ’ ਜਾਂ ਕਾਲਜ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਵੇਂ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰੇ। ‘ਘਟਿਕਾਵਾਂ’ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਦਿਰ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਸਿਰਫ ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਜਾਂ ‘ਦਵਿਜਾਂ’ (ਦੋ ਵਾਰ ਜਨਮੇ) ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸੀ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਵਜੋਂ ਵਰਤੋਂ ਨੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਿਰਫ ਉੱਪਰਲੇ ਤਬਕਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।

18.2 ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨਾਲ, ਤਕਨੀਕਾਂ, ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਢੰਗਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਮੁੱਖ ਤੌਰ ’ਤੇ, ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ। ਇਹ ਗਿਆਨ ਉਸਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵਧਾਏਗਾ। ਸੋਚ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ‘ਮੰਨਨ ਸ਼ਕਤੀ’ ਨੂੰ ਸੋਚ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚਾ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਵਿਸ਼ਾ ਮਨ ਹੀ ਸੀ।

18.3 ਵਿਸ਼ੇ

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧਾਤੂ ਵਿਗਿਆਨ, ਪੱਕੀਆਂ ਇੱਟਾਂ, ਗਲੇਜ਼ਿੰਗ, ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਮਾਪ ਅਤੇ ਮਾਤਰਾ ਵਰਗੇ ਉਪਯੋਗੀ ਵਿਗਿਆਨਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਸੀ। ਚਿਕਿਤਸਾ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਪਿੱਛਲ-ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਤਕਸ਼ਿਲਾ ਅਤੇ ਵਾਰਾਣਸੀ ਵਰਗੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਵਾਈ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਚਰਕ ਸੰਹਿਤਾ ਔਰ ਦਵਾਈ ਤੇ ਸੁਸ਼ਰੁਤ ਸੰਹਿਤਾ ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਸਨ। ਸੁਸ਼ਰੁਤ ਨੇ ਸਰਜਰੀ ਨੂੰ “ਇਲਾਜ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਭਾਗ ਅਤੇ ਭੁਲੇਖੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ” ਮੰਨਿਆ। ਗਣਿਤ ਜਾਂ ‘ਗਣਿਤ’ ਵਿੱਚ ਅੰਕਗਣਿਤ, ਜਿਓਮੈਟਰੀ, ਅਲਜਬਰਾ, ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਜੋਤਿਸ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਅੰਕਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਵਣਜ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਗਣਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਰੀਆਭੱਟ ਦੁਆਰਾ ‘ਆਰੀਆਭੱਟੀਆ’ ਦਾ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। “ਸੂਰਿਆ ਸਿਧਾਂਤ”, ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਕੰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਯੰਤਰਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਨਾ ਤਾਂ ਸਹੀ

ਸਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਨ। ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਾਂਸੀ ਅਤੇ ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਬਚੇ ਰਸਾਇਣ ਅਤੇ ਧਾਤੂ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਚਮੜੇ ਦੀ ਰੰਗਾਈ, ਰੰਗਾਈ ਅਤੇ ਫਰਮੈਂਟਿੰਗ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

18.4 ਭਾਸ਼ਾ

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਿੱਖਿਅਤ ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਅਤੇ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੀ। “ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ” ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ।

ਇਹ ਜਨਤਾ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ। ਮੌਰੀਆ ਰਾਜੇ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ’ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ, ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਨਿਮਰ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਾਲੀ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬੋਧੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਲਿਖਤਾਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਕੁਝ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ। ਇਕ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ‘ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼’ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜੈਨ ਲੇਖਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗੁਜਰਾਤ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਦ੍ਰਾਵਿੜ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤਾਮਿਲ, ਤੇਲਗੂ, ਕੰਨੜ ਅਤੇ ਮਲਿਆਲਮ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਉਦਾਹਰਣ ਨਾਲੰਦਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸੀ। ਹਿਊਏਨ ਸਾਂਗ ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਚੀਨੀ ਯਾਤਰੀ ਨੇ ਨਾਲੰਦਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੂੰ ਉੱਨਤ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਖੋਜ ਲਈ ਇੱਕ ਪੋਸਟ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਜੋਂ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਲੰਦਾ ‘ਵਿਚਾਰ -ਚਰਚਾ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ’ ਲਈ ਵੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੋਸਟਲ ਸਨ। ਰਾਜਾ ਬਾਲਪੁੱਤਰਦੇਵ ਨੇ ਨਾਲੰਦਾ ਵਿਖੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਆਏ ਜਾਵਾ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਮੰਦਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 18.1

1. ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਕੀ ਸਬੰਧ ਹੈ ?
2. ਉਪਨਯਨ ਰਸਮ ਕੀ ਹੈ ?
3. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿੱਥੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ?
4. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਮੈਡੀਕਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕੀ ਸੀ ?
5. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੈਨੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਦੋ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?

6. ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਕਾਰਨ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਆਮ ਲੋਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ?

18.5 ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ

ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ, ਇਸਲਾਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਤਰਜ਼ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਬਗਦਾਦ ਦੇ ਅੱਬਾਸੀ ਦੇ ਅਧੀਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਸਮਰਕੰਦ, ਬੁਖਾਰਾ ਅਤੇ ਈਰਾਨ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ, ਇੱਕ ਮਿਸਾਲੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ, ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਗੱਦ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜੋ ਸਥਾਨਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਮਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਿਨਹਾਜ ਉਸ-ਸਿਰਾਜ, ਜ਼ਿਆਉਦੀਨ ਬਰਾਨੀ ਅਤੇ ਆਫੀਫ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਵਤਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ 'ਮਖਤਾਬ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ 'ਮਦਰੱਸੇ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। 'ਮਖਤਾਬ' ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਨਤਕ ਦਾਨ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ 'ਮਦਰੱਸਿਆਂ' ਨੂੰ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਅਤੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਛੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਨ: (i) ਉਹ ਜੋ ਰਿਆਸਤਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਅਤੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, (ii) ਉਹ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਾਜ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਜਾਂ ਦਾਨ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, (iii) ਉਹ ਜੋ ਮਸਜਿਦਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, (iv) ਉਹ ਜੋ ਕਬਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ, (v) ਉਹ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਅਤੇ (vi) ਉਹ ਜੋ ਸੂਫੀ ਧਰਮ-ਸਥਾਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਮਸ਼ਹੂਰ 'ਮਦਰੱਸੇ' ਸਨ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਮੁਈਜ਼ੀ, ਨਸੀਰੀ ਅਤੇ ਫਿਰੋਜ਼ੀ ਮਦਰੱਸੇ, ਬਿਦਰ ਵਿੱਚ ਮੁਹੰਮਦ ਗਵਾਨੀ ਦਾ ਮਦਰੱਸਾ ਅਤੇ ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਵਿੱਚ ਅਬੁਲ ਫਜ਼ਲ ਦਾ ਮਦਰੱਸਾ। ਸੀਰਤ-ਏ-ਫ਼ਿਗ਼ਜ਼ ਸ਼ਾਹੀ 14 ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੂਚੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਮਦਰੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਿਆਂ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਜਾਂ ਦਿਰਾਤ ਜੋ ਕਿ ਕੁਰਾਨ ਆਦਿ ਦੇ ਪਾਠ, ਵਿਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਤੇ ਬੋਲਣ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਧੀ ਸੀ।

ਮੁਸਲਿਮ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਆਤਮਾ ਵਿੱਚ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੀ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ: ਪਰੰਪਰਾਗਤ (ਮਾਨਕੁਲਾਤ) ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ (ਮਕੁਲਤ) ਵਿਗਿਆਨ। ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਰਵਾਇਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦੇ

ਸਿੱਖਿਆ

ਨੋਟ

ਹਨ। ਤਰਕ, ਦਰਸ਼ਨ, ਦਵਾਈ, ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਗਿਆਨਾਂ ਨੂੰ ਰਵਾਇਤੀ ਵਿਗਿਆਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ (1211-36) ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਿਕੰਦਰ ਲੋਦੀ (1489-1517) ਦੇ ਰਾਜ ਤੱਕ ਰਵਾਇਤੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਰਿਹਾ। ਸਿਕੰਦਰ ਲੋਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਦਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਮੁਲਤਾਨ ਤੋਂ ਸ਼ੇਖ ਅਜ਼ੀਜ਼ੁੱਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ੇਖ ਅਜ਼ੀਜ਼ੁੱਲਾ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਮਹਾਨ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਨੇ ਵਿੱਦਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਆ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾਵਾਂ, ਵਿਦਿਆਪੀਠਾਂ, ਮਕਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਮਦਰੱਸਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਸਨੇ ਜਾਮਾ ਮਸਜਿਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇੱਕ ਕਾਲਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਿਆ ਰਾਜ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਮਸਜਿਦ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸਨ। ਉਹ ਹਾਕਮਾਂ, ਅਮੀਰ ਬੰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਦਾਨੀ ਸੱਜਣਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਦਾਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਸਨ। ਮੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਮਸਜਿਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਫਾਰਸੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕ ਵਿੱਦਿਆ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਸਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਉਰਦੂ ਦਾ ਉਭਾਰ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਹੋਇਆ ਜੋ ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਅਰਥਾਤ ਤੁਰਕਾਂ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਲੰਬੇ ਸੰਪਰਕ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਈ। ਬਾਬਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨੀ ਲਿਖੀ ਜਿਸਨੂੰ ਤਜੁਕ-ਏ-ਬਾਬਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ 'ਮਦਰੱਸਿਆਂ' ਵਿੱਚ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੁਮਾਯੂੰ ਨੇ ਗਣਿਤ, ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਨਾਲ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਪੱਖਪਾਤ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਫਾਰਸੀ ਸਿੱਖੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਲੇਖਕਾਰੀ, ਲੋਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ, ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇੱਕ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਬਣਾਈ। ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੁਦ ਕੀਤਾ। ਅਕਬਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਵਰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਜੋ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਹੀ। ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪਤਵੰਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂਚ,

ਨਿਰੀਖਣ, ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਮੁਸਲਿਮ ਮਦਰੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ, ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸੀ।

ਅਕਬਰ ਨੇ ਅਬੁਲ ਫਜ਼ਲ, ਫੈਜ਼ੀ, ਰਾਜਾ ਟੋਡਰ ਮਲ, ਬੀਰਬਲ ਅਤੇ ਰਹੀਮ ਵਰਗੇ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਨੌਂ ਹੀਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 18.2

1. ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਸੀ ?
2. ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਮਦਰੱਸਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕਿਸਨੇ ਕੀਤੀ ?
3. ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਦੇ ਕੁਝ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮਦਰੱਸਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
4. ਮੁਸਲਿਮ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਕੀ ਸੀ ?
5. ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਿਹੜੇ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਸਨ ?
6. ਅਕਬਰ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕੀ ਬਦਲਾਅ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ?

18.6 ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ

18.6.1 ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ: ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਾਂਗ, ਪਿਛਲੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਵਾਇਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਾਰੀ ਸਨ। ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕੇਂਦਰ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤਕਸ਼ਿਲਾ, ਨਾਲੰਦਾ, ਭਾਗਲਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵਿਕਰਮਸ਼ੀਲਾ, ਉੱਤਰੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਜਗਦਲ, ਕਾਠੀਆਵਾੜ ਵਿੱਚ ਵੱਲਭੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਕਾਂਚੀ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਇਸਲਾਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਅਤੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਵਧੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਹਿੰਦੂ ਆਬਾਦੀ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਸਨਮਾਨਿਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਾਧੇ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸੀਕਲ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। 1891 ਵਿੱਚ ਥਾਮਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ, “ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਪਿਆਰ ਇੰਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ।” ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ੈਲੀ ਲੱਭੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਾਲਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ, ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੀ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 7

ਸਿੱਖਿਆ

ਨੋਟ

ਸਿੱਖਿਆ

ਨੋਟ

ਲਗਭਗ 150 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਜਿੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਰਹੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਮੇਤ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖੀ। ਪੂਰਬੀ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਾਰਨ ਹੇਸਟਿੰਗਜ਼ ਦੁਆਰਾ 1781 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਕਲਕੱਤਾ ਮਦਰੱਸਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਸੀ। ਗਿਆਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ, 1792 ਵਿੱਚ, ਵਾਰਾਣਸੀ ਦੇ ਇੱਕ ਨਿਵਾਸੀ ਜੋਨਾਥਨ ਡੰਕਨ ਨੇ ਯੂਰਪੀਅਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਮੂਲ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕਾਲਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਅਤੇ ਅਖੌਤੀ ਅਛੂਤ ਜਾਤਾਂ ਸਮੇਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹੋਰ ਨਿਮਾਣੇ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਪੱਛਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

18.6.2 ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ

ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਨੂੰ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦਾ ਦੌਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੇ 1813 ਦੇ ਚਾਰਟਰ ਐਕਟ ਨੇ ਕੰਪਨੀ ਨੂੰ “ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤੀ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਿੱਖਿਅਤ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚਲੇ ਖੇਤਰਾਂ 'ਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਲਈ ਇੱਕ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ। ਓਰੀਐਂਟਲਿਸਟਾਂ ਅਤੇ ਐਂਗਲੀਸਿਸਟਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਬਹਿਸ ਹੋਈ ਜਿਸਦਾ ਅੰਤ 1835 ਦੇ ਮੈਕਾਲੇ ਦੇ ਮਿੰਟ ਅਤੇ ਬੈਂਟਿੰਕ ਦੇ ਮਤੇ ਦੁਆਰਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਫੰਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਯੂਰਪੀਅਨ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਵਿਲੀਅਮ ਬੈਂਟਿੰਕ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਅਪਣਾਇਆ। ਲਾਰਡ ਹਾਰਡਿੰਗ ਨੇ 1844 ਵਿੱਚ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

1854 ਦੇ ਵੁੱਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ ਨੇ ਵਿਦਿਅਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸੰਸ਼ੋਧਿਤ “ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਸੁਧਰੀਆਂ ਕਲਾ, ਵਿਗਿਆਨ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ” ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਾਧਿਅਮ ਵਜੋਂ ਫੈਲਾਉਣਾ ਸੀ। ਡਿਸਪੈਚ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਬੰਬਈ (ਆਧੁਨਿਕ ਮੁੰਬਈ), ਮਦਰਾਸ (ਆਧੁਨਿਕ ਚੇਨਈ) ਅਤੇ ਕਲਕੱਤਾ (ਆਧੁਨਿਕ ਕੋਲਕਾਤਾ) ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਿੱਜੀ ਉੱਦਮ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਗ੍ਰਾਂਟ-ਇਨ-ਏਡ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ, ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਆਦਿ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 1857 ਵਿੱਚ, ਬੰਬਈ, ਮਦਰਾਸ ਅਤੇ ਕਲਕੱਤਾ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 1882 ਅਤੇ 1887 ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

18.6.3 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ

1901 ਵਿੱਚ, ਲਾਰਡ ਕਰਜ਼ਨ ਨੇ ਪਬਲਿਕ ਇੰਸਟ੍ਰਕਸ਼ਨ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਬੁਲਾਈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। 1904 ਵਿੱਚ, ਇੰਡੀਅਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਜ਼ ਐਕਟ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਨ, ਕਾਲਜਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਗੁਣਾਤਮਕ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਉਪਾਅ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਸੀ।

ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਨਿਯਮ ਦੇ ਤਹਿਤ, ਜਨਤਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜੋ ਸ਼ਾਸਕ ਅਤੇ ਪਰਜਾ ਵਿਚਕਾਰ ਦੁਭਾਸ਼ੀਏ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰੇਗੀ। ਹਾਈ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪਿੰਡਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨੇਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਨਸਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ। ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪੈਂਫਲਿਟਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਲਿਆਂਦੀ।

18.6.4 ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਦਫਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਰਕ ਜਾਂ ਬਾਬੂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਨੇ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਿੱਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ ਸਨ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੈਜ਼ੈਂਟੇਸ਼ਨ ਕਾਨਵੈਂਟ ਹੈ, ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਗੀ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 7

ਸਿੱਖਿਆ

ਨੋਟ

ਸਿੱਖਿਆ

ਨੋਟ

ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ।

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਭਾਰਤੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਸਾਰੇ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੇ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜੋ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਕੜੀ ਬਣ ਗਈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਪਾਰ, ਭਾਵ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਲੈ ਕੇ ਆਏ। ਆਜ਼ਾਦੀ, ਜਮਹੂਰੀਅਤ, ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਵਰਗੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਤਾਜ਼ੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਜਾਣੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਸੋਚ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਹੁਣ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ।

18.7 ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਅਸੀਂ 1947 ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੀ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ 'ਤੇ ਆ ਗਈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ, ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਸੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਹੈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਜੇਕਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਉਪਾਅ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਖੇਤਰੀ ਅਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਹੋਰ ਵਧ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਤਣਾਅ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ 1966 ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮਿਸ਼ਨ (1964- 66) ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ (ਜਿਸਨੂੰ ਕੋਠਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ

ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਸਮਾਜਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, 1976 ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੋਧ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਮਵਰਤੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ, ਯਾਨੀ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

18.7.1 ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ

ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੜਾਅ ਹੈ, ਜੋ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ (ਕਲਾਸ ਇੱਕ ਤੋਂ ਅੱਠ) ਤੱਕ ਫੈਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ, ਰਵੱਈਏ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਆਦਤਾਂ, ਜੀਵਨ ਗੁਨਰ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਗੁਨਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 45 ਦੇ ਤਹਿਤ ਰਾਜ ਨੂੰ 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਅਤੇ ਮੁਫਤ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੋਧ ਦੁਆਰਾ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਮਿਆਦ ਨੂੰ ਹੁਣ ਮੁਫਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਮਿਆਦ ਵਜੋਂ ਵੀ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਅਧਿਨਿਯਮ ਦੇ ਸੈਕਸ਼ਨ 18.9 ਦੇ ਤਹਿਤ ਇਸ ਐਕਟ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ। ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੀਤੀ 1986 ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

- i) ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਦਾਖਲਾ।
- ii) ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਰਵਵਿਆਪਕ ਧਾਰਨ।
- iii) ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪੱਧਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੁਧਾਰ।

ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ 2001 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਵਵਿਆਪਕੀਕਰਨ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੀ।

18.7.2 ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ

“ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਤੀਬਰ ਭੌਤਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਦੇ ਗਠਨ ਦਾ ਦੌਰ ਹੈ। ਇਹ ਤੀਬਰ ਜੀਵੰਤਤਾ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਦਾ ਦੌਰ ਵੀ ਹੈ।”

ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਸਾਧਾਰਨ ਵਿਸਤਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ 14-18 ਸਾਲ (9ਵੀਂ ਤੋਂ 12ਵੀਂ ਜਮਾਤਾਂ) ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2001 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 88.5 ਮਿਲੀਅਨ ਬੱਚੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਦਾਖਲੇ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਰਫ 31 ਮਿਲੀਅਨ ਬੱਚੇ 2001-2002 ਵਿੱਚ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ

ਸਿੱਖਿਆ

ਨੋਟ

ਦਾਖਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨੁਪਾਤ 'ਤੇ ਬੁਰਾ ਅਸਰ ਪਿਆ ਹੈ। ਵਿਸਤਾਰ ਦਾ ਦਬਾਅ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗਾ ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਵਧ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਦੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਵਵਿਆਪਕੀਕਰਨ ਵੱਲ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਜੋ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ (ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤੱਕ) ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੈ, ਪਰ ਅੱਧੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕ ਜੋ ਉੱਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਪੜ੍ਹਾਅ ਪਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਸੈਕੰਡਰੀ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਪੜ੍ਹਾਅ 'ਤੇ SSA ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਵਵਿਆਪਕੀਕਰਨ ਦੇ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਧਾਰਾ 18.9 ਦੇ ਤਹਿਤ ਕੁਝ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵੋਕੇਸ਼ਨਲ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜ੍ਹਾਅ 'ਤੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਧਾਰਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿੱਤਿਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਉੱਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵੋਕੇਸ਼ਨਲੀਕਰਨ 1968 ਵਿੱਚ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਪਹਿਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਹੁਣ ਤੱਕ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਫਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਕੀਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 50% ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਸੀ। +2 ਦਾ ਪੱਧਰ ਮਾਮੂਲੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। 11ਵੀਂ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਯੋਜਨਾ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਲਗਭਗ 5114 ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (ਆਈਟੀਆਈਜ਼) 57 ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਅਤੇ 50 ਗੈਰ-ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਟਰੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਲ ਹੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਕਦਮ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੈ।

18.7.3 ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਮਰਹੂਮ ਪੰ. ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ, ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨਾਲ ਸਭ ਕੁਝ ਠੀਕ ਹੈ, ਤਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ (ਜਮਾਤ ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ) ਪੜ੍ਹਾਅ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਹ ਇੱਕ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ

ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਗਈ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਬਹੁਤ ਅਸਮਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਕੁਝ ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਕਾਦਮਿਕ ਉੱਤਮਤਾ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਦੀ ਆਮ ਸਥਿਤੀ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਬੇਹਦ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ।

ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ 18-20 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘੱਟ ਹੈ। ਅਨੁਪਾਤ ਕੁਝ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਔਰਤਾਂ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਮਾਮੂਲੀ ਹੀ ਛੂਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੋਰਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ, ਤਰਕ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਨੇੜਿਓਂ ਸਬੰਧਤ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਕੋਰਸਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰਾਜ ਨੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਬਸਿਡੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਕਾਲਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਫੀਸਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਰਕਮ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਬਾਕੀ ਖਰਚਾ ਰਾਜ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਜਨਤਕ ਪੈਸਾ ਹੈ ਜੋ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਖਰਚਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਕੁੱਲ ਦਾਖਲਾ ਅਨੁਪਾਤ 1950-51 ਵਿੱਚ 0.7% ਤੋਂ 2006-2007 ਤੱਕ 11% ਵਧਿਆ ਹੈ। 2012 ਤੱਕ (11ਵੀਂ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ), ਇਸ ਦੇ 15% ਤੱਕ ਵਧਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਸੀ।

ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ

ਬਾਲਗ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਨੂੰ ਵੀ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਟੀਚੇ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਛੇਵੀਂ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ 15-35 ਸਾਲ ਦੇ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਾਖਰਤਾ ਮਿਸ਼ਨ (NLM) ਦਾ ਉਦੇਸ਼ 80 ਮਿਲੀਅਨ ਅਨਪੜ੍ਹ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1951 ਵਿੱਚ 7% ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ 18.3% ਸੀ ਜੋ 2011 ਵਿੱਚ ਵਧ ਕੇ 74.0% ਹੋ ਗਈ। ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ 82.14% ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ 65.46% ਹੈ।

18.7.4 ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਵੋਕੇਸ਼ਨਲ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਖਲਾਈ (TVET)

ਤਕਨੀਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਅਤਿ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਕੋਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਿਖਿਅਤ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਭੰਡਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਤਕਨੀਕੀ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 7

ਸਿੱਖਿਆ

ਨੋਟ

ਸਿੱਖਿਆ

ਨੋਟ

ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗ ਦੀਆਂ ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ 'ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਤਕਨੀਕੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿਅਕਤੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਤਾਕਤ ਦਾ ਸਰੋਤ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਕਸਰ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀਆਂ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਦਿਮਾਗੀ ਨਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਨੌਜਵਾਨ ਲੜਕੇ-ਲੜਕੀਆਂ, ਜੋ ਕਿ ਉੱਚ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਬਿਹਤਰ ਆਮਦਨ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਵਿਦੇਸ਼ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਰੇਨ ਡਰੇਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮਤਾ ਦੇ ਕਈ ਕੇਂਦਰ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੰਡੀਅਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ (IIT) ਅਤੇ ਇੰਡੀਅਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ (IIM)।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ

ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਲਗਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਕੋਲ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਕੁਸ਼ਲ ਕੰਮਕਾਜ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। 1968 ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਦਮ ਦੱਸਿਆ। ਇਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤਰੱਕੀ, ਸਾਂਝੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਬੰਧ ਦੀ ਲੋੜ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਨਵੀਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੀਤੀ (1986), ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਬਲ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਨੈੱਟਵਰਕ ਹੈ। ਲਗਭਗ 95% ਆਬਾਦੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਦੇ ਇੱਕ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ ਅਤੇ 80% ਇੱਕ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਦੇ ਤਿੰਨ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ (1986) ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 15-35 ਉਮਰ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਾਖਰਤਾ ਮਿਸ਼ਨ (NLM) ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਅਤੇ ਰੇਡੀਓ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਨੈੱਟਵਰਕ ਹੈ। ਇੱਕ ਸੈਟੇਲਾਈਟ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਅਤੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇੱਕ

ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਨੈੱਟਵਰਕ ਸੰਭਾਵੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ, ਜੋ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾ ਕੇ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦੂਰੀ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਕੇ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂਦਿਆ ਵਿਦਿਆਲਿਆ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਕੇਂਦਰੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਦੀ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰੀ ਲਈ ਇਸਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਹੋਣਹਾਰ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਮਿਆਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣਗੇ।

ਓਪਨ ਅਤੇ ਡਿਸਟੈਂਸ ਲਰਨਿੰਗ ਸਿਸਟਮ

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜੋ ਰਸਮੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਨ। ਇਹ ਵਿੱਤੀ, ਭੂਗੋਲਿਕ, ਅਕਾਦਮਿਕ ਜਾਂ ਡਾਕਟਰੀ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਓਪਨ ਐਂਡ ਡਿਸਟੈਂਸ ਲਰਨਿੰਗ (ODL) ਸਿਸਟਮ ਅਜਿਹੇ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਦੂਰੀ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭੇਜੇ ਗਏ ਪਾਠਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਜਾਂ ਕਾਰੋਬਾਰ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਪਰਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਹੈ। ਓਪਨ ਸਕੂਲ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸੈਕੰਡਰੀ (ਕਲਾਸ X) ਅਤੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ (ਕਲਾਸ 12) ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਓਪਨ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਨਿਯਮਤ ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੇਜੇ ਗਏ ਪਾਠਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹੋ। ਇਹ ਪਾਠ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਿਸਟਮ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗਤੀ, ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਲਚਕਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੁਮੇਲ ਨੂੰ ਚੁਣਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਹੂਲਤ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਓਪਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੱਲੋਂ ਉੱਚ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਹ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਰੇਕ ਭਾਰਤੀ ਨਾਗਰਿਕ ਤੱਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਲੰਮਾ ਪੈਂਡਾ ਪਾਰ ਕਰਨਗੀਆਂ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਨਿਯਮਤ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਿੱਖਿਆ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ। ਵਿਕਾਸ

ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਟੀਚੇ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਏਕੀਕਰਨ, ਉੱਤਮਤਾ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਤਾਂ ਹੀ ਪੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਹਰ ਬੱਚਾ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇਕ ਸੰਪੂਰਨ ਮਾਹੌਲ, ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਉੱਤਮਤਾ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਇਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰਾਹੀਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੋਟਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਰਵੱਈਏ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤਕਰਤਾ ਵਜੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

18.8 ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਕਾਸ

ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਐਕਟ

86ਵੀਂ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੋਧ, ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੰਸਦ ਦੁਆਰਾ 2002 ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਮੁਫਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਐਕਟ, ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ, ਸੰਸਦ ਦੁਆਰਾ ਅਪ੍ਰੈਲ 2010 ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਕਾਨੂੰਨ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 6-14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਹਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮੁਫਤ ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, ਸਬੰਧਤ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 22 ਕਰੋੜ ਬੱਚੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 4.6 ਫੀਸਦੀ ਬੱਚੇ (ਲਗਭਗ 92 ਲੱਖ) ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ।

ਐਕਟ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਮੇਟੀ ਜਾਂ ਸਥਾਨਕ ਅਥਾਰਟੀ ਛੇ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਮਰ ਦੇ ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਸਕੂਲੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਕਰੇਗੀ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਧਿਅਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ (RMSA)

RMSA ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਸਰਵਵਿਆਪਕੀਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਸਕੀਮ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮਿਆਰੀ ਸਿੱਖਿਆ 11ਵੀਂ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦੌਰਾਨ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

RMSA ਦਾ ਟੀਚਾ 15-16 ਸਾਲ (ਕਲਾਸ 9ਵੀਂ ਅਤੇ 10ਵੀਂ) ਦੇ ਸਾਰੇ ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਚੰਗੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਪਲਬਧ, ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਅਤੇ ਕਿਫਾਇਤੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਟੀਚਾ ਹੈ (i) ਕਿਸੇ ਵੀ ਬਸਤੀ ਦੇ 5 ਕਿਲੋਮੀਟਰ

ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬਸਤੀ ਦੇ 7 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਉੱਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ 2015 ਤੱਕ 15-16 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕ ਪਹੁੰਚ। ਨਿਵਾਸ ਅਤੇ (ii) 2010 ਤੱਕ ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਧਾਰਨ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ।

RMSA ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ

- (i) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ, RMSA ਫਰੇਮਵਰਕ ਵਿੱਚ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।
 - (a) ਕਲਾਸਰੂਮ ਲੈਬਾਰਟਰੀਆਂ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਰੂਮ, ਹੈੱਡਮਾਸਟਰ ਰੂਮ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਰੂਮ, ਲੜਕੀਆਂ ਅਤੇ ਲੜਕਿਆਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਪਖਾਨੇ, ਵਾਯੂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਅਤੇ
 - (b) ਮੌਜੂਦਾ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਰੂਮ, ਲੜਕੀਆਂ ਅਤੇ ਲੜਕਿਆਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਪਖਾਨੇ, ਵਾਯੂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ, ਲੈਬ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਅਤੇ ਨਵੀਨੀਕਰਨ ਰਾਹੀਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ।
- (ii) ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਇਹ ਸਕੀਮ SC/ST/ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ/ਸਮਾਜ ਦੇ ਹੋਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- (iii) RMSA ਸਕੀਮ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
 - a. ਸਾਇੰਸ ਲੈਬ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ।
 - b. ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿੱਚ
 - c. ਸਕੂਲ ਮੁਖੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸਿਖਲਾਈ
 - d. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸੁਧਾਰ
 - e. ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ
 - f. ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਿੱਖਿਆ
 - g. ਸਹਿ-ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ
 - h. ਸਿਖਾਉਣਾ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਹਾਇਕ

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 18.3

1. ਬੈਂਟਿਕ ਦਾ 1835 ਦਾ ਮਤਾ ਕੀ ਸੀ ?
2. ਕਿਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਅਪਣਾਇਆ ?
3. ਭਾਰਤੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਐਕਟ ਕਦੋਂ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ?
4. 1857 ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਕਿੱਥੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ?
5. ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਰਾਜ ਅਧੀਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕੀ ਸੀ ?
6. ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਪਹਿਲੂ ਕੀ ਸੀ ?
7. ਸਿੱਖਿਆ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਸਮਵਰਤੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਕਦੋਂ ਆਈ ?
8. ਸਿੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਨਵੀਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੀਤੀ ਕਦੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ?
9. ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ ਖੇਤਰ ਹਨ ?
10. ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਕੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ?
11. ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਸਥਿਤੀ ਕੀ ਹੈ ?
12. ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਕੀ ਹੈ ?

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ

- ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖਿਆ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਖੌਤੀ ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ (ਵਰਣਾਂ) ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਸਨ।
- ਤਕਨੀਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਬਣੇ ਗਿਲਡਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬੀ ਸੀ 200 ਤੋਂ 300 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖਿਆ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ
- ਬੋਧੀ ਮੱਠਾਂ ਅਤੇ ਜੈਨ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੱਖਿਆ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ।
- ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੁਸਲਿਮ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜੋ ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੁਢਲੀ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।
- ਪੱਛਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨੇ ਅਖੌਤੀ “ਅਛੂਤ” ਸਮੇਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ।
- ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੀਤੀ 1986, ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਦਮ ਹੈ।

ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਰਣਨ ਕਰੋ ?
2. ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ ?
3. ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ ਸਨ ?
4. 1854 ਤੋਂ 1904 ਤੱਕ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
5. ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਲਈ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਉਪਾਅ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ ?

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ

18.1

1. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਦਲਦੀ ਹੈ।
2. ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਇੱਕ ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਰਮਿਕ ਗਤੀ ਦੀ ਰਸਮ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
3. ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਵਿਚ।
4. ਵਾਯੂ, ਕਫ, ਪਿਤ (ਹਵਾ, ਬਲਗਮ, ਪਿਤ)
5. ਆਦਿਪੁਰਾਣ ਅਤੇ ਯਜੁਰਵੇਦ
6. (ੳ) ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਚ ਵਰਗ ਸਮਾਜ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਸੀ।
(ਅ) ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ

18.2

1. ਮਖਤਾਬ
2. ਰਾਜੇ (ਸ਼ਾਸਕ) ਅਤੇ ਰਈਸ
3. ਮੁਈਜ਼ੀ, ਨਾਸੀਰੀ, ਫਿਰੋਜ਼ੀ - ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ
ਮੁਹੰਮਦ ਗਵਾਨੀ ਦਾ ਮਦਰਸਾ - ਬਿਦਰ, ਅਬਦੁਲ ਫਜ਼ਲ ਦਾ ਮਦਰਸਾ - ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ
4. ਇਹ ਆਤਮਾ ਵਿੱਚ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸੀ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੀ।
5. ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਗਿੱਛ, ਨਿਰੀਖਣ, ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।
6. ਉਸਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ।

18.3

1. ਯੂਰਪੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ.
2. ਵਿਲੀਅਮ ਬੈਂਟਿੰਕ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 7

ਸਿੱਖਿਆ

ਨੋਟ

ਸਿੱਖਿਆ

ਨੋਟ

3. 1904
4. ਬੰਬਈ, ਮਦਰਾਸ, ਕਲਕੱਤਾ
5. ਇੱਕ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨਾ ਜੋ ਸ਼ਾਸਕ ਅਤੇ ਪਰਜਾ ਵਿਚਕਾਰ ਦੁਭਾਸ਼ੀਏ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ।
6. ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਸਿਆਸੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਜਮਾਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।
7. 1976 ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੋਧ ਦੁਆਰਾ।
8. 1986 ਵਿੱਚ.
9. (ਏ) ਵਿਸ਼ਵਿਆਪੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਦਾਖਲਾ
(ਬੀ) 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਧਾਰਨ।
(ਸੀ) ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪੱਧਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੁਧਾਰ।
10. ਇਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।
11. (ਏ) ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ 18-20 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘੱਟ ਹੈ।
(ਬੀ) ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਮਾੜਾ ਹੈ।
12. 15-35 ਸਾਲ

ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜਕ ਢਾਂਚਾ

ਅਸੀਂ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ, ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਭਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਚਰਚਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸ਼ਾਇਦ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ, ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਲੋਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਬਹੁ-ਪਛਾਣਾਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਆਏ ਹਨ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ, ਉੱਤਰੀ ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤ, ਦੱਖਣ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ), ਭਾਸ਼ਾ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਿੰਦੀ, ਤਾਮਿਲ, ਅਤੇ ਤੇਲਗੂ), ਧਰਮ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਿਮ, ਈਸਾਈ, ਬੋਧੀ, ਜੈਨ, ਅਤੇ ਸਿੱਖ), ਆਦਿ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਹਰੇਕ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਛਾਣਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ, ਭਾਵ, ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਣਤਰ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕਈ ਤੰਦਾਂ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹੋਗੇ ਕਿ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਉਗਮਣ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਰੂਪ ਬਾਰੇ, ਜਿਹੜਾ ਇਸਨੇ ਅੱਜ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਹ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ:

- ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਪੜਤਾਲਣ ਦੇ।
- ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ;
- ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਇੱਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇਣ ਦੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ;
- ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ, ਆਸ਼ਰਮ ਅਤੇ ਸੰਸਕਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ;
- ਜਜਮਾਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

- ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ;
- ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ;
- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੇ।

19.1 ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਢਾਂਚਾ

ਕਬੀਲਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਛਾਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨਸਲੀ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਗਠਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡਾ, ਹੋ, ਓਰਾਓਂ, ਭੀਲ, ਗੱਦੀ, ਸੰਥਾਲ, ਕੋਲ, ਕੰਧ, ਖਾਸੀ, ਗਾਰੋ, ਮਿਜੋ, ਨਾਗਾ ਵਰਗੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਬੀਲੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਇੱਕ ਅਨੁਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਢੁਕਵਾਂ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ: ਕਬਾਇਲੀ ਕੌਣ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਾਤ ਜਾਂ ਵਰਣ ਅਧਾਰਤ ਇੱਕ ਕਬੀਲੇ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਸਮੂਹ ਤੋਂ ਕੀ ਵਖਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਵਿੱਚ ਲੁਕਿਆ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ:

- ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਖੂਨ ਦੁਆਰਾ ਸਬੰਧਤ ਹਨ
- ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਰੁਤਬੇ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਹਨ
- ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਪੂਰਵਜ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹਨ।
- ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸਰੋਤਾਂ ਤੱਕ ਬਰਾਬਰ ਪਹੁੰਚ ਹੈ
- ਨਿਜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ
- ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਸਿਰਫ ਉਮਰ ਅਤੇ ਲਿੰਗ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ

ਕਬੀਲੇ ਅਕਸਰ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਨਸਲ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇੱਕ ਕਬੀਲਾ ਸਰੋਤੀ ਹੈ।

ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਅਜਿਹੇ ਕਬੀਲੇ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਭਰਤ, ਯਦੂਸ, ਤੁਰਵਾਸ, ਦੂਰਸ, ਪਰਸ ਅਤੇ ਅਨਸ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਬੀਲੇ ਸਨ। ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਜਾਂ ਰਾਜਾ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜੋ ਰੁਤਬੇ 'ਚ ਬਰਾਬਰ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਣ ਜਾਂ ਰੰਗ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮੁੱਖ ਅੰਤਰ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਵੈਦਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਾਸਾ ਵਰਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪਰਦੇਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰੰਗ ਸੀ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਹ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਭਿੰਨਤਾ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ 'ਵਰਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ' ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਥਾਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਕਸ਼ੱਤਰੀ, ਵੈਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰ

ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੰਤਰ-ਕਬਾਇਲੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਕਬਾਇਲੀ ਲੜਾਈਆਂ, ਜਿੱਥੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਣ, ਯੁੱਧ-ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲੁੱਟ ਦੀ ਵੰਡ, ਅਤੇ ਦੌਲਤ ਦੀ ਅਸਮਾਨ ਵੰਡ ਕਾਰਨ ਉੱਭਰੀਆਂ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣ 'ਵਰਣ' ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੁਜਾਰੀ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਖੱਤਰੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਜਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਵੈਸ਼ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੂਦਰ ਨੌਕਰ ਵਰਗ ਸਨ। ਪਹਿਲੇ ਦੋ 'ਵਰਣਾਂ' ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੈਸ਼ਿਆ ਵਰਣ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਤਿੰਨਾਂ ਨੇ ਸੂਦਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ। ਤਿੰਨ ਉੱਚੇ 'ਵਰਣ' ਵੀ ਪਵਿੱਤਰ (ਉਪਨਯਨ) ਧਾਰੀ ਦੀ ਰਸਮ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਸਨ ਅਤੇ 'ਦਵਿਜ' (ਦੋ ਵਾਰ ਜਨਮੇ) ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਪਿੱਛਲੇ ਵੈਦਿਕ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸਮਰਥਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਵਰਗੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੈਰ-ਰਵਾਇਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਜਿਸ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਇਆ। ਪਰ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਬੋਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮਾਜਿਕ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਖੱਤਰੀ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਵਰਣ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵੈਸ਼ਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਅਧੀਨ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇੱਜ਼ਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਗਏ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਬੋਧੀ ਅਤੇ ਜੈਨ ਮੱਠ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜਾਤੀ ਲੜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

'ਵਰਣ/ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ ਜਦੋਂ ਨਵੇਂ ਸਮੂਹ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼ਾਕ, ਕੁਸ਼ਾਣ, ਪਾਰਥੀਅਨ ਅਤੇ ਇੰਡੋ-ਗਰੀਕ ਲੋਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਏ। ਅਰਥਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਦੇ ਵਾਧੇ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਗਿਲਡ ਜਾਂ 'ਸ਼੍ਰੇਣੀ' ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਜੋ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤਾਂ ਬਣ ਗਈਆਂ। ਗਿਲਡ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਗਿਲਡ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਵਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਿਲਡ (ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਧਰਮ) ਕੋਲ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਗਿਲਡ ਬੈਂਕਰਾਂ, ਫਾਈਨਾਂਸਰਾਂ ਅਤੇ ਟਰੱਸਟੀਆਂ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਹ ਕਾਰਜ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਸ਼੍ਰੇਣੀਨ' (ਅਜੋਕੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੇਠ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਚੌਠੀ ਅਤੇ ਚੇਟੀਆਰ) ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, 500 ਈਸਵੀ ਪੂਰਵ ਅਤੇ 500 ਈਸਵੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਕ੍ਰਿਸਟਲੀਕਰਨ ਹੋਇਆ। ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਵਧਣ ਕਾਰਣ, ਆਬਾਦੀ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਆਮਦ, ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਵਿਆਹ (ਅਨੁਲੋਮਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਲੋਮਾ) ਅਤੇ ਕਈ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਜਾਤੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਜਾਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵਧ ਗਈ। ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮੂਹੀਆਂ ਨੇ ਹਰੇਕ ਜਾਤੀ ਦੇ ਕਰਤੱਵ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਕੀਤੀ। ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਆਹ-ਸ਼ਾਦੀ, ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਪੰਜਵੀਂ ਅਤੇ ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵਰਣ/ਜਾਤੀ ਸੰਗਠਨ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ। ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਮੀਨੀ ਗਰਾਂਟ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਵੈਸ਼ਿਆ ਦਾ ਨੌਕਰ ਸੀਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਹੋਇਆ। ਕਬਾਇਲੀ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਸੂਦਰਾਂ ਵਜੋਂ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਹੁਣ ਸੂਦਰ ਵੈਸ਼ਿਆ ਵਾਂਗ ਕਿਸਾਨ ਬਣ ਕੇ ਉੱਭਰੇ। ਹੁਣ, ਵੈਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਸੂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਠੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਗੰਗਾ ਬੇਸਿਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਬੰਗਾਲ, ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਰਹੱਦੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਜਾਤਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ, ਭਾਵ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਸੂਦਰ। ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜਪੂਤ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਕ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰੇ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਜਕੜ ਗਈ ਕਿ ਬੂਟੇ ਵੀ ਵਰਣ/ਜਾਤ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਵੰਡੇ ਗਏ। ਇੱਕ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਵਰਣਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਅਕਾਰ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ, ਸੂਦਰਾਂ ਨੂੰ “ਸੁੱਧ” (ਸਤਿ) ਅਤੇ ‘ਅਸੁੱਧ’ (ਅਸਤ) ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣਾ ਸੀ। ਅਤੇ ‘ਸੱਜੇ-ਹੱਥ’ (ਵੇਲੰਗਈ) ਜਾਤੀਆਂ। ਮਨੂ ਨੇ 61 ਜਾਤਾਂ ਨੋਟ ਕੀਤੀਆਂ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਅਦ ਦੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਸੈਂਕੜੇ ਮਿਸ਼ਰਤ ਜਾਤੀਆਂ (ਵਰਨਾਸ਼ਿਕਰ) ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ ਇੱਕ ਹੋਰ ਜਾਤੀ ਕਾਯਸਥ ਸੀ। ਕਾਯਸਥ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਸਨ। ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਜਾਤ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਇੱਕ ਅੰਤਰ ਵਿਆਹੀ ਸਮੂਹ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਅਕਸਰ ਇਹਨਾਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਉੱਚ ਸਤਿਕਾਰਤ ਪੂਰਵਜਾਂ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮੌਜੂਦਾ ਨੀਵੀਂ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਖੱਤਰੀ, ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਤੀ, ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਖੱਤਰੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਾਤੀ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੈਸ਼ਿਆ ਦਾ ਦਰਜਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਗੁਜਰਾਤੀ, ਜਾਟ ਅਤੇ ਅਹੀਰ ਸਾਰੇ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਖੱਤਰੀ ਮੂਲ ਹਨ, ਉਹ ਰੁਤਬਾ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕਈ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਗੁਆਉਣਾ ਪਿਆ।

ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਦੇ ਮੂਲ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 1950 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਹੀ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਲਈ ਰਾਖਵੇਂਕਰਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਖੇਤਰੀ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਗਠਨ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਚੇਤਨਾ ਨੇ ਇਸ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਉੱਤਰ ਭਾਰਤੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਗੋਤਰ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੀ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕਨੌਜ, ਸਰਯੂ ਨਦੀ ਅਤੇ ਮਿਥਿਲਾ ਦੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਕੰਨਿਆਕੁਬਜਾ, ਸਰਯੂਪੀਅਰ ਅਤੇ ਮੈਥਿਲਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹਨ। ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਰਾਜਪੂਤ ਉਪ-ਜਾਤੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਨਾਮ ਰੱਖੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ, ਤੋਮਰਸ, ਕੱਚਵਾਹਾਸ, ਹਦਾਸ ਅਤੇ ਚੌਹਾਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪ ਜਾਤੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਗੋਤਰ ਵੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਜਾਤਾਂ ਅਤੇ ਉਪ-ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗੋਤਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਦੀ ਰਹੀ। ਮਰਾਠਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਜਾਤ ਬਣ ਗਈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਕੁਝ ਨਵੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, “ਉਪਨਾਮ” ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ? ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਉਪ-ਜਾਤੀ ਇੱਕ, ਕਈ ਵਾਰ ਹੋਰ, ‘ਉਪਨਾਮ’ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਭਿੰਨਤਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਜਾਤ ਅਤੇ ਜਾਤ-ਵਿਰੋਧੀ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਹੋਰ ਨਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦਾ ਗਠਨ ਹੋਇਆ।

ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਵਰਣਨ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਕਾਰਜ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਖੇਤਰ, ਉਪ-ਖੇਤਰ, ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਨੇੜਤਾ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ, ਕਿੱਤਾ, ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪਾਲਣਾ, ਸਭ ਇਸ ਦੇ ਗਠਨ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵਿਚ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਆਏ ਹਨ।

ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਬਸਵ, ਰਾਮਾਨੰਦ ਅਤੇ ਕਬੀਰ ਵਰਗੇ ਮੱਧਕਾਲ ਦੇ ਸਮਾਨਤਾਵਾਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਨੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਨਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਿਆ। ਸਿੱਖ, ਜਾਤੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਜਾਤੀ ਸਮੂਹ ਬਣਾਏ। ਕੇਰਲ ਦੇ ਸੀਰੀਆਈ ਈਸਾਈ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਗਏ ਸਨ, ਨੇ ਜਾਤੀ ਚਰਿੱਤਰ ਅਪਣਾਇਆ। ਇਸਾਈ ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜਾਤੀ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਦੇ ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੇਠਲੇ ਵਰਗਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 19.1

1. ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਛਾਣੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ?

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

2. ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਹੌਦ 'ਚ ਆਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੋ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
3. 'ਦਵਿਜਸ' ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ?
4. ਉਹ ਲੋਕ ਕੌਣ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਬਦਲਾਅ ਆਇਆ ?
5. ਸੂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਕਦੋਂ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਅਸ਼ੁੱਧ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ?

19.2 ਅਛੂਤਤਾ

ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਛੂਤ (ਅੰਤਿਆਜ) ਵਜੋਂ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਗਠਨ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੀ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੇ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੇ ਆਖਰੀ ਪੜਾਅ ਦੌਰਾਨ ਜੜ੍ਹ ਫੜੀ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਬਣ ਗਈ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਵਾਂ ਵਰਣ (ਪੰਚਮਦ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਚੰਡਾਲ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਅਛੂਤਾਂ ਲਈ ਹਲਕੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਬਾਹਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਕਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣਾ ਅਤੇ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਕਾਨੂੰਨ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਭਾਂਡਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭੋਜਨ ਖਾਣਾ ਪੈਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਲੋਹੇ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਪਹਿਨਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਇੰਨਾ ਡਿੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ 'ਤੇ ਲੱਕੜ ਦੇ ਖੜਾਕੇ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਸ਼ਿਕਾਰੀ (ਨਿਸ਼ਾਦਾ), ਮਛੇਰੇ (ਕਾਇਵਰਤਸ) ਚਮੜੇ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ (ਚਰਮਕਾਰ), ਝਾੜੂ (ਕੁੱਕੂਸਾ), ਅਤੇ ਟੋਕਰੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ (ਵੇਂਡ) ਸਾਰੇ ਅਛੂਤ ਬਣ ਗਏ। 'ਡੋਮ' ਅਤੇ 'ਡੋਂਬ' ਇੱਕ ਕਬੀਲਾ ਸੀ ਜੋ ਜਾਤੀ ਵੰਡੀਆਂ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਅਛੂਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੂਦਰ ਰਾਜਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁੰਬਦ ਰਾਜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ? ਮਲੇਛਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਛੂਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਅਛੂਤਤਾ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਜੇ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਮੁਹਿੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀਜਨ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਜਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵੱਡੇ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ

ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਵਰਤਾਰਾ ਜਲਦੀ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

19.3 ਗੁਲਾਮੀ

ਗੁਲਾਮੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਕਲਾਸੀਕਲ ਯੂਨਾਨੀ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ, ਰੂਪ ਅਤੇ ਤੱਤ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮੇਗਾਸਥੀਨੀਜ਼ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗੁਲਾਮ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਸਕੇ। ਅਤੇ ਉਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਧਾਰਨਾ ਵਿੱਚ ਗਲਤ ਸੀ। ਗੁਲਾਮੀ ਇੱਕ ਸਥਾਪਿਤ ਸੰਸਥਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮਾਲਕ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮ ਵਿਚਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਬੰਧ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਜੇ ਇੱਕ ਔਰਤ ਗੁਲਾਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਨਾ ਸਿਰਫ ਉਹ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਲਕ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਦਾ ਹੱਕ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜਨਮ ਤੋਂ, ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਖੁਦ ਨੂੰ ਵੇਚ ਕੇ ਯੁਧਬੰਦੀ ਕਾਰਣ ਜਾਂ ਫੇਰ ਨਿਆਇਕ ਸਜ਼ਾ ਵਜੋਂ ਗੁਲਾਮ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਗੁਲਾਮ ਦਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾਸ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਭਾਵ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਹੜਾ ਆਰੀਅਨ ਲਸ਼ਕਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੇ ਕਈ ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਬੰਧਕ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘਰੇਲੂ ਨੈਕਰ ਅਤੇ ਨਿਜੀ ਨੈਕਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਲਾਮ ਦਰ ਅਮਲ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਮਾਤਹਤ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਮੁਢਲੇ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਈਸਾਈ ਯੁਗ ਦੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੇਹਾਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਵਿਚਾਲੇ ਗੁਲਾਮ ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਸੀ ਅਤੇ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਵਿਜੇਨਗਰ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਗੁਲਾਮ ਬਾਜ਼ਾਰ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ।

ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਨੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਗੁਲਾਮ (ਬੰਦਗਨ) ਰੱਖੇ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਵਖਰੀ ਸੀ। ਮਲਿਕ ਕਾਫੂਰ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਗੁਲਾਮ ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਾਜੀ ਦਾ ਸੈਨਾਪਤੀ ਬਣਿਆ। 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਲਿੰਸਟੇਚਨ ਨੇ ਗੋਆ ਵਿਖੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਦੇ ਦੁਖਦਾਈ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਿੱਤੇ, “ਉਹ ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਇੰਝ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ”। ਖਾਲਿਸਾ (ਤਾਜ ਭੂਮੀ) ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ (ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ) ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਲਾਮੀ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਕੂਮਤ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਜਾਰੀ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਰਹੀ ਅਤੇ ਲਾਰਡ ਕਾਰਨਵਾਲਿਸ ਨੇ ਇਕ ਐਲਾਨ ਕਰਕੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਗੁਲਾਮਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਹੁਣ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਦ ਹੋ।

19.4 ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ, ਆਸ਼ਰਮ ਅਤੇ ਸੰਸਕਾਰ

‘ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ’, ‘ਆਸ਼ਰਮ’ ਅਤੇ ‘ਸੰਸਕਾਰ’ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ‘ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਜੀਵਨ ਦੀ ਉਦੇਸ਼ ਜੋ ਚਾਰ ‘ਆਸ਼ਰਮਾਂ’ ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਆਸ਼ਰਮ ਲਈ ‘ਸੰਸਕਾਰ’ ਜਾਂ ਨਿਯਮ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਅਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਅਕਸਰ ‘ਵਰਣਾਸ਼ਰਮ’ - ‘ਧਰਮ’, ਵਰਣ ਦਾ ਧਰਮ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਚਾਰ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ ‘ਧਰਮ’ (ਸਹੀ ਆਚਰਣ), ‘ਅਰਥ’ (ਉਪਜੀਵਕਾ ਦੀ ਕਮਾਈ), ‘ਕਾਮ’ (ਸੰਸਾਰਿਕ ਇੱਛਾਵਾਂ) ਅਤੇ ‘ਮੋਕਸ਼’ (ਮੁਕਤੀ)।

ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਚਾਰ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਚਾਰ ‘ਆਸ਼ਰਮਾਂ’ ਜਾਂ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰੇਕ ‘ਆਸ਼ਰਮ’ ਵਿੱਚ ਪਾਲਣ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਆਚਰਣ ਦੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਨਿਯਮ ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਚਾਰ ‘ਆਸ਼ਰਮ’ ਪੌੜੀ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਪੌੜੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹਨ।

ਪਹਿਲੇ ‘ਆਸ਼ਰਮ’ ਨੂੰ ‘ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀਆ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ‘ਉਪਨਯਨ ਸੰਸਕਾਰ’ ਜਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਰੋ ਦੀ ਰਸਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਸ਼ਰਮ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ‘ਆਸ਼ਰਮ’ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਨਣੀ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਸਿੱਖਣੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ ਭੀਖ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੀਬ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਾਣੀ ਲਿਆਉਣਾ ਅਤੇ ‘ਆਸ਼ਰਮ’ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਸਫਾਈ ਕਰਨਾ। ਉਹ ਸਾਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਸੋਚ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇੱਕ ਸ਼ਾਹੀ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਸਾਰੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀਆ’ ਪੜਾਅ ਨੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਘਰ-ਮਾਲਕ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ।

ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਹਿਮ ਪੜਾਅ ਹੈ, ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਉਹ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਥ ਅਤੇ ਕਾਮ ਦਾ ਅਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਰੱਤਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ 'ਵਾਨਪ੍ਰਸਥ ਆਸ਼ਰਮ' ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰਿਕ ਕਮਾਂ ਅਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ 'ਤੇ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹਿਰਨ ਦੀ ਖੱਲ ਜਾਂ ਦਰਖਤ ਦੀ ਸੱਕ ਦੇ ਬਣੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਣੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਤਪੱਸਿਆ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਮੋਕਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਉਹ 'ਸੰਨਿਆਸ ਆਸ਼ਰਮ' ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪੂਰਨ ਤਿਆਗ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਬੰਧਨ ਤੋੜ ਕੇ, ਉਹ ਇੱਕ ਸੰਨਿਆਸੀ ਵਾਂਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੋਕਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਕੀਮ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਅਸਲ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ। ਬਹੁਤੇ ਮਰਦ ਕਦੇ ਵੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲੰਘਦੇ, ਜਦੋਂਕਿ ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਹੀ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲੰਘਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਇੱਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਤਪੱਸਿਆ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਦਾਅਵਿਆਂ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਰਗੇ ਗੈਰ-ਰਵਾਇਤੀ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਪੱਸਿਆ ਅਪਣਾਉਣ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਈਪਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ, ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਅਭਿਆਸ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੂੜੀਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਲਈ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਸਕੀਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਚਾਰ ਪੜਾਅ ਸਰੀਰਕ ਜਨਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਰੇ ਦੀ ਰਸਮ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਾਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੱਚਾ ਸਮਾਜ ਦਾ ਪੂਰਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਗਰਭ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੌਤ ਤੱਕ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਸਮ ਜਾਂ 'ਸੰਸਕਾਰ' ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਕੋਈ ਚਾਲੀ ਸੰਸਕਾਰ ਹਨ। ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ: 'ਗਰਭਦਾਨ' (ਧਾਰਨਾ), 'ਪੁਮਸਾਵਣ' (ਪੁਰਸ਼ ਬੱਚਾ), 'ਸਿਮੰਤੋਨਾਯਨ' (ਸੁਰੱਖਿਆ), 'ਜਾਤਕਰਮ' (ਜਨਮ ਰਸਮ), 'ਨਿਸ਼ਕਰਮਣ' (ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣਾ), 'ਅੰਨਪ੍ਰਸ਼ਨ' (ਠੋਸ ਭੋਜਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਭੋਜਨ), 'ਚੂਦਕਰਮ' (ਟੋਂਸਰ), 'ਉਪਨਾਯਨ' (ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਰੇ ਨਾਲ ਨਿਵੇਸ਼), 'ਸਮਵਰਤਨ' (ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਦਾ ਅੰਤ), 'ਵਿਵਾਹ' (ਵਿਆਹ), 'ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ' ਆਦਿ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸੰਸਕਾਰ ਤਿੰਨ ਉੱਚ ਵਰਣਾਂ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਨਾ ਕਿ ਸੂਦਰਾਂ ਅਤੇ ਅਛੂਤਾਂ ਲਈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਵਰਣਾਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਕਦਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

19.5 ਜਜਮਾਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਸਥਾ ਜੋ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮੱਧਕਾਲੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਹੀ, ਉਹ ਸੀ 'ਜਜਮਾਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ'? ਇਹ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਿਸਾਨ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਪੂਰਕ ਸਬੰਧ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਜਾਤੀਆਂ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਾਨ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉੱਚ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਪਜ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹਿੱਸੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਛੋਟੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਚਮੜਾ-ਮਜ਼ਦੂਰ, ਨਾਈ, ਪੁਜਾਰੀ, ਮਾਲਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਹਲ ਵਾਹੁਣ ਵਾਲੇ, ਅਤੇ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੁਹਾਰ ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ ਸਮੂਹਾਂ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖਾਸ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਜਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭੁਗਤਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। . ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਜਿਹੀ ਸੇਵਾ ਜਾਤਾਂ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਦੀ ਕੁਝ ਆਜ਼ਾਦੀ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਸੇਵਾ-ਸੰਬੰਧ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੁਣ ਮੁਦਰੀਕਰਨ, ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਟੁੱਟ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਪਤਾ ਅਤੇ ਬਿਪਤਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅਕਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਕਾਰੀਗਰ ਜੋ ਜਜਮਾਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਪੇਂਡੂ ਗਰੀਬਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਸਨ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 19.2

ਖਾਲੀ ਥਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ

1. _____ ਨੂੰ ਪੰਜਵਾਂ ਵਰਣ (ਪੰਚਨਾ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
2. ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਮੁਹਿੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ _____ ਬੁਲਾਇਆ
3. _____ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗੁਲਾਮ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਸਕੇ ਹਾਲਾਂਕਿ ਗੁਲਾਮੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ।
4. "ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਜਨਮ ਦੁਆਰਾ, ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੇਚ ਕੇ, ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਫੜੇ ਜਾਣ ਦੁਆਰਾ, ਜਾਂ ਨਿਆਂਇਕ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਗੁਲਾਮ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ" _____ ਦੁਆਰਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।
5. 'ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ' (ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼) ਨੂੰ ਚਾਰ _____ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ
6. 'ਜਜਮਾਨੀ' ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ?

19.6 ਪਰਿਵਾਰ

ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਭਾਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਸਮੂਹ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਇੱਕ ਛੱਤ ਹੇਠ ਜਾਂ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਛੱਤ ਵਾਲੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਛੱਤਾਂ ਹੇਠ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕ ਕਤਾਰ ਦੀ ਅਚੱਲ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ। ਇਹ ਪਰਿਵਾਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਅਤੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਯਾਨੀ ਪਿਤਾ ਜਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਮਰਦ ਮੈਂਬਰ ਘਰ ਦਾ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸੰਪਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰੀ ਮਰਦ ਰੇਖਾ ਵਿੱਚ ਉਤਰਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਪਰਿਵਾਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪਤਨੀ, ਪਤੀ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਪਰਿਵਾਰ ਪਿਤਰ-ਵੰਸ਼ੀ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਵੀ। ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਪਰਿਵਾਰ ਮਾਤਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਦਾਰੀ ਔਰਤ ਰੇਖਾ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੇਰਲਾ ਅਤੇ ਨਾਗਾਲੈਂਡ ਅਤੇ ਮੇਘਾਲਿਆ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ।

ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਇਕਾਈ ਹੈ। ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਪੂਰਵਜਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਰਸਮ 'ਸ਼ਰਧਾ' ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ। 'ਸ਼ਰਧਾ' ਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ; ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਸਮਾਰੋਹ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਪਿੰਦਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਭਾਵ ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਮੂਹ ਦੇ ਮੈਂਬਰ। ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਬੰਧਨ ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਸੁਰਖਿਆ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਬਦਹਾਲੀ ਵਿਚ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਮੈਂਬਰਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਤੇ ਵਿਆਹਾਂ ਮੌਕੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਬੰਧਨ ਕਾਰਨ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ।

ਰਵਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੇ ਦੋ ਸਕੂਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ 'ਮਿਤਾਕਸ਼ਰਾ' ਅਤੇ 'ਦਯਾਭਾਗਾ' 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਅਸਾਮ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਪਰਿਵਾਰ 'ਦਯਾਭਾਗਾ' ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਭਾਰਤ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਮਿਤਾਕਸ਼ਰਾ' ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਵਿੱਤਰ ਕਾਨੂੰਨ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਬੇਕਾਬੂ ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਤਜਵੀਜ਼ਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਪਿਤਾ- ਪੁਰਖ ਦੀ ਮੌਤ 'ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਮੱਧਯੁਗੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹਰੇਕ ਧਾਰਮਿਕ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

19.7 ਵਿਆਹ

ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਆਹ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ‘ਸੰਸਕਾਰ’ ਰਸਮ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹਨ। ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ, ਵਿਆਹ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਾਈਪਰਗੇਮਸ (ਅਖੌਤੀ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਦਾ ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦੀ ਔਰਤ) ਜਾਂ ਅਨੁਲੋਮਾ ਅਤੇ ਹਾਈਪੋਗੇਮਸ (ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦਾ ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਦੀ ਔਰਤ) ਜਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਰਣਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਗੱਠਜੋੜ ‘ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਪ੍ਰਤਿਲੋਮਾ। / ਜਾਤੀ; ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਅਧਾਰ ‘ਤੇ ਮੋਨੋਗੇਮਸ, ਬਹੁ-ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਵਿਆਹ। ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਤੌਰ ‘ਤੇ, ਵਿਆਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜੋੜੇ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਇੱਕੋ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ‘ਗੋਤਰਾਂ’ (ਸਾਂਝੇ ਪੂਰਵਜ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ) ਅਤੇ ‘ਪ੍ਰਵਾਰਸ’ (ਵਰਜਿਤ ਡਿਗਰੀ) ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਉਹ ‘ਦਵਿਜ’ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸਨ। ਹੇਠਲੇ ਵਰਣਾਂ/ਜਾਤੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਲਈ ਗੋਤਰ ਅਤੇ ‘ਪ੍ਰਵਾਰ’ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਗੋਤਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਏ ਸਨ। ‘ਪ੍ਰਵਾਰ’ “ਪ੍ਰਤੀਬੰਧਤ ਡਿਗਰੀਆਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ” ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਸੱਤ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਜਾਂ ਪੰਜ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਪੂਰਵਜ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਆਹ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਨਿਯਮ ਦੀ ਕਦੇ ਵੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਚਚੇਰੇ ਭਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਚਚੇਰੇ ਭੈਣਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਆਹ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਮਨਜ਼ੂਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਮੈਰਿਜ ਐਕਟ 1955 ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਸਮੂਹਾਂ ਲਈ ਛੋਟਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਆਮ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਇਕ ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਵਿਆਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਇਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦਾ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਰਵਾਇਤੀ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਬਹੁ-ਵਿਆਹ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਤਾਕਤਵਰ ਲੋਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਅਕਸਰ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਤਨੀਆਂ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਬਹੁ-ਵਿਆਹ ਆਮ ਤੌਰ ‘ਤੇ, ਕਈ

ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਕਤਵਰ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਠਜੋੜ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਇੱਕ ਸੁਵਿਧਾਜਨਕ ਤਰੀਕਾ ਸੀ। ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਅਤੇ ਅਕਬਰ ਦੇ ਵਿਆਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ। ਪੁੱਤਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਪਿੱਛੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਕਈ ਪਤਨੀਆਂ ਰੱਖਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਬਹੁ-ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੀ ਚਾਰ ਵਾਰ ਵਿਆਹ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਕੁਝ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨਾਲ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਕਾਨੂੰਨ ਸੱਤ ਕਦਮ (ਯਾਨੀ ਸੱਤ ਫੇਰੇ) ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਨਾ ਟੁੱਟਣ ਵਾਲਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਤਲਾਕ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ 'ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ' ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਲਾਕ ਦੀ ਆਗਿਆ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਿੱਚ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਤਲਾਕ ਦੀ ਅਜੇ ਵੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਆਪਸੀ ਸਹਿਮਤੀ, ਅਸੰਗਤਤਾ, ਤਿਆਗ, ਬੇਰਹਿਮੀ ਦੋਵਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਤਲਾਕ ਲੈਣ ਦੇ ਜਾਇਜ਼ ਕਾਰਨ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦੁੱਪਦੀ ਦੇ ਪੰਜ ਪਾਂਡਵ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਪੌਲੀਐਂਡਰਸ ਮੈਰਿਜ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜਾਇਜ਼ ਅਤੇ ਤਰਜੀਹੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਵਿਆਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਔਰਤ ਅਜਿਹੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਭਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਘੱਟ ਹੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਦੀ ਵਧੇ ਹੋਏ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰ। ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਆਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਬੰਧਨ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ।

19.8 ਮਹਿਲਾਵਾਂ

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਪਤਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਪਿਤਰਸੱਤਾ ਅਧੀਨ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਨੇ ਕਬਾਇਲੀ ਰੋਕੂ ਜੰਗਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਜਨਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਬਾਲਗ ਉਮਰ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਲੜਕੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਵੈਦਿਕ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਬਾਇਲੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਨਿਘਾਰ ਆਇਆ ਸੁਰੂਆਤੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੇ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੂਦਰ ਦੇ ਰੁਤਬੇ ਤਕ ਘਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਿਵਾਇ ਕੁਝ ਨਿੱਜੀ ਸੰਪਤੀ ਦੇ (ਸਤ੍ਰੀਧਨ) ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੰਪਤੀ ਦੀ ਹੱਕਦਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਲਈ ਵੈਦਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਜਿਤ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਪਖੰਡੀ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਇੱਜ਼ਤ ਬਖਸ਼ੀ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਤਾਤਰਿਕ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਨੇ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮਹਿਲਾ ਸੰਨਿਆਸੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਥੋਪੇ।

ਆਮਤੌਰ 'ਤੇ ਪੂਰੇ ਪੂਰਵ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲ ਵਿਚ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਲ ਕੰਮ ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਸਿਖਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਦਾ ਕਵੀ ਅਤੇ ਡਰਾਮਾ ਲੇਖਕ ਵਜੋਂ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮਹਿਲਾ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਪੜ੍ਹਨ, ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਤਿਆਰ ਕਰਦਿਆਂ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੱਧ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਅਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਡਾਂਸ ਨੂੰ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਦੀਆਂ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵੇਸਵਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਕਾਲ ਦਾ ਸਿਰਫ ਇਹੋ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰਿਗ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਮਹਿਲਾ ਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਰੁਤਬਾ ਸੀ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ 'ਚ ਵਿਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਆਮ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਕ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਯਾਤਰੂ ਇਬਨ ਬਤੂੱਤਾ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੱਧ ਨਾਲ ਵਿਚ ਸਤੀ ਹੋਣ ਲਈ ਸੁਲਤਾਨ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਵਿਧਵਾ ਵਿਆਹ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸੰਪਤੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿਚ ਉੱਚ ਜਮਾਤ ਦੀਆਂ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦਾ ਬੁਰਕਾ ਪਾਉਣਾ ਕਾਫੀ ਜ਼ੋਰਾਂ 'ਤੇ ਸੀ। ਅਰਬ ਅਤੇ ਤੁਰਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਰਿਵਾਜ਼ ਇਰਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਲੈ ਆਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਣ ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਫੈਲ ਗਿਆ। ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਤਾਰੇ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਣ 'ਤੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬੁਰਕੇ ਦਾ ਸਿਸਟ ਉਚ ਜਮਾਤਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਸਤਿਕਾਰਤ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਇਸਦੀ ਨਕਲ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦੀਆਂ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਘੱਟ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ।

ਮੁਗਲ ਸਲਤਨਤ ਦੇ ਪਤਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਪਸਾਰ ਦੇ ਨਾਲ, ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨ ਲਈ ਮੁਹਿੰਮ ਛੇੜੀ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੇ ਰੁਤਬੇ ਨੂੰ ਉਪਰ ਚੁੱਕੇਗੀ। ਰਾਮ ਮੋਹਨ ਰਾਇ, ਰਾਧਾਕਾਂਤ ਦੇਬ, ਭਵਾਨੀ ਚਰਨ ਬੈਨਰਜੀ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਸਦਕਾ 1829 ਵਿਚ 'ਸਤੀ' 'ਤੇ ਰੋਕ ਲਗ ਗਈ। 1895 ਵਿਚ ਬਾਲੜੀ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਨੂੰ ਕਤਲ ਐਲਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਵਿਚ 1955 ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਮੈਰਿਜ ਐਕਟ ਨੇ ਲਾੜੇ ਦੀ ਉਮਰ 18 ਸਾਲ ਜਦਕਿ ਲਾੜੀ ਦੀ 15

ਸਾਲ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕੀਤੀ। 1856 ਵਿਚ ਇਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਵਿਦਿਆਸਾਰ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਸਦਕਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਧਵਾ ਪੁਨਰਵਿਆਹ ਸੰਪੰਨ ਹੋਇਆ। 1860 ਵਿਚ ਪੰ. ਵਿਸ਼ਣੂ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੇ ਵਿਧਵਾ ਮੈਰਿਜ ਐਸੋਸਿਏਸ਼ਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨੇ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਉੱਪਰ ਚੁੱਕਣ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕੀਤੀ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੰਪਤੀ ਵਿਚ ਧੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਸੁਧਰਣ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਨਾਲ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 19.3

1. ਅਨੁਲੋਮਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਲੋਮਾ ਵਿਆਹਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕੀ ਹੈ ?
2. ਇਕ ਵਿਆਹ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਕੀ ਹੈ ?
3. ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੇ ਦੋ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਸੋ ਜਿਹੜੀਆਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
4. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਸੰਪਤੀ ਕੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੰਪਤੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ?

19.9 ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਬਾਇਲੀ ਸਮੁਦਾਇ

ਕਬੀਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮੁਦਾਇ ਲਈ ਇਕ ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਪ ਮਹਾਦੀਪ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬਸਿੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ। ਆਮਤੌਰ 'ਤੇ ਕਬਾਇਲੀ ਆਬਾਦੀ ਦੀਆਂ ਨਿਮਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ:

1. ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹਨ।
2. ਉਹ ਪਹਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਪੇਖਿਕ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।
3. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।
4. ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਲੋਕ-ਭਾਵ (ਭਾਸ਼ਾ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦੂਜੇ ਵਰਗਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰੀ ਹੈ।

ਕਬੀਲੇ ਆਦਿਵਾਸੀ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੌਥੀ ਦੁਨੀਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਦਿਵਾਸੀ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਜ ਉਹ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਾਂਝੇ ਹਨ। ਆਦਿਵਾਸੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਧਰਮ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸੰਗਠਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੱਖਰੇ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੱਜ ਵੀ ਬਾਹਰੀ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਆਦਰਸ਼ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਤਰੱਕੀ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਨੋਨੀਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਕੁਝ ਆਪਣੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਉਂਦੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਹੋਰ ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਜੀਵਤ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਦੇਣ ਅਤੇ ਲੈਣ ਦਾ ਇੱਕ ਸਹਿਯੋਗੀ ਰਵੱਈਆ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਉਹ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ?

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਦਿਵਾਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਯੁੱਗ ਦੌਰਾਨ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਲੋਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਗਏ ਸਨ।

ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 427 ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ।

ਸੰਖਿਆਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਤਿੰਨ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਬੀਲੇ ਗੌਂਡ, ਭੀਲ ਅਤੇ ਸੰਥਾਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ 30 ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਮੀਨਾ, ਮੁੰਡਾ, ਅੰਗ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ 5 ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ। ਫਿਰ ਇੱਥੇ 42 ਕਬੀਲੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਇੱਕ ਤੋਂ ਪੰਜ ਲੱਖ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਬਾਇਲੀ ਲੋਕ, ਜੋ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ (ਐਸਟੀਜ਼) ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਦੀ ਗਿਣਤੀ 8.43 ਕਰੋੜ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ 2001 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦਾ 8.2 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ।

ਕਬਾਇਲੀ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਵੰਡ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਸੱਤ ਜ਼ੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1. ਉੱਤਰੀ ਜ਼ੋਨ

ਇਹ ਜ਼ੋਨ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਪੰਜਾਬ, ਉਪ-ਹਿਮਾਲੀਅਨ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਬਿਹਾਰ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਬੀਲੇ ਖਾਸਾ, ਥਾਰੂ, ਭੋਕਸਾ, ਭੋਟੀਆ, ਗੁੱਜਰ ਅਤੇ ਜੌਨਸਾਰੀ ਹਨ। ਖਾਸਾ ਇੱਕ ਬਹੁਪੱਖੀ ਕਬੀਲਾ ਹੈ। ਭੋਟੀਆ ਗਲੀਚੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ-ਚੀਨ ਸਰਹੱਦ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁੱਜਰ ਇੱਕ ਚਰਾਂਦੀ ਕਬੀਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਜ਼ੋਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਮਸਿਆਵਾਂ 'ਚ ਪਹੁੰਚ, ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਕਮੀ, ਗਰੀਬੀ, ਅਨਪੜ੍ਹਪਤਾ ਅਤੇ ਭੂਮੀ ਬੇਗਾਨਗੀ ਹੈ।

2. ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਜ਼ੋਨ

ਇਸ ਜ਼ੋਨ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਰਾਜ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਬਾਇਲੀ ਸਮੂਹ ਹਨ ਨਾਗਾ, ਖਾਸੀ, ਗਾਰੋ, ਮਿਸ਼ਿੰਗ, ਮੀਰੀ, ਕਾਰਬੀ ਅਤੇ ਅਪਟਾਉਇਸ। ਬਦਲ ਰਹੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਾਰਨ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਵਿਗਾੜ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਪਹੁੰਚਯੋਗਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਵੱਡੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਦੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਸਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਗੁਆਂਢੀ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦਾ ਇਕ ਤੱਤ ਕਿਉਂ ਹੈ।

3. ਕੇਂਦਰੀ ਜ਼ੋਨ

ਇਹ ਜ਼ੋਨ ਕਬਾਇਲੀ ਆਬਾਦੀ ਉਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇਂਦਰਤ ਹੈ। ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉੱਤਰੀ ਉੜੀਸਾ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਬਿਹਾਰ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਜ਼ੋਨ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਮੁੱਖ ਕਬੀਲੇ ਸੰਥਾਲ, ਐਚਓ, ਬੈਗਾ, ਅਭੁਜਾਨਾਰੀਆ, ਮੁਰੀਆ, ਮੁੰਡਾ ਅਤੇ ਬਿਰਹੋਰ ਹਨ। ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਜ਼ਮੀਨੀ ਬੇਗਾਨਗੀ, ਕਰਜ਼ਾਈ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਸੰਥਾਲਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਲਿਪੀ ਲੱਭੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਓਲੇ ਚਿਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੈਗਾਸ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਿਫਟ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਬੀਲੇ ਹਨ। ਬਿਰਹੋਰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਕਬੀਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਛੜੇਪਣ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦਾ ਕੋਈ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਾਧਨ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ।

4. ਦੱਖਣੀ ਜ਼ੋਨ

ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਕਰਨਾਟਕ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨੀਲਗਿਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਮੁੱਖ ਭੂਮੀ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਛੜਾ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਕਬਾਇਲੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕਬੀਲੇ ਟੋਡਾ, ਕੋਆ, ਚੇਂਚੂ ਅਤੇ ਅਲਾਰਸ ਹਨ। ਟੋਡਸ ਇੱਕ ਪੇਸਟੋਰਲ ਲੋਕ ਹਨ ਜੋ ਮੱਝਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਲਾਰਸ ਗੁਫਾ ਨਿਵਾਸੀ ਹਨ, ਜੋ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਚੇਨਕਸ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਛੜੀ ਕਬੀਲਾ ਹੈ ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੇ ਇਕੱਠ 'ਤੇ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆ ਖੇਤੀ ਬਦਲਣਾ, ਆਰਥਿਕ ਪਛੜੇਪਣ, ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗਤਾ, ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਘਾਟ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਲੁਪਤ ਹੋਣ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

5. ਪੂਰਬੀ ਜ਼ੋਨ

ਇਸ ਜ਼ੋਨ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ, ਉੜੀਸਾ ਦੇ ਪਰਜਾ, ਕੋਂਧਾ, ਬੌਂਦਾ, ਭੂਮੀਆ, ਗਦਾਬਾਸ, ਭੂਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸਕੋਰਸ ਵਰਗੇ ਕਬੀਲੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਜ਼ੋਨ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਆਰਥਿਕ ਪਛੜੇਪਣ, ਜੰਗਲਾਤ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ, ਜ਼ਮੀਨੀ ਬੇਗਾਨਗੀ, ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਕਾਰਨ ਉਜਾੜਾ ਹਨ।

6. ਪੱਛਮੀ ਜ਼ੋਨ

ਇਸ ਜ਼ੋਨ ਵਿੱਚ ਰਾਜਸਥਾਨ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਪਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਬੀਲੇ ਭੀਲ, ਗਰਾਸੀਆ ਅਤੇ ਮੀਨਾ ਹਨ। ਮੀਨਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉੱਨਤ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਕਬੀਲੇ ਹਨ।

7. ਟਾਪੂ ਖੇਤਰ

ਅੰਡੇਮਾਨ ਅਤੇ ਨਿਕੋਬਾਰ ਟਾਪੂ, ਲਕਸ਼ਦੀਪ ਅਤੇ ਦਮਨ ਅਤੇ ਦੀਵ ਇਸ ਜ਼ੋਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਮਹਾਨ ਅੰਡੇਮਾਨੀ, ਸੈਂਟੀਨੇਲੀਜ਼, ਜਾਰਵਾਸ, ਓਂਗੋਸ, ਨਿਕੋਬਾਰੀਸ ਅਤੇ ਸ਼ੈਂਪੇਨ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕਬੀਲੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਕਬੀਲੇ ਬੇਹੱਦ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੇ ਪੱਥਰ ਯੁੱਗ ਦੇ ਢੰਗ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਬਾਲਗ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਵਿਨਾਸ਼ ਦੇ ਖ਼ਤਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਅਤੇ ਕੁਪੋਸ਼ਣ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹਨ।

ਕਬਾਇਲੀ ਖੇਤਰ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕਬਾਇਲੀ ਉਪ ਯੋਜਨਾ ਰਣਨੀਤੀ ਪੰਜਵੀਂ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਯੋਜਨਾ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੁਣਿਆ ਅਤੇ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ, ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ, ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ, ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 19.4

1. ਕਬਾਇਲੀ ਆਬਾਦੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੱਸੋ।
2. ਆਦਿਵਾਸੀ ਲੋਕ ਕੌਣ ਹਨ?

3. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਬੀਲਿਆਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਕੀ ਹੈ ?
4. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿਡਿਊਲ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ?
5. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਬਾਇਲੀ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ ?
6. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਬਾਇਲੀ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਕ ਕੀ ਹਨ ?
7. ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਲਈ ਦੋ ਮਾਪਦੰਡ ਕੀ ਹਨ ?
8. ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਬੀਲੇ ਕੀ ਹਨ ?
9. ਪੂਰਬੀ ਜ਼ੋਨ ਦੇ ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਕੀ ਹਨ ?
10. ਕੁਝ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ।
11. ਕਬਾਇਲੀ ਉਪ ਯੋਜਨਾ ਰਣਨੀਤੀ ਕਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ?
12. ਕਬਾਇਲੀ ਉਪ ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਕੀ ਹਨ ?

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ

- ਭਾਰਤ ਖੇਤਰ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਈ ਪਛਾਣਾਂ ਵਾਲਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ, ਹਰੇਕ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਜਾਂ ਵੱਧ ਵੱਖਰੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਬਣਤਰਾਂ ਹਨ ਜੋ ਯੁੱਗਾਂ ਤੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।
- ਕਬੀਲੇ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਛਾਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਗਠਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ, ਹਨ ਅਤੇ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਲੱਭੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਭਿੰਨਤਾ ਚਮੜੀ ਦੇ ਰੰਗ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸੀ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ 'ਬ੍ਰਾਹਮਣ', 'ਕਸ਼ਤਰੀ', 'ਵੈਸ਼ਯ' ਅਤੇ 'ਸ਼ੂਦਰ' ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ 'ਵਰਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ' ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ।
- 'ਵਰਣ/ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ' ਵਿੱਚ ਬੋਧੀ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਉਭਾਰ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼ਕ, ਕੁਸ਼ਾਣ, ਪਾਰਥੀਅਨ ਅਤੇ ਇੰਡੋ ਗ੍ਰੀਕ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ।
- ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਗਠਨ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਖੇਤਰੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਈ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਈ ਜਾਤਾਂ ਅਤੇ ਉਪ-ਜਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਣਾ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੁੰਦੀ ਗਈ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

- ਛੂਤ-ਛਾਤ, ਸਭ ਤੋਂ ਘਿਣਾਉਣੀ ਪ੍ਰਥਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਖਰੀ ਪੜਾਅ ਦੌਰਾਨ ਜੜ੍ਹਾਂ ਫੜ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਚਤ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।
- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗੁਲਾਮੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਕਲਾਸੀਕਲ ਯੂਨਾਨੀ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਸੀ,
- ‘ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ’, ‘ਆਸ਼ਰਮ’ ਅਤੇ ‘ਸੰਸਕਾਰ’ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸੰਕਲਪ ਹਨ।
- ਜਜਮਾਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਿਸਾਨ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪੂਰਕ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਸਥਾ ਸੀ, ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਹੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਮੁਦਰੀਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਟੁੱਟ ਰਹੀ ਹੈ, ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ।
- ਪਰਿਵਾਰ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਸਕਾਰ ਰਸਮ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ‘ਅਨੁਲੋਮਾ’ ਅਤੇ ‘ਪ੍ਰਤਿਲੋਮਾ’ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਰਣਾਂ/ਜਾਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਗੱਠਜੋੜ ਦੇ ਆਧਾਰ ‘ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਆਧਾਰ ‘ਤੇ ਮੋਨੋਗੈਮਸ, ਬਹੁ-ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਪੌਲੀਐਂਡਰਸ; ਇਹ ਸਭ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਭਾਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰ ਇੱਕ ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ ਜੋ ਪਵਿੱਤਰ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੇ ਦੋ ਸਕੂਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ‘ਮਿਤਾਕਸ਼ਰਾ’ ਅਤੇ ‘ਦਯਾਭਾਗਾ’ ਹਨ।
- ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਨਿਘਾਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਰਹੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਫੈਲਣ ਨਾਲ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਪਛਾਣਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
2. ਵਰਣ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਕਰੋ।
3. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

4. ਸਮਝਾਓ ਕਿ ਕਿਵੇਂ 'ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ', 'ਆਸ਼ਰਮ' ਅਤੇ 'ਸੰਸਕਾਰ' ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ।
5. ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿਓ।
6. ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕਰੋ।
7. ਜਜਮਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕੀ ਹੈ? ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਉਂ ਟੁੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ?

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ

19.1

1. ਕਬੀਲਾ।
2. ਭਰਤ, ਯਦੂਸ, ਪੁਰਸ ਆਦਿ (ਕੋਈ ਵੀ ਦੋ)।
3. ਦੋ ਵਾਰ ਜਨਮਿਆ।
4. ਸ਼ਾਕਾ, ਕੁਸ਼ਾਣ, ਪਾਰਥੀਅਨ, ਇੰਡੋ-ਗਰੀਕ ਆਦਿ।
5. ਮੱਧਕਾਲੀ ਸਮਾਂ।

19.2

1. ਅਛੂਤ
2. ਹਰੀਜਨ
3. ਮੇਗਾਸਥੀਨੀਜ਼
4. ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ
5. ਆਸ਼ਰਮ
6. ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ

19.3

1. ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਰਣਾਂ/ਜਾਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਗੱਠਜੋੜ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ।
2. ਇੱਕ ਵਿਆਹ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
3. 'ਮਿਤਾਕਸ਼ਰਾ' ਅਤੇ 'ਦਯਾਭਾਗਾ'?
4. 'ਸਤਿਧਾਨਾ'

19.4

1. (ਏ) ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦੌਰ ਹਨ। (ਬੀ) ਉਹ ਪਹਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਪੇਖਿਕ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

2. ਕਬੀਲੇ।
3. ਆਦਿਵਾਸੀ
4. 427 ਭਾਈਚਾਰੇ
5. 8.2 ਫੀਸਦੀ
6. ਉਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਵਿਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਦੂਰ ਪਹਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੂਚਕਾਂਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
7. ਸਬੰਧਤ ਇਕੱਲਾਪਣ ਅਤੇ ਪਛੜਾਪਣ
8. ਖਾਸਾ, ਥਾਰੂ, ਭੋਕਸਾ, ਭੋਟੀਆ, ਗੁੱਜਰ ਅਤੇ ਜੌਨਸਾਰੀ।
9. ਆਰਥਿਕ ਪਛੜੇਪਣ, ਜੰਗਲਾਤ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ, ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਬੇਗਾਨਗੀ, ਉਦਯੋਗਿਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਕਾਰਨ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਅਤੇ ਉਜਾੜਾ।
10. ਮਹਾਨ ਅੰਡੇਮਾਨੀ, ਜਰਵਾਸ, ਨਿਕੋਬਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮਪੁਰ।
11. ਪੰਜਵੀਂ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਯੋਜਨਾ ਦੌਰਾਨ।
12. ਇਹ ਵਿਆਪਕ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੁਣਿਆ ਅਤੇ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਖਾਤਮਾ, ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ, ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮੁੱਦੇ

ਪਿਛਲੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਕਬਾਇਲੀ, ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਮਾਜਾਂ ਬਾਰੇ, ਜਾਤ ਅਤੇ ਵਰਗ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਬਾਰੇ, ਪਰਿਵਾਰ, ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਯੁੱਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹੋ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਹਰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮੁੱਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਅਤੇ ਨਜਿੱਠਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਔਰਤਾਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਸਾਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮੁੱਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਉਹ ਹਨ ਜਾਤੀਵਾਦ, ਦਾਜ, ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ, ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ, ਨਸ਼ਾਖੋਰੀ, ਆਦਿ। ਇੱਥੇ ਵਿਚਾਰੇ ਗਏ ਮੁੱਦੇ ਵਿਆਪਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁੱਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹੋ?

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਵੋਗੇ।

- ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ;
- ਜਾਤ ਪ੍ਰਥਾ, ਦਾਜ, ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਦੇ। .;

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

- ਬੱਚਿਆਂ, ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਲੋਕਾਂ ਵਰਗੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਮੂਹਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ;
- ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਵਰਗੇ ਆਰਥਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਦੇ।

20.1 ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਪਿਛਲੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ, ਚਾਰ ਜਾਤੀਆਂ ਹਨ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ? ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਲਿਖੋ:

1. _____ 2. _____ 3. _____ 4. _____

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਸ਼ਰਮ ਧਰਮ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਕਰਤੱਵ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਵਰਣ ਜਾਂ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕਰਤੱਵ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਸਬੰਧਤ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਤਬੇ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਪੇਸ਼ਾ ਅਪਣਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਭੋਜਨ ਖਾਣ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਪੇਸ਼ੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਦਿਵਾਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਬਦਲ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜਨਮ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਤ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਤ ਵਰਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਗਿਆ, ਇਸ ਨੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਉੱਚ-ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜੋ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਰਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਭੋਜਨ ਜਾਂ ਵਿਆਹ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਸੀ। ਅਖੌਤੀ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਯੁੱਗਾਂ ਹੇਠਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤਰਸਯੋਗ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। ਉਹ ਗਰੀਬ ਸਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਨਹੀਂ ਮਾਣਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਖੂਹਾਂ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢਣ ਜਾਂ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਜਾਂ ਅਖੌਤੀ ਉੱਚ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਵੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੇਸ਼ੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲਾ ਜਨਮ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸੀ ਨਾ ਕਿ ਯੋਗਤਾ 'ਤੇ।

ਜਾਤੀ ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਤਕਰੇ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਹਿੰਸਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਾਤੀ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਵੀ ਔਖਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਨਕਲੀ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮੁੱਦੇ

ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਉਮੀਦਵਾਰ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਕਿ ਉਹ ਯੋਗ ਉਮੀਦਵਾਰ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਇਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਅਸਲ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੜੋਂ ਉਖਾੜ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਭਾਵ 1947 ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ (ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ) ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੁਆਰਾ (ਸਿਵਲ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ) ਨਿਪਟਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। -ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ) ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹ। ਇਹਨਾਂ ਕਦਮਾਂ ਨੇ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਅਜੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾਓ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਅਤੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ? ਅੰਤਰ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਲੇਖ ਲਿਖੋ।

20.2 ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮੁੱਦੇ

ਸਾਡਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੋਟ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਆਹ, ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ, ਤਲਾਕ, ਦਾਜ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। 1976 ਵਿੱਚ ਸਮਾਨ ਮਿਹਨਤਾਨੇ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਕੰਮ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਮਿਹਨਤਾਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬੱਚੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਯੋਜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਨੂੰ 'ਲਾਡਲੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਰਕਮ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਪੂਰੀ ਕਰਨ 'ਤੇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਕਮ ਫਿਰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂ ਵਿਆਹ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਕੀਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਜੱਚਾ- ਬੱਚਾ ਸਕੀਮ ਹੈ। ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਤਹਿਤ, ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਨਮ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਲਈ ਡਾਕਟਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਾਰਾ ਖਰਚਾ ਸੰਭਾਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਸਾਨੂੰ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਤਕਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

20.2.1 ਲਿੰਗ ਵਿਤਕਰਾ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਸਿਹਤ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀਆਂ ਵਰਗੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਤਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਾਜ ਦੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕੁੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਘਰ ਛੱਡਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਆਪਣੇ ਬੁਢਾਪੇ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਮਰਦ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਾਦਾ ਬੱਚੀਆਂ ਨੂੰ ਗਰਭਪਾਤ ਕਰਕੇ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਅਣਗੌਲਿਆ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰਫ ਕੁੜੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਘੱਟ ਖੁਰਾਕ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਮਾੜਾ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਬਦਲਾਅ ਆਇਆ ਹੈ। ਹਰਿਆਣਾ ਵਰਗੇ ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ, ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਚਲਾਈਆਂ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦਾ ਰਾਖਵਾਂਕਰਨ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਜਣੇਪਾ ਛੁੱਟੀ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼, “ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਪੋਸ਼ਣ ਲਈ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਏਜੰਡਾ” (ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ 1995) ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, 450 ਮਿਲੀਅਨ ਬਾਲਗ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਟੀਨ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਘੱਟ ਭੋਜਨ ਜਾਂ ਘਟੀਆ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲਾ ਭੋਜਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਬੀਮਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਘੱਟ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕੁਝ ਧਿਆਨ ਉਦੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬਿਮਾਰੀ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਿਹਤ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸਬੂਤ ਹਨ।

ਬਹੁਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਘੱਟ ਹੈ। 66 ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ 10 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਅਤੇ 40 ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ 6-11 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ 20 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ

ਵੱਧ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। 2011 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਵਿੱਚ 16.7 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ।

ਅਰਥਾਤ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 82.14 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ ਜੋ ਕਿ 65.46 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ। 16.4 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ (60 ਮਿਲੀਅਨ) ਲੜਕਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 24.5 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ (85 ਮਿਲੀਅਨ) ਕੁੜੀਆਂ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ।

ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਭਾਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਲੜਕੀ ਦਾ ਘੱਟ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੂਆਤੀ ਯੁਗ ਤੋਂ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਪਰੰਪਰਾ, ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਧੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਧੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਆਰਥਿਕ ਬੋਝ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਹ ਰਵੱਈਆ ਵੀ ਬੱਚੀਆਂ ਦੇ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੋੜਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਚੀਆਂ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਤਾਜ਼ਾ ਰਿਪੋਰਟ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਦੀ ਹੈ: “ਕੁੜੀਆਂ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਿਅਰਥ ਤੋਹਫਾ ਹਨ। ਉਹ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਅਨਮੋਲ ਮਨੁੱਖ ਹਨ, ਪਰ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ 'ਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ।”

ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਕੱਪੜਾ, ਮਕਾਨ, ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ, ਸਿੱਖਿਆ, ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਖੇਡਣ ਲਈ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਕਸਰ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ, ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਅਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਧਣ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਫੁੱਲਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

0-6 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਤੋਂ ਬੱਚੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਪੱਖਪਾਤ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਤੇ ਤਿੱਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਨਗਣਨਾ, 2011 ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਨੁਪਾਤ 914 ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ 2001 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿੱਚ 927 ਸੀ। ਬਾਲ ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ 1961 ਵਿੱਚ 976 ਤੋਂ ਘਟ ਕੇ 2011 ਵਿੱਚ 914 ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

20.2.2 ਦਾਜ ਪ੍ਰਥਾ

ਦਾਜ ਪ੍ਰਥਾ ਸਭ ਤੋਂ ਭੈੜੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ 1961

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਵਿੱਚ ਦਾਜ ਰੋਕੂ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਨੂੰਨ ਹੈ। ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਦਾਜ ਦੇਣ ਅਤੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਦੋਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਈ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਹਨ, ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਭਾਵੇਂ ਪੇਂਡੂ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀ, ਇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸ਼ਰੇਆਮ ਉਲੰਘਣਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਦਾਜ ਕਾਰਨ ਹੀ ਮੌਤਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਘਰੇਲੂ ਹਿੰਸਾ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਤਸ਼ੱਦਦ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਦਾਜ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਲਗਭਗ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਲੰਘਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾਜ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਠੋਸ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਕਦਮ ਚੁੱਕ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਹੱਥ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਫੌਰੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਸਕੂਲ ਨਾ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਬੱਚੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਓ। ਉਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬੱਚੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਲਾਡਲੀ ਨਾਂ ਦੀ ਸਕੀਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਬੋਝ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗੀ; ਸਗੋਂ ਉਹ ਇੱਕ ਸੰਪਤੀ ਬਣ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਭੇਜਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 20.1

1. ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ?
2. ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ 'ਲਾਡਲੀ' ਸਕੀਮ ਕੀ ਹੈ ?
3. ਕਿਹੜਾ ਐਕਟ ਦਹੇਜ਼ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ ?

20.3 ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ/ਨਸ਼ਾ

ਸ਼ਰਾਬ/ਅਲਕੋਹਲ ਵਾਲੇ ਡਰਿੰਕਸ, ਤੰਬਾਕੂ, ਬੀੜੀਆਂ/ਸਿਗਰੇਟ, ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ (ਨਿਰਧਾਰਤ ਡਾਕਟਰੀ ਇਲਾਜ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ) ਵਰਗੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਆਦਤ ਜਾਂ ਨਿਰਭਰਤਾ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਜਾਂ ਨਸ਼ਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਸ਼ਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਜਾਰੀ ਹੈ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਖਾਸ ਕਰਕੇ, ਛੋਟੀ

ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਆਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰਕ ਹਨ ਜੋ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਾਲਗਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਧੱਕਣ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹਮ ਉਮਰ ਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਦਬਾਅ, ਗੈਰ-ਸਹਿਯੋਗੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਾਹੌਲ ਅਤੇ ਤਣਾਅ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਡਾਕਟਰੀ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਮਦਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਅਤੇ ਬਾਲਗ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦੌਰਾਨ, ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸ਼ੋਰ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਤਸੁਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ, ਵਿਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ, ਕੁਝ ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ, ਪਰਿਵਾਰ, ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਦੋਸਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਸਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣਾ ਅਤੇ ਸਿਗਰਟਨੋਸ਼ੀ ਸਭ ਤੋਂ ਆਮ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਨਸ਼ੇ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ।

ਦਾਰੂ/ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਸੇਵਨ ਸਮਾਜ ਦੀ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਆਸਾਨ ਮਨੋਰੰਜਨ ਹੈ ਪੀਣਾ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ, ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਣਾ, ਭਾਵੇਂ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ। ਇਸ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਗੰਭੀਰ ਨਤੀਜੇ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਾਮੂਲੀ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਵੀ ਸ਼ਰਾਬੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਦਾਅ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਖਰੀਦਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਉਹ ਮਿਆਰੀ ਕਿਸਮ, ਜੋ ਕਿ ਮਹਿੰਗੀ ਹੈ, ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਸਤੀ ਕਿਸਮਾਂ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਹ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਪੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪੀਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਸ਼ ਉੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਮੌਤ ਜਾਂ ਸਥਾਈ ਅਪਾਹਜਤਾ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ, ਉਹ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਿਗਰਟਨੋਸ਼ੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਆਦਤ ਹੈ ਜੋ ਸਿਹਤ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੈ, ਪੀਣ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਿਗਰਟਨੋਸ਼ੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਧੂੰਏਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਿਗਰਟ ਨਹੀਂ ਪੀਣੀ ਚਾਹੀਦੀ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਜਨਤਕ ਥਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਬੱਸਾਂ, ਰੇਲਗੱਡੀਆਂ, ਬਜ਼ਾਰਾਂ, ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਸਿਗਰਟਨੋਸ਼ੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਕੈਂਸਰ, ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ, ਸਾਹ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਆਦਿ ਵਰਗੀਆਂ ਘਾਤਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਹਤ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿੱਚ ਤੰਬਾਕੂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਗਰਟਨੋਸ਼ੀ, ਸਭ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਾਰੂ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਨੇ ਜਨਤਕ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਸਿਗਰਟਨੋਸ਼ੀ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੰਬਾਕੂ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਵਿਕਰੀ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਲਈ ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਤਪਾਦ 'ਤੇ ਹੀ ਇੱਕ ਸੁਰਖੀ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਖਪਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤਾਵਨੀ ਜਾਰੀ ਕਰੇ।

20.4 ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ

ਭਾਰਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਈਸਾਈ, ਪਾਰਸੀ ਆਦਿ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹਮਲਾਵਰ ਰਵੱਈਆ ਦੋ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਟਕਰਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰਕੂ ਦੰਗਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੈਂਕੜੇ ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਫ਼ਰਤ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਸ਼ੱਕ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮੁੱਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਅਤੇ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਲਈ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸਾਡੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਨੁੱਖ ਹਾਂ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ ਜੋ ਸਿਗਰਟ, ਨਸ਼ੇ, ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਜਾਂ ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਦਾ ਆਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ ਅਤੇ ਇਸ ਆਦਤ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਕੁਝ ਤਰੀਕੇ ਸੁਝਾਓ।

20.5 ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮੁੱਦੇ

ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਕਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਨ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, 1950 ਵਿੱਚ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 8%, 2000 ਵਿੱਚ 10% ਅਤੇ 2050 ਵਿੱਚ ਵਧ ਕੇ 21% ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, 1961 ਵਿੱਚ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 5.8% (25.5 ਮਿਲੀਅਨ) ਸੀ। 1991 ਵਿੱਚ ਇਹ ਅੰਕੜਾ ਵੱਧ ਕੇ 6.7% ਹੋ ਗਿਆ। (56.6 ਮਿਲੀਅਨ)। 2011 ਵਿੱਚ, ਇਹ 8.1% (96 ਮਿਲੀਅਨ) ਤੱਕ ਵਧਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਸੀ ਜੋ ਕਿ 2021 ਵਿੱਚ ਵਧ ਕੇ 137 ਮਿਲੀਅਨ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ (60 ਸਾਲ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ) ਦਾ ਆਕਾਰ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ। ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰ ਟੁੱਟਣ ਨਾਲ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਨਿਉਕਲੀਅਰ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਹੈ, ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਣਚਾਹੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਲਈ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਡੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਪਰੋਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਪਣੇ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਣ। ਯਾਦ ਰੱਖੋ, ਵੱਡਿਆਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਛੋਟੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਤੁਹਾਡੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਤੁਹਾਡੀ ਵਾਰੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦਾਦਾ-ਦਾਦੀ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਬਿਰਧ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਉੱਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੋ। ਸੋਚੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਹਤਰ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 20.2

1. ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਕੀ ਹੈ ?
2. ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਹਤ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਨੰਬਰ ਦਾ ਕਾਤਲ ਕੀ ਹੈ ?
3. 2021 ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਿਰਧ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਵਿਤ ਆਬਾਦੀ ਕਿੰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ?
4. ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ ?

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

20.6 ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦੇ ਮੁੱਦੇ

ਭਾਰਤ ਖੇਤਰਫਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਅਨੁਮਾਨਤ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰਫਲ ਦਾ ਲਗਭਗ 2.4 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ। ਪਰ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਇਸ ਕੋਲ ਹੈ? ਖੈਰ, ਇਹ ਲਗਭਗ 16.7% ਹੈ। 2011 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਬਾਦੀ 1210 ਮਿਲੀਅਨ ਹੈ। ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਆਬਾਦੀ ਨਾਲ ਕੁਝ ਆਰਥਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ, ਮਹਿੰਗਾਈ, ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਮਹਿੰਗਾਈ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਹੈ। ਮਹਿੰਗਾਈ ਅਤੇ ਵਧਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੇ ਸਮੱਸਿਆ ਹੋਰ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ, ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਾੜੀ ਗੁਣਵੱਤਾ, ਬਿਮਾਰੀ, ਘੱਟ ਸਾਖਰਤਾ, ਕੁਪੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਬਾਲ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ 'ਤੇ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਚਿੰਤਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਇੱਕ ਚੌਥਾਈ ਹਿੱਸਾ ਲਗਭਗ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹੈ। ਗਰੀਬੀ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ।

ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਯੋਗ ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਛੁਕ, ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਨੌਕਰੀ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਨਿਘਾਰ ਲਈ ਘਾਤਕ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਗਰੀਬੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਤਹਿਤ ਮਾਪੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਰਤ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਭੇਜਣ ਤੋਂ ਵੀ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਕਾਰਨ ਲੱਖਾਂ ਬੱਚੇ ਆਪਣਾ ਬਚਪਨ ਗੁਆ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਅਨਪੜ੍ਹ, ਅਤੇ ਅਣਜਾਣ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ - ਜਿਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਜਾਂ ਘੱਟ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਗਰੀਬੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

20.6.1 ਭਿਖਾਰੀ

ਅਸੀਂ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਭਿਖਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮਿਲਣਾ ਇੱਕ ਦਰਦਨਾਕ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਜ਼ਾਰ, ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ, ਹਸਪਤਾਲ, ਮੰਦਰ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸੜਕ ਕ੍ਰਾਸਿੰਗ 'ਤੇ, ਤੁਸੀਂ ਦੇਖੋਗੇ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਲ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਹਥੇਲੀਆਂ ਅੱਡੀ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਪੈਸੇ ਜਾਂ ਭੋਜਨ

ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਕਈ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭੀਖ ਮੰਗਦੇ ਵੀ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭਿਖਾਰੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਭਿਖਾਰੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਹਨ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗਿਰੋਹ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਸੰਗਠਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਭੀਖ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਭਿਖਾਰੀ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਸਰਾਪ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਸੜਕ 'ਤੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਭਿਖਾਰੀ ਦੇਖਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਭੀਖ ਮੰਗਣਾ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਭੀਖ ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਹੈ।

20.7 ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ

ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਬੱਚਾ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਨਾਗਰਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਬੱਚੇ ਜੋ ਸਿਹਤਮੰਦ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਵਧਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਆਬਾਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ।

ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਬੱਚੇ ਗਰੀਬੀ ਕਾਰਨ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਜਾਂ ਮੁਢਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਕੂਲੋਂ ਕਢਵਾ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਫੈਕਟਰੀਆਂ, ਇੱਟਾਂ ਦੇ ਭੱਠਿਆਂ, ਰੈਸਟੋਰੈਂਟਾਂ, ਹੋਟਲਾਂ, ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਆਦਿ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਨਫ਼ਰਤ ਅਤੇ ਪੀੜਾ ਨਾਲ ਵਧਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਯੋਗ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

6-14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਇਸ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਦੇ 200 ਮਿਲੀਅਨ ਭਾਰਤੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਲਗਭਗ 11.3 ਮਿਲੀਅਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹਨ। ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ 60 ਮਿਲੀਅਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ 2,00,000 ਘਰੇਲੂ ਨੌਕਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਜੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬੱਚੇ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਖੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਜਿਨਸੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਚਾਈਲਡ ਐਬਿਊਜ਼' ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2009 ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਐਕਟ, 6 ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇਹ ਪਿਆਰਾ ਟੀਚਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਹੁਤ ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗੀ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 20.3

1. 2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਕਿੰਨੀ ਹੈ ?
2. ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਪੈਸੇ, ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਭੀਖ ਮੰਗਣ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ?
3. ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਭਿਖਾਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਸਲਾਹ ਦੇਵੋਗੇ ?
4. ਬਾਲ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕੀ ਹੈ ?

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ

- ਦਾਜ, ਬਾਲ ਮਜ਼ਦੂਰੀ, ਬਾਲ ਸ਼ੋਸ਼ਣ, ਨਸ਼ਾਖੋਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਵਰਗੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਅਨੁਪਾਤ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।
- ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲਿੰਗ ਭੇਦਭਾਵ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ।
- ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਅਤੇ ਨਿਉਕਲੀਅਰ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।
- ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮਾੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਪਸੰਦ ਦੇ ਪੇਸ਼ੇ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀਵਾਦ ਕਿਵੇਂ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਦਾ ਹੈ ?
2. “ਦਾਜ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ।” ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
3. ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਰਾਸ਼ਟਰ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ ?

4. ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੰਪਤੀ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਕਥਨ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ?
5. ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ਕਿ ਦਾਜ ਰੋਕੂ ਕਾਨੂੰਨ 1961 ਦਾਜ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ ? ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਜਵਾਬ ਦਿਓ।
6. “ਕੁੜੀਆਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਫਾਲਤੂ ਤੋਹਫਾ ਹਨ।” ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
7. ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਹਨ। ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ

20.1

1. ਸਮਾਜ ਬਣਾਉਣੀ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਉਮੀਦਵਾਰ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਕਿ ਉਹ ਯੋਗ ਉਮੀਦਵਾਰ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।
2. ਬੱਚੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਸਕੀਮ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਰਕਮ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਪੂਰੀ ਕਰਨ 'ਤੇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਕਮ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂ ਵਿਆਹ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
3. 1961 ਵਿੱਚ ਦਾਜ ਰੋਕੂ ਕਾਨੂੰਨ

20.2

1. ਸ਼ਰਾਬ/ਅਲਕੋਹਲ ਵਾਲੇ ਡਰਿੰਕਸ, ਤੰਬਾਕੂ, ਬੀੜੀਆਂ/ਸਿਗਰੇਟ, ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ (ਨਿਰਧਾਰਤ ਡਾਕਟਰੀ ਇਲਾਜ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ) ਵਰਗੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਆਦਤ ਜਾਂ ਨਿਰਭਰਤਾ ਜਿਸਨੂੰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਜਾਂ ਨਸ਼ਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
2. ਤੰਬਾਕੂ
3. 137 ਮਿਲੀਅਨ
4. ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰ ਟੁੱਟਣ ਨਾਲ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਹੈ, ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਣਚਾਹੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ।

20.3

1. 1210 ਮਿਲੀਅਨ
2. ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 8

ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

3. ਭੀਖ ਮੰਗਣਾ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਭੀਖ ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਹੈ।
4. 6-14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਇਸ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਦੇ 200 ਮਿਲੀਅਨ ਭਾਰਤੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਲਗਭਗ 11.3 ਮਿਲੀਅਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹਨ। ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ 60 ਮਿਲੀਅਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ 2,00,000 ਘਰੇਲੂ ਨੌਕਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਜੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬੱਚੇ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਖੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਿਨਸੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ “ਬਾਲ ਦੁਰਵਿਹਾਰ” ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ

ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਬਹੁਤ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਸੜਕ ਦੁਆਰਾ, ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦੁਆਰਾ, ਸਮੁੰਦਰ ਦੁਆਰਾ, ਰੇਲ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਵੀ ਲੰਬੀ ਦੂਰੀ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਰੇਲ ਗੱਡੀਆਂ ਜਾਂ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਤੀਜੀ ਮਿਲੇਨੀਅਮ ਬੀ ਸੀ ਦੇ ਮੱਧ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਪਰਕ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਭਾਰਤ ਤਿੰਨ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸਮੁੰਦਰ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਹਿਮਾਲਿਆ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਸਕਿਆ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਉਹ ਗਏ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪੈੜਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਛੱਡ ਗਏ। ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸਥਾਨਕ ਵਿਚਾਰ, ਪ੍ਰਭਾਵ, ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸਨ, ਖਾਸਕਰ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ, ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ, ਚੀਨ, ਜਾਪਾਨ, ਕੋਰੀਆ ਆਦਿ। ਇਸ ਫੈਲਾਅ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਕਮਾਲ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਜਿੱਤ, ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਵਾਂਗੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ। ਇਹ ਪਾਠ ਇਸ ਸੁੰਦਰ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਗੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਦੋਸਤੀ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ, ਦੂਜੇ ਸਮਾਜਾਂ, ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਸਾਡੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਸਾਰਥਕ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ:

- ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਪਾਰਕ ਰੂਟਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਪਾਰੀ ਬਾਹਰ ਗਏ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਪਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਦੂਤ ਬਣੇ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 9

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ
ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਓ

ਨੋਟ

ਮੌਡਿਊਲ: 9

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਓ

ਨੋਟ

ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ

- ਭਿੰਨ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਬਾਹਰ ਪਸਾਰ ਹੋਇਆ
- ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰਾਜਦੂਤ ਬਣੇ; ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ;
- ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਫੈਲਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ;
- ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ;
- ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਧਰਮ ਵਜੋਂ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਫੈਲਣ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ;
- ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਉੱਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ; ਭਾਰਤੀ ਮਹਾਂਕਾਵਿ, ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ, ਭਾਰਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦੇਣ
- ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਦਾ ਲੇਖਾ ਦੇਣ
- ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੰਦਰਾਂ, ਮੂਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ; ਅਤੇ
- ਅਰਥ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।

21.1 ਵਪਾਰੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਦੂਤਾਂ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ

ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਰੋਮ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਚੀਨ ਗਏ। ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਸੋਨੇ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਕੰਬੋਡੀਆ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਵਾ, ਸੁਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਮਲਾਇਆ ਦੇ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁਵਰਨਦੀਪ (ਸੁਵਰਣ ਦਾ ਅਰਥ ਸੋਨਾ ਅਤੇ ਦਵੀਪ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਟਾਪੂ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਵਪਾਰੀ ਕਾਸ਼ੀ, ਮਥੁਰਾ, ਉਜੈਨ, ਪ੍ਰਯਾਗ ਅਤੇ ਪਾਟਲੀਪੁੱਤਰ ਵਰਗੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਧਦੇ-ਫੁੱਲਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਦੇ ਬੰਦਰਗਾਹ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਮਮੱਲਾਪੁਰਮ, ਤਾਮਰਲਿਪਟੀ, ਪੁਰੀ ਅਤੇ ਕਾਵੇਰੀਪੱਟਨਮ ਤੋਂ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸਮਰਾਟ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕਾਲਿੰਗਾ ਰਾਜ ਦੇ ਸ਼ੀਲੰਕਾ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧ ਸਨ। ਵਪਾਰੀ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ

ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰਾਜਦੂਤ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ।

ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਵਾਂਗ, ਪੱਛਮੀ ਤੱਟ 'ਤੇ ਅਤੇ ਨੇੜੇ ਕਈ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ ਵੀ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ। ਕਾਰਲੇ, ਭਜਾ, ਕਨਹੋੜੀ, ਅਜੰਤਾ ਅਤੇ ਇਲੋਰਾ ਨੂੰ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਕੇਂਦਰ ਬੋਧੀ ਮੱਠ ਦੇ ਅਦਾਰੇ ਹਨ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਤ ਕੀਤਾ। ਨਾਲੰਦਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੱਤ ਮੰਜ਼ਿਲਾ ਇਮਾਰਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਕਸਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ। ਚੀਨੀ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰੀ ਹਿਊਨ-ਸਾਂਗ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਬਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਹਿਊਨ-ਸਾਂਗ ਦੇ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ, ਨਾਲੰਦਾ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ, ਵਲਭੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਠਹਿਰਨ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਕਰਮਸ਼ੀਲਾ ਇਕ ਹੋਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸੀ ਜੋ ਗੰਗਾ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਸੀ। ਤਿੱਬਤੀ ਵਿਦਵਾਨ ਤਾਰਾਨਾਥ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇੰਨੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ ਕਿ ਤਿੱਬਤੀ ਰਾਜੇ ਨੇ ਸਾਂਝੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਬੁੱਧੀ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਲਈ ਇੱਕ ਮਿਸ਼ਨ ਭੇਜਿਆ ਸੀ।

ਇੱਕ ਹੋਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਓਦੰਤਪੁਰੀ ਸੀ ਜੋ ਪਾਲ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਵਧੀ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਿਕਸ਼ੂ ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਤਿੱਬਤ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਵੱਸ ਗਏ।

ਦੋ ਭਾਰਤੀ ਅਧਿਆਪਕ 67 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਚੀਨੀ ਸਮਰਾਟ ਦੇ ਸੱਦੇ 'ਤੇ ਚੀਨ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਕਸ਼ਯਪ ਮਾਰਤੰਗਾ ਅਤੇ ਧਰਮਰਕਸ਼ਿਤਾ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਨਾਲੰਦਾ, ਤਕਸ਼ਿਲਾ, ਵਿਕਰਮਸ਼ੀਲਾ ਅਤੇ ਓਦੰਤਪੁਰੀ ਵਰਗੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕ ਆਏ। ਜਦੋਂ ਆਚਾਰੀਆ ਕੁਮਾਰਜੀਵ ਚੀਨ ਗਿਆ ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਚੀਨੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਵਿਦਵਾਨ ਬੋਧੀਧਰਮ, ਜੋ ਯੋਗ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਮਾਹਰ ਸੀ, ਅਜੇ ਵੀ ਚੀਨ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਲੰਦਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਅਚਾਰੀਆ ਕਮਲਸ਼ੀਲ ਨੂੰ ਤਿੱਬਤ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤਿੱਬਤੀਆਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸੁਗੰਧਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਲਹਾਸਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੱਠ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 9

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਓ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਇੱਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਗਿਆਨਭਦਰ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿੱਬਤ ਗਿਆ। ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਓਦੰਤਪੁਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਮਾਡਲ ਉੱਤੇ ਤਿੱਬਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੱਠ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਵਿਕਰਮਸ਼ੀਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਮੁਖੀ ਆਚਾਰੀਆ ਅਤੀਸ਼ਾ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਦੀਪਾਂਕਰਾ ਸ਼੍ਰੀਜਨਨਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਤਿੱਬਤ ਗਿਆ ਅਤੇ ਤਿੱਬਤ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਥੋਨਮੀ ਸੰਭੋਤਾ, ਇੱਕ ਤਿੱਬਤੀ ਮੰਤਰੀ, ਨਾਲੰਦਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਚੀਨੀ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰੀ ਹਿਊਨ-ਸਾਂਗ ਭਾਰਤ ਆਇਆ ਸੀ। ਥੋਨਮੀ ਸੰਭੋਤਾ ਨੇ ਉੱਥੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਤਿੱਬਤ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਤਿੱਬਤੀਆਂ ਨੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਅਪਣਾ ਲਿਆ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਰਾਜਾ ਵੀ ਬੋਧੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਨੂੰ ਰਾਜ ਧਰਮ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਮਾਰਜੀਵਾ ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਸੀ।

21.2 ਹੋਰ ਢੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ

ਰੋਮਸ ਜਾਂ ਜਿਪਸੀ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਸਮੂਹ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਭਟਕਦੇ ਹੋਏ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੋਮਸ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਰੋਮਨੀ ਸੀ, ਪਰ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਉਹ ਜਿਪਸੀ ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਉਹ ਅਜੋਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਉਥੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ਲਾ ਈਰਾਨ ਅਤੇ ਇਰਾਕ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਤੁਰਕੀ ਗਿਆ। ਪਰਸ਼ੀਆ, ਟੋਰਸ ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਕਾਂਸਟੈਂਟੀਨੋਪਲ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਯੂਰਪ ਦੇ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਏ। ਅੱਜ ਉਹ ਗ੍ਰੀਸ, ਬੁਲਗਾਰੀਆ, ਸਾਬਕਾ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ, ਰੋਮਾਨੀਆ, ਹੰਗਰੀ, ਚੈੱਕ ਅਤੇ ਸਲੋਵਾਕ ਗਣਰਾਜ, ਰੂਸ, ਪੋਲੈਂਡ, ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ, ਫਰਾਂਸ, ਸਵੀਡਨ, ਡੈਨਮਾਰਕ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਣ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਚਾਰ ਸੌ ਸਾਲ ਲੱਗ ਗਏ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਅਸਲੀ ਘਰ ਭੁੱਲ ਗਏ ਸਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ, ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੇ ਢੰਗ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ।

ਰੋਮਸ ਆਪਣੇ ਨਾਚ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਲਈ ਵੀ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਰੋਮਾ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਕਲਾਕਾਰ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 21.1

1. ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸਨੇ ਫੈਲਾਇਆ?
2. ਚੀਨੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਹਿਊਨ-ਸਾਂਗ ਨੇ ਕਿਹੜੀਆਂ ਦੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ?

3. ਉਸ ਤਿੱਬਤੀ ਵਿਦਵਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ਜਿਸਨੇ ਵਿਕਰਮਸ਼ੀਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ?
4. ਈਸਵੀ 67 ਦੌਰਾਨ ਚੀਨ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋ ਅਧਿਆਪਕ ਕੌਣ ਸਨ ?
5. ਅਚਾਰੀਆ ਕੁਮਾਰਜੀਵ ਚੀਨ ਕਿਉਂ ਗਏ ?
6. ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਜਿਪਸੀ ਕੌਣ ਸਨ ?

21.3 ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ

ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਬੀ.ਸੀ. ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਭਾਰਤ ਨੇ ਚੀਨ, ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ, ਪੱਛਮੀ ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਸੰਪਰਕ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਚੀਨ, ਰੂਸ, ਤਿੱਬਤ, ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਇੱਕ ਭੂਮੀ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਚੀਨ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਰਸਤਾ, ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸਿਲਕ (ਰੇਸ਼ਮ) ਰੂਟ ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਰਸਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਇਸ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਰੇਸ਼ਮ ਚੀਨ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਪਾਰਕ ਵਸਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਇਹੀ ਰਸਤਾ ਵਿਦਵਾਨ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਰੂਟ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਚੈਨਲ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਕੁਚੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਇਹ ਉਹ ਰਾਜ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਸਿਲਕ ਰੂਟ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਚੀਨ ਵਿੱਚ ਡਨ-ਹੁਆਂਗ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਸਿਲਕ ਰੂਟ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਰਸਤਾ ਸਮਰਕੰਦ, ਕਾਸ਼ਗੜ੍ਹ, ਤੁਮਸ਼ੁਕ, ਅਕਸੂ, ਕਾਰਸ਼ਾਹਰ, ਤੁਰਫਾਨ ਅਤੇ ਹਾਮੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਰਸਤਾ ਯਰਕੰਦ, ਖੋਤਾਨ, ਕੇਰੀਆ, ਚੇਰਚੇਨ ਅਤੇ ਮੀਰਾਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਵਾਨ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਰਸਤਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਫਰ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਜੋ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਗਏ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਤੂਪਾਂ, ਮੰਦਰਾਂ, ਮੱਠਾਂ, ਚਿੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਤੋਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਰਸਤੇ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ, ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਲਈ ਆਰਾਮ ਸਥਾਨ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬੋਧੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਏ। ਰੇਸ਼ਮ ਅਤੇ ਜੇਡ, ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੇ ਹੱਥ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 9

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਓ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਬਦਲੇ, ਪਰ ਰਸਤੇ ਦੇ ਨਾਲ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਥਾਈ ਖਜ਼ਾਨਾ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਪਾਰਕ ਮਾਰਗ ਨੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ, ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ।

ਖੋਤਾਨ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਚੌਕੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ। ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਸਿਲਕ ਰੂਟ 'ਤੇ ਸੀ।

ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਰਾਜ ਵਿਚਕਾਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਖੋਤਾਨ ਆਪਣੇ ਰੇਸ਼ਮ ਉਦਯੋਗ, ਨਾਚ, ਸੰਗੀਤ, ਸਾਹਿਤਕ ਕੰਮਾਂ, ਵਪਾਰਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸੋਨੇ ਅਤੇ ਜੇਡ ਦੇ ਨਿਰਯਾਤ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ।

ਭਾਰਤ-ਖੋਤਾਨੀਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਖੋਤਾਨ ਤੱਕ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਮਿਲੇ ਸਿੱਕੇ ਖੋਤਾਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਯੁਕਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਚੀਨੀ ਵਿਚ ਉਕਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਖਾਰਤੇਸ਼ੀ ਲਿਪੀ 'ਚ ਹੈ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਰੋਤ ਵਿੱਚ ਦੱਬੇ ਮੱਠਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਬੋਧੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਲਿਪੀ ਲੱਭੇ ਗਏ ਸਨ।

21.4 ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ

ਚੀਨ

ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਚੀਨ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਪਰਕ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚੀਨ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸੰਨਿਆਸੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ-ਕਸ਼ਯਪ ਮਾਰਤੰਗਾ ਅਤੇ ਧਰਮਰਕਸ਼ਿਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜੋ ਚੀਨੀ ਸਮਰਾਟ ਮਿੰਗ ਟੀ ਦੇ ਸੱਦੇ 'ਤੇ ਈਸਵੀ 67 ਵਿੱਚ ਚੀਨ ਗਏ ਸਨ।

ਕਸ਼ਯਪ ਮਾਰਤੰਗਾ ਅਤੇ ਧਰਮਰਕਸ਼ਿਤਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਚੀਨ ਅਤੇ ਚੀਨ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਤੱਕ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਚੀਨੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਭਿਅਕ ਲੋਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਰੋਮਾਂਚਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੀਆਂ। ਬੁੱਧ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਆਏ ਚੀਨੀਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਬਾਰੇ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਅੱਜ ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਤੇ ਮੱਠਾਂ ਦੇ ਉੱਘੇ ਅਧਿਆਪਕ ਚੀਨ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਏ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਬੋਧੀਧਰਮ ਨਾਂ ਦਾ ਵਿਦਵਾਨ ਕਾਂਚੀਪੁਰਮ ਤੋਂ ਚੀਨ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਨਾਲੰਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਉਥੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਚੀਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਯੋਗ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਿਆ ਅਤੇ 'ਧਿਆਨ', (ਧਿਆਨ)

ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਚੀਨ ਵਿੱਚ ਚਾਨ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ। ਬੋਧੀਧਰਮ ਅਜਿਹੀ ਉੱਘੀ ਹਸਤੀ ਬਣ ਗਿਆ ਕਿ ਚੀਨ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਉਸਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਬੋਧੀ ਫਲਸਫੇ ਨੇ ਚੀਨੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਨਫਿਊਸ਼ਿਅਸਵਾਦ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਕਸਤ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਕੂਲ ਸੀ।

ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਚੀਨ ਵਿੱਚ ਵੇਈ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਮਰਾਟ ਨੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਨੂੰ ਰਾਜ ਧਰਮ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਚੀਨ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਚੀਨੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇੱਕ ਲੰਬੀ ਅਤੇ ਖਤਰਨਾਕ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਖਤਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਉਹ ਬੁੱਧ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਬੋਧੀ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਿਅਕ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ।

ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਫੈਲਣ ਦੇ ਨਾਲ, ਚੀਨ ਨੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਗੁਫਾ ਮੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਮੱਠ ਕੰਪਲੈਕਸਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਚਟਾਨਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤਸਵੀਰਾਂ ਉੱਕਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਫਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਂਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੁਨ-ਹੁਆਂਗ, ਯੂਨ-ਕਾਂਗ ਅਤੇ ਲੰਗ-ਮੈਨ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗੁਫਾ ਕੰਪਲੈਕਸਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਪਲੈਕਸਾਂ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਫ਼ੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹਨ।

ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਦੋ-ਪੱਖੀ ਆਵਾਜਾਈ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਪਰਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ।

ਕੋਰੀਆ

ਕੋਰੀਆ ਚੀਨ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਕੋਰੀਆ ਨੂੰ ਚੀਨ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤੱਤ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਸੁੰਡੋ ਪਹਿਲਾ ਬੋਧੀ ਭਿਕਸ਼ੂ ਸੀ ਜੋ 352 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਅਤੇ ਸੂਤਰ ਲੈ ਕੇ ਕੋਰੀਆ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਚਾਰੀਆ ਮੱਲਾਨੰਦ ਸਨ, ਜੋ 384 ਈ. ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਿਆ। 404 ਈ. ਵਿਚ ਇਕ ਭਾਰਤੀ ਭਿਕਸ਼ੂ ਨੇ ਕੋਰੀਆ ਦੇ ਪਿਓਂਗਆਂਗ ਵਿਖੇ ਦੋ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਈ ਅਧਿਆਪਕ ਆਏ। ਉਹ ਦਰਸ਼ਨ, ਧਰਮ, ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ, ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਧਾਤੂ ਵਿਗਿਆਨ ਲੈ ਕੇ ਆਏ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਗਿਆਨ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਕੋਰੀਆ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਜੋਤਿਸ਼, ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ

ਮੌਡਿਊਲ: 9

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਓ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਮੱਠਾਂ ਅਤੇ ਮੰਦਰਾਂ ਨੇ ਪੂਰੇ ਕੋਰੀਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉੱਥੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬੋਧੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

‘ਧਿਆਨ ਯੋਗ’ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਅੱਠਵੀਂ ਤੋਂ ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਕੋਰੀਆ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਰਾਣੀਆਂ, ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਅਤੇ ਮੰਤਰੀ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਯੋਧੇ ਵੀ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਨਿਡਰ ਹੋਣ ਲਈ ਯੋਗਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਬੋਧੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਕੋਰੀਅਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਖੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਰਤੀ ਲਿਪੀਆਂ ਵੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਕੋਰੀਆ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ।

ਜਾਪਾਨ

ਜਾਪਾਨ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੁਰਾਣੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਜਾਪਾਨ ਜਾਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਬੂਤ 552 ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ, ਕੋਰੀਆਈ ਸਮਰਾਟ ਨੇ ਜਾਪਾਨੀ ਸਮਰਾਟ ਲਈ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਬੋਧੀ ਮੂਰਤੀ, ਸੂਤਰ, ਪੂਜਾ ਲਈ ਯੰਤਰ, ਕਲਾਕਾਰ, ਮੂਰਤੀਕਾਰ, ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਭੇਜੇ ਸਨ।

ਜਲਦੀ ਹੀ, ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਨੂੰ ਰਾਜ ਧਰਮ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਜਾਪਾਨੀ ਭਿਕਸ਼ੂ ਅਤੇ ਨਨ ਬਣ ਗਏ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਜਾਪਾਨ ਵਿੱਚ ਪਵਿੱਤਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਅਤੇ ਮੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਲਈ। ਜਿਸ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸਭ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ‘ਸ਼ਿੱਟਨ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਿੱਟਨ ਨੂੰ ਸਿੱਧਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲਿਪੀ ਜੋ ‘ਸਿੱਧੀ’ (ਪ੍ਰਾਪਤੀ) ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਵੀ, ਜਾਪਾਨੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਇੱਛਾ ਹੈ। ਬੋਧੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਇਹ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਬੋਧੀ ਸੂਤਰ, ਚੀਨੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿੰਸ ਸ਼ੋਟੋਕੁਟੈਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਾਪਾਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਸਨ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਸਨ।

ਤਿੱਬਤ

ਤਿੱਬਤ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਇੱਕ ਪਠਾਰ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਤਿੱਬਤ ਦੇ ਲੋਕ ਬੋਧੀ ਹਨ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਿੱਬਤੀ ਰਾਜੇ ਨਰਦੇਵ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੰਤਰੀ ਥੋਮੀ ਸੰਭੋਤ ਨੂੰ ਸੋਲਾਂ ਉੱਘੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਗਧ ਭੇਜਿਆ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਧੀਨ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਥੋਮੀ ਸੰਭੋਤ ਕਸ਼ਮੀਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਤਿੱਬਤ ਲਈ ਨਵੀਂ ਲਿਪੀ

ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਅੱਜ ਤੱਕ ਤਿੱਬਤ ਵਿੱਚ ਇਹੀ ਲਿਪੀ ਵਰਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਮੰਗੋਲੀਆ ਅਤੇ ਮਾਨਚੂਰੀਆ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ।

ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਥੋਮੀ ਸੰਭੋਤ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਤਿੱਬਤ ਵਾਪਸ ਜਾ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਤਿੱਬਤੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਵਿਆਕਰਣ ਲਿਖਿਆ ਜੋ ਪਾਣਿਨੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਆਕਰਣ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਸਾਹਿਤ ਵੱਲ ਇੰਨਾ ਆਕਰਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਉਸਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਤਿੱਬਤੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਫਲਸਰੂਪ ਸੱਤਵੀਂ ਤੋਂ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਅਨੁਵਾਦ ਉੱਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਯਤਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ 96 ਹਜ਼ਾਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਤਿੱਬਤੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 21.2

1. ਚੀਨ ਦੇ ਰਸਤੇ ਦਾ ਨਾਮ ਰੇਸ਼ਮ ਮਾਰਗ ਕਿਉਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ?
2. ਕੁਚੀ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ? ਇਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਿਉਂ ਹੈ ?
3. ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਕਿੱਥੋਂ ਲੱਭੇ ਗਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਚੀਨੀ ਲਿਪੀ ਉੱਕਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਖਰੋਸ਼ਥੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ?
4. ਡਨ-ਹੁਆਂਗ, ਯੂਨ-ਕਾਂਗ ਅਤੇ ਲੰਗ-ਮੈਨ ਕੀ ਹਨ ?
5. 'ਧਿਆਨ ਯੋਗ' ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਕੋਰੀਆ ਕਦੋਂ ਪਹੁੰਚਿਆ ?
6. ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਜਾਪਾਨ ਤੱਕ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚੀ ?
7. ਜਾਪਾਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਟਨ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
8. ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੌਰਾਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤਿੱਬਤੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਈਆਂ ?

21.5 ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਏਸ਼ੀਆ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ

ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ

ਤੁਸੀਂ ਰਾਮਾਇਣ ਨਾਮਕ ਮਹਾਨ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਯੁੱਧਿਆ ਦਾ ਰਾਜਾ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਲੰਕਾ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸਥਾਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਰਾਜਾ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਬਹੁਤ ਯਤਨ ਕੀਤੇ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਮਹਿੰਦਰ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 9

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਓ

ਨੋਟ

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ
ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਓ

ਨੋਟ

ਅਤੇ ਧੀ ਸੰਘਮਿੱਤਰਾ ਨੂੰ ਬੁੱਧ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਭੇਜਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਈ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੋਧਗਯਾ ਤੋਂ ਬੋਧੀ ਦਰੱਖਤ ਦੀ ਕਟਾਈ ਲੈ ਕੇ ਗਏ ਸਨ ਜੋ ਉੱਥੇ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇਵਨਾਮਪਿਆ ਤਿਸਾ ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੀ। ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਚਲੇ ਗਏ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜੁਬਾਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਲਗਭਗ ਦੋ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ, ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਹਿੰਦਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬੋਧੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ। ਇੱਥੇ ਬਣੇ ਪਹਿਲੇ ਮੱਠ ਮਹਾਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਅਭੈਗਿਰੀ ਹਨ।

ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਪਾਲੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ। ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਨੇ ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਦੀਪਵੰਸਾ ਅਤੇ ਮਹਾਵੰਸਾ ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਦੇ ਬੋਧੀ ਸਰੋਤਾਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਲ, ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵੀ ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਜਿੱਥੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ, ਨਾਚ, ਲੋਕ ਕਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ, ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਸਿਰੀਰੀਆ ਵਿਖੇ ਗੁਫਾ-ਆਸਰਾ ਮੱਠਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਾ ਕਸ਼ਯਪ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਿਲਾਬੰਦ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਗੁਫਾ ਵਿੱਚ ਪੇਂਟ ਕੀਤੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਮਰਾਵਤੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮਿਆਂਮਾਰ

ਈਸਾਈ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਮਿਆਂਮਾਰ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਮਿਆਂਮਾਰ ਚੀਨ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਅਮਰਾਵਤੀ ਅਤੇ ਤਾਮਰਲਿਪਟੀ ਦੇ ਬੰਦਰਗਾਹ ਕਸਬਿਆਂ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਕਸਰ ਮਿਆਂਮਾਰ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਵਸ ਗਏ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਗਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਕਲਾਕਾਰ, ਕਾਰੀਗਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

ਬਰਮਾ ਵਿੱਚ, ਪੈਗਨ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਤੋਂ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਬੋਧੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਇਹ ਅਜੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪਗੋਡਾ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਅਨਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਨਿਰਮਾਤਾ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਸ਼ਵੇਜ਼ੇਗਨ ਪਗੋਡਾ ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਹੋਰ ਮੰਦਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੰਸਕਰਣ ਵਿੱਚ ਬੋਧੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ।

ਬਰਮੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਨ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਦਰਬਾਰੀ ਜੋਤਸ਼ੀ, ਜੋਤਸ਼ੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੋਨਾ ਕਿਹਾ

ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਨੀਪੁਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਰਗਰਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਵਿਗਿਆਨ, ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਜੋਤਿਸ਼ ਦੇ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਲਈ ਵੀ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਥਾਈਲੈਂਡ

ਸਾਲ 1939 ਤੱਕ, ਥਾਈਲੈਂਡ ਨੂੰ ਇਸਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਮ ਸਿਆਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤੀ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ। ਥਾਈ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦਵਾਰਵਤੀ, ਸ਼੍ਰੀਵਿਜੇ, ਸੁਖੋਦਿਆ ਅਤੇ ਅਯੁਥੀਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਕੰਚਨਬੁਰੀ ਕੰਚਨਪੁਰੀ ਤੋਂ ਹੈ, ਰਾਜਬੁਰੀ ਰਾਜਪੁਰੀ ਤੋਂ ਹੈ, ਲੋਬਪੁਰੀ ਲਵਪੁਰੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨਾਬੁਰੀ, ਸਿੰਘਾਬੁਰੀ ਸਾਰੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਰਾਜਾਰਾਮ, ਰਾਜਾਜਰਾਨੀ, ਮਹਾਜਯਾ ਅਤੇ ਚੱਕਰਵੰਸ਼ਾ ਵਰਗੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਰਾਮਾਇਣ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਤੀਜੀ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਮੂਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਬੋਧੀ ਮੰਦਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਥਾਈਲੈਂਡ ਤੋਂ ਮਿਲੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਚਿੱਤਰ ਭਗਵਾਨ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਹਨ।

ਸਮੇਂ ਦੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਬਿੰਦੂਆਂ 'ਤੇ, ਥਾਈ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਤੇ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਰ ਥਾਂ ਕਈ ਮੰਦਰ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਅਯੁਥਿਆ (ਅਯੁੱਧਿਆ) ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮੰਦਰ ਅਜੇ ਵੀ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ ਹਾਲਾਂਕਿ ਅੱਜ ਇੱਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮੰਦਰ ਖੰਡਰ ਹਨ। ਥਾਈਲੈਂਡ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬੈਂਕਾਕ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਸੌ ਮੰਦਰ ਹਨ।

ਕੰਬੋਡੀਆ

ਚੰਪਾ (ਅੰਨਮ) ਅਤੇ ਕਮਹੂਜਾ (ਕੰਬੋਡੀਆ) ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਜਾਂ ਉੱਤੇ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਾਸਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਕੰਬੋਡੀਆ ਵਿਚਕਾਰ ਡੂੰਘੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈ. ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕੰਬੂਜਾ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਕਾਉਂਡਿਨਿਆ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪੁਨਰ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮੰਦਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਮੌਡਿਊਲ: 9

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਓ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਕੰਬੋਡੀਅਨਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮਾਰਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿਵ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ। ਭਾਰਤੀ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਤੋਂ ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬ੍ਰਹਮਤਾਵਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਕਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਜਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਮਹਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਰਹੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਚ ਸਨ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ। ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਨਿਆਂ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਨੂੰ ਮੰਦਰ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਸਥਾਨਾਂ ਵਜੋਂ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਤਾਮਰਾਪੁਰਾ, ਧਰੁਵਪੁਰਾ ਅਤੇ ਵਿਕਰਮਪੁਰਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਚੇਤ, ਵਿਸਾਖ, ਜੇਸ, ਅਸਾਧ ਆਦਿ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਅਜਿਹੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸ਼ਬਦ ਅਜੇ ਵੀ ਉਚਾਰਣ ਵਿੱਚ ਮਾਮੂਲੀ ਫਰਕ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਅੰਗਕੋਰ ਵਟ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਯਾਨੀ ਵੈਕੁੰਠਧਾਮ। ਇਸ ਦੇ ਪੰਜ ਬੁਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸੁਮੇਰੂ ਪਰਬਤ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਚੋਟੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਰਾਜਾ ਸੂਰਿਆਵਰਮਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਸਵਰਗ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਮੰਦਿਰ ਇੱਕ ਵਰਗ ਮੀਲ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਇੱਕ ਚੌੜੀ ਖਾਈ ਹੈ ਜੋ ਇਸਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੁਹਜ ਨੂੰ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਦਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਉੱਕਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਮੁੰਦਰ ਮੰਥਨ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੈ ਜੋ ਸਮੁੰਦਰ ਮੰਥਨ ਹੈ।

ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਯਸ਼ੋਧਰਾਪੁਰਾ ਵਿਖੇ ਸ਼ਿਵ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੰਦਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਫ਼ਓਨ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਾਮ ਅਤੇ ਰਾਵਣ ਵਿਚਕਾਰ ਲੜਾਈ, ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਪਾਰਵਤੀ ਨਾਲ ਕੈਲਾਸ਼ ਪਰਬਤ ਅਤੇ ਕਾਮਦੇਵ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਵਰਗੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਜਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵੀਅਤਨਾਮ (ਚੰਪਾ)

ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉੱਦਮੀ ਵਪਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਿਅਤਨਾਮ ਦੀ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮੋਹਰੀ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਇੰਦਰਪੁਰਾ, ਅਮਰਾਵਤੀ, ਵਿਜਯਾ, ਕੋਂਥਰਾ ਅਤੇ ਪਾਂਡੁਰੰਗਾ ਰੱਖਿਆ।

ਚੰਪਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਬੋਧੀ ਮੰਦਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ। ਚਾਮ ਲੋਕ ਸ਼ਿਵ, ਗਣੇਸ਼, ਸਰਸਵਤੀ, ਲਕਸ਼ਮੀ, ਪਾਰਵਤੀ, ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਲੋਕੇਸ਼ਵਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵਲਿੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਟਿਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਜਿਆਦਾਤਰ ਮੰਦਰ ਹੁਣ ਖੰਡਰ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਮਲੇਸ਼ੀਆ

ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹਾਂ। ਰਾਮਾਇਣ, ਜਾਤਕ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਮਲਿੰਦਾਪੰਗਾ, ਸ਼ਿਲਾਪਦਿਕਰਮ, ਰਘੁਵੰਸ਼ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਹਵਾਲੇ ਹਨ। ਕੇਦਾਹ ਅਤੇ ਵੈਲੇਸਲੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਵ ਧਰਮ ਦੇ ਸਬੂਤ ਲੱਭੇ ਗਏ ਹਨ। ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਵਾਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗ੍ਰੇਨਾਈਟ ਪੱਥਰ ਦਾ ਬਣਿਆ ਨੰਦੀ ਦਾ ਸਿਰ, ਦੁਰਗਾ ਦੀ ਮੂਰਤੀ, ਗਣੇਸ਼ ਅਤੇ ਸੱਤਵੀਂ ਅਤੇ ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਿਵਲਿੰਗ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲੱਭੇ ਗਏ ਹਨ।

ਬ੍ਰਾਹਮੀ, ਇਸਦੇ ਅੰਤਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਦੀ ਲਿਪੀ ਸੀ। ਕੇਦਾਹ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਤਾਮਿਲ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਬੋਧੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ (ਟੈਬਲੇਟਸ) ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ। ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਸਵਰਗ, ਰਸ, ਗੁਣ, ਦਹਦਾ, ਮੰਤ੍ਰੀ, ਧੀਪਤੀ ਅਤੇ ਲਕਸ਼। ਹਨੂੰਮਾਨ ਅਤੇ ਗਰੁੜ ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਅਲੌਕਿਕ ਗੁਣਾਂ ਲਈ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਕਾਰਡ ਹਨ। ਇਹ ਚੌਥੀ ਅਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਲਿਗੋਰ ਤੋਂ ਹੈ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਪੰਜਾਹ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੰਦਰ ਮਿਲੇ ਹਨ।

ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ

ਧਾਰਮਿਕ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸ਼ਿਵ ਮੰਦਰ ਜਾਵਾ ਟਾਪੂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰੰਬਨਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸ਼ਿਵ ਮੰਦਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਹਨਾਂ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਮੰਦਰ ਹਨ। ਉਹ ਸ਼ਿਵ ਲਈ ਨੰਦੀ (ਬਲਦ), ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਲਈ ਗਰੁੜ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਲਈ ਹੰਸ ਹਨ। ਦੋ ਕਤਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੁਰਗਾ ਅਤੇ ਗਣੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਮੰਦਰ ਹਨ, ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਅੱਠ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ 240 ਛੋਟੇ

ਮੌਡਿਊਲ: 9

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਓ

ਨੋਟ

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ
ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਓ

ਨੋਟ

ਮੰਦਰਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ। ਮੰਦਿਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਉੱਕਰੀਆਂ ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ਾਂ ਹਨ।

ਪੂਜਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਭਜਨਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਲੀ ਤੋਂ ਸ਼ਿਵ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਦੁਰਗਾ, ਗਣੇਸ਼, ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਪੰਜ ਸੌ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਜਨ, ਸਰੋਤ ਲੱਭੇ ਗਏ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਬਾਲੀ ਹੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਹਿੰਦੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਧੀ ਅਤੇ ਬਚੀ ਹੈ। ਅੱਜ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੂਰੇ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਬਾਲੀ ਅਜੇ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜਾਵਾ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲਿਪੀ ਕਾਵੀ ਵਿੱਚ ਪਾਮ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ 'ਤੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਕਾਵੀ ਲਿਪੀ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਆਇਤਾਂ (ਸ਼ਲੋਕ) ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸ਼ੈਵ ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਭੁਵਨਕੋਸ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬਾ ਪਾਠ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਸੌ 25 ਸ਼ਲੋਕ ਹਨ। ਅਰਥ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਟਿੱਪਣੀ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਾਇਦ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਖਿੱਤੇ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਜਿੰਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤ ਭਾਰਤੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ, ਧਾਰਮਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸਨ। ਵਰਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਚਾਰ ਜਾਤੀਆਂ ਅਰਥਾਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਕਸ਼ੱਤਰੀ, ਵੈਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਿਸਟਮ ਭਾਰਤ ਵਾਂਗ ਸਖ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਰਿਗਵੈਦਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ੇ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਬਾਲੀ ਵਿੱਚ ਜਨਮ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਕੁਝ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ।

ਮਨੌਰੰਜਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰੂਪ ਵੇਯੁੰਗ (ਭਾਰਤੀ ਕਠਪੁਤਲੀ ਸ਼ੋਅ ਵਾਂਗ) ਨਾਮਕ ਸ਼ੈਡੋ (ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬਤ) ਨਾਟਕ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਵਿਸ਼ੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿ - ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਭਾਰਤ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਅਜੇ ਵੀ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 21.3

1. ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਮੱਠਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ?
2. ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਸ਼੍ਰੀ ਲੰਕਾ ਤੱਕ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚਿਆ ?
3. ਕਿਹੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼੍ਰੀ ਲੰਕਾ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ ?
4. ਅੰਕੋਰ ਵਾਟ ਕੀ ਹੈ ?
5. ਅੰਕੋਰ ਵਾਟ ਦੇ ਪੰਜ ਬੁਰਜਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
6. ਅੰਕੋਰ ਵਾਟ ਵਿੱਚ ਕੀ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ? ਕਿਉਂ ?
7. ਅੰਕੋਰ ਵਾਟ ਮੰਦਿਰ ਕੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ?
8. ਅੰਕੋਰ ਵਾਟ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਕੀ ਉੱਕਰੀ ਹੋਈ ਹੈ ?
9. ਅੰਕੋਰ ਵਾਟ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਉੱਕਰਿਆ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?
10. ਬਾਪੂਓਨ ਵਿਖੇ ਕੀ ਸਜਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ?
11. ਵੀਅਤਨਾਮ (ਚੰਪਾ) ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸਨ ?
12. ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਵ ਧਰਮ ਦੇ ਸਬੂਤ ਕਿੱਥੇ ਲੱਭੇ ਗਏ ਸਨ ?
13. ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਲੱਭੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਮੂਰਤੀਆਂ ਕੀ ਹਨ ?
14. ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ?
15. ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਚੌਥੀ ਅਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?
16. ਲਿਗੋਰ ਵਿਖੇ ਕਿੰਨੇ ਮੰਦਰ ਮਿਲੇ ਸਨ ?
17. ਪ੍ਰੰਬਨਨ ਕੀ ਹੈ ?
18. ਸ਼ਿਵ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਕੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ?
19. ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਜਾਵਾ ਟਾਪੂ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਮੰਦਰ ਹਨ ?
20. ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉੱਤੇ ਕਿਹੜੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉੱਕਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ?
21. ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਬਾਲੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਖੋਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ?

ਮੈਂਡਿਊਲ: 9

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਓ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

21.6 ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਅਰਬ ਸੱਭਿਅਤਾ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਪਰਕ

ਪੱਛਮੀ ਏਸ਼ੀਆ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਬੰਧ ਜ਼ਮੀਨੀ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਮਾਰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਦੋ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਖੇਤਰਾਂ (ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਅਜੇ ਵਿਕਸਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ) ਵਿਚਕਾਰ ਇਹ ਸਬੰਧ ਪੱਛਮੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਉਭਾਰ ਅਤੇ ਫੈਲਣ ਦੇ ਨਾਲ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਬਾਰੇ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਲਗਭਗ ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਅੱਧ ਤੋਂ ਅਰਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਯਾਤਰੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੁਲੇਮਾਨ, ਮੇਰ ਕੀਟ, ਅਲ-ਮਸੂਦੀ, ਇਬਨ ਹੋਕਲ, ਅਲ ਇਦਰੀਸੀ, ਆਦਿ ਦੇ ਕਈ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਵਧਦਾ ਵਪਾਰਕ ਵਟਾਂਦਰਾ ਸੀ। ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਰਗਰਮ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਸਬੂਤ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚਕਾਰ ਫਲਦਾਇਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਬੰਧ ਕਈ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਦੇਖਾਂਗੇ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਸਲਾਮੀ ਸੰਸਾਰ ਕਿਵੇਂ ਅਮੀਰ ਹੋਇਆ। ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਰਥਾਤ ਬ੍ਰਹਮਾ-ਸਫੁੱਟ-ਸਿਧਾਂਤ, ਜੋ ਕਿ ਅਰਬ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧੀਨ ਅਤੇ ਖੰਡਖਦਿਆਕਾ (ਅਰਕੰਦ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਤੋਂ ਦੂਤਾਵਾਸਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਗਦਾਦ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਬੈਸੀਆਂ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਅਲਫਾਜ਼ਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਅਰਬੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਯਾਕੂਬ ਯੂਨ ਤਾਰਿਕ ਦੀ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਰੀਆਭੱਟ ਅਤੇ ਵਰਾਹਮਿਹੀਰ ਦੀਆਂ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਰਬਾਂ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਅਰਬ ਸਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਗਣਿਤ ਸੀ। ਅਰਬਾਂ ਨੇ ਗਣਿਤ ਨੂੰ 'ਹਿੰਦੀਸਾ' (ਭਾਰਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ) ਕਹਿ ਕੇ ਭਾਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣਾ ਕਰਜ਼ਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਭਾਰਤੀ ਗਣਿਤ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਸੰਦੀਦਾ ਖੇਤਰ ਬਣ ਗਿਆ, ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਲਕਿੰਡੀ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਧਾਈ ਗਈ। ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਦਸ਼ਮਲਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਜ਼ੀਰੋ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਨਾਲ ਇਨਕਲਾਬੀ ਚਰਿੱਤਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਹਲੇ ਸਨ; ਇੱਕ ਸਮਕਾਲੀ ਸੀਰੀਆ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦਿੱਤੀ: 'ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਗਣਨਾ ਨੂੰ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਯੂਨਾਨੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਜਾਣਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।'

ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ

ਦਸਵੀਂ ਅਤੇ ਤੇਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਕਈ ਅਰਬ ਸਰੋਤ ਸਾਨੂੰ ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਸੰਬੰਧੀ ਕਈ ਭਾਰਤੀ ਕੰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ 786 ਈਸਵੀ ਤੋਂ 809 ਤੱਕ ਬਗਦਾਦ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ ਖਲੀਫ਼ਾ ਹਾਰੂਨ ਅਲ-ਰਸ਼ੀਦ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਅਰਬੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਵਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਸੁਸ਼ਰੂਤ ਸੰਹਿਤਾ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਮਾਂਖ ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਅਰਬੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਜੋਤਿਸ਼, ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਦਵਾਈ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅਰਬਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਵੀ ਡੂੰਘੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਅਨੁਵਾਦਾਂ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮੂਲ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੱਪ ਦੇ ਜ਼ਹਿਰ, ਪਸ਼ੂ ਚਿਕਿਤਸਾ ਕਲਾ ਅਤੇ ਤਰਕ, ਦਰਸ਼ਨ, ਨੈਤਿਕਤਾ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਸ਼ਿਪਿੰਗ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮਾਸਟਰ ਸਨ, ਤੁਸੀਂ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਰਬੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸਨ: ਹੋਰੀ ਤੋਂ ਹੂਰਤੀ (ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਕਿਸ਼ਤੀ), ਬਨਿਆ ਤੋਂ ਬਨਵੀ ਜਾਂ ਵੈਨਿਕ, ਡੌਂਗੀ ਤੋਂ ਡੋਨੀਜ ਆਦਿ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ।

21.7 ਰੋਮ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਪਰਕ

ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਸੀ ਜਿਸ ਕੋਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦਾ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮੰਗ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਈਸਾਈ ਯੁੱਗ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਮੁੰਦਰੀ ਵਪਾਰ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਗਾਹਕ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਵਪਾਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੋਇੰਬਟੂਰ ਅਤੇ ਮਦੁਰਾਈ ਦੋਵਾਂ ਤੋਂ ਇਸਦੀ ਗਵਾਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਮਿਰਚ ਵਰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਸੁਪਾਰੀ, ਮਸਾਲੇ, ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਅਤੇ ਬੇਰਲ, ਰਤਨ, ਹੀਰਾ, ਰੂਬੀ ਅਤੇ ਐਮਥਿਸਟ, ਮੋਤੀ, ਹਾਥੀ ਦੰਦ, ਰੇਸ਼ਮ ਅਤੇ ਮਲਮਲ ਵਰਗੇ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮੰਗ ਸੀ। ਰੋਮ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵਪਾਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੋਨਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਨੁਕੂਲ ਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਕੁਸ਼ਾਣ ਸਾਮਰਾਜ ਲਈ ਇੱਕ ਸਥਿਰ ਸੋਨੇ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਤਾਮਿਲ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਅਤੇ ਮਦੁਰਾਈ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ 'ਯਵਨਾਂ' ਨੂੰ ਵੀ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 9

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਓ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਮੈਡੀਟੇਰੀਅਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਯਵਨ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਯੂਨਾਨੀ ਅਤੇ ਰੋਮੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ 'ਯਵਨ' ਬਾਡੀਗਾਰਡਾਂ ਵਿਚ ਰੋਮਨ ਸੈਨਾਪਤੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਕਾਵੇਰੀਪੱਟੀਨਮ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਪਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਾਵੇਰੀਪੱਟੀਨਮ ਵਿਖੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੱਟ 'ਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਉਤਾਰੇ ਗਏ ਸਮਾਨ ਨੂੰ ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪਲੇਟਫਾਰਮ, ਅਤੇ ਗੋਦਾਮ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਮਾਨ ਕਸਟਮ ਡਿਊਟੀ ਦੇ ਭੁਗਤਾਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚੋਲਾਂ ਦੇ "ਟਾਈਗਰ" ਪ੍ਰਤੀਕ ਨਾਲ ਮੋਹਰ ਲਗਾ ਕੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਗੋਦਾਮਾਂ (ਪੱਟੀਨਾਪਲਾਈ) ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਨੇੜੇ ਹੀ "ਯਵਨ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕੁਆਰਟਰ" ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਬਜ਼ਾਰ ਦੁਆਰਾ ਪਰੋਸਿਆ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਉਪਲਬਧ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਤੁਸੀਂ "ਸੁਗੰਧਿਤ ਪੇਸਟ ਅਤੇ ਪਾਊਡਰ, ਫੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਧੂਪ ਦੇ ਵਿਕਰੇਤਾ ਲੱਭ ਸਕਦੇ ਹੋ; ਰੇਸ਼ਮ, ਉੱਨ ਜਾਂ ਕਪਾਹ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਰਜ਼ੀ; ਚੰਦਨ, ਕੋਰਲ, ਮੋਤੀ, ਸੋਨਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰੀ; ਅਨਾਜ ਦੇ ਵਪਾਰੀ; ਧੋਬੀ; ਮੱਛੀਆਂ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਲੂਣ, ਕਸਾਈ; ਲੁਹਾਰ, ਤਰਖਾਣ, ਪਿੱਤਲ, ਸੁਨਿਆਰਾ, ਚਿੱਤਰਕਾਰ, ਮੂਰਤੀਕਾਰ, ਮੋਚੀ ਅਤੇ ਖਿਡੌਣਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ। ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਪਾਰ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਘੋੜੇ ਵੀ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਸਨ।"

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਾਮਾਨ ਬਰਾਮਦ ਲਈ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਲੀਨੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਿਰਯਾਤ ਵਿੱਚ ਮਿਰਚ ਅਤੇ ਅਦਰਕ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਸਲ ਮੁੱਲ ਨਾਲੋਂ ਸੌ ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਧੂਪ, ਮਸਾਲੇ ਅਤੇ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਖਪਤ ਰੋਮ ਵਿਚ ਹੋਈ।

ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਜਦੂਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਜਾਂ ਤਾਂ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਭੇਜੇ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਇੱਕ ਪਾਂਡਿਆਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਪੂਰਵ ਦੇ ਰੋਮਨ ਸਮਰਾਟ ਔਗਸਟਸ ਕੋਲ ਇੱਕ ਰਾਜਦੂਤ ਭੇਜਿਆ। 99 ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟਰੋਏ ਵਿੱਚ ਰਾਜਦੂਤ ਵੀ ਭੇਜੇ ਗਏ। ਕਲੌਡੀਅਸ (ਸੀਲੋਨ ਤੋਂ), ਟ੍ਰੈਜਨ, ਐਟੋਮਿਸ, ਪੁਇਸ, ਇਸਟੀਮੈਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਾਜਦੂਤਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿਗਾਰਿਆ।

ਰੋਮ ਦੇ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਇੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ, ਪੱਛਮੀ ਤੱਟ ਵਿੱਚ ਸੋਪਾਰਾ ਅਤੇ ਬੈਰੀਗਾਜ਼ਾ (ਬ੍ਰੋਚ) ਵਰਗੀਆਂ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਕੋਰੋਮੰਡਲ ਤੱਟ "ਗੋਲਡਨ ਚੈਰਸੋਨਜ਼ (ਸੁਵਰਨਭੂਮੀ ਅਤੇ ਗੋਲਡਨ ਚਾਇਰ (ਸੁਵਰਨਦੀਪ))" ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਚੋਲ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ

ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਈਟ ਹਾਊਸਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਕੀਤਾ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਵੱਲ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਤ ਨੂੰ ਬਲਦੀਆਂ ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਪਾਂਡੀਚਰੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅਰੀਕਾਮੇਡੂ ਨਾਮਕ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਇਤਾਲਵੀ ਘੁਮਿਆਰ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਇਤਾਲਵੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਦੇ ਨਮੂਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਇਤਾਲਵੀ ਘੁਮਿਆਰ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰ ਲੱਗੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਲੈਂਪ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਵੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

ਆਂਧਰਾ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਪਾਰ ਦੇ ਸਬੂਤ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਸਬਾ ਪਠਾਣਾ (ਪ੍ਰਤੀਸਥਾਨ) ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪੱਥਰ, ਤਗੜਾ, ਕਪਾਹ, ਮਸਲਿਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਭੇਜਦਾ ਸੀ। ਆਂਧਰਾ ਦੇ ਰਾਜੇ ਯਜਨਾਸ਼੍ਰੀ ਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਵਪਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਦੁਰਲੱਭ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ।

21.8 ਜਹਾਜ਼ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਪਾਰ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਪਾਰ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਢੰਗ ਬਣ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਾਡੇ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਸਕਦੇ ਸਨ ਅਤੇ

ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਸਨ ਗੁਆਂਢੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸੂਰੀਨਾਮ ਅਤੇ ਕੈਰੇਬੀਅਨ ਟਾਪੂਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਜੋ ਕਿ ਅਮਰੀਕੀ ਤੱਟ ਤੱਕ ਹਨ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਸਬੂਤ ਹਨ।

ਸਮੁੰਦਰ ਗੁਪਤ (ਈ. 340-380) ਕੋਲ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸੈਨਾ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਜਲ ਸੈਨਾ ਵੀ ਸੀ। ਟਰਾਂਸ-ਗੈਂਗਟਿਕ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਅਤੇ ਮਲਾਇਆ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਲੱਭੇ ਗਏ ਕੁਝ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਗੁਪਤ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਮਰਾਟ ਹਰਸ਼ (ਈ. 606-647) ਦੇ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਿਉਨ-ਸਾਂਗ ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਦਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਵਰਣਨ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਚੋਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਜਲ ਸੈਨਾ ਬਣਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਪਾਰ ਛਾਪੇ ਮਾਰੇ ਸਨ।

ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵਪਾਰੀ ਪੰਜਾਹ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਪਾਰੀਆਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਜਹਾਜ਼ ਰੱਖਣਾ ਇੱਕ ਆਮ ਵਰਤਾਰਾ ਸੀ।

ਪੱਛਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਮਿਲੀਆਂ ਸਿੰਧੂ ਸਭਿਅਤਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੁਝ ਵਸਤਾਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਤੀਸਰੀ ਮਿਲੇਨਿਅਮ ਸਾਲ ਬੀ.ਸੀ. ਵਿੱਚ ਮਿਸਰੀ ਅਤੇ

ਮੈਂਡਿਊਲ: 9

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਓ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

ਮੈਸੋਪੋਟੇਮੀਆ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਪਰਕ ਸਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਰਸ਼ੀਆ, ਗ੍ਰੀਸ ਅਤੇ ਰੋਮ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਪਰਕ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਵਧਦੇ ਵਪਾਰਕ ਸੰਪਰਕ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਰੋਮਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਪਲੀਨੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਰੋਮ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਤੱਕ ਦੌਲਤ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਸੀ।

21.9 ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸੰਪਰਕ ਤੋਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ

ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਲਈ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਗ੍ਰੀਸ ਅਤੇ ਰੋਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਸੋਨੇ ਦੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੀ ਟਕਸਾਲੀ ਦੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਿੱਖੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੀਨ ਤੋਂ ਰੇਸ਼ਮ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਸਿੱਖੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਤੋਂ ਸੁਪਾਰੀ ਉਗਾਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਸਿੱਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਸੰਪਰਕ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ 'ਤੇ ਝਲਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 21.4

1. ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਅਰਬ ਵਿਚਕਾਰ ਆਰਥਿਕ ਸਬੰਧ ਕਿੰਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਹਨ ?
2. ਅਰਬ ਦੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
3. ਭਾਰਤ ਦੁਆਰਾ ਅਰਬ ਜਗਤ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਦੋ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨਕ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ।
4. ਅਰਬਾਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦਾ ਕੀ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ ?
5. ਸੁਸ਼ਰੁਤ ਸੰਹਿਤਾ ਦਾ ਅਰਬੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਿਸਨੇ ਕੀਤਾ ?
6. ਕਿਸ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ, ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਸੰਬੰਧੀ ਭਾਰਤੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਰਬੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ?
7. ਅਰਬਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਹੜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ?
8. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰੋਮਨ ਸਿੱਕੇ ਕਿੱਥੇ ਪਾਏ ਗਏ ਸਨ ?
9. ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮੰਗ ਸੀ ?
10. ਕੁਸ਼ਾਣ ਸਾਮਰਾਜ ਲਈ ਇੱਕ ਸਥਿਰ ਸੋਨੇ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਕਿਵੇਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ?
11. ਯਵਨ ਕੌਣ ਸਨ ?
12. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਯਵਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀ ਸੀ ?

13. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਇਤਾਲਵੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਅਰਰੇਟਾਈਨ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਕਿੱਥੇ ਪਾਏ ਗਏ ਸਨ ?
14. ਕਿਹੜੇ ਆਂਧਰਾ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਵਪਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਇੱਕ ਦੁਰਲੱਭ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ ?

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ

- ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲੀ।
- ਭਾਰਤੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਤ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਏਜੰਟ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।
- ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ/ਬੋਧੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਬਣ ਗਏ।
- ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮੱਠ ਅਤੇ ਮੰਦਰ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਗਏ।
- ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਅਪਣਾਇਆ।
- ਭਾਰਤੀ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਹਨ।
- ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਅਪਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਦੇਸ਼ ਸੀ। ਭਾਰਤੀ ਲਿਪੀ ਬ੍ਰਹਮੀ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਲਈ ਮਾਡਲ ਸੀ।
- ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਗਏ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਭਾਰਤ-ਏਸ਼ੀਅਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਹਨ।
- ਬਰਮਾ, ਥਾਈਲੈਂਡ, ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਅਤੇ ਕੰਬੋਡੀਆ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਇੱਕ ਜੀਵਤ ਧਰਮ ਹੈ।
- ਅਰਬ ਸਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਗਣਿਤ ਸੀ।

ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਣ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗ ਕਿਹੜੇ ਸਨ ?
2. ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸੀ ?
3. ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਧਰਮ ਵਜੋਂ ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਚਾਰਿਤ ਹੋਇਆ ?

ਮੈਂਡਿਊਲ: 9

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਓ

ਨੋਟ

ਨੋਟ ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ 21.1

4. ਥਾਈਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿਓ ?
5. ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ ?
6. ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
7. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਕੋਲ ਸਮੁੰਦਰੀ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਪਾਰ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਪਹੁੰਚ ਸੀ।
ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

1. ਵਪਾਰੀ, ਅਧਿਆਪਕ, ਦੂਤ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀ।
2. ਨਾਲੰਦਾ ਅਤੇ ਵਲਭੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ।
3. ਤਾਰਨਾਥਾ, ਤਿੱਬਤੀ ਵਿਦਵਾਨ।
4. ਕਸ਼ਯਪ ਮਾਰਤੰਗਾ ਅਤੇ ਧਰਮਰਕਸ਼ਤਿਾ
5. ਉਹ ਰਾਜੇ ਦੀ ਬੇਨਤੀ 'ਤੇ ਕੁਝ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਗਿਆ ਸਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ
ਚੀਨ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।
6. ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਭਾਰਤ ਛੱਡ ਕੇ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਭਟਕ ਗਏ ਜਾਂ ਉੱਥੇ ਵਸ ਗਏ, ਉਹ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ
ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਰਾਜਦੂਤ ਸਨ।

21.2

1. ਕਿਉਂਕਿ ਰੇਸ਼ਮ ਚੀਨ ਦੀ ਮੁੱਖ ਵਪਾਰਕ ਵਸਤੂ ਸੀ।
2. ਕੁਚੀ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਸਿਲਕ
ਰੂਟ ਇੱਥੇ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ।
3. ਖੋਤਾਨ ਇੱਕ ਓਏਸਿਸ ਰਾਜ।
4. ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗੁਫਾ ਕੰਪਲੈਕਸ
5. ਅੱਠਵੀਂ ਤੋਂ ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ ਈ.
6. ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਕੋਰੀਆ ਰਾਹੀਂ ਜਾਪਾਨ ਪਹੁੰਚੀ। 552 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਕੋਰੀਆਈ
ਸਮਰਾਟ ਨੇ ਜਾਪਾਨੀ ਸਮਰਾਟ ਨੂੰ ਤੋਹਫੇ ਵਜੋਂ ਬੁੱਧ ਦੀ ਮੂਰਤੀ, ਸੂਤਰ, ਪੂਜਾ ਲਈ
ਉਪਕਰਣ, ਕਲਾਕਾਰ, ਮੂਰਤੀਕਾਰ, ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਭੇਜੇ।
7. ਇੱਕ ਲਿਪੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੰਤਰ ਅਤੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਟਿਨ
ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
8. 96,000 ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ।

21.3

1. ਮਹਾਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਅਭਯਾਗਿਰੀ
2. ਇਹ ਅਸ਼ੋਕ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਮਹਿੰਦਰ ਅਤੇ ਧੀ ਸੰਘਾਮਿਤਰਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਫ਼ਦ ਸਮੇਤ ਸ਼ੀਲੰਕਾ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਬੋਧਗਯਾ ਤੋਂ ਬੋਧੀ ਦਰੱਖਤ ਦੀ ਇੱਕ ਟਾਹਣੀ ਇੱਥੇ ਲਗਾਈ ਗਈ ਸੀ।
3. ਪਾਲੀ
4. ਇਹ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
5. ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਮੇਰੂ ਪਰਬਤ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਚੋਟੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
6. ਰਾਜਾ ਸੂਰਿਆਵਰਮਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।
7. ਇਹ ਇੱਕ ਵਰਗ ਮੀਲ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਚੌੜੀ ਖਾਈ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੁਹਜ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ।
8. ਇਸ ਮੰਦਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਉੱਕਰੇ ਹੋਏ ਹਨ।
9. ਸਮੁੰਦਰ ਮੰਥਨ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ (ਸਮੁੰਦਰ ਮੰਥਨ)
10. ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਮ ਅਤੇ ਰਾਵਣ, ਪਾਰਵਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕੈਲਾਸ਼ਾ ਪਰਬਤ ਉੱਤੇ ਸ਼ਿਵ ਅਤੇ ਕਾਮਦੇਵ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਦੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਹਨ।
11. ਇੰਦਰਪੁਰਾ, ਅਮਰਾਵਤੀ, ਵਿਜਯਾ, ਕੋਥਰਾ, ਪਾਂਡੁਰੰਗਾ।
12. ਕੇਦਾਰ ਅਤੇ ਵੇਲਸਲੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿੱਚ
13. ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਦੇ ਨਾਲ ਮਹਿਲਾ ਦੀ ਮੂਰਤੀ, ਨੰਦੀ ਦਾ ਸਿਰ, ਦੁਰਗਾ ਦੀ ਛਵੀ, ਗਣੇਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵਲਿੰਗ
14. ਸਵਰਗ, ਰਸ, ਗੁਨਾ, ਦਾਹਦਾ, ਮੰਤਰੀ, ਧੀਪਤੀ, ਲਕਸ਼ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ
15. ਅਹਿਮ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਲਾਇਗਰ ਤੋਂ ਹੈ।
16. 50 ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੰਦਰ
17. ਜਾਵਾ ਦੇ ਟਾਪੂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼ਿਵ ਮੰਦਰ, ਜਿਸਨੂੰ ਪ੍ਰਬਨਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
18. ਸ਼ਿਵ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਮੰਦਰ
19. ਅੱਠ ਵੱਡੇ ਮੰਦਰ, ਜਿਹੜੇ 240 ਛੋਟੇ ਮੰਦਰਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਹਨ।
20. ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ
21. ਸ਼ਿਵ, ਬ੍ਰਮਾਂ, ਦੁਰਗਾ, ਗਣੇਸ਼, ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ 500 ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਜਨ, ਸਤੋਤਰ ਲੱਭੇ ਗਏ ਹਨ।

ਮੈਂਡਿਊਲ: 9

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਓ

ਨੋਟ

ਨੋਟ

21.4

1. ਇਹ ਨੈਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ।
2. ਸੁਲੇਮਾਨ ਦਿ ਮਰਚੈਂਟ, ਅਲ ਮਮੋਦੀ, ਇਬਨ ਹੋਕਲ, ਅਲ ਇਦਰੀਮੀ
3. (a) ਬ੍ਰਹਮ-ਸਫੁਤਾ- ਉਹ ਸਿਧਾਂਤ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਅਰਬ ਵਿਚ ਸਿੰਧਨ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ।
(b) ਖੰਡਾਖਾਦਿਆਕਾ- ਜਿਸਨੂੰ ਅਰਕੰਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
4. ਸਿਫਰ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨਾਲ ਦਸਮਲਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ
5. ਮੰਖ
6. ਖਲੀਫਾ ਰਾਹੁਨ-ਅਲ-ਰਾਸ਼ਿਦ
7. ਸੱਪ ਦੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੱਥ 'ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਵੈਟਰਨਰੀ ਕਲਾ, ਫਿਲਾਸਫੀ, ਨੈਤਿਕਤਾ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਵਿਗਿਆਨ
8. ਕੋਇੰਬਟੂਰ ਅਤੇ ਮਦੁਰਾਈ ਵਿਖੇ
9. ਮਿਰਚ, ਸੁਪਾਰੀ, ਮਸਾਲੇ, ਅਤਰ, ਬੋਰਿਲ ਵਰਗੇ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ, ਨੱਗ, ਹੀਰੇ, ਰੂਬੀ, ਅਮੈਨਥਿਸਟ, ਮੋਤੀ, ਆਈਵਰੀ, ਰੇਸ਼ਮ, ਮੁਸਲਿਨ ਵਰਗੇ ਪਦਾਰਥ ।
10. ਰੋਮ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਨੇ ਭਾਰਤ 'ਚ ਸੋਨਾ ਲਿਆਂਦਾ । ਇਸਦੇ ਕੁਸ਼ਾਣ ਰਾਜ ਲਈ ਸਥਾਈ ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਰੰਸੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ।
11. ਪੱਛਮੀ ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਮੈਡੀਟੇਰੇਨੀਅਨ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਲੇਕ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਗ੍ਰੀਨ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਸਨ ।
12. ਜੰਗੀ ਮੈਦਾਨਾਂ ਅਤੇ ਮਦੁਰਾਈ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰਾਂ 'ਤੇ ਨਿਗਰਾਨ ਟੈਂਟ
13. ਪਾਂਡੀਚਰੀ ਨੇੜੇ ਆਰਿਕਾਮੇਦੂ ਨਾਮਕ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ।
14. ਯਜਨਾਸਰੀ

ਪਾਠਕ੍ਰਮ

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸਾ

1.0 ਤਰਕ

ਭਾਰਤ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪਰਖ 'ਤੇ ਖਰੀ ਰਹੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਸੱਭਿਅਤਾਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਅਤਾ ਤਾਣੇ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਜੋੜਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੁਰਾਤਣ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਇਆ ਸਗੋਂ ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਇਆ। ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ, ਆਰਕੀਟੈਕਟ, ਸੰਗੀਤ, ਭਾਸ਼ਾ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਚਲਦਾ ਗਿਆ। ਇਹੀ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਸਾਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਮਾਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਇਸ ਮਸ਼ਹੂਰ, ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਰਸੇ ਉਪਰ, ਸਗੋਂ ਇਸਦਾ ਇਕ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

2.0 ਉਦੇਸ਼:-

ਇਸ ਕੋਰਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ-

- ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਕਰਵਾਉਣਾ।
- ਸਾਡੇ ਪੂਰਵਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਧਰਮ, ਦਰਸ਼ਨ, ਵਿਗਿਆਨ ਕਲਾ, ਸਿੱਖਿਆ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨ ਬਣਾਉਣਾ।
- ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ।
- ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਨਿਪੁੰਨ ਬਣਾਉਣਾ।
- ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮਿਸ਼ਰਤ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ।
- ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੌਮ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਪਣਾਪਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।

3.0 ਕੋਰਸ ਦਾ ਵਿਖਿਆਣ

ਸੋਡਿਊਲ	ਸਿਰਲੇਖ	ਅੰਕ
1	ਸੱਭਿਆਚਾਰ	10
2	ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ	15
3	ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ	10
4	ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ	12

5	ਪੇਂਟਿੰਗ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਟਚਰ	12
6	ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਿੱਖਿਆ	10
7	ਸਿੱਖਿਆ	9
8	ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ-ਬਾਣਾ	10
9	ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਬਾਹਰ ਫੈਲਾਓ	12
		100

ਕੋਰਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਮੋਡਿਊਲ 1- ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਅੰਕ-10

ਅਧਿਐਨ ਘੰਟੇ -20

ਪਹੁੰਚ-

ਇਹ ਮੋਡਿਊਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਅਤੇ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਅਹਿਮ ਨੁਕਤੇ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਲੱਖਣ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਪਾਠ-1 ਸੱਭਿਆਚਾਰ : ਇਕ ਜਾਣਕਾਰੀ

- ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਮਕਸਦ
- ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਅਤਾ
- ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸਾ
- ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਆਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ
- ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਪਾਠ-2 ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

- ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅਰਥ
- ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਗੁਣ
- ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਧਰਮ, ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ
- ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਮੋਡਿਊਲ 2 - ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਅੰਕ -15

ਅਧਿਐਨ ਘੰਟੇ -35

ਇਸ ਮੋਡਿਊਲ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੈ। ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਉਥਾਨ ਨੂੰ ਲੱਭਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਮੋਡਿਊਲ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਪੁਰਾਤਣ, ਮੱਧਕਾਲ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਉੱਨਤੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ ਹੈ।

ਪਾਠ-3 ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ

- ਹੜੱਪਾ ਸੱਭਿਅਤਾ।
- ਵੈਦਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ: ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਧਰਮ, ਪਦਾਰਥਕ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ।
- ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ।
- ਪਰਸ਼ੀਆ ਦਾ ਹੱਲਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਅਸਰ।
- ਗਰੀਕ ਦਾ ਹਮਲਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਅਸਰ।
- ਮਹਾਨ ਅਸ਼ੋਕ।
- ਮੌਰੀਆ ਅਤੇ ਮੌਰੀਆ ਕਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਟ।
- ਗੁਪਤਾ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਅਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗ।
- ਵੈਦਿਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦਾ ਪੁਰਾਣਕ ਹਿੰਦੂਤਵ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣਾ।
- ਨਾਲੰਦਾ ਦਾ ਮਹਾਨ ਸਿੱਖਿਆ ਕੇਂਦਰ ਬਣਨਾ।
- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਈਸਾਈ ਧਰਮ।
- ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ : ਪੱਲਵ ਅਤੇ ਚੌਲ।

ਪਾਠ 4 ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ

- ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਆਉਣਾ
- ਸੂਫੀਵਾਦ ਦਾ ਉੱਥਾਨ
- ਸਮੇਂ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਿਛੋਕੜ
- ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਕਾਸ
- ਧਰਮ ਅਤੇ ਸੱਭਿਅਤਾ 'ਤੇ ਅਸਰ
- ਲੋਕ ਕਲਾ, ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ
- ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਉਥਾਨ
- ਨਵੇਂ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਉਥਾਨ: ਸਿੱਖੀ ਅਤੇ ਜੋਰੋਨੀਆਵਾਦ ਦਾ ਉਥਾਨ
- ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ:- ਚੌਲਜ਼, ਵਿਜੈਨਗਰ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਰਾਜ ਦਾ ਉਥਾਨ

ਪਾਠ ਨੰ-5 ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ-

- ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦਾ ਭਾਰਤ 'ਤੇ ਅਸਰ।
- 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ-ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਹਾਲਾਤ।
- ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ:- ਰਾਮ-ਮੋਹਨ ਰਾਏ, ਸੁਵਾਮੀ ਦਿਆਨੰਦ ਸਰਸਵਤੀ, ਜੋਤੀਬਾ ਫੁਲੇ, ਨਰਾਇਣ ਗੁਰੂ, ਪੰਡਤ-ਰਾਮਾਬਾਈ।
- ਪ੍ਰੈਸ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਉੱਨਤੀ: ਅਖਬਾਰਾਂ ਦਾ ਰੋਲ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮਸ਼ਹੂਰ ਅਖਬਾਰ।
- ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ-ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤਰੱਕੀ।

ਮੋਡਿਊਲ-3: ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਅੰਕ-10

ਅਧਿਐਨ ਘੰਟੇ-25

ਇਹ ਮੋਡਿਊਲ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੋਡਿਊਲ ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਪਰਖ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਿਖਿਆਣ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਤਾਮਿਲ ਦੇ ਸੰਗਮ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਵਾਏਗਾ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਦੀ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ -ਤੇਲਗੂ, ਕੰਨੜ ਅਤੇ ਮਲਿਆਲਮ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਜਾਣ ਪਹਿਚਾਣ ਵੀ ਕਰਵਾਏਗਾ।

ਪਾਠ 6 -ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ-1

- ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ- ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਰੋਲ
- ਵੇਦ- ਰਿਗਵੇਦ, ਯਜੁਰਵੇਦ, ਸਾਮਵੇਦ-ਅਥਰਵਾ ਵੇਦ
- ਉਪਨਿਸ਼ਾਦ
- ਗ੍ਰੰਥ: ਰਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਭਾਰਤ
- ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ
- ਪੁਰਾਨ ਅਤੇ ਸਮਰਿਤੀਆਂ
- ਪਾਲੀ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ-ਤ੍ਰਿਪਿਤਾਕਾ ਅਤੇ ਜਾਤਕ ਕਹਾਣੀਆਂ।
- ਹੋਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ:- ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰਾ, ਕੋਟਲਿਆ ਦਾ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ, ਸੁਦਰਾਕਾ, ਕਾਲੀਦਾਸ ਅਤੇ ਬਾਨਾਭੱਟ, ਮੈਡੀਕਲ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ
- ਸੰਗਮਾ ਸਾਹਿਤ
- ਤੇਲਗੂ, ਕੰਨੜ ਅਤੇ ਮਲਿਆਲਮ ਸਾਹਿਤ

ਪਾਠ-7 -ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ-॥

- ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ- ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ: ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਬ੍ਰਹਮੀ ਲਿਪੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਪਬੋਲੀ
- ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਪਾਰਸੀ ਸਾਹਿਤ
- ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ
- ਬੰਗਾਲੀ, ਅਸਾਮੀ ਅਤੇ ਉੜੀਆ ਸਾਹਿਤ
- ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਸਾਹਿਤ
- ਗੁਜਰਾਤੀ ਸਾਹਿਤ
- ਸਿੰਧੀ ਸਾਹਿਤ
- ਮਰਾਠੀ ਸਾਹਿਤ
- ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਸਾਹਿਤ
- ਇਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦਾ ਰੋਲ- ਲਿਥੋਗ੍ਰਾਫਿਕ ਪ੍ਰੈਸ ਦਾ ਰੋਲ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਦਾ ਰੋਲ।

ਮੋਡਿਊਲ 4: ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਅੰਕ : 12

ਅਧਿਐਨ ਘੰਟੇ :25

ਪਹੁੰਚ

ਇਹ ਮੋਡਿਊਲ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਫੁੱਲ ਰਹੇ ਮੁੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਰੀਤੀ, ਰਿਵਾਜਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੋਡਿਊਲ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕਰੇਗਾ।

ਪਾਠ 8 : ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

- ਪੂਰਵ ਵੈਦਿਕ ਅਤੇ ਵੈਦਿਕ ਧਰਮ
- ਗੈਰ ਰੂੜੀਵਾਦ ਧਾਰਮਿਕ ਅੰਦੋਲਨ- ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਅਤੇ ਜੈਨਧਰਮ
- ਈਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਧਰਮ- ਵੈਸ਼ਨਵਵਾਦ, ਸ਼ੈਵਵਾਦ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਵਾਦ
- ਲੋਕ ਪੰਥ- ਯਕਸ਼ ਅਤੇ ਨਾਗ ਪੂਜਾ
- ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵੈਸ਼ਨਵਵਾਦ ਅਤੇ ਸ਼ੈਵਵਾਦ ਅੰਦੋਲਨ
- ਵੈਦਿਕ ਦਰਸ਼ਨ -ਸਾਮਖਿਆ, ਯੋਗਾ, ਨਿਆਇ, ਵੈਸ਼ਸਿਕਾ, ਮੀਮਾਂਸਾ, ਅਦਵੈਤਾ
- ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਚਾਰਵਾਕ ਸਕੂਲ
- ਜੈਨ ਦਰਸ਼ਨ
- ਬੁੱਧ ਦਰਸ਼ਨ

ਪਾਠ 9: ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

- ਸੂਫੀ ਅੰਦੋਲਨ -ਚਿਸ਼ਤੀ ਅਤੇ ਸੁਹਰਾਵਾਦੀ ਸਿਲਸਿਲਾਹ, ਸੂਫੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵ।
- ਭਗਤੀ ਅੰਦੋਲਨ -ਭਗਤੀ ਦੇ ਨਿਰਗੁਣ ਅਤੇ ਸਾਗੁਨ ਸਕੂਲ, ਕਬੀਰ, ਨਾਨਕ, ਮੀਰਾਬਾਈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ।
- ਮੱਧ ਕਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਨ -ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟਦਵੈਤਾ, ਸ਼ਿਵਾਦਵੈਤਾ, ਦਵੈਤਾ, ਦਵੈਤਾਦਵੈਤਾ, ਸੁਧਾਦਤਵੈਤਾ।

ਪਾਠ 10: ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਸੁਧਾਰ ਅੰਦੋਲਨ

- ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਰਾਮਮੋਹਨ ਰਾਏ।
- ਪ੍ਰਾਥਨਾ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਾਨਾਡੇ।
- ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਦਇਆਨੰਦ ਸਰਸਵਤੀ।
- ਰਾਮਾਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ।
- ਬੀਓਸੋਪੀਕਲ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਐਨੀ ਬੇਸੰਟ।
- ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਸਯਦ ਅਹਿਮਦਖਾਨ।

ਮੋਡਿਊਲ 5: ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ

ਅੰਕ:12

ਅਧਿਐਨ ਘੰਟੇ: 25

ਪਹੁੰਚ

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਕਸਰ ਇਸਦੇ ਕਲਾ ਉਤਪਾਦ ਇਹ ਭਾਵੇਂ ਪੇਂਟਿੰਗ, ਬੁਤ ਘੜ ਜਾਂ ਡਾਂਸ ਹੋਵੇ ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਹਿਮ ਪਹਿਲੂ ਹੈ। ਇੱਕ ਸੋਚ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਉਤਪਾਦ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੋਡਿਊਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੇਂਟਿੰਗ, ਦਸਤਕਾਰੀ, ਸੰਗੀਤ, ਡਰਾਮਾ, ਡਾਂਸ, ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਅਤੇ ਬੁੱਤ ਘੜ ਜਿਹੇ ਕਲਾ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰੇਗਾ।

ਪਾਠ 11: ਭਾਰਤੀ ਪੇਂਟਿੰਗ

- ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਲਾ -ਹੜੱਪਾ ਸੱਭਿਅਤਾ 'ਚ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ, ਬੁੱਧ ਮੂਰਤੀਆਂ, ਪੱਥਰ ਕੱਟ ਮੂਰਤੀਆਂ, ਚਿੱਤਰਾਸ਼ਿਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪ ਸ਼ਾਸਤਰ।
- ਮੱਧ ਕਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਲਾ -ਮੁਗਲ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ, ਪਹਾੜੀ ਪੇਂਟਿੰਗ।
- ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾ: ਰਾਵਿੰਦਰਾ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਅਤੇ ਅਬਿਨੰਦਨਾਥ ਟੈਗੋਰ, ਨੰਦ ਲਾਲ ਬੋਸ, ਐਮ.ਐਫ. ਹਸੈਨ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ।
- ਸਜਾਵਟੀ ਕਲਾ- ਰੰਗੋਲੀ -ਅਲਪਨਾ, ਏਪਾਨ, ਰੰਗਾਵਲੀ, ਕੁਲਾਮ ਅਤੇ ਮੈਂਡਾਨਾ।
- ਲੋਕ ਪੇਂਟਿੰਗ -ਮੈਥਿਲਾ ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਮਕਾਰੀ ਪੇਂਟਿੰਗ, ਵਾਰਲੀ ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਾਲੀਘਾਟ ਪੇਂਟਿੰਗ।

- ਭਾਰਤੀ ਦਸਤਕਾਰੀ -ਰਾਜਸਥਾਨ ਤੋਂ ਬੰਧਨੀ, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਦਰੀ ਅਤੇ ਪੋਚਮਪਾਲੀ , ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਤੋਂ ਕੰਜੀਵਰਮ ਸਿਲਕ ਸਾੜੀ ਅਤੇ ਮੈਸੂਰ ਤੋਂ ਚੰਦਨ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿਲਕ , ਅਸਾਮ ਤੋਂ ਕੋਨ ਫਰਨੀਚਰ ਅਤੇ ਬੰਗਾਲ ਤੋਂ ਟਾਰਾਕੋਟਾ ।

ਪਾਠ 12: ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ - ਸੰਗੀਤ, ਡਾਂਸ ਅਤੇ ਡਰਾਮਾ

- ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ- ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਇਤਿਹਾਸ।
- ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵੰਡ- ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਅਤੇ ਕਾਰਨੈਟਿਕ।
- ਅਜੋਕੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ।
- ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਚ- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਾਚ ਕਿਸਮਾਂ, ਅਜੋਕੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਰਤਕ।
- ਡਰਾਮਾ- ਕਲਾਸੀਕਲ ਅਤੇ ਲੋਕ ਨਾਟਕ, ਆਧੁਨਿਕ ਥੀਏਟਰ ਦਾ ਉਥਾਨ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਡਰਾਮਾ, ਮਸ਼ਹੂਰ ਡਰਾਮੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ।
- ਕਲਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ।

ਪਾਠ 13: ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ

- ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ- ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ।
- ਭਾਰਤੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਉਥਾਨ - ਪੂਰਵ ਇਤਿਹਾਸਕ, ਹੜੱਪਾ ਕਾਲ, ਰਿਗ ਵੇਦ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਉਨਤੀ, ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮਾਂ -ਗੁਫਾ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ, ਚਟਾਨ ਕੱਟ ਮੰਦਿਰ, ਮੁਕਤ ਖੜ੍ਹੇ ਮੰਦਿਰ, ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ।
- ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਅਤੇ ਅਜੋਕਾ ਸਮਾਂ।

ਮੋਡਿਊਲ 6: ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਅੰਕ:10

ਅਧਿਐਨ ਘੰਟੇ: 30

ਪਹੁੰਚ

ਦੂਜੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੋਡਿਊਲ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਅਜੋਕੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਉਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਸਾਇੰਸਦਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਪਾਏ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣੇਗਾ।

ਪਾਠ 14: ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

- ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਇੰਸ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ-ਆਰਿਆ ਭੱਟ ਅਤੇ ਵਾਰਾਹਮਹੀਰਾ ਦੀ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ, ਚਕਰਾ ਅਤੇ ਸੁਸ਼ਰੁਤਾ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਧਾਤੂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਕਾਸ।

- ਮੱਧ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ -ਇਸਲਾਮਿਕ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਮਕਤਾਬ, ਮਦਰਸਾ ਅਤੇ ਕਾਰਖਾਨਾ ਦੇ ਸਥਾਪਨ ਦਾ ਰੋਲ, ਗਣਿਤ, ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ, ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ, ਖੇਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਕਾਢਾਂ, ਨਵੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਆਉਣਾ ਅਤੇ ਸਿੰਚਾਈ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸਾਧਨ ਆਦਿ।
- ਅਜੋਕੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ- ਸੀ.ਐਸ.ਆਈ.ਆਰ. ਅਤੇ ਡੀ.ਆਰ.ਡੀ.ਓ. ਵਰਗੇ ਖੋਜ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦਾ ਉੱਨਤ ਹੋਣਾ, ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ, ਪੁਲਾੜ ਸੈਟਲਾਈਟਸ ਦਾ ਰਿਲੀਜ਼ ਕਰਨਾ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਅਗਾਂਹ ਵੱਧਣਾ।

ਪਾਠ 15 : ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨੀ

- ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ।
- ਬੌਧਯਾਨ।
- ਆਰਿਆਭੱਟਾ।
- ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤਾ।
- ਭਾਸਕਰਚਾਰਿਆ।
- ਮਹਾਵੀਰਚਾਰਿਆ।
- ਵਿਗਿਆਨ।
- ਕੰਨੜ।
- ਵਰਾਹਮਹੀਰਾ।
- ਨਾਰਾਯਣਗੁਪਤਾ।
- ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੈਡੀਕਲ ਸਾਇੰਸ (ਆਯੂਰਵੈਦਕ ਅਤੇ ਯੋਗਾ)
- ਸੁਸਰੁਤਾ।
- ਚਰਕ।
- ਯੋਗਾ ਅਤੇ ਪਤਾਂਜਲੀ।

ਪਾਠ 16 : ਮੱਧ ਕਾਲ ਭਾਰਤ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨੀ

- ਮੱਧ ਕਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ।
- ਗਣਿਤ।
- ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ।
- ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ।
- ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ।
- ਮੈਡੀਕਲ।
- ਖੇਤੀਬਾੜੀ।

ਪਾਠ 17 : ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ

- ਸ੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਰਾਮਾਨੁਜ- ਬਰਨੌਲੀ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਤੇ ਪਰਚਾ।
- ਸੀ.ਵੀ. ਰਮਨ -ਰਮਨ ਪ੍ਰਭਾਵ।
- ਜਗਦੀਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ-ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਾਇਰਲੈਸ ਯੰਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਖੋਜ।
- ਹੋਮੀ ਜਹਾਂਗੀਰ ਭਾਭਾ -ਟੀ.ਆਈ.ਐਫ.ਆਰ. ਦਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ, ਆਟੋਮਿਕ ਐਨਰਜੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਚੇਅਰਮੈਨ।
- ਡਾ. ਵਿਕਰਮ ਸਾਰਾਭਾਈ -ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਉਦਯੋਗਿਕਪਤੀ, ਪੈਨਸੀਲੀਨ ਅਤੇ ਮਿਲਟਰੀ ਹਾਰਡਵੇਅਰ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ, ਭਾਰਤੀ ਸਪੇਸ ਰਿਸਰਚ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ, ਬੁੱਢਾ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਰੋਕਟ ਲਾਂਚਿੰਗ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਉਦਘਾਟਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ, ਪਦਮ ਭੂਸ਼ਣ ਅਤੇ ਪਦਮਾ ਵਿਭੂਸ਼ਣ ਦਾ ਜੇਤੂ।
- ਡਾ.ਏ.ਪੀ.ਜੇ. ਅਦਬੁਲ ਕਲਾਮ -ਭਾਰਤ ਦਾ ਗਿਆਰਵਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਆਈ.ਐਸ.ਆਰ.ਓ ਅਤੇ ਡੀ.ਆਰ.ਡੀ.ਓ. ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਰਹੇ, ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਸਵੈ ਨਿਰਭਰਤਾ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ।

ਮੋਡਿਊਲ 7: ਸਿੱਖਿਆ

ਅੰਕ:9

ਅਧਿਐਨ ਘੰਟੇ: 30

ਪਹੁੰਚ

ਸਿੱਖਿਆ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਬਣਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਚਿਤ ਗਿਆਨ ਮਿਲਣਯੋਗ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਨੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਸਟਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ 'ਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੋਡਿਊਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਉਥਾਨ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੋਡਿਊਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੂਰਵ ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠ 18 : ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ

- ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ -ਵੈਦਿਕ ਆਸ਼ਰਮ -ਮੌਰਿਆ ਅਤੇ ਮੌਰਿਆ ਕਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਮਿਤੀਆਂ, ਜੈਨ ਅਤੇ ਬੋਧੀ ਮੱਠ, ਘਾਟਿਕਾ ਜਾਂ ਕਾਲਿਜ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਟੀਚੇ, ਵਿਸ਼ੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣੇ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਰੁਤਬਾ।
- ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ, ਮਦਰਸਾ, ਮਕਤਾਬਜ਼, ਰਿਵਾਇਤੀ ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਪਬਲਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ, ਜਮੈਟਰੀ ਅਤੇ ਲੇਖਾ ਜਿਹੇ ਮਜ਼ਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣਾ।

- ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ -ਬਸਤੀਵਾਦ, ਮੈਕੈਲੇ ਦੇ ਨੇਟ, ਵੁੱਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ, ਭਾਰਤੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਆਦਿ।
- ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ-ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਧਾਰਣਾ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ, 10+2+3 ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਵੋਕੇਸ਼ਨਲ ਸਿੱਖਿਆ, ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ, ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਮਾਜਿਕ ਸਬੰਧਤ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਲਿਸੀ, ਪੱਤਰਵਿਵਹਾਰ ਸਿੱਖਿਆ, ਦੂਰੀ ਸਿੱਖਿਆ।

ਮੋਡਿਊਲ 8: ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ

ਅੰਕ:10

ਅਧਿਐਨ ਘੰਟੇ: 30

ਪਹੁੰਚ

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣੇ ਬਾਣੇ ਦਾ ਜਾਨਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੋਡਿਊਲ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਅੰਗਾਂ ਅਤੇ ਤਾਣੇ ਬਾਣੇ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰੇਗਾ।

ਪਾਠ 19 : ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚਾ

- ਕਬੀਲੇ, ਵਰਣ ਅਤੇ ਜਾਤੀ
- ਛੂਆ ਛੂਤ
- ਗੁਲਾਮੀ
- ਪੁਰਸ਼ਾਰਥਾ, ਆਸ਼ਰਾਮਾ, ਸੰਸਕਾਰਾ
- ਜਜਮਾਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ
- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਵਿਆਹ
- ਮਹਿਲਾ ਦੀ ਦਸ਼ਾ
- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਬੀਲਾ ਸਮਾਜ

ਪਾਠ 20 : ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮੁੱਦੇ

- ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ
- ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਮੁੱਦੇ
- ਦਹੇਜ਼ ਪ੍ਰਥਾ
- ਬਾਲੜੀਆਂ ਅਤੇ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ
- ਨਸ਼ੇ
- ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ
- ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਸਬੰਧੀ ਮੁੱਦੇ
- ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦੇ ਮੁੱਦੇ

- ਭਿਖਾਰੀ
- ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ

ਮੋਡਿਊਲ 9: ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਫੈਲਾਓ

ਅੰਕ:12

ਅਧਿਐਨ ਘੰਟੇ: 30

ਪਹੁੰਚ

ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਗਏ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਲਿਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਤੱਤ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਮੋਡਿਊਲ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੇ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਬਾਰੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਾਂਗੇ।

ਪਾਠ 21 : ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ

- ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ - ਵਪਾਰ, ਅਧਿਆਪਕ, ਦੂਤ ਘਰ, ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਅਤੇ ਜਿਪਸੀ ਰਾਹੀਂ।
- ਮੱਧ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ।
- ਸ੍ਰੀ ਲੰਕਾ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ।
- ਅਰਬ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧ।
- ਭਾਰਤ ਦੇ ਰੋਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ।
- ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਪਾਰ ਦੇ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ।

=====

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸਾ (223)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੱਤਰ ਡੀਜ਼ਾਇਨ

ਵਿਸ਼ਾ : ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸਾ
ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅੰਕ : 100

ਪੱਧਰ-ਸੈਕੰਡਰੀ
ਸਮਾਂ - 3 ਘੰਟੇ

ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਹੱਤਵ

ਉਦੇਸ਼	ਅੰਕ	ਕੁੱਲ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ
ਗਿਆਨ	50	50%
ਸਮਝਣਾ	30	30%
ਵਰਤੋਂ	20	20%
	100	100%

2. ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਲਈ ਮਹੱਤਵ

ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ	ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ	ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਅੰਕ	ਕੁੱਲ ਅੰਕ
ਲੰਬੇ ਉਤਰ	5	8	40
ਛੋਟੇ ਉਤਰ	9	4	36
ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਉਤਰ	8	2	16
ਐਮਸੀਕਿਊ	8	1	08
	30		100

3. ਸਮੱਗਰੀ ਲਈ ਮਹੱਤਵ

ਮੋਡਿਊਲ 9	ਅੰਕ
1. ਸੱਭਿਆਚਾਰ	10
2. ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ	15
3. ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ	10
4. ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ	12
5. ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ	12
6. ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ	10
7. ਸਿੱਖਿਆ	09
8. ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚਾ	10
9. ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਫੈਲਾਓ	12
ਕੁੱਲ	100

ਸੈਂਪਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੱਤਰ

ਵਿਸ਼ਾ : ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸਾ (223)

ਸੈਕੰਡਰੀ ਕੋਰਸ

ਕੁੱਲ ਅੰਕ : 100

ਸਮਾਂ 3 ਘੰਟੇ

1. ਖਰੋਸ਼ਤੀ ਲਿਪੀ ਕਿਵੇਂ ਲਿਖੀ ਗਈ? 1
 ਓ. ਸੱਜੇ ਤੋਂ ਖੱਬੇ ਅ. ਖੱਬੇ ਤੋਂ ਸੱਜੇ
 ਏ. ਉਪਰੋਂ ਥੱਲੇ ਸ. ਵੱਡੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ
2. ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਅਤੇ ਬੋਧੀਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿੱਥੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ? 1
 ਓ. ਮੰਦਿਰ ਅ. ਗਿਰਜਾ ਘਰ
 ਏ. ਸਕੂਲ ਸ. ਪੰਚਾਇਤ ਘਰ
3. ਦਰੋਜ ਵਿਰੋਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਕਦੋਂ ਪਾਸ ਹੋਇਆ? 1
 ਓ. 1951 ਅ. 1971
 ਏ. 1961 ਸ. 1981
4. ਲੜਕੀ ਬਾਲ ਹਤਿਆ ਕੀ ਹੈ? 1
 ਓ. ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਅ. ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ
 ਏ. ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਸ. ਸੁਤੇਲੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ
5. ਨਿਊਕਲੀ ਪਰਿਵਾਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਦਾ ਹੈ? 1
 ਓ. ਪਤੀ, ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਅ. ਇਕੱਲੇ ਪਤੀ ਨਾਲ
 ਏ. ਇਕੱਲੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਸ. ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ
6. ਉਪਨਯਨ ਸਮਾਗਮ ਕੀ ਹੈ? 1
 ਓ. ਅੰਤਿਮ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅ. ਅੰਤਿਮ ਅਰਦਾਸ
 ਏ. ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਗਾ ਸਮਾਗਮ ਸ. ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਰੋਕ ਤਰੀਕੇ
7. ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਮਹਾਯਾਨ ਅਤੇ ਹੀਆਯਾਨ ਵਿਚਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਟੁੱਟ ਦੇ ਕੀ ਕਾਰਨ ਸਨ 1
 ਓ. ਲੜਾਈ ਅ. ਛੂਤ ਛਾਤ
 ਏ. ਪਹਿਲਾ ਵਾਲੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣਾ ਸ. ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸੋਸ਼ਣ
8. ਉਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੂਜੇ ਕਵੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕਬੀਰ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਖ ਸਨ? 1
 ਓ. ਧਰਮ ਸੰਸਥਾਗਤਵਾਦ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਘੁੰਮਣਾ
 ਅ. ਧਰਮ ਸੰਸਥਾਗਤਵਾਦ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇੱਕੋ ਥਾਂ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣਾ
 ਏ. ਧਰਮ ਸੰਸਥਾਗਤਵਾਦ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਥਾਂ ਘੁੰਮਣਾ
 ਸ. ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੇ ਠਹਿਰਨਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਸੰਸਥਾਗਤਵਾਦ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨਾ

9. ਕੋਈ ਦੋ ਕਾਰਨ ਦੱਸੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਸੰਗਮ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ?
10. ਭਾਰਤੀ ਇਸਲਾਮਿਕ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਦੇ ਚਾਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਗੁਣ ਲਿਖੋ ? 2
11. 9ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਸਯਦ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਵਲੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਪਾਇਆ ਯੋਗਦਾਨ ਕੀ ਸੀ ? 2
12. ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਏ. ਪੀ. ਜੇ. ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰੋ ? 2
13. ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਵਲੋਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਲਈ ਨਵੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਓ ? 2
14. ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੀ ? 2
15. ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਕੀ ਸਬੰਧ ਹੈ ? 2
16. 6 ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦੇ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿਉਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ? 2
17. ਨਸ਼ੇ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ? 4
18. ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਫੈਲਾਅ ਦੇ ਚਾਰ ਕਾਰਨ ਲਿਖੋ ? 4
19. 18ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਇਆ ? 4
20. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਇਸਾਈ ਪਾਦਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਨਿਭਾਈ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰੋ ? 4
21. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮੱਧ ਕਾਲ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਭਿੰਨਤਾ ਦੱਸੋ ? 4
22. ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ ਬਾਰੂਦ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰੋ ? 4
23. 1854 ਤੋਂ 1904 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰੋ ? 4
24. ਪੁਰਾਤਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਏਸ਼ੀਆ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਬਣਿਆ ? 4
25. ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਬੀਲੇ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਕਬੀਲੇ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ? 4
26. ਵਿਖਿਆਨ ਕਰੋ ਕਿ ਅਨੇਕਤਾ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਸਾਡੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬਣੀ ? 8
27. ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਕੀ ਰੋਲ ਸੀ ? 8
28. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 'ਸ਼ਾਦਾ ਦਰਸ਼ਨ' ਆਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਛੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰੋ ? 3+5=8
29. ਯੂਰਪੀਅਨਾਂ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਬੀਏਟਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੀ ਆਰੰਭਤਾ ਹੋਈ ? 8
30. ਭਾਰਤੀ ਵਪਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਚੀਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰੋ ? 8

=====

ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸਾ
ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ:	ਅੰਦਾਜ਼ਨ ਅੰਕ ਕੀਮਤ	ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵੰਡ	ਕੁੱਲ ਅੰਕ
1	(ੳ) ਸੱਜੇ ਤੋਂ ਖੱਬੇ	1	1
2	(ਅ) ਮੱਠਾਂ	1	1
3	(ੲ) 1961	1	1
4	(ਅ) ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਮਾਦਾ ਬੱਚੇ ਦੀ ਹੱਤਿਆ	1	1
5	(ੳ) ਪਤੀ, ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ	1	1
6	(ੲ) ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਰੇ ਦੀ ਰਸਮ; ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂਆਤ	1	1
7	(ੲ) ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ	1/2 + 1/2	1
8	(ੳ) ਕਬੀਰ-ਨਿਰਾਕਾਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਗਤ -ਇਕ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਚਲੇ ਗਏ। -ਧਰਮ ਦੇ ਸੰਸਥਾਗਤਵਾਦ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ ਸਨ।	1/2 + 1/2	1
9	1. ਸਾਹਿਤ- ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ 2. ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਇਕਾਂ ਅਤੇ ਨਾਇਕਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਵੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਲੰਬੀਆਂ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ।	1+1	2
10	1. ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਅਧਿਕਾਰ। 2. ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। 3. ਛੂਤ-ਛਾਤ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਿਆ। 4. ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ (ਕੋਈ ਵੀ ਦੋ)	1+1	2
11	1. ਪੱਛਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ। 2. ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ। 3. ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ। 4. ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਲਹਿਰਾਂ (ਕੋਈ ਵੀ ਦੋ)	1+1	2

12.	1. ਡਿਫੈਂਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੇਵਾਵਾਂ 2. ਸਪੇਸ (ਐਸਐਲਵੀ-3) 3. ਰੋਹਿਣੀ 4. ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਨਾਲ ਏਕੀਕਰਿਤ ਵਿਗਿਆਨ (ਕੋਈ ਦੋ)	1+1	2
13.	1. ਏਕੀਕਰਿਤ ਨਵੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਰੁੱਖ ਅਤੇ ਬਾਗਵਾਨੀ ਪੌਦੇ 2. ਸਿੰਚਾਈ-ਫਾਰਸੀ ਪਹੀਆ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ 3. ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਪ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (ਕੋਈ ਵੀ ਦੋ)	1+1	2
14.	1. ਅਰਥ ਵੇਦ -ਰੋਗ, ਇਲਾਜ, ਦਵਾਈਆਂ 2. ਚਰਕ ਦੁਆਰਾ ਚਰਕਸੰਹਿਤਾ (ਚਕਿਤਸਕ ਜੜੀ ਬੂਟੀਆਂ) 3. ਸੁਸ਼ਰੁਤਸੰਹਿਤਾ-ਸੁਸ਼ਰੁਤਾ (ਸਰਜਰੀ) 4. ਬਿਨਾਂ ਨਮਕ ਖੁਰਾਕ (ਕੋਈ ਵੀ ਦੋ)	1+1	2
15.	1. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਇੱਕ ਪੀੜੀ ਦੇ ਸੰਚਿਤ ਅਨੁਭਵ ਹਨ 2. ਸਿੱਖਿਆ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ	1+1	2
16.	ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖਦਾ ਹੈ 1. ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਦਾ ਵਿਕਾਸ 2. ਰਵੱਈਆ 3. ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ 4. ਆਦਤਾਂ 5. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ 6. ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਨਰ 7. ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ (ਕੋਈ ਵੀ ਦੋ)	1+1	2
17.	ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੇ ਡਾਕਟਰੀ ਇਲਾਜ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਦਵਾਈਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ।	4	4
18.	1. ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਕਰਮਕਾਂਡ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੁਚੀ। 2. ਵੱਡੇ ਦਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ। 3. ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਬਲੀ।		

	<p>4. ਬਹੁਤ ਮਹਿੰਗੇ ਯੱਗ।</p> <p>5. ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ।</p> <p>6. ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਹੰਕਾਰੀ ਸੁਭਾਅ</p> <p>7. ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਵਾਦ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣਾ (ਕੋਈ ਵੀ ਚਾਰ)</p>	1+1+1+1	4
19.	<p>1. ਉੱਚ ਵਰਗ ਲਈ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ।</p> <p>2. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ।</p> <p>3. ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ।</p> <p>4. ਅਦਾਲਤੀ ਭਾਸ਼ਾ</p>	1+1+1+1	4
20.	<p>1. ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ।</p> <p>2. ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵਿਆਕਰਣ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਬਣਾਉਣਾ।</p> <p>3. ਲਿਥੋਗ੍ਰਾਫਿਕਸ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ।</p> <p>4. ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ</p>	1+1+1+1	4
21.	<p>ਪ੍ਰਾਚੀਨ- ਚਟਾਨ ਕੱਟ ਮੰਦਿਰ, ਸਤੂਪਾ, ਲੱਕੜ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਗੁਫਾ, ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਯੂਨਾਨੀ ਸ਼ੈਲੀ।</p> <p>ਮੱਧ ਕਾਲੀ- ਗੁੰਬਦ, ਮੀਨਾਰ, ਤੀਰਦਾਰ।</p> <p>ਆਧੁਨਿਕ - ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਸ਼ੈਲੀ। ਕੈਨੋਪੀਜ਼ ਅਤੇ ਜਾਲੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰੇਤ ਪੱਥਰ ਵਰਗੀ ਦੇਸੀ ਸਮੱਗਰੀ।</p>	4	4
22.	<p>1. ਬਾਰੂਦ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਤਕਨੀਕ</p> <p>2. ਅੱਗ ਦਾ ਕੰਮ ਅਤੇ ਧਮਾਕਾ</p> <p>3. ਤੋਪਾਂ ਦਾਗਣਾ</p> <p>4. ਅਤਰ</p>	1+1+1+1	4
23.	<p>1. 1854 ਦਾ ਵੁਡਸ ਡਿਸਪੈਚ-ਵਿਦਿਅਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼।</p> <p>2. 1857 ਵਿੱਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ-ਮੁੰਬਈ, ਮਦਰਾਸ, ਕਲਕੱਤਾ,</p>		

	<p>1882-1887 ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਵਿੱਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ।</p> <p>3. ਲਾਰਡ ਕਰਜਨ 1901 ਦੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਮੁਤਾਬਿਕ ਵਿਦਿਅਕ ਸੁਧਾਰ।</p> <p>4. 1904 ਇੰਡੀਅਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਐਕਟ ਨੂੰ ਮੰਨਜ਼ੂਰੀ ਦੇ ਕੇ ਪਾਸ ਕਰਨਾ।</p> <ul style="list-style-type: none"> - ਕਾਲਜਾਂ ਦੀ ਇੰਸਪੈਕਸ਼ਨ। - ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਕਲਪਨਾ। - ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਤੇ ਗੁਣ ਭਰਪੂਰ ਸਿੱਖਿਆ 	1+1+1+1	4
24.	<p>1. ਵਪਾਰਕ, ਵਣਜਕ ਵਟਾਂਦਰਾ।</p> <p>2. ਫਲਦਾਇਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸੰਭੋਗ</p> <ul style="list-style-type: none"> -ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ। -ਗਣਿਤ -ਦਸ਼ਮਲਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ -ਜ਼ੀਰੋ ਨੰਬਰ -9 ਚਿੰਨ੍ਹ <p>3. ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਸੁਸ਼ਰੁਤਾ ਸੰਹਿਤਾ</p> <ul style="list-style-type: none"> -ਦਵਾਈਆਂ -ਜੋਤਿਸ਼ 	4	4
25	<p>1. ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਖੂਨ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ।</p> <p>2. ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਹੈ।</p> <p>3. ਸਾਂਝੇ ਪੂਰਵਜ਼ਾ ਤੋਂ ਉਤਰੇ।</p> <p>4. ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੱਕ ਬਰਾਬਰ ਪਹੁੰਚ।</p> <p>5. ਨਿੱਜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਕੋਈ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ।</p> <p>6. ਸਮਾਜਿਕ ਭਿੰਨਤਾ, ਉਮਰ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ।</p> <p>(ਕੋਈ ਚਾਰ)</p>	1+1+1+1	4
26.	<p>ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ</p> <p>1. ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨਤਾ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ।</p> <p>2. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਸਲੀ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ ਹੋਣਾ।</p> <p>3. ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਟਾਂਦਰਾ।</p> <p>4. ਪਹਿਰਾਵਾ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ , ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅੰਤਰ।</p>		

	<p>ਏਕਤਾ ਦੇ ਅਧਾਰ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ਵਪਾਰ ਜਾਂ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿਸੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਹਿਸੇ ਜਾਣਾ। 2. ਫੌਜੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ। 3. ਜਲਵਾਯੂ। 4. ਸੰਗੀਤ, ਨ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਨਾਟਕ, ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਜਿਵੇਂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ, ਮੂਰਤੀ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ। 5. ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਵਰੂਪ। 6. ਆਵਾਜਾਈ, ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਸ। <p>(ਹਰੇਕ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਚਾਰ)</p>	4+4	8
27.	<p>ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿਖੋ।</p> <p>ਕਬੀਰ, ਨਾਨਕ, ਮੀਰਾ ਬਾਈ, ਰਸਖਾਨ, ਸੂਰਦਾਸ, ਕਾਲੀਦਾਸ, ਚੇਤੰਨਿਆ, ਨਾਮਦੇਵ ਸੂਫੀ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਸੰਤ।</p> <p>ੳ. ਉਹ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪੂਜਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ ਸਨ। ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਮ ਬੰਧਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦੇ ਸਨ ਜੋ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਪਿਆਰ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਸੀ।</p> <p>ਅ. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਜਾਤ ਜਾਂ ਧਰਮ ਜਾਂ ਧਰਮ ਦੇ ਭੇਦ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ।</p> <p>ੲ. ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਬਰਾਬਰੀ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਧਰਮ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ।</p> <p>ਸ. ਸਤੀ ਅਤੇ ਕੰਨਿਆ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ।</p> <p>ਹ. ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚਕਾਰ ਪੁਲ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਰੱਖਿਆ</p> <p>(ਕੋਈ ਚਾਰ)</p>	4+4	8
28.	<p>ਸਮੀਖਿਆ</p> <p>ਯੋਗਾ</p> <p>ਨਯਾਯ</p> <p>ਵੈਸ਼ੇਸਿਕਾ</p> <p>ਮੀਮਾਂਸਾ</p> <p>ਵੇਦਾਂਤਾ</p> <p>ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਇੱਕ ਦਾ ਵਿਖਿਆਨ ਕਰੋ।</p>	$1/2 \times 6$ $=3$ $3+5$	8
29.	<ol style="list-style-type: none"> 1. ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ। 2. ਇੱਕ ਰੂਸੀ ਵਲੋਂ ਬੰਗਾਲੀ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਆਰੰਭਤਾ। 		

	<p>3. ਸਟੇਜ਼ ਦਾ ਉੱਥਾਨ ਹੋਇਆ।</p> <p>4. ਨਾਟਕ ਦੁਖਾਂਤ, ਕਾਮੇਡੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਗੁੰਝਲਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>5. ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਡਰਾਮਾ।</p> <p>6. ਲੋਕ ਨਾਟਕ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਹੋਇਆ।</p> <p>7. ਵੱਖ ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ।</p> <p>8. ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਲੋਕ ਕਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ (ਕੋਈ ਚਾਰ)</p>	2+2+2+2	8
30.	<p>ਚੀਨ</p> <p>1. ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਵਾਹ</p> <p>2. ਭਾਰਤੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਉਘੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਚੀਨ ਦਾ ਦੌਰਾ</p> <p>3. ਯੋਗ ਦਾ ਫਲਸਫਾ</p> <p>4. ਧਿਆਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ</p> <p>5. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਚੀਨੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ</p> <p>6. ਚੀਨ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਗੁਫਾ ਮੰਦਿਰ ਅਤੇ ਮੱਠ ਦੇ ਕੰਪਲੈਕਸ</p> <p>ਕੋਰੀਆ</p> <p>ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤੱਤ ਲਿਆਏ।</p> <p>ਦਰਸ਼ਨ</p> <p>ਧਰਮ</p> <p>ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ</p> <p>ਪੇਂਟਿੰਗ</p> <p>ਧਾਤੂ ਵਿਗਿਆਨ</p> <p>ਧਿਆਨ ਯੋਗ ਦਰਸ਼ਨ</p> <p>ਭਾਰਤੀ ਲਿਪੀਆਂ ਕੋਰੀਆ ਨੂੰ ਭੇਜੀਆਂ ਗਈਆਂ</p> <p>ਜਪਾਨ</p> <p>1. ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਨੂੰ ਰਾਜ ਧਰਮ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।</p> <p>2. ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।</p> <p>3. ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਜਪਾਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਸਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕੜੀ ਬਣ ਗਈ</p>	2+2+2+2	8